

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

**Відновлення України у повоєнні часи:
виклики, стратегічні пріоритети,
ресурсне забезпечення,
потенціал майбутнього розвитку**

**Міжнародна науково-практична конференція,
присвячена 10-річчю переміщення
Донецького національного університету імені Василя Стуса
до м. Вінниці**

10–11 жовтня 2024 року

**Вінниця
2024**

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(протокол № 8 від 29.11.2024)*

В 423 **Відновлення України у повоєнні часи: виклики, стратегічні пріоритети, ресурсне забезпечення, потенціал майбутнього розвитку:** Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 10-річчю переміщення Донецького національного університету імені Василя Стуса до м. Вінниці (10–11 жовтня 2024 р.). Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2024. 498 с.

Матеріали конференції містять тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції «Відновлення України у повоєнні часи: виклики, стратегічні пріоритети, ресурсне забезпечення, потенціал майбутнього розвитку», присвяченої 10-річчю переміщення Донецького національного університету імені Василя Стуса до м. Вінниці.

Тематика конференції охоплює широкий спектр питань повоєнного відновлення, зокрема інформаційних технологій, відновлення територій та економіки, європейської інтеграції, правового і безпекового забезпечення, екології, міжкультурної комунікації, історико-культурної спадщини, благополуччя особистості та відкритої науки. Особливу увагу приділено прикладам успішної імплементації принципів відкритої науки в університетах України та інших країн, що здійснено в межах проекту OPTIMA – «Open Practices, Transparency and Integrity for Modern Academia» / «Відкриті практики, прозорість та добросовісність для сучасної вищої школи» (Erasmus+ KA2, 618940-EPP-1-2020-1-UA-EPPKA2-SBHE-JP).

Організаційний комітет:

ХАДЖИНОВ Ілля, ректор, Голова організаційного комітету;

РАДІО Сергій, проректор з наукової та навчальної роботи, заступник Голови організаційного комітету;

АРТЕМЕНКОВА Олена, в. о. завідувача науковою частиною НДЧ, відповідальний секретар організаційного комітету.

Члени організаційного комітету:

АНІСІМОВА Ольга, заступник декана з наукової роботи факультету інформаційних і прикладних технологій;

БЛЕЦЬКА Олена, в. о. декана факультету іноземної та слов'янської філології;

ГОМОН Олена, начальник редакційного відділу навчальної і методичної літератури;

ГОЦУЛЯК Юрій, заступник декана з наукової роботи з професорсько-викладацьким складом та студентами юридичного факультету;

ДОРОНІНА Ольга, заступник декана з наукової роботи економічного факультету;

ЖИЛЬЦОВА Світлана, в. о. директора навчально-наукового інституту розвитку академічного потенціалу;

КЛИМЕНКО Юрій, начальник відділу розвитку молодіжного наукового потенціалу;

КОВАЛЬ Ірина, декан юридичного факультету;

ЛЕОНОВА Наталя, заступник декана з наукової роботи факультету хімії, біології і біотехнологій;

МЄЛЕКЄСЦЕВ Кирило, заступник декана з наукової роботи факультету історії та міжнародних відносин;

НУЖНИЙ Станіслав, директор інформаційно-обчислювального центру;

ОВЕРЧУК Вікторія, заступник декана з наукової роботи, міжнародних зв'язків та інформаційного забезпечення факультету філології, психології та іноземних мов;
ОРЄХОВА Тетяна, декан економічного факультету;
ПРИХНЕНКО Максим, проректор з науково-педагогічної роботи, молодіжної політики та розвитку;
ПРЯМУХІНА Наталя, в. о. декана факультету інформаційних і прикладних технологій;
ТЕМІРОВ Юрій, декан факультету історії та міжнародних відносин;
ТОПЧІЙ Олена, завідувач навчально-практичної медіа-лабораторії;
ШЕНДРИК Олександр, декан факультету хімії, біології і біотехнологій.

Програмний комітет:

ХАДЖИНОВ Ілля, доктор економічних наук, професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса, ректор, Голова програмного комітету;
АНІСІМОВА Ольга, в. о. завідувача кафедри інформаційних систем управління;
АНТОНЮК Лариса, доктор економічних наук, професор, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, проректор з наукової роботи;
АНТОНЮК Олена, кандидат філологічних наук, доцент, Донецький національний університет імені Василя Стуса, доцент кафедри української мови, теорії та історії української і світової літератури;
БЕРЕЗКО Олександр, кандидат технічних наук, доцент, Національний університет «Львівська політехніка», доцент кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності Інституту гуманітарних та соціальних наук, начальник відділу підтримки та розвитку веб-сервісів;
БІЛЕЦЬКА Олена, кандидат філологічних наук, доцент, Донецький національний університет імені Василя Стуса, в. о. декана факультету філології, психології та іноземних мов;
ВАСЮК Катерина, кандидат психологічних наук, доцент, Донецький національний університет імені Василя Стуса, доцент кафедри психології;
ВАШЕНЯК Юлія, кандидат біологічних наук, доцент, Донецький національний університет імені Василя Стуса, доцент кафедри ботаніки та екології;
ГАРБЕРА Ірина, кандидат філологічних наук, доцент, Донецький національний університет імені Василя Стуса, доцент кафедри загального та прикладного мовознавства та слов'янської філології;
ГОЦУЛЯК Юрій, доктор юридичних наук, доцент, Донецький національний університет імені Василя Стуса, завідувач кафедри теорії, історії держави і права та філософії права;
ДОРОНІНА Ольга, доктор економічних наук, професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса, завідувач кафедри менеджменту та поведінкової економіки;
ДОЦЕНКО Ольга, кандидат хімічних наук, доцент, Донецький національний університет імені Василя Стуса, завідувач кафедри біофізики і фізіології;
ЄРМІШЕВ Олег, кандидат біологічних наук, доцент, Донецький національний університет імені Василя Стуса, доцент кафедри біофізики і фізіології;
ЖЕЖНИЧ Павло, доктор технічних наук, професор, Національний університет «Львівська політехніка», проректор з науково-педагогічної роботи та інформатизації, професор кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності Інституту гуманітарних та соціальних наук;

ЖИЛЬЦОВА Світлана, кандидат хімічних наук, доцент, Донецький національний університет імені Василя Стуса, в. о. директора навчально-наукового інституту розвитку академічного потенціалу;

ЗАГНІТКО Анатолій, доктор філологічних наук, професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса, професор кафедри загального та прикладного мовознавства та слов'янської філології;

ЗАЛУЖНА Ольга, кандидат філологічних наук, доцент, Донецький національний університет імені Василя Стуса, доцент кафедри англійської філології;

ЗАХАРІЄВ Андрій, професор, доктор філософії, Господарська академія імені Д. А. Ценова, Болгарія, професор кафедри фінансів і кредиту;

ІОНИН Євген, доктор економічних наук, професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса, завідувач кафедрою обліку, аналізу і аудиту;

КАЛІНІЧЕНКО Віра, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування, Донецький національний університет імені Василя Стуса, завідувач кафедри іноземних мов професійного спрямування;

КОВАЛЬ Ірина, доктор юридичних наук, професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса, декан юридичного факультету;

КОВАЛЬ Людмила, доктор філологічних наук, професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса, завідувач кафедри української мови, теорії та історії української і світової літератури;

КОВТУН Оксана, кандидат філологічних наук, доцент, Донецький національний університет імені Василя Стуса, доцент кафедри англійської філології;

КОЗЛОВСЬКИЙ Сергій, доктор економічних наук, професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки;

КОСМЕДА Тетяна, доктор філологічних наук, професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса, професор кафедри романо-германської філології та зарубіжної літератури;

КРИШТАЛЬ Світлана, кандидат філологічних наук, доцент, Донецький національний університет імені Василя Стуса, доцент кафедри теорії і практики перекладу;

ЛЕОНОВА Наталя, кандидат хімічних наук, доцент, Донецький національний університет імені Василя Стуса, доцент кафедри неорганічної, органічної та аналітичної хімії;

ЛИМАР Валерія, доктор економічних наук, доцент, Донецький національний університет імені Василя Стуса, в. о. завідувача кафедрою міжнародних відносин і зовнішньої політики;

ЛУЦЕНКО Алла, доктор філософії з математики, Донецький національний університет імені Василя Стуса, в. о. завідувача кафедри прикладної математики та кібербезпеки;

МАТОХНЮК Людмила, доктор психологічних наук, професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса, професор кафедри психології;

МАШТАЛЕР Олександра, кандидат біологічних наук, доцент, Донецький національний університет імені Василя Стуса, в. о. завідувача кафедри ботаніки та екології;

МІКУЛІЧ Любов, Донецький національний університет імені Василя Стуса, старший викладач кафедри ботаніки та екології;

МІЧКЕВІЧУС Саулюс, Університет Вітовта Великого, м. Каунас, Литва, декан природничого факультету;

ОВЕРЧУК Вікторія, доктор економічних наук, кандидат психологічних наук, професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса, завідувач кафедри психології;

ОМЕЛЬЯНЕКО Віталій, доктор економічних наук, професор, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка завідувач науково-дослідного сектору; Інститут економіки промисловості НАН України, старший науковий співробітник;

ОРЄХОВА Тетяна, доктор економічних наук, професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса, декан економічного факультету;

ПАУЛАУСКАС Альгімантас, доктор наук, професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса, професор кафедри біофізики і фізіології;

ПИСАРЄВА Елла, кандидат юридичних наук, доцент, Донецький національний університет імені Василя Стуса, завідувач кафедри цивільного права і процесу;

ПІРКО Ярослав, доктор біологічних наук, старший науковий співробітник, Інститут харчової біотехнології та геноміки НАН України, учений секретар, завідувач відділу популяційної генетики;

ПОЛОВЧИК Ян, професор, доктор філософії, Познанський університет економіки та бізнесу, Польща, професор кафедри міжнародної конкурентоспроможності;

ПРИХНЕНКО Максим, кандидат політичних наук, Донецький національний університет імені Василя Стуса, проректор з науково-педагогічної роботи, молодіжної політики та розвитку;

ПРОСАЛОВА Віра, доктор філологічних наук, професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса, професор кафедри української мови, теорії та історії української і світової літератури;

ПРЯМУХІНА Наталія, доктор економічних наук, професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса, в. о. декана факультету інформаційних і прикладних технологій;

ПУНІНА Ольга, кандидат філологічних наук, доцент, Донецький національний університет імені Василя Стуса, доцент кафедри української мови, теорії та історії української і світової літератури;

ПЯТНИЦЬКОВА Ірина, кандидат історичних наук, доцент, Донецький національний університет імені Василя Стуса, доцент кафедри історії України та спеціальних галузей історичної науки;

РАДІО Сергій, кандидат хімічних наук, доцент, Донецький національний університет імені Василя Стуса, проректор з наукової та навчальної роботи;

РУДЕНКО Світлана, доктор біологічних наук, професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса, професор кафедри ботаніки та екології;

СОЛОВЕЙ Олег, кандидат філологічних наук, доцент, Донецький національний університет імені Василя Стуса, доцент кафедри української мови, теорії та історії української і світової літератури;

СОЛОВЕЙ-ЛАГОДА Оксана, кандидат психологічних наук, доцент, Донецький національний університет імені Василя Стуса, доцент кафедри психології;

ТЕМІРОВ Юрій, кандидат історичних наук, доцент, Донецький національний університет імені Василя Стуса, декан факультету історії та міжнародних відносин;

ТРЕГУБОВ Олександр, кандидат економічних наук, доцент, Донецький національний університет імені Василя Стуса, завідувач кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки;

ТУРЧЕНКО Ольга, кандидат юридичних наук, доцент, Донецький національний університет імені Василя Стуса, завідувач кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права;

ШАУЛЬСЬКА Лариса, доктор економічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, професор кафедри економіки підприємства;

ШЕЛЬ Наталія, кандидат психологічних наук, Донецький національний університет імені Василя Стуса, доцент кафедри психології;

ЮРЧИШЕНА Людмила, кандидат економічних наук, доцент, Донецький національний університет імені Василя Стуса, завідувач кафедри фінансів і банківської справи;

ЯВОРСЬКА Олена, Донецький національний університет імені Василя Стуса, старший викладач кафедри ботаніки та екології;

ЯКИМОВА Наталія, доктор економічних наук, професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса, професор кафедри менеджменту та поведінкової економіки.

КОНТАКТИ:

Електронна адреса конференції: ua.recovery@donnu.edu.ua

Координатори:

АРТЕМЕНКОВА Олена, в. о. завідувача науковою частиною НДЧ, відповідальний секретар організаційного комітету.

КРАСНОЩОК Олександр, провідний фахівець відділу розвитку молодіжного наукового потенціалу.

УДК 330.3+334+338.2+339.9]”366”(477)(063)

СЕКЦІЯ 1
ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ
НА ШЛЯХУ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ

Артеменкова Олена (Донецький національний університет імені Василя Стуса), Спектор Артур (Національний університет «Львівська політехніка»). Архівна галузь: вплив війни та повоєнне відновлення 21

Гринюк Артем (Донецький національний університет імені Василя Стуса). Використання технології рекомендаційних систем для аналізу текстового контенту 22

Карпенко Наталя, Кравченко Богдан (Національний університет «Запорізька політехніка»). Управління ІТ-проектами в умовах цифровізації..... 25

Климанський Вадим (Державний торговельно-економічний університет). Захищеність персональних даних фізичних осіб як фактор національної безпеки 27

Колосова Катерина, Січко Тетяна (Донецький національний університет імені Василя Стуса). Виявлення та відстеження об'єктів БПЛА у реальному часі на основі CNN..... 29

Крижановський Володимир, Чернов Дмитро, Комаров Василь, Рассохіна Юлія (Донецький національний університет імені Василя Стуса). Організаційні та технічні заходи захисту особистісних даних людини у зв'язку з прагненням України до вступу в ЄС..... 32

Кучанський Владислав, Зайцев Євген (Інститут електродинаміки НАН України). Моніторинг повітряних ліній із застосуванням квадрокоптерів під час їх обстеження та відновлення 33

Махнов Ярослав, Половенко Людмила, Загоруйко Любов (Донецький національний університет імені Василя Стуса). Сучасні загрози та кібератаки на важливі інформаційні структури 36

Островська Галина, Островський Олександр (Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя). Інформаційні технології в забезпеченні національних інтересів..... 39

Потапова Надія (Донецький національний університет імені Василя Стуса). Перспективи впровадження інформаційних технологій у логістиці 41

Родигін Костянтин (Донецький національний університет імені Василя Стуса). Віртуальні держави в меметичній війні: «КурНР», «БНР», «Вейшнорія»43

Солодун Тамара, Зелінська Оксана (Донецький національний університет імені Василя Стуса). Роль інтерактивної інформаційної системи у покращенні комунікації між донорами та центрами крові..... 46

Хілуха Оксана (Луцький національний технічний університет). Виклики цифровізації..... 48

Штовба Сергій (Донецький національний університет імені Василя Стуса), Петричко Микола (Вінницький національний технічний університет). Об'єктивізація експертизи наукових творів: автоматичний підбір опонентів дисертацій 50

Штофель Дмитро, Сорочинський Вадим (Вінницький національний технічний університет). Сучасні методи сенсомоторних досліджень для системи аналізу рухової активності 53

СЕКЦІЯ 2

ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІЙ ПІСЛЯ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ПУБЛІЧНИЙ СЕКТОР

<i>Васильєва Софія (Національний авіаційний університет). Екологічні реформи як основа зеленого відновлення України.....</i>	56
<i>Дубель Михайло (Донецький національний університет імені Василя Стуса). Закордонний досвід використання потенціалу взаємодії держави та приватного сектору з метою повоєнного відновлення</i>	58
<i>Кіпень Володимир (Донецький національний університет імені Василя Стуса). Політика повернення мігрантів як фундаментальна умова відновлення України.....</i>	60
<i>Красилюк Віктор (Донецький національний університет імені Василя Стуса). LOCAL INTEGRITY SYSTEMS (LIS) як ключовий механізм боротьби з корупцією в умовах повоєнного відновлення територіальних громад.....</i>	64
<i>Олійник Віталій (Комунальний заклад вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти»). Державне регулювання галузі будівництва України: повоєнне відновлення.....</i>	66
<i>Польовий Микола (Університет Коменіуса, Словацька республіка). Передумови посилення авторитаризму на тлі завершення війни</i>	68
<i>Попадик Олег (Донецький національний університет імені Василя Стуса). Особливості застосування політики стримування: світовий досвід</i>	71
<i>Прямухіна Наталія (Донецький національний університет імені Василя Стуса). Формування концептуальних підходів державного управління України в повоєнний період</i>	73
<i>Рудь Надія, Назарук А. (Луцький національний технічний університет). Креативний підхід щодо формування концепції забезпечення житлом постраждалих від війни.....</i>	75
<i>Скороход Олексій (Донецький національний університет імені Василя Стуса). Цифровізація політичної участі як показник стійкості та відтворюваності політичної системи України</i>	78
<i>Стеблина Наталія (Донецький національний університет імені Василя Стуса). Розпізнавання матеріалів із ознаками замовності за допомогою семантичного аналізу</i>	82
<i>Тесля Андрій (Донецький національний університет імені Василя Стуса). Державно-приватне партнерство у повоєнний час у контексті удосконалення обізнаності населення.....</i>	84
<i>Ципліцька Олена (Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України»). Стан інвестиційного забезпечення промисловості регіонів під час повномасштабного вторгнення</i>	87

<i>Чальцева Олена (Донецький національний університет імені Василя Стуса). Діалогічність акторів публічного процесу як показник демократичності системи. Український кейс в умовах війни</i>	90
<i>Чорнодон Мирослава (Донецький національний університет імені Василя Стуса). Висвітлення гендерної політики в медіа в умовах повномасштабного вторгнення</i>	93
<i>Шуляк Іван (Національний транспортний університет). Аналіз геодезичних робіт при обстеженні пошкоджених внаслідок бойових дій будівель і споруд.....</i>	95

СЕКЦІЯ 3 ВІДНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ У ПОВОЄННИЙ ЧАС: УПРАВЛІНСЬКІ ПРАКТИКИ, МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, МІЖНАРОДНЕ ПАРТНЕРСТВО

<i>Бей Ганна, Сінерос Мунос Маріо Роберто (Донецький національний університет імені Василя Стуса). Трансформація управлінських практик у постпандемічному та повоєнному світі</i>	98
<i>Боднар Тарас (Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова). Пенсійне забезпечення військовослужбовців у воєнний та повоєнний час</i>	100
<i>Бондаревська Ксенія, Коробська Анастасія (Університет митної справи та фінансів). Реінтеграція ветеранів війни як чинник повоєнного відновлення України.....</i>	102
<i>Бондаренко Роман (Донецький національний університет імені Василя Стуса). Аналіз тенденцій еволюції сучасних технологій як основного фактора інноваційного розвитку</i>	105
<i>Венгер Лілія (ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»). Стратегічні пріоритети промислового розвитку Вінницької області.....</i>	107
<i>Гахович Наталія (ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»). Потенціал промислового розвитку Львівської області.....</i>	110
<i>Гевлич Іван, Гевлич Лариса (Донецький національний університет імені Василя Стуса). Аудит діяльності суб'єктів господарювання під час воєнного стану та у повоєнній економіці України.....</i>	112
<i>Гуцуляк Наталія (Донецький національний університет імені Василя Стуса). Теоретичні та практичні аспекти психології управління в розвитку сучасного менеджменту.....</i>	115
<i>Дідович Іван, Маліновська Мирослава, Давидюк Олександр (Національний лісотехнічний університет України). Вступ до польсько-української господарської палати (PUIG) як один з інструментів ризик-менеджменту в умовах воєнного стану</i>	118
<i>Дідович Іван, Маліновська Мирослава, Масик Назар (Національний лісотехнічний університет України). Особливості підтримки експортного потенціалу підприємства України в умовах воєнного стану</i>	120

<i>Добрянська Наталя, Ліганенко Маргарита (Одеський національний технологічний університет).</i>	
The impact of the war on the tourism industry in the regions of Ukraine: analysis and development factors	122
<i>Єременко Андрій (ДННУ «Академія фінансового управління»).</i>	
Нематеріальні активи як потужний інструмент зростання та сталого розвитку	125
<i>Зверев Олег (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Світовий досвід запровадження економічних санкцій.....	127
<i>Зіскінд Євген (Університет економіки та права «КРОК»).</i>	
Впровадження проєктного менеджменту в релігійних організаціях України: аналіз поточного застосування, завдання та виклики в період повоєнного відновлення.....	129
<i>Іщук Андрій (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Планування ролі держави як цифрового лідера у повоєнному відновленні України.....	132
<i>Козловський Сергій (Донецький національний університет імені Василя Стуса), Заюков Іван (Вінницький торговельно-економічний інститут Державного торговельно-економічного університету).</i>	
Міграція та економічний розвиток країн Європи в умовах війни в Україні.....	135
<i>Крамнична Софія, Разборська Олена (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Проблематика сучасних трансформацій обліково-аналітичного урегулювання управління запасами на українських торговельних підприємствах	138
<i>Лісогор Лариса (Національний інститут стратегічних досліджень).</i>	
Розвиток ринку праці України в умовах повоєнного відновлення: проблеми та перспективи.....	141
<i>Львова Ольга (Університет економіки та права «КРОК»).</i>	
Залучення неурядових аналітичних центрів України до процесів економічного відновлення країни	144
<i>Мальцев Олександр (Інститут економіки промисловості НАН України).</i>	
Відновлення промисловості на основі розвитку кадрового забезпечення та освітньо-професійного потенціалу.....	145
<i>Нестеров Сергій (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Сучасні тенденції конкурентоспроможності країн у ГЛСВ в контексті розвитку інвестиційного клімату.....	148
<i>Нестерук Віталій (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Оцінка готовності організацій до гібридного та дистанційного управління	151
<i>Орехова Тетяна, Рябчин Олексій (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Політика «зеленого» переходу в країнах ЄС	154
<i>Панченко Ігор, Кривенко Наталя (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Особливості формування стратегії управління персоналом компанії в умовах війни.....	157
<i>Пошелюжний Вадим (Інститут демографії та проблем якості життя НАН України).</i>	
Поствоєнне відновлення України через призму демографічних ризиків	159

<i>Рогозян Юлія (ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова НАН України»).</i>	Experience of post-war economic recovery of the territories in terms of demining: Abyei and Afghanistan cases.....	161
<i>Санченко Алевтина (ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова НАН України»).</i>	Про загальні засади соціально відповідального господарювання та окремі інструменти його стимулювання.....	164
<i>Снігова Олена (ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»).</i>	Щодо формування засад державної промислової політики: аспект повоєнного відновлення.....	166
<i>Таранич Андрій, Таранич Оксана (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	Відновлення економіки України в повоєнний час у контексті політики маркетингу територій.....	169
<i>Твердохліб Андрій (Інститут демографії та проблем якості життя НАН України).</i>	Соціальна резильєнтність і добробут населення в умовах війни.....	171
<i>Шевкун Тетяна (Інститут демографії та проблем якості життя НАН України).</i>	Напрями трансформації системи професійного пенсійного забезпечення України у повоєнні роки на шляху наближення до ЄС	173
<i>Шелудько Елла, Завгородня Марія (ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»).</i>	Планування відновлення промислового сектору України у повоєнний час	176
<i>Шубалий Олександр (Луцький національний технічний університет).</i>	Трансформація економіки польсько-українського прикордоння в контексті повоєнного відновлення України.....	178

ПРОДОВЖЕННЯ СЕКЦІЇ 3

<i>Богоявленська Юлія (ДУ «Житомирська політехніка»).</i>	Choosing project management methodology during war and for after-war recovering of Ukraine.....	181
<i>Буга Наталія, Боєнко Олена (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	Державна політика енергозабезпечення приватного сектору.....	183
<i>Васильчишин Віталій (Інститут демографії та проблем якості життя НАН України).</i>	Наслідки війни для доходів населення України.....	185
<i>Волкова Валерія, Тарнаруцька Вікторія (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	Стан місцевого оподаткування в Україні та шляхи його вдосконалення	187
<i>Гірдавайніс Владислав (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	Управління інтелектуальним потенціалом підприємств у контексті повоєнного відновлення.....	190
<i>Григор'єв Павло, Атаманчук Зорина (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	Особливості інвестування у відновлювану енергетику.....	192
<i>Додон Оксана (Донецький національний університет імені Василя Стуса), Соколюк І. Ю. (ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України»).</i>	Соціальна відповідальність бізнесу під час війни	195

<i>Дороніна Ольга (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Популяризація принципів відкритої науки в середовищі молодих дослідників.....	198
<i>Єфімов Андрій (Луцький національний технічний університет).</i>	
Вплив воєнного стану на економічне зростання в Україні	200
<i>Захарова Оксана (Черкаський державний технологічний університет).</i>	
Управління талантами як інструмент відновлення економіки України в повоєнний період.....	203
<i>Зелінська Дарія (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Аналіз практик диджиталізації бізнес-процесів у контексті повоєнного відновлення	205
<i>Каліка Степан (Інститут демографії та проблем якості життя НАН України).</i>	
Підходи до трактування резильєнтності ринку праці.....	208
<i>Касян Сергій, Шаповал Данііл, Ганіна Анна (Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»).</i>	
Координування маркетингової діяльності підприємств на енергетичних ринках у площині сталого розвитку	210
<i>Касян Сергій, Шебанов Олексій, Лиман Аліса (Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»).</i>	
Маркетингова діяльність шоколадної фабрики: аспекти енергозбереження, сталого розвитку	212
<i>Клочковський Олександр (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Вирішення проблем ринку праці України в умовах війни: аналіз вітчизняних та міжнародних ініціатив з підтримки.....	214
<i>Кучко Олексій (Маріупольський державний університет).</i>	
Особливості формування стратегії інноваційного розвитку підприємств ІТ-сектору України.....	217
<i>Макаренко Олег (Інститут демографії та проблем якості життя НАН України).</i>	
Стійкість накопичувальної пенсійної системи в контексті євроінтеграції України	219
<i>Миколайчук Ірина, Хмель Станіслав (Державний торговельно-економічний університет).</i>	
Розвиток HR-бренду як чинник підвищення репутації вітчизняних підприємств.....	222
<i>Морозов Олег (Університет митної справи та фінансів).</i>	
Економічна сутність та структурні особливості фінансової стійкості підприємства.....	225
<i>Орехов Михайло (Донецький національний університет імені Василя Стуса), Барський Борис (ТОВ «ЛАМПА СОФТВЕР»).</i>	
Аналіз вимог роботодавців до компетентностей менеджера з управління проєктами в ІТ-сфері	226
<i>Поліщук Наталія, Ніколаєва Анастасія (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Інвестиційна привабливість економіки України	229
<i>Проданова Лариса (Черкаський державний технологічний університет).</i>	
Цифрові технології в управлінських практиках відновлення економіки України у повоєнний час	232
<i>Сегеда Сергій, Андрікевич Олександр (Донецький національний університет імені Василя Стуса), Сегеда Марія (ПУ «Університет «Київська школа економіки»).</i>	
Особливості зовнішньої торгівлі аграрно-продовольчою продукцією з країнами ЄС	235

<i>Сегеда Сергій, Третяк Іван (Донецький національний університет імені Василя Стуса), Сегеда Марія (ПУ «Університет «Київська школа економіки»).</i>	
Особливості та чинники зовнішньої торгівлі аграрно-продуктовою продукцією України.....	237
<i>Середа Ганна (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Управлінські взаємодії в контексті реалізації глобальних Цілей сталого розвитку до 2030 року.....	240
<i>Ситник Людмила (Донецький національний університет імені Василя Стуса), Ситник Євген Інститут економіки промисловості НАН України).</i>	
Активізація інвестиційної складової розвитку національної економіки і торгова стійкість України	243
<i>Соколюк Катерина (ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України»).</i>	
Удосконалення державної підтримки функціонування українського ринку молока та молокопродуктів під час війни	245
<i>Солоненко Юлія (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Розвиток соціального підприємництва в умовах воєнного стану.....	247
<i>Сошников Антон (ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова НАН України»).</i>	
Соціально відповідальне господарювання: формування та реалізація державної політики.....	250
<i>Трегубов Олександр, Олійник Лариса, Клочковська Вікторія (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Інтеграція креативних індустрій як рушій розвитку туристичної галузі України в умовах повоєнного відновлення.....	252
<i>Тюрін Євген (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Деякі проблеми ефективності функціонування механізму забезпечення зеленої економіки	254
<i>Чорнобаєв Андрій (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Економічна політика підприємства як механізм ефективного реагування на кризові явища.....	255
<i>Шушпанов Дмитро (Інститут демографії та проблем якості життя НАН України)</i>	
Демографічна політика України у повоєнний період: виклики, пріоритети та стратегічні напрями	258
<i>Юрчишена Людмила (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Проблеми реалізації компонентів трансформаційної моделі економічного розвитку України	261
<i>Янчук Тетяна (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Роль CRM-систем у забезпеченні стійкості бізнесу під час війни.....	264

СЕКЦІЯ 4

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

<i>Амелічева Лілія (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Правове регулювання суспільно-трудових відносин як важлива умова суспільного договору в Україні у повоєнні часи	268

<i>Атаманчук Ірина (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Особливості доказування у справах про встановлення факту спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу.....	271
<i>Бахур Олександр (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Відновлення навколишнього природного середовища України після війни	274
<i>Беляневич Олена (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Про забезпечення прав внутрішніх інвесторів у сфері небанківських фінансових послуг	278
<i>Гоцуляк Юрій, Бондарчук Ярослав (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Окремі питання реалізації правового принципу свободи в умовах збройного конфлікту	281
<i>Гоцуляк Олена (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Доказова медицина як визначальний принцип модернізації системи охорони здоров'я під час воєнного стану та післявоєнної відбудови	283
<i>Дорошенко Ліна (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
ESG як обов'язковий складник розвитку національного бізнесу у повоєнний період	286
<i>Іщук Євген (ГО «Всеукраїнська асоціація центрів надання адміністративних послуг»), Іщук Наталія (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Компенсація за знищене, зруйноване майно: проблеми реалізації	290
<i>Калаченкова Катерина (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Роль державних електронних сервісів у прискоренні відновлення	293
<i>Коваль Ірина (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Вплив інтелектуальної власності на повоєнне відновлення.....	296
<i>Краковська Анжеліка (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Правила етичної поведінки як інструмент розвитку публічної служби: національний та міжнародний аспекти	299
<i>Кривешко Ірина, Михайліна Тетяна (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Нормативне забезпечення інформаційної та кібербезпеки у сучасному суспільстві.....	303
<i>Кушнір Роман (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Щодо правового регулювання господарських процесуальних відносин за участі професійних спілок	306
<i>Мамедова Світлана (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Щодо примусового відчуження транспортних засобів у період дії воєнного стану в Україні.....	308
<i>Мартинюк Олексій, Гайду Сергій (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Щодо можливості створення спеціалізованого суду в Україні у поствоєнний період	311
<i>Олексіюк Максим (Науково-дослідний інститут публічного права).</i>	
Повоєнна стійкість банківської системи через зміну підходів до обліку права власності на безготівкові кошти.....	313

<i>Писарева Елла (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Деякі особливості відшкодування шкоди, завданої збройною агресією РФ проти України пошкодженням і знищенням об'єктів нерухомості.....	316
<i>Письменна Олена (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Інформаційна безпека України: аналіз правового стану.....	320
<i>Письменна Олена, Вайзберг Вікторія (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Юридична етика: застосування досвіду Європейського союзу для України.....	323
<i>Приходько Микита (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Щодо питання легітимації акціонерних товариств, створених шляхом поділу та виділу, в повоєнному відновленні економіки України.....	326
<i>Стаднік Ірина (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Повоєнне відновлення України: аксіологічно-світоглядний аспект	330
<i>Турченко Ольга (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Щодо сучасної стратегії національної безпеки України	333

СЕКЦІЯ 5

БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТА ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ

<i>Груценко Юрій (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Україна – НАТО: на шляху до нового безпекового простору.....	337
<i>Лимар Валерія (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Енергетичне імпортозаміщення як обов'язкова умова забезпечення енергетичної безпеки України.....	339
<i>Мартищенко Богдан (Інститут демографії та проблем якості життя НАН України).</i>	
Співпраця України та ЄС як передумова інтеграції.....	341
<i>Паніна Ірина (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Міжкультурна комунікація як складник післявоєнної відбудови	344
<i>Прихненко Максим (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
russia's war against Ukraine as a strategic priority of Great Britain?	347
<i>Теміров Юрій (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Особливості російського імперіалізму як фактор російсько-української війни.....	350

СЕКЦІЯ 6

ПОВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ ДОВКІЛЛЯ

<i>Вашеняк Юлія (Інститут ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України / Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Рідкісні кальцієпетрофітні біотопи України	352
<i>Войтенко Лариса (Національний університет біоресурсів і природокористування України).</i>	
Повоєнне відродження: кращі практики оцінки якості водних ресурсів	354

<i>Ілляшенко Юрій, Єфименко Валерій (Національний авіаційний університет), Олександренко Віктор (Хмельницький національний університет).</i>	Перспективи використання рослинних олив за концепцією «зеленої трибології».....	356
<i>Кожем'якіна Ірина (Класичний приватний університет).</i>	Проблематика безпритульних тварин в Україні – сьогодення в умовах війни.....	358
<i>Кравченко Софія (Національний медичний університет імені О. О. Богомольця), Хижан А. (Національний університет біоресурсів та природокористування України), Терещенко Наталія (Національний медичний університет імені О. О. Богомольця).</i>	Ліпидовмісні продукти харчування для профілактики атеросклерозу та тромбозу	360
<i>Кривенко Галина, Кривенко Олександр (Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу).</i>	Зменшення впливу процесу буріння нафтогазових свердловин на атмосферне повітря	362
<i>Кротенко Вікторія, Хоруженко А. (Національний університет біоресурсів і природокористування України).</i>	Негативні наслідки окупації російськими військами біосферного заповідника «Асканія-Нова» імені Ф. Е. Фальц- Фейна	364
<i>Круглов Віталій (НТУ «Харківський політехнічний інститут»).</i>	Міжнародні моделі державно-приватного партнерства для відновлення довкілля: адаптація для України	366
<i>Маїталер Олександра (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	Екоцид – злочин росії проти довкілля України	368
<i>Медвідь Марія, Шиманський Володимир, Коцюбинський Андрій (Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу), Федорко Наталія, Попович Діана (ВСП «Івано-Франківський фаховий коледж Львівського національного університету природокористування»).</i>	Відновлення територій після збройних конфліктів на основі рекультивациі ґрунтів	371
<i>Мікуліч Любов (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	Вплив російсько-української війни на ліси України	373
<i>Рогожук Марія (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	Збір та переробка вторсировини: проблеми та перспективи повоєнного відновлення України	375
<i>Руденко Світлана (Донецький національний університет імені Василя Стуса), Руденко Степан (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара).</i>	Аналіз методів дослідження ресурсного нексусу	378
<i>Самашко Степан, Середа Ганна (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	Вплив російської агресії проти України на клімат: оцінка збитків і перспективи відшкодування	381
<i>Семчук Ярослав, Шиманський Володимир, Федоляк Неля (Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу).</i>	Екологічна паспортизація енергетичних підприємств під час їх реконструкції у повоєнний період	383
<i>Хижан Олена (Національний університет біоресурсів і природокористування України), Терещенко Наталія (Національний медичний університет імені О. О. Богомольця), Хижан Анастасія (Національний університет біоресурсів і</i>		

<i>природокористування України). Лабораторний контроль ксенобіотиків «Від лану до столу»</i>	386
<i>Черничко Раїса (Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України).</i>	
Птахи як індикатор впливу бойових дій на стан водно-болотних угідь на Азово-Чорноморському узбережжі України	388
<i>Чернова Оксана, Кривенко Олександр (Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу).</i>	
Оцінка ризиків під час експлуатації нафтогазових об'єктів	391
<i>Шемет Євгенія, Козак Олена (Національний університет «Києво-Могилянська академія»).</i>	
Відновлення порушених територій за участі видів родини <i>SALICACEAE</i>	393
<i>Щербюк Мирослав, Марич Тарас (Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу), Фелик Катерина, Попович Діана (ВСП «Івано-Франківський фаховий коледж Львівського національного університету природокористування»).</i>	
Управління відходами як елемент сталого розвитку міст	395

СЕКЦІЯ 7

ОСОБИСТІСНІ І СИТУАТИВНІ ДЕТЕРМІНАНТИ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ У ВИМІРАХ ВІЙНИ І МИРУ

<i>Луб'янський Олександр (Західноукраїнський національний університет).</i>	
Збереження здоров'я підлітків у контексті повоєнного відновлення України.....	398
<i>Мазай Лада (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Здатність до повного усвідомлення як елемент стресостійкості особистості у період війни	399
<i>Матохнюк Людмила (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Модель інформаційно-психологічного впливу на емоційну стійкість військовослужбовців	403
<i>Сергета Ігор (Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова).</i>	
Особистісні детермінанти благополуччя людини у вимірах війни і миру та психогігієнічні основи їх об'єктивної оцінки ...	406
<i>Слуцький Ярослав (Університет прикладних наук Рейн-Майн, Німеччина).</i>	
Цифрова платформа інформаційно-терапевтичного супроводу українських студентів: теорія та практика.....	408
<i>Широн Юлія (Інститут економіки і менеджменту НУ «Львівська політехніка»).</i>	
Соціально-психологічні методи управління у повоєнний період: класифікація і особливості застосування	411

СЕКЦІЯ 8

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОВОЄННОГО РОЗВИТКУ

<i>Антонюк Олена (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Лексика воєнного дискурсу (на прикладі звернення Володимира Зеленського)	414

<i>Білецька Олена (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Проблема передачі неосемантизмів у складі професійного жаргону українських військовослужбовців німецькою мовою.....	417
<i>Бойван Олеся (Донецький національний університет імені Василя Стуса), Тимчук Володимир (Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного), Межєвікін Євген (Рада національної безпеки та оборони України).</i>	
Обґрунтування підходів до запозичення узгодженої термінології ЄС та НАТО як необхідної умови для завершення інтеграції України в безпековий простір.....	420
<i>Гарбера Ірина (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Концепт <i>війна</i> у мовній картині світу українських студентів: соціолінгвістичний експеримент	422
<i>Жуковська Валентина, Сахно Наталія (Державний торговельно-економічний університет).</i>	
Стратегії рекрутингу у подоланні ринкових турбулентностей	429
<i>Загнітко Анатолій, Бєвз Юлія (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Концепти-міфологеми істот у міжкультурній комунікації: апікаційні моделі симетрії.....	431
<i>Ігнатенко Дарина (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Характеристика російсько-української війни в українських та німецьких ЗМІ (на основі корпусного аналізу вживання лексеми <i>війна</i>)	435
<i>Логайчук Ірина, Юрковська Майя (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Дієслова переміщення в сучасній англійській мові	437
<i>Патріарх Вікторія (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Антивоєнна спрямованість роману Еріха Ремарка «Im westen nichts neues»	439
<i>Слободянюк Микола (Український державний університет науки і технологій).</i>	
Філософія повоєнної відбудови України	442
<i>Стрюк Наталя, Запихляк Ірина (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Цифровізація викладання іноземних мов та міжкультурна комунікація.....	445
<i>Юрковська Майя (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Ukraine as a Manipulative Topic in D. Trump’s 2024 Convention Speech	447
<i>Яблонська Надія, Чмут Катерина (ДУ «Житомирська політехніка»).</i>	
Міжкультурна комунікація як вектор розвитку інформаційної культури.....	449

СЕКЦІЯ 9 ЗАХИСТ І ВІДНОВЛЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

<i>Ахновський Денис (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Використання пам’ятних монет як інструмент збереження історичної спадщини України	452

<i>Берегута Віталій (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Переосмислення місць пам'яті у просторі міст України: Пам'ятник воїнам-визволителям Козятина в роки Другої світової війни	454
<i>Жигало Анна, Куксенко Сергій (Черкаський державний бізнес-коледж).</i>	
Збереження історико-культурної спадщини України як основа зміцнення національної самобутності	457
<i>Кочержук Денис (Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України / ПЗВО «Київський міжнародний університет»).</i>	
Українська аудіозаписна культура: виклики ХХІ століття	460
<i>Литвиненко Роман (Донецький національний університет імені Василя Стуса / Інститут археології НАН України).</i>	
Археологічна спадщина України: виклики війни і повоєнного відновлення	462
<i>Лопушняк Василь, Романів Яна, Пасішняк Ярослав, Грицуляк Галина (Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу).</i>	
Міжнародний досвід у відновленні зруйнованої спадщини: можливості адаптації для України	465
<i>Мартинчук Інна (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Концепції відновлення не(збереженої) музейної спадщини Донецької області	467
<i>Мелекесцев Кирило (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Історично значущі пам'ятки архітектури міст Дружківка та Слов'янськ, що пошкоджені війною	470
<i>Отземко Олена (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Відновлення роботи музеїв Донецької області на підконтрольній Україні території	473
<i>Пятницькова Ірина (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Фіксація знищених росією об'єктів історико-культурної спадщини України в умовах сучасної війни	475
<i>Силкіна Юлія, Давиденко Олександр (Державний торговельно-економічний університет).</i>	
Відновлення культурної спадщини.....	477
<i>Телегуз Ірина, Телегуз Андрій (Український державний університет імені Михайла Драгоманова).</i>	
Культурна спадщина та українська діаспора: сучасні виклики збереження національної ідентичності.....	479
<i>Темірова Надія (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Зачищення монументально-меморіального простору Донеччини російськими агресорами та шляхи його реанімації.....	481

СЕКЦІЯ 10

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ВІДКРИТОЇ НАУКИ В ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

<i>Дяків Ольга (Західноукраїнський національний університет).</i>	
Фактори впливу на середовище інноваційного університету	483

<i>Збрицька Тетяна, Жукова Тетяна (Одеський національний економічний університет).</i>	
Наукова співпраця та інновації: післявоєнний відновлювальний розвиток України	485
<i>Іваницька Ольга (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Інституція глави держави у Франкістській Іспанії: правові аспекти	488
<i>Нечаєва Ірина, Гаврилюк Михайло (НУ «Запорізька політехніка»).</i>	
Огляд ринку та рівня впровадження DEI (розмаїття, рівність та інклюзія) в Україні....	491
<i>Тарадіна Галина (Донецький національний університет імені Василя Стуса).</i>	
Можливості використання Google Earth Engine під час підготовки фахівців екологів.....	493
<i>Храбан Тетяна (Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації).</i>	
Нові практики та організаційні форми відкритої науки в умовах відновлення України у повоєнні часи.....	495

СЕКЦІЯ 1
ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ
НА ШЛЯХУ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ

АРХІВНА ГАЛУЗЬ: ВПЛИВ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ

Артеменкова О. М.^{1*}, Спектор А. Ю.^{2}**

¹*Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна),*

²*Національний університет «Львівська політехніка», Львів (Україна)*

*e-mail: o.artemenkova@donnu.edu.ua

**e-mail: artur.y.spektor@lpnu.ua

З початком повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну Національний архівний фонд зазнав значних втрат. Російські війська, захоплюючи українські території, загрожують знищенням або розкраданням архівних фондів, які містять важливу інформацію про історичне та культурне надбання України. За попередніми даними, рівень втрат становить до 1,5 % від загального обсягу архівного фонду, що є критичною загрозою для збереження національної спадщини. Важливо зазначити, що ці втрати все ще досліджуються, оскільки деякі зони залишаються окупованими або недоступними для оцінювання.

Система державних архівів України зберігає Національний архівний фонд (НАФ), де зібрано архівні документи – свідчення правдивої історії українського народу. Сьогодні в Україні функціонує 2 146 державні архівні установи, які зберігають орієнтовно 56 млн од. архівних справ НАФ. Джерелами формування НАФ є 36 867 юридичних осіб. Нині політика України зорієнтована на спрощення доступу та відкритість національного архівного фонду, їх інтеграцію у світовий простір архівної інформації. Одночасно відбуваються поступові зміни в управлінні архівними установами. Але політичні, економічні, соціальні та інші проблеми, які виникли останнім часом (карантинні обмеження, хакерські атаки, активні воєнні дії через повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну) пригальмують ці процеси, можуть спричинити певний занепад архівної справи зокрема та культурної сфери загалом, що підтверджується численними повідомленнями про втрати архівних документів через бомбардування, пожежі, підтоплення, недбале ставлення окупантів, знищення, викрадення й інші техногенні та протиправні чинники.

На основі даних, зібраних на початок 2023 року, задокументовано, що втрати Національного архівного фонду України становлять приблизно 0,3 % від обсягу, який був зафіксований на початок 2022 року. Це дозволяє оцінити безпосередні збитки, але залишаються прогалини в інформації про втрати на окупованих територіях. У зв'язку з обмеженням доступу до архівів на окупованих територіях та в «сірій зоні», точний рівень втрат може бути значно більшим. Експерти вважають,

що загальні втрати фонду можуть сягати максимум 1,5 % – оцінка залежить від ситуації на фронті та деокупації територій.

Перший етап російської агресії проти України у 2014 році призвів до втрати приблизно 8 % архівного фонду. Це сталося через анексію Криму та бойові дії на Сході України, особливо в Донецькій і Луганській областях, де значна частина документів була знищена або залишилася під контролем незаконних збройних формувань.

Порівняно з подіями 2014 року, під час повномасштабного вторгнення у 2022 році рівень втрат зменшився завдяки досвіду попереднього конфлікту. Відділення архівів на Донеччині та Луганщині вжили заходів для захисту та збереження архівів, враховуючи досвід попередніх років.

Упровадження інформаційних технологій в архівну справу за умови щоденного зростання обсягів документації стало необхідною умовою ефективної роботи архівних установ. Через ускладнення доступу до архівів останніми роками (2020–2021 рр. позначилися карантинними обмеженнями, з 24 лютого 2022 р. розпочато повномасштабне вторгнення російської федерації та бойові дії на значній території України) збільшується час пошуку документів і, як наслідок, вимушених затримок, а то і простоїв.

Саме тому найефективнішим рішенням є пришвидшене впровадження інформаційних технологій та цифровізація всієї архівної галузі, що у перспективі значно спростить роботу і архівістам, і користувачам [1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Каплун В. В., Оніпко Т. В. Інформаційні технології в архівній справі: особливості та проблеми впровадження. *Збірник наукових статей магістрів*. Інститут економіки, управління та інформаційних технологій. Полтава: ПУЕТ, 2019. С. 58–63.

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ РЕКОМЕНДАЦІЙНИХ СИСТЕМ ДЛЯ АНАЛІЗУ ТЕКСТОВОГО КОНТЕНТУ

Гринюк А. І.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: hryniuk.a@donnu.edu.ua

У сучасному інформаційному суспільстві текстовий контент відіграє ключову роль у комунікації, освіті та бізнесі. За статистикою, щодня у світі створюється понад 2,5 квінтильйони байтів даних, значна частина яких – текстова інформація. Це створює нові виклики для користувачів у виборі та сприйнятті релевантного контенту. Для ефективного управління цим контентом та покращення користувацького досвіду все частіше застосовуються технології рекомендаційних систем.

Рекомендаційна система – це інтелектуальна система, здатна на основі інформації про користувачів і предметів рекомендувати предмети, що підходять користувачам. Основна мета рекомендаційної системи – збільшення доходів продавця завдяки збільшенню обсягу продажів рекомендованих предметів [1]. До того ж рекомендаційні системи сприяють покращенню взаємодії користувача з платформою, підвищуючи його задоволеність і лояльність. Відтак рекомендаційна система – це інтелектуальна система, яка сприяє формуванню пропозицій на основі аналізу релевантної інформації, отриманої з віртуального сховища даних, що консолідує велику кількість джерел [2]. Однією з ключових переваг таких систем є їх здатність автоматично адаптуватися до змін у вподобаннях користувачів, що дає змогу підтримувати актуальність рекомендацій у довгостроковій перспективі.

Важливою проблемою, яку вирішують рекомендаційні системи, є показ контенту, який з максимальною ймовірністю зацікавить користувача. В таких випадках потрібно проаналізувати, що раніше сподобалось користувачу, які елементи є максимально подібними з даними, чи переглядав користувач цей контент раніше.

Рекомендаційні системи прогнозують вподобання користувачів, орієнтуючись на інформацію, яку вони надають про себе. Дані отримують у явній (користувач свідомо надає деяку інформацію про себе) та неявній формі (система самостійно робить певні спостереження за поведінкою користувача в інтернеті). Неявна форма збору даних особливо важлива, оскільки дає змогу отримувати об'єктивні дані про реальну взаємодію користувача з системою.

Сучасні рекомендаційні системи використовують методи глибинного навчання для покращення якості рекомендацій. Глибинне навчання – це розділ машинного навчання, спрямований на побудову ієрархічних моделей шляхом використання високорівневих масових абстракцій даних на основі глибинного графа з багатьма обробленими шарами, які здійснюють лінійні або нелінійні перетворення, тобто це – прогресуючий високорівневий витяг ознак з сирих (необроблених) первісних вхідних даних [3]. Завдяки цьому такі моделі можуть адаптуватися до змін у даних і самонавчатися, що робить їх більш гнучкими та точними у своїх прогнозах.

Сьогодні рекомендаційні системи є одним з найпопулярніших застосунків інтелектуального аналізу даних та машинного навчання у сфері інтернет-бізнесу. Вони аналізують поведінку користувачів інтернет-сервісу, даючи кількісну та якісну оцінку вподобань користувачів того чи іншого об'єкта. Для цього використовуються різні види фільтрації, що забезпечує якісний аналіз та відбір вподобань користувачів.

Так, колаборативна фільтрація використовує відомі оцінки групи користувачів для прогнозування невідомих переваг іншого активного користувача. Ця технологія базується на використанні інформації про переваги групи користувачів для формування рекомендацій іншому, активному користувачу. Такий підхід дає

змогу добирати контент, продукти чи послуги, які з великою ймовірністю будуть цікаві користувачу, засновуючись на схожості його інтересів з інтересами інших учасників групи. Це допомагає створювати ефективні алгоритми, які враховують унікальність кожного користувача.

Контентна фільтрація використовує інформацію про властивості предметів. Такими властивостями, наприклад, для фільмів, можуть бути жанр, кіностудія, провідний актор, режисер тощо. Ідея контентної фільтрації полягає у тому, що предметам із подібним контентом користувачі надають подібні переваги. Фільтрацію вмісту можна використати у таких системах, де наперед передбачається наявність описових даних.

Деякі рекомендаційні системи використовують комбінації підходів фільтрації даних і колаборативної фільтрації, звані гібридними методами. Такі системи можуть поєднувати переваги обох підходів, зменшуючи їх недоліки. Наприклад, вони можуть поєднувати здатність колаборативної фільтрації виявляти приховані зв'язки з можливістю контентної фільтрації працювати з новими або рідкісними об'єктами. Комбінуючи різні підходи, система може забезпечити надійні рекомендації навіть за обмеженої інформації. До того ж гібридні методи можуть враховувати зміни в інтересах користувачів, що робить рекомендації більш динамічними та актуальними. Вони також здатні краще розв'язувати проблему упередженості та забезпечувати більш різноманітний набір рекомендацій, що підвищує задоволеність користувачів [4]. Такі системи можуть адаптуватися до змін у контенті та вподобаннях користувачів у реальному часі.

Проте сучасні рекомендаційні системи мають низку стандартних проблем та недоліків, дослідження яких і розробка методів їх подолання є актуальною науково-практичною задачею. Однією з найпоширеніших проблем рекомендаційних систем є проблема холодного старту (Cold-start Problem, CSP), яка виникає тоді, коли в системі з'являються нові елементи – або нові користувачі (User Cold-Start), історія вподобань яких порожня, або нові об'єкти (Item Cold-Start), у яких ще немає оцінок та/або набору ознак [5]. Ця проблема ускладнює процес генерації точних рекомендацій на початковому етапі, що може знижувати задоволення користувачів від взаємодії з системою. Одним із можливих підходів до подолання цієї проблеми є використання контекстуальних та демографічних даних нових користувачів для побудови початкових рекомендацій.

Отже, розробка рекомендаційних систем є складним і багатоаспектним завданням, що виходить далеко за межі простого розв'язання конкретних проблем. Вона вимагає міждисциплінарного підходу, що об'єднує знання в області машинного навчання, психології, соціології та інших наук. Цей процес передбачає глибоке розуміння користувацьких потреб та постійного вдосконалення алгоритмів, які повинні адаптуватися до змін у поведінці користувачів та враховувати їхні ін-

дивідуальні вподобання і контекст. Дослідження та розвиток рекомендаційних систем залишаються актуальними та важливими напрямками для подальшого прогресу в аналізі текстового контенту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Експертні та рекомендаційні системи: навч. посіб. для здобувачів вищої освіти спеціальностей 122 «Комп'ютерні науки», 125 «Кібербезпека», 113 «Прикладна математика» / Т. В. Нескородева, Є. Є. Федоров, Т. В. Січко, А. Р. Нескородева. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. 224 с.
2. Ржеуський А. Рекомендаційна система інформаційного обслуговування користувачів бібліотек. Матеріали V науково-технічної конференції «Інформаційні моделі, системи та технології» (1–2 лютого 2018 р.). Тернопіль: ТНТУ, 2018. С. 37.
3. Субботін С. О. Нейронні мережі: теорія та практика: навч. посіб. Житомир: Вид. О. О. Євенок, 2020. 184 с.
4. Верес О., Левус Я. Рекомендаційна система планування дозвілля в умовах карантину. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Інформаційні системи та мережі.* 2022. № 11. С. 127–144.
5. Мелешко Є. В. Дослідження методів побудови рекомендаційних систем в мережі Інтернет. Збірник наукових праць «Системи управління, навігації та зв'язку». Вип. 1(47). Полтава: ПНТУ ім. Ю. Кондратюка. 2018. С. 131–136.

УПРАВЛІННЯ ІТ-ПРОЄКТАМИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Карпенко Н. М.^{1*}, Кравченко Б. Д.^{2}**

^{1,2}*Національний університет «Запорізька політехніка», Запоріжжя (Україна)*

*e-mail: natalyakarpenko@i.ua

**e-mail: bogdantori@gmail.com

У сучасному світі цифровізація кардинально змінює підходи до управління ІТ-проєктами. Вплив цифровізації простежується на всіх етапах життєвого циклу проєкту: від планування до його завершення. Тобто з розвитком нових технологій процеси стають більш динамічними, що вимагає від менеджерів швидкої адаптації та використання інноваційних методів, а автоматизація процесів дає змогу значно підвищити ефективність команди та зменшити кількість помилок, що можуть виникати через людський фактор. Системи управління завданнями і проєктами полегшують координацію дій між учасниками команди, допомагаючи автоматично відстежувати рівень виконання та дотримання термінів.

Цифровізація спричиняє значні зміни у підходах до управління проєктами, змінюючи традиційні моделі на більш гнучкі та адаптивні. Ефективне управління проєктами забезпечується значним арсеналом методологій, а цифровізація підштовхує до більш активного використання саме Agile, Scrum та Kanban, що допомагають командам швидко адаптуватися до змін і коригувати плани залежно від нових умов середовища, оптимізувати процеси та підвищувати ефективність роботи команд [1]. Використання таких гнучких методологій є особливо актуальним

саме тоді, коли вимоги до проєктів можуть змінюватися практично миттєво, а швидкість реакції на ці зміни стає критично важливою для успішної реалізації проєктів.

Впровадження ефективного управління ІТ-проєктами ґрунтується на методології стратегічного планування, яке включає визначення довгострокових цілей, розробку стратегій для їх досягнення та оцінку можливих ризиків. Критично важливим є саме управління ризиками, оскільки проєкти в умовах цифровізації часто стикаються з високим рівнем невизначеності та швидкими змінами. Ідентифікація потенційних загроз, оцінка їх впливу та розробка планів мінімізації ризиків дають змогу забезпечити стабільність і успішність проєкту.

Управління проєктами сьогодні все частіше стає стандартним способом ведення бізнесу. Реалізація визначених цілей забезпечується лідером і командою, яка здатна до ефективної внутрішньокомандної взаємодії [2, с. 297]. Досягнення максимальної ефективності в управлінні ІТ-проєктами неможливе без належної координації та комунікації в команді. Комунікація є ключовим елементом успіху, оскільки вона забезпечує розуміння цілей, завдань та очікувань, сприяє своєчасному виявленню проблем та їх вирішенню. Сучасні умови часто передбачають роботу віддалених команд, що потребує використання нових підходів до комунікації та співпраці. Зокрема, відеоконференції, месенджери та платформи для спільної роботи стають незамінними інструментами для забезпечення швидкого обміну інформацією та ефективної взаємодії між членами команди. Для віддаленої роботи з даними в реальному часі використовують хмарні технології, які забезпечують доступ до інформації незалежно від місцезнаходження команди. Такий підхід сприяє більш оперативному прийняттю рішень, що особливо важливо в умовах сучасного ринку, коли швидкість реакції стає критичним чинником успіху проєкту [3].

Тенденції цифровізації також породжують нові виклики для менеджерів проєктів, які мають аналізувати загрози і вживати відповідних заходів для захисту інформації. Збільшення кількості цифрових даних створює потребу в посиленій її безпеці, адже ризики кіберзагроз стають усе більш актуальними, оскільки постійно з'являються нові способи атаки на інформаційні системи. До того ж в умовах віддаленої роботи, яка стає все більш поширеною, поява нових інструментів для дистанційного управління вимагає від менеджерів нових навичок для ефективної роботи з командами, що можуть перебувати у різних часових поясах і культурних середовищах.

Попри всі ці виклики, цифровізація відкриває нові можливості для реалізації ІТ-проєктів. Сучасні технології, зокрема штучний інтелект, значно полегшують процес прогнозування термінів виконання проєктів та оптимізацію ресурсів. Аналіз великих масивів даних (Big Data) дає змогу точніше оцінювати поточний стан проєкту і робити виважені рішення щодо подальших кроків, а Інтернет речей (IoT)

надає нові можливості для управління інфраструктурою, забезпечуючи контроль за станом пристроїв у реальному часі. Загалом управління ІТ-проектами в умовах цифровізації вимагає від менеджерів гнучкості, інноваційного підходу та готовності до постійного навчання. Цифрові технології надають нові інструменти для підвищення ефективності, але водночас створюють нові виклики, які необхідно долати для досягнення успіху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Schwaber K., Sutherland J. The scrum guide. 2020. 13 p.
2. Карпенко А. В., Карпенко Н. М. Формування проектної команди у кластерних організаціях. *Домінанти розвитку HR-інжинірингу, економіки і бізнесу у XXI столітті в умовах перманентної трансформації національної і світової економік: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 60-річчю Хмельницького національного університету (17–18 листопада 2022 р., м. Хмельницький). Хмельницький: Хмельницький національний університет, 2022. С. 296–299.*
3. Cockburn A., Highsmith J. Agile software development: The people factor. Computer. 2001. Vol. 34, iss. 11. P. 131–133.

ЗАХИЩЕНІСТЬ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ЯК ФАКТОР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Климанський В. І.

Державний торговельно-економічний університет, Київ (Україна)
e-mail: v.klymanskyu@knu.edu.ua

Захист персональних даних клієнтів став викликом для бізнесу в умовах війни, адже компанії зіштовхуються з постійними кібератаками з боку держави-агресора, спрямованими на викрадення інформації про клієнтів.

Однією з найбільших кіберзагроз для населення залишається фішинг, за допомогою якого злочинці можуть отримати несанкціонований до персональних даних, як-от контактні дані, банківські рахунки та інша чутлива інформація.

Згідно з даними сервісу opendatobot, кожен дев'ятий опитаний українець став жертвою шахраїв від початку повномасштабного вторгнення. За результатами опитування було виявлено, що 11 % українців стали жертвою шахраїв від початку повномасштабного вторгнення. На частку купівля / продажу товару в інтернеті припадає 52,7 % усіх шахрайств, а на шахрайські посилання ще 18,6 %. Ще 12 % припадає на злами приватних соціальних мереж [1]. Для порівняння, за вісім місяців 2023 року в Україні було відкрито майже 60 тисяч проваджень про шахрайство за ст. 190 ККУ. Це більше, ніж загалом за два попередні 2 роки: так, у 2021 році було відкрито 23,8 тисяч проваджень, а у 2022 році – 32 тисячі [2].

Одним із прикладів ІТ-ініціативи на рівні держави є платформа «Дія», яка стала одним з основних засобів доступу до державних послуг. Використовуючи систему «Дія», громадяни можуть отримувати різноманітні сервіси, що значно

скорочує потребу у фізичному контакті з урядовими установами, що особливо актуально під час війни. Це знижує ризики атак на фізичну інфраструктуру, але водночас може сприяти підвищенню ризиків національного суверенітету в інформаційному просторі. Ще до початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну портал «Дія» було неодноразово атаковано хакерами, і хоча офіційні особи заявляють, що особисті дані не були втрачені, багато українців підозрювали саме нещодавню атаку на сервер причиною витоку персональних даних [3].

Отже, система надання послуг не може бути на 100 % захищена і гарантувати абсолютну захищеність персональних даних. Це доводить, до саме під час великих соціальних зрушень та загроз, зокрема війни, зростають кіберризики, і питання кібербезпеки наразі є як ніколи актуальним. А отже, кібербезпека актуальна для електронної комерції та інших онлайн-майданчиків надання послуг.

Забезпечення безпеки платіжної інформації стає пріоритетом для банків, платіжних систем та інтернет-магазинів. Для боротьби з такими загрозами компанії впроваджують сучасні системи кіберзахисту, зокрема автоматизовані системи відстеження аномалій, біометричні методи автентифікації та блокчейн-рішення для підвищення безпеки транзакцій [4].

Найбільші онлайн-постачальники цифрових продуктів для створення власних інтернет-магазинів, як-от Shopify, головними кіберзагрозами для діяльності електронної комерції визначають DDoS-атаки, витоки персональних даних, платіжне шахрайство, шкідливе програмне забезпечення, яке може бути встановлене несанкціоновано, та програми-вимагачі, загрози злому доступу до адміністративних налаштувань вебсайтів та основного коду тощо [5]. І це ще не весь список потенційних загроз, із якими може зіткнутися вебсайт електронної комерції.

Бізнесам, які оперують у сфері електронної торгівлі, варто серйозно сприймати загрозу кібершахрайства та більше ресурсів приділяти власній інтернет-безпеці і безпеці персональних даних користувачів, які можуть бути доступними бізнесу задля обробки замовлень товарів або послуг. З огляду на масштаб проблеми та загрози масових втрат персональних даних фізичних осіб, зниження рівня діяльності чи повну зупинку такої серед приватних бізнесів чи державних установ підвищення рівня кібербезпеки в умовах ведення повномасштабної війни стає критично важливим для України і напряду стосується національної безпеки країни.

Звичайно, кібербезпека державних організацій, каналів передачі інформації, зв'язку військових, фінансових та енергетичних об'єктів є критично пріоритетною в сучасних умовах. Першочергова ціль існування держави як соціального та політичного утворення полягає в забезпеченні безпечної життєдіяльності її громадян, тож втручання у кіберсферу суверенної країни і перешкоджання діяльності приватних компаній, життю і комфорту громадян варто розглядати як чергову загрозу безпеці та втручання у національні інтереси суверенної держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Кожен дев'ятий опитаний українець ставав жертвою шахраїв від початку повномасштабного вторгнення. *Servic статистики opendatabot*. 09.10.2023. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/stopfraud-nbu>
2. Кількість справ про шахрайство у 2023 році сягнула історичного антирекорду. *Servic статистики opendatabot*. 02.10.2023. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/fraud-pandemic-2>
3. З «Дії» чи ні? Звідки хакери взяли персональні дані 2 млн українців. *Розслідування DOU*. 28.01.2022. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/inquiry-about-diia-data-leak/>
4. Ковальчук В. П. «Захист персональних даних у бізнесі: виклики та рішення». *Журнал корпоративної безпеки*. 2023. № 3. С. 59–74.
5. How To Improve Ecommerce Security for Your Online Store. *Shopify Blog*. URL: <https://www.shopify.com/blog/ecommerce-security>

ВИЯВЛЕННЯ ТА ВІДСТЕЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ БПЛА У РЕАЛЬНОМУ ЧАСІ НА ОСНОВІ CNN

Колосова К. К.^{1*}, Січко Т. В.^{2*}

^{1,2}Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)

*e-mail: kolosova.k@donnu.edu.ua

Тема дослідження полягає у виявленні та відстеженні об'єктів у режимі реального часу за допомогою безпілотних літальних апаратів (БПЛА) на основі згорткових нейронних мереж (CNN). Ця технологія має велике значення в різних сферах, зокрема у військовій діяльності, рятувальних операціях, сільському господарстві, захисті території, моніторингу інфраструктури та охороні навколишнього середовища.

CNN є потужним інструментом у сфері комп'ютерного зору завдяки своїй здатності автоматично виявляти та розпізнавати об'єкти у складних умовах, зокрема за змінного освітлення, різних погодних умов та руху камери. Внаслідок інтеграція CNN із дронами можна отримувати відеопотоки в режимі реального часу та обробляти їх для відстеження об'єктів, зокрема людей, транспортні засоби чи інші цілі, що робить систему надзвичайно ефективною та гнучкою [1].

Основним завданням є забезпечення високої точності та швидкості обробки даних, особливо під час роботи у складних умовах, а також оптимізація ресурсів для роботи на мобільних платформах, як-от дрони.

Виявлення та відстеження об'єктів за допомогою безпілотних літальних апаратів (БПЛА) у режимі реального часу охоплює кілька ключових викликів:

- обмежені ресурси обробки: БПЛА мають обмежені апаратні ресурси, тому вони не можуть застосовувати передові моделі CNN для швидкої обробки великих обсягів даних у реальному часі;
- нестабільність зображення: це пов'язано з тим, що БПЛА є мобільним, тому якість відеопотоку погіршується через коливання умов освітлення, погодних явищ і вібрації, що впливає на точність виявлення та відстеження об'єктів;

- велика різноманітність об'єктів: різні розміри, форми та кольори об'єктів для виявлення та фонові складність ще більше перешкоджають належній ідентифікації;
- обмеження часу прийняття рішення: система повинна працювати в умовах реального часу з мінімальною затримкою, щоб забезпечити негайне виявлення та відстеження об'єктів;
- адаптація навколишнього середовища включає реакцію на рух об'єктів, зміну ландшафту та зміни погоди.

Ці проблеми вимагають удосконалення алгоритмів, оптимізації використання ресурсів та розвитку нових підходів до обробки даних.

Нейронні мережі широко застосовуються в розпізнаванні образів завдяки їх здатності автоматично виявляти складні патерни та структури в даних. Основні типи нейромереж, які використовуються для цієї задачі:

1. Перцептрони (MLP) – багатошарові нейронні мережі, які забезпечують повний зв'язок. Вони підходять для простих завдань, пов'язаних із розпізнаванням образів, але неефективні для складніших зображень, оскільки не враховують просторові співвідношення між пікселями.

2. Згорткові нейронні мережі (CNN) – найефективніший тип нейронних мереж для обробки зображень, оскільки, незалежно від їх розміру чи положення, вони автоматично витягують ознаки на різних рівнях – грані, текстури, форми, а отже, є оптимальними для розпізнавання об'єктів.

3. Рекурентні нейронні мережі (RNN) – не дуже важливі для статичних зображень, але можуть бути корисними для аналізу відеопотоку, оскільки вони в основному використовуються для обробки послідовних даних, як-от відео або рукописний текст.

4. Генеративні змагальні мережі (GAN) – використовуються для створення та покращення зображень. Їх можна використовувати для створення синтетичних даних для інших моделей, навіть якщо їх основне призначення не полягає у розпізнаванні.

На основі розглянутих моделей нейромереж була обрана згорткова нейромережа (CNN), оскільки вона добре витягує ознаки із зображень завдяки своїй структурі. CNN використовує одну вагову маску для всього зображення, замість того, щоб створювати ваги для кожного пікселя, як це робить перцептрон. Це сприяє узагальненню інформації, а не запам'ятовуванню кожного пікселя. CNN також демонструє високу продуктивність для розпізнавання зображень, що є важливим для обчислення даних у реальному часі. Вони добре підходять для розпаралелення обчислень і стійкі до поворотів та зсувів зображень [2].

Навчання нейронної мережі для виявлення та відстеження об'єктів БПЛА у реальному часі на основі CNN складається з кількох ключових етапів:

- збір і підготовка даних: передбачає збір відео або зображень із анотаціями об'єктів. Для збільшення набору даних не використовується доповнення, наприклад, зміна освітлення чи масштабування;
- архітектура CNN: згорткові шари відповідають за вилучення характеристик зображення. Шари підвибірки додатково зменшують розмірність, тоді як шари повного з'єднання класифікують (або визначають координати об'єктів);
- навчання: передбачає навчання мережі за допомогою зворотного поширення помилок і алгоритму градієнтного спуску. Він обчислює втрати (наприклад, IoU для координат) і коригує ваги, щоб оновити модель для кращої точності;
- відстеження об'єктів: після виявлення CNN відстеження об'єктів здійснюється за допомогою алгоритмів фільтру Калмана або оптичного потоку;
- оптимізація: включає заходи квантування в реальному часі та методи мобільної оптимізації, які допомагають зменшити затримку обробки;
- тестування: модель перевіряється на основі тестових даних, а її точність вимірюється за допомогою показників mAP.

Розглянуті етапи дають змогу створити модель, яка ефективно виявляє і відстежує об'єкти у реальному часі на обмежених ресурсах БПЛА [3, 4].

Зважаючи на проведені дослідження, можна зробити такі висновки. Під час дослідження було розглянуто виявлення та відстеження об'єктів безпілотними літальними апаратами (БПЛА) у реальному часі за допомогою згорткових нейронних мереж (CNN). Проведений аналіз показав, що використання CNN забезпечує високу точність завдяки здатності автоматично виділяти ключові ознаки об'єктів зображення. Це робить CNN ефективним інструментом для розв'язання задач виявлення і трекінгу об'єктів у різноманітних умовах.

До того ж для досягнення оптимальних результатів важливо враховувати якість навчальних даних та адаптацію моделей до ресурсних обмежень БПЛА. Отже, застосування CNN є перспективним рішенням для підвищення ефективності БПЛА в завданнях моніторингу, розвідки та пошуково-рятувальних операцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Гудфелов І. А. Глибоке навчання. 2016. № 2.
2. Що таке нейронні мережі та як вони працюють? Класифікація штучних нейромереж. 24.01.2022. URL: <https://livingfo.com/shcho-take-nejronni-merezhi-ta-iaak-vony-pratsiuiut/>
3. Convolutional Neural Network. 31.07.2023. URL: <https://itwiki.dev/data-science/ml-reference/ml-glossary/convolutional-neural-network>
4. Кульчицька О. Ю., Січко Т. В. Цифрова обробка зображень та відео. *Прикладні інформаційні технології: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Вінниця, 2020). 2020. С. 110–111.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ТЕХНІЧНІ ЗАХОДИ ЗАХИСТУ ОСОБИСТІСНИХ ДАНИХ ЛЮДИНИ У ЗВ'ЯЗКУ З ПРАГНЕННЯМ УКРАЇНИ ДО ВСТУПУ В ЄС

Крижановський В. Г.^{1*}, Чернов Д. В.², Комаров В. Ф.³, Рассохіна Ю. В.⁴

*^{1,2,3,4}Донецький національний університет імені Василя Стуса,
Вінниця (Україна)*

* e-mail: v.krizhanovski@donnu.edu.ua

Право на захист персональних даних людини засновано на фундаментальних правах людини та підтверджується, зокрема, у Регламенті ЄС 2016/679 [1]. В Україні діє Закон про захист персональних даних від 2010 року, в який вносилися зміни до 2022 року [2]. Персональні дані стосуються насамперед ідентифікації осіб, яких вони стосуються [3], а регламент ЄС якраз і декларує право людини на анонімність і «право на забуття», тобто видалення своїх персональних даних із баз, де вони зберігалися. Водночас відношення до персональних даних можна продемонструвати таким епізодом: на лекції про захист персональних даних студент, який працював програмістом, видав «крик душі»: «Тільки не чіпайте таргетовану рекламу!». Недавній скандал із фірмою, яка сказала: «дайте нам дані, і ми у радіусі 50–100 метрів відішлемо всім рекламу», довів, що техногіганти слухали (і продовжують) абонентів, використовуючи вбудовані мікрофони [4]. І навіть коли автори зробили спробу збити з пантелику алгоритми, коли вели розмову про бажання придбати сепульки, то прийшла реклама садового інвентаря, сапок та культиваторів. І це явище не є таким невинним, як здається – коли аптеки починають розсилати повідомлення «Ви давно не купували препарат NNNN», це вже порушення медичної таємниці. А аптеки замінюють анонімні дисконтні карти зі штрих-кодом на номери телефонів. Із сучасними алгоритмами глибокого навчання (штучний інтелект) і меншої кількості інформації достатньо, щоб створити повний цифровий портрет користувача онлайн-торговельних мереж, соціальних мереж та інших інформаційних послуг.

Особливу увагу законодавець приділяє захисту прав дітей, і тут у галузі інформаційних технологій ситуація ще складніша. Якщо доросла людина вже має якісь напрацювання і переважно пройшла безліч відборів та кризових ситуацій, то дитина, в якій також формується «цифровий слід» із різноманітних даних, часто проти її волі (фото у соціальних мережах із дитячого садка та ін.), може опинитися в певний момент життя перед гнітом певних запитань та висновків різних програм.

Ці та інші питання захисту персональних даних людини потребують законодавчого врегулювання, але йому повинна передувати розробка також і відповідних технічних засобів. Розглянемо один із варіантів захисту персональних даних в інтернеті, так зване відокремлення, коли звернення до сайтів здійснюється через

довірені проксі-сервери, які знають абонента та можуть підтвердити його справжність, забезпечити навіть банківські транзакції, але зберігається анонімність користувача [5]. Це вирішує задачі захисту персональних даних від їх неконтрольованого поширення, дає змогу здійснювати інтернет-торгівлю, але зменшує накопичення даних про користувачів у неконтрольованих хмарних сховищах. За рішенням суду історія транзакції може бути доступна для правоохоронних органів. Такі правила захисту доцільно запровадити за згодою батьків насамперед для дітей віком до 16 років, щоб далі люди вже свідомо обирали поведінку поведження у всесвітній павутині.

Пропонуються такі напрями дій:

- висунути законодавчі ініціативи про наближення законодавства до Регламенту ЄС, привести практику використання персональних даних та права користувачів до вимог ЄС;
- розробити технічні засоби анонімізації та знищення цифрового сліду, особливо для вразливих категорій населення, та ввести у дію відповідні правила;
- сформувати у суспільстві відповідальне ставлення до персональних даних з метою не допущення негативних наслідків для окремих людей і для суспільства загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Регламент європейського парламенту і ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних). *UA Офіційний вісник Європейського Союзу L 119/1*. 04.05.2016.
2. Закон України. Про захист персональних даних. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2010. № 34. Ст. 481.
3. Брижко В. М. Сучасні основи захисту персональних даних в європейських правових актах. *Інформація і право*. 2016. № 3(18). С. 45–57.
4. Here's the Pitch Deck for 'Active Listening' Ad Targeting. 26.08.2024. URL: <https://www.404media.co/heres-the-pitch-deck-for-active-listening-ad-targeting/>
5. Raghavan B., Schneier B. A Bold New Plan for Preserving Online Privacy and Security. *IEEE Spectrum*. December 2023. URL: <https://spectrum.ieee.org/data-privacy>

МОНІТОРИНГ ПОВІТРЯНИХ ЛІНІЙ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ КВАДРОКОПТЕРІВ ПІД ЧАС ЇХ ОБСТЕЖЕННЯ ТА ВІДНОВЛЕННЯ

Кучанський В. В.^{1*}, Зайцев Є. О.²

^{1,2}*Інститут електродинаміки НАН України, Київ (Україна)*

*e-mail: kuchanskiyvladislav@gmail.com

Широке впровадження сучасних технологій, систем та каналів зв'язку створюють нові можливості для створення систем оперативного контролю і технічної діагностики ліній електропередач (ЛЕП) як найбільш ефективного напрямку в ор-

ганізації обслуговування високовольтного обладнання [1–2]. Без створення та впровадження систем технічної діагностики ЛЕП неможливий повноцінний розвиток систем енергопостачання. Найбільш перспективними напрямками застосування систем оперативного контролю та технічної діагностики ЛЕП на базі квадрокоптерів є такі:

1. Збільшення пропускної спроможності повітряних ліній за допомогою використання систем температурного контролю та моніторингу акустоемісійного та електромагнітного полів повітряних ліній.

2. Оперативний контроль за технічним станом проводів ЛЕП (надмірні провисання, обриви тощо).

3. Контроль за технічним станом підвісної ізоляції ЛЕП, контроль поверхневого забруднення ізоляції, пошук дефектних ізоляторів у лінії.

Системи моніторингу ЛЕП вирішують проблему безпечної експлуатації обладнання шляхом використання квадрокоптерів задля вирішення задач оперативного контролю та технічної діагностики ЛЕП з метою попередження небезпеки виникнення руйнування задовго до того, як воно відбудеться. Адже, наприклад, використання стандартного методу контролю стану ЛЕП, який заснований на фіксації високочастотних імпульсів, що виникли в зоні дефекту підвісної ізоляції, дає змогу оперативно оцінити стан ЛЕП, визначити тип, ступінь розвитку та небезпеку дефектів [3–5]. Недоліком застосування такого контролю є необхідність використання великої кількості спеціальних сенсорів, які встановлюються на великих відстанях від місць встановлення обладнання, що реєструє контрольні-діагностичні параметри.

В доповіді пропонується задля створення систем оперативного контролю та технічної діагностики ЛЕП використовувати дистанційні методи із застосуванням квадрокоптерів, що дасть змогу забезпечити:

1) аеровізуальне інспектування (фото- та відеозйомка) за допомогою квадрокоптерів;

2) моніторинг, який ґрунтується на використанні знімків із прив'язкою до GPS-координат;

3) використання сенсорів дасть змогу забезпечити формування мапи із зазначенням результатів контролю: зусилля натягу проводів за допомогою сенсорів та візуального огляду з квадрокоптера, наявність зледеніння на лініях і підвісній ізоляції ЛЕП та їх цілісність.

Зазвичай наземне обстеження важкодоступних ділянок ЛЕП займає кілька днів, можливо, тижні. Використання квадрокоптерів скорочує час обстеження до кількох годин. У середньому витрати на моніторинг повітряних ЛЕП із застосуванням квадрокоптера у 6 разів менші, ніж наземні методи огляду. Водночас обстеження 1 тис. км ЛЕП скорочується на 58 днів.

Варто зазначити, що виявлення та оцінка дефектів на ЛЕП здійснюється спеціалістом, який аналізує цифрові знімки. Автоматизувати цей етап роботи майже неможливо і у більшості випадків недоцільно тому, що за прийняття остаточного рішення з оцінки ситуації несе певна людина, а не машина. Проте для підвищення ефективності планової діагностики та скорочення обсягу матеріалу, який потребує ручного перегляду, доцільно використовувати методи машинного навчання та сегментації зображень. Ці інструменти допомагають попередньо обробляти дані та передавати їх до геоінформаційної системи (ГІС).

Планова діагностика повітряних ліній електропередач (ПЛ), що включає обльоти на малих і середніх висотах для інспекції ліній та охоронних зон, забезпечує отримання детальних знімків для подальшого аналізу. Ці знімки можуть бути використані для виявлення дефектів та оцінки 3D відхилень просіки та проводів. Після збору даних знімки з координатами завантажуються у спеціалізоване програмне забезпечення для створення фотоплану, який потім інтегрується в ГІС. Це дає змогу забезпечити єдину базу даних із прив'язкою до місцевості, здійснюється якісний і кількісний аналіз ЛЕП та охоронних зон.

Така система дає змогу швидко знаходити дефекти, їх описи та знімки, а також оцінювати просторові порушення габаритів ЛЕП, швидко знаходити опис і знімок дефекту, оцінити стан охоронних зон та ЛЕП. Використовуючи отримані дані, зручно формувати мапи дефектів із прив'язкою до місцевості та план робіт із виконання ремонтних робіт.

Рисунок 1. Обстеження ЛЕП з використанням квадрокоптера

До того ж дрони оснащуються додатковою вимірювальною технікою, яка дає змогу здійснювати зйомку в інфрачервоному та ультрафіолетовому діапазонах, реєструвати лазерні відбитки для створення хмар точок, а також транслювати відео в реальному часі. Це дає змогу оперативно реагувати на надзвичайні ситуації та проводити моніторинг стану повітряної лінії (ПЛ) в режимі реального часу, що значно підвищує ефективність і безпеку обстеження будь-якого важкодоступного об'єкта без ризику для життя та здоров'я людей.

Зйомка з висоти 200 м за допомогою тепловізора дає змогу виявити заболочування та підтоплення в охоронних зонах, руйнування опор, перегрів великих трансформаторів, пожежі. Тому під час збору даних про стан ЛЕП доцільно використовувати різну апаратуру. Деякі дефекти можна виявити лише за допомогою

зйомки УФ-камерою: для цього дрон зависає в повітрі на 5–10 с, а лічильник імпульсів приладу видає усереднений показник розрядної активності.

Отже, впровадження технологій дистанційного моніторингу на основі квадрокоптерів значно покращує керування ЛЕП. Водночас квадрокоптери дають змогу швидко та безпечно обстежувати важкодоступні ділянки без ризику для персоналу, скорочуючи час і витрати на інспекцію. Їх можна використовувати без відключення ліній, що знижує ризику перебоїв енергопостачання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Зайцев Є. О., Кучанський В. В. Аналіз методів контролю втрат потужності на корону в лініях електропередавання. *Технічні науки в Україні: сучасні тенденції розвитку*: Всеукраїнська інтернет-конференція студентів, аспірантів та молодих вчених (20–21 листопада 2019 р., Київ, Україна). С. 14–16.

2. Кучанський В. В., Зайцев Є. О. Технічні засоби аеродіагностування високовольтного електроустаткування. *Відновлювана енергетика та енергоефективність у XXI столітті*: збірник матеріалів XX Міжнародної науково-практичної конференції (19–20 травня 2023 р., Київ). Київ: Інститут відновлюваної енергетики НАН України, 2023. С. 156–157.

3. Sensing method using multiple quantities for diagnostic of insulators in different ambient conditions / B. Dolnik, L. Šárpataky, P. Navranet et al. *Sensors*. 2022. Vol. 22, № 4. P. 1376. DOI: 10.3390/s22041376.

4. Putra N. R. M., Sartika N., Rachmawati R. The study on leakage current waveform characteristics and computer simulation of ceramic insulator under artificial tropical condition. *2018 12th International Conference on the Properties and Applications of Dielectric Materials (ICPADM). IEEE, Xi'an*. 2018. P. 320–323. DOI: 10.1109/ICPADM.2018.8401273.

5. Stress control methods on a high voltage insulator: A review / A. Al-Gheilani, A. Rowe, W. Li et al. *Energy Procedia*. 2017. Vol. 110. P. 95–100. DOI: 10.1016/j.egypro.2017.03.112.

СУЧАСНІ ЗАГРОЗИ ТА КІБЕРАТАКИ НА ВАЖЛИВІ ІНФОРМАЦІЙНІ СТРУКТУРИ

Махнов Я. Г.^{1*}, Половенко Л. П.^{2}, Загоруйко Л. В.^{3***}**

^{1,2,3}Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)

* e-mail: makhnov.ya@donnu.edu.ua

** e-mail: l.polovenko@donnu.edu.ua

*** e-mail: l.zahoruiko@donnu.edu.ua

Сьогодні одна з найбільш серйозних загроз національній безпеці – кібератаки на важливі інформаційні структури. Такі атаки відбуваються постійно. З початку повномасштабної війни росія щомісяця проводить від 102 до 293 кібератак, лєвова частка яких припадає на критичну інфраструктуру. Під прицілом ворога постійно перебуває українська енергетика. Тільки у 2023 році, згідно з даними Держспецзв'язку, було зафіксовано приблизно 55 кібератак на енергооб'єкти [1]. Масштаби кібероперацій проти України неухильно зростають, причому в рф на національному рівні запроваджується система масштабування кіберагресії. З початку великої війни хакерів координує один центр. Активно залучаються студенти технічних та військових вишів, яких системно навчають хакерству, впроваджуються

технології синтетичного штучного інтелекту. Задіюються хакерські підрозділи Головного розвідувального управління російської армії – такі структури ще називають хакерами, спонсорованими державою (state-sponsored hackers). У 2024 році зафіксовано понад 800 спроб кібератак ворога на державні установи та сервіси.

Російські хакери використовують різні підходи: від сканування ІТ-периметру до, наприклад, DDoS-атак – перевантаження сервісу запитами для того, щоб його «покласти». Під час однієї з DDoS-атак на «Укренерго» кількість запитів могла перевищувати 5 млн за декілька годин. Росіяни комбінують атаки ракетами і дронами з кібератаками. Злам найбільшого в Україні мобільного оператора, який відбувся у грудні 2023 року, згідно з даними ГУР та СБУ, міг бути відповіддю на кібертатаку на податкову систему росії [2]. Це вкотре довело, що, окрім конвенційної війни, триває і кіберпротистояння.

Кіберзагрози постійно еволюціонують, і зловмисники використовують все більш витончені методи для обходу традиційних систем безпеки. Модель виявлення аномалій дає змогу виявляти нові, невідомі типи атак, які ще не мають сигнатур, здатна адаптуватися до змін у поведінці системи та користувачів, що робить її актуальною та перспективною у сучасних умовах навіть у динамічних середовищах.

Хоча моделі виявлення аномалій можуть мати вищий рівень false positive спрацьовувань, порівняно з моделями на основі сигнатур, сучасні методи машинного навчання та аналізу даних дають змогу знизити цей рівень, підвищуючи точність виявлення.

Розглянемо модель виявлення вторгнень, яка базується на методах класифікації та попереднього аналізу даних. Для реалізації запропонованої моделі виявлення вторгнень використовувались такі алгоритми класифікації: k-nearest neighbors (KNN), Gaussian Naive Bayes (GNB), Random Forest Classifier (RFC), Support vector machine (SVM). Ці алгоритми були вибрані через те, що в них доволі різні механізми класифікації й відповідно різні результати аналізу.

У табл. 1 представлені результати роботи алгоритмів у метриках Precision, Recall та F1 score: для двох класів – Normal, який відповідає «нормальній» поведінці користувачів, та Attacks, який відповідає двом класам атак – R2L та U2R.

Таблиця 1. Результати роботи алгоритмів класифікацій

Name	Normal			Attacks		
	<i>precision</i>	<i>recall</i>	<i>F1 score</i>	<i>precision</i>	<i>recall</i>	<i>F1 score</i>
KNN	0.99	0.99	0.99	0.95	0.91	0.94
GNB	0.98	0.97	0.97	0.08	0.09	0.08
RFC	0.99	0.99	0.99	0.99	0.93	0.96
SVM	0.93	0.89	0.91	0.82	0.76	0.81

Із представлених у таблиці даних бачимо, що алгоритм GNB має доволі високі результати у виявленні класу Normal, але у випадку класу Attacks алгоритм спрацював слабо і виявив дуже малу кількість атак. Низькі значення показників Precision і Recall вказують на те, що кількість помилок FP та FN достатньо велика відносно кількості атак. Зазначимо, що наші дані не є збалансованими, тому для нас метрики Precision та Recall є набагато інформативнішими, ніж показник алгоритмів Accuracy.

Аналіз представлених у табл. 1 алгоритмів дає змогу визначити, який з них показав кращі результати і найбільше підходить для вирішення поставлених задач. Під час дослідження було виявлено, що кращим алгоритмом класифікації для виявлення атак R2L та U2R є Random Forest. Цей алгоритм показав і хороші результати Precision та Recall, 99 % та 93 % відповідно, і низький відсоток помилок FP та FN, 0.04 % та 0.07 % відповідно.

Наступними за оцінкою якості, після Random Forest Classifier, ідуть k-nearest neighbors та Support vector machine.

Вибір моделі виявлення аномалій для дослідження обґрунтований її актуальністю, універсальністю, адаптивністю, здатністю знижувати спрацювання false positive, виявляти складні атаки та перспективами розвитку. Ця модель є потужним інструментом у боротьбі з кіберзагрозами та має потенціал для подальшого вдосконалення та застосування у різних сферах. Запропонована модель може бути хорошим доповненням до стандартних IDS, що може покращити систему безпеки мережі загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Ольга Чайка. Російські хакери координують дії з військовими та посилюють атаки на передодні зими. Як Україна протистоїть кібератакам на енергосистему. *Журнал Forbes Ukraine*. 2023. URL: <http://surl.li/wlzsgw>
2. Злам федеральної податкової служби рф – деталі чергової кіберспеоперації ГУР. 2023. URL: <https://gur.gov.ua/content/zlam-federalnoi-podatkovoi-sluzhby-rf-detali-cherhovoii-kiberspets-operatsii-hur.html>
3. D-SCIDS: Distributed softcomputing intrusion detection system / A. Ajit, J. Ravi, T. Johnson, Y. H. Sang. *Journal of Network and Computer Applications*. 2007. Vol. 30, № 1. P. 81–98.
4. Bridges S. M., Rayford M. V. Fuzzy data mining and genetic algorithms applied to intrusion detection. *National Institute of Standards and Technology*. 2003. URL: https://www.researchgate.net/publication/2481632_Fuzzy_Data_Mining_And_Genetic_Algorithms_Applied_To_Intrusion_Detection
5. Chou T. S., Yen K. K., Luo J. Network Intrusion Detection Design Using Feature Selection of Soft Computing Paradigms. *Journal of Computational Intelligence*. 2016. Vol. 4, № 3. P. 196–208.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ

Островська Г. Й.^{1*}, Островський О. Т.^{2**}

^{1,2}*Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя,
Тернопіль (Україна)*

* e-mail: h.ostrovska@gmail.com

** e-mail: homesasha1@gmail.com

Інноваційна діяльність стала наріжним каменем прогресу в міжнародному співтоваристві та ключовим фактором економічного розвитку. У сучасну епоху прагнення компаній збільшити свою ринкову вартість і досягти лідерських позицій над конкурентами привело до впровадження передових цифрових технологій у промисловості. Ці технології отримали загальну назву Індустрія 4.0 і є ключовим елементом четвертої промислової революції, також відомої як цифрова революція [1].

В епоху цифрових інновацій, які охоплюють соціальні зв'язки, бізнес-ініціативи та державні структури, правова та регуляторна сфера зазнає глибокої трансформації через проникнення цих технологій.

В Україні інформаційна безпека регулюється такими законодавчими актами: Конституцією України; Законом України «Про інформацію»; Законом України «Про Національну програму інформатизації»; Указом Президента України «Про Доктрину інформаційної безпеки України»; Концепцією національної безпеки України. За забезпечення національної інформаційної безпеки відповідають такі служби та організації: Рада національної безпеки і оборони України, органи національної безпеки, державні органи, що встановлюють стандарти у сфері захисту інформації та безпеки інформаційних потоків, наукові установи й організації громадянського суспільства.

Сьогодні вчені впевнено заявляють про конвергенцію цифрового та фізичного світів, про виникнення кібер-фізичного простору та формування унікального явища, що називається Індустрія 4.0. Це характеризується інтеграцією і застосуванням інноваційних, революційних технологій у сфері цифровізації [2]. Процес цифрової трансформації справляє вагомий вплив на системи управління. Використовуючи новітні технології, громадяни та інтернет-користувачі набувають спрощеного доступу до громадських послуг. Уряди індустриально розвинених держав ініціюють стратегічні проекти для створення та вдосконалення електронних інтерфейсів, призначених для виконання широкого спектру державних завдань.

Перетворення цифрових технологій радикально трансформувало традиційні методи взаємодії між органами державної влади, бізнес-сектором та громадянами, насамперед у сферах, пов'язаних зі створенням, адаптацією і практичним застосуванням новаторських технологічних рішень. Одним із яскравих прикладів таких змін є пакет керівних документів, розроблений урядом Великої Британії та пере-

глянутий у 2016 році, відомий як Звід практичних правил щодо технологій [3]. Цей документ встановлює ключові принципи для ефективного партнерства та спільної роботи між різними учасниками суспільних відносин.

Широке впровадження цифрових технологічних рішень, зокрема заснованих на децентралізованих методах управління даними, яким є блокчейн, спровокувало створення та впровадження нових юридичних механізмів та інструментів [4]. Прикладами таких стали смарт-контракти, системи електронних цифрових підписів, а також встановлення базових норм і стандартів у сфері високих технологій. Проникнення та інтеграція цифрових технологій у державні інформаційні системи, зокрема в реєстри нерухомості та бази законодавчих документів, стало буденністю, а їх використання охопило й інші напрями, включно з управлінням податковими процесами, оборотом документації, організацією державних послуг, контролем та управлінням комплексними процесами й системами у промисловості. Ми переконані, що інтеграція цифрових нововведень може радикально змінити методи здійснення правових процедур, забезпечуючи не лише захист базових прав людини, а й підтримуючи її фізичний добробут і конфіденційність персональних даних під час взаємодії та обміну інформацією у цифровому світі.

Цифровізація активно просуває технологічні інновації, що породжують складні питання у цифровому середовищі [5; 6]. Водночас критичного значення набуває захист інтелектуальної власності та інтересів правовласників [7]. Провідним завданням стає забезпечення надійного захисту інтелектуальної власності в інтернеті та збереження конфіденційності у світовій інформаційній мережі. Розробка більш досконалої моделі інтернету, що забезпечує суверенітет та безпеку, а також повага до особистого життя стають ключовими для захисту інтелектуальної власності в мережі. Саме тому доцільно уніфікувати норми кіберзахисту в законодавстві.

У контексті інформаційної безпеки нашої країни важливо визначити ключові напрями державної політики та механізми реалізації у сфері міжнародної кібербезпеки. Двостороннє міжнародне співробітництво у цій галузі вимагає ефективної діяльності щодо створення міжнародної конвенції ООН з кібербезпеки.

Отже, необхідно сформулювати висновок про те, що для забезпечення ефективного захисту національних інтересів у сфері інформаційної безпеки необхідний комплексний підхід, що включає розробку та вдосконалення інфраструктури кіберзахисту, оптимізацію контролю за розповсюдженням контенту відповідно до законодавства України та покращення законодавчих рамок, адаптованих до сучасних технологій. До того ж важливою є активна роль України у міжнародному співробітництві з питань кібербезпеки, зокрема через ініціативу зі створення міжнародної конвенції ООН. Зміцнення правових механізмів у сфері захисту інтелектуальної власності та запобігання загрозам інформаційному простору виділяються як основні аспекти стратегії інформаційної безпеки країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Ostrovskyy O. T., Ostrovska H. Y. Factors of social and economic systems digital transformation. *Abstracts of VII International Scientific and Practical Conference*. Madrid, Spain. P. 243–246. URL: <https://eu-conf.com/events/information-technologies-in-education-technologyand-industry/>
2. Ostrovskyy O. The development of digital technologies in the context of achieving the strategic goals of Ukraine. *Innovations and prospects of world science*. Proceedings of the 12th International scientific and practical conference (July 20–22, 2022). Perfect Publishing. Vancouver, Canada. 2022. P. 85–90. URL: <https://sci-conf.com.ua/xii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-innovations-and-prospects-of-world-science-20-22-07-2022-vankuver-kanada-arhiv/>
3. The Technology Code of Practice: Guidance. *gov.uk*. URL: <https://www.gov.uk/guidance/the-technology-code-of-practice>
4. Островська Г. Й., Островський О. Т. Штучний інтелект в умовах сучасних підприємств та маркетингових кампаній: ефективні інструменти та перспективи розвитку. *Маркетинг і цифрові технології*. 2023. Т. 7, № 3. С. 66–82. DOI: 10.15276/mdt.7.3.2023.5.
5. Островська Г., Островський О. Управління знаннями в умовах розвитку інтелектуалізації та цифровізації промислових підприємств. *Review of transport economics and management*. 2023. № 10(26). С. 277–289. DOI: 10.15802/rtem2023/300881.
6. Островська Г. Й., Островський О. Т. Застосування інтелектуальних інформаційних систем в контексті управління підприємствами. *Маркетинг і цифрові технології*. 2023. Т. 7, № 1. С. 69–81. DOI: 10.15276/mdt.7.1.2023.5.
7. Ostrovska H., Ostrovskyy O. Digital management in the innovative development of industrial enterprises. *Bulletin of the Cherkasy Bohdan Khmelnytsky national university*. 2023. Vol. 27. № 1–2. С. 53–61. DOI: 10.31651/2076-5843-2023-1-2-53-61.

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ЛОГІСТИЦІ

Потапова Н. А.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: n.potapova@donnu.edu.ua

Розвиток логістики є одним із важелів впливу на тенденції світової економіки. Сучасна логістика має швидку динаміку і активно перебудовується завдяки впровадженню новітніх технологічних рішень, спрямованих на досягнення ефективних результатів. Якісна логістика сприяє розвитку інфраструктури та забезпечує цілісність ланцюгів постачання [1, 2].

Логістику треба висвітлювати не тільки як транспортний складник, що пов'язаний з діяльністю ринку логістичних операторів, але й як ідеологію структурних змін економічних суб'єктів на відповідному господарському рівні, оскільки логістика охоплює організацію шарів бізнесу на засадах потокового (процесного) управління, з'єднуючи його окремі ділянки ланцюгами пересування ресурсів, а водночас і відтворює інфраструктуру для їх просування, стійкість ланцюгів постачання, залежність від слабких ділянок, які втрачають свою ефективність внаслідок погано організованих підтримуючих потоків. Підтримуючі функції в логістиці виконують інформаційні технології, а також організації різних форм власності, основним видом діяльності яких є сфера інформаційних технологій. Сучасні інформаційні технології і сфера логістики мають унікальну можливість досягти

синергетичного ефекту в галузі економіки. Перспективними напрямками впровадження інформаційних технологій у сфері логістики були і залишаються: електронна комерція, інновації на засадах штучного інтелекту, розвиток цифрових платформ.

Електронна комерція є однією із складників модернізації та поліпшення логістичних мереж за допомогою поєднання функціоналу цифрових платформ і технологій управління процесами обслуговування замовлень. За даними Державної служби статистики України [3], офіційна кількість підприємств, що здійснювали електронну торгівлю в Україні, з 2 476 підприємств у 2018 році зросла до 2 513 підприємств у 2021 році. У 2022 році кількість зайнятих у сфері е-комерції в Україні становила вже 1 953 підприємства, хоча загалом у 2022 році їх частка до загальної кількості залишається сталою на рівні 5 %. Відсоток обсягів продажу в Україні шляхом е-комерції від загального обсягу торгівлі зменшився у 2021 році (5,3 %) до 3,5 % у 2022 році. Варто зазначити, що в країнах Євросоюзу [4] за аналогічний період частка таких підприємств із 2018 року (17,2 %) збільшилась до 19,2 % у 2021 році. У 2023 році їх частка зменшилась до 18 %, на що вплинула війна в Україні і неможливість низки логістичних операторів своєчасно виконувати отримані замовлення.

Моніторинг і контроль управління за логістичними операціями залучає технології з використанням штучного інтелекту. Одним із таких прикладів є використання сервісу на основі генеративного штучного інтелекту ChatGPT. Основними напрямками використання є автоматизація процесів, аналіз даних, прийняття управлінських рішень та ін.; автоматизація процесів створення маркетингового контенту та перекладів в тих областях, які використовували MS Office або Google Workspace. ChatGPT використовується в якості цифрового асистента менеджера для підготовки доповідей, презентацій, аналізу технічної та юридичної документації.

Аналіз даних у логістиці необхідний для підвищення якості прийняття управлінських рішень, які стосуються оптимізації логістичних процесів у реальному часі. У разі виявлення причинно-наслідкових зв'язків та закономірностей ChatGPT здатен аналізувати великі масиви даних про роботу операцій на складах, відслідковування руху транспорту, аналіз витрат ресурсів та ін. Аналіз Salesforce показує [5], що завдяки впливу штучного інтелекту на поведінку споживачів змінюються результати продажів, а в кожній п'ятій покупці (17 %) були задіяні інтелектуальні алгоритми. ChatGPT доцільно використовувати для:

1) прискорення обслуговування клієнтів засобами автоматизації зворотного зв'язку з клієнтами;

2) автоматизація процесів у транспортно-експедиційній діяльності під час складання транспортних документів, відстеження відправлень вантажів та ін.;

3) контроль за достовірністю та стандартизацією інформації, що дає змогу давати більш точну та перевірену інформацію;

4) розрахунок оптимальних шляхів і маршрутів засобами вбудованих алгоритмів та навчальних задач;

5) персоналізація послуг шляхом збирання даних та їх аналізу з подальшим формуванням клієнтської бази й історії обслуговування;

б) розробка прогнозних рішень на основі аналізу історичних даних та аналіз багатоваріантності розвитку майбутніх подій.

Розробка й використання цифрових платформ у логістиці дало змогу створити об'єднання перевізників, власників та логістичних компаній у межах зворотного зв'язку та ефективного співробітництва. Отже, інформаційні технології є важливим складником логістики, і їх використання є перспективним задля покращення процесів прийняття рішень у логістиці та відтворення логістичної інфраструктури України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Марчук І. П. Індекс ефективності логістики (LPI) та його зв'язок з основними економічними показниками й індексами. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2021. № 1(61). С. 48–57. URL: <https://snku.krok.edu.ua/index.php/vcheni-zapiski-universitetu-krok/article/view/372>

2. Молнар О. С., Палійчук Є. С., Ковтюк Ю. І. Методологія визначення логістичної ефективності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 19. С. 34–37. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/19_2017/8.pdf

3. Статистична інформація. *Офіційний сайт Державної служби статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html

4. Офіційний сайт Євростату. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/>

5. Офіційний сайт TradeMasterGroup. URL: <https://trademaster.ua/zarubezh/33694>

ВІРТУАЛЬНІ ДЕРЖАВИ В МЕМЕТИЧНІЙ ВІЙНІ: «КУРНР», «БНР», «ВЕЙШНОРІЯ»

Родигін К. М.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)

e-mail: k.rodygin@donnu.edu.ua

Поняття «мем» у повсякденному вжитку часто тлумачиться як смішна картинка з підписом, що поширюється в мережі Інтернет заради розваги. Проте це визначення є неточним за багатьма параметрами: мемами можуть бути картинки і без підпису, не обов'язково «смішні», і не лише картинки; вони можуть побутовувати не лише в інтернеті, а й виходити в офлайн-простір і поширюватися не завжди для розваги, а і як інформаційно-сміслового зброя (weaponisation of memes) [1]. Відтак єдиною певною ознакою мемів тут є здатність поширюватися (реплікуватися) в різноманітних медіасередовищах.

Це повертає нас до класичного визначення мему за Р. Докінзом як одиниці культурної інформації, за аналогією з геном як одиницею генетичної інформації. Поряд із аналогією «мем – ген» існує інша – «мем – вірус», який фокусується на

механізмі (само)відтворення мемів, що нагадує поведінку вірусів зі створення якомога більшої кількості своїх копій: Д. Рашкофф описує подібне явище як «медіавіруси». Середовище інтернету і нових медіа з його способом комунікації «всі з усіма», що найповніше реалізувався у соціальних мережах (соціальних медіа), створює сприятливі умови для «вірусного» поширення мемів.

У контексті «епохи постправди», коли емоційне сприйняття повідомлення важить набагато більше, ніж факти, смислова війна (Г. Почепцов) набуває нової сили, оскільки оперує не з одиничними фактами, а зі смислами, що діють на глибшому рівні [2] і зберігають свій вплив, навіть коли інфоприводи, на які вони спиралися, спростовані. Класичним кейсом є сюжет про «розп'ятого хлопчика», що з'явився на російському телебаченні у 2014 р. і невдовзі там само був спростований, проте відіграв роль у підтримці антиукраїнських наративів у російському суспільстві, а в українському медіапросторі перетворився на іронічний мем разом із виразами «хунта», «їх там нет», «укропи», «жидобандерівці», «клаптик землі і два раба», «українці вирили Чорне море», «українці винищують снігурів», «біолабораторії», «бойові комарі / гуси», «жест доброї волі» тощо. Ці приклади демонструють значущість вербальних мемів, що не мають візуального складника (або він не є первинним) і мають спільну рису – іронію, яка перехоплює меми російської пропаганди і скеровує їх проти неї самої, перетворює на зброю і захист у меметичній війні.

Подібну тенденцію можна побачити на прикладі мемів про віртуальні держави: «Курська народна республіка» (КурНР), «Білгородська народна республіка» (БНР; не плутати з історичною Білоруською народною республікою 1918 р.), «Вейшнорія» тощо. Перші два приклади актуалізувалися в контексті подій повномасштабної російсько-української війни у 2023 і 2024 рр. і пов'язані з перенесенням бойових дій на російську територію. Обидва меми є українським іронічним віддзеркаленням російського прийому гібридної війни 2014–2022 рр., що використовувала проксі-утворення, так звані Донецьку та Луганську «народні республіки», і супутні наративи пропаганди, за якими «російських військ на Донбасі немає», а в Україні «громадянська війна», з чого виводився стратегічний наратив про неспроможність української держави як такої («failed state»). Тепер аналогічний прийом (різниця полягає в тому, що про створення «республік» поза віртуальним простором всерйоз не йдеться) неофіційно застосовується українською стороною проти російського офіційного дискурсу як іронія і тролінг («напали самі на себе?») [3]), що має на меті підважувати легітимність і авторитет владних інституцій держави-супротивника, а відтак – авторитет її автократичного лідера, як такого, що не дотримав своєї частини суспільного договору «лояльність в обмін на стабільність» і не зміг захистити від вторгнення «ісконно російські землі». Так чи інакше, символіка «народних республік» не лише з'явилася в мережі (див. рис. 1), а й була подекуди поміченою на теренах Курщини [4] та Белгородщи-

ни [5], що перебувають / перебували під контролем ЗСУ або підрозділів російських добровольців, які воюють на боці України.

Рисунок 1. Герби віртуальних держав (зліва направо): КурНР, БНР, Вейшнорія

Випадок із віртуальною державою Вейшнорія має певні відмінності від цих кейсів, проте спільним є іронічне переосмислення первинних концептів. Вейшнорія (від давнього балтського імені *Waisnor* – «гостинний») з’явилася у медіапросторі у 2017 р. як умовний супротивник у легенді спільних російсько-білоруських військових навчань «Захід-2017». За легендою, Вейшнорія у коаліції з сусідніми вигаданими державами Весбарією та Лубенією («Західні») напала на Білорусь, що обороняється в союзі з РФ («Північні»). Користувачів соцмереж непокоїло, що російські стратеги розігрували карту «сепаратизму» на території союзної Білорусі, фактично протиставляючи одну частину країни іншій: умовна Вейшнорія була розташована в західних областях Білорусі, збігалася з мапами територій із найбільшою електоральною підтримкою на виборах 1994 року кандидата в президенти Зенона Позняка, лідера Білоруського народного фронту (його порівнюють із Народним Рухом України). Кордон Вейшнорії загалом повторював міжвоєнний (1920–1939) радянсько-польський кордон [6]. Згодом гра у Вейшнорію продовжила існування як мем: користувачами інтернету створено її символіку (рис. 1), включно з гімном, сайт, віртуальну спільноту.

Український журналіст Денис Казанський писав, що Вейшнорія, окрім жартів, перетворилася на мем-образ альтернативної, вільної та європейської Білорусі: «...в Україні є умовний “український П’ємонт” – Галичина. А в Білорусі ... “білоруського П’ємонту” не було. А тепер білоруські та російські військові раптово придумали його та отримали новий мережевий мем» (цит. за [6]). В Україні меми про Вейшнорію як віртуального союзника набули певної популярності. Зокрема, про «роботу ССО Вейшнорії» у зв’язку з новинами на кшталт катастроф російських військових літаків писав український військовий-блогер Анатолій Штефан («Штірліц») [7]. У такий спосіб меми про віртуальні держави можуть ставати зброєю меметичної війни і меметичного опору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Cuppens T. The Weaponisation of Memes. *JASON*. March 26, 2023. URL: <https://jasoninstitute.com/the-weaponisation-of-memes/>

2. Почепцов Г. Сенси і війни: Україна і Росія в інформаційній і смислових війнах. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2016. С. 16–17.
3. Погорілко М. «БНР напала на БНР?» У мережі вказали на цікавий нюанс з вибухами в Белгороді. Фото. *oboz.ua*. 12.03.2024. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/russia/bnr-napala-na-bnr-u-merezhi-vkazali-na-tsikavij-nyuans-z-vibuhami-v-belgorodi-foto.htm>
4. Скучили за новинами з Курщини? На в'їзді в Суджу замайорів прапор молоді республіки. *top.peopleternopil / Instagram*. 10.09.2024. URL: https://www.instagram.com/p/C_vqXGbMhkJ/
5. Квасневська Д. На Белгородщині тривожно: там вже є прапори легіону «Свобода Росії» та БНР. *24 канал*. 22 травня 2023. URL: https://24tv.ua/byelgorod-novini-regioni-vzhe-pomitili-prapori-legionu-svoboda_n2318506
6. Росіяни створили в Білорусі нову країну, щоб звільнити її від сепаратистів. Лукава історія Вейшнорії. *Еспресо*. 31 серпня 2017. URL: <https://espresso.tv/article/2017/08/31/veyshnoriya>
7. «ССО Вейшнорії працюють»: у Росії за місяць розбилися шість військових літаків. *Новинарня*. 27.08.2021. URL: <https://novynarnia.com/2021/08/27/sso-veishnoriji/>

РОЛЬ ІНТЕРАКТИВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ У ПОКРАЩЕННІ КОМУНІКАЦІЇ МІЖ ДОНОРАМИ ТА ЦЕНТРАМИ КРОВІ

Солодун Т. Р.^{1*}, Зелінська О. В.^{2**}

^{1,2}Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)

*e-mail: solodun.t@donnu.edu.ua

**e-mail: o.zelinska@donnu.edu.ua

Сучасна медицина активно використовує інформаційні технології для оптимізації процесів управління даними та підвищення ефективності роботи. Однією з найбільш значущих сфер, де технології можуть мати значний вплив, є управління донаціями крові. Інтерактивні інформаційні системи, які забезпечують зберігання та обробку даних, автоматизують ключові процеси, пов'язані з управлінням донаціями, аналізом даних та моніторингом стану запасів крові. В контексті цієї статті ми розглянемо вплив таких систем на діяльність центрів крові, а також на покращення взаємодії між медичним персоналом і донорами. Особливу увагу буде приділено потенціалу вебдодатків, що дають змогу інтегрувати базу даних донорів та забезпечують швидкий зв'язок із медичним персоналом.

Згідно з дослідженням ВООЗ (2019), центри крові, які впровадили цифрові платформи для взаємодії з донорами, підвищили рівень повторних донацій на 20–30 %.

Таблиця 1. Вплив інтерактивної інформаційної системи на центри крові

Параметр впливу	Опис	Джерело	Статистика
Збільшення кількості донорів	Використання SMS, email-нагадувань та мобільних додатків	ВООЗ (2019)	+20–30 % повторних донацій
Зниження адміністративного навантаження роботи персоналу	Автоматизація записів та моніторинг	США, 2020	Скорочення часу обробки на 40 %
Прогнозування потреб у крові	Використання алгоритмів машинного навчання для аналізу даних	CDC, 2022	Точніше прогнозування на 25 %

Впровадження інтерактивних систем дає змогу автоматизувати процес запису донорів, що знижує час обробки заявок та підвищує ефективність планування. Наприклад, центри крові в Німеччині, які впровадили автоматизовані системи управління, відзначили покращення у точності моніторингу запасів крові, що допомагає уникати дефіциту.

Автоматизація рутинних завдань, як-от управління базами даних донорів, дає змогу знизити адміністративне навантаження та сконцентрувати зусилля на важливіших медичних завданнях. За результатами опитування медичних працівників, 85 % з них вважають, що інтерактивні системи значно полегшують їхню роботу.

Використання інтерактивних систем допомагає медичним установам досягти покращення якості обслуговування донорів: відправляти персоналізовані повідомлення, нагадування про майбутні донації та надавати зворотний зв'язок донору. Це сприяє підвищенню задоволеності та знижує ризик пропуску важливих етапів у процесі донації.

Інтерактивні інформаційні системи дають змогу централізованого зберігання та аналізу даних. Центри крові, які використовують аналітичні інструменти, можуть легко прогнозувати майбутні потреби у крові, ідентифікувати донорські групи ризику та планувати оптимальну кількість донацій. Також вони допомагають відстежувати всі етапи обробки та зберігання крові, що забезпечує високу якість і безпеку продукту. Це знижує ризик людських помилок та підвищує прозорість процесів.

Інтерактивні інформаційні системи мають великий потенціал для революціонізації управління донаціями в центрах крові. Автоматизація ключових процесів, аналіз даних, прогнозування потреб та покращена взаємодія з донорами є критично важливими аспектами для сучасних центрів крові. Запропоновані вебдодатки з інтегрованими базами даних донорів не лише полегшують роботу медичних працівників, але й покращують якість обслуговування донорів. Це дає змогу ефективніше реагувати на змінні потреби в запасах крові та забезпечувати стабільність роботи медичних закладів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. World Health Organization. Global Status Report on Blood Safety and Availability. 2021. 35 p.
2. Impact of Digital Communication on Blood Donation. *Global Blood Fund*. 2021.
3. Centers for Disease Control and Prevention (CDC): History, Overview of Domestic Programs, and Selected Issues. 2024.
4. The Role of Automation in Blood Donation Centers. *United States Department of Health and Human Services*. 2020.

ВИКЛИКИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Хілуха О. А.

Луцький національний технічний університет, Луцьк (Україна)

e-mail: okhilukha@lntu.edu.ua

Цифрова трансформація світової економіки та суспільства відбувається паралельно зі зростаючими занепокоєннями щодо виснаження сировинних ресурсів, використання води, якості повітря, забруднення та утворення відходів, включно зі зміною клімату. Управління цифровою трансформацією значно впливатиме на майбутнє людства та його здоров'я. Світовий розвиток вимагає дослідження взаємозв'язку між швидкою цифровізацією та нагальною потребою сприяти екологічній сталості на тлі зростаючої нерівності і вразливостей, як-от збільшення соціально-економічної нерівності, деградації навколишнього середовища та геополітичної напруженості. Економічне процвітання має узгоджуватися з екологічною сталістю розвитку.

Ця тема є актуальною, а не сказати – давно назрілою, оскільки обговорення питань довкілля і цифровізації в контексті сталого розвитку лише нещодавно набули значного поштовху. У сучасному взаємопов'язаному світі вирішення зростаючих екологічних викликів паралельно з цифровою трансформацією є ключовим для забезпечення збалансованого та справедливого майбутнього.

Збільшення використання інтернету та онлайн-сервісів частково відображає недавній прискорений прогрес у сфері високошвидкісних онлайн-трансляцій. Це відкриває можливості для розвитку нових цифрових застосунків, як-от цифрові урядові і фінансові послуги, соціальні мережі та онлайн-покупки. Цифрова доставка послуг як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях залежить від більшої пропускну здатності для підтримки високоякісних відеодзвінків, або стрімінгу. Можливості використовувати такі ресурси різняться в різних частинах світу.

Хмарні обчислення є ключовим елементом еволюції цифрового простору. Вони дають змогу користувачам отримувати доступ до масштабованих і гнучких ресурсів для зберігання даних і обчислювальних ресурсів, а також транслювати відео та музику. Однак уявлення про «хмару» як сховище може бути оманливим; насправді хмарні обчислення базуються інфраструктурі – апаратному забезпеченні, мережах, сховищах та послугах, необхідних для надання цих послуг. Визначальною рисою хмарних технологій є передача великих обсягів даних до дата-центрів, якими зазвичай володіють кілька дуже великих компаній.

Цифрові платформи, що виступають як посередники в інфраструктурі цифрової економіки, мають унікальні можливості для збору й аналізу величезних обсягів даних про дії та взаємодії користувачів. Розширення цифрових платформ безпосередньо пов'язане з їх здатністю збирати, аналізувати та монетизувати цифрові дані, охоплюючи бізнеси від пошуку в інтернеті й соціальних мереж до хмар-

ного зберігання та електронної комерції. Платформи все більше контролюють усі етапи глобального ланцюга вартості даних, включно з їх збором, передачею, зберіганням та аналізом за допомогою машинного навчання та штучного інтелекту. Ця ключова роль вимагає високого рівня відповідальності та кращого управління платформами.

Збільшення використання інтернету, покращена інфраструктура хмарних технологій і зростання глобальних платформ значно посилили взаємопов'язаність між людьми та машинами. Дані, що генеруються в реальному часі, можуть допомогти вирішувати різні завдання розвитку, включно з сільським господарством, енергетикою, охороною здоров'я та транспортом за допомогою аналізу даних у реальному часі.

Ще однією новою особливістю, що формується завдяки цифровізації, збільшеній обчислювальній потужності та швидкості, є зростання «віртуальності», яке проявляється в дедалі ширшому використанні доповненої та віртуальної реальності. Віртуальна реальність пропонує тривимірне онлайн-середовище, в яке можна увійти за допомогою спеціальної гарнітури, підключеної до комп'ютера або ігрової консолі. Доповнена реальність показує реальний світ, доповнений згенерованими комп'ютером об'єктами, як-от графіка, що накладається на реальний світ, надаючи додаткову інформацію. Такі технології дають змогу користувачам отримувати доступ до об'єктів і досвіду незалежно від їх фізичного розташування. Зростання використання віртуальної реальності може мати як позитивний, так і негативний вплив на навколишнє середовище, залежно від ресурсів, необхідних для їх функціонування, і того, чи замінює вона, чи доповнює наявну шкідливу діяльність.

Блокчейн та інші технології розподілених реєстрів дають змогу кільком сторонам брати участь у безпечних транзакціях без посередників. Ця технологія є основою криптовалюти і має потенціал у багатьох сферах, що мають значення для країн, які розвиваються, зокрема це цифрова ідентифікація, забезпечення прав власності та розподіл допомоги. Блокчейн-технологія, а саме криптовалюти, що використовують механізм підтвердження роботи для перевірки транзакцій, вимагає значних ресурсів – електроенергії та обчислювальної потужності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Rodriguez-Segura D. EdTech in Developing Countries: A Review of the Evidence. *World Bank Research Observer*. 2022. Vol. 37, iss. 2. P. 171–203.

ОБ'ЄКТИВІЗАЦІЯ ЕКСПЕРТИЗИ НАУКОВИХ ТВОРІВ: АВТОМАТИЧНИЙ ПІДБІР ОПОНЕНТІВ ДИСЕРТАЦІЙ

Штовба С. Д.^{1*}, Петричко М. В.^{2**}

¹Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна),

²Вінницький національний технічний університет, Вінниця (Україна)

*e-mail: s.shtovba@donnu.edu.ua

**e-mail: mpetrychko@vntu.edu.ua

Сьогодні все гостріше постає проблема якісної та своєчасної експертизи наукових творів – рукописів статей, монографій, дисертацій, запитів на гранти тощо. Експертна оцінка є ключовою в сучасному управлінні науковими дослідженнями. Численні опитування вказують на значний запит наукової спільноти щодо покращення експертного оцінювання. Покращення потребує і якість експертних висновків, і процедура оцінювання. Обсяги експертної роботи колосальні, причому вони часто сконцентровані у дуже стислі часові інтервали. Наприклад, у 2023 р. на конкурс проєктів наукових досліджень і розробок для університетів та наукових установ МОНУ подано 749 запитів. Кожен запит оцінюється 5 рецензентами, що сумарно становить приблизно 3 800 експертиз з урахуванням того, що деякі рецензії відхиляються конкурсною комісією через етичні чи змістовні зауваження. За умовами конкурсу усі підготовчі, експертні та узагальнюючі процедури здійснюються протягом 2 місяців. У такому цейтноті за ручного управління експертною діяльністю досягти високої якості висновків надто складно, про що свідчать численні негативні відгуки авторів запитів на рецензії.

Ключовим етапом експертного оцінювання є підбір рецензентів відповідно до тематики твору. Однією із задач підбору рецензентів є формування ради із захисту PhD-дисертацій. Сьогодні такі ради формують у ручному режимі. Це обумовлює і корупційні ризики, і значні витрати часу на пошук та аналіз кандидатів з великими шансами пропустити кваліфікованих опонентів. Обсяг такої роботи доволі великий – щомісяця в Україні захищається орієнтовно 300 PhD-дисертацій.

Нами пропонується метод призначення команди рецензентів, який, на відміну від ізольованого підбору кандидатів, враховує здатність саме колективу рецензентів спільно оцінити роботу за усіма аспектами її тематики. Метод складається з трьох етапів. На першому етапі категоризуємо дисертацію та потенційних членів ради шляхом представлення їх тематик векторами у просторі наукових спеціальностей з Австралійсько-Новозеландської системи класифікації наук ANZSRC-2020. Вибір ANZSRC-2020 обумовлено доступністю сервісів інформаційної системи Dimensions, в якій категоризовано за ANZSRC-2020 понад 100 млн публікацій. На другому етапі розраховуємо рівень відповідності кандидатів тематиці дисертації з урахуванням спорідненості спеціальностей ANZSRC-2020. На третьому етапі підбираємо склад ради, яка відповідає тематиці дисертації з максимально

можливим ступенем. Для реалізації третього етапу запропоновано кілька алгоритмів оптимізації.

Для експериментів з підбору опонентів сформуємо датасет дисертацій [1]. Для цього скористаємось інформаційною системою NAQA.Svr. Ми зібрали інформацію за 67 дисертаціям: 17 з них відхилені міністерством через слабку відповідність тематики статей членів ради дисертації, а 50 дисертацій було захищено, включно з 17 у повторно сформованих радах. Більшість зібраних дисертацій стосується спеціальностей ІТ-галузі.

Проведемо експерименти з підбору опонентів на сформованому датасеті дисертацій. Спочатку категоризуємо ключові слова дисертації за алгоритмом категоризації ключових слів у межах спеціальностей з ANZSRC-2020. Аналогічно категоризуємо ключові слова статей членів разових рад. Для кожної ради вилучимо опонентів і спробуємо підібрати кращих з членів інших разових рад. Після вилучення опонентів отримуємо множину фрагментів разових рад, що містять голову та двох або одного рецензентів. Тепер знайдемо опонентів, додавання яких до фрагментів разових рад забезпечить їх максимально можливу відповідність тематиці дисертацій. Результати підбору опонентів порівняємо зі складом разової ради, який сформовано закладом. Ефект оцінимо середнім рівнем зміни відповідності разових рад. На рис. 1 порівнюються рівні відповідності разових рад від закладу зі знайденими за повним перебором варіантами рад. Відбувається значне покращення відповідності більшості рад. Деякі ради не покращено або рівень покращення низький. Це насамперед тим, що в датасеті розподіл дисертацій за спеціальностями є нерівномірним і датасет має малий обсяг.

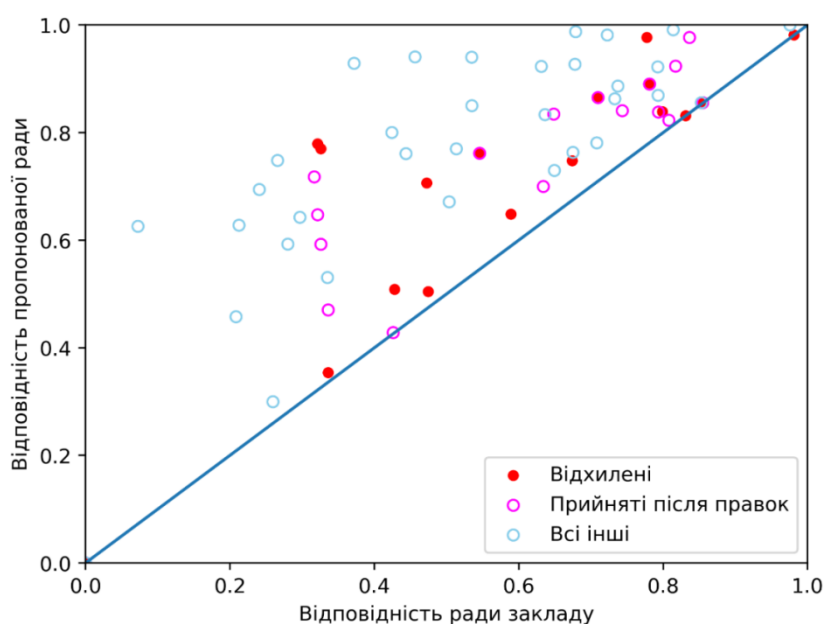

Рисунок 1. Порівняння рад від закладу із запропонованими радами

Внаслідок оптимізації вдалося покращити склад разових рад у середньому на 13–34 % залежно від типу використаного алгоритму (рис. 2). Перебір на обрізаній множині кандидатів за порогу у 0.3 однозначно невдалий. Усі інші утворюють множину Парето. Тому під час вибору алгоритму необхідно врахувати пріоритети – потрібен швидкий результат чи якісний. З рис. 2 видно, рівень покращення внаслідок переходу з жадібного пошуку на алгоритми повного перебору зростає повільно, а тривалість оптимізації зростає суттєво. Найбільш збалансованим можна вважати жадібний алгоритм підбору без елітизму. Альтернативою може бути алгоритм повного перебору з прорідженням множини кандидатів на рівні приблизно 0.25. За реальних баз даних великого обсягу тривалість оптимізації за алгоритмами повного перебору навіть на сильно прорідженій множині кандидатів може зрости занадто сильно. Тому варіації жадібних алгоритмів матимуть кращі перспективи.

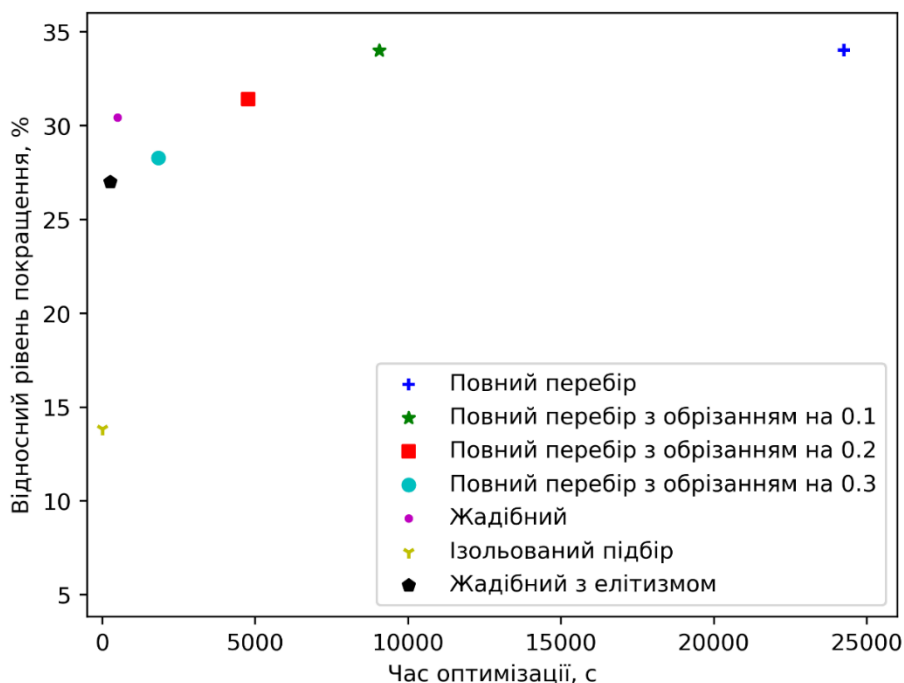

Рисунок 2. Експериментальні показники різних алгоритмів підбору опонентів

Запропонований метод може застосовуватися для покращення ефективності управління процесами призначення рецензентів для експертизи доповідей на конференціях, рецензування рукописів журнальних статей, експертизи наукових проєктів та грантових заявок, експертизи дисертацій тощо. Метод може використовуватися і в аудиторських цілях – для швидкої перевірки коректності сформованих разових рад з подальшим відбором підозрілих справ для ґрунтовної ресурсовитратної експертизи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Petrychko, M., Shtovba, S. Dataset for PhD theses reviewers assignments. *ResearchGate*. 2024. DOI: 10.13140/RG.2.2.23147.35362.

СУЧАСНІ МЕТОДИ СЕНСОМОТОРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ДЛЯ СИСТЕМИ АНАЛІЗУ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ

Штофель Д. Х.¹, Сорочинський В. В.^{2*}

^{1,2}*Вінницький національний технічний університет, Вінниця (Україна)*

*e-mail: vsorochynskyi@vntu.edu.ua

Сенсомоторні реакції – важлива характеристика нейросоматичної організації рухової системи людини, інформативний показник функціонального стану людини: операторів складних технічних систем, водіїв, пілотів, спортсменів, військово-службовців, поліціантів, пожежників, рятувальників, водолазів тощо. Швидкість і правильність моторної відповіді людини на певні сенсорні стимули може бути критично важливою для наведених професій.

До того ж аналіз сенсомоторних реакцій може використовуватись для діагностики нейром'язових захворювань, особливо на ранніх стадіях розвитку [1]. Останній аспект важливий у контексті майбутнього повернення і професійної реінтеграції українських ветеранів до мирного життя.

Незважаючи на те, що сенсомоторні дослідження проводяться давно, і відомо багато методів визначення сенсомоторних реакцій [2], сьогодні бракує усталених методик визначення різних видів рухової відповіді, недостатньо досліджені зв'язки м'язової активності, що реєструється за допомогою електроміографії, та кінцевої моторної відповіді на сенсорний стимул [3]. Під час дослідження визначено набір сучасних вимірювальних методів, засобів та методик проведення випробувань для дослідження різних типових патернів моторної відповіді. Цей набір даних є основою для подальшого розроблення моделей, методів та апаратно-програмних засобів для мультимодальної автоматизованої системи вимірювання й аналізу різнотипних сенсомоторних реакцій людини в процесі виконання професійних завдань. Передбачається, що система дасть змогу не лише проводити діагностику і дослідження нейромоторних функцій, а й зможе використовуватись як тренажерний комплекс для реабілітації хворих та вдосконалення рухових навичок фахівців окремих професій.

Кінцевою метою подальших досліджень є створення системи реєстрації та аналізу досліджень сенсомоторних реакцій людей в процесі виконання ними типових професійних завдань для задач діагностики, тренування та реабілітації. Завданням дослідження було проаналізувати сучасні підходи до реєстрації сенсомоторних реакцій та визначити оптимальні методики їх вимірювання, що можуть бути застосовані в автоматизованій системі аналізу сенсомоторних реакцій людини в процесі виконання нею професійних обов'язків. Отже, найбільш перспективними сьогодні є такі методи визначення сенсомоторних реакцій.

Системи захоплення руху – відеореєстратори, які виконують оптичний знімок руху із застосуванням кількох камер і маркерів, розміщених на тілі для

відстеження рухів у трьох вимірах. Він надає високоточні дані про кути суглобів, положення тіла та траєкторії руху кінцівок.

Поверхнева електроміографія (ЕМГ) дає змогу вимірювати електричну активність тканин під час м'язового скорочення за допомогою електродів, розміщених на поверхні шкіри. Ця методика може бути корисною для оцінки моделей м'язової активації, координації, ступеня зусиль і втоми.

Відстеження рухів очей за допомогою відеотрекерів та інфрачервоних сенсорів для виявлення рухових відповідей, напрямку й точки фіксації погляду, а також сакад. Ці вимірювання важливі для виявлення зорової уваги, когнітивного або робочого навантаження та емоційного відгуку користувача. Ці методи широко використовуються у системах взаємодії людини з комп'ютером, у рекламних дослідженнях і медичній діагностиці.

Сенсори сили та тиску можуть використовуватися для вимірювання сили реакції опори під час ходіння, бігу, стрибків або стояння. Вони надають точні дані про вектори сил і центри тиску, тому використовуються для аналізу рівноваги, ходи, постави, а також під час аналізу виконання спортивних вправ.

Комплексний тактильний аналіз може забезпечуватися завдяки використанню мережі сенсорів дотику, наприклад, сенсорних рукавичок, які містять систему сенсорів для вимірювання тиску, локальної сили та сили захоплення пальців і долоні. Вони використовуються для вивчення рухів рук, динаміки захоплення предметів та контролю дрібної моторики. До того ж такі сенсори можуть бути інтегровані в систему зворотного зв'язку з використанням вібросигналу, силового, температурного або електричного сигналу для імітації тактильних відчуттів. Особливо корисною така технологія є для симуляторів та систем дистанційного керування.

Методи електроенцефалографії (ЕЕГ) дають змогу реєструвати електричну активність мозку, що допомагає картувати діяльність мозкових центрів під час виконання рухових завдань, когнітивних функцій і людино-машинної взаємодії. ЕЕГ є неінвазивною і має високу часову роздільну здатність.

Можуть бути корисними окремі види **нейровізуалізації, як-от ближня інфрачервона функціональна спектроскопія**, яка забезпечує визначення зміни об'єму та оксигенації крові в головному мозку, що відображає нейронну активність у ньому. Цей метод ставить менше вимог до дослідження, порівняно з традиційною функціональною МРТ, і його можна використовувати у природних умовах для вивчення когнітивного навантаження та процесів прийняття рішень.

Надзвичайно перспективними є легкі ношені інерціальні сенсори, вбудовані у пристрої індивідуального користування – розумні годинники, браслети, нарукавні пов'язки та одяг, щоб постійно відстежувати моделі рухів, поставу та фізичну активність. Їх все частіше використовують для моніторингу здоров'я, спортивних

тренувань і реабілітації. Інерціальні засоби вимірювання включають акселерометри, гіроскопи і магнітометри для відстеження орієнтації, прискорення та обертального руху кінцівок. Вони легкі, портативні та підходять для використання в польових умовах. Сенсори електродермальної активності вимірюють провідність шкіри для виявлення фізичної активності, фізіологічного збудження, ознак стресу та емоційних реакцій. Вони також часто інтегруються в портативні пристрої для психологічних і сенсомоторних досліджень.

Сенсори варіабельності серцевого ритму і пульсоксиметрії забезпечують оцінювання серцево-судинної реакції та рівня кисню в крові під час сенсомоторних завдань. Вони є індикаторами стресу, навантаження та активності вегетативної нервової системи. Сенсори частоти дихання контролюють стан дихальної системи, який можна корелювати з когнітивним навантаженням і стресом під час виконання фізичних завдань.

Сучасні системи передбачають інтеграцію та поєднання різних методів для одержання більш повної картини сенсомоторних характеристик. Поширеним трендом також є використання машинного навчання та штучного інтелекту – розширених алгоритмів для аналізу великих наборів даних під час сенсомоторних вимірювань, прогнозування ефективності й визначення індивідуальних особливостей професійної діяльності або навчання.

Отже, сенсомоторні вимірювання мають вирішальне значення для аналізу рухів людини, контролю, сприйняття та взаємодії з різними механізмами. Результати дослідження будуть використані під час розроблення системи аналізу сенсомоторних реакцій у процесі професійної діяльності. Така система може застосовуватися під час розроблення та оптимізації людино-машинних інтерфейсів, для ергономічних досліджень технічних систем, підвищення безпеки та вдосконалення методів посттравматичної реабілітації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Paterson M. How we became sensorimotor: Movement, measurement, sensation. University of Minnesota Press, 2021. 300 p.
2. Reaction parameter and modified sensorimotor reaction method for assessment of functional potential of nervous system / D. Shtofel, K. Navrotska, S. Kostishyn et al. *Biomedical engineering and electronics*. 2018. № 1(20). P. 68–78.
3. A. Vázquez-Guardado, Y. Yan, A. J. Bandodkar, J. A. Rogers Recent advances in neurotechnologies with broad potential for neuroscience research. *Nature neuroscience*. 2020. Vol. 23(12). P. 1522–1536.

СЕКЦІЯ 2
ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІЙ ПІСЛЯ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ
ТА УКРАЇНСЬКИЙ ПУБЛІЧНИЙ СЕКТОР

ЕКОЛОГІЧНІ РЕФОРМИ
ЯК ОСНОВА ЗЕЛЕНОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Васильєва С. Д.

Національний авіаційний університет, Київ (Україна)

e-mail: sofiavasilieva2005@gmail.com

Відновлення України після війни повинно базуватися на принципах сталого розвитку, зокрема з урахуванням зелених підходів, що є необхідними для її інтеграції до Європейського Союзу. Питання екологічної політики та кліматичних реформ займають центральне місце у політичному порядку денному ЄС, і для України це означає необхідність швидкої та ефективної імплементації європейського законодавства (*acquis* ЄС) у сфері довкілля та клімату. Це не лише вимога для вступу до ЄС, але й основа для майбутнього розвитку країни.

Європейська комісія рекомендує Україні інтегрувати питання екології та клімату в усі аспекти національної стратегії відновлення, що передбачає пріоритетну увагу до екологічних стандартів у ключових секторах економіки. Зелена відбудова дасть змогу створення нових робочих місць, особливо у зелених секторах, що сприятиме поверненню українців додому та забезпеченню їх гідною працею. Це важливо, адже під час відбудови ми маємо зосередитися на довгострокових економічних вигодах, а не на короткостроковій ресурсно-експортній моделі.

Наразі в Україні існує необхідність суттєвих змін в екологічному управлінні. Зміни повинні торкнутися не лише впровадження екологічних норм, але й самої концепції відбудови України. Проект Закону України «Про засади відновлення України», розроблений урядом, потребує суттєвих доопрацювань для включення екологічного складника. На жаль, у поточній редакції відсутній комплексний підхід до інтеграції вимог сталого розвитку, що є суттєвою прогалиною, особливо в контексті адаптації до кліматичних змін.

Зелена відбудова України має передбачати нові амбітні екологічні стандарти, які будуть інтегровані у всі галузі господарської діяльності. Основна увага повинна бути спрямована на відновлення та збереження природних ресурсів, як-от водні об'єкти, ліси і території природно-заповідного фонду. Це включає не лише відновлення зруйнованих екосистем, але й їх подальше збереження згідно з Європейським зеленим курсом. Також важливим є питання відновлення сільськогосподарських територій на основі стратегій сталого розвитку, зокрема у межах концепції «Від ферми до виделки».

Інвестиції у відбудову мають бути спрямовані на розвиток економіки з високою доданою вартістю та перехід до циклічної, безвідходної моделі економіки.

Важливим складником цього процесу є інноваційні підходи, що забезпечать не лише відновлення інфраструктури, а і її модернізацію, включно з декарбонізацією та підвищенням енергоефективності.

Успіх зеленого відновлення залежить від наскрізного дотримання екологічних стандартів у всіх сферах життя. Принцип «відбудувати зеленіше, ніж було» має стати основою української стратегії. Це включає обов'язкове врахування питань декарбонізації, збереження біорізноманіття та адаптації до зміни клімату. До того ж інтеграція принципів Нового європейського Баугаузу – сталість, естетика, спільнотворення – сприятиме не лише екологічній, але й соціально-економічній відбудові [1, с. 30].

Не менш важливим є забезпечення прозорості та підзвітності у процесах прийняття рішень. Уряд повинен забезпечити ефективну участь громадськості на всіх етапах відбудови, а також забезпечити доступ до інформації про стан виконання екологічних і кліматичних зобов'язань.

Відповідно включення екологічних та кліматичних індикаторів до Плану України і моніторингу його виконання має стати невід'ємною частиною процесу. Це допоможе гарантувати фінансування проєктів зеленого спрямування та контроль за впровадженням реформ. Стратегічною метою є декарбонізація, досягнення кліматичної нейтральності та підвищення енергоефективності у всіх секторах.

Для наочності можна розглянути вплив екологічних реформ у табл. 1, що показує основні принципи зеленого відновлення.

Таблиця 1. Принципи зеленого відновлення України

Принципи	Суть
Сталий розвиток	Взаємоузгодження екологічних, економічних та соціальних аспектів розвитку
Декарбонізація	Зменшення викидів парникових газів
Енергоефективність	Оптимізація використання енергії для підвищення продуктивності
Біорізноманіття та збереження ресурсів	Збереження природних екосистем та відновлення природних ресурсів
Європейська інтеграція	Адаптація українського законодавства до <i>acquis</i> ЄС та виконання євроінтеграційних зобов'язань

Джерело: розробка автора

Отже, зелена відбудова є стратегічним пріоритетом України на шляху до сталого розвитку та євроінтеграції. Успішне впровадження екологічних реформ не тільки дасть змогу вирішити нагальні питання відбудови, але й сприятиме побудові екологічно сталого та економічно сильного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. «Зелене» повоєнне відновлення України: візія та моделі. Аналітична записка. Київ: ГО «Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля», 2022. 32 с.
2. Відновлення України: офіційний сайт. URL: <https://recovery.gov.ua>
3. Україна та Європейський зелений курс: кварталний огляд. № 3 (липень–вересень 2022 р.). URL: <https://dixigroup.org/analytic/ukra%D1%97na-ta>

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРИВАТНОГО СЕКТОРУ З МЕТОЮ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Дубель М. В.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: m.dubel@donnu.edu.ua

Повоєнна відбудова є питанням, що вже понад два роки активно обговорюється в українському науковому товаристві. Логічно висловити припущення, що процес соціально-економічного відновлення буде потребувати колосальної суми грошей. Одним із перспективних варіантів є залучення ресурсів приватного сектору, але на основі взаємовигідних умов. Пошук шляхів нашої уваги на перспективі дослідження ефективного закордонного досвіду. Кейс Республіки Корея є одним із яскравих прикладів ефективного переходу від залежності від іноземної допомоги до самостійного функціонування на новому рівні.

Ситуацію Республіки Корея треба розглядати з моменту завершення Корейської війни у 1953 році. На той момент азійська країна знаходилася у значній залежності від допомоги Сполучених Штатів Америки, зокрема навіть у гуманітарній. І постає необхідним розкрити найбільш значних представників бізнесу Республіки – так звані «чеболі», фінансово-промислові групи специфічної форми. Поява компаній, які згодом вирости в «чеболі», простежується у другій половині 40-х – на початку 50-х рр., коли після звільнення країни деякі корейські підприємці зуміли заволодіти місцевими активами японських колонізаторів та провести організаційне оформлення бізнесу. Модель відносин влади Республіки Корея з великим бізнесом почала складатися на початку 60-х років. Саме активне співробітництво держави з приватними компаніями стало головною передумовою формування «чеболів», оскільки їх прискорений розвиток пов'язаний із промисловими та економічними реформами президента Пак Чжон Хі, господарська модель якого поєднувала у собі доволі жорсткий державний капіталізм із використанням можливостей приватних підприємств. Водночас, незважаючи на наявність значної кількості державних корпорацій у галузях металургії, житлово-комунального господарства, зв'язку, виробництва добрив та хімічної продукції, ставку було зроблено на великі приватні компанії, які розглядалися як «двигун швидкого зростання» у плані забезпечення в найкоротші терміни потрібних результатів в індустріалізації важкої та хімічної промисловості, а також реалізації експортної стратегії [1].

З боку держави керівництво їх діяльністю здійснювалося шляхом постановки цілей у виробництві та експорті, разом із застосуванням контролю за кредитами, а також традиційних методів грошово-кредитної і податково-бюджетної політики та неофіційного тиску і примусу.

Водночас уряд Республіки Корея всіляко стимулював та захищав інтереси «чеболів». З метою досягнення швидкого промислового зростання представники

приватного сектору отримали фактично монопольний доступ до ресурсів та набули виняткового права займатися певними видами господарської діяльності. Формами підтримки з боку держави стали фінансова допомога, низькі відсоткові ставки, податкові пільги, валютні асигнування, ліцензії на імпорتنі та експортні операції, заохочення їх інвестицій за кордоном. Вони були забезпечені державними замовленнями, зокрема у військовій сфері та цивільному будівництві. До того ж у значну залежність від обраних приватних компаній було поставлено малі та середні фірми, які постачали їм якісні деталі та компоненти за максимально можливо низькою ціною. Хоча таке стимулювання з боку держави породжувало і цілу низку негативних явищ, які, зокрема, виражалися в підкупі політиків, відсутності прозорості в діяльності великих бізнес-конгломератів через специфічність їх сімейного корпоративного управління та недостатність зовнішнього контролю, нерозвиненість ринкової конкуренції. Саме «чеболі» рухали вперед експортно-орієнтовану корейську економіку під час індустріалізації 1961–1987 рр., що можна спостерігати у швидких темпах зростання економіки та експорту. У період із 1961 р. до 1989 р. ВВП зростав загалом майже на 9.6 % на рік, обробна промисловість – на 15.2 %, будівельний сектор – на 12.8 %, а експорт товарів – на 24.9 % [2].

Отже, економічні результати країни, досягнені завдяки ставці держави на бізнес, а саме великі промислово-фінансові групи, стали сприятливими передумовами переходу до цілеспрямованого впровадження механізму державно-приватного партнерства Республіки Корея.

Важливо усвідомлювати, що ситуації повоєнного відновлення України та Республіки Корея будуть розрізнятися – все ж так, азійська країна на момент початку процесу відбудови була без розвиненої промисловості, і відповідно – без потужних представників великого бізнесу. Проте, як кейс довіри бізнесу та отримання позитивного результату, корейський приклад показовий.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Public–Private Partnership Infrastructure Project: Case Studies from the Republic of Korea. Volume 1: Institutional Arrangements and Performance / J. H. Kim, J. Kim, S. Shin, S. Y. Lee. 2011. (Vol. 16). Asian Development Bank.
2. Campbell T. L., Keys P. Y. Corporate governance in South Korea: the chaebol experience. *Journal of corporate Finance*. 2002. № 8(4). P. 373–391.

ПОЛІТИКА ПОВЕРНЕННЯ МІГРАНТІВ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА УМОВА ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Кіпень В. П.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: dispra@gmail.com

Відтік людського капіталу є безпрецедентним: війна змусила переїхати понад третину населення України. Офіційно ми маємо зараз до 8 млн українців-біженців за кордоном та приблизно 5 млн вимушених внутрішньо переміщених осіб. Українська міграція складна і різнотипова. Ми маємо так званих трудових мігрантів, які виїхали ще до вторгнення. До них додалися мігранти-біженці після російського вторгнення. Зараз додається ще група чоловіків-військовозобов'язаних, які ухиляються від мобілізації. Це зовнішня міграція. Внутрішня міграція – офіційно ВПО – складається з так званих «старих» і «нових» переселенців. Перші – переїжджали зі Сходу на контрольовану Україною територію від початку гібридної агресії з 2014 року. Багато з них за цей час інтегрувалися в нові громади на місцях переїзду. Другі – після повномасштабного вторгнення з 2022 року в більш безпечні регіони країни. Ці ВПО в більшій невизначеності і вищій готовності до повернення.

Звичайно, всі українські мігранти об'єднані деякою спільною драмою свого життя, що змусило їх до вимушеного переселення. Водночас у всіх цих груп різні життєві обставини, різна мотивація виїзду і повернення. В теорії міграції це називається виштовхуючими та притягуючими чинниками. Відповідно специфіка їх для вказаних груп мігрантів також різниться. Рішення про повернення чи неповернення у них визначатиметься саме тим, які чинники домінуватимуть – виштовхуючі чи притягуючі. Політика української держави має бути комплексною, системною та адресною. Комплексною, щоб охоплювати всі категорії мігрантів; системною, щоб впливати на посилення притягуючих і мінімізацію виштовхуючих чинників; адресною, щоб ефективно мотивувати до повернення та реінтеграції конкретні групи українських мігрантів.

До сукупності умов, які визначатимуть дії українців щодо повернення і в Україну, і на малу батьківщину належать п'ять основних: 1) безпекові складники виїзду і повернення; 2) економічні складники виїзду і повернення; 3) гуманітарні складники виїзду і повернення (робота шкіл, садочків, медичних закладів, університетів); 4) правові складники виїзду і повернення (політика України, політика приймаючих країн); 5) діяльність місцевої влади – відновлення інфраструктури, житла, надання послуг населенню.

Безпековий фактор – найважливіший для абсолютної більшості. Припинення воєнних дій, загроз обстрілів, деокупація, розмінування, відновлення правопорядку, забезпечення перехідного правосуддя будуть складниками відчуття без-

пеки для людей, які можуть стати головним мотиватором повернення. Причому рівень цієї безпеки прямо залежатиме від конкретних сценаріїв досягнення миру. Чим на довше затягнеться активна фаза війни, тим більше людей залишать країну і тим більше не повернуться додому.

На рішення про повернення чи неповернення суттєво впливатимуть **економічні чинники**. Найважливішими і для ВПО, і для українців, які виїхали за кордон, є доступ до житла, можливості для працевлаштування, ведення бізнесу, відкриття власної справи.

Потрібна **допомога мігрантам у пошуку житла**. Люди потребують інформації про ціни на ринку житла, умови компенсації за втрачене житло та підстави для отримання соціального житла. Міжнародний досвід підтверджує ефективність політики підтримки в питаннях пошуку житла, його відновлення та отримання доступу до соціального житла в поверненні і реінтеграції мігрантів. Місцеві органи влади мають відповідати за забезпечення тимчасовим житлом мігрантів, які не мають інших можливостей для проживання після повернення.

Ще одним складником політики сприяння поверненню українських біженців має бути **допомога з пошуку роботи і стимулювання зайнятості**. Така допомога повинна мати цільовий характер і орієнтуватися на потреби місцевої економіки. Економічне відновлення зруйнованих територій без робочих рук вимушених переселенців і мігрантів стане вкрай утрудненим. Для сприяння відкриттю власної справи необхідно надавати мігрантам актуальну інформацію про інвестиційні можливості на місцевих ринках, а також доступ до пільгових кредитів з метою відкриття і розширення власного бізнесу.

Гуманітарні складники повернення – це функціонування на деокупованих територіях і там, де пройшли бої, шкіл, садочків, медичних закладів, повернення університетів, наукових інститутів, створення комфортного гуманітарного середовища. Це дуже значущі для людей показники нормалізації життя.

Багато шкіл переміщено в більш безпечні місця, переведено на онлайн-навчання. З Донецької і Луганської областей було евакуйовано майже три десятки університетів. Повернення більшості цих інституцій і забезпечення їх стабільної роботи – неодмінна умова відновлення українськи орієнтованого гуманітарного простору. Для багатьох ВПО та мігрантів цей фактор стане притягуючим до місць попереднього проживання.

Значущим для майбутнього країни, зокрема для повернення дітей, є забезпечення для українців за кордоном онлайн-освіти. Можливо, не за всією програмою, а за кількома базовими гуманітарними предметами. Навіть за умови навчання українських школярів у школах приймаючих країн.

Як притягуючий момент, що сприяє поверненню українців, працює підтримка звичайних людських та соціально-трудова зв'язків між емігрантами і тими,

хто в країні. Варто акцентувати на хороших перспективах та планах відновлення країни, на наданні Україні потужних фінансових ресурсів з-за кордону на відновлення. Для місцевої влади підтримання зв'язків із членами своїх громад має бути пріоритетним напрямом.

Правовими складниками, що прямо чи опосередковано впливають на рішення щодо виїзду і повернення, є політико-правові рішення української влади та політика приймаючих країн.

Дії української влади у зрізі політики сприяння поверненню українців з-за кордону та реінтеграції на батьківщині виглядають доволі суперечливими. Більше послідовності та ефективності спостерігається в рішеннях, які стосуються підтримки ВПО. Після 2022 року вдалося забезпечити підтримку новій хвилі переселенців із розселенням, гуманітарною допомогою, адміністративними послугами, не допустити гуманітарної кризи в країні.

Іншими владними рішеннями, що спрацювали як сильні виштовхуючі чинники, стали прийнятий у 2024 році Закон про мобілізацію та скандальне рішення МЗС про відмову певним категоріям українців за кордоном у наданні консульських послуг. Перегляд і виправлення цих рішень буде необхідним.

Українській владі вже зараз варто включити до порядку денного розробку спеціальної нормативно-законодавчої бази, орієнтованої на комплексний підхід у сприянні поверненню громадян України з-за кордону. Варто також забезпечити більш ретельну експертизу всіх законів та постанов щодо їх впливу на повернення в країну наших громадян та реінтеграцію переселенців.

Політика західних країн щодо українських мігрантів з початку повномасштабного вторгнення росії демонструвала максимальну солідарність з українським народом і безпрецедентну оперативну всебічну підтримку багатомільйонної хвилі біженців. Експерти вважають, що підтримка європейців відкрила «вікно можливостей» для великої кількості українців. Надання гуманітарної допомоги, пільг на житло і працевлаштування формують передумови влаштуватися в Європі на постійній основі та не повертатись в Україну.

Європа зацікавлена в українських працівниках, насамперед кваліфікованих і молодих. За деякими соціологічними опитуваннями, вже зараз знайшли роботу і працюють до 40 % українців у європейських країнах [1]. Водночас політика підтримки українських мігрантів у Європі буде змінюватися. Будуть солідарно всіма країнами ЄС вводитися заходи, що змінять статус «тимчасового прихистку» з орієнтацією на всебічне стимулювання повернення мігрантів. Видимі сигнали цього бачимо і в окремих країнах, і у виступах високопосадовців ЄС. Така політика, синхронізована з українською стороною, може забезпечити повернення в країну значної кількості тих, хто виїхав в інші країни. Можна бути впевненим, що на повернення біженців працюватимуть також програми допомоги від міжнародних орга-

нізацій – від ООН до МОМ. Цим може бути досягнуто посилення людського ресурсу для відновлення країни.

Працюватиме на повернення мігрантів і те, що, за дослідженнями Gradus Research, у липні 2024 року 64 % мігрантів з України не адаптувалися до життя в інших країнах і мають намір у підсумку повернутися додому [2].

Нелегким завданням української сторони стане створення дієвих інструментів прийому і підтримки людей, які повертатимуться, забезпечення можливостей для їх нормального життя, працевлаштування, зняття бар'єрів можливої дискримінації, ефективне використання західної допомоги.

Впливатиме також на настрої ВПО та українців за кордоном щодо повернення **діяльність місцевої влади**. Йдеться про існування соціального запиту від ВПО та біженців на ефективну та оновлену місцеву владу – владу, яка дослухатиметься до потреб жителів, налагодить партнерську співпрацю з місцевим громадянським суспільством під час розробки і реалізації програм відновлення територій. Від місцевої влади значною мірою залежатиме правильне планування відновлення громад, інфраструктури, забезпечення надання послуг жителям – від комунальних до адміністративних.

Треба буде враховувати рівень руйнування конкретних населених пунктів, рівень реальної готовності окремих громад до повернення їх колишніх мешканців. Адже, особливо в Донецькій і Луганській областях, дуже багато міст та інших населених пунктів, повністю зруйнованих окупантами, де відновити в середньостроковій перспективі нормальні умови проживання фактично нереально. Отже, місцевим органам влади треба буде провести повний аудит території, де одним із ключових показників буде кількість жителів у громадах, кількість працездатних людей у них.

Вже зараз можна стверджувати, що **прийдеться змінювати прийнятий адміністративно-територіальний устрій** в обох областях. Потребуватимуть перереформування старі ОТГ, створюватимуться нові громади. Всі процеси відновлення територій будуть насамперед зав'язані на людях. Їх залучення та реінтеграції тих, хто повертатиметься, стане індикатором і ефективності влади, і досягнення цілей відновлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Дослідження гендерної специфіки вимушеної міграції з України до ЄС в умовах військового конфлікту. *Razumkov centre*. Київ, 2024. С. 130.
2. Міграційні настрої українців в Україні та за кордоном. URL: <https://gradus.app/uk/open-reports/migration-intentions-ukrainians-ukraine-and-abroad/>

LOCAL INTEGRITY SYSTEMS (LIS) ЯК КЛЮЧОВИЙ МЕХАНІЗМ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Красилюк В. Ф.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: krasyliuk2024@ukr.net

В умовах війни та післявоєнної відбудови України органи місцевого самоврядування відіграють вирішальну роль, адже відповідають за усунення наслідків руйнувань, оцінку пошкодженого майна, складання бюджетів і впровадження проєктів відновлення. Ці процеси потребують суворого дотримання принципів прозорості й підзвітності. Для ефективної боротьби з корупцією на місцевому рівні необхідні чіткі та систематизовані заходи, виконання яких дасть змогу значно знизити корупційні ризики в діяльності територіальних громад.

Світовий досвід демонструє запровадження й ефективність заходів, інструментів та інститутів для стримування корупції і сприяння етичній поведінці органів місцевого самоврядування. Локальні системи доброчесності «Local Integrity Systems» (далі – LIS) є джерелом механізмів і можуть бути використані для побудови ефективної корупційної політики на місцевому рівні [1, с. 640].

LIS можуть відігравати вирішальну роль у зменшенні можливостей для корупції на місцевому рівні. Типова LIS складається з основних учасників, які зазвичай є частиною місцевого самоврядування. До того ж LIS охоплюють низку функцій нагляду та підзвітності, необхідних для забезпечення їх ефективності. Серед цих функцій: розгляд скарг, аудит діяльності місцевих органів влади, нагляд за їх діяльністю, розслідування та викриття корупційних дій, підвищення обізнаності громадськості, громадянська освіта, а також соціальна відповідальність. Ефективне виконання цих функцій сприяє зміцненню доброчесності місцевої влади та зниженню ризиків корупції [2, с. 4].

Зазначимо, що «доброчесність» ґрунтується на трьох основних принципах: прозорості, відкритості та підзвітності [3]. Асоціація міст України в межах співпраці з «Антикорупційною ініціативою ЄС в Україні» (EUACI), Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури розробили «Інструменти доброчесності в місцевому самоврядуванні» [4] і «Методологію оцінки корупційних ризиків в діяльності органів місцевого самоврядування» [5].

У межах цих проєктів було розроблено низку «інструментів доброчесності», спрямованих на запобігання корупції. До них належать: «муніципальні плани доброчесності, ГІС-портали з додатковими модулями, електронні приймальні, оцінка доброчесності комунальних підприємств, плани мінімізації ризиків, система моніторингу міжнародної допомоги, а також внутрішня політика закупівель для потреб реконструкції» [4, с. 4]. Оновлена у 2024 році Методологія оцінювання ко-

рупційних ризиків в діяльності органів місцевого самоврядування враховує досвід пілотних територіальних громад із 2000 року та оновлення методології від НАЗК 2021 року.

Методологія включає настанови щодо підготовки звітів за результатами оцінювання корупційних ризиків та концепцію розробки плану доброчесності для органів місцевого самоврядування, що є стратегічним документом. Її впровадження дає змогу місцевій владі самостійно запроваджувати антикорупційні заходи, без узгодження з НАЗК, що дає можливість діяти на випередження [5]. Це також допомагає вдосконалити процедури оцінки корупційних ризиків та адаптувати їх до потреб конкретних органів влади, забезпечуючи ефективне виявлення та усунення ризиків як в органах місцевого самоврядування, так і в підпорядкованих комунальних підприємствах та організаціях.

Заслужує на увагу дослідження «Корупційні ризики відбудови об'єктів нерухомого майна, пошкоджених або зруйнованих внаслідок збройної агресії РФ», у якому проведено глибокий аналіз умов і ймовірності виникнення корупційних практик у процесі відновлення цих об'єктів. На основі результатів дослідження визначено ситуації, які створюють ризики для формування корупційних схем під час реалізації відбудовних процедур [6]. На нашу думку, доцільно запропонувати такі механізми (інструменти) LIS: створення загальнодоступних онлайн-платформ із можливістю громадського нагляду; діяльність Комісій з розгляду питань щодо надання компенсацій має бути підконтрольною незалежним аудиторам та включати систему звітності, що мінімізує можливість зловживань; Фонд тимчасового житла та Фонд ліквідації наслідків мають працювати в умовах підзвітності через регулярні публічні звіти, контроль з боку громадськості та незалежний аудит фінансової діяльності. Для уникнення корупційних ризиків під час ухвалення рішень щодо демонтажу або відновлення будівель треба запровадити чіткі критерії оцінки технічного стану об'єктів із залученням незалежних експертів. Процес визначення права на компенсацію, ухвалення рішень і розподілу коштів повинен бути автоматизованим і прозорим, з мінімізацією людського фактора.

До того ж LIS повинні впровадити моніторинг діяльності ТГ, зокрема механізми громадського контролю, а також створення прозорих процедур визначення розміру завданих збитків через незалежну оцінку. Впровадження таких заходів забезпечить належний рівень прозорості та підзвітності, що значно знизить корупційні ризики під час відновлення в умовах післявоєнної відбудови України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Six F., Lawton A. Towards a theory of integrity systems: a configurational approach. *International review of administrative sciences*. 2013. № 79. P. 639–658. URL: https://spazioetico.com/wp-content/uploads/2023/01/Six_lawton.pdf (дата звернення: 06.09.2024).
2. Local integrity system assessment toolkit. URL: https://images.transparencycdn.org/images/2014_LISToolkit_EN.pdf (дата звернення: 07.09.2024).

3. Local integrity system in Bulgaria: catalogue of good practices. URL: https://transparency.bg/wp-content/uploads/2016/07/2016_Local_Integrity_system_in_Bulgaria_Catalogue_of_good_practices_EN.pdf (дата звернення: 07.09.2024).

4. Інструменти доброчесності в місцевому самоврядуванні. Ч. 1. Муніципальні плани доброчесності. Київ, 2024. 22 с.

5. Методологія оцінки корупційних ризиків в діяльності органів місцевого самоврядування. Київ, 2024. 156 с.

6. Корупційні ризики відбудови об'єктів нерухомого майна, які пошкоджені / зруйновані внаслідок збройної агресії РФ: моделювання та пропозиції щодо їх мінімізації / усунення. НАЗК. 2023. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2023/06/vidbudova.pdf> (дата звернення: 10.09.2024).

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГАЛУЗІ БУДІВНИЦТВА УКРАЇНИ: ПОВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ

Олійник В. В.

Комунальний заклад вищої освіти

«Вінницька академія безперервної освіти», Вінниця (Україна)

e-mail: aspirantovv@gmail.com

Збройна агресія проти України спричинила значні пошкодження та руйнування інфраструктури. Згідно з дослідженнями Київської школи економіки, станом на початок 2024 року прямі збитки, завдані економіці України, становили понад 157 млрд дол. [1]. Загальна оцінка прямих збитків інфраструктури станом на початок 2024 року, згідно з оцінкою Київської школи економіки, наведена в табл. 1.

Таблиця 1. Загальна оцінка прямих збитків інфраструктури станом на початок 2024 року

Тип майна	Оцінка прямих втрат, \$ млрд	Частка, %
Житлові будинки	58,9	37,5 %
Інфраструктура	36,8	23,4 %
Активи підприємств, промисловість	13,1	8,3 %
АПК та земельні ресурси	10,3	6,5 %
Енергетика	9,0	5,7 %
Освіта	6,8	4,3 %
Лісовий фонд	4,5	2,9 %
ЖКГ	4,5	2,9 %
Транспортні засоби	3,1	2,0 %
Охорона здоров'я	3,1	2,0 %
Культура, туризм, спорт	3,1	2,0 %
Торгівля	2,6	1,6 %
Адміністративні будівлі	0,5	0,3 %
Цифрова інфраструктура	0,5	0,3 %
Соціальна сфера	0,2	0,1 %
Фінансовий сектор	0,04	0,01 %
Разом	157,2	100 %

Джерело: складено за [1]

Такі значні збитки потребують концептуально нового підходу до повоєнного відновлення пошкоджених та зруйнованих об'єктів. Необхідне вироблення загальнодержавної концепції повоєнного відновлення зруйнованих чи пошкоджених збройною агресією об'єктів.

Перший крок уже зроблено. Розроблено План відновлення країни, який налічує вже 850 проєктів на загальну суму більш як 750 млрд дол. [2]: «Візія Відновлення України: “Сильна європейська країна – магніт для іноземних інвестицій”». План Відновлення України спрямований на прискорення стійкого економічного зростання. У межах плану визначено перелік Національних програм для досягнення ключових результатів» [2].

Дуже важливо під час побудови цієї концепції врахувати досвід зарубіжних країн із повоєнного відновлення. Зокрема, цікавим є досвід повоєнного відновлення Боснії і Герцеговини, метою якого є національне примирення, реконструкція та інфраструктура, розвиток приватного бізнесу, міжнародна допомога і співпраця, туризм та культурна спадщина [3].

Цікавим також є досвід Японії в економічному розвитку, промисловій модернізації, експортно-орієнтованій політиці та соціальному відновленні. Японія подолала шлях від зруйнованої країни до другої економіки світу [4].

Також доволі цікавим для дослідження є досвід Південної Кореї. Втілюючи в життя свої стратегії післявоєнної відбудови, країна досягла високого економічного розвитку та стала однією з найбільш розвинених країн світу.

Повоєнне відновлення має передбачати собою не просто відтворення пошкоджених і зруйнованих об'єктів до їх первісного стану, а їх повна модернізація, відповідно до новітніх Європейських та світових стандартів. Це потребує значних змін державного регулювання галузі будівництва України:

- приведення діючих та прийняття нових нормативно-правових документів, згідно з новітніми стандартами;
- внесення змін в державні будівельні норми та правила з метою приведення їх до Європейських та світових стандартів в галузі будівництва;
- розроблення принципово нових механізмів залучення інвестицій у повоєнну відбудову;
- спрощення адміністративних процедур для скорочення часу на оформлення необхідних документів;
- оптимізація контролю за процесом будівництва.

Отже, зважаючи на значні пошкодження та руйнування інфраструктури України, вже зараз необхідне вироблення загальнодержавної концепції повоєнного відновлення зруйнованих чи пошкоджених збройною агресією об'єктів, зі врахуванням досвіду зарубіжних країн та зміненням і вдосконаленням державного регулювання галузі будівництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року. Київ. 2024. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf (дата звернення: 10.09.2024).
2. План Відновлення України. URL: <https://recovery.gov.ua/> (дата звернення: 10.09.2024).
3. Косаревич С. Післявоєнна відбудова Боснії і Герцеговини. URL: <https://dc.org.ua/news/reconstruction-bosnia> (дата звернення: 10.09.2024).
4. Нова книга про повоєнну відбудову Японії. Японське економічне диво. *Економічна правда*. 22 грудня 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/22/695319/> (дата звернення: 10.09.2024).
5. Амелін А. Корея: відновлення повоєнної економіки. *uifuture.org*. 25.03.2022. URL: <https://uifuture.org/publications/koreya-vidnovlennya-povoyennoyi-ekonomiky/> (дата звернення: 10.09.2024).

ПЕРЕДУМОВИ ПОСИЛЕННЯ АВТОРИТАРИЗМУ НА ТЛІ ЗАВЕРШЕННЯ ВІЙНИ

Польовий М. А.

Університет Коменіуса, Братислава (Словацька республіка)
e-mail: 322813@gmail.com

Найбільшим викликом для України у перші повоєнні роки ми передбачаємо авторитарні тенденції, що набуватимуть різноманітних форм і будуть підживлюватися з різних боків суспільного життя.

Власне, складно уявити хоч одну сферу суспільного життя, хоч одну верству суспільства, які не будуть формувати запит на «сильну руку» в тих чи інших формах. Теоретичне обґрунтування зростання авторитарних тенденцій після складної та виснажливої протидії більш сильному суперникові, зокрема після воєнних, дій надає, зокрема, теорія нео-мілітарних демократій, що розробляється школою Р. Бейкера з Університету Торуня.

Основними параметрами, які варто взяти до уваги, вважаємо різноманітні обмеження політичної та громадської діяльності, зокрема свободи слова та преси, свободи релігії, свободи асоціацій та публічних зібрань.

Варто зазначити, що в Україні вже зараз сформувалася значна система обмеження громадських свобод, цілком логічно обумовлена воєнним станом і супутніми потребами підтримки цілісності інформаційного простору в умовах ворожих інформаційних впливів під час війни.

Варто згадати, що напередодні повномасштабного вторгнення Російської федерації в Україну попередні вісім років війни не вплинули на книгодрукування російською мовою книг та журналів. Будь-які обмеження на розповсюдження російських газет / книг були турботою лише ентузіастів. Підтримка українського книговидавництва також була справою ентузіастів, а не державних органів. Навіть після отримання Томосу у 2018 році Українська православна церква Московського патріархату (проросійська) почувала себе цілком впевнено. Навіть більше, про-

тягом усього періоду до початку відкритого вторгнення виникали додаткові труднощі з реєстрацією громад нової, Православної церкви України. Навіть після початку відкритого вторгнення ніхто не зачіпав російську гілку православної церкви в Україні. Лише наприкінці літа 2022 року з'явилися заклики від громадських організацій та місцевих органів влади (у західній Україні) обмежити вплив проросійської церкви або навіть закрити її парафії. У цьому випадку ми маємо рідкісну ситуацію, коли громадянське суспільство ініціює впровадження заходів мілітарної демократії. Власне, прийняття закону, що фактично унеможлиблює нормальне існування проросійської «Української православної церкви», лише в другій половині 2024 року також свідчить про повільний рух у бік обмежень формальної релігійної свободи.

Свобода слова також майже не була обмежена до початку повномасштабного вторгнення. Це можна побачити з того факту, що можливості для проросійської пропаганди у соціальних мережах та пресі не обмежувалися в жоден спосіб. Звісно, з кінця 2014 року стало неможливо публікувати прямі заклики до ліквідації української держави. Але слабо завуальовані антиукраїнські заклики все ще були можливими. Відверто проросійські ЗМІ також існували до квітня-травня 2022 року. Проросійська пропаганда вільно циркулювала в соціальних мережах до вторгнення 24 лютого. Водночас факт ведення війни періодично використовувався владою для боротьби з політичними опонентами. Зокрема, як за президентства Порошенка, так і за президентства Зеленського були спроби закрити телеканали, які належали опозиції. Оскільки в Україні ці канали зазвичай належать олігархам, наприкінці 2021 року, в межах виконання закону про боротьбу з олігархами, була здійснена спроба позбавити українських олігархів ЗМІ, якими вони володіли. Загальноновизнано, що результатом мало бути передання ЗМІ під контроль Офісу Президента України. Внаслідок цього великі медіа, що належали, наприклад, Порошенку, були змушені змінити свою формальну структуру власності. Однак старі власники зберегли непрямий контроль над ними.

До початку повномасштабного вторгнення серед згадуваних чинників найбільшим обмеженням була свобода зібрань під час COVID-19.

Водночас ані початок війни у 2014 році, ані обмеження, пов'язані з COVID-19, не змогли привести країну до значного поширення заходів мілітарної демократії. Весь цей час державна влада повільно рухалася в бік авторитарно налаштованої консолідації перед обличчям загрози політичної кризи. Водночас через «офлайн-обмеження» під час COVID-19 потроху намітилася тенденція до збільшення кількості суперечливих рішень влади, незважаючи на протести людей.

Повномасштабне вторгнення різко змінило тренди впровадження заходів мілітарної демократії. З цього моменту їх впровадження стало запорукою виживання української держави. З 24 лютого 2022 року в Україні було запроваджено воєнний стан, який передбачає низку обмежень для політичної діяльності. Свобо-

да зібрань і свобода слова були обмежені. Водночас українська влада запровадила додаткові обмеження для проросійських сил. Зокрема, було припинено діяльність кількох проросійських партій, як-от «Опозиційна платформа – За життя» та «Партія Шарія». Подібні кроки виглядають зрозумілими і підтримуються українським суспільством, але це може мати багато дискреційних наслідків для майбутнього розвитку демократії в Україні. Найбільш примітним заходом загального характеру (тобто не спрямованим на конкретних політичних акторів) під час вторгнення стало запровадження єдиного телевізійного мовлення в березні 2022 року – цілодобового марафону «Єдині новини #UАразом». Водночас реалізація цього рішення мала різні аспекти: наприклад, спочатку майже всі телеканали були просто закриті, включно з відкрито опозиційними, наприклад, канал Прямий. Потім до процесу організації єдиного мовлення додали навіть сумнівні, але лояльні до влади телеканали. Водночас відкрито опозиційні канали не були включені до цієї єдиної мережі мовлення. Також уже влітку 2022 року з'явилися плани запровадити заборону на політичну діяльність для колишніх членів (вже заборонених) проросійських партій. Навіть більше, ходили чутки, що внаслідок успішного літнього контрнаступу і очікуваної перемоги України у війні українська влада готується провести дострокові парламентські вибори. Враховуючи заборону на участь у політиці деяких опозиціонерів і на хвилі ейфорії від перемоги, президентська партія мала б отримати конституційну більшість (понад 300 місць) у парламенті, що, безсумнівно, створило б серйозну загрозу демократії в Україні. Поки що ці плани не реалізовані, труднощі 2023 та 2024 років відклали ці плани на майбутнє, але зрозуміло, що в політичних еліт немає сумнівів у доцільності їх реалізації протягом кількох місяців після перемоги України у війні. Також немає сумнівів, що народ України підтримає цей процес.

Отже, в умовах воєнного конфлікту негативні прояви мілітарної демократії, насамперед у сфері обмеження свобод ЗМІ та формування єдиного медійного порядку денного, виявляються дуже корисними для забезпечення мобілізації людей у широкому сенсі цього слова та для успішного збройного опору сильнішому ворогу. Можна стверджувати, що впровадження заходів мілітарної демократії є важливим елементом досягнення перемоги у війні. Водночас надзвичайне посилення інститутів та обмежень мілітарної демократії не може бути швидко нівельованим одразу після закінчення війни. На тлі безлічі економічних, соціальних та гуманітарних проблем для політичної еліти буде вкрай привабливим рішенням скористатися відлагодженими під час війни інструментами обмеження політичних свобод із цілком благородною метою найскорішої відбудови країни. Але ж історичний досвід показує, що немає гарантованих внутрішніх механізмів послаблення авторитаризму. Тобто найбільш імовірним сценарієм є укріплення та подальше поглиблення мілітарної демократії в бік все більш авторитарних форм адміністрування держави та соціуму.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІТИКИ СТРИМУВАННЯ: СВІТОВИЙ ДОСВІД

Попадик О. Є.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: o.popadyk@donnu.edu.ua

Актуальність теми дослідження. Зважаючи на походження визначення «політики стримування», виникає необхідність подальшого аналізу застосування цього механізму. Це поняття виникло у 40-х роках ХХ століття та використовувалося для позначення явищ використання засобів боротьби зі злочинністю, подолання факторів політичної та соціальної дестабілізації в країнах, управління зовнішніми конфліктами тощо. Також необхідно розглянути досвід використання політики стримування в інших країнах задля виявлення та локалізації конфліктогенних факторів на території України.

Виклад основного матеріалу. Загалом поняття «політика стримування» існує приблизно 90 років. Його основоположником вважають Дж. Кеннана, який впровадив його після загострення відносин між Радянським Союзом та США [1]. Суть теорії: країна, яка дестабілізує відносини між іншими державами, втручається у їх соціально-культурне, економічне та політичне життя, має отримати відсіч. Використовуючи цю теорію, можна збалансувати відносини між державою-агресором та державою, яка потерпає від цієї агресії. Ішлося про застосування озброєння, прикладом цього є відносини США та Японії у 45-му році ХХ століття. Сьогодні політика стримування не обмежується лише застосуванням цього виду зброї. «Стимування» як ключове поняття має на меті утримувати від несанкціонованих та незаконних дій, особливо якщо йдеться про внутрішню та зовнішню безпеку країни.

На внутрішню та зовнішню безпеку країни впливають дестабілізаційні фактори: злочинна діяльність мафіозних структур, тероризм, наркобізнес, масова нелегальна міграція населення, біженці з різних районів, що створюють сприятливе середовище для розвитку конфліктів. Важливим фактором також є тривале безробіття, забруднення навколишнього середовища, торгові війни, етнічні конфлікти тощо [2].

Досвід Європи, США та Азії показує, що застосування політики стримування зменшує втрати і витрати держави як матеріальні, так і людські. Йдеться про зменшення, бо використання цієї політики потребує використання зброї, грошових витрат, залучення людських ресурсів, розробки та впровадження новітніх розробок. Політика стримування застосовується у вигляді накладання санкцій та обмежень, розірвання зовнішньо-політичних відносин з країною, позбавлення держави-агресора мети ведення воєнних дій.

Досвід інших країн показує, що політика стримування потребує чітко сформованого плану дій. Детально розглянемо його у табл. 1.

Таблиця 1. Світовий досвід застосування політики стримування [3]

Період конфлікту	Спосіб політики стримування	Мета	Результат
<i>Японія, США</i>			
40-ві роки XX століття	Несподіваний напад Японії на військово-морський стратегічний об'єкт – військово-морську базу Перл Харбор (США), відбулося бомбардування	Дестабілізація військового потенціалу США, оскільки Японія була союзником Німеччини під час Другої світової війни	Японія досягнула результату, втрати Перл Харбор були численними, а американські спецслужби не встигли зреагувати
<i>Сирія, Єгипет, Ізраїль</i>			
70-ті роки XX століття	Несподіваний напад на Синайський півострів (Єгипет) та Голанські висоти (Сирія), які належали Ізраїлю	Повернути минулу міць Єгипту та Сирії, відновити контроль над територіями	Ізраїль зміг протистояти нападу, залучившись підтримкою ООН. Ізраїль зберіг територію

Отже, у XX столітті популярним проявом політики стримування було застосування військового потенціалу. Проте у XXI столітті необхідно звести до мінімуму кровопролиття. Сьогодні Україна також потерпає від збройного конфлікту, тому їй необхідно зміцнити обороноздатність, боротися з дезінформацією, збільшити інвестиції у розвиток економічних секторів тощо.

Висновки. Досвід інших країн дав змогу визначити, що політика стримування із застосуванням зброї може стати причиною розростання міжрегіональних конфліктів. Прикладом цього став збройний конфлікт Сирії, Єгипту та Ізраїлю, який було поширено на інші держави Близького Сходу.

У XXI столітті прояв політики стримування набув змін. Сьогодні країни ЄС використовують санкції, оскільки світова спільнота турбується про уникнення збройних конфліктів. Україні також необхідно використовувати досвід європейських країн, а також дбати про зміцнення інформаційного, економічного та військового секторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Потехін О. В. Проблеми реалізації політики ядерного стримування: монографія. Київ: ДУ Інститут всесвітньої історії НАН України, 2020. С. 118–132. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/4740/>
2. Глушков В. О. Конфліктогенні зони України в умовах нового світового порядку. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Право»*. Дніпро, 2020. № 1(1). С. 157–161.
3. Стимування: що воно може (і не може) зробити. 20.04.2015. URL: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2015/04/20/strimuvannya-shcho-vono-moyoe-ne-moyoe-zrobiti/index.html> (дата звернення: 17.09.2024)

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПІДХОДІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Прямухіна Н. В.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)

e-mail: n.priamukhina@donnu.edu.ua

Воєнні конфлікти деформують основу наявної системи державного управління, радикально змінюють платформу, на якій будуються та взаємопов'язуються складники управлінського механізму, змінюють і знищують зв'язки між елементами складної системи, яка покликана забезпечити взаємодоповненість і взаємозгодженість сегментів політичної, соціально-економічної, екологічної та інших систем. Якість державного управління визначає спроможність громадян забезпечувати рівень якості життя. Низький рівень державного управління обмежує можливість населення вийти з бідного прошарку, причому чим більш нестабільною є держава, тим більша частка населення є бідною [1]. Приблизно третина громадян із низьким рівнем доходів у світі живуть у нестабільних державах, хоча ці держави становлять лише 15 % від загальної чисельності населення планети [2].

Розглянемо особливості, характерні для країн, що перебувають чи перебували у стані війни, та які треба врахувати під час формування концептуальних підходів державного управління України в повоєнний період.

По-перше, світовий досвід підтверджує тісний зв'язок між явищами: воєнний конфлікт – нестабільність – низький рівень державного управління. Існує великий розрив у досягненні Цілей сталого розвитку державами, які постраждали від воєнних конфліктів, та країнами, які належать до тих, що розвиваються [3].

По-друге, показник швидкості повоєнного відновлення демонструє залежність від «конфліктної пастки»: 57 % країн, які постраждали від війни протягом 1945–2020 рр., пережили після цього принаймні ще один конфлікт. За останні 20 років висвітлено результати наукових досліджень про те, що економічні характеристики є важливими детермінантами ризику конфлікту. Великі науки (дослідження з великим набором спостережень) показують, що рівень економічного зростання корелює з початком конфлікту [4]. Економіка країн, що постраждали від воєнного конфлікту, щорічно зростає приблизно на 1,6 % повільніше, ніж у мирних держав, але після закінчення війни темпи їх економічного зростання прискорюються на 1 %. Отже, потужність економічного відновлення України має вирішальне значення для уникнення циклу війни. У світовій науковій практиці таке явище має назву «дивіденд миру» [4]. Ця закономірність означає, що в середньому потрібно приблизно 22 роки для відновлення економіки після воєнного конфлікту до довоєнного рівня доходів. Вивчення 10-річного періоду після завершення війн у різних країнах демонструє, що післявоєнне відновлення настає повільно і набуває прискорених темпів приблизно протягом четвертого-шостого років відновлення [5].

По-третє, світова підтримка тісно пов'язана з повоєнним відновленням. Міжнародні організації з питань розвитку, які досліджують відновлення держав після воєнних конфліктів та висвітлюють їх результати у Європейських звітах про розвиток, Звітах про світовий розвиток та інших, засвідчують, що проблеми, пов'язані з відновленням, напряму залежать від допомоги та підтримки, наданої європейською спільнотою. Так, у 2010 році було витрачено орієнтовно 90 млрд дол. США на допомогу, майже половина цієї допомоги була спрямована на нестабільні країни або країни, що періодично переживають стани війни [6]. Дослідження наголошують на зв'язку між допомогою іноземних країн та державними інвестиціями. Щодо приватних інвестицій – їх вплив уповільнений і посилюється, якщо подальший воєнний конфлікт відсутній. Державні інвестиції зменшуються протягом постконфліктного десятиліття і відновлюються до довоєнного рівня через 7–10 років після закінчення війни [5]. Отже, якщо допомога позитивно пов'язана з державними інвестиціями, а державні інвестиції залишаються пригніченими протягом післявоєнного десятиліття, допомога посилює зростання, оскільки вона у якийсь період замінює державні інвестиції.

По-четверте, для формування концептуальних підходів державного управління України у період повоєнного відновлення податкові надходження різко знизяться через значні витрати під час війни, звуження підприємницького сектору, зростання корупції. Однією з можливостей відновлення фінансової системи є оподаткування природних ресурсів, видобуток яких у період війни різко скорочується. Після війни країни зазвичай переживають сировинний бум, який може генерувати вкрай необхідні державні кошти для сприяння відновленню. Те саме стосується і сільськогосподарського сектору, що є актуальним для України.

По-п'яте, організація державного управління у повоєнний період має враховувати, що залежність від допомоги підриває державне управління, спотворюючи політичну відповідальність. Уряди, які залежать від допомоги, приділяють надто багато уваги донорам і занадто мало – їх громадянам. Через помилки, здійснені у період повоєнного відновлення, багато країн так і не змогли побудувати ефективну систему державного управління. Науковці, як-от П. Кольєр, пропонують альтернативу системі державного управління – незалежну структуру, призначення якої – контракти з постачальниками для надання основних державних послуг, охорони здоров'я та освіти через місцеві уряди та приватні фірми. Це має відокремити політичну функцію від функції надання послуг [7]. Однак більшість інших дослідників рішуче заперечують створення подвійного державного сектору, оскільки такий підхід може фінансово дестабілізувати державний сектор, зокрема через те, що донори часто платять більші зарплати, ніж уряд [8].

Отже, врахування світового досвіду допоможе сформувати ефективні концептуальні підходи до організації державного управління в період повоєнного віднов-

лення. Потрібні додаткові дослідження для покращення розуміння впливу допомоги на післявоєнне відновлення країн. На нашу думку, вони мають зосередитися на двох напрямках: 1) поглиблення і розширення аналізу допомоги, зокрема фінансових потоків та прямих іноземних інвестицій, для визначення їх впливу на відновлення після війни; 2) здійснення економетричного аналізу зв'язку між допомогою та інвестиціями для розуміння пропорційного впливу допомоги на повоєнне зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Кізіма Т. Фінансова стабільність держави і середній клас: критеріальна ідентифікація та феноменологія взаємодії. *Світ фінансів*. 2007. Вип. 3(12), жовтень. С. 32–49. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/download/197/205>
2. Юрчик Г. М. Теоретико-методологічні аспекти виміру бідності населення як індикатора ефективності соціальної політики. *Соціальна економіка*. 2021. Вип. 62. С. 64–77.
3. Development Consequences of Armed Conflict / S. Gates, H. Hegre, H. M. Nygård, H. Strand. *World Development*. 2012. № 40(9). P. 1713–1722. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0305750X12001015>
4. Evaluating the scope and intensity of the conflict trap: A dynamic simulation approach / V. L. Elliott, P. Collier, H. Mokleiv, A. Hoeffler. *Journal of Peace Research*. Vol. 54, № 2. Special issue on forecasting (March 2017). P. 243–261. URL: https://www.researchgate.net/publication/331284927_Breaking_the_Conflict_Trap_Civil_War_and_Development_Policy
5. Hoeffler A. 'Greed' versus 'Grievance': A Useful Conceptual Distinction in the Study of Civil War? October, 2011. *Studies in Ethnicity and Nationalism*. Vol. 11, № 2. P. 274–284. URL: <https://www.sneps.net/t/images/Articles/11Hoeffler.pdf>
6. Запатріна І. В., Шатковська А. О. Досвід післявоєнного відновлення міст світу: уроки для України. Агентство США з міжнародного розвитку (USAID). 2023. С. 86. URL: https://era-ukraine.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/Doslidzhennia_Dosvid-pisliavoiennoho-vidnovlennia-mist.pdf
7. Collier P. Post-Conflict Recovery: How Should Strategies Be Distinctive. *Journal of African Economies*. 2009. № 18. P. 99–131. DOI: 10.1093/jae/ejp006.
8. James K. Boyce Madalene O'Donnell. Peace and the Public Purse – Hardcover. United Kingdom: Viva Books Private Limited, 2008.

КРЕАТИВНИЙ ПІДХІД ЩОДО ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТЛОМ ПОСТТРАЖДАЛИХ ВІД ВІЙНИ

Рудь Н. Т.^{*1}, Назарук А. Я.²

^{1,2}Луцький національний технічний університет, Луцьк (Україна)

^{*}e-mail: ntrud@i.ua

Наразі наша країна перебуває у нелегкому становищі. Багато громадян втратили свої домівки і потребують надалі (після закінчення війни) нового житла. Більшість людей не зможуть за свої кошти побудувати нове житло, тому виникає проблема забезпечення цих осіб соціальним житлом. Розвиток соціальної інфраструктури, яка відповідатиме заявленим очікуванням працюючого населення та задовольнятиме запити суспільства і створюватиме умови для людського розвит-

ку кожного члена, є одним із ключових завдань на шляху до забезпечення високого рівня конкурентоспроможності та успіху будь-якого міста [1, с. 75].

Мета концепції забезпечення соціальним житлом і його будівництва – створення гармонійного простору для будь-якої особистості, щоб кожна людина, яка потребує житла, мала змогу його отримати, щоб кожному жителю соціального житлового масиву було комфортно, затишно та безпечно у новій домівці.

Після закінчення активних бойових дій більшість українців захоче повернутися до рідного краю. Щоб жити у своєму місті чи селі, потрібно мати кошти. На жаль, не кожен зможе дозволити собі купити квартиру чи побудувати будинок, адже багато людей постраждали фізично і не можуть повноцінно працювати. Тому держава має виступити гарантом у наданні житла цим особам та забезпечити цю базову потребу. Отже, ідея соціального будівництва є актуальною і нагальною.

Пропонується креативний підхід до формування концепції забезпечення соціальним житлом і його будівництва. Навіть у повсякденному житті креативність має своє місце, наприклад, в організації простору, вирішенні проблем, побудові стосунків і комунікації [2, с. 40].

Пропонується використати авторську модель 3К для створення дійсно вартісного соціального житла – «Cooperation + Communication = Comfort». У слові «Cooperation» закладений сенс тісної співпраці усіх дотичних сфер до створення соціального житла: інженерів та конструкторів, дизайнерів і архітекторів, міської влади та уряду, забудовників і майбутніх мешканців та ін. Communication (комунікація) необхідна для швидкої та взаємовигідної роботи над проектом усіх його виконавців. І нарешті, comfort (комфорт) – це абстрактний, проте не менш важливий, продукт співпраці та комунікації, результат будівництва цього житлового фонду.

Розглянемо креативні підходи цієї пропозиції.

Під час формування списків колективу мешканців пропонується підбирати осіб, які мають тісні зв'язки між собою або певні ознаки (родичі, друзі, знайомі). Задум полягає у тому, щоб жителі цього масиву допомагали у будівництві. Чоловіки, які мають певні навички або кваліфікацію з будівництва, мали б роботу в Україні. Жінки та діти могли б зробити свій внесок, наприклад, допомагаючи садити дерева для озеленення території. Отже, кожен має зробити свій внесок у розвиток країни та свого майбутнього житла. Також майбутні жителі можуть пропонувати свої ідеї для вдосконалення масиву. Ця пропозиція тісно переплітається з баченням творця концепції креативного міста – Ч. Лендрі, якому належить вислів: «Креативні міста – це міста, створені жителями, які мислять, планують і діють за допомогою уяви».

Вибір території. У зв'язку з воєнними діями дуже багато цивільної інфраструктури та житлових будинків знищено [1]. У деяких містах та селах цей показник сягає майже 100 %, і там, на жаль, не вдасться перебудувати якийсь промис-

ловий район чи будівлі, оскільки вже пошкоджена будівля потребує зносу. Тому пропонується будівництво «з нуля», точніше, спочатку потрібно знести старі зруйновані будівлі, а тоді готуватися до будівництва нових.

Щодо безпосереднього вибору території для будівництва – надається перевага східним або південним регіонам. Єдина вимога – щоб місто було під контролем України та не було загрози повторного його знищення.

Використання дизайнерських рішень та оздоблення. Відомо, що використання яскравих кольорів і цікавих дизайнерських форм сприяє не тільки красивому зовнішньому вигляду житлового масиву, а й естетичному задоволенню та комфорту від проживання у такому будинку. До того ж це завжди привертає увагу та захоплює не лише туристів, а й жителів міста. Великої популярності зараз набирає створення муралів на бічному фасаді будівлі. Це насамперед має цікавий та естетичний вигляд, особливо якщо колірна гама муралу буде співпадати з кольором стін будинку. Ними можуть бути мурали патріотичної тематики, що захоплюють жителів міста.

Також не нова ідея, проте актуальна – це встановлення ліхтарів, які живляться сонячною енергією. Це допомагає у переході до зеленої економіки: створення альтанок для молоді, де буде можливість підзарядити телефон та користуватися безкоштовним Wi-Fi; підземний паркінг, який дасть змогу залишити більше вільного місця для територій спільного використання і далі може використовуватись у разі загрози життю людей як сховище.

Пропонується на перші поверхи будинків заселяти осіб, які отримали інвалідність. Ця проста пропозиція допоможе людям із обмеженими можливостями уникнути низки складнощів, тим паче, якщо врахувати під час будівництва, що на цих поверхах не потрібно встановлювати пороги у квартири.

Необхідною для формування спільноти є територія спільного використання: мініпарк, дитячий майданчик, майданчик для роликів та скейтів, тенісний стіл. Це те, до чого всі звикли. Рекомендується побудувати спільні тераси у будинках; організувати невелике, проте комфортне приміщення для ігрової кімнати, куди діти зможуть із радістю ходити та гратися разом, обмінюватися книжками, іграшками і навіть одягом та взуттям. Для тих батьків, хто не має змогу купувати нові іграшки чи дитячі речі, це буде великою допомогою. Цей підхід являє собою економіку спільного використання (*sharing economy*). Отже, зменшуються відходи та забезпечуються ті, хто потребує певної допомоги.

Джерелами фінансування соціального будівництва можуть бути: кошти державного та місцевого бюджетів, позабюджетні та спеціальні фонди, інвестиції підприємств і організацій, гранти міжнародних організацій та інших зацікавлених осіб чи компаній. Проблема соціального житла в Україні існує дуже давно, і зараз настав той час, коли її потрібно вирішувати.

Концепція забезпечення соціальним житлом і його будівництва спрямована на:

- забезпечення житлом осіб, які його потребують;
- покращення інфраструктури населених пунктів;
- розвиток економічної сфери населених пунктів;
- повернення громадян в Україну;
- підвищення статусу країни через піклування про своїх громадян.

Концепція спрямована на забезпечення соціальним житлом якнайбільшої кількості людей. Це покращить громадську думку, єдність, покаже повагу держави до своїх громадян та їх прав, допоможе конкурувати з європейськими країнами за рівнем життя та розвивати країну. Нові проекти, ініціативи та платформи з'являються з метою сприяння творчості, стимулювання розвитку креативних індустрій, надання фінансової підтримки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Синиця В. А. Зарубіжний досвід механізму формування інноваційної інфраструктури. *Журнал стратегічних економічних досліджень*. 2022. № 3(8). С. 73–80.
2. Дуда О. І. Креативний потенціал в умовах війни: виклики та можливості. *Креативний простір*. 2023. № 16. С. 40–42.

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ ЯК ПОКАЗНИК СТІЙКОСТІ ТА ВІДТВОРЮВАНОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Скороход О. П.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)

e-mail: o.skorokhod@donnu.edu.ua

У сучасному світі цифрові технології відіграють дедалі важливішу роль у політичних процесах. Україна не є винятком. Війна, звісно, продовжує вносити свої жахливі й деструктивні корективи у всі процеси розвитку держави, зокрема у сталість політичної системи. Однак це не означає, що Україна на цьому шляху відмовилась чи має відмовитися від свого історичного вибору – розбудови правової, соціальної держави зі сталою політичною системою.

У цьому контексті політична система є комплексом інститутів, процесів і норм, які забезпечують взаємодію держави з суспільством та регулюють політичні відносини у країні. Відповідно до визначення, яке наводить Д. Істон, політична система – це сукупність взаємодій і установ, за допомогою яких ухвалюються та реалізуються обов'язкові рішення для суспільства [3]. Основними складниками її стійкості є прозорість, довіра громадян, стабільність інститутів та взаємодія між державою і суспільством. Політична система здатна відтворюватися, якщо вона ефективно адаптується до нових умов, забезпечує стабільність влади та має високу політичну участь громадян. Отже, політична участь є одним із ключових елементів функціонування політичної системи.

Політична участь – це процес, за допомогою якого громадяни впливають на політичні рішення та діють у межах інститутів, що сприяють реалізації їх політичних прав [2]. Вона включає різноманітні види легальної участі: участь у виборах, діяльність у політичних партіях і громадських об'єднаннях, протестних рухах, громадських обговореннях та ін. Політична участь тісно пов'язана зі стійкістю політичної системи, яка передбачає її здатність підтримувати ефективно функціонування навіть у складних умовах, та емерджентністю, що полягає у здатності політичної системи адаптуватися до нових викликів і продовжувати свою роботу в часи кризи.

Для демократичної системи політична участь є показником її стійкості, оскільки вона забезпечує зв'язок між державою і суспільством, даючи змогу громадянам контролювати діяльність влади, впливати та брати участь у прийнятті державних рішень. Високий рівень участі сприяє підвищенню довіри до політичних інститутів, що є критичним для збереження стійкості системи. Водночас відтворюваність політичної системи залежить від її здатності реагувати на нові виклики та залучати нові форми участі [1]. З цього погляду цифровізація стає важливим інструментом задля підвищення рівня політичної участі населення, що, безумовно, впливає на розвиток політичної системи, забезпечуючи її адаптацію до сучасних реалій.

В Україні за останні 10 років відбулися суттєві зміни у формах політичної участі та форматах її реалізації. Так, від початку російської агресії у 2014 році, подальших змін через глобальні обмеження внаслідок COVID-19 та розгортання повномасштабної війни, Україна, її державні інституції, громадянське суспільство продовжило активно пристосовуватися до глобальних технологічних змін, розробляти та впроваджувати цифрові технології на всіх рівнях. Вони стали важливим і невід'ємним інструментом для забезпечення політичної участі громадян у сучасний період розвитку України. Зокрема, були запроваджені цифрові інструменти публічного процесу – електронні петиції, онлайн-платформи для громадських обговорень та голосування [6]. До того ж цифровізація продовжує дедалі глибше проникати у повсякденне життя українців. Сьогодні переважній більшості населення України важко собі уявити життя без цифрових сервісів надання послуг «Дія», різних комунальних, транспортних та соціальних платформ, банківських сервісів, комунікацій з органами влади всіх рівнів за допомогою чат-ботів тощо.

Цифровізація політичної участі в Україні є ключовим фактором для забезпечення стійкості політичної системи в умовах війни та під час повоєнної відбудови. Воєнний конфлікт створює безпрецедентні виклики для політичної системи, зокрема обмежує фізичну участь громадян у виборах та інших політичних процесах. Цифрові технології дають змогу громадянам продовжувати брати участь у політичному житті, незважаючи на фізичні обмеження.

Перевагами цифровізації є:

1. Забезпечення участі громадян у кризових умовах. Цифрові платформи дають змогу громадянам зберігати політичну активність навіть у надзвичайних умовах, як-от війна чи пандемія. Це підвищує легітимність політичної системи, оскільки гарантує участь усіх груп населення.

2. Прозорість виборчих процесів. Впровадження технологій блокчейн та автоматизація підрахунку голосів сприяють підвищенню прозорості виборчих процесів та запобігають фальсифікаціям [4].

3. Оперативність та ефективність. Цифрові технології дають змогу скоротити час на прийняття політичних рішень і підвищують ефективність державного управління в умовах криз, як-от війна.

Незважаючи на переваги, цифровізація несе певні ризики, які так само можуть вплинути на стійкість політичної системи:

1. Цифровий розрив і нерівний доступ до політичної участі. Цифровий розрив виникає через різний рівень доступу до технологій і цифрової грамотності серед громадян. Наприклад, у сільських районах та регіонах із нижчими доходами громадяни мають менше можливостей користуватися інтернетом та цифровими технологіями. В Україні у 2021 році лише 78 % громадян мали доступ до інтернету, тоді як у сільських районах цей показник був ще нижчим – приблизно 65 % [5]. Така різниця може впливати на рівень політичної участі та доступу до електронних виборчих систем, що поглиблює політичний розрив між соціальними групами. До прикладу, у Швеції, яка також активно впроваджує електронні вибори, було виявлено, що лише приблизно 8 % населення, переважно люди похилого віку та сільські мешканці, не брали участі в електронних виборах через брак доступу або недостатню цифрову грамотність.

2. Безпекові ризики. Кібербезпека є одним із найбільших викликів цифровізації політичних процесів. У 2020 році в Україні було зафіксовано понад 400 тисяч кібератак на державні установи, з яких значна частина була спрямована на системи, що обробляють персональні дані громадян. Так, до прикладу, у 2014 році під час президентських виборів в Україні хакери зламали Центральну виборчу комісію, що призвело до спроб фальсифікації результатів голосування [4]. З початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну цей показник, імовірно, збільшився в рази (з міркувань безпеки точні дані поки що є державною таємницею). Це підкреслює важливість посилення кіберзахисту у цифрових виборчих системах, особливо під час війни та у повоєнні часи, коли такі ризики зростають, оскільки кібератаки стають інструментом інформаційної війни.

3. Економічні ризики. Цифровізація вимагає значних інвестицій у розробку та підтримку інфраструктури. За даними Світового банку, впровадження повноцінної електронної виборчої системи в країні може коштувати від \$1 до \$5 мільяр-

дів, залежно від її складності та ступеня захисту даних [8]. Під час війни або в період повоєнної відбудови витрати на такі інвестиції можуть бути проблематичними. Нестача фінансування може призвести до того, що системи будуть недостатньо захищені, що підвищує ризики кібератак і недовіри до цифрових платформ. В Естонії, де система електронного голосування впроваджена з 2005 року, щорічні витрати на підтримку системи становлять приблизно \$2 мільйони. Водночас Україні, з її більшим населенням і географічними особливостями, можуть знадобитися значно вищі інвестиції.

Отже, ми можемо сформулювати певні рекомендації. Насамперед необхідно забезпечити захист державних платформ від кібератак, зокрема шляхом використання новітніх технологій шифрування та багаторівневих систем верифікації користувачів. До того ж Україні треба якнайшвидше привести у відповідність до європейських норм і вимог власне законодавство у цій галузі задля можливості спільного захисту кіберпростору та цифрових даних.

По-друге, необхідно всіма доступними засобами підвищувати цифрову грамотність і сприяти зменшенню цифрового розриву. Держава повинна забезпечити рівний доступ до цифрових технологій.

По-третє, важливо забезпечити стійкі фінансові вкладення в розвиток цифрових платформ, посилення їх безпеки, а також сталість фіскального навантаження на представників галузі ІТ та суміжних сфер, що стане запорукою довіри до політичної системи [7].

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що цифровізація політичної участі в Україні є важливим інструментом для підтримки стійкості та відтворюваності політичної системи в умовах воєнного та повоєнного періоду. Вона дає змогу зберігати політичну активність громадян, підвищує прозорість процесів і забезпечує ефективність державного управління. Однак для досягнення максимальних результатів необхідно враховувати ризики та впроваджувати відповідні заходи для їх мінімізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Цифровізація політичних процесів: монографія / І. В. Васюта (ред.). Київ: НАН України, 2020. 400 с.
2. Головченко В. І. Теорія політичних систем: монографія. Харків: Основа, 2018. 450 с.
3. Катренко А. В. Системний аналіз: підручник. Львів: Новий Світ-2000, 2011. 396 с.
4. Мельник А. В. Блокчейн та його роль у забезпеченні прозорості виборчих процесів. Харків: Видавництво Харківського університету, 2020. 310 с.
5. Інтерв'ю Михайла Федорова про перспективи цифровізації України. *Міністерство цифрової трансформації України*. 2023. URL: <https://www.mintsyfra.gov.ua/interview> (дата звернення: 19.06.2024).
6. Дистанційне електронне голосування як механізм реалізації виборчих прав громадян України. *НІСД*. Київ: НІСД, 2021. 150 с. URL: 10.53679/NISS-analytrep.2021.15 (дата звернення: 19.06.2024).

7. Закликаємо зберегти спрощену систему оподаткування для інтернет-провайдерів України. *Офіс ефективного регулювання*. 2023. URL: <https://brdo.com.ua/news/zaklykayemo-zberegty-sproshhenu-systemu-opodatkuvannya-dlya-internet-provajderiv-ukrayiny/> (дата звернення: 19.06.2024).

8. Fourie D. Mechanisms to Improve Citizen Participation in Government and its Administration. 2001. URL: https://repository.up.ac.za/bitstream/handle/2263/11619/Fourie_Mechanisms.pdf (дата звернення: 19.06.2024).

РОЗПІЗНАВАННЯ МАТЕРІАЛІВ ІЗ ОЗНАКАМИ ЗАМОВНОСТІ ЗА ДОПОМОГОЮ СЕМАНТИЧНОГО АНАЛІЗУ

Стеблина Н. О.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)

e-mail: n.steblyna@donnu.edu.ua

Матеріали із ознаками замовності («джинса») становлять проблему як для професійних українських медіа, так і для нових (наприклад, телеграм-канали). Із подібною практикою непрозорості відбору інформації для поширення стикаються й видання в інших країнах [1].

Причиною появи подібних текстів називають і тривалий радянський досвід української журналістики, і залежність медіа уже незалежної України від олігархів, і слабкість та подекуди непрозорість рекламного ринку, і фінансові труднощі самих професійних медіа [2]. Українська «джинса», необ'єктивне висвітлення подій деякими медіа також згадується й у звітах міжнародних організацій, що вимірюють свободу слова, рівень дотримання прав людини, демократизації країн світу, стійкість медіа (Freedom House [3], IREX [4] тощо). Там зазначається, що подібний маніпулятивний контент наносить шкоду українській демократії, зокрема й під час виборів. Також «джинса» та політичні маніпуляції можуть становити загрозу й повоєнному відновленню України, її євроінтеграції.

Для того, щоб сприяти більшій прозорості професійних медіа, а також навчити суспільство розпізнавати матеріали із ознаками замовності, українські професійні медіаорганізації здійснюють постійний моніторинг різних типів медіа: телеканалів (або ж під час повномасштабного вторгнення – Єдиного телемарафону), загальнонаціональних онлайн-медіа, регіональної преси та онлайн-видань, а також – телеграм-каналів [5].

Якщо аналізувати результати моніторингів останніх років, то кількість «джинси» незначна – на рівні 1–5 % [6]. Здавалося б, це небагато. Проте якщо згадати дані до повномасштабного вторгнення, а особливо передвиборчих кампаній, то подібний контент може становити до третини матеріалів того або іншого видання.

Тож оскільки проблема матеріалів із ознаками замовності існує, вважаємо актуальним запропонувати підходи для машинного розпізнавання таких матеріалів – за допомогою комп'ютерного аналізу. Методології українських професійних медіаорганізацій, які виявляють «джинсу», не передбачають автоматизованого

аналізу. Експерти вручну шукають подібні тексти й виявляють їх відповідність критеріям матеріалів із ознаками замовності.

Тож мета цього дослідження – порівняти два корпуси текстів (новини та матеріали із ознаками замовності) і виявити формальні ознаки, що відрізняють один формат від іншого за допомогою NLP (Natural Language Processing, а саме – семантичного аналізу, мова Python, бібліотека Spacy), щоб надалі мати змогу розпізнавати подібні тексти.

Матеріал дослідження – один із найбільш популярних телеграм-каналів України «Україна Сейчас». Було експортовано контент каналу за серпень 2024 року (1 965 публікацій).

Методи дослідження – моніторинг матеріалів із ознаками замовності (ручна обробка); семантичний аналіз текстів телеграм-каналу (комп'ютерна обробка).

Ручна обробка публікацій телеграм-каналу «Україна Сейчас» дала змогу виявити 169 матеріалів із ознаками замовності (критерії замовності – за методологією Інституту демократії імені Пилипа Орлика [7]). Тобто 8,6 % текстів містили співпадіння з означеними критеріями.

Ручний аналіз дав змогу виявити деякі формальні ознаки маніпулятивних текстів. Так, здебільшого ці тексти були більшими за обсягом (909 знаків у середньому, порівняно зі звичайними текстами новин – 286 знаків). До того ж ці тексти були викладені емоційною мовою, тобто з порушенням стандарту відокремлення фактів від коментарів. Тож припускаємо, що семантичний аналіз дасть змогу виявити різницю між текстами новин та маніпулятивними текстами.

Для того, щоб порівняти дописи телеграм-каналу, вони були розділені на два корпуси: звичайні новини та «джинса». Потім було здійснено простий підрахунок найбільш популярних слів після того, як ці слова були змінені до лем.

Було виявлено, що у звичайних новинах найбільш популярними є географічні назви та похідні від них прикметники: «Україна», «область», «російський», «курський», «український», «росія». Натомість у текстах із ознаками замовності, окрім географічних назв («Україна», «український») зустрічалися такі: «компанія» (що вказує на матеріали із ознаками комерційної замовності – тексти, в яких просувався бізнес), «грн» (у текстах здебільшого йшлося про кошти), «Порошенко» (просувалися або очорнювалися певні політики, які не обіймають ніяких посад і не були ньюзмейкерами в означений період), «війна» (маніпулятивні тексти містили «прив'язку» до найбільш актуальної теми).

Так само порівняння наступної групи найбільш популярних слів підкреслює різницю між двома корпусами:

- «територія», «рф», «росіянин», «ЗСУ», «день», «військовий» (новини, головною темою яких є саме воєнні дії, де головними акторами виступають росіяни та ЗСУ, військові, які ведуть бої за територію);

- «бізнес», «отримати», «допомога», «гривня», «військовий», «млн» («джинса», де йдеться про чийсь бізнес-інтереси, а також публікації про «благодійність» заради реклами, знову ж таки, тут теж бачимо акцент на грошах).

Аналіз сутностей також показує значне переважання «localities» – назв місцевостей, міст, територій у новинах, порівняно із «джинсою»: 4,2 % слів за результатами семантичного аналізу були позначені як «locality», порівняно з 1,7 % у «джинсі». Проте відсоток організацій та персоналій у «джинсі» трохи переважав ті ж самі сутності у новинах (організацій – 3,2 % у «джинсі», 2,3 % в новинах; персоналій – 2,5 % у «джинсі», 2 % у новинах).

Отже, отримані результати дають змогу стверджувати, що новини та матеріали із ознаками замовності відрізняються за декількома формальними показниками: розмір текстів, тематика найбільш популярних слів, а також різний склад сутностей. Так, якщо у новинах важлива констатація місця, де відбуваються певні події, а також акторів без вказівки прізвищ, то для «джинси» характерна певна «комерційна спрямованість», інформування про «благодійність», а також увага на називанні тих або інших героїв, щодо яких автори формують або позитивний, або негативний імідж.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Tsetsura K., Kruckeberg D. *Transparency, Public Relations and the Mass Media: Combating the Hidden Influences in News Coverage Worldwide*. Routledge, 2017.
2. Новинна грамотність / під заг. ред. Д. Дуцик, Д. Тарадай. URL: <https://video.detector.media/special-projects/novynna-gramotnist-i22>
3. Ukraine report. *Freedom House*. 2020. URL: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/freedom-world/2020>
4. Ukraine. *Media sustainability index*. 2019. URL: <https://www.irex.org/sites/default/files/pdf/media-sustainability-index-europe-eurasia-2019-ukraine%20-%20scrubbed%20final.pdf>
5. Political jeansa on the rise in Ukrainian online media – IMI study. URL: <https://imi.org.ua/en/news/political-jeansa-on-the-rise-in-ukrainian-online-media-imi-study-i60256>
6. Звіти. Інститут демократії імені Пилипа Орлика. URL: <https://idpo.org.ua/reports>
7. Методологія оцінювання якості контенту в регіональних друкованих та онлайн виданнях. URL: <https://idpo.org.ua/wp-content/uploads/methodology-2023.pdf>

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО У ПОВОЄННИЙ ЧАС У КОНТЕКСТІ УДОСКОНАЛЕННЯ ОБІЗНАНОСТІ НАСЕЛЕННЯ

Тесля А. В.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: a.teslia@donnu.edu.ua

Унаслідок збройної агресії росії проти України розвиток державно-приватного партнерства зазнав значних ускладнень, що є типовою проблемою для країн, які переживають чи пережили воєнні конфлікти. Україна наразі перебуває у періоді складних випробувань. Значна частина територіальних громад були вимушені пе-

реселитися у більш безпечніші регіони і позбавлені можливості повноцінно виконувати свої обов'язки. В таких умовах взаємодія між державними та приватними суб'єктами у межах державно-приватного партнерства розглядається як важливий чинник розвитку суспільства та відновлення країни, що сприяє соціально-економічному прогресу загалом.

Розвиток та ефективне функціонування державно-приватного партнерства вимагає високого рівня обізнаності та активної участі як державних інституцій, так і приватного сектору.

Актуальність теми зумовлена необхідністю відновлення і розвитку держави у повоєнний час. Державно-приватне партнерство може бути потужним інструментом для цього процесу, однак його успішне впровадження залежить від рівня обізнаності суспільства та бажання до співпраці з боку державних органів і бізнес-спільноти.

Метою дослідження є аналіз розвитку державно-приватного партнерства, як сучасного інституту публічної політики у повоєнний період, із особливою увагою до підвищення обізнаності населення як ключового чинника у цьому процесі.

Наукова та нормативна база, досліджена в попередніх працях, слугує основою для виявлення актуальних проблем, що потребують додаткового аналізу, та вирішення в умовах сучасних викликів. Розглянуто основоположні міжнародні та національні документи: ЗДПЛ [1], Європейська конвенція 1950 року [2], Конституція України [3], Закон України № 2404-VI [4]. Проаналізовано роботи С. А. Квітки [5], В. В. Круглова [6]. Варто зазначити, що О. М. Крупа [7] у своїй монографії аналізує світовий досвід державно-приватного партнерства та шляхи його впровадження в Україні.

Слушно підкреслити, що детальне вивчення, аналіз, запровадження позитивного міжнародного практичного досвіду є важливим в Україні, а введення міжнародного партнерства є величезним кроком розвитку держави у повоєнний період.

Теоретико-правовий аналіз та вивчення засад дослідження державно-приватного партнерства надає змогу виявити актуальні проблеми в цій сфері та запропонувати шляхи їх вирішення в майбутньому завдяки детальному аналізу.

На основі вивчення систематизації досліджень пропозицією є розроблення програми розвитку державно-приватного партнерства післявоєнного періоду в Україні та детальне ознайомлення і вивчення міжнародного досвіду у майбутніх дослідженнях для впровадження позитивних аспектів у практичну діяльність на території нашої держави. Вважаємо, що важливим є обмін зарубіжним досвідом, а міжнародна співпраця покращить роботу державних органів та приватних осіб, врахувавши всі негативні обставини та проблеми.

Варто підкреслити, що необхідні спеціальні заходи розвитку, які покращать взаємодію у повоєнний період. Важливою є авторська програма для вдосконален-

ня обізнаності суспільства щодо дослідження державно-приватного партнерства. Можна виділити основні фундаментальні завдання:

- інформаційне забезпечення державних службовців та населення (організація окремого загального спеціального сайту і телефону довідки, що проводить роз'яснення щодо етапів державно-приватного партнерства, основною функцією є надання консультацій);
- контроль окремих державних органів шляхом анкетування учасників партнерства (анкетування учасників державно-приватного партнерства з метою виявлення основних проблем та врегулювання нормативної бази для їх вирішення);
- покращення обізнаності державних службовців та суспільства загалом щодо державно-приватного партнерства (проведення конференцій, круглих столів, навчальних тренінгів);
- підлаштування розвитку реалізації партнерства під норми повоєнного часу (створення наукових праць та законодавства, враховуючи ситуацію в країні у повоєнний період).

Авторська програма удосконалення обізнаності суспільства щодо дослідження державно-приватного партнерства потребує подальшого удосконалення для реалізації у практичній діяльності. Її подальша реалізація сприятиме покращенню обізнаності щодо сучасних етапів розвитку держави та позитивно вплине на покращення життя.

Провівши дослідження та вивчивши теоретичну базу, слушно зазначити, що важливо аналізувати і знаходити шляхи розв'язання основних проблем сучасності у сфері державно-приватного партнерства. Важливим та актуальним є теоретичний аналіз не тільки робіт вітчизняних вчених, а й міжнародних науковців, і виокремлення позитивних практичних аспектів для впровадження в Україні.

За результатами теоретичного аналізу запропоновано важливі для майбутнього розвитку авторські пропозиції у вигляді програми удосконалення обізнаності суспільства щодо дослідження державно-приватного партнерства та внесено пропозицію розширити її в майбутньому і застосовувати на практиці. Наголошено на необхідності вивчення міжнародного досвіду та реалізації позитивних аспектів у практичній діяльності в Україні. Міжнародне партнерство у цій галузі дасть змогу обмінюватися досвідом та впроваджувати позитивну практику в нашій державі.

Пропозицією є підлаштування нормативної бази під повоєнні роки і створення окремого органу та сайту для покращення обізнаності суспільства щодо державно-приватного партнерства, що є авторською новизною. Проведене наукове теоретичне дослідження є важливим та актуальним і потребує подальшого розвитку, удосконалення та реалізації на практиці. Громадські організації можуть бути задіяні для покращення ефективності роботи державно-приватного партнерства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Загальна декларація прав людини 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 22.08.2024).
2. Про права людини (Конвенція). 1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 12.08.2024).
3. Конституція України від 26 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 22.08.2024).
4. Про державно-приватне партнерство. Закон України № 2404-VI від 03.09.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-VI#Text> (дата звернення: 01.09.2024).
5. Квітка С. А. Публічно-приватне партнерство як дієвий механізм взаємодії влади та бізнесу. *Аспекти публічного управління*. 2015. Т. 3, № 7–8. С. 47–55.
6. Круглов В. В. Державно-приватне партнерство: проблеми та перспективи розвитку в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2015. Вип. 2(49). С. 127–133.
7. Крупа О. М. Державно-приватне партнерство: аналіз світового досвіду та шляхи розвитку в Україні: монографія. Житомир: Держ. ун-т «Житомир. політехніка». 2021. 140 с.

СТАН ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОМИСЛОВОСТІ РЕГІОНІВ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

Ципліцька О. О.

*Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України»,
Київ (Україна)*

e-mail: o.liakhovetz@gmail.com

Питання джерел інвестицій та чинників їх надходження у регіони України, зокрема у промисловість, уже тривалий час знаходяться у фокусі уваги вітчизняних дослідників. Під час повномасштабного вторгнення виявлення закономірностей та пошук перспективних напрямів інвестування у регіонах стикається з декількома обмеженнями. По-перше, це відсутність або неповнота статистичних даних щодо промислового виробництва та супутніх показників. По-друге, це мінливість ситуації в регіонах через воєнні дії, релокацію бізнесу, міграцію населення, логістичні обмеження. Це ускладнює формування картини інвестиційної привабливості регіонів України для інвесторів, органів влади і місцевих громад. Водночас інвестиції сьогодні розглядаються критичним чинником розвитку регіонів не лише для України, а й для Європейського Союзу, зокрема для збереження статус-кво об'єднання, декарбонізації промисловості та розвитку інновацій [1].

Інвестиційне забезпечення промисловості регіонів передбачає залучення та накопичення необхідних інвестиційних ресурсів у промисловий комплекс регіону шляхом реалізації інвестиційної політики регіонами, органами місцевого самоврядування та підприємствами. Джерелами інвестицій виступають власні кошти підприємств і інвесторів, кредити банків, кошти органів влади.

Під час воєнного стану важливими напрямками інвестування виступають як капітальні вкладення у промисловість, так і поповнення їх оборотного капіталу для підтримки господарських процесів в умовах обмеженого попиту, нестабіль-

них логістичних послуг та зростання цін. Ці завдання для мікро-, малих і середніх підприємств певною мірою вирішує програма кредитування «5–7–9» відповідно до Постанови КМУ «Про надання фінансової державної підтримки» № 28 від 24.01.2020. Варто зазначити, що переробна промисловість, як пріоритетний напрям, була включена до програми лише у процесі внесення змін.

Капітальні інвестиції у промисловість, за даними Держстату [2], у 2022 р. скоротилися майже на 50 %, найбільше – у добувній промисловості (на 58,6 %), виробництві коксу та продуктів нафтоперероблення (на 88,2 %) та у металургійному виробництві і виробництві готових металевих виробів (на 62,8 %). За регіонами найбільше скорочення капітальних інвестицій у 2022 р. відчули регіони з окупованими територіями Донецької, Луганської та Херсонської областей. У 2023 р. відновити номінальний рівень капітальних інвестицій в економіку регіону змогли лише 4 області – Закарпатська, Івано-Франківська, Рівненська та Чернігівська; незначний відрив (до 15 %) у рівні капітальних інвестицій характерний для Волинської, Київської, Львівської, Черкаської областей та м. Київ.

За даними Нацбанку [3], станом на кінець серпня 2024 р. кредити корпоративному сектору за регіонами України в більшості регіонів зросли у річному обчисленні. За часткою приросту залишків кредитів лідерами стали Рівненська (на 39,3 %), Волинська (на 29,9 %), Харківська (на 29,6 %), Львівська (на 24,8 %), Черкаська (на 21,8 %) та Закарпатська (на 21,5 %) області. Найменший приріст спостерігається в регіонах з інтенсивними воєнними діями і підвищеними їх ризиками (Херсонська, Миколаївська, Дніпропетровська, Полтавська, Запорізька області), а також в областях із традиційно невисокою часткою промисловості у ВРП (Кіровоградська, Хмельницька області). Скорочення кредитів корпоративному сектору відбулося у Донецькій і Луганській областях відповідно на 7,8 % та 12,9 %.

Безумовним лідером за кредитуванням промисловості залишаються м. Київ та Київська область: станом на кінець липня 2024 р. обсяг кредитів становив 129,3 млрд грн, у тому числі майже 47 % – у переробну промисловість, і 40 % – в енергетику. Львівська область з обсягом у 13,6 млрд грн зайняла друге місце. Харківська і Дніпропетровська області залучили відповідно 11,99 та 11,57 млрд грн кредитів, з яких понад 90 % – у промислову переробку. Найнижчі кредитні залишки у промисловості характерні для Донецької, Закарпатської, Кіровоградської, Луганської та Чернівецької областей [3].

Якщо порівнювати показники липня 2024 р. з груднем 2021 р., то обсяг кредитів у промисловість зменшився на 8,4 млрд грн через скорочення вкладень у переробну промисловість м. Києва і Київської області (–13,9 млрд грн), Донецької (–4,8 млрд грн), Запорізької (–3,7 млрд грн), а також низки інших областей. Зростання обсягів кредитування переробної промисловості відбулося у Хмельницькій (на 1,9 млрд грн), Дніпропетровській (на 1,1 млрд грн), Вінницькій (на

0,62 млрд грн), Волинській (на 0,64 млрд грн) областях. Водночас кредити у добувну промисловість та енергетику сукупно збільшилися на 8,2 млрд грн, найбільше – у Черкаській області (на 1,7 млрд грн), Львівській (на 0,99 млрд грн) і Рівненській (на 0,82 млрд грн) областях.

Скорочення обсягів кредитування промислового сектору під час війни обумовлено загальною нестабільністю економіки, політикою кредитної рестрикції НБУ та подекуди згортанням промислової діяльності в окремих регіонах, що найбільше відчули вплив воєнних подій.

Прямі інвестиції у промисловість за регіонами станом на 31 березня 2024 р., порівняно з 31 грудня 2021 р., суттєво скоротилися – загалом на 25,4 % [4]. Найбільший відплив інвестицій відбувся у Миколаївській, Чернівецькій, Харківській, Полтавській, Одеській, Запорізькій та Вінницькій областях. Причому постраждали як добувний, так і переробний сектори; останній втратив майже 1,3 млрд дол. США інвестицій, найбільше – Дніпропетровська, Запорізька, Харківська та інші області. Єдиним регіоном із нарощеними інвестиціями у переробну промисловість стала столиця (+0,1 млрд дол. США). Відбулося скорочення інвестицій як в енергетику, так і у водопостачання й водовідведення, однак через брак статистичних даних неможливо оцінити фактичний обсяг скорочення.

Якщо говорити про операції з прямими інвестиціями, то найбільше відпливу коштів припало на 2022 рік, особливо на I квартал, коли постраждало 15 регіонів із 25 досліджуваних. Із 2023 р. ситуація почала відновлюватися, але можна назвати 3 регіони, контрольовані Україною, де відплив прямих інвестицій відбувався постійно: з початку повномасштабного вторгнення це Запорізька, Харківська та Миколаївська області, що призвело до втрат інвестицій від 43 до 76 % відповідно.

Отже, залучення інвестицій у регіони є стратегічним завданням для відновлення промисловості регіонів в умовах, коли фінансовий ресурс обмежений. Війна створює високі ризики та виснажує ресурси, знижуючи інвестиційну привабливість територій. Найбільш впливовими чинниками під час цього виступають безпекові, інфраструктурні, кадрові та логістичні. Актуалізація регіональних стратегій розвитку, яка нині є одним з ключових процесів у стратегічному плануванні відновлення регіонів, вимагає розроблення та реалізації проєктів у сфері промислового розвитку не лише для відновлення регіональних економік, а й для переведення їх на новий якісний рівень розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Faggionato F. Europe's Draghi report unleashed: These are the 5 things to watch. *POLITICO*. September 9, 2024. URL: <http://surl.li/lrqolx> (дата звернення 16.09.2024).
2. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності промисловості за 2010–2023 роки. *Державна служба статистики України*. 2024. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 16.09.2024).

3. Грошово-кредитна статистика. *Національний банк України*. 2024. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial> (дата звернення 09.09.2024).

4. Статистика зовнішнього сектору. *Національний банк України*. 2024. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external> (дата звернення 10.09.2024).

ДІАЛОГІЧНІСТЬ АКТОРІВ ПУБЛІЧНОГО ПРОЦЕСУ ЯК ПОКАЗНИК ДЕМОКРАТИЧНОСТІ СИСТЕМИ. УКРАЇНСЬКИЙ КЕЙС В УМОВАХ ВІЙНИ

Чальцева О. М.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)

e-mail: o.chaltseva@djnnu.edu.ua

У будь-якій політичній системі актори публічної політики комунікують, ведуть переговори, кооперуються, координують свої дії, конфліктують, конкурують, лобюють свої інтереси тощо, тобто здійснюють різні типи діалогічної взаємодії у сфері публічної політики. Діалогічність є основою узгодження інтересів між політичними акторами, без якого неможлива дискурсивна демократія. Тільки відкрита дискусія дає змогу артикулювати інтереси, визначати орієнтації та ідентичності всіх учасників взаємодії й легітимізувати владу. Діалог завжди багатоплановий: він є обміном когнітивними комплексами (інформація, знання про щось); оціночними компонентами (думки, судження); конативними (бажання, прагнення, цілепокладання, вольові інтенції) і прагматичними міркуваннями (способи дії, методи й ресурси для вирішення загальної проблеми); прогностичними припущеннями [1].

Діалогічність взаємодії між суспільством і державою в публічній сфері в політичній науці розглядають крізь призму концепту «соціального діалогу», який, на думку українського політолога В. Давіденка, «є найдосконалішою формою дискусії довкола інтересів суспільства, у якій на партнерській основі рівноправно беруть участь різні сторони – учасники діалогу, причому жодна зі сторін не домінує з огляду на власний статус або інтерес, а в аспекті права не має переваг, при цьому право сильнішого не береться до уваги, а розбіжність точок зору нівелюється в результаті взаємоприйнятних поступок» [2, с. 28]. Беручи до уваги це визначення, можна стверджувати, що соціальний діалог як більш широка категорія включає в себе різні види діалогів, зокрема й публічний діалог.

Функцією публічного діалогу є функція легітимації політичної влади [3]. Зацікавленість влади в діалозі із суспільством властива всім системам, але методи здійснення цієї функції мають принципові відмінності. У деліберативних демократіях діалогічність забезпечується через відкриту дискусію та доступність усіх акторів до каналів взаємодії. За допомогою публічного інституціонального діалогу у вигляді перманентної деліберації, тобто громадських дискусій, дебатів, обговорень, нарад, слухань, «круглих столів» формується громадська думка і створю-

ються умови легітимації влади. У недемократичних системах, навпаки, ми можемо спостерігати переважно імітацію діалогу або взагалі його повну відсутність. У цьому випадку влада для підтримки своєї легітимності створює фальшиву картину публічності, яка через комунікаційні канали презентується в суспільстві як реальна.

Україна, модернізуючи з 2016 р. управлінські практики, згідно з концепціями New Public Management і Good Governance, поступово здійснює перехід від «монологічної» вертикальної моделі управління і комунікації в політичній системі до «діалогічної». Цей процес проходить із помітними труднощами і проблемами в національному контексті, що виражаються в повільному і не у всіх сферах ефективного проведенні політико-адміністративних реформ у державі та непослідовною інституціоналізацією публічних акторів і форм взаємодії між ними.

Інституціональне реформування передбачає реалізацію важливого принципу горизонтальної інтеграції для забезпечення стійкості суспільного розвитку, публічного діалогу та запобігання конфліктності в системі. Горизонтальна інтеграція передбачає, що перетворення інститутів соціально-політичної сфери відбувається не ізольовано від публічної сфери та соціально політичних акторів, а навпаки, в тісному просуванні інтересів і очікувань основних агентів публічного поля в політичному просторі, зацікавлених в ефективному функціонуванні цих інститутів [4].

З початком повномасштабної війни в Україні і прийнятими у зв'язку із цим відповідними законами діалогічність між суб'єктами публічного процесу об'єктивно була обмежена. Статтею 3 Указу Президента було визначено, що у зв'язку зі введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму цього стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [5].

Насамперед це торкнулось обмеження прав громадян на публічну інформацію та взаємодію з органами публічної влади. Правовий режим воєнного стану дає змогу тимчасово обмежувати доступ до деяких видів інформації з метою захисту територіальної цілісності та державного суверенітету. Однак треба зауважити, що влада зловживає цим правом. Державні інституції приховали частину публічної інформації, закрили держреєстри та призупинили інформування про свою діяльність. Це обмежило громадськість у функції публічного контролю за діями влади, негативно вплинуло на можливість зворотного зв'язку між владою і суспільством, створило умови для розвитку корупції в державі.

Водночас в умовах зростання міжнародної допомоги Україні – як військової, так і на відбудову – посилення прозорості та підзвітності влади стає ще більш актуальним завданням.

Громадські об'єднання України запропонували 12 ініціатив щодо відновлення діалогу між владою і суспільством. Так, наприклад, одна із ініціатив української громадськості – це проєкт «Доступ до публічної інформації під час війни», який реалізує платформа «Прав людини» у співпраці з фондом «Відродження». Проєкт спрямований на збільшення кількості публічної інформації у відкритому доступі, посилення прозорості та відкритості української влади, а також підвищення професійного рівня розпорядників інформації в умовах війни.

Ще одним прикладом громадської ініціативи задля налагодження ефективного діалогу між публічними акторами є організація «Інтерньюз-Україна», яка за підтримки Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики, програми USAID RADA на парламентсько-муніципальному Форумі «Діалог на користь розвитку громад в умовах воєнного стану», який відбувся 31 березня 2023 року у Луцьку, запропонувала розглянути шляхи вирішення цієї проблеми в Україні. Так, на Форумі було вироблено такі рекомендації: налагодити ефективну комунікацію громад із парламентом та народними депутатами України; обговорити проблеми громад в економічній та гуманітарній сферах в умовах воєнного стану та шляхи їх вирішення; представити діяльність парламенту та виконавчої влади з розв'язання питань в економічній та гуманітарній сфері в умовах воєнного стану; ознайомитися з практиками місцевого економічного та гуманітарного розвитку в умовах воєнного стану; налагодити партнерські зв'язки з депутатами та представниками громад з інших регіонів; представити діяльність проєктів і програм на підтримку громад в умовах воєнного стану.

Отже, вирішення цієї проблеми зі збереженням належного рівня безпеки в умовах воєнного стану можливе через посилення співпраці з громадським сектором, зокрема з різнопрофільними громадськими об'єднаннями [6]. Також важливо створити реальні умови для широкого використання інструментів діалогу на місцевому та загальнодержавному рівнях у форматі електронної демократії, що надасть нам можливість не переривати реформування державно-адміністративної системи і рухатись у напрямі створення реальної деліберативної демократії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Чальцева О. М. Публічна політика: теоретичний вимір і сучасна практика: монографія. Вінниця, 2017. 336 с.
2. Давіденко В. В. Соціальний діалог в контексті взаємодії громадянського суспільства і держави: автореф. дис. ... д-ра політ. наук. Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2008. 35 с.
3. Benhabib S. Models of Public Space: Hanna Arendt, the Liberal Tradition, and Jurgen Habermas / C. J. Calhoun. Habermas and the Public Space. Cambridge, Mass: MIT Press, 1992. P. 73–98.

4. Закон України від 24 лютого 2022 р. № 2102-IX Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>

5. Рижук Ю. М. Громадська участь в умовах воєнного стану в Україні. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2023. № 7. URL: DOI: 10.54929/2786-5746-2023-7-01-12.

6. Сайт Верховної Ради України. URL: https://www.rada.gov.ua/preview/anonsy_podij/234695.html

ВИСВІТЛЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В МЕДІА В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Чорнодон М. І.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)

e-mail: m.chornodon@donnu.edu.ua

Сучасні медіа – це один із потужних інструментів впливу на формування людини. Саме вони закладають певні установки. Аналіз гендерних ролей дасть змогу глибше зрозуміти концепти «жінка» та «чоловік». У ХХІ сторіччі поширюється рівноправ'я, що не скажеш про суспільство кількох років тому, де жінці відводили лише роль матері та господині. На той момент ще не існувало телебачення, інтернету, навіть друкована періодика не набувала шаленої популярності, що уже казати про рекламу. Сьогодні відголоски минулого щодо гендерної нерівності та стереотипних ролей наздогнали нас.

Дослідження показують: із початком повномасштабного вторгнення картина гендерної стереотипності в українських медіа значно змінилася. Ситуація загалом стала гіршою, зокрема тому, що під час війни люди менше стали звертати увагу на гендерні питання, хоча вони пронизують усі сфери нашого суспільства. Актуальність статті полягає в тому, що зміна гендерних ролей та стереотипів відбувається в умовах повномасштабної війни значною мірою.

Проблеми гендерних стереотипів набувають актуальності у світовому та українському медіапросторі. Потрібно надавати розголосу і викорінювати стереотипність із медіа та нашого життя. Важливо, щоб висвітлення гендерних аспектів було в пріоритеті. Окрім медіа, потрібно повноцінно висвітлювати ролі жінок та чоловіків у блогах. Існують численні приклади некоректного висвітлення гендерних питань на тлі ініціатив, спрямованих на вироблення етичних норм. У розважальних телепрограмах, рекламі та новинах спостерігається поширення саме гендерної нерівності, сексизму та дискримінації. За власними спостереженнями можна сказати, що найбільше поширений гендерний дисбаланс у так званій «жовтій пресі». Там найбільше акцентують на зовнішньому вигляді відомих жінок і перекручують факти. Практично половина матеріалів про шоу-бізнес – це матеріали про оголені тіла жінок, наприклад: «вивалила пишні груди», «привабила чоловіків

пікантним декольте», «похизувалася звабливою фігурою» тощо. На 101 матеріал із голими й напівоголеними жінками припало лише два матеріали, де були оголені торси чоловіків (до того ж там ішлося про мужність і творчість). Та українські зірки і самі піаряться на оголених тілах, і не бачать у цьому негативних наслідків.

До того ж гендерний баланс у сучасних медіа проявляється не тільки у висвітленні експертних думок жінок або чоловіків, а також у використанні фемінітивів. Саме вони стають виразниками мовної політики, що орієнтуються на пропагування гендерної нерівності. Зокрема, українські медіа поступово намагаються вживати фемінітиви у своїх матеріалах, наприклад, в ефірах почали вживати слова «експертка», «композиторка». Якщо взяти до уваги новинні репортажі про збройні конфлікти, то вони надзвичайно гендерно однобічні. За статистикою, у них переважають чоловіки. Вони виступають у ролі героїв та експертів, саме чоловіків-учасників воєнних дій та політиків просять прокоментувати певні явища. Думки жінок запитують рідко.

Які ж соціальні ролі стереотипно відводять жінкам та чоловікам у медіа? Розподіл зазвичай відбувається за сферами їхньої діяльності. Незважаючи на те, що різні сфери поділяють на «жіночі» та «чоловічі», у них переважають все-таки чоловіки. Наприклад, у друкованій пресі цей дисбаланс фіксують у таких сферах: політика, економіка, промисловість, транспорт, наука. Варто зазначити, що з початком повномасштабного вторгнення в Україні стали менше звертати увагу на збалансованість висвітлення гендерних концептів у засобах масової інформації. На радіо, телеканалах, у газетах, журналах став поширюватися гендерний дисбаланс. Особливо він поширився на початку повномасштабної війни, тобто у 2022 році.

Загалом гендерна нерівність значно посилилась із загостренням війни, коли багато жінок опинилися без доступу до основних ресурсів, житла та засобів зв'язку. Спираючись на досвід аналізу сюжетів ЗМІ та блогосфери, даних соціологічних досліджень, можна стверджувати, що українська громадська думка характеризується низкою усталених уявлень та поширених стереотипів, пов'язаних з участю жінок та чоловіків у суспільно-політичному житті. Більшість світових і українських медіа сформували у народу стереотипне світобачення. І саме через це сформувались форми поведінки гендерної нерівності у житті. Отже, суспільство неправильно трактує гендерні концепти «жінка» та «чоловік». Європейські та українські медіа стараються дотримуватись гендерного балансу та викорінювати дискримінацію щодо чоловіків та жінок. Але сьогоднішні умови не дають повноцінно це зробити, тому що в деяких розвинутих країнах, зокрема і в Україні, продовжується війна.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Гендерні медійні практики: навчальний посібник із гендерної рівності та недискримінації для студентів вищих навчальних закладів / за ред. С. Штурхецького. Київ, 2014. 210 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/c/3/284966.pdf>
2. Гендерний баланс у новинах телеканалів – позитивні і негативні тенденції. *Національна рада з питань телебачення і радіомовлення*. 05.08.2021. URL: <https://webportal.nrada.gov.ua/gendernyj-balans-u-novynah-telekanaliv-pozytyvni-i-negatyvni-tendentsiyi/>
3. Голуб О., Панченко С., Літвінов С. Гендерна рівність та збалансована політична участь і представництво жінок та чоловіків у суспільно-політичних процесах в Україні у повоєнний період: виклики та перспективи. *Рада Європи*. 92 с. URL: <https://rm.coe.int/gender-balanced-political-participation-ukr-2758-6221-7225-1/1680ae9b5f>
4. Сасенко Ю., Амджадін Л., Васильчук М. Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві. URL: https://gender.org.ua/images/lib/genderni_stereotypy_ta_stav.pdf
5. Мельникова О. Особливості гендерного балансу в мас-медіа. Актуальні проблеми науки та освіти: збірник матеріалів XX підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ (2 лютого 2018 р.) / за заг. ред. К. В. Балабанова. Маріуполь: МДУ, 2018. С. 247–249. URL: https://repository.mdu.in.ua/jspui/bitstream/123456789/1766/1/osoblyvosti_gendernogo.pdf

АНАЛІЗ ГЕОДЕЗИЧНИХ РОБІТ ПРИ ОБСТЕЖЕННІ ПОШКОДЖЕНИХ ВНАСЛІДОК БОЙОВИХ ДІЙ БУДІВЕЛЬ І СПОРУД

Шуляк І. С.

Національний транспортний університет, Київ (Україна)
e-mail: i.s.shuliak@gmail.com

Інтенсивні бойові дії на території України в період із 2022 до 2024 р., постійні обстріли населених пунктів крилатими, балістичними ракетами та БПЛА, зокрема і Shahed, призвели до значних руйнувань, особливо в містах і селищах, які знаходяться біля лінії бойового зіткнення.

За даними звіту [1], сума прямих збитків житловій та нежитловій нерухомості, іншій інфраструктурі, транспортним засобам та товарним запасам перевищила \$157 млрд (за вартістю заміщення). Найбільша частка у загальному обсязі прямих збитків завдана житловим будівлям, а саме 37,5 % (\$58,9 млрд), та інфраструктурі – 23,4 % (\$36,8 млрд).

Після виконання першочергових заходів, спрямованих на ліквідацію наслідків збройної агресії РФ, необхідно здійснити комісійне обстеження пошкоджених об'єктів, а також (за потреби) технічне обстеження, внаслідок виконання яких мають бути зроблені висновки про категорію пошкоджень об'єкта і прийняті рішення про можливість подальшої експлуатації і розроблення заходів із відновлення [2].

Технічне обстеження пошкодженого об'єкта здійснюється згідно з Порядком, прописаним у [3], а також за Методикою, наведеною в [4].

У роботі йдеться про основні інженерно-геодезичні роботи, які виконуються в процесі технічного обстеження пошкоджених внаслідок бойових дій будівель і

споруд. Першочергово подібні роботи потребують проведення комплексних вишукувань із залученням відповідного персоналу необхідної кваліфікації, зокрема провідних наукових співробітників галузі з цих питань, спеціалізованого обладнання та високоточних приладів, які пройшли процедуру калібрування у відповідних органах і мають відповідні сертифікати.

Вишукування у сфері геодезії проводяться з обов'язковим дотриманням вимог та контролем точності, які регламентуються низкою нормативних документів, серед яких варто зазначити:

1. Інструкція з топографічного знімання у масштабах 1 : 5 000, 1 : 2 000, 1 : 1 000 та 1 : 500 (ГКНТА-2.04-02-98) [5];
2. ДБН В.1.3-2:2010 «Геодезичні роботи у будівництві» із Зміною № 1 [6];
3. ДБН А.2.1-1-2008 «Інженерні вишукування для будівництва» [7];
4. ДБН В 1.2-5:2007 «Науково-технічний супровід будівельних об'єктів» [8];
5. ДСТУ-Н Б А.1.3-1:2016 «Визначення параметрів будівель, споруд і території забудови. Загальні вимоги» [9];
6. ДСТУ-Н Б В. 1 2-17:2016. Настанова щодо науково-технічного моніторингу будівель і споруд [10];
7. ДСТУ-Н Б В. 1.3-1:2009. Система забезпечення точності геометричних параметрів у будівництві. Виконання вимірювань, розрахунків та контроль точності геометричних параметрів. Настанова [11].

Інженерно-геодезичні вишукування мають право проводити лише сертифіковані інженери-геодезисти, які несуть відповідальність за якість результатів проведених топографо-геодезичних і картографічних робіт (стаття 5¹ [12]).

Сьогодні в геодезії використовують значну кількість сучасних технологій для оперативного отримання інформації про об'єкти, які нас цікавлять, як безпосередньо на місцевості, так і дистанційно. Наприклад, за результатами проведення робіт із використанням мобільних чи стаціонарних лазерних сканувальних систем будуються 3D-моделі автомобільних доріг, мостів, шляхопроводів та інших будівель і споруд, які надалі можуть бути оброблені, зокрема, з використанням штучного інтелекту, і також використовуватись для оцінки технічного стану досліджуваних об'єктів.

На жаль, однією з найбільших проблем використання геодезичних методів для вирішення актуальних завдань на території нашої країни є невідповідність (застарілість) деяких положень чинних норм та стандартів можливостям сучасних закордонних засобів вимірювальної техніки, а також наявність цих засобів останніх модифікацій у достатній кількості, особливо в вишах.

Повне та всебічне технічне обстеження будівель та споруд, пошкоджених внаслідок бойових дій, потребує оперативної швидкості і точності виконання робіт. Тому в таких умовах застосування сучасних, зокрема геодезичних, методів є пріо-

ритетним, оскільки вони дають змогу швидко встановити масштаби руйнувань будівель та споруд, фактичні геометричні параметри об'єкта будівництва та розрахувати фактичні відхилення від проектних або допустимих значень.

Подяка. Публікація підготовлена за матеріалами, отриманими в межах виконання проєкту 2023.04/0097 «Створення технології і системи оперативного аналізу та управління станом цементобетонних покриттів об'єктів критичної інфраструктури за спектрально фото-інформаційними образами», фінансованого Національним фондом досліджень України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року. *Kyiv School of Economics*. 2024. 39 с. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf
2. Посібник з послідовності дій Служб відновлення та розвитку інфраструктури в областях України та ОМС в проєктах відбудови об'єктів цивільної та соціальної інфраструктури та житлового фонду за рахунок коштів державного бюджету. *Kyiv School of Economics*. 2024. 109 с. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/01/Posibnik-iz-vidnovlennya.pdf>
3. Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження Порядку проведення обстеження прийнятих в експлуатацію об'єктів будівництва» від 12 квітня 2017 р. № 257. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257-2017-%D0%BF#Text>
4. Наказ Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України «Про затвердження Методики проведення обстеження та оформлення його результатів» від 06 серпня 2022 р. № 144. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0898-22#Text>
5. Наказ Головного управління геодезії, картографії та кадастру при Кабінеті Міністрів України «Про затвердження Інструкції з топографічного знімання у масштабах 1 : 5 000, 1 : 2 000, 1 : 1 000 та 1 : 500» від 09 квітня 1998 р. № 56. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0393-98#Text>
6. ДБН В.1.3-2:2010 «Геодезичні роботи у будівництві» із Зміною № 1 (прийнято 21.01.2010). *Будстандарт Online*. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=25911
7. ДБН А.2.1-1-2008 «Інженерні вишукування для будівництва» (прийнято 05.02.2008). *Будстандарт Online*. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=40217
8. ДБН В 1.2-5:2007 «Науково-технічний супровід будівельних об'єктів» (прийнято 05.04.2007). *Будстандарт Online*. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=21673
9. Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України «Про прийняття національного стандарту України ДСТУ-Н Б А.1.3-1:2016 «Визначення параметрів будівель, споруд і території забудови. Загальні вимоги» від 13 червня 2016 р. № 149. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0149858-16#Text>
10. ДСТУ-Н Б В. 1 2-17:2016. Настанова щодо науково-технічного моніторингу будівель і споруд. *Будстандарт Online*. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=65024
11. ДСТУ-Н Б В. 1.3-1:2009. Система забезпечення точності геометричних параметрів у будівництві. Виконання вимірювань, розрахунків та контроль точності геометричних параметрів. Настанова (прийнято 24.12.2009). *Будстандарт Online*. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=25920
12. Закон України «Про топографо-геодезичну та картографічну діяльність» від 23 грудня 1998 р. № 353-XIV. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/353-14#Text>

СЕКЦІЯ 3
ВІДНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ
У ПОВОЄННИЙ ЧАС:
УПРАВЛІНСЬКІ ПРАКТИКИ, МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ,
МІЖНАРОДНЕ ПАРТНЕРСТВО

ТРАНСФОРМАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКИХ ПРАКТИК
У ПОСТПАНДЕМІЧНОМУ ТА ПОВОЄННОМУ СВІТІ

Бей Г. В.^{1*}, Сіснерос М. М. Р.^{2}**

^{1,2}*Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)*

*e-mail: h.larycheva@donnu.edu.ua

**e-mail: cisneros.m@donnu.edu.ua

Останні роки світового суспільно-економічного розвитку, безсумнівно, насичені подіями глобального масштабу, що прискорюються через вплив процесів диджиталізації і технологічного прогресу, трансформаційних перетворень, перманентної економічної нестабільності, посилення трендів інклюзивності та вагомих соціальних змін. Ці зміни підштовхують розвиток нових підходів в управлінні, що базуються на гнучкості, адаптивності, етичності та інноваціях, а умови постійної невизначеності спонукають управлінські системи різних рівнів реагувати на нові ризики з метою збереження конкурентоспроможності.

Питання еволюції управлінських концептів, що трансформуються під впливом різноманітних екзогенних та ендогенних чинників, постійно перебувають у полі зору багатьох дослідників та науковців. Починаючи з класичної теорії управління (Ф. Тейлор, Г. Форд, Ч. Бернар, М. Вебер, В. Оучі, Г. Гант, Г. Мінцберг та ін.), основним акцентом якої було підвищення продуктивності праці і стандартизація робочих процесів, до сучасної управлінської парадигми (П. Друкер, І. Ансоф, Г. Хофстед, Н. Адлер, Дж. Сазерленд, В. Демінг, Х. Такеучі, Р. Фріман та ін.), що заснована на знаннях, інноваціях, креативності, початку ери цифровізації, штучного інтелекту і проривних технологій, еволюційні процеси теорії управління відображають постійний розвиток підходів і методів, відповідний змінам у суспільстві, технологіях, економіці.

Сучасні теорії управління вважаються балансом між науковою методологією та гуманістичною психологією [1–2]. Новітні технології та оптимізований кількісний і якісний аналіз використовуються для прийняття рішень, удосконалення операцій, оцінки ефективності з одночасним акцентом на індивідуальній задоволеності та персоналізації відносин із різноманітними стейкхолдерами, а також побудовою здорової корпоративної культури. Рішення, що гуртуються на аналізі даних, дають змогу усунути людську упередженість, враховуючи водночас показники задоволеності, щастя, рівня здоров'я працівників [3]. Сучасна теорія управління також дає змогу організаціям гнучко адаптуватися до складних, мінливих ситуацій

за допомогою локальних рішень на противагу встановлення єдиного, верхньорівневого принципу управління.

Як свідчить аналіз наукових джерел з управлінської тематики, глобальні події минулого детально проаналізовані в наукових працях багатьох дослідників, водночас події, що спричиняють поточні управлінські трансформації, залишаються висвітленими недостатньо через надзвичайну динамічність. Однак можна виокремити певні загальні тенденції: (1) економічні (вплив пандемії COVID-19, світових і локальних економічних криз), (2) глобалізаційні (глобалізація, перебудова ланцюжків постачань), (3) соціальні (вимоги рівності, інклюзивності, етичності, соціальної відповідальності), (4) технологічні (проривні технології, цифровізація), (5) геополітичні (політична нестабільність, конфлікти, санкції).

З одного боку, це беззаперечність цифрових трансформацій, які за короткий період охопили всі сфери суспільно-економічного життя та позначились на бізнес-процесах, і відповідно продовжують змінювати управлінську екосистему. Пандемія COVID-19 виступила вагомим чинником прискорення цифрових трансформацій, які після її завершення дещо уповільнилися у розвинених країнах, але прискорилися в іншій частині менш розвиненого світу і досі тривають. Необхідність адаптивного управління, заснованого на нових підходах та принципах, є також наслідком тривалих економічних криз та інфляційних ризиків, викликаних перманентними процесами глобальних економічних трансформацій.

Зі становленням концепції стійкого розвитку, посиленням ролі людини у суспільно-економічних процесах вагомим чинником стають соціальні зміни та вимоги забезпечення інклюзивності [4]. Зміст реалізації концепту інклюзії зводиться до розширення участі різних груп людей у соціально-економічному житті та забезпеченні справедливого розподілу вигод від економічного зростання. В теорії управління соціальна інклюзія знаходить відображення у понятті інклюзивного лідерства, представники якого зосереджуються на створенні сприятливого середовища, де враховуються потреби і бачення всіх співробітників, незалежно від їх походження, статі, віку, фізичних можливостей чи інших характеристик.

Парадигма цифровізації полягає у тому, що застосування проривних технологій та системи цифрових комунікацій у сукупності створюють умови для перенесення процесів праці і людської життєдіяльності у віртуальний простір, де з'являється поняття людини «кіберфізичної», а попереднє бачення людських властивостей у межах нової екосистеми стає неконкурентоспроможним. Кіберлюдина здатна органічно вибудовувати життєві процеси з невід'ємним застосуванням диджиталізації [5]. Водночас проривні технології не лише змінюють спосіб функціонування організацій, але й призводять до перегляду традиційних управлінських підходів.

Організації змушені враховувати політичний контекст у межах цільових регіонів функціонування, інвестицій та партнерств на нових ринках. Водночас торгові війни, санкції та конфлікти посилюють ризики порушення ланцюжків поста-

чання, внаслідок чого компанії прагнуть зменшувати залежність від країн із високим рівнем політичного ризику, диверсифікувати постачальників, знаходити альтернативні маршрути. У практиці управління це призвело до використання концепції «nearshoring» (перенесення виробництва ближче до ринку споживання) та «friend-shoring» (розміщення виробництва в країнах, що мають стабільні політичні відносини).

Загалом теорії управління тепер більше орієнтовані на адаптивність, стійкість і управління ризиками, а практика управління вимагає від організацій більш гнучкого та регіонального підходу до своєї діяльності, а також готовності швидко реагувати на зовнішні загрози. Успішні компанії інтегрують ці зміни у свої стратегії, щоб мінімізувати вплив геополітичних ризиків і забезпечити довгострокову стійкість. У повоєнній доктрині відновлення України ці аспекти мають бути систематизовані та враховані як база формування оновленої управлінської екосистеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Spender J-C. Modern Management: Origins and Development. *James D. Wright (editor-in-chief), International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. 2nd edition, 2015. Vol. 15. Oxford: Elsevier. P. 675–681.
2. Трут О., Гнилянська О. Адаптація менеджменту до викликів «Індустрії 4.0»: відмінності та стратегії. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки»*. 2024. № 1(111). С. 37–45. DOI: 10.37734/2409-6873-2024-1-5.
3. Плахотник О. О., Кукчер М. М. Перспективи та основні напрями розвитку сучасного менеджменту. *Економіка та управління підприємствами*. 2020. № 5(79). С. 75–81.
4. Maitland A., Steele R. *INdivisible: Radically rethinking inclusion for sustainable business results*. Paperback. 2020. 197 p.
5. Воронкова В. Г., Нікітенко В. О. *Філософія цифрової людини і цифрового суспільства: теорія і практика: монографія*. Львів–Торунь: Liha-Pres, 2022. 460 с.

ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ЧАС

Боднар Т. С.

*Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,
Хмельницький (Україна)
e-mail: bodnarts@gmail.com*

Відновивши 24 серпня 1991 р. незалежність України, український уряд розпочав активну роботу з прийняття нового пенсійного законодавства. У цьому ж році були прийняті перші важливі для пенсійного забезпечення громадян Закони України: «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28 лютого 1991 р. № 1427-ХІІ та Закон України «Про пенсійне забезпечення» від 5 листопада 1991 р. № 1788-ХІІ. Говорячи про період незалежності України, можна впевнено констатувати, що прийняття Закону України «Про пенсійне забезпечення» запустило процес започаткування пер-

шого етапу становлення національної системи пенсійного забезпечення. Цей закон є одним із низки прийнятих законів, у положеннях якого застосування диференціації є дійсно справедливим.

У наступні роки було прийнято ще низку законів, у яких визначалися спеціальні, більш пільгові умови виходу на пенсію для окремих категорій громадян. Зокрема, це Закон України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ» від 9 квітня 1992 р. [1, с. 46–47].

Вказаний вище закон є досі чинним, а на його основі здійснюється регулювання пенсійного забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей. Однак Законом України «Про внесення змін до деяких законів України з питань пенсійного забезпечення та соціального захисту військовослужбовців» від 4 квітня 2006 р. були внесені відповідні зміни, тому назва цього нормативно-правового акта була викладена в новій редакції – «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» [2, с. 210].

Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» визначені умови, норми та порядок пенсійного забезпечення відповідної категорії населення, та закріплено низку гарантій для осіб, які мають право на пенсію відповідно до зазначеного Закону:

- гідне пенсійне забезпечення шляхом встановлення їм пенсій не нижче прожиткового мінімуму, визначеного законом;
- перерахунок призначених пенсій у зв'язку із збільшенням рівня грошового забезпечення;
- надання передбачених законодавством державних соціальних гарантій, вжиття на державному рівні заходів, спрямованих на їх соціальний захист.

Наступним важливим етапом для системи пенсійного забезпечення українських військовослужбовців стала російська агресія проти України, яка розпочалася в лютому 2014 року. Анексія Кримського півострова, запровадження режиму антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей, яка у травні 2019 року була переформатована в Операцію Об'єднаних Сил, вимагали тотального реформування Збройних Сил України зокрема та оборонного сектору країни загалом. Це потребувало удосконалення системи соціального захисту військовослужбовців, як категорії громадян, які набули пріоритетного статусу.

Для забезпечення цих змін було прийнято Кабінетом Міністрів України постанови від 30.08.2017 № 704 «Про грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб» і від 21.02.2018 № 103 «Про перерахунок пенсій особам, які звільнені з військової служби, та деяким іншим категоріям осіб». Зазначені постанови гарантували підвищення грошового забезпечення військовослужбовців та сприяли перерахунку пенсій, вихо-

дячи зі збільшених розмірів посадових окладів, окладів за військовим званням та інших складових грошового забезпечення відповідно [3, с. 208].

З початком повномасштабної фази російсько-української війни 24 лютого 2022 р. в країні був введений режим дії воєнного стану. Це вплинуло і на зміни в соціальному забезпеченні військовослужбовців. Зокрема, постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2024 № 168 «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану» запроваджено додаткові матеріальні виплати військовослужбовцям та врегульовано порядок виплати одноразової грошової допомоги особам, які мають право на цю допомогу, в разі загибелі військовослужбовця. На зазначені виплати були спрямовані кошти резервного фонду Державного бюджету України [4, с. 517–518].

Для створення і належного функціонування справді достойної та справедливої системи пенсійного забезпечення військовослужбовців після перемоги України в російсько-українській війні доцільним буде поступовий відхід насамперед від радянського перерозподілу та орієнтація на пенсійні системи країн членів альянсу НАТО загалом і низки європейських країн зокрема. Належний рівень пенсійного забезпечення військовослужбовців впливатиме на престижність професії, а отже, і впевненість у тому, що у Збройних Силах проходитиме службу достатня кількість військовослужбовців, які фінансово захищені та забезпечені, а отже, – вмотивовані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Скоробагатько А. В. Єдність та диференціація у пенсійному законодавстві періоду становлення незалежної української держави. *Juris Europensis Scientia*. 2023. № 2. С. 45–50.
2. Радченко Я. М. Історико-правовий розвиток законодавства про пенсійне забезпечення військовослужбовців. *Право та державне управління*. 2020. № 3. С. 207–211.
3. Сирота І. М., Корнілова О. В. Порядок призначення та перерахунку пенсій особам, звільненим з військової служби. *Юридичний науковий журнал*. 2019. № 6. С. 207–209.
4. Умаєв Б. Б. Достатнє матеріальне забезпечення військовослужбовців і працівників служби безпеки України – гарантія національної безпеки держави. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. С. 514–518.

РЕІНТЕГРАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ЯК ЧИННИК ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Бондаревська К. В.^{1*}, Коробська А. В.²

^{1,2}Університет митної справи та фінансів, Дніпро (Україна)

*e-mail: kseny-8888@i.ua

Реінтеграція являє собою надзвичайно важливий процес поновлення ролі статусної особи у цивільному житті, зокрема відновлення соціальних зв'язків і повернення військового до ролі сім'янина, співробітника та соціальної особистості у суспільстві.

Наразі особливої уваги потребує проблема збільшення кількості ветеранів війни, про що свідчить статистика станом на 25 липня 2024 року, за якою кількість ветеранів, які залишили військову службу, становить 1 300 000 осіб [1].

Відповідно система пільг, яка діє ще з 1993 року і зазнала незначних змін згідно із Законом України «Про забезпечення прав та гарантій ветеранів» та алгоритмом дій через Державну стратегію регіонального розвитку на 2021–2027 роки, знизилася свою ефективність із початком повномасштабного вторгнення у 2022 році.

Окремої уваги заслуговує закон про інклюзивність, адже певна частина військових, які повертаються до цивільного життя, отримали поранення, що призвело до набуття статусу особи з інвалідністю. І хоча Україна ратифікувала Конвенцію ООН щодо прав осіб з інвалідністю, її зміст у жодний спосіб не регулює взаємодію з ветеранами як окремою категорією зі своїми власними потребами.

Не менш важливою залишається і соціально-психологічна сторона проблематики. Згідно з останніми даними, отриманими соціологічною групою «Рейтинг» за 2023 рік, в Україні спостерігається тенденція до зниження рівня поваги до військових. Незважаючи на те, що більшість опитаних (79 %) висловлює думку, що ветерани заслуговують на повагу у суспільстві, зростає частка тих, хто вважає інакше (від 6 % до 18 % респондентів) [2].

Загалом проблематика питання становить сукупність таких аспектів:

- 1) динаміка збільшення кількості ветеранів війни в Україні;
- 2) застаріла система врегулювання соціально-правових відносин з ветеранами війни;
- 3) фінансова нестабільність виплати матеріальних допомог;
- 4) стигматизація військовослужбовців;
- 5) низький рівень інклюзивності щодо військових.

Однак, на противагу вищесказаному, воєнний стан діє, і кількість ветеранів війни не зменшується, а це означає, що відповідні міністерства мають провадити свою діяльність і забезпечувати гідне цивільне життя для кожного, хто боронить нашу Батьківщину. Тому для ефективної реінтеграції військових і їх адаптації до цивільного життя мають бути пропрацьовані ключові аспекти цього процесу як на індивідуальному та міжособистісному рівнях, так і на рівні спільноти та суспільства.

Вважаємо, що для вирішення проблеми та подальшого покращення взаємодії ветеранів війни і суспільства у контексті визначення напрямів соціальної політики військовослужбовців треба розглядати як окрему категорію статусних осіб, що має свої потреби, різні ситуативні передумови набуття інклюзивності та її наслідків не лише для окремої особистості, а і для її оточення.

Чіткий план дій являє собою шлях до швидкого відновлення та реінтеграції ветеранів війни, що включає такі напрями:

- налагодження та оптимізація законодавчої бази, що допоможе не лише врегулювати фінансовий складник реінтеграції, а і її соціально-психологічні аспекти;
- психологічна підтримка, що має стати основою відновлення ветеранів після наслідків бойових дій та пристосування до нових реалій цивільного життя;
- посилення авторитету військового у суспільстві (кожен має розуміти, через що пройшли захисники України, і виявляти гідну повагу та людяність);
- розширення спектра послуг для військових у різних сферах їх життя;
- фінансова підтримка ветеранів війни та членів їх родин, надання можливостей для працевлаштування та розвитку підприємницьких ініціатив, грантова підтримка;
- удосконалення системи пільг і компенсацій, розширення переліку надання пільгових та/або безкоштовних послуг;
- інформаційна кампанія для визнання та виховання поваги у суспільстві до ветеранів війни;
- розширення мережі консультативних центрів та надання безоплатної вторинної правової допомоги;
- розвиток гендерної політики рівноправного значення для України захисників і захисниць.

Отже, реінтеграція являє собою складний процес повернення військового до звичного раніше цивільного життя, яке вже не стане таким самим, але може у нинішніх умовах набути максимально якісних характеристик не лише у фінансовому плані, але й, що не менш важливо, у суспільстві, яке прямо пропорційно відображається на морально-поведінковому стані військовослужбовця.

Насамперед потрібно сконцентруватися навколо потреб ветеранів війни та викликів сьогодення. Така система має бути достатньо пластичною, аби виявляти проблеми державної підтримки та розв'язувати їх швидко й ефективно. Отже, враховуючи вищесказане, система зможе забезпечувати ветеранам сучасну політику державної підтримки [2].

Процеси відновлення ролі ветерана у соціумі – це не лише фінансова підтримка, але й психологічна допомога. Ефективне поєднання соціальної політики з іншими інструментами підтримки ветеранів війни (фінансовими, реабілітаційними, психологічними, консультаційно-інформаційними), широкий спектр надання послуг та громадянська ідеологія поваги і людяності у перспективі зможе створити фундамент розвитку людського капіталу та основу для забезпечення соціальної безпеки населення України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. В Україні 1 мільйон 300 тисяч ветеранів: як їх підтримують. *Суспільне новини*. URL: <http://surl.li/dtsfrc>

2. Публічна політика і державне управління в умовах війни: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квітня 2024 р.) / укл. Н. Прямухіна, О. Чальцева, І. Мацишина, М. Дубель. Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2024. 255 с.

3. Від воїнів до цивільних: шлях реінтеграції ветеранів в Україні. Юридична сотня. URL: <https://legal100.org.ua/vid-voyiniv-do-czyvilnyh-shlyah-reintegracziyi-veteraniv-v-ukrayini/>

АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ ЕВОЛЮЦІЇ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ОСНОВНОГО ФАКТОРА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Бондаренко Р. М.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: r.bondarenko@donnu.edu.ua

Постановка проблеми. Технологічні інновації є ключовим драйвером економічного розвитку, але створюють низку викликів. Для післявоєнного відновлення України важливим буде швидке впровадження новітніх технологій для стимулювання зростання. Такі штучного інтелекту й автоматизації можуть призвести до скорочення робочих місць, що вимагає перепідготовки кадрів. Загроза кіберзлочинності залишається високою, попри інвестиції у кібербезпеку. Потрібне нове регуляторне середовище для технологій, як-от блокчейн і криптовалюти, щоб зменшити ризики для економічної стабільності та підтримати інновації.

Аналіз останніх досліджень. Останні роки характеризуються впливом сучасних технологій на економіку. Організації все активніше впроваджують штучний інтелект, хмарні технології та відновлювані джерела енергії для адаптації до викликів. Дослідження Фойррігеля, Хартманна, Янєша, Зшеха [1] та інших висвітлюють вплив цих технологій на бізнес-процеси, управління ланцюгами постачання та сталий розвиток.

Постановка завдання. Метою тез є аналіз сучасних технологічних трендів та оцінка їх впливу на економічний розвиток.

Виклад основного матеріалу. Основними трендами сучасності є штучний інтелект, хмарні технології, інтелектуальна автоматизація та відновлювані джерела енергії. Штучний інтелект (ШІ) активно змінює бізнес-процеси, аналіз даних та прийняття рішень, і вже впроваджений у 72 % компаній станом на 2024 рік, з потенціалом підвищення глобального ВВП на 7 % та заміни до 300 мільйонів робочих місць [1]. Хмарні технології, що дають змогу знизити ІТ-витрати до 40 %, очікується, додадуть понад 1 трильйон доларів до світового ВВП до 2025 року, стимулюючи нові бізнес-моделі [2]. Інтелектуальна автоматизація, ринок якої оцінювався у 132 мільярди доларів у 2022 році, допомагає компаніям оптимізувати операції та підвищувати конкурентоспроможність, і, за прогнозами, до 2027 року цей ринок зросте до 258 мільярдів доларів [2].

Основні ризики впровадження сучасних технологій пов'язані з юридичними, кібербезпековими та соціальними викликами. Штучний інтелект (ШІ) стикається

з юридичними та регуляторними ризиками, особливо в Європі, де законодавство вимагає запровадження систем управління ризиками для високоризикових ІІІ-систем. До того ж ІІІ підвищує загрозу кіберзлочинності, оскільки може використовуватися для створення шкідливих програм та атак. Важливим є також питання конфіденційності даних, адже обробка персональних даних ІІІ-системами може порушувати законодавство про захист даних, що вимагає прозорості та згоди користувачів [3].

Хмарні технології мають ризики витоку даних та складнощі з дотриманням нормативних вимог у різних країнах. Невідповідність вимогам, наприклад, GDPR, може призвести до юридичних наслідків. Впровадження хмарних технологій також може бути складним через потребу у кваліфікованих ІІ-фахівцях, особливо для компаній, які працюють із мультихмарними середовищами [3].

Інтелектуальна автоматизація може призвести до залежності від технологій, що зменшує контроль над бізнес-процесами. Надмірна автоматизація також може спричинити відчуження співробітників та зниження їхньої мотивації, що негативно вплине на продуктивність і плинність кадрів. Високі витрати на впровадження є додатковим викликом [4].

Розуміння наведених ризиків, пов'язаних зі впровадженням нових технологій, є ключовим для розробки ефективних стратегій та рекомендацій, які мінімізують можливі негативні наслідки та максимізують вигоди від їх використання (табл. 1).

Таблиця 1. Рекомендації щодо адаптації до нових технологій зі врахуванням можливих ризиків

Технологія	Рекомендації
Штучний інтелект	<p>1. Розробка стратегії відповідності регуляторним вимогам: компаніям треба забезпечити відповідність місцевим і міжнародним регуляторним стандартам, наприклад, запровадити системи управління ризиками для високоризикових ІІІ-систем</p> <p>2. Покращення кібербезпеки: розробка та впровадження надійних систем кіберзахисту, регулярний аудит та оновлення засобів захисту</p> <p>3. Прозорість у використанні даних: забезпечення прозорості в роботі ІІІ-систем та отримання згоди від користувачів на обробку їхніх даних</p>
Хмарні технології	<p>1. Зміцнення заходів безпеки: впровадження передових методів шифрування даних та заходи захисту для зниження ризиків витоку інформації</p> <p>2. Забезпечення відповідності регуляторним вимогам: розробити глобальні стратегії для відповідності регуляторним вимогам різних країн, зокрема відповідно до GDPR</p> <p>3. Інвестиції в навички та управління: інвестувати в навчання ІІ-спеціалістів для забезпечення ефективного управління хмарними технологіями</p>
Інтелектуальна автоматизація	<p>1. Баланс автоматизації та людського фактора: впроваджувати автоматизацію поступово, забезпечуючи контроль над ключовими процесами та залучаючи співробітників до адаптації [5]</p> <p>2. Залучення співробітників: впроваджувати програми підвищення кваліфікації та адаптації співробітників до нових автоматизованих процесів</p> <p>3. Оцінка економічної ефективності: перед впровадженням оцінити економічну доцільність автоматизації та прогнозовані витрати</p>

Джерело: розроблено авторами

Висновки. У дослідженні проаналізовано сучасні технологічні тренди –штучний інтелект, хмарні технології та інтелектуальну автоматизацію, що є ключовими для економічного зростання та створення нових ринків. Впровадження цих технологій сприяє підвищенню продуктивності та створенню робочих місць, водночас супроводжується викликами, як-от юридичні проблеми, ризики кібербезпеки та втрати конфіденційності.

Розроблені рекомендації для бізнесу та уряду включають необхідність адаптації нормативної бази, інвестування в кібербезпеку та підвищення кваліфікації працівників. Комплексний підхід, що включає як технічні, так і людські аспекти, є ключовим для ефективної інтеграції нових технологій та стійкого економічного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Generative AI / S. Feuerriegel, J. Hartmann, C. Janiesch, P. Zschech. *Business & Information Systems Engineering*. 2023. Vol. 66, iss. 1. P. 111–126. DOI: 10.1007/s12599-023-00834-7.
2. Research P. Intelligent Process Automation Market Report 2023–2032. *Precedence Research*. 2023, 23 червня. URL: <https://www.precedenceresearch.com/intelligent-process-automation-market>
3. Shende J. R. G. Top risks and rewards of moving to the cloud. *ISACA Now Blog*. 2023, 14 березня. URL: <https://www.isaca.org/resources/news-and-trends/isaca-now-blog/2023/top-risks-and-rewards-of-moving-to-the-cloud>
4. Smartbridge. 2023 automation trends: Unlock the future of intelligent automation. *Smartbridge*. 2023. URL: <https://smartbridge.com/2023-automation-trends-unlock-the-future-of-intelligent-automation/>
5. Ахновська І., Бондаренко Р. Науково-методичні підходи до визначення діджиталізації. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2023. № 6(06). P. 63–67. DOI: 10.32782/dees.6-12.

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Венгер Л. А.

*Державний університет «Інститут економіки та прогнозування НАНУ»,
Київ (Україна)*

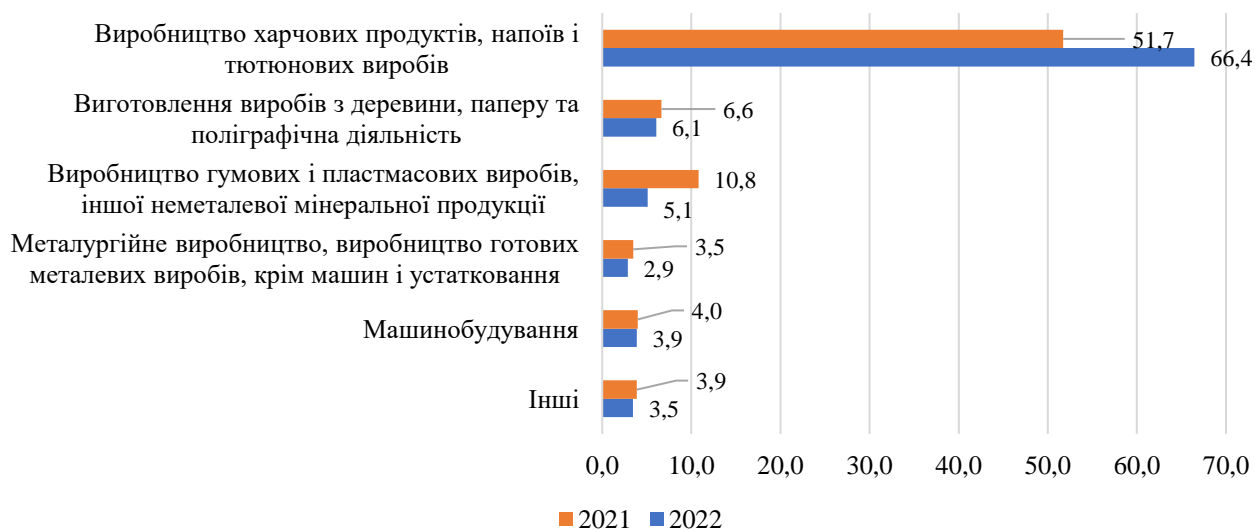
e-mail: liliyavenger.iefnasu@gmail.com

Вінниччина володіє розвиненим і диверсифікованим промисловим сектором економіки з потенціалом для подальшого зростання. У довоєнному 2021 році в регіоні функціонувало понад 1 400 великих, середніх і малих підприємств різної форми власності, які виробляли промислову продукцію. На промислових підприємствах області працювало майже 60 тис. осіб. Найбільше трудових ресурсів було зосереджено в харчовій галузі (понад 22 тис. осіб) (табл. 1) [1].

Таблиця 1. Кількість діючих підприємств та зайнятих працівників у промисловості Вінницької обл. у 2021–2022 рр.

Галузі промисловості	Кількість діючих підприємств, од.		Кількість зайнятих працівників, ос.	
	2021	2022	2021	2022
Промисловість	1 432	1 190	59 859	56 342
добувна промисловість	52	40	д. н.	д. н.
переробна промисловість	1 121	935	45 792	42 565
постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	128	113	87 93	д. н.
водопостачання; каналізація, поводження з відходами	131	102	3 354	3 248

Повномасштабне воєнне вторгнення з боку РФ на територію України спричинило кризові явища у промисловості та в економіці загалом. Хоча Вінницький регіон не зазнав прямого вторгнення, проте воєнний стан, міграція та безпекові чинники суттєво позначилися на промисловому розвитку. Так, станом на кінець 2022 р. кількість промислових підприємств знизилася на 17 % і становила 1 190 одиниць. Кількість зайнятих працівників на підприємствах промисловості впала на 6 % і становила трохи більше 56 тис. ос. У харчовій галузі падіння становило менше 5 % (приблизно 21 тис. ос.). Зміни обсягу виробленої продукції переробної промисловості за період 2021–2022 рр. відображено на рис. 1 [1].

Рисунки 1. Зміни обсягу виробленої продукції переробної промисловості суб'єктів господарювання (у т. ч. ФОП) Вінницької обл. у 2021–2022 рр. (млрд грн)

На кінець 2022 р. відносно 2021 р. виробництво в переробній промисловості не зазнало спаду, навпаки, відбулося зростання обсягу її виробленої продукції більш ніж на 8 %. Така тенденція склалася завдяки суттєвому зростанню виробництва у харчовій галузі за цей же період більш ніж на 28 %. Незважаючи на війну, харчова промисловість залишається однією з найоптимістичніших галузей. З одного боку, галузь у масштабах держави зазнала великих втрат, адже поламано ланцюги постачання та заблоковано морські шляхи експорту, а в окремих регіо-

нах пошкоджено чи знищено виробничі потужності. З іншого, – харчова галузь демонструє відносну стійкість на тлі інших видів діяльності. Вінниччині вдалося у 2022 р. дозавантажити потужності харчової галузі для покриття потреб населення. Водночас більш ніж у два рази впав обсяг виробництва гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції за аналізований період. Що ж до решти галузей, то там відмічалось падіння, яке становило від 2 до 17 % у 2022 р. відносно 2021 р.

Сьогодні для регіону актуальним завданням є диверсифікація промисловості, що забезпечить міжгалузеві структурні зміни та перехід економіки на новий технологічний рівень, а саме – виробництво інноваційної продукції з високою доданою вартістю та розвиток креативної економіки. Для подальшої диверсифікації економіки регіону та залучення інвестицій у Вінницькому регіоні необхідно посилити формування відповідної інфраструктури та запровадити умови для активізації підприємницької діяльності.

Чинником нарощування промислового потенціалу регіону стала релокація бізнесу з територій, що страждають від бойових дій, та окупованих територій. Релокований на Вінниччину з початку повномасштабного вторгнення РФ бізнес сприяв економічному поштовху для розвитку регіону, що дало змогу створити понад 2 тисячі робочих місць і отримати більш ніж 53 мільйони гривень надходжень до місцевих бюджетів [2].

Іншим напрямом стало розгортання інфраструктури за допомогою «Контейнерного Терміналу Вінниця» (КТВ), так званого сухого порту, який збудувала у Вінницькій громаді компанія «Лемтранс» [3]. Такий формат логістичного центру стане альтернативним доповненням портам великої Одеси. Це сприятиме швидшому перевезенню вантажів зі Сходу України до портів Одеси та далі за кордон. Будівництво та робота порту створять нові робочі місця. Для будівництва використовують українські матеріали, що підтримує вітчизняну економіку та українського виробника.

Станом на вересень 2024 року в області триває процес оновлення (актуалізації) Стратегії збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2027 року та формування Плану заходів з її реалізації на період 2024–2027 рр. [4].

Отже, незважаючи на воєнний стан, Вінницька область продовжує нарощувати свій промисловий потенціал. Основною галуззю залишається харчова промисловість, яка продемонструвала стійкість і навіть зростання виробництва під час війни. Важливим кроком для розвитку регіону є диверсифікація промисловості та інвестиції в інфраструктуру, що покращить логістичні можливості, які здатні посилити міжрегіональні зв'язки та підтримку сусідніх регіонів. Продовження оновлення стратегій розвитку та створення сприятливого бізнес-клімату сприятиме розширенню малого і середнього бізнесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Ковалишина Ю. Вінниччина отримала економічний поштовх: як у регіоні розвивається релокований бізнес. *Суспільне Вінниця*. 25.08.2024. URL: <https://suspilne.media/vinnitsia/818371-vinnicchina-otrimala-ekonomichnij-postovh-ak-u-regioni-rozvivaetsa-relokovaniy-biznes/>
3. Група «Лемтранс» відкрила новий контейнерний термінал у Вінниці. *LT Lemtrans*. 09.09.2024. URL: <https://www.lemtrans.com.ua/uk/press-center/news/lemtrans-vidkriv-novii-terminal-2024-godu>
4. Стратегія збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2027 року. *Вінницька обласна військова адміністрація*. 2020. 67 с. URL: <https://www.vin.gov.ua/images/doc/vin/ODA/strategy/strategy2027.pdf>

ПОТЕНЦІАЛ ПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Гахович Н. Г.

Державний університет

«Інститут економіки та прогнозування НАН України», Київ (Україна)

e-mail: ngahovich@gmail.com

Сьогодні Львівська область стає провідним центром економічної, зокрема промислової, активності. Вона є однією з найрозвиненіших областей країни в економічному, туристичному, культурному та науковому напрямках. Регіон характеризується вигідним географічним розташуванням, що є його однією з ключових конкурентних переваг як для внутрішніх, так і для зовнішніх інвесторів. Дев'ять пунктів пропуску з ЄС знаходиться саме у Львівській області [1].

Основою економіки Львівської області є промисловість, яка характеризується різноплановістю та багатогалузевим укладом. Для прогресивного розвитку і раціонального розміщення промислових підприємств Львівщини є сприятливі передумови та вигідне економіко-географічне розташування.

Обсяг виробленої промислової продукції Львівської області у 2022 році становив 207,8 млрд грн, або на 16,6 % більше, ніж у 2021 році (у 2021 році – 178,2 млрд грн). У структурі промисловості області за обсягом реалізованої продукції найбільшу питому вагу займає переробна промисловість – 67,7 %, серед видів якої домінує виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (44 %), виготовлення виробів з деревини (14,92 %); машинобудування (13,75 %); виробництво гумових та пластмасових виробів (7,77 %); металургійне виробництво (5,83 %); текстильне виробництво (4,15 %); інші види промислової діяльності (9,62 %) (рис. 1) [2].

Збільшення обсягів виробництва переробної промисловості, як видно на рис. 1, відбулося на підприємствах з виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (на 29 %), з виготовлення виробів із деревини, виробництва паперу та поліграфічної діяльності (на 11,3 %), підприємства машинобудування (на 33 %). Водночас відбулося скорочення випуску на підприємствах із текстиль-

ного виробництва, виробництва одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів (на 12,4 %); з металургійного виробництва, виробництва готових металевих виробів, крім машин і устаткування (на 20,1 %); з виробництва гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції (на 8,5 %).

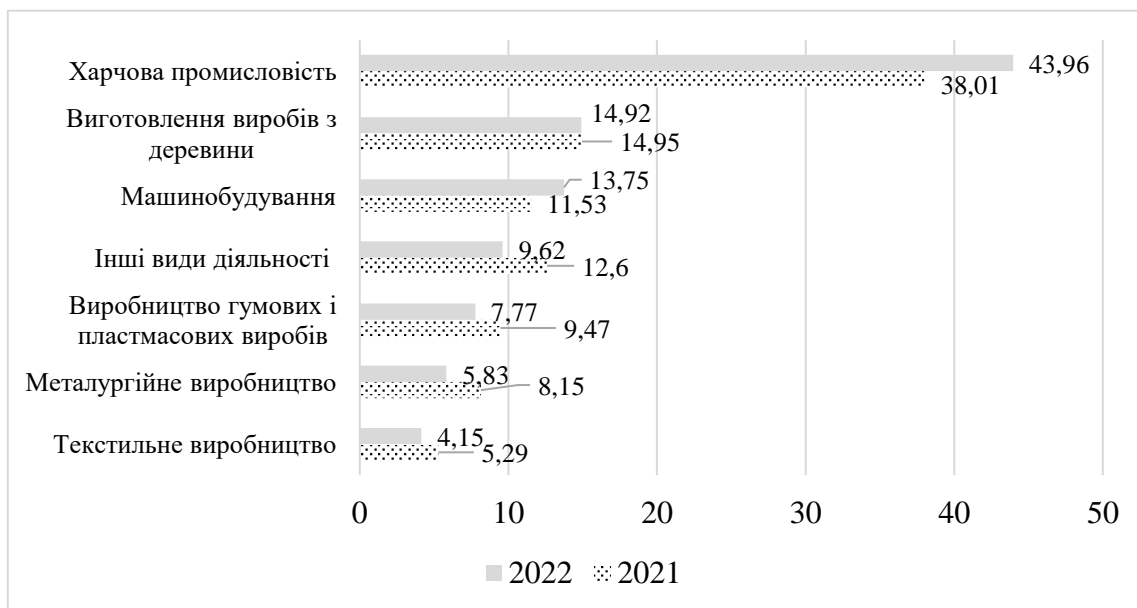

Рисунок 1. Структура обсягів переробної промисловості Львівської області за 2021–2022 роки, %

Кількість діючих підприємств переробної промисловості станом на 2022 рік становила 2 169 одиниць, або на 17 % менше, ніж у 2021 році (у 2021 році – 2 606 одиниць), а зайнятих на цих підприємствах у 2022 році – 95 234 осіб, або на 2 % менше, ніж у 2021 році (2021 рік – 96 727 осіб).

Повномасштабне російське вторгнення стало викликом для соціально-економічного, а також промислового розвитку Львівської області, негативно вплинувши на окремі галузі та економіку регіону загалом. Найбільше постраждали від початку воєнних дій у Львівській області підприємства машинобудування, деревообробної, легкої та металургійної промисловості, енергетичні об'єкти в регіоні теж зазнали серйозних пошкоджень, що призвело до значного зниження виробництва та споживання електроенергії.

Також варто зазначити, що з початком повномасштабного вторгнення багатьом підприємствам, які розташовані на територіях, де відбуваються активні бойові дії, за допомогою релокації перемістили свої виробничі потужності у більш безпечні регіони. Так, у Львівську область релокувалося 237 підприємств з інших областей. Станом на січень 2024 року залишилося 161 підприємство і 56 переєструвалося як платники податків у Львівській області, а 76 повернулося на свої попередні місця дислокації [3]. Найбільше підприємств, які переїхали, – це підприємства легкої промисловості, металообробки, харчової промисловості та машинобудування.

Незважаючи на важкі часи, Львівщина залишається динамічним європейським регіоном, який вдосконалює бізнес-клімат, аби конкурувати на глобальному рівні,

створюючи нові можливості для бізнесу, а також належить до найпривабливіших для інвестування регіонів України. Так, у Львівській області було зареєстровано 13 індустріальних парків, із них 4 – за період повномасштабної війни в Україні, і планується збудувати ще 4 індустріальні парки [4].

Водночас Львівська обласна адміністрація, щоб не залишитися поза загальнодержавним процесом відновлення та реконструкції в межах національних та міжнародних програм, у 2023 році оновила прийняту Стратегію розвитку Львівської області на 2021–2027 роки з метою адаптації до викликів війни, яка включає відновлення регіону та критичної інфраструктури. Львівщина також має отримати свою справедливу частку ресурсів, необхідних для майбутньої відбудови України, якими розпоряджатиметься новостворене Українське агентство відновлення та розвитку інфраструктури [5].

Отже, попри виклики, пов'язані з повномасштабним російським вторгненням, регіон демонструє динамічний розвиток, зокрема через створення нових індустріальних парків. Органи регіональної влади вживають заходів для відновлення економіки та покращення бізнес-клімату, адаптуючи стратегії до сучасних умов. Важливим завданням залишається забезпечення справедливого доступу до ресурсів для відбудови Львівщини та її інфраструктури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Паспорт Львівської області. *Львівська обласна рада*. URL: <https://www.lvivoblrada.gov.ua/about-the-council/pasport-lvivskoji-oblasti>
2. Розвиток підприємництва. Показники діяльності суб'єктів господарювання *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm
3. Релокований бізнес. Скільки підприємств платять податки у бюджет Львівщини. *Твоє місто*. 2024. URL: https://tvoemisto.tv/news/ponad_230_pidpriemstv_z_inshyh_oblastey_relokuvaly_na_lvivshchynu_z_pochatku_povnomasshtabnogo_vtorgnennya_159529.html
4. Львівщина займає перше місце за кількістю релокованого бізнесу. *ТПК Перший західний*. 2023. URL: <https://1zahid.com/info/lvivshhyna-zajmae-pershe-mistse-za-kilkisty-relokovano-go-biznesu/>
5. В оновленій Стратегії розвитку Львівщини врахують умови воєнного та повоєнного періоду. *Львівська обласна рада*. 2023. URL: <https://lvivoblrada.gov.ua/news/v-onovlenii-strategiji-rozvitku-lvivshchini-vrahuuyut-umovi-vojenno-go-ta-povojenno-go-periodu>

АУДИТ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ ТА У ПОВОЄННІЙ ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Гевлич Л. Л.^{1*}, Гевлич І. Г.²

^{1,2}Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)

*e-mail: hevlich.hll@donnu.edu.ua

Функціонування української економіки під час воєнного стану та у повоєнний період залежить не тільки від внутрішніх резервів, а й від отриманих фінансових ресурсів, зокрема міжнародної допомоги та іноземних інвестицій. Ці ресурси

відіграють ключову роль у підтримці економічної стабільності, відновленні зруйнованої інфраструктури та розвитку ключових секторів вітчизняної економіки. Визначальним фактором такого залучення коштів є прозорість використання вже отриманих ресурсів, а також діяльності суб'єктів господарювання, які були чи будуть залучені в їх освоєнні. І в першому, і в другому випадках гарантією прозорості може виступати незалежний аудит.

Водночас в Україні були послаблені законодавчі вимоги щодо організації процесу публічного звітування суб'єктів господарювання та щодо суб'єктів аудиторської діяльності на час воєнного стану. Не зважаючи на продовження досліджень сучасного стану вітчизняного аудиту, як це видно з робіт [1–3], вплив таких послаблень на інвестиційну привабливість окремих підприємств, секторів чи галузей економіки України не розглядався. Тож такий ракурс досліджень є актуальним практичним завданням.

Метою роботи є дослідження сучасних проблем аудиту фінансової діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання з погляду їх впливу на залучення іноземних інвестицій у повоєнну економіку України.

Очевидно, що аудит фінансової звітності суб'єктів господарювання в повоєнній економіці України стане інструментом відновлення та розвитку економіки і стабілізації фінансової системи. Але це можливо виключно за дотримання двох умов: 1) суб'єкти господарювання надають безперервну фінансову звітність, складену за міжнародними стандартами, зрозумілими світовій бізнес-спільноті, у форматі XBRL; 2) звітність проходить процедуру верифікації суб'єктами аудиторської діяльності, які мають довіру у світовому масштабі.

Відповідно до закону «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», складати звітність за вимогами МСФЗ у форматі XBRL мають тільки підприємства, що становлять суспільний інтерес. Якщо виникне потреба або бажання залучити до відновлення суб'єкти малого підприємництва чи державного сектору економіки, їх фінансова звітність не буде зрозумілою для інвесторів та міжнародних донорів. До того ж наразі в Україні дозволено оприлюднювати фінансову звітність протягом трьох місяців після припинення (скасування) воєнного стану, що викликає проблему системності картини діяльності суб'єкта господарювання-об'єкта інвестицій. Є також технічні проблеми складання звітності у форматі XBRL, відсутності вітчизняних програмних продуктів автоматизації обліку та складання фінансової звітності, проблема підвищення кваліфікації укладачів звітності тощо.

В якості напрямів вирішення зазначених проблем ми пропонуємо: 1) ввести обов'язковість дотримання МСФЗ (МСФЗДС) для суб'єктів господарювання державного / комунального сектору економіки через 2 роки, організувавши у цей період підвищення кваліфікації бухгалтерів та керівників цих суб'єктів господарю-

вання; 2) дозволити використання МСФЗ для МСП для вітчизняних суб'єктів малого підприємництва; 3) профінансувати розробку програмного забезпечення для ведення обліку та складання звітності за міжнародними вимогами (у т. ч. у форматі XBRL) для державних та комунальних підприємств, установ і організацій, з можливістю покупки цього ППП комерційними суб'єктами господарювання; 4) проводити роз'яснювальну роботу щодо впливу факту безперервного оприлюднення фінансової звітності суб'єктами господарювання на їх подальшу інвестиційну привабливість у процесі відновлення економіки у повоєнний період.

Щодо верифікації фінансової звітності під час воєнного стану, треба також констатувати погіршення якості аудиторських послуг у країні. Зменшення попиту на аудит фінансової звітності та аудиторські послуги з боку суб'єктів господарювання, воєнна міграція працівників та потреба релокації аудиторських фірм ще більше загострили кадровий голод, який спостерігався з моменту прийняття закону «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність». Послаблення вимог до кваліфікації аудиторів та кандидатів у аудитори (зокрема щодо щорічного підвищення кваліфікації та стажування), внутрішньої організації суб'єктів аудиторської діяльності, які проводять аудит фінансової звітності підприємств-«суспільників», зупинення перевірок з контролю якості аудиторських послуг аудиторських фірм тощо, безумовно, підтримали вітчизняні суб'єкти аудиторської діяльності, але не сприяли підвищенню їх авторитету на світовому ринку аудиту. Відсутність можливості застосування у своїй діяльності сучасних інноваційних технологій, як-от машинне навчання, штучний інтелект, предикативна аналітика, блокчейн, також не сприяють формуванню сучасного ринку аудиторських послуг у країні.

Основними напрямками аудиту у повоєнній економіці України будуть: аудит відновлювальних проєктів та інфраструктури; фінансовий аудит цільового використання грантів, кредитів, інших форм міжнародної підтримки; антикорупційний аудит; проведення незалежної оцінки збитків унаслідок війни, аудит процедур страхових виплат та компенсацій; перевірка стану державного бюджету, управління державними боргами та ефективності використання бюджетних коштів; оцінка ефективності соціальних програм; оцінка впливу воєнних дій на довкілля, перевірка заходів, спрямованих на відновлення екосистем, очищення забруднених територій та ліквідацію екологічних наслідків війни; аудит інвестиційних проєктів, включно з новими підприємствами, інноваційними проєктами та модернізацією промисловості. Зазначені напрями діяльності не є звичними для вітчизняних аудиторів, тож потребують залучення міжнародних консалтингових фірм, зокрема Deloitte, PwC, EY, KPMG. Колаборація українських аудиторських фірм із «Великою четвіркою» під час повоєнного відновлення України є необхідною та буде ефективна за такими напрямками: підвищення кваліфікації працівників, спіль-

ний аудит великих проєктів, сприяння інтеграції до міжнародних стандартів аудиту, надання консультацій для реформування регуляторного середовища, участь у контролі міжнародної допомоги, вихід на міжнародний ринок і впровадження новітніх технологій. Для їх реалізації потрібна допомога як центральних органів виконавчої влади України (для створення умов обов'язкового залучення вітчизняних аудиторів), так і органів аудиторського самоврядування (АПУ, САУ, Орган суспільного нагляду за аудиторською діяльністю) – для забезпечення високої якості аудиторської діяльності. До того ж є необхідність підвищення кваліфікації аудиторів, зокрема щодо цифрових компетентностей, вже зараз – під час воєнного стану.

Отже, у роботі виділені проблеми формування інвестиційної привабливості економіки України у повоєнний період та напрями їх вирішення через аудит фінансової звітності. Розгляд можливості залучення ІТ для удосконалення вітчизняного аудиту буде напрямом подальших пошуків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Михайленко О., Ніколаєнко С. Особливості аналізу і аудиту господарської діяльності підприємств в умовах воєнного стану. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2022. № 4. С. 163–168. DOI: 10.31891/2307-5740-2022-308-4-25.
2. Мустеца І., Фербей Г. Діяльність аудиторських фірм в умовах воєнного стану – онлайн-аудити. *Облік і фінанси*. 2023. Вип. III(91). С. 88–101. DOI: 10.34025/2310-8185-2023-3.91.07.
3. Татенко М. Ю., Назарова К. О. Місія та форсайт трансформації аудиту у повоєнному відновленні України. *Ефективна економіка*. 2023. № 6. DOI: 10.32702/2307-2105.2023.6.14.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ В РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Гуцуляк Н. П.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: n.gutsulyak@donnu.edu.ua

Ефективність управлінської діяльності визначається рівнем психологічної компетентності менеджерів різних галузей. Психологія управління як науковий напрям відіграє важливу роль у розвитку сучасного менеджменту шляхом застосування впливу психологічних підходів на ефективність управлінських процесів.

Сучасний менеджер повинен розуміти психологічну основу управлінських процесів, враховувати закономірності планування та прогнозування як власної діяльності, так і роботи команди. Важливо, щоб він володів знаннями про психічні процеси розвитку особистості, що мають прямий вплив на особливості організаційної поведінки, психологічні механізми мотивації працівників і соціально-психологічні аспекти функціонування малих груп. Менеджер має вміти чітко формулювати думки, робити обґрунтовані висновки та оцінки, а також дотримуватися етичних норм поведінки, усвідомлюючи відповідальність, яку несе в управлінні [1].

Психологія управління як наука виникла на початку ХХ століття і динамічно розвивається. Цей процес зумовлено зростанням складності управлінських завдань в умовах змін та невизначеності в сучасних організаціях, необхідністю розуміння людського фактора в бізнесі, а також інтеграцією психологічних знань у практику менеджменту. Важливість ефективного управління людьми та командами, вплив стресів, наслідків війни, емоцій, мотивації, конфліктів і комунікації на досягнення організаційних цілей посприяли тому, що психологія управління стала невід'ємною частиною підготовки керівників, формування корпоративної культури та стратегічного планування в сучасних умовах.

Саме психологія управлінської діяльності найчастіше реагує на реальні проблеми та потреби, які виникають у процесі управління, тобто її стан, структурний зміст залишаються незмінними, а підлягають удосконаленню та втіленню різних апробацій. Управлінська діяльність є сукупністю скоординованих дій та заходів, які спрямовані на досягнення певної мети в межах будь-якої фірми, компанії, організації, підприємства. З початку повномасштабної війни більшість українських компаній, організацій, підприємств, установ, які залишають без змін тип управління, переживають глибоку кризу.

Психологія управління – це наука, яка вивчає людську поведінку та аналізує її результат, щоб зрозуміти її. Психологія менеджменту займається тим, як поведінка впливає на розвиток бізнес-продуктивності. Але це питання залежить від заохочення та мотивації співробітників і культивування командної роботи, щоб вони працювали ефективно та високопродуктивно [2].

Психологія управління включає:

- використання сучасних технологій та підходів, що використовуються в управлінні людськими ресурсами;
- психологічний контекст управлінських відносин та психологічні закономірності процесу менеджменту;
- соціально-психологічні механізми та методи управлінського впливу;
- індивідуальні особливості як суб'єкта управління, так і об'єкта управління;
- визнання пріоритету особистості працівника над виробництвом, інтересами підприємства чи фірми;
- психологічні аспекти та інструментарій управління колективом;
- особливості ділового неконфліктного спілкування;
- методи діагностики, стратегії і тактики в управлінні конфліктними ситуаціями;
- закони психології управління, що проявляються у взаємодії людей, у міжособистісних відносинах і у груповій поведінці тощо [4].

Коли менеджери розуміють поведінку персоналу і те, як вона впливає на бізнес, виробничі процеси, це допомагає їм ефективно керувати своїми командами.

Таблиця 1. Вплив психології управління на систему менеджменту персоналу

Аспект впливу	Функція психології управління	Результат діяльності
Мотивування та продуктивність праці	Психологія управління сприяє розумінню основних закономірностей мотивування індивіда, команди; залучення і заохочення кожного співробітника до якісної та продуктивної праці	Покращує ефективність мотиваційних програм, допомагає керівникам правильно оцінювати потреби співробітників та створювати стимули, що підвищують задоволення роботою
Комунікаційні процеси	Вивчення психіки та особистості з наукового і поведінкового погляду відіграє життєво важливу роль у розумінні методу спілкування. Це корисно для підтримки та покращення спілкування лідерів із їхніми командами	Поліпшує якість внутрішньої комунікації, знижує ймовірність непорозумінь і конфліктів, забезпечує прозорість і чіткість в обміні інформацією між співробітниками та керівництвом. Вибудовується ефективна комунікативна мережа зі зворотним зв'язком
Організаційна поведінка	Дає змогу глибше розуміти поведінкові фактори, які впливають на ефективність роботи всередині організації. Психологія управління допомагає аналізувати, як індивіди та групи поведуться в різних організаційних умовах. Це дає змогу керівникам передбачати реакції співробітників на певні зміни, рішення чи стратегії	Сприяє розумінню того, як групова динаміка і корпоративна культура впливають на роботу співробітників, допомагає впроваджувати заходи для створення здорової атмосфери в колективі
Психологічна адаптація до змін	Психологія управління сприяє формуванню психологічної готовності працівників до змін через емоційну підтримку, зниження опору, мотивацію та навчання, що в результаті підвищує ефективність змін і забезпечує розвиток організації	Полегшує управління змінами в організації, допомагає знизити опір співробітників до нововведень та сприяє більш плавній інтеграції нових процесів чи технологій
Прийняття управлінських рішень	Психологія управління допомагає керівникам уникати когнітивних помилок, керувати емоціями, будувати ефективну комунікацію, враховувати людський фактор та робити раціональні, етичні і стратегічно вивірені кроки	Покращує якість прийняття рішень, допомагає керівникам оцінювати ризики та розглядати психологічні фактори, що впливають на вибір оптимальних управлінських рішень
Лідерство та командотворення	Дає змогу оцінювати психологічні характеристики працівників та управляти командами. Допомагає відбирати, розвивати та підтримувати психічно здоров'я працівників в організації	Здійснення оцінки рівня компетенцій працівників. Це сприяє ефективнішому розподілу обов'язків та формуванню збалансованої команди. Психодіагностичні методики сприяють аналізу особистісних рис і психологічних профілів співробітників для формування добре збалансованих команд. Визначає потенційних лідерів серед співробітників

Джерело: розроблено автором [5, 6]

Отже, психологія управління має вагомий вплив на менеджмент загалом (табл. 1), відіграє важливу роль в управлінні організацією, бізнесом, надаючи розуміння психологічних особливостей поведінки підлеглих та керівників.

Синергія психології та менеджменту – це процес взаємодії двох галузей, завдяки якому управлінські рішення стають більш ефективними через використання знань про людську поведінку. Взаємне посилення психологічних підходів і управлінських практик сприяє створенню оптимальних умов для розвитку лідерства, організації і кожного працівника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Role of psychology in business management. 2023. <https://www.linkedin.com/pulse/role-psychology-business-management-muhammed-shan-mj/>
2. The Psychology of Management: Its Impact on Personnel Management. 2023. <https://www.lpcentre.com/articles/the-psychology-of-management-its-impact-on-personnel-management>
3. Жавнерчик О. В. Психологія управління: конспект лекцій. 2020. Одеса: ОДЕКУ. 161 с.
4. Бакаленко О. А. Психологія управління: навчальний посібник. 2020. Харків. ХНУРЕ. 120 с.
5. Малюкіна А. Психологія управлінської діяльності та її тенденції. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 62. 5 с.
6. Пшик-Ковальська О. О., Ковальський О. І. Особливості управління персоналом в умовах воєнного стану. 2023. *Менеджмент та підприємства в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. Вип. 4, № 2. С. 88–93.

ВСТУП ДО ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ ПАЛАТИ (PUIG) ЯК ОДИН З ІНСТРУМЕНТІВ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Дідович І. І.^{1*}, Маліновська М. В.², Давидюк О. В.³

^{1,2,3}Національний лісотехнічний університет України, Львів (Україна)

*e-mail: didovych@nltu.edu.ua

Ризик-менеджмент – це систематичний процес управління ризиками з метою ідентифікації, аналізу, оцінки, контролю та мінімізації можливих негативних наслідків для досягнення стратегічних цілей організації. Для ґрунтовного виконання завдань ризик-менеджменту необхідно виконати кілька ключових кроків:

– ідентифікація ризиків – спостереження, аналіз та ідентифікація потенційних ризиків, які можуть вплинути на організацію або її проекти. Цей процес може включати в себе аналіз звітів, консультації з експертами, а також внутрішні та зовнішні аудити;

– аналіз ризиків – оцінка ймовірності та потенційних наслідків ризиків. Цей процес дає змогу визначити найбільші та найважливіші ризики для подальшої обробки;

– оцінка впливу ризиків на діяльність організації та визначення їх рівня прийнятності. Цей процес допомагає розуміти, наскільки серйозні є ризики та як ними краще управляти;

- розробка стратегій управління ризиками та впровадження стратегій для мінімізації впливу ризиків на діяльність організації. Це може включати уникнення, зменшення, передачу або прийняття ризиків;
- систематичний моніторинг ризиків та їх впливу на діяльність організації, а також вжиття відповідних заходів для контролю та керування ризиками;
- створення резервів та запасних планів – розробка планів дій та резервних стратегій для вирішення негативних сценаріїв.

Ґрунтовне виконання цих завдань дасть змогу організації ефективно управляти ризиками та забезпечити стабільність і успішність її діяльності [1].

Доповнюючи опис завдань ризик-менеджменту, важливо також звернути увагу на такі аспекти [2]:

- залучення зацікавлених сторін – важливо включити в процес ризик-менеджменту всіх зацікавлених сторін організації, як-от керівництво, співробітники, клієнти та партнери, інші організації. Серед організацій, які надають консультаційні послуги українським експортерам на польському ринку, є Польсько-українська господарська палата. Їх знання та досвід можуть бути важливими для ідентифікації та аналізу ризиків;

- вирішення конфліктів інтересів – у процесі ризик-менеджменту можуть виникати конфлікти інтересів між різними сторонами організації. Важливо вирішувати ці конфлікти конструктивним шляхом для забезпечення ефективного управління ризиками;

- формування культури, що сприяє відкритому обговоренню та виявленню ризиків, є важливим аспектом ризик-менеджменту. Це сприяє підвищенню свідомості про ризики серед персоналу та сприяє швидкому виявленню та вирішенню проблем.

Ці аспекти доповнюють базові завдання ризик-менеджменту та сприяють створенню ефективної системи управління ризиками в організації [3].

Вступ до Польсько-української господарської палати (PUIG) може виступати одним з інструментів ризик-менеджменту, особливо в умовах воєнного стану, оскільки діяльність PUIG спрямована підтримку компаній-учасників. PUIG покликана полегшувати підприємцям з України розпочинати бізнес у Польщі та Україні, вона виступає у ролі партнера, опікуна у сфері розвитку бізнесу, водночас створює можливості для співпраці та нетворкінгу для компаній-членів [4].

Висновки. В сучасних умовах бізнесу, особливо в умовах війни та економічної нестабільності, ризик-менеджмент стає невід’ємним складником стратегії кожного підприємства. Вступ до Польсько-української господарської палати може стати важливим інструментом ризик-менеджменту для українських компаній, оскільки надає доступ до стратегічних ресурсів, мережі партнерств, консультацій та правової підтримки, що дає змогу значно знизити рівень ризиків під час виходу на міжнародні ринки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Балдинюк В. Ризик-менеджмент як інструмент управління діяльності суб'єктів господарювання. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. (55). DOI: 10.32782/2524-0072/2023-55-39.
2. Чайкіна А. Особливості інтеграції ризик-менеджменту в систему управління підприємством. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 39. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-39-5.
3. Дідович І. І., Вайданич Т. В., Кулчицька Е. А. Ризик-менеджмент у сфері зовнішньоекономічної діяльності: навчальний посібник. Львів: Растр, 2017. 160 с.
4. Польсько-українська господарська палата (ПУГП). URL: <https://www.pol-ukr.com/uk/>

ОСОБЛИВОСТІ ПІДТРИМКИ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Дідович І. І.^{1*}, Маліновська М. В.², Масик Н. В.³

^{1,2,3}Національний лісотехнічний університет України, Львів (Україна)

*e-mail: didovych@nltu.edu.ua

Потенціал підприємства – це ресурс його можливостей, виробничих потужностей, здатність працювати (з погляду виробництва, досліджень і розробок, маркетингу тощо), що притаманна його ресурсам і дає змогу досягти наміченої мети через конкретні дії у відповідь на виклики розвитку. Компанії залишається тільки розкривати, розвивати і використовувати цей потенціал у своїх інтересах у відповідних умовах, які вона сама не створює (вплив компанії на навколишнє середовище часто незначний), – це водночас і причина глибоких збурень, і джерело сприятливих можливостей.

Експортний потенціал підприємства в загальному розумінні трактується як відкрита й складна економічна система, яка здатна як розвиватися (або інтенсивно, або екстенсивно), так і занепадати. Фірми, які постійно розширюють експортно-імпорتنі операції, час від часу зустрічаються з проблемами збільшення експортних можливостей, і відповідно – розвитку експортного потенціалу діяльності на зовнішньому ринку.

На рисунку наведено поєднання двох підходів під час оцінювання та аналізу експортного потенціалу фірми.

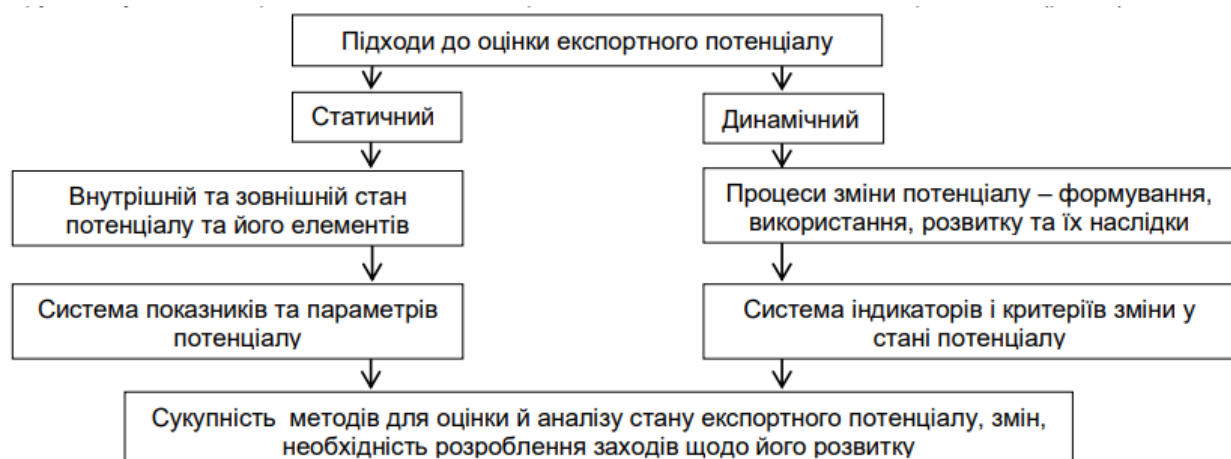

Рисунок 1. Поєднання двох підходів під час оцінювання та аналізу експортного потенціалу фірми

Наразі існує чотири типи виробничих підприємств, які продовжують працювати в умовах воєнного стану:

1. Великі виробничі підприємства, яким важко перевозити своє громіздке та габаритне обладнання, і тому такі підприємства потребують суттєвої фінансової і матеріальної допомоги від держави.

2. Середні підприємства, які зазвичай мають власні ресурси, переїжджають на нові місця розташування переважно самостійно, без суттєвої фінансової допомоги держави. Від держави та органів місцевого самоврядування їм потрібна лише позитивна комунікація та пошук нових партнерів.

3. ФОПи, які надають різні послуги або займаються «крафтовим» виробництвом. Такі підприємці після переїзду швидко починають працювати, оскільки на їх продукцію (послуги) практично завжди є значний попит. Допомоги з боку держави зазвичай такі підприємства (підприємці) практично не потребують.

4. ІТ-компанії, які допомоги держави для свого переїзду також практично не потребують, оскільки зазвичай мають достатні ресурси, щоб облаштуватися на новому місці.

В умовах воєнного стану збереження та розвиток експортного потенціалу українських підприємств стає критичним для економічної стабільності країни. Ефективна підтримка експорту допомагає підприємствам зберігати ринки збуту, диверсифікувати ризики та залучати валютні надходження, що необхідно для відновлення економіки. Основні напрями підтримки експортного потенціалу підприємств України під час війни включають:

а) фінансову підтримку та страхування ризиків:

– забезпечення доступу до пільгового фінансування експортних операцій, кредитів для підприємств, які зберігають експортну діяльність;

– страхування військових та політичних ризиків для українських експортерів, що зменшує потенційні збитки від форс-мажорних ситуацій;

б) державну підтримку та співпрацю з міжнародними організаціями:

– співпраця з міжнародними партнерами для відкриття нових ринків збуту та укладання торговельних угод;

– підтримка участі українських підприємств у міжнародних виставках, конференціях, ярмарках, що дає змогу зміцнювати торгові зв'язки;

в) логістичну підтримку:

– організація безпечних транспортних коридорів для експорту продукції через західні кордони України або через порти, що перебувають під контролем;

– підтримка в інтеграції до міжнародних ланцюгів постачання;

г) розвиток електронної торгівлі:

– створення та підтримка онлайн-платформ для просування української продукції на світові ринки через електронну комерцію;

- впровадження цифрових інструментів для швидкого обміну інформацією з іноземними партнерами;
- д) диверсифікацію експортних ринків:
 - фокусування на освоєнні нових ринків для уникнення залежності від окремих країн;
 - підтримка експорту до країн ЄС, де діють спрощені митні режими та квоти для українських товарів;
- е) впровадження інноваційних технологій:
 - інвестування в інновації та підвищення продуктивності підприємств;
 - модернізація виробництва для відповідності міжнародним стандартам якості.

Висновки. В умовах воєнного стану підтримка експортного потенціалу українських підприємств є важливим складником стратегії збереження економічної стабільності. Розвиток експорту допомагає не лише зберегти доходи підприємств, але й сприяти відновленню економіки в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Петряєва З. Ф., Іващенко Г. А. Методичне забезпечення оцінки експортного потенціалу підприємства. *Ефективна економіка*. 2020. № 1. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.1.53. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7572> (дата звернення: 02.04.2024).
2. Пілецька С. Т., Коритько Т. Ю., Ткаченко Є. В. Модель інтегральної оцінки економічної безпеки підприємства. *Економічний вісник Донбасу*. 2021. № 3(65). С. 56–65. DOI: 10.12958/1817-3772-2021-3(65)-56-65.
3. Ареф'єва О. В., Пілецька С. Т., Заболотна Д. В. Стратегічні ресурси забезпечення економічного потенціалу в контексті інтеграційно-диверсифікаційного розвитку підприємства. *Бізнес Інформ*. 2020. С. 398–404. DOI: 10.32983/222.
4. Дослідження сучасного стану економічного потенціалу промислових підприємств України / Т. П. Гітис, А. С. Борніков, С. В. Дуплякіна, С. О. Мороз. *Економічний вісник Донбасу*. 2021. № 3(65). С. 92–98.
5. Козловський В. О. Менеджмент вітчизняних підприємств в умовах воєнного стану. *Сучасні тенденції розвитку фінансових та інноваційно-інвестиційних процесів в Україні*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Вінниця, 2–3 березня 2023 р.). С. 306–307.

THE IMPACT OF THE WAR ON THE TOURISM INDUSTRY IN THE REGIONS OF UKRAINE: ANALYSIS AND DEVELOPMENT FACTORS

Dobrianska N. A.^{1*}, Liganenko M. H.^{2}**

^{1,2}*Odesa National University of Technology, Odesa (Ukraine)*

*e-mail: n.a.dobrianska@gmail.com

**e-mail: margie88svet@gmail.com

In the context of the current global situation, Ukraine occupies a central position in global attention, given its active participation in global political, economic, and military processes, as well as its integration into the European market. The military conflict in Ukraine has had a considerable impact on the tourism sector, resulting in a notable decline in tourist arrivals, job losses, and a reduction in economic activity. Additionally,

the tourism infrastructure in numerous regions of Ukraine has been adversely affected, further intensifying the detrimental consequences of the conflict. Despite the challenges, the tourism industry has demonstrated resilience by maintaining operations and exploring new areas of interest, including those related to dark and military tourism. In certain regions of the country, the prospect of engaging in tourism activities during wartime may be perceived as intimidating and risky. It is of the utmost importance to implement the requisite measures to guarantee the security of tourists. The negative impact of war on tourism notwithstanding, this industry can play an important role in economic recovery in the affected region. The following section will present a number of socio-economic factors that are of particular importance with regard to the development of tourism and the economy in the context of military events in Ukraine. In general, tourism can be an opportunity to facilitate the restoration and renewal of the economy of a region that has been devastated by war. The tourism industry plays an instrumental role in job creation, the enhancement of local quality of life, and the revitalization of economic activity. It is impossible to overstate the importance of tourism for the economy of a region affected by war. Furthermore, it can contribute to the expansion of economic activity, the development of infrastructure, the promotion of peace and stability, and the preservation of cultural heritage. By allocating resources to the tourism industry, an affected region can initiate the process of recovery and lay the foundation for a more stable and prosperous future.

Following the onset of the pandemic, revenues from the tourism sector exhibited a resurgence, demonstrating growth and gaining momentum. With the outbreak of a full-scale war, the tourism industry found itself in the most adverse circumstances in the history of the Ukrainian tourism industry [1]. It is imperative that travel companies consider these factors when designing and organizing excursions and trips. It would be beneficial for travel organizers to consider the proximity of nearby bomb shelters and to contemplate the provision of shelters for tourists in the event of an air raid alert. When designing and planning itineraries and travel in Ukraine, it is essential to consider the impact of the imposed curfew, which is in effect in all regions under martial law. This period typically extends from 10 p.m. to 5 a.m. It is imperative that travelers take this restriction into account and consider the schedule of visits to certain places when planning their itineraries. These features are primarily attributable to the existence of specific restrictions across different regions, as well as the positioning of critical infrastructure facilities.

To gain a general understanding of the evolution of tourism infrastructure, it is essential to examine the statistical data from the pre-war period. The data from 2021 serves as a valuable reference point in this regard. One of the principal indicators of the status of tourism development in the various regions of Ukraine is the number of entities engaged in the tourism industry. This indicator enables the assessment of the degree of

saturation of each region with operational tour operators, travel agents, and other industry participants. Following an analysis of the tourist flows of foreign and domestic tourists in 2021, it can be determined that the most popular regions among tourists are Kyiv (327,053 people), Lviv (69,927 people), and Odesa (20,648 people). Conversely, the regions with the lowest tourist flow are Poltava (328 people), Chernihiv (313 people), and Luhansk (16 people), a situation that was typical of the pre-war period [2]. The primary consequences of military aggression on the tourism sector in regions affected by the conflict in Ukraine can be summarized as follows:

- the heightened security risks and instability resulting from the hostilities have constrained the influx of tourists, as travelers seek destinations where their safety and stability are assured;
- the armed conflict has resulted in significant damage and destruction of infrastructure, including hotels, roads, and airports, which has a detrimental impact on the convenience and accessibility of tourist attractions;
- the economic downturn resulting from the war has led to a reduction in the purchasing power of tourists, which has in turn led to a decline in tourist demand;
- the restricted access to conflict zones has made it challenging for tourists to navigate these areas and maintain the necessary tourist infrastructure;
- the hostilities have resulted in social issues that impact security, including internal displacement and mass evacuations;
- the military conflict has resulted in psychological distress among the population and tourists, which has contributed to an overall decline in the region's climate and hospitality.

In general, these factors contribute to the lack of demand for tourism in both the conflict-affected regions of Ukraine and the country as a whole. It is widely acknowledged that the resolution of these issues represents a pivotal step towards the recovery and growth of the tourism industry in the affected regions and at the national level. The implementation of measures designed to ensure the safety of tourists, restore infrastructure and attractions, improve the quality of tourist services, and intensify marketing and advertising initiatives will be pivotal for the recovery and growth of the tourism industry in the affected regions of Ukraine. Investments in the tourism industry will have a positive impact on the local economy, but they will also contribute to the overall peacebuilding process in the regions.

REFERENCES

1. Втрати та напрями порятунку туристичного бізнесу України в умовах війни / О. Бордун, В. Шевчук, В. Монастирський та ін. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. 2022. Вип. 62. С. 178–196.
2. Паньків Н. Є. Характеристика потенціалу екотуризму України в умовах війни. *Креативний простір в Україні та світі: кол. моногр.* Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2022. С. 154–162.

НЕМАТЕРІАЛЬНІ АКТИВИ ЯК ПОТУЖНИЙ ІНСТРУМЕНТ ЗРОСТАННЯ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Єременко А. В.

*Державна навчально-наукова установа
«Академія фінансового управління», Київ (Україна)
e-mail: andreyy@ukr.net*

Відповідно до Всесвітньої комісії з навколишнього середовища та розвитку, «сталий розвиток» означає «розвиток, який відповідає потребам сьогодення, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти власні потреби». Визначення робить важливе припущення, що суб'єктами є люди. Інакше кажучи, потреби нинішнього людського покоління задовольняються без шкоди для потреб майбутніх людських поколінь. Тому сталий розвиток об'єднує економічні, соціальні та екологічні цілі суспільства, щоб покращити життя людини, не забираючи ресурсів, необхідних людям у майбутньому [1].

Компанії зараз інвестують більше в нематеріальні активи, ніж у матеріальні, оскільки нематеріальні активи відіграють ефективну роль у підтримці конкурентної переваги компаній через те, що їх нелегко імітувати, і саме тому вони є важливим визначальним чинником. Нематеріальні активи, як-от програмне забезпечення та науково-дослідні розробки, є критично важливими інвестиціями, які підтримують присутність компаній на ринку в наступні роки шляхом зниження витрат і збільшення прибутку, а нематеріальні активи є стратегічними інвестиціями для довгострокового шляху розвитку компаній. Стійке зростання компаній можна вважати комплексним механізмом для оцінювання його довгострокової стійкості. З іншого боку, інвестиції в нематеріальні активи є важливими для економіки знань, оскільки нематеріальні активи, що містять інформаційні елементи, як-от дослідження та розробки, патенти або програмне забезпечення, відіграють важливу роль у стабільному зростанні і вартості компаній [2].

Так, нематеріальні активи є основними активами створення вартості для сучасних компаній, елементами інноваційного потенціалу й основою сталого виживання та розвитку. В умовах жорсткої конкуренції на сучасному ринку компанії дедалі більше залежать від використання нематеріальних активів, як-от патенти, що є важливою основою для підвищення конкурентоспроможності та операційної ефективності компаній [3].

Репутація бренду є ще одним нематеріальним активом, що відіграє провідну роль на ринку та має величезну цінність. Сильний бренд зміцнює довіру, лояльність і високу ціну на продукти та послуги. Наприклад, бренди Nike або Apple символізують не просто продукти, а обіцянку якості, інновацій і певного стилю життя. Подібним способом дані про клієнтів, ретельно зібрані та проаналізовані, дають безцінне розуміння поведінки споживачів, уподобань і ринкових тенден-

цій. Ці дані дають змогу компаніям персоналізувати маркетингові стратегії, розробляти цільові продукти та, зрештою, стимулювати продажі [4].

У міру того, як нематеріальна, оцифрована економіка поширюється, потреба в перекваліфікації у компаніях і ширше – в суспільстві – стає більш актуальною. Схоже, що оцифровка, автоматизація та впровадження нематеріальних активів прискорилися, оскільки провідні компанії відреагували на тиск пандемії COVID-19. Опитування керівників компанії McKinsey Global Economic Conditions у грудні 2020 року показало, що приблизно 75 % респондентів у Північній Америці та Європі заявили, що очікують прискорення інвестицій у нові технології, включно з автоматизацією, у 2020–2024 роках, порівняно з 55 %, які сказали, що збільшили такі інвестиції у 2014 році – 19. Це може посилити тиск на низькокваліфікованих працівників, які непропорційно схильні до витіснення автоматизацією.

Нематеріальні ресурси висувають нові вимоги до інфраструктури знань. Перехід від матеріальних до нематеріальних активів збільшує потребу в інфраструктурі знань. Політики повинні будуть зосередитися на сприянні розвитку інфраструктури знань, включно з освітою, а також на комунікаційних технологіях, включно з інтернетом, міським плануванням та державними витратами на науку. Дедалі важливішою буде цифрова інфраструктура для зберігання та керування даними, технологія, необхідна для підтримки високошвидкісного з'єднання для передачі даних, і потужні високопродуктивні комп'ютери для обробки даних. Ця інфраструктура повністю розкриє цінність великих даних і сприятиме науково-технічним інноваціям, які дадуть змогу компаніям досягати своїх цифрових та інноваційних цілей [5].

Отже, нематеріальні активи представляють безліч глобальних можливостей для бізнесу в технологіях та інтелектуальній власності. Розуміючи можливості, орієнтуючись на виклики за допомогою підходу, що керується даними, і розробляючи стратегічний підхід до ліцензування та придбання, компанії можуть використовувати ці активи для досягнення сталого зростання, забезпечення конкурентної переваги та процвітання на глобальному ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Intangible Assets and Sustainable Development. URL: https://link.springer.com/reference-workentry/10.1007/978-3-030-11352-0_319
2. The Impact of Intangible Assets and Sub-Components of Intangible Assets on Sustainable Growth and Firm Value: Evidence from Turkish Listed Firms. URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/11/19/5359>
3. The role of intangible assets in promoting the sustainability of agri-food enterprises: Evidence from China. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0313592622002363>
4. Intangible Assets: The New Gold Rush in the Innovation Age. URL: <https://gcpit.org/intangible-assets-the-new-gold-rush-in-the-innovation-age/>
5. Getting tangible about intangibles: The future of growth and productivity? URL: <https://www.mckinsey.com/capabilities/growth-marketing-and-sales/our-insights/getting-tangible-about-intangibles-the-future-of-growth-and-productivity>

СВІТОВИЙ ДОСВІД ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ

Зверєв О. Д.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)

e-mail: o.zveriev@donnu.edu.ua

Системне зростання міжнародної напруги внаслідок виникнення різноманітних загроз, як-то тероризму, воєнної агресії, злочинності проти людяності та ін., ставить сучасний світ перед украй складними викликами не тільки політичній, але й економічній безпеці. Усі наведені загрози мають єдиний глибинний зміст – вони усі є порушенням міжнародного права та наявних зобов'язань, які та чи інша держава взяла на себе. Особливої актуальності та значущості ця проблема набула після відкритої агресії росії на територію України, після чого увесь цивілізований світ був змушений переглянути концепцію глобальної безпеки взагалі та економічної безпеки зокрема.

Для врегулювання грубих порушень міжнародних правових норм та здійснення належного системного впливу на державу, що вчиняє такі дії, застосовується з боку міжнародної цивілізованої спільноти складний та багатогранний комплекс різноманітних економічних і адміністративних чинників та важелів – зокрема, обмежень імпорту та експорту, заборону чи обмеження здійснення валютно-фінансових операцій, в тому числі з транскордонними розрахунками, заборона інвестицій, кредитування та ін. Власне, саме такі заходи і становлять зміст економічних санкцій [1, с. 575].

Тому поняття економічних санкцій треба розглядати як певні системні обмеження комерційного та фінансового характеру, які, як вказують М. Панковець та Т. Шевчук, застосовуються однією, декількома чи багатьма країнами щодо однієї країни-порушника (як варіант, групи осіб чи навіть однієї особи – наприклад, в. путіна). Ці заходи обмежень та заборон, звичайно ж, застосовуються передусім через загальнополітичні та соціогуманітарні причини, а не через економічні чинники – так, такими причинами стають вторгнення держави на чужу територію (наприклад, вторгнення рф на територію України), тотальне недотримання прав та свобод громадян, незаконна розробка чи розповсюдження ядерної зброї, підтримка міжнародного тероризму та ін. [2, с. 35].

Відтак основними цілями економічних санкцій є примушування суб'єктів-порушників міжнародного права до припинення незаконних чи злочинних дій. Але відразу ж треба наголосити, що санкції, прийняті однією країною, навіть якщо вона має особливу геополітичну і економічну вагу у світі, є явно недостатніми та малоефективними. Єдиною сьогодні універсальною міждержавною інституцією, яка має і повинна згуртовувати зусилля усього цивілізованого світу щодо грубих порушень міжнародного права, є ООН, оскільки її засадничі та виняткові компетенції, приписані у Статуті, мають бути визначальними для будь-яких ін-

ших санкційних заходів. Безпосередньо ж повноваженнями ухвалювати від імені членів ООН певні санкції щодо порушників міжнародного права наділений Радбез ООН. На практиці ж можна бачити, що через перебування у складі Радбезу ООН головного порушника світового правопорядку – російської федерації – роль цієї організації у санкційному тиску суттєво знижена.

Першою спробою запровадження санкцій як вагомого інструменту міжнародної економічної безпеки стало торговельне ембарго щодо Іраку після його вторгнення до Кувейту, запроваджене Радою Безпеки ООН в 1990 р. Але його ефекти стали більш провальними, ніж позитивними, оскільки не тільки не примусили владу С. Хусейна до миру, але породили низку гуманітарних проблем (зростання дитячої смертності, голод, епідемії тощо). З того часу економічні санкції стали більш точковими і гнучкішими аж до того моменту, коли під їх дію потрапила російська федерація [2, с. 576].

Водночас треба сказати, що економічні санкції завжди породжують негативні наслідки і для тих, хто їх запроваджує. Це означає, що основний негативний економічний ефект для країн чи організацій, що накладають санкції на порушників, визначається через прямі збитки і втрачену вигоду, яку вони могли б отримати. Яскравим прикладом такого негативного економічного ефекту є ситуація з Індією: країна була впродовж початку ХХІ ст. головним експортером російської зброї, здійснюючи купівлю різноманітного озброєння на кількадесят млрд дол. США. Проте внаслідок дії санкцій на російську федерацію Індія наприкінці 2023 року була змушена відмовитися від послуг російського ВПК, оскільки механізми прямих оплат став перебувати під санкціями з боку США. Відтак Індія була змушена повністю переорієнтувати не тільки свою торгівлю зброєю, але й власний оборонний комплекс, і терміново диверсифікувати армію. Іншим прикладом є Франція, відомий комерційний банк якої (Société Générale) був змушений терміново продати свої російські активи за ціною значно, нижчою від ринкової, і втратив на цьому більше 1,6 млрд євро [3].

Проте варто зазначити, що навіть неухильне дотримання накладених санкцій, перекивання різноманітних «сірих» схем не дає гарантії належного економічного ефекту, оскільки тиск санкцій далеко не відразу призводить до значних економічних втрат для країни, на яку їх накладено. Знову ж таки, експерти очікували суттєвого зниження головних макроекономічних показників російської федерації після низки пакетів санкцій світового співтовариства, проте ні рівень інфляції, ні зростання безробіття, ні падіння ВВП не стали проблемними для сучасного російського суспільства. Навіть більше – авторитетні світові фінансові видання стверджують, що попри дворічний санкційний тиск, економіка російської федерації і у 2024 році продовжує зростати (прогноз – 3,3 % до кінця поточного року), рівень безробіття найнижчий за останні роки (наприкінці 2023 р. він становив тільки 3 %) та ін. [2, с. 37].

Водночас санкційний тиск, як вказують і оглядачі, і експерти-аналітики, і фінансисти-практики, в середньостроковій перспективі неминуче має призвести до «перегріву» російської економіки, що відповідно ударить по її здатності далі вести війну і в перспективі призведе до різких пертурбацій всередині держави. Проте це уже поле для подальших більш серйозних досліджень.

Отже, санкції є сьогодні фактично основним чинником невійськового впливу на грубі порушення міжнародного права і виступають ключовим засобом забезпечення глобальної економічної безпеки усього цивілізованого світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Ведькал В. А., Агамалієв Е. А. Теоретичні та практичні аспекти санкцій у міжнародному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 575–577. URL: http://www.lsej.org.ua/10_2021/151.pdf (дата звернення: 11.09.2024).

2. Панковець М. П., Шевчук Т. В. Міжнародні економічні санкції в системі міжнародної безпеки: досвід та ефективність застосування в сучасних умовах. *Науковий вісник ЛНТУ України*. 2024. Т. 34, № 4. С. 34–40. URL: <https://nv.nltu.edu.ua/index.php/journal/article/download/2611/2617/> (дата звернення: 11.09.2024).

3. Краща альтернатива війні. Як США використовують санкції, щоб не застосовувати справжню зброю. URL: <https://texty.org.ua/articles/106638/krasha-alternatyva-vijni-yak-sshavykorystovuyut-sankciyi-aby-ne-vykorystovuvaty-spravzhnyu-zbroyu/> (дата звернення: 11.09.2024).

ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОЄКТНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ПОТОЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ, ЗАВДАННЯ ТА ВИКЛИКИ В ПЕРІОД ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Зіскінд Є. Ю.

Університет економіки та права «КРОК», Київ (Україна)
e-mail: yevgeniyziskind@gmail.com

Ключові слова: проєктний менеджмент, управління релігійними організаціями.

Глобальні та національні виклики, з якими стикається Україна в умовах воєнного стану, вимагають від релігійних організацій принципових змін у системі відносин між релігійними громадами, державою і суспільством. Згідно з проведеними Центром Разумкова дослідженнями, станом на 2023 рік громадяни України вважають, що окрім духовної місії, провідне або важливе місце в діяльності церкви, релігійного об'єднання займає соціальне служіння. Відповідаючи на запитання «Які завдання є першочерговими для релігійних організацій під час війни?», респонденти назвали надання психологічної допомоги (52 %), залучення міжнародної уваги та допомоги Україні (34 %) та допомогу у вирішенні соціальних і матеріальних проблем людей, які постраждали від насильства, внутрішньо переміщених осіб (30 %) [1]. Безумовно, всі ці завдання будуть не менш актуальними в період відновлення України у повоєнні часи. Усвідомлюючи важливість викликів, релігійні організації вже сьогодні активно запроваджують благодійні, гуманітарні

проекти, програми надання психологічної допомоги та соціальної адаптації ветеранам війни, постраждалим від російської агресії тощо.

Вочевидь ефективне вирішення всіх цих завдань потребує проектного підходу з використанням інструментарію та моделей сучасного менеджменту. Водночас природні особливості функціонування релігійних організацій обумовлюють необхідність досліджень у контексті адаптації методології менеджменту до специфіки функціонування релігійних організацій.

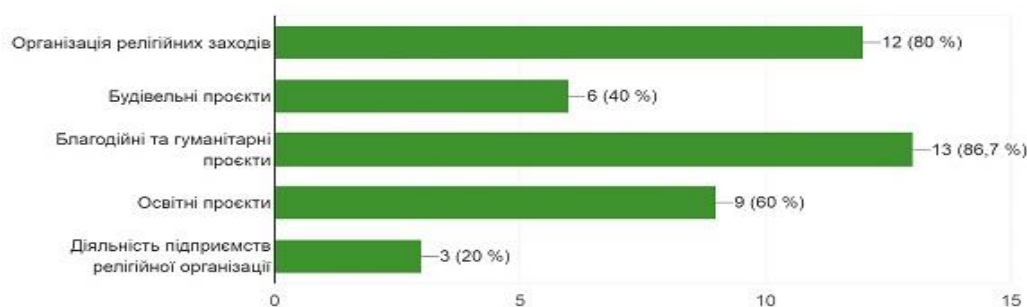
З метою аналізу поточного стану застосування проектного менеджменту в релігійних організаціях України автором було проведено експертне опитування серед керівників релігійних центрів, громад та релігійних організацій, які представляють основні діючі конфесії – православні, католицькі, протестантські, юдейські та мусульманські.

Результати досліджень засвідчують недостатній рівень застосування проектного менеджменту релігійними організаціями. Так, тільки 33,3 % респондентів зазначили, що їхні релігійні організації використовують проектний менеджмент у своїй діяльності, а 60 % використовують частково.

Діаграма 1. Чи використовує ваша церква / релігійна організація проектний менеджмент і для чого?

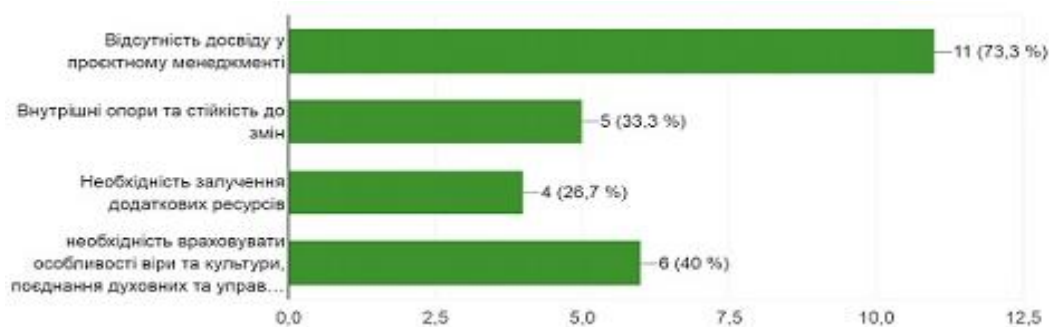
Найчастіше використовуються методи проектного менеджменту для покращення організації благодійних та гуманітарних проектів (86,7 %), організації релігійних заходів (80 %), в освітніх проектах (60 %).

Діаграма 2. У якій сфері діяльності вашої церкви / релігійної організації найчастіше використовуються методи проектного менеджменту?

Відповідаючи на запитання «Як змінилися підходи до використання проектного менеджменту в вашій церкві / релігійній організації під час війни?» експерти зазначили посилення використання проектного менеджменту для гуманітарних та благодійних проектів (100 %), збільшення кількості проектів для підтримки постраждалих та військовослужбовців (86,7 %), переорієнтація на надання допомоги постраждалим та миротворчі зусилля (46,7 %), розширення галузей діяльності, щоб підтримати реабілітацію та відновлення у зоні конфлікту (40 %), посилення ролі в мирному врегулюванні конфлікту та забезпеченні гуманітарної допомоги (46,7 %).

Водночас, відповідаючи на запитання «Які виклики виникають при впровадженні системи проектного менеджменту у вашій церкві / релігійній організації?», 73,3 % респондентів вказали на відсутність досвіду у проектному менеджменті, необхідність враховувати особливості віри та культури, поєднання духовних та управлінських аспектів (40 %), внутрішній опір та стійкість до змін (33,3 %).

Діаграма 3. Які виклики виникають при впровадженні системи проектного менеджменту у вашій церкві / релігійній організації?

Ці виклики не є специфічними суто для українських релігійних організацій. За оцінкою західних дослідників, керівники релігійних громад часто мають труднощі в управлінні своїми бізнес-процесами [2, 3]. Низька якість системи управління організаційними операціями серед лідерів релігійних громад у західній літературі пов'язується насамперед із проблемою суміщення духовних та управлінських функцій.

Ефективному впровадженню інструментарію проектного менеджменту в управління релігійними організаціями має сприяти розробка спеціальної програми релігійного менеджменту та адміністрування, запровадження програми проектного менеджменту в освітніх програмах вищих теологічних навчальних закладів, організація курсів підвищення кваліфікації та семінарів для релігійних діячів, залучення релігійними організаціями професійних консультантів. Це дасть змогу релігійним організаціям з максимальною ефективністю виконувати свої вагомні суспільні функції в період повоєнного відновлення України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Якименко Ю., Биченко А., Міщенко М. Українське суспільство, держава і церква під час війни. *Церковно-релігійна ситуація в Україні-2023. Інформаційні матеріали*. Київ: Центр Разумкова, 2023.
2. Masenya J. Boooyse. A community needs responsive management training model: Re-envisioning management training for pastors of the international assemblies of god church. *Verbum Et Ecclesia*. 2016. № 37(1). P. 1–9.
3. Plastow J. Isn't the Holy Spirit enough?: The case for churches and ministry leaders to hire a professional consultant. *Journal of Practical Consulting*. 2018. № 6(1). P. 10–17.

ПЛАНУВАННЯ РОЛІ ДЕРЖАВИ ЯК ЦИФРОВОГО ЛІДЕРА У ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ

Іщук А. Є.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: a.ishchuk@donnu.edu.ua

В умовах революційних ІТ-трансформацій Україна має стати першою країною, яка відбудовуватиме своє економічне та соціальне повоєнне життя на основі диджиталізації, стане цифровим лідером у відновленні і відтворенні суспільно-економічної структури та публічно-адміністративної інфраструктури. На цей момент, поки триває російська агресія на території нашої країни, державні органи й організації розробляють плани та проєкти, у яких закладають сучасне бачення майбутніх шляхів подолання наслідків воєнних дій та застосування останніх досягнень технологічного прогресу.

Ще на початку повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році Національною радою з відновлення України від наслідків війни розроблено План відновлення України, вагому частину якого становить блок питань «Диджиталізація» [1]. Згідно з цим документом, плановий період, який триватиме до 2032 року, умовно поділений на три етапи: воєнного часу, відновлення і модернізації. На першому етапі «Все для перемоги!» заплановано збереження та нарощування цифрового потенціалу країни, відновлення цифрової інфраструктури, стабілізація функціонування ІТ-економіки, надання електронних публічних послуг, забезпечення кібербезпеки. Другий етап передбачає перезапуск економіки та державних інститутів. На третьому етапі має завершитися структурна модернізація усіх сфер економіки та адміністративного управління з їх повною інтеграцією до європейського цифрового простору.

Національна програма «Основи відновлення: Цифрова держава» [2] складається з різноманітних проєктів, спрямованих на побудову ефективного цифрового середовища надання публічних послуг населенню, бізнесу та інвесторам. Концепція цифрової держави полягає у впровадженні інформаційних та комунікаційних технологій (інтернет, великі дані, штучний інтелект, інтернет речей, хмарні обчислення, блокчейн тощо) для покращення функцій держави та підвищення ефектив-

ності надання адміністративних послуг (зниження бюджетного та бюрократичного навантаження). Характеристику основних диджитал-проектів програми наведено в табл. 1.

Таблиця 1. Характеристика окремих диджитал-проектів Національної програми «Основи відновлення: Цифрова держава»

Назва диджитал-проекту	Цілі проекту
Розвиток електронних публічних послуг	100 %-ве надання електронних публічних послуг на Єдиному державному вебпорталі електронних послуг. Кількість таких послуг сягатиме 2 350. Переведення публічних послуг у пріоритетних сферах (освіта, охорона здоров'я) в електронну форму. Створення комплексних публічних е-послуг (Втрата близької людини, е-Підприємець, Англomовна версія Порталу Дія, Іноземні студенти, Документи про освіту в електронній формі е-архів). Послуги для ветеранів (е-ветерани). Послуги щодо дошкільної та шкільної освіти (е-атестат, е-садочок, е-школа). Послуги для українців за кордоном. Спрощення процесу отримання дозвільних та реєстраційних документів
Інституційний розвиток диджиталізації	Удосконалення системи організації надання методичної, консультаційної та практичної допомоги органам публічної влади у формуванні та розвитку е-послуг, а також покращення трансграничної співпраці задля пришвидшення інтеграції України в Європейський цифровий простір. Створення життєвого циклу послуги. Створення законодавчої бази про надання універсальної соціальної послуги
Розвиток мережі Центрів ДІА (центри надання адміністративних послуг)	Модернізація центрів надання адміністративних послуг у Дія. Центри та розширення мережі точок доступу до публічних послуг. Розширення переліку обов'язкових для надання через ЦНАП послуг та збільшення відсотка інтегрованості до ЦНАП послуг у сфері державної реєстрації актів цивільного стану, адміністративних послуг соціального характеру, пенсійних послуг, послуг для водіїв та паспортних послуг
Розвиток публічних електронних реєстрів	Розвиток Єдиного державного демографічного реєстру до статусу Population register (відповідно до визначення ООН). Розробка та впровадження Єдиного державного реєстру адрес. Модернізація інформаційної системи «Програмна платформа для розгортання та супроводження державних електронних реєстрів»
Забезпечення населення доступом до інтернету зі швидкістю 1 Гбіт/с	Збільшення частки населення, яке має доступ до мобільного інтернету, зі швидкістю не менше 2 Мбіт/с, до 95 %. Збільшення частки сільських домогосподарств, що мають технічну можливість підключитися до фіксованого широкопasmового доступу до мережі Інтернет зі швидкістю не менше 100 Мбіт/с, до 95 %. Розроблення та впровадження механізму компенсації за доступ до об'єктів інфраструктури. Створення спільного роумінгового простору з ЄС. Гармонізація частот у відповідності вимог ЄС

Джерело: складено автором за [1, 2]

Одним із питань планового дослідження науковців Київської школи економіки «Повоєнне відновлення України. Нові ринки та цифрові рішення» [3] є розробка стратегічних заходів щодо запровадження державою цифрових рішень. У межах проекту виділяються три групи процесів відновлення: систематизація відновлення; розподіл ресурсів; сприяння експорту [3, с. 23]. Систематизація відновлення означає формування системи управління та обліку процесами віднов-

лення (диджитал-платформи), яка будуватиметься на основі наявних і розробки нових цифрових рішень. Цифровізація розподілу ресурсів покликана забезпечити відкритий і неупереджений доступ до всіх видів ресурсів (державних, партнерських, приватних, кредитних, компенсаційних, репараційних, гуманітарних) для всіх учасників процесу відновлення.

Урядовий План для програми ЄС макрофінансової допомоги Україні Ukraine Facility 2024–2027 [4] є одним з інструментів для відновлення, реконструкції та модернізації України, який може паралельно прискорити шлях України до набуття членства в Європейському Союзі. Він визначає два основні блоки реформ щодо інтеграції України до Єдиного цифрового ринку ЄС у межах Компоненту I Ukraine Facility. Реформа 1 передбачає створення безпечної та ефективної цифрової інфраструктури шляхом підключення до швидкісного інтернету, запуску 5G, законодавчого регулювання за стандартами ЄС. Реформа 2 полягає у цифровізації послуг – збільшення числа електронних публічних послуг, налагодження цифрової взаємодії між державними органами, забезпечення транскордонної сумісності електронних реєстрів.

Отже, для ефективного та швидкого відновлення України важливо якомога швидше мобілізувати ресурси та відновлювати економіку вже зараз. На шляху відновлення Україна прагне стати лідером у цифровій трансформації, використовуючи диджиталізацію для відбудови своєї економіки та соціального життя після війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Диджиталізація». *Національна рада з відновлення України від наслідків війни*. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/digitization.pdf>
2. Національна програма «Основи відновлення: Цифрова держава». *E-Ukraine*. URL: <https://eukraine.org.ua/ua/news/ofis-prezidenta-rozrobiv-proyekt-vidnovlennya-kritichno-vazhlivoyi-poshkodzhenoji-infrastrukturi>
3. Повоєнне відновлення України. Нові ринки та цифрові рішення / Н. Шаповал, М. Федосенко, О. Грибановський, О. Терещенко. Policy Paper. KSE, 2022. 28 с. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/09/Digital-instruments-in-Ukrainian-recovery.pdf>
4. План для Ukraine Facility 2024–2027. Кабінет міністрів України, 2024. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/plan-ukraine-facility.pdf>

МІГРАЦІЯ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇН ЄВРОПИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Козловський С. В.^{1*}, Заюков І. В.^{2**}

¹Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна),

²Вінницький торговельно-економічний інститут

Державного торговельно-економічного університету, Вінниця (Україна)

*e-mail: s.kozlovskyy@donnu.edu.ua

**e-mail: i.zayukov@vtei.edu.ua

Міграція є важливим фактором економічного розвитку на рівні, зокрема з фінансовим і фізичним капіталом, людським капіталом, інтелектуальним капіталом тощо. Нині у світі налічується приблизно 300 млн міжнародних мігрантів, або 4 % населення світу, з них 60 % є трудовими мігрантами (ІОМ, 2023). Сьогодні процеси міграції загострилися через війни в Африці, Європі, Азії. У 2023 році було зафіксовано приблизно 36,5 млн біженців (ІОМ, 2023). Обсяги міграції будуть стрімко зростати у 2024 році, зокрема через посилення міграційної політики країн-членів ЄС та США. Наприклад, у 2023 році, порівняно з 2022 роком, кількість заявок мігрантів на надання притулку до країн ЄС зросла на 20 % (Dzerkalo Tyzhnya, 2024). Через війну Росії проти України країни ЄС надали можливість іммігрантів з України, зокрема біженцям отримати можливість перебування в них. Так, серед країн ЄС найбільшу кількість українських біженців прийняла Німеччина (1,215 млн іммігрантів); Польща – 0,96 млн іммігрантів; Чехія – 0,365 млн іммігрантів) (Visit Ukraine, 2023). За даними дослідження, фахівцями Об'єднаного дослідницького центру Європейської комісії був створений «Атлас міграції» (Visit Ukraine, 2023), який дає можливість отримати інформацію щодо підтримки країн ЄС біженцям із України. Так, найбільші рівні підтримки фіксуються у Фінляндії – 92 %; Швеції – 89,3 %; Іспанії – 87,9 %; Італії – 85,7 %; Польщі – 84,7 %; Румунії – 83 %; Ірландії – 79,2 %; Нідерландах – 78,4 %; Угорщині – 77,5 %; Франції – 76,4 %; Німеччині – 73,6 % (European Commission, 2023). Загострення сучасних міграційних процесів вимагає вивчення впливу «Атласу міграції» на економічний розвиток країн світу. Наявна статистична база з урахуванням обмеженого доступу до неї через війни дає можливість частково дослідити вплив факторів на економічний розвиток. Серед таких факторів пропонується дослідити чисту міграцію на економічний розвиток країн (валовий внутрішній продукт) Європи за умови незмінності інших факторів.

Отже, пропонується дослідити окремий аспект характеру впливу міграції як окремого фактору впливу, за незмінності інших факторів, на валовий внутрішній продукт країн Європи, зокрема України.

Проведений кореляційно-регресійний аналіз дав змогу зробити такі висновки. По-перше, для країн-членів ЄС-27 встановлено, що чиста міграція позитивно і прямо пропорційно впливає на рівень ВВП. Так, на 18,5 % обсяги створеного

ВВП в зазначених країнах залежать від чистої міграції. По-друге, крім країн ЄС, зокрема України, також виявлено позитивний вплив чистої міграції як окремого фактору впливу, за незмінності інших факторів, на рівень валового внутрішнього продукту. Для більшої візуалізації представимо результати дослідження на рис. 1.

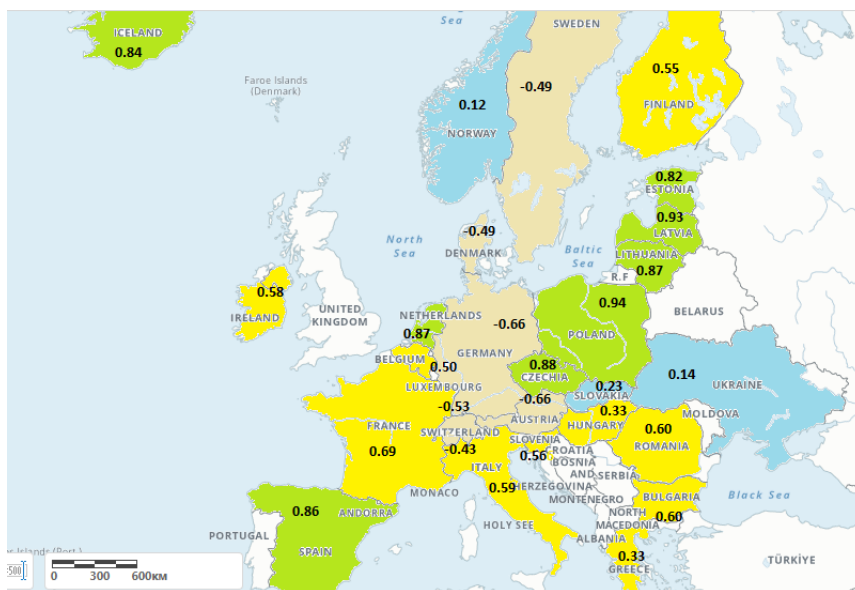

Рисунок 1. Оцінка щільності зв'язку (r) між чистою міграцією та обсягами створеного валового внутрішнього продукту в окремих країнах Європи

Дані, наведені на рис. 1, свідчать, що у країнах, як-от Czechia ($r = 0.88$); Estonia ($r = 0.82$); Spain ($r = 0.86$); Latvia ($r = 0.93$); Lithuania ($r = 0.87$); Netherlands ($r = 0.87$); Poland ($r = 0.94$); Portugal ($r = 0.88$); Iceland ($r = 0.84$), зв'язок між чистою міграцією та обсягами створеного валового внутрішнього продукту достатньо високий – на мапі (рис. 1) позначено зеленим кольором. Середній рівень зв'язку спостерігається у країнах, як-от Belgium ($r = 0.50$); Bulgaria ($r = 0.60$); Ireland ($r = 0.58$); Greece ($r = 0.33$); France ($r = 0.69$); Italy ($r = 0.59$); Hungary ($r = 0.33$); Romania ($r = 0.60$); Slovenia ($r = 0.56$); Finland ($r = 0.55$), – на мапі (рис. 1) позначено жовтим кольором. Водночас для цих країн фактичне значення коефіцієнта Фішера менше нормативного ($F < F_t$). У цьому випадку коефіцієнт кореляції (r) не визнається достовірним. У європейських країнах, як-от Malta ($r = 0.04$); Slovakia ($r = 0.23$); Norway ($r = 0.12$); Ukraine ($r = 0.14$), зв'язок слабкий – на мапі (рис. 1) позначено синім кольором. На жаль, як видно із проведеного кореляційно-регресійного аналізу, відповідний зв'язок для умов України практично відсутній. Тобто іммігранти, які залишились жити і працювати в Україні, мало впливають на створення ВВП країни. До того ж зазначено наявність від'ємного зв'язку, зокрема у країнах, як-от позначені на мапі (рис. 1) червоним кольором: Denmark ($r = \text{«мінус» } 0.49$); Germany ($r = \text{«мінус» } 0.66$); Luxembourg ($r = \text{«мінус» } 0.53$); Austria ($r = \text{«мінус» } 0.66$); Sweden ($r = \text{«мінус» } 0.49$); Switzerland ($r = \text{«мінус» } 0.43$). Водночас для цих країн фактичне значення коефіцієнта Фішера менше нормативного ($F < F_t$). У цьому випадку коефіцієнт кореляції (r) не визнається достовірним.

Для прикладу, спрогнозуємо рівень ВВП Польщі у 2023 році (станом на 23.02.2024 даних щодо ВВП на офіційному сайті Євростату немає). Базуючись на динаміці даних обсягів чистої міграції в Польщі за період із 2013 до 2021 року, було визначено за допомогою MS Excel (на основі застосування лінії тренду) їх потенційне зростання у 2022–2023 роках (рис. 2, рис. 3).

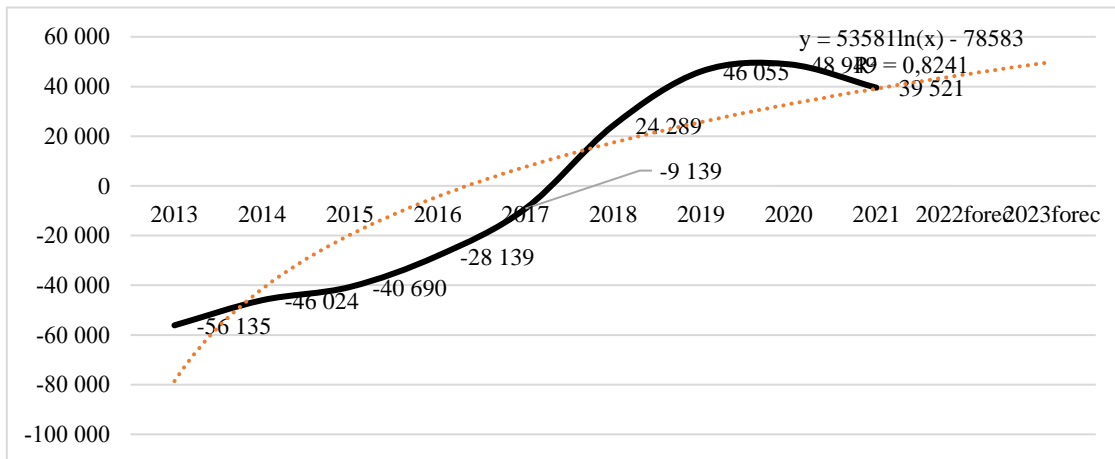

Рисунок 2. Фактичні та прогнозовані обсяги чистої міграції в Польщі, осіб

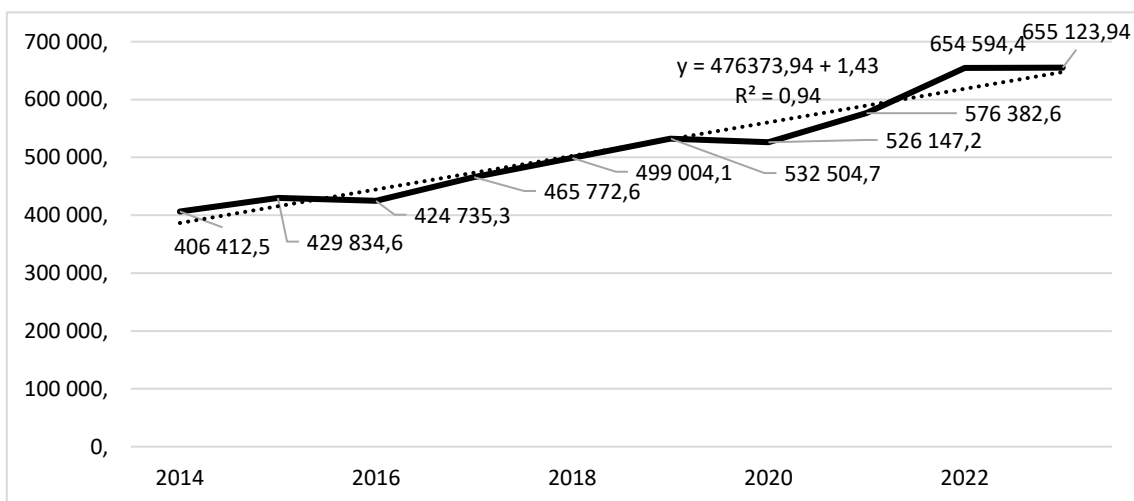

Рисунок 3. Прогнозований обсяг ВВП в Польщі з урахування одного фактора – чистої міграції, млн євро

Отже, вплив чистої міграції як окремого фактора впливу, за незмінності інших факторів, зокрема за рахунок мігрантів з України в Польщу в потенційному обсязі 125 тис. осіб, дасть змогу потенційно збільшити ВВП Польщі у 2023 році на 529,54 млн євро (0.08 %) (Kozlovskiy et al, 2024).

Отже, дослідження довело, що між фактором чистої міграції як окремим фактором впливу, за незмінності інших факторів, та результативною ознакою – валовим внутрішнім продуктом переважної кількості країн Європи, – існує зв'язок. За окремими країнами він високий, за іншими – незначний. Причому доведено, що мігранти, зокрема переважно трудові, роблять значний внесок в економічне зростання приймаючих країн. Саме тому міжнародні організації, зокрема Міжнародна організація міграції, розробляє комплекс заходів та надає рекомендації країнам

світу щодо забезпечення безпечних і гідних умов для мігрантів (трудових, біженців, освітніх тощо). Це дослідження надає додатковий аргумент на користь міграції щодо розвитку економіки не тільки для приймаючих країн, але і для тих країн, з яких приїжджають мігранти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. International Organization for Migration (IOM). *Migration and human mobility: Key global figures*. 06.11.2023. URL: <https://www.migrationdataportal.org/sites/g/files/tmzbd1251/files/2023-11/EN%20November%20update%20%281%29.pdf>
2. Аналітики прогнозують стрімке зростання міграції до Європи у 2024 році. *Дзеркало тижня*. 17.01.2024. URL: <https://zn.ua/ukr/europe/analitiki-prohnozujut-strimkezrostannja-mihratsiji-do-jevropiu-2024-rotsi.html>
3. Visit Ukraine. Which EU countries support the reception of Ukrainian refugees the most: Latest data. 22.12.2023. URL: <https://visitukraine.today/blog/3117/which-eu-countries-support-the-reception-of-ukrainian-refugees-the-most-latest-data>
4. Database. *Eurostat*. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database>
5. Relationship between net migration and economic development of European countries: Empirical conclusions / S. Kozlovskiy, T. Kulinich, I. Vechirko, R. Lavrov, I. Zayukov, H. Mazur. *Problems and Perspectives in Management*. 2024. Vol. 22(1). P. 605–618. DOI: 10.21511/ppm.22(1).2024.48.

ПРОБЛЕМАТИКА СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО УРЕГУЛЮВАННЯ УПРАВЛІННЯ ЗАПАСАМИ НА УКРАЇНСЬКИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Крамнична С. В.^{1*}, Разборська О. О.^{2**}

^{1,2}Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)

*e-mail: kramnychna.s@donnu.edu.ua

**e-mail: o.rozborska@donnu.edu.ua

У нинішніх умовах воєнного стану в Україні підприємства, зокрема й торговельні, змушені працювати в умовах невизначеності щодо своїх подальших перспектив, тобто їх діяльність є абсолютно непередбачуваною та непрогнозованою. За таких умов невизначеність тісно пов'язана з ризиком у всіх видах підприємницької діяльності і є первинним явищем, тоді як ризик – вторинним явищем. Зі зростанням рівня невизначеності зростає ризик, і навпаки, а головною відмінністю між цими двома явищами є різна можливість їх вимірювання та оцінки. Якщо невизначеність виміряти вкрай складно або навіть неможливо, то ризик можна оцінити. Тому, на відміну від невизначеності, яка є об'єктивним явищем, ризиком можна і потрібно управляти.

Невизначеність вимірювати вкрай складно або навіть неможливо, водночас ризик можна оцінити, отже, ризиком, на відміну від невизначеності, яка є об'єктивним явищем, можна і треба управляти [1]. Отже, ризик існує завжди, тому прийняття господарських рішень має ґрунтуватися на алгоритмі дій щодо управління ним.

Сьогоденний стан функціонування бізнес-структур у сфері торгівлі актуалізує необхідність врахування негативних наслідків можливих ризикових подій та

пошуку інструментів управління, що дають змогу мінімізувати втрати та швидко й адекватно реагувати на зміни [2]. У цьому контексті система управління товарними запасами (далі СУТЗ) виходить на перший план у системі управління активами, оскільки забезпечуватиме підприємству стійке функціонування. Водночас важливим є забезпечення цієї системи своєчасною інформацією за допомогою обліково-аналітичного урегулювання.

Водночас торговельні підприємства стикаються з низкою проблем під час впровадження СУТЗ. Особливо це стосується діяльності торговельних бізнес-структур в умовах воєнного стану, оскільки вони мають неповну інформацію про наявність і рух запасів через вплив факторів внутрішнього та зовнішнього середовища. Як наслідок, відбувається погіршення якості облікової інформації, яка, як відомо, є основою обліково-аналітичних процедур. Це створює сприятливе середовище для формування факторів невизначеності в бухгалтерському обліку, та створює ризикову ситуацію щодо формування СУТЗ суб'єкта господарювання [3].

На нашу думку, фактори, пов'язані з виникненням проблем під час організації СУТЗ на вітчизняних торговельних підприємствах, з урахуванням дії воєнного стану можна поділити на дві групи.

Таблиця 1. Проблемні питання, що виникають під час організації СУТЗ на торговельних підприємствах

Фактори зовнішнього середовища	Фактори внутрішнього середовища
Державне та суспільно-професійне регулювання бухгалтерського обліку, у т. ч. регуляторні обмеження та вимоги з боку державних органів та військових відомств	Низький рівень оперативності інформаційного забезпечення УТЗ, спричинений несвоєчасним надходженням первинних документів у бухгалтерію
Економічна нестабільність та обмеження у фінансовій сфері внаслідок змін у податковій політиці, доступності кредитів тощо	Невідповідний рівень контролю та оперативного регулювання процесів утворення ТЗ
Непередбачена зміна попиту, у т. ч. внаслідок воєнних дій	Недосконалість контролю процесу використання ТЗ, що полягає насамперед у відсутності СВК
Порушення постачання ТЗ через блокаду, обмеження в переміщенні або проблеми в ланцюжку	Несвоєчасність коригування облікової політики та технології обліку щодо ТЗ у зв'язку зі змінами у законодавстві, а також порядку переоцінки (списання) ТЗ, щодо яких втрачено контроль чи які перебувають у зоні активних бойових дій тощо
Збитки, крадіжки, відчуження ТЗ внаслідок тимчасової окупації територій перебування бізнесу	Відставання змін технології облікового процесу щодо ТЗ за часом від змін, що сталися у фінансово-господарській діяльності підприємства
Суттєве знецінення та зменшення курсовості активів	Невідповідність організації бухгалтерського обліку ТЗ на підприємстві галузевій специфіці його діяльності
Відчуження / передача ТЗ на потреби оборонного комплексу	Недостатня кваліфікація працівників бухгалтерії, що особливо помітно під час впровадження нових бухгалтерських інформаційних систем

Фактори зовнішнього середовища	Фактори внутрішнього середовища
Неможливість проведення повноцінної інвентаризації ТЗ внаслідок бойових дій	Відсутність автоматизації складського обліку та використання застарілого обладнання
Ускладнений зв'язок та координація між різними відділами та рівнями управління підприємством	Відсутність комплексних поєднань усіх видів обліку підприємства для забезпечення керівництва управлінською інформацією
Проблеми з енергопостачанням, як-от припинення постачання електроенергії або зниження доступності палива	Дублювання записів у бухгалтерських документах щодо надходження, руху та вибуття ТЗ, що призводить до збільшення трудомісткості складання первинних документів, зокрема дублювання інформації щодо руху ТЗ
Доступність трудових ресурсів до управління активами через мобілізацію, евакуацію тощо	Імовірність неправильного вибору підходів щодо обрання методів оцінки ТЗ
Переміщення бізнесу в інші регіони (релокація)	Не розроблений порядок документування та відображення обліку руху ТЗ внаслідок релокації бізнесу

Ці проблеми можуть бути значною мірою нівельовані за умови комплексного підходу до підготовки обліково-аналітичного урегулювання такої системи. Для цього насамперед необхідно провести оцінку ризиків, спрямовану на надання власникам або керівникам об'єктивної незалежної інформації щодо наявності та стану товарних запасів підприємства. Це пов'язано з тим, що саме вони перевіряють дії окремих посадових осіб, виявляють недоліки, порушення чи зловживання у їх діяльності та встановлюють причини порушень, винних осіб [4, 5].

Отже, можна зробити висновки, що оцінка та аналіз ризиків вимагає ретельної підготовки, а також вміння передбачити як виникнення конкретних небезпек, так і їх можливі наслідки в процесі діяльності підприємства.

Важливо також спланувати можливі шляхи вирішення виявлених проблем. В результаті буде сформовано контрольне середовище та сплановано обліково-аналітичне урегулювання СУТЗ, а також здійснюватимуться певні дії інформування персоналу та розроблено варіанти оцінки результатів контрольних заходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Про внутрішню торгівлю. Концепція проекту Закону України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/243108808>
2. Сосновська О. О., Деденко Л. В. Ризик-менеджмент як інструмент забезпечення стійкого функціонування підприємства в умовах невизначеності. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*. 2019. № 1(3). С. 70–79. DOI: 10.32750/2019-0106.
3. Овандер Н. Л. Огляд міжнародних та українських стандартів з управління ризиками з погляду сучасних викликів та загроз. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 27. С. 305–312.
4. Пеняк Ю. С., Беляєва Л. А., Рудь О. О. Обліково-аналітичне забезпечення управління виробничими запасами. *Проблеми сучасний трансформацій*. 2022. № 5. URL: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view>
5. Пушкарь І. В., Шишкіна А. П. Особливості обліково-аналітичного забезпечення управління запасами. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 44. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1847>

РОЗВИТОК РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Лісогор Л. С.

Національний інститут стратегічних досліджень, Київ (Україна)

e-mail: laralisogor@gmail.com

З початку повномасштабної агресії РФ проти України суттєво загострилися ризики погіршення якості зайнятості, пов'язані з наростанням негативних тенденцій розвитку українського ринку праці. Передусім це стосувалося скорочення кількості економічно активного населення внаслідок збільшення міграційного відтоку жінок репродуктивного віку, молоді та дітей. За даними Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців, за кордон з території України (станом на 18 вересня 2024 року) виїхало 6,8 млн осіб [1]. За умов збільшення тривалості перебування українських громадян за кордоном отримання статусу тимчасового захисту може певною мірою сприяти ослабленню їх мотивації до повернення. Відповідно значним ризиком у перспективі може стати скорочення обсягів пропозиції робочої сили в Україні.

Водночас внаслідок збільшення обсягів міграційного відтоку можливе також погіршення якості освітнього потенціалу країни. Відповідно до даних опитування «Напрями переміщення, ризики захисту та потреби біженців з України», проведеного Управлінням Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців у квітні 2023 року, майже 78 % опитаних респондентів мали високий рівень освіти (вищу та професійно-технічну) (рис. 1).

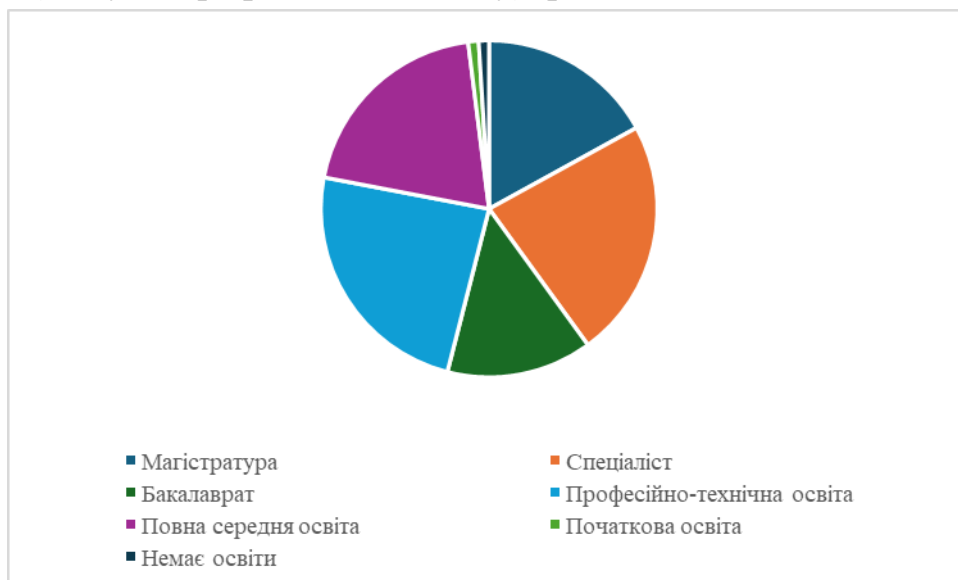

Рисунок 1. Рівень освіти опитаних громадян України за кордоном, %

Джерело: [2]

Водночас не менш серйозною проблемою, що може виникати під час працевлаштування українських громадян за кордоном, є можливість їх поступової де-кваліфікації. Результати обстеження, проведеного Центром Економічної Страте-

гії «Українські біженці. Майбутнє за кордоном та плани на повернення», свідчать, що майже 51 % українців, працевлаштованих за кордоном, працюють не за отриманою професією. Водночас за професією, за якою працювали до 24 лютого 2022 року, було зайнято лише 36 % опитаних респондентів [3]. Відповідно це може призвести до зниження рівня їх кваліфікації у перспективі, обмежених можливостей використання отриманого професійного досвіду.

Водночас значно загострилися проблеми забезпечення зайнятості на вітчизняному ринку праці. Зокрема, на тлі скорочення кількості робочих місць (внаслідок повномасштабної агресії РФ проти України) спостерігається нестача робочої сили, яка займає найвищі щаблі у переліку проблем ведення бізнесу у країні. За даними щомісячного опитування підприємств «Український бізнес під час війни», проведеного Інститутом економічних досліджень і політичних консультацій у лютому 2024 року, частка підприємств, які мали проблеми з наймом кваліфікованої робочої сили, збільшилася з 21 % у січні 2023 року до 43 % у квітні 2024 року [4] (рис. 2).

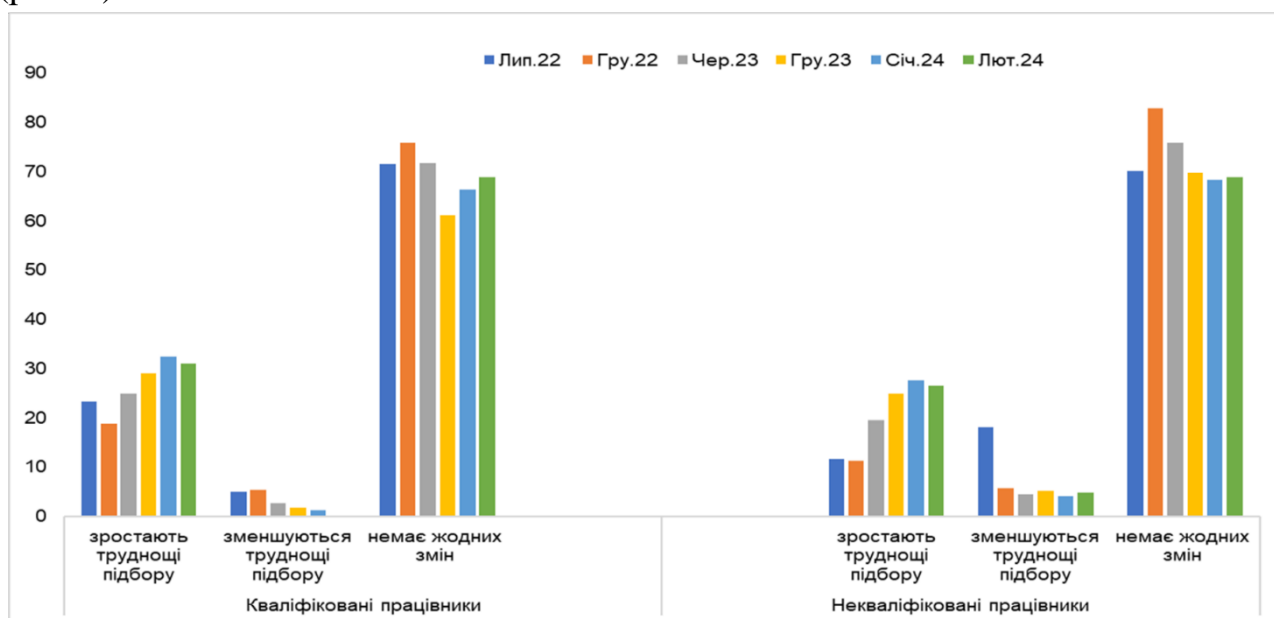

Рисунок 2. Проблеми підприємств із наймом кваліфікованої та некваліфікованої робочої сили, % від опитаних підприємств

Джерело: [4]

Це свідчить про загострення проблем з відтворенням робочої сили для забезпечення ефективного повоєнного відновлення, досягнення сталості та стійкості розвитку регіонів та країни у перспективі.

Відповідно посилюються проблеми підготовки кваліфікованої робочої сили у закладах освіти, обумовлені обмеженістю контингенту потенційних абітурієнтів, нестачею педагогічних кадрів, зношеністю та руйнацією інфраструктури закладів освіти. Недостатньо високою дотепер є розвиненість системи неформальної освіти, підтвердження отриманих результатів навчання, що обмежує можли-

вості оперативного реагування системи освіти та професійного навчання на зміни поточних і перспективних потреб економіки.

Загалом недостатньо ефективна адаптація ринку праці до потреб економіки є результатом впливу обмежених можливостей збалансування попиту та пропозиції на зареєстрованому ринку праці за рахунок урахування професійних кваліфікацій як зайнятого, так і незайнятого населення. Також загострюються проблеми інформаційного забезпечення моніторингу потреб роботодавців у професійних кваліфікаціях (на національному, регіональному та місцевому рівнях), обумовлені обмеженістю статистичної інформації.

Для забезпечення збалансованого розвитку ринку праці України в умовах воєнного відновлення доцільно:

- стимулювати роботодавців до створення якісних та конкурентоспроможних робочих місць;
- забезпечити підвищення рівня поінформованості стейкхолдерів щодо змін попиту та пропозиції робочої сили, покращувати інформаційне забезпечення аналізу та моніторингу ринку праці шляхом проведення опитувань роботодавців щодо перспектив змін потреби у робочій силі на рівні регіонів та громад;
- сприяти покращенню якості освітніх послуг за рахунок посилення співпраці з роботодавцями, залучення їх до підготовки освітніх програм, організації стажування педагогів та студентів на виробництві, стимулювання роботодавців до оновлення інфраструктури закладів освіти;
- створювати умови для розвитку неформальної освіти, покращувати поінформованість стейкхолдерів щодо можливостей підтвердження результатів неформальної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Operational Data Portal. Ukrainian Refugee Situation. *UNHCR*. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення 19.09.2024).
2. Displacement patterns, protection risks and needs of refugees from Ukraine #2. Regional Protection Analysis, UNHCR Regional Bureau for Europe, April 2023. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/download/100191> (дата звернення 19.09.2024).
3. Ukrainian refugees. Future abroad and plans for return. *Centre for Economic Strategy*. URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/research.-ukrainian-refugees.-third-wave.pdf> (дата звернення 19.09.2024).
4. Щомісячне опитування підприємств. *Інститут економічних досліджень і політичних консультацій*. 2023. Вип. 22, вересень. URL: <http://www.ier.com.ua/ua/institute/news/?pid=7431> (дата звернення 19.09.2024).

ЗАЛУЧЕННЯ НЕУРЯДОВИХ АНАЛІТИЧНИХ ЦЕНТРІВ УКРАЇНИ ДО ПРОЦЕСІВ ЕКОНОМІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ КРАЇНИ

Львова О. Г.

Університет економіки та права «КРОК» Київ (Україна)

e-mail: LvovaOH@krok.edu.ua

Анотація. У матеріалі автор досліджує залучення неурядових аналітичних центрів України до процесів економічного відновлення та наводить приклади співпраці організацій.

Ключові слова: неурядові аналітичні центри, війна, економічне відновлення.

Abstract. The article examines the engagement of non-governmental think tanks in the process of economy recovery in Ukraine and provides some examples of collaborations' of organizations.

Keywords: non-governmental think tanks, war, economy recovery.

Постановка проблеми та її актуальність. Після початку повномасштабної російської агресії у 2022 році Україна зіткнулася з багатьма безпековими, економічними, гуманітарними та іншими викликами. Економічне відновлення є одним з важливих компонентів функціонування та розвитку країни. Участь у цих процесах неурядових аналітичних центрів є запорукою прийняття ефективних, на основі аналізу та даних, рішень.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Незважаючи на короткий термін з початку повномасштабної російської агресії, вже є дослідження з цієї тематики. Так, у статті науковців В. Аксьонової та К. Лозки фокусується увага на тому, як українські експерти працюють над залученням міжнародної підтримки своєї країни [7]. Публікація Українського центру європейської політики показує напрацювання, які пов'язані з євроінтеграцією України у 2022–2023 роках, зокрема аналітичних центрів [4].

Формулювання цілей статті. Ключовою метою статті є дослідження залучення неурядових аналітичних центрів до економічного відновлення країни.

Виклад основного матеріалу. Після початку повномасштабної російської агресії більшість аналітичних центрів не припиняли своєї діяльності: частина в перші місяці переформатували свої проєкти під потреби війни, інша частина продовжувала досліджувати ті сфери, які завжди були у фокусі [9]. Хоча війна досі триває, і немає точного бачення її закінчення, важливим напрямом роботи аналітичних центрів стало економічне відновлення країни.

Аналітичні центри реалізують проєкти в цьому напрямі і самі, і в партнерстві. Наприклад, Інститут аналітики та адвокації у 2023 році написав декілька аналітичних записок щодо різних аспектів відбудови, аналізував процес відновлення в інших країнах [5], моніторив новини в межах мультимедійного проєкту трекер-відбудови [6].

Після початку повномасштабного російського вторгнення посилилися партнерства між аналітичними центрами. Консорціум RRR4U (Resilience, Reconstruction and Relief for Ukraine) об'єднав чотири провідні аналітичні центри з питань економіки та енергетики: Центр економічної стратегії, Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, Інститут аналітики та адвокації і DiXi Group [1]. Один із важливих проєктів, який втілює Консорціум, – Кулінарна книга українського відновлення, – документ, який окреслює чіткі принципи відбудови країни [3].

Ще один приклад співпраці – проєкт «Контроль витрат на відновлення» за участі Центру економічної стратегії, Інституту економічних досліджень та політичних консультацій і ГО «Технології прогресу» [2]. Один з його компонентів – Big Recovery Portal (BRP) – онлайн-платформа, що збирає базу проєктів відбудови, аналітику відповідних публічних видатків та залучає громадян до моніторингу [8].

Так неурядові аналітичні центри вже долучаються до процесів економічного відновлення, що є позитивним чинником у взаємодії держави і громадянського суспільства та гарантією якісних рішень у відновленні країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Консорціум Resilience, Reconstruction and Relief for Ukraine, RRR4U. URL: <https://rrr4u.org/>
2. Контроль витрат на відновлення. URL: <https://ces.org.ua/category/project/costs-control/>
3. Кулінарна книга українського відновлення. URL: <https://ces.org.ua/ukraine-recovery-cookbook-ukr-version/>
4. На шляху до європейської інтеграції. Дослідження наявних проєктів та потреб зацікавлених сторін в Україні. – ГО «Український центр європейської політики». Київ, 2023. URL: https://ucerp.org.ua/wp-content/uploads/2023/11/zvit_ei_ukr_web.pdf
5. Річний звіт за 2023 Інституту аналітики та адвокації. URL: <https://iaa.org.ua/reports/>
6. Трекер відбудови України. URL: <https://iaa.org.ua/#recovery>
7. Ахуонова V., Lozka K. Diplomacy beyond the state: Ukrainian think tank experts as wartime diplomacy actors. EUROPEAN SECURITY. 2024 EUROPEAN SECURITY. DOI: 10.1080/09662839.2024.2350465.
8. Big Recovery Portal. URL: <https://brp.org.ua/uk-UA/about-us>
9. Lvova O. The work of non-government think tanks in Ukraine in the context of the full-scale war. *Economics of organization and management*. 2024. № 1(53). URL: <https://jeou.donnu.edu.ua/issue/view/526>

ВІДНОВЛЕННЯ ПРОМИСЛОВОСТІ НА ОСНОВІ РОЗВИТКУ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Мальцев О. Ю.

Інститут економіки промисловості НАН України, Київ (Україна)
e-mail: alexmalczew@gmail.com

Проблема кадрового забезпечення економіки України не є новою. Традиційно актуальними є питання балансу між якісними показниками пропозиції з боку працівників та потребами бізнесу, зокрема у старопромислових регіонах. В умо-

вах війни проблемою критичного впливу стає масштабний дефіцит кадрів, обумовлений обмеженими можливостями віддаленої роботи, розташуванням підприємств на територіях, близьких до фронту, наслідками мобілізації. Значний обсяг втрат та руйнувань промислових об'єктів є чинником, що актуалізує проблему збереження промисловості у структурі економіки України. Тому питання повоєнного відновлення виходить за межі галузі та потребує нової політики, спроможної об'єднати та забезпечити вплив широкого кола стейкхолдерів (держава, бізнес, система освіти, громади тощо). У зв'язку з цим для пошуку напрямів реагування на окреслені проблеми пропонується оперувати терміном «освітньо-професійний потенціал промисловості», який об'єднує частину економічно активного населення відповідного профілю та мотивації (кадровий складник), мережу закладів освіти технічного профілю та суміжних сфер (освітній складник), інституційний простір державних політик (інституційний складник), трендів поведінки стейкхолдерів та суб'єктів ринку (поведінковий складник), а також безпосередньо промисловий сегмент економіки у статусі замовника-роботодавця (інфраструктурний та ринковий складники). Отже, освітньо-професійний потенціал розвитку промисловості формується та розвивається у системі зв'язків між державним, ринковим, громадським впливом на функціонування суспільно значущих сфер.

Метою дослідження виступає аналіз структури кадрового складника освітньо-професійного потенціалу розвитку промисловості з урахуванням поточних потреб та перспективи відновлення.

Індустріально орієнтований зміст набуття освіти та професійного розвитку еволюціонував разом із процесами глобалізації, цифровізації, інноваційних перетворень, трансформації результатів процесу праці через впровадження нових технологій, зростання вимог до продуктивності, розвиток соціуму [1]. У постіндустріальному суспільстві організаційний розвиток та швидкість інноваційних перетворень визначаються загальною якістю людського потенціалу з важливим наголосом на обсяг інвестування у покращення його якості, задоволення потреби у безперервному професійному розвитку, вдосконалення природних і набутих навичок, здобуття нових знань, і чим краще побудований цей процес, тим вищою буде результативність.

У постіндустріальному суспільстві виокремлюються такі стратегічні напрями розвитку промисловості: сприяння інноваціям та технологічному розвитку, забезпечення сталого зростання й екологічної відповідальності, формування, розвиток і оптимальна реалізація людського потенціалу промисловості, імплементація процесів глобалізації та інтеграції у міжнародні ланцюжки поставок, сприяння здійсненню цифрових трансформацій і реалізації інноваційних бізнес-моделей, формування збалансованої системи управління змінами, набуття гнучкості й адаптивності [2]. Окреслені напрями характеризують цільові орієнтири розвитку освіт-

ньо-професійного потенціалу промисловості та його кадрового складника, що має забезпечувати ринок праці фахівцями високої кваліфікації, здатними швидко опанувати нові знання, засвоювати вміння, набувати затребуваних компетенцій і м'яких навичок для ефективної роботи. Водночас процес формування, розвитку й реалізації освітньо-професійного потенціалу промисловості має відбуватись у пришвидшеному форматі через те, що в новітній економіці знання застарівають набагато швидше [3]. Це обумовлює потребу у розвитку освітньо-професійного потенціалу на інноваційній основі, яка передбачає не лише новітні програми та технології навчання, удосконалення управління освітньою галуззю, інновації в навчальному процесі, способах викладання, сучасне лабораторне обладнання і можливості швидкої апробації технологічних рішень, але також поглиблення системи державно-приватного партнерства, перетворення локальних та галузевих гравців промислового сектору на активних суб'єктів забезпечення якості та безперервності професійної підготовки.

Рівні формування кадрового забезпечення в структурі освітньо-професійного потенціалу розвитку промисловості визначають потреби управлінського впливу та напрями розвитку, актуальні у перспективі забезпечення основи для відновлення галузі в Україні:

- на першому, індивідуальному (особистісному) рівні, структуру кадрового компонента освітньо-професійного потенціалу складають отримані знання та навички, здобуті шляхом формальної та неформальної освіти, професійної підготовки, практичного досвіду в системі державної і приватної освіти, освіти дорослих та професійного вдосконалення в межах робочих місць; окремий вплив має якість стратегічного планування територіального розвитку, поточний стан і перспективи стимулювання економіки громад, створення нових робочих місць, зокрема у сфері промислового виробництва, що у підсумку формують загальні умови навколишнього середовища, які сприймаються носієм потенціалу як високі або прийнятні;
- другий рівень являє собою сукупну кваліфікацію, набуті креативні та когнітивні здібності командної роботи, професійні знання та навички всіх працівників підприємства або організації у сфері промисловості; освітньо-професійний потенціал на мікрорівні формується сьогодні під впливом соціально-економічних характеристик найближчого оточення, а також залежить від якості системи управління підприємством, характеристик політики управління персоналом, зокрема системи розвитку й професійного зростання, доступних опцій та ресурсів організації, що направляються на вдосконалення наявних можливостей працівників, ступеня технологічної оснащеності та залученості представників галузі у процесі дуальної освіти, адресної практичної підготовки та інших елементів системи безперервної освіти;
- на третьому локальному (галузевому) рівні сучасні тенденції відображаються в контексті зміни вимог до кваліфікації працівників, структури ринку праці

та підходів до освіти і професійної підготовки; активні міграційні процеси, що тепер охоплюють не лише локальні, але і глобальні рівні, призводять до нерівномірного розподілу робочої сили, в контексті українських реалій є особливо гострими. Специфічною галузевою проблемою є обмежена можливість зберігати конкурентоспроможність у регіонах із недостатнім рівнем пропозиції якісної робочої сили та некомфортними або загрозливими умовами проживання. Частково можуть бути застосовані гнучкі форми зайнятості та процеси диджиталізації, проте пріоритетний вплив будуть мати державні та регіональні програми диверсифікації економіки, спрямовані на збалансовані зміни й швидке реагування на динаміку ринку;

- четвертий рівень дає змогу розглядати кадровий складник у структурі освітньо-професійного потенціалу з позицій загального макроекономічного піднесення та охоплює сукупні накопичені вкладення в галузі діяльності, як-от освіта, професійна підготовка та перепідготовка, формальна та неформальна системи професійного розвитку дорослих, політики й практики підвищення якості освітніх результатів та наближення комплексу професійних компетенцій, що набуваються в системі освіти, до реальних вимог конкурентного ринку й робочих місць відповідно до їх технологічної оснащеності й перспектив модернізації.

Результативний вплив на кожному рівні потребує узгодження інтересів усіх перелічених суб'єктів та тривалої партнерської взаємодії між ключовими стейкхолдерами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Карп'як М. О., Горбова Х. В. Збереження людського потенціалу як основного стратегічного ресурсу розвитку регіонів України в умовах російської агресії. *Регіональна економіка*. 2022. № 2. С. 57–62.
2. Digital Progress and Trends Report 2023. World Bank Group. 177 p.
3. Nicholas C. Burbules, Guorui Fan, Philip Repp. Five trends of education and technology in a sustainable future. *Geography and Sustainability*. 2020. Vol. 1, iss. 2. P. 93–97.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇН У ГЛСВ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ

Нестеров С. В.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: s.nesterov@donnu.edu.ua

Глобальні ланцюги доданої вартості (ГЛДВ) відіграли вирішальну роль у трансформації бізнес-секторів у багатьох країнах, що розвиваються, даючи змогу спеціалізуватися на певних видах діяльності та етапах виробництва. Участь у глобальних ланцюгах створення вартості часто асоціюється з більш швидкими темпами індустріалізації, що сприяє як підвищенню продуктивності фірм, так і створенню нових робочих місць.

Актуальність дослідження факторів, що впливають на участь країн у ГЛСВ, є важливим елементом повоєнного відновлення економічного потенціалу України, її інтеграції у міжнародну економіку шляхом участі у створенні доданої вартості та залучення прямих іноземних інвестицій.

Одним з перших науковців концепцію ГЛДВ у 1970-х роках почав розвивати Майкл Портер. Найбільший внесок у дослідження ГЛДВ зробили Гаррі Джереффі та Рафаель Каплинські. Серед науковців, які досліджують теоретичні та практичні інструменти аналізу ГЛДВ та управління ними, варто назвати В. Г. Панченка, Н. В. Резнікову, І. Ю. Гужву, А. С. Філіпенка, О. М. Бородіну, Є. В. Крикавського, А. І. Ігнатюка та ін. Проблемам інвестиційного іміджу та інвестиційної привабливості країн присвятили свої роботи багато вчених: В. Г. Федоренко, І. П. Мойсеєнко, К. А. Пріба, О. Ю. Амосов та ін.

У різних джерелах літератури, які описують дослідження ГЛСВ і прямих іноземних інвестицій (ПІ), зазначено, що ГЛСВ та ПІ є взаємодоповнювальними явищами, які необхідно враховувати одночасно, намагаючись охопити географічний та функціональний вимір глобального зв'язку, що наразі розглядається на національному рівні і все ще не визнається ключовим фактором розвитку субнаціональних регіонів [1].

Виклики, з якими стикається світ, багатогранні та взаємопов'язані. Геоенімічна фрагментація змінює ландшафт глобальних інвестицій. Торговельні мережі фрагментуються, регуляторне середовище розходиться, а міжнародні ланцюги поставок перебудовуються. Такі зміни створюють можливості для одних учасників створення доданої вартості та негативно впливають на інших.

У 2023 році ПІ впали більш ніж на 10 % у всьому світі, а в країнах, що розвиваються, – на 7 %. Особливо сильно постраждало міжнародне проектне фінансування, яке має вирішальне значення для розвитку інфраструктури, скоротившись на 26 % [2]. Глобальне середовище для міжнародних інвестицій залишається складним, а у 2024 році з послабленою перспективою розвитку та збереженням геополітичної напруженості.

Слабкі ринки проектного фінансування негативно вплинули на інвестиції в інфраструктуру, проте сектори з інтенсивним використанням ланцюжків доданої вартості, включно з автомобілебудуванням, електронікою та машинобудуванням, значно зросли. Зростання інвестицій у сектори з ефективним використанням ГЛДВ на фоні складного становища у сфері міжнародних інвестицій обумовлює актуальність дослідження саме в цій сфері.

У розрізі дослідження ГЛСВ ключовими елементами є: прямі іноземні інвестиції; рівень конкурентоспроможності; прибуток від участі у ГЛСВ; оцінка інвестиційного клімату [3].

Інвестиційний клімат країни – це система інвестиційних відносин та реальних дій, які формуються та реалізуються під впливом великої кількості взаємо-

пов'язаних процесів економічного, політичного, соціально-психологічного, інноваційного, інфраструктурного, нормативно-правового, екологічного, кримінального характеру, та відображає перелік привабливих регіонів, галузей економіки і сфери послуг.

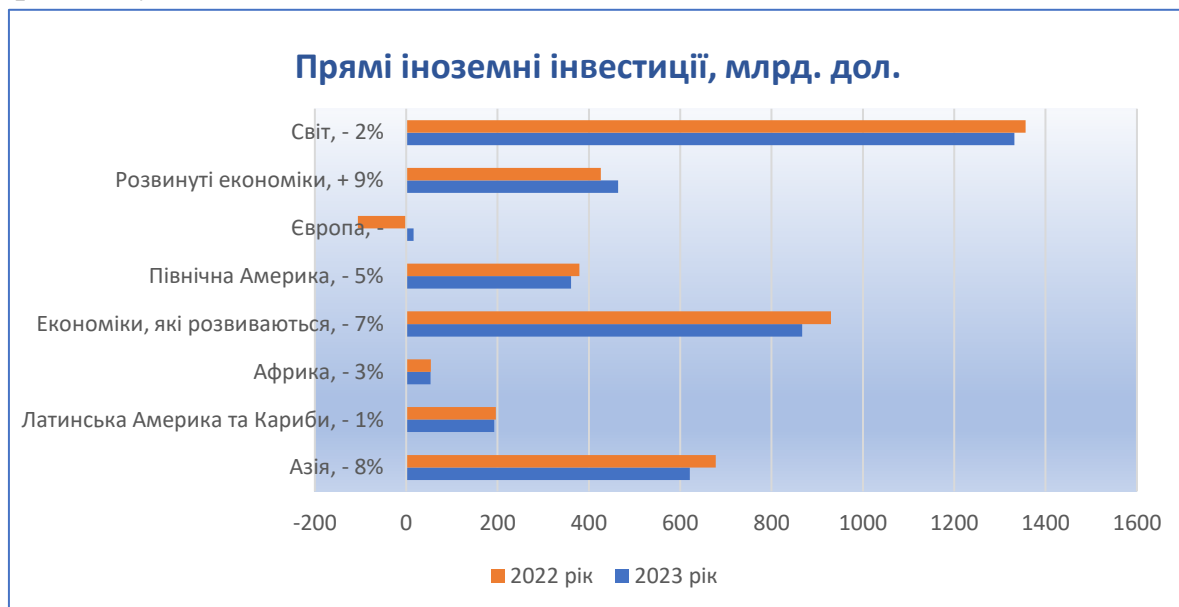

Рисунок 1. Надходження прямих іноземних інвестицій (ПІІ) за економічними групами та регіонами [2]

Ці процеси відображають: об'єктивно існуючі можливості країни (регіону, галузі, підприємства) до інвестиційної діяльності (характеризується як інвестиційний потенціал); рівень очікуваної дохідності та проблемності інвестування в цей об'єкт (характеризується як інвестиційні ризики); існуючі інвестиційні процеси в країні (характеризується як інвестиційна активність).

Вважається, що сприятливе бізнес-середовище має важливе значення як для внутрішніх, так і для майбутніх інвестицій, і загалом з погляду сприяння економічному зростанню. Щодо прямих інвестицій, то це підтверджується зростаючим консенсусом в економічній літературі: привабливість країни як приймаючої сторони для іноземних інвесторів визначається не лише її порівняльною перевагою в міжнародному виробництві, але й внутрішнім інвестиційним кліматом.

Щодо останніх показників інвестиційної привабливості України, у 2023 році інтегральний показник Індексу інвестиційної привабливості знизився до 2,44 балів з можливих 5 (порівняно з 2,48 балами у другій половині 2022 року). Ці дані представлені результатами останнього дослідження, проведеного Європейською Бізнес Асоціацією за аналітичної підтримки від Gradus Research. Повномасштабна воєнна агресія проти України продовжує лідирувати серед факторів, що негативно впливають на інвестиційний клімат. На другому і третьому місці розташувалися корупція та слабка судова система [4].

Більшість генеральних директорів членських компаній Європейської Бізнес Асоціації вважають, що для поліпшення інвестиційного клімату в Україні необхід-

но: перезавантаження судової системи; деолігархізація влади; розбудова ефективної та незалежної антикорупційної інфраструктури; позбавлення від бюрократії; зниження адміністративного та податкового тиску на бізнес; відновлення та підтримка співпраці з міжнародними фінансовими інституціями; реформа правоохоронних органів та результативна боротьба з контрабандою [5].

Багато з цих реформ було розпочато: схвалено нову редакцію Закону України «Про судоустрій та статус суддів» щодо масштабного перезавантаження судової системи, до якого періодично вносяться зміни; прийнято Закон про деолігархізацію; затверджено Антикорупційну стратегію на 2021–2025 роки; прийнято Закон щодо зменшення тиску на бізнес з боку органів ринкового нагляду; проводиться реформа правоохоронних та контролюючих органів, наразі розпочато реформу митниці.

Важливим є продовження впровадження і вдосконалення розпочатих реформ, метою яких є поліпшення інвестиційного клімату як ключового фактора інтеграції Українського бізнесу до ГЛСВ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Comotti S., Crescenzi R., Iammarino S. Foreign direct investment, global value chains and regional economic development in Europe. Report. 2020. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/reports/2020/foreign-direct-investment-global-value-chains-and-regional-economic-development-in-europe
2. World Investment Report 2024. UNCTAD. URL: <https://unctad.org/topic/investment/investment-statistics-and-trends>
3. Bayraktar N. Foreign Direct Investment and Investment Climate. *Procedia Economics and Finance*. 2013. Vol. 5. P. 83–92.
4. Дослідження та аналітика. *European Business Association*. 08.08.2022. URL: <https://eba.com.ua/indeks-investytsijnoyi-pryvablyvosti-ukrayiny-pokazav-najnyzhche-znachennya-z-2013-roku>
5. Тільки 1 з 10 CEO очікує на поліпшення інвестклімату у 2021 році. *Європейська Бізнес Асоціація*. 15.12.2020. URL: <https://eba.com.ua/tilky-1-z-10-seo-ochikuye-na-polipshennya-invest-klimatu-u-2021-rotsi/>

ОЦІНКА ГОТОВНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙ ДО ГІБРИДНОГО ТА ДИСТАНЦІЙНОГО УПРАВЛІННЯ

Нестерук В. А.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: v.nesteruk@donnu.edu.ua

У сучасних умовах, коли Україна стикається з численними викликами після-воєнного відновлення, організації змушені шукати ефективні моделі управління, які відповідають новим реаліям. Гібридні та дистанційні моделі управління стають одним із найважливіших інструментів адаптації. Втім для успішного впровадження цих моделей необхідно проводити детальну оцінку готовності організації до їх застосування, враховуючи технологічні, управлінські, соціальні та безпекові

аспекти. Такий підхід дає змогу уникнути помилок під час переходу на нові моделі роботи та забезпечує стабільність і ефективність процесів в організації.

Першим кроком в оцінюванні готовності організації до переходу на гібридні та дистанційні моделі управління є перевірка стану її цифрової інфраструктури. Успішне впровадження гібридної або дистанційної роботи потребує наявності надійної інфраструктури, яка включає високошвидкісний інтернет, цифрові платформи для комунікації та зберігання даних, а також засоби для управління проектами. Наприклад, платформи на кшталт Microsoft Teams або Zoom дають змогу командам підтримувати зв'язок, незалежно від їхнього фізичного місцезнаходження. Однак важливо оцінити, чи відповідає інфраструктура організації потребам нових робочих умов, особливо в післявоєнній Україні, де значна частина технічних ресурсів може бути пошкоджена або зруйнована. Організації повинні мати не лише технологічні засоби, але й резервні канали інтернет-зв'язку та альтернативні джерела електроенергії в умовах воєнних загроз та стихійних лих на випадок можливих збоїв, що дасть змогу уникнути простоїв у роботі [1].

Другий ключовий аспект готовності організації до переходу на гібридні моделі стосується персоналу. Оцінка готовності працівників до роботи в нових умовах повинна враховувати їхній технічний рівень, здатність адаптуватися до цифрових інструментів, а також психологічну готовність до змін. Не всі працівники мають достатні навички для ефективної роботи з цифровими платформами, тому важливим елементом впровадження є проведення навчальних програм, які допоможуть підвищити їхню цифрову грамотність. До того ж важливо розуміти, що психологічний стан працівників, особливо в умовах післявоєнної реабілітації, відіграє значну роль у їхній продуктивності. Війна створила нові виклики для психічного здоров'я, тому організації мають розробляти програми підтримки, орієнтовані на адаптацію персоналу до роботи в нових умовах [2].

Також необхідно звернути увагу на управлінські практики в організації, які безпосередньо впливають на успішність переходу на гібридні та дистанційні моделі. Традиційні управлінські підходи, де продуктивність оцінювалася за кількістю часу, проведеного в офісі, стають малоефективними в нових умовах. Організації повинні перейти до орієнтованих на результат моделей оцінки, де головним критерієм успішності є прогрес у досягненні встановлених цілей, а не фізична присутність на робочому місці. Це передбачає створення системи ключових показників ефективності, які допоможуть об'єктивно вимірювати результати роботи кожного співробітника, незалежно від його робочого місця [3].

Не менш важливим складником оцінки готовності є організаційна гнучкість. У контексті переходу на гібридні моделі особливого значення набуває здатність організації швидко адаптувати свої процеси під нові умови. Це стосується як комунікації між командами, що працюють у різних форматах (віддалено або в офісі),

так і інтеграції різних відділів у єдину ефективну систему управління. Гнучкість дає змогу організації не тільки успішно впроваджувати нові моделі роботи, але й адаптуватися до можливих змін у зовнішньому середовищі. Наприклад, в умовах післявоєнної нестабільності організаціям потрібно бути готовими до швидких змін в економічній і політичній ситуаціях, що впливає на їх діяльність [4].

Водночас кібербезпека відіграє ключову роль у забезпеченні успішного переходу на гібридні моделі управління. Перехід на віддалену роботу підвищує ризики кіберзагроз, пов'язаних із використанням віддаленого доступу та хмарних платформ. Організаціям потрібно забезпечити належний захист своїх даних та інформаційних систем, зокрема впровадження надійних механізмів автентифікації, шифрування даних і моніторингу безпеки. Також необхідно навчати персонал основам кібербезпеки, щоб мінімізувати ризики людських помилок, які можуть призвести до витоку конфіденційної інформації [5]. У післявоєнний період, коли ресурси організацій можуть бути обмеженими, ризики кіберзагроз збільшуються, тому необхідно особливо ретельно оцінювати готовність компаній до забезпечення кібербезпеки в умовах гібридної роботи.

Вищеперелічені категорії цілком доцільно розглядати в комплексі як складники інтегральної готовності організації до гібридного та дистанційного управління, що детальніше проілюстровано з перспективи складників внутрішнього середовища організації (зокрема: цілей, структури, технологій, персоналу та організаційної культури) і через проміжні елементи готовності та їх зв'язки, продемонстровані на відповідній схемі (рис. 1).

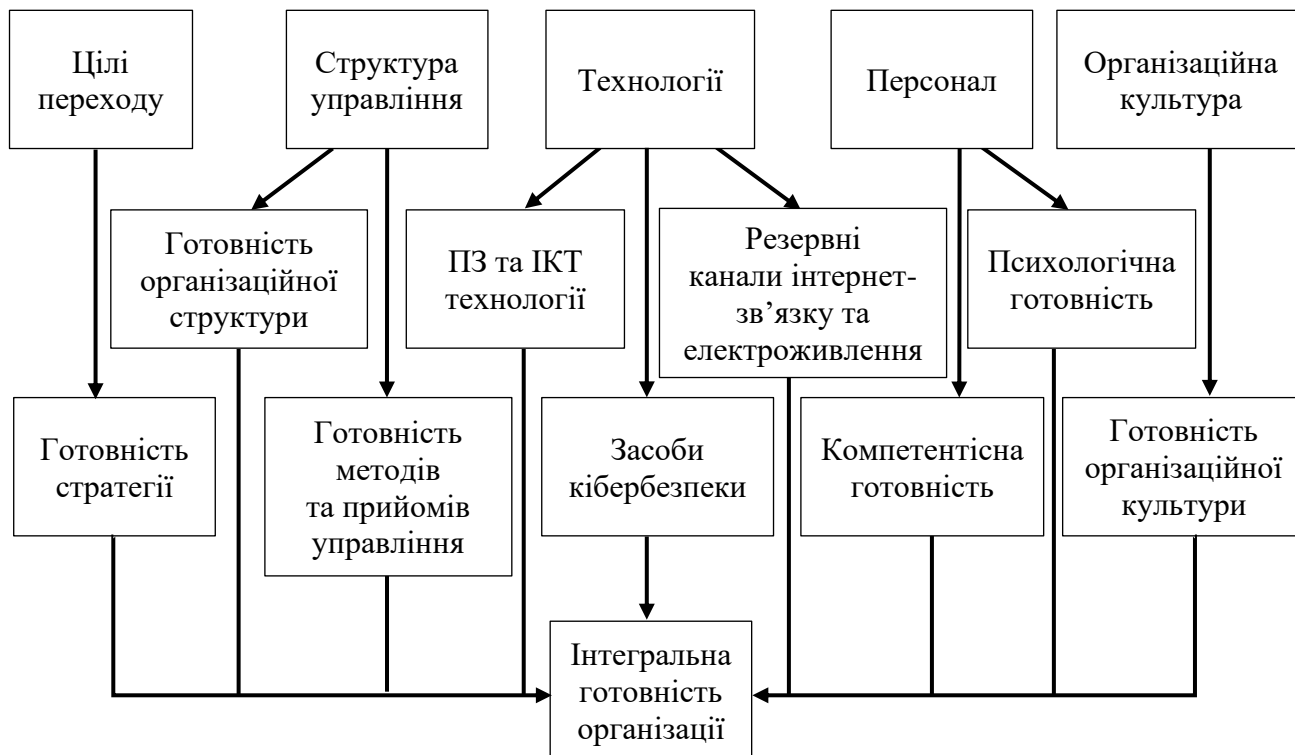

Рисунок 1. Схема складників інтегральної готовності організації до гібридного та дистанційного управління

Загалом комплексна оцінка готовності організації до переходу на моделі гібридного або дистанційного управління за всіма ключовими складниками зовнішнього середовища формує передумови необхідних внутрішніх трансформацій та змін. Тільки глибокий аналіз технологічної інфраструктури, готовності персоналу, адаптивності управлінських практик та безпеки дасть змогу забезпечити ефективність нових моделей роботи та адаптувати організацію до змінних умов зовнішнього середовища. Така підготовка створює основу для більш стійкого та гнучкого розвитку організацій України в умовах післявоєнного відновлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Robertson S., Baror S., Venter H. Enhancing Metaward: Integrating Digital Forensic Readiness in the Metaverse. *European Conference on Cyber Warfare and Security*. 2024. URL: <https://papers.academic-conferences.org/index.php/eccws/article/view/2320>
2. De la Cruz C., Furto N., Lentejas M. Artificial Intelligence (AI) Application in Government Department Hybrid Work Environment: A Holistic Study and Policy Implications. *SSRN Papers*. 2023. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4590556
3. Lentejas M., de la Cruz C., Furto N. Artificial Intelligence Application in Government Department Hybrid Work Environment: A Holistic Study and Policy Implications. *ResearchGate*. 2023. URL: <http://surl.li/gzpiqh>
4. Robertson S., Baror S., Venter H. Enhancing Metaward: Integrating Digital Forensic Readiness in the Metaverse. *European Conference on Cyber Warfare and Security*. 2024. URL: <https://papers.academic-conferences.org/index.php/eccws/article/view/2320>
5. Flores J. L., Cohen E., Mansour M. Integrating Cybersecurity into Hybrid Work Environments. *Cybersecurity Review Journal*. 2023. URL: <https://www.cybersecurityreviewjournal.com/integrating-cybersecurity-into-hybrid-work>

ПОЛІТИКА «ЗЕЛЕНОГО» ПЕРЕХОДУ В КРАЇНАХ ЄС

Орєхова Т. В.^{1*}, Рябчин О. М.²

^{1,2}Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)

*e-mail: t.oriekhova@donnu.edu.ua

Програмним документом для формування національних, регіональних та місцевих стратегій у країнах ЄС сьогодні є «Territorial Agenda 2030: A future for all places» [1], який базується на висновках ESPON «Звіт про стан європейській територій» [2], ESPON «Європейська територіальна система відліку» [3] та Сьомій доповіді Європейської комісії про економічну, соціальну та територіальну згуртованість [4].

Територіальний Порядок денний враховує останні рамки політики та програми, зокрема Порядок денний сталого розвитку ООН на період до 2030 року [5] та Цілі сталого розвитку [7], Паризьку угоду [7], Новий урбаністичний Порядок денний ООН [8].

Територіальний Порядок денний підкреслює важливість і дає орієнтири для стратегічного просторового планування на всіх рівнях управління територіями.

Територіальний Порядок денний до 2030 року визначає шість ключових пріоритетів та відповідних цілей: Збалансована Європа: кращий збалансований територіальний розвиток, використовуючи різноманітності Європи; Функціональні регіони: конвергентний місцевий та регіональний розвиток, менша нерівність між місцями; Інтеграція поза кордони: легше жити та працювати через національні кордони; Здорове середовище: кращі екологічні засоби для існування, кліматично нейтральні та стійкі міста та регіони; Циркулярна економіка: сильна та стійка місцева економіка в глобалізованому світі; Стійкі зв'язки: стійкі цифрові та фізичні зв'язки місць.

Глибока стурбованість наслідками зміни клімату проходить червоною стрічкою через всі програмні документи розвитку територій в країнах ЄС. Причинами цього є прогнози Міжурядової групи експертів зі зміни клімату (IPCC), згідно з якими потепління в Європі продовжуватиме зростати швидше, ніж глобальне, що означає збільшення розбіжностей у ризиках у Європі у 21 столітті.

Значні негативні наслідки прогнозуються для південних регіонів (наприклад, підвищені потреби в охолодженні та попит на воду, втрати в сільськогосподарському виробництві і дефіцит води). Короткострокові вигоди очікуються на півночі (наприклад, підвищення врожайності та зростання лісів).

Паризька угода заклала фундамент програмних документів з розвитку територій у країнах Європи у сфері адаптації до зміни клімату та є юридично обов'язковим міжнародним договором.

У своїх NDC (національних внесках) країни повідомляють про дії, яких вони вживатимуть для скорочення викидів парникових газів, щоб досягти цілей Паризької угоди. Країни також повідомляють у своїх NDC про дії, які вони вживатимуть для підвищення стійкості до наслідків зміни клімату.

Ще одним важливим програмним документом на шляху Європи до сталого розвитку стала Зелена угода (European Green Deal – EGD) [9]. Зелена угода поєднує Цілі зеленого та справедливого переходу, оскільки вони спрямовані на боротьбу з нерівномірно розподіленими ефектами від енергетичного переходу, скорочення викидів парникових газів і впливу зміни клімату та інші екологічні проблеми. Вона спрямована на зміну клімату та виклики навколишнього середовища щодо можливостей для всіх місць і забезпечення справедливого та інклюзивного переходу для усіх. Отже, Європейська зелена угода пропонує можливість сприяти синергії між Територіальним порядком денним і головними стратегіями та політикою ЄС, що має покращити різноманітний потенціал усіх місць і загальний територіальний баланс у Європі.

EGD пропонує стабільний європейський контекст для місцевого та регіонального розвитку, процесу зеленого та цифрового переходу.

Циркулярна економіка, або економіка замкненого циклу (англ. *circular economy*, *closed-loop economy*) – модель економічного розвитку, що є альтернатив-

ною лінійній економіці, і яка передбачає відновлення, повторне використання, раціональне споживання ресурсів і дає змогу створити додаткову цінність за допомогою нових послуг та інтелектуальних рішень. Циркулярна економіка спрямована насамперед на збереження енергії, економічно чисте виробництво та споживання.

У березні 2020 року Європейська комісія прийняла новий План дій щодо економіки замкненого циклу (CEAP). Він є одним із основних будівельних блоків Європейської зеленої угоди, нового порядку денного Європи щодо сталого зростання. Перехід ЄС до циркулярної економіки зменшить тиск на природні ресурси і створить стійке зростання та робочі місця. Це також є передумовою для досягнення цілі ЄС щодо кліматичної нейтральності до 2050 року та зупинки втрати біорізноманіття.

Європейський Союз уже зробив необхідні кроки для забезпечення достатнього доступу до фінансових коштів, які мають цільовим призначенням впровадження EGD. Інвестиційний план EGD передбачає потоки фінансування на загальну суму 1 трлн євро. У межах цього плану Механізм справедливого переходу мобілізує щонайменше 100 млн євро інвестицій у регіони, які найбільше постраждали від зеленого та цифрового переходу. Використання банківських гарантій для залучення інших державних і приватних інвестицій є важливим компонентом інвестиційного плану EGD.

Виклики, на вирішення яких спрямовані програмні документи зі сталого розвитку територій країн ЄС, є актуальними і для України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Territorial Agenda 2030 – A future for all places. European Commission. 2020.
2. State of the European Territory. Synthesis Report. *ESPON contribution to the debate on Cohesion Policy post 2020*. ESPON. 2019.
3. A Territorial Reference Framework for Europe. *Synthesis Report. ESPON*. 2020.
4. My Region, My Europe, Our Future: Seventh report on economic, social and territorial cohesion. *European Commission*. 2017.
5. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. *United Nations*. 2015.
6. 17 Goals for People, for Planet. United Nations. 2015. URL: <https://www.un.org/sustainable-development/development-agenda/>
7. Adoption of the Paris Agreement. FCCC/CP/2015/L.9/Rev.1 UNFCCC secretariat. 2015.
8. The New Urban Agenda of the UN. URL: <https://unhabitat.org/about-us/new-urban-agenda>
9. European Green Deal, COM (2019). *The European Commission*. 2019.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ КОМПАНІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

Панченко І. В.^{1*}, Кривенко Н. С.^{2**}

^{1,2}Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)

*e-mail: i.panchenko@donnu.edu.ua

**e-mail: kryvenko.n@donnu.edu.ua

В умовах воєнних дій в Україні внаслідок повномасштабного вторгнення росії у 2022 році українські компанії стикаються з низкою ризиків та загроз, що негативно впливають на їх діяльність і персонал. Релокація бізнесу, вимушена внутрішня і зовнішня міграція населення, дефіцит кадрів на ринку праці – все це значно ускладнює процеси стратегічного планування й управління персоналом у вітчизняних компаніях. У контексті цих викликів зовнішнього середовища доцільним та актуальним науковим питанням постає аналіз особливостей кадрового менеджменту в українських компаніях під час обмежень воєнного стану та кризи національної економіки.

Метою статті є дослідження особливостей формування стратегії управління персоналом в українських компаніях в умовах воєнних дій та дефіциту робочої сили на ринку праці.

Кадрова стратегія компанії в теорії та практиці менеджменту зазвичай передбачає процес переходу від наявного сукупного потенціалу компетенцій персоналу до їх бажаного стану в майбутньому через певний, часто довготривалий період. Проте в умовах воєнно-політичної, демографічної та економічної кризи в Україні прогнозувати і будувати стратегії стає дедалі важче. Сьогоднішній часовий лаг стратегічного планування українських компаній скоротився до мінімуму, майже до тактичного горизонту, що обумовлено викликами зовнішнього середовища. Основні зовнішні ризики, що негативно впливають на кадровий менеджмент і ускладнюють формування стратегії з управління персоналом в умовах війни, представлені в табл. 1.

Таблиця 1. Основні зовнішні виклики та їх вплив на кадровий менеджмент компанії в умовах війни [3; 4]

Зовнішній виклик	Сутність впливу	Наслідки для HR-менеджменту
Нестабільна економічна ситуація	Війна призводить до економічних труднощів, як-от інфляція, падіння ринків і зменшення інвестицій	Можливі ускладнення з утриманням персоналу, виплатами зарплат і реалізацією соціальних програм
Мобілізація працівників	Чоловіки можуть бути призвані на військову службу, що знижує доступність кваліфікованих кадрів	Створює кадрові прогалини, які складно швидко заповнити
Міграція та переміщення працівників	Через воєнні дії люди можуть бути змушені залишити свої домівки, що спричиняє нестабільність робочої сили	Багато працівників можуть виїхати за кордон або переміститися в інші регіони країни

Зовнішній виклик	Сутність впливу	Наслідки для HR-менеджменту
Психологічні аспекти війни	Війна спричиняє значний стрес і психоемоційне напруження серед працівників	Може впливати на продуктивність, мотивацію та загальне психологічне здоров'я працівників
Правові та нормативні зміни	Під час війни можуть вводитися нові закони та правила, що стосуються праці, оподаткування, соціального забезпечення	Вимагає від HR-менеджменту постійного адаптування працівників до нових умов

Окрім зовнішніх чинників, не варто забувати про внутрішні проблеми компаній, які наявні в умовах воєнного стану і значно зменшують ефективність кадрової роботи. Серед них можна визначити такі: падіння мотивації та морального духу, залученості в робочий процес; відсутність у менеджменту компанії адаптованої кадрової стратегії чи плану реагування на кризові ситуації; проблеми з комунікацією через дезорганізацію, відсутність чіткої програми дій або через зміну умов праці; перевантаження працівників через відсутність частини персоналу, мобілізацію чи міграцію кадрів; фінансові труднощі компанії через війну, що можуть призвести до скорочень персоналу, замороження зарплат, відсутності матеріальних стимулів [1; 2].

З огляду на наведені вище зовнішні та внутрішні чинники, можна зробити припущення, що наразі фокус процесу формування стратегії управління персоналом зміщується від розвитку компетенцій в бік адаптації та збереження кадрів. У контексті цього можна виділити такі важливі завдання, на яких доцільно звертати увагу менеджменту українських компаній під час реалізації кадрової стратегії в умовах війни:

- фокусування на забезпеченні фізичної та ментальної безпеки людських ресурсів компанії в умовах воєнних дій;
- адаптація процесу праці людини під виклики та обмеження, пов'язані з нестабільною ситуацією в зовнішньому середовищі;
- розвиток специфічних компетенцій та скілів персоналу, пов'язаних зі стресостійкістю, адаптацією до кризових умов, командною роботою, посиленням неформальних комунікацій під час війни;
- розвиток емоційного інтелекту керівників та створення ефективної корпоративної культури із залучення, підтримки та збереження персоналу;
- створення збалансованої системи мотивації персоналу, яка буде активізувати працівників і не перенапружувати фінансові можливості компанії у складних умовах діяльності;
- пошук нових джерел, форм, методів подолання кадрового дефіциту та акцент на ґрунтовне дослідження ринку праці, змін на ньому;
- впровадження інноваційних технологій та підходів до організації процесів рекрутингу і адаптації персоналу;

– використання гнучких та віддалених форм зайнятості персоналу компанії з урахуванням сучасних ризиків.

Можна зробити висновок, що визначені завдання менеджменту за умови їх комплексної реалізації здатні сприяти підвищенню адаптивності та ефективності стратегії з управління персоналом у складному зовнішньому середовищі. Відповідно в умовах війни персонал набирає ще більшої цінності для менеджменту компанії, тому від його реакції на виклики та уваги до потреб, внутрішнього соціального середовища і поведінки працівників залежить і успішність кадрової стратегії та приведення компетенцій персоналу до бажаного майбутнього рівня розвитку. Отже, подальше дослідження обраної теми доцільно зосередити на пошуку дієвих інструментів та технологій управління персоналом, які дадуть змогу підвищити гнучкість і ефективність кадрової стратегії компанії в умовах війни та невизначеності економічного середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. HR-стратегії в умовах війни. *ua.news*. 15.09.2023. URL: <https://ua.news/ua/money/luchshye-hr-strategyu-v-uslovyuah-voyny-top-rukovodytely-podelylys-sekretamy-upravlenyya>
2. Короленко О., Кутова Н. HR-менеджмент підприємства: виклики та реалії сьогодення. *Економіка та суспільство*. Вип. 53. 25.07.2023. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2682>
3. Вітковська О. HR-менеджмент під час війни: як піклуватися про персонал. *Hurma*. 02.09.2022. URL: <https://hurma.work/blog/hr-menedzhment-pid-chas-vijny-yak-pikluvatsya-pro-personal/>
4. Ярмолюк А. Ринок праці під час війни: як організувати HR процеси у компаніях. *European Business Association*. 15.04.2022. URL: <https://eba.com.ua/rynok-pratsi-pid-chas-vijny-yak-organizuvaty-hr-protsesy-u-kompaniyah/>

ПОСТВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ДЕМОГРАФІЧНИХ РИЗИКІВ

Пошелюжний В. М.

Інститут демографії та проблем якості життя НАН України, Київ (Україна)
e-mail: vadimposheliuzny@gmail.com

Україна продовжує героїчну боротьбу за свою незалежність проти російського загарбника, тому вже зараз дуже важливо почати закладати основи для поствоєнного відновлення країни, яке включає широкий спектр викликів, пов'язаних з відбудовою економіки, відновленням соціальних структур та проведенням політичних реформ. Серед усіх аспектів демографічні ризики відіграють одну з ключових ролей, оскільки вони безпосередньо впливають на можливість стабільного соціального розвитку держави після завершення воєнних дій.

Війна призвела до низки негативних наслідків, серед яких особливо важливими є втрата людського капіталу, зростання рівня смертності та зниження народжуваності. Ці фактори впливають на здатність України до відновлення після

війни, адже відбудова потребує не лише матеріальних ресурсів, а й людей, які будуть ці ресурси використовувати для розвитку країни. Втрата населення і зміни в його структурі можуть суттєво уповільнити відновлювальні процеси, оскільки країна потребує кваліфікованих робітників, професіоналів різних галузей та молодих людей, готових будувати нове майбутнє.

Війна спричинила масштабну міграцію як всередині України, так і за її межі, що суттєво змінило демографічну картину країни. Багато громадян, зокрема молоді та працездатного населення, були змушені залишити свої домівки, шукаючи безпеки в інших регіонах або країнах. За даними ООН, наразі понад 6,6 мільйонів українців перебувають за кордоном, що створило серйозну демографічну кризу [1].

Повернення українських мігрантів, які покинули країну через війну, є одним із головних завдань для відновлення людського капіталу. Проте цей процес потребує створення безпечних і сприятливих умов для повернення. Необхідно відбудувати зруйновану житлову інфраструктуру, забезпечити достатній рівень економічної активності для працевлаштування громадян, а також сприяти їх соціальній адаптації та реінтеграції у суспільство. Важливо, щоб держава і міжнародні партнери спрямували зусилля на підтримку повернення українців додому, адже від цього залежить як економічне, так і соціальне відновлення країни [2].

Внутрішня міграція також створює значні виклики для України. Багато людей змушені були покинути свої домівки через бойові дії та переміститися в інші регіони країни, що призводить до нерівномірного розподілу населення. Однією з основних проблем є реінтеграція ВПО після закінчення війни, оскільки багато хто не зможе або не захоче повернутися до своїх попередніх місць проживання через втрату житла або загрозу безпеці.

Ще одним критичним демографічним викликом є втрата молодого покоління через еміграцію та високий рівень смертності серед військових і цивільного населення. Це загрожує не тільки зниженням народжуваності, але й довготривалим скороченням природного приросту населення та демографічним старінням. Молодь, яка могла б бути основою для відновлення країни, часто прагне виїхати за кордон у пошуках кращого життя або можливостей для освіти і працевлаштування. Водночас війна спричиняє високий рівень смертності серед чоловічого населення, що ще більше посилює всі демографічні проблеми.

Для відновлення демографічного потенціалу України необхідні комплексні заходи. Повернення мігрантів – це лише один з аспектів, іншим важливим кроком є стимулювання народжуваності через державні програми підтримки сімей з дітьми. До того ж необхідно інвестувати в соціальні та освітні програми, щоб заохотити населення залишатися в країні і сприяти її відбудові й відновленню [3].

Важливим аспектом є також соціальна інтеграція ветеранів війни та людей, які зазнали поранень або психологічних травм унаслідок бойових дій. Держава повинна забезпечити відповідні програми реабілітації, професійної перепідготов-

ки і підтримки ветеранів, щоб вони могли адаптуватися до мирного життя та зробити свій внесок у відбудову нашої країни.

Отже, демографічні ризики, спричинені війною, залишаються одним з головних викликів на шляху до відновлення України. Проте через впровадження ефективних стратегій, спрямованих на відновлення демографічного потенціалу, Україна має всі шанси подолати ці перешкоди. Комплексний підхід, який поєднує економічне відновлення з активною демографічною політикою, є ключем до процвітаючого майбутнього України. Відбудова країни має бути спрямована не лише на фізичну інфраструктуру, але й на відновлення людського ресурсу, оскільки саме люди є основним двигуном розвитку будь-якої держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Ukraine Situation Flash Update #72. *UNHCR Operational Data Portal (ODP)*. 2024. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/110868>

2. Вплив міграційних процесів на перебіг повоєнного відновлення України, міграційну політику ЄС та країн Східного партнерства / О. Пищуліна, В. Юрчишин, П. Стецюк, М. Міщенко. *Центр Разумкова*. Київ, 2023. С. 265. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2023/10/25/2023-Pyshchulina-MIGRACIA.pdf>

3. Стратегія демографічного розвитку України на період до 2040 року. *Міністерство соціальної політики України*. URL: <https://www.msp.gov.ua/projects/870/>

EXPERIENCE OF POST-WAR ECONOMIC RECOVERY OF THE TERRITORIES IN TERMS OF DEMINING: ABYEI AND AFGHANISTAN CASES

Rohozian Yu. S.

*State Organization «V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research
of the National Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv (Ukraine)*
e-mail: j.s.rohozian@gmail.com

In the context of globalization challenges, which are further exacerbated by the negative impact of armed conflicts worldwide, several dozen international organizations and foundations are engaged in mine action and assistance. Among these, the United Nations Mine Action Service (UNMAS), The HALO TRUST International Trust Fund and the Geneva International Centre for Humanitarian Demining (GICHD) are among the largest and most influential in the world. The implementation of their projects and programs in the field of mine action makes a significant contribution to the security foundation of the respective countries and the world. However, the full-scale Russian invasion of Ukraine for the third year in a row demonstrates the necessity to shift the focus to the restoration of the socio-economic potential of the affected territories, which should be combined with mine action.

It is evident that the representatives of the Ministry of Economy of Ukraine are correct in their assertion that demining, particularly the humanitarian demining of terri-

tories, represents the initial phase of the restoration process from a social and economic perspective. Indeed, the clearance of de-occupied territories of mines and other explosive devices, coupled with the provision of appropriate security guarantees, facilitates the planning of targeted actions and measures aimed at reviving the territories and the country as a whole.

In this context, scientific research related to the analysis of cases of demining in different countries of the world is becoming increasingly important. It is crucial to highlight the role of this process in restoring the economy of the territory, which serves as the foundation for ensuring the well-being of the population. To illustrate, in 2022, UNMAS financed 21 demining projects, which resulted in the destruction or deactivation of 109,976 explosive devices, including 5,970 landmines; confirmed the safety of 159 km² of land and 8,468 km of roads; and constructed one storage facility for weapons and ammunition [1]. Furthermore, the service provided operational technical assistance to Ukraine in 2022 as part of a comprehensive Russian military incursion. One of the principal cases implemented with the assistance of this donor in 2022 was the promotion of economic recovery, exemplified by the cases of Abyei and Afghanistan.

Abyei (10,460 km²) is an oil-rich territory that is jointly administered by South Sudan and Sudan, which have competing claims to it. The area was accorded «special administrative status» under the Protocol on the Settlement of the Conflict (Abyei Protocol, January 2005) as part of the Comprehensive Peace Agreement that brought an end to the Second Sudanese Civil War. The demining of the Abyei area in 2022 enabled the voluntary return of over 1,500 internally displaced persons (IDPs) to their communities and the delivery of humanitarian assistance. The provision of explosive ordnance awareness training to civilian personnel, UN police and liaison officers contributed to the fulfilment of the mission's mandate to protect civilians. The late 2022 rainy season resulted in significant flooding in the Abyei area, which had a detrimental impact on demining operations and the restoration of normalcy in the region. The primary logistical routes were rendered inaccessible for a period exceeding five months, IDPs encountered difficulties in locating dry locations for settlement, and livestock farmers were compelled to seek out dry pastures and clean water sources [1]. Considering these circumstances, UNMAS established new sites in arid regions and conducted mine clearance operations in six areas that remained unaffected by the flooding. This enabled the advancement of plans to utilize these areas for agricultural activities, thereby reinforcing Abyei's capacity to ensure food security.

Since 1978, Afghanistan has been engaged in a series of active armed conflicts, with one of the most protracted and challenging periods occurring between 2001 and 2021, known as the «War in Afghanistan.» However, following the conclusion of hostilities on 15 August 2021, the Taliban proceeded to assume control of the Afghan government, marking the resumption of military operations. The continued presence of

explosive remnants of war has resulted in the maiming and killing of innocent civilians, the impeding of humanitarian response, and the blocking of Afghans' access to basic services and livelihoods. It would be premature to consider the restoration of this territory's potential until active hostilities have ceased in all areas. The ongoing conflict is accompanied by significant political, economic and humanitarian challenges. Political changes in the country have resulted in increased food insecurity and unemployment, the destruction of the healthcare and education systems, and a crisis of women's and girls' rights. Conversely, despite the challenging circumstances, several developments occurred in 2022 that have contributed to the fragmentation of support for socio-economic processes within the country. One particularly noteworthy example is the discovery of a minefield on a plot of land in Kandahar, where a warehouse was scheduled to be constructed. The UNMAS demining team conducted ground and underground demining operations, including mechanical demining, and subsequently provided confirmation of the safety of the territory. Consequently, the UN World Food Program was able to extend its operations in Kandahar, augmenting the quantity of food and agricultural assistance in response to the intensifying humanitarian crisis.

The results of the analysis of these cases in the field of demining and restoration of the socio-economic potential of territories in the post-conflict period demonstrated that the provisions were successfully implemented. This was due to the relevance of the objectives of the documents for the stakeholders of this process. The implementation of such instruments has the potential to facilitate positive changes within the country, even in challenging circumstances where active hostilities are ongoing. This is demonstrated by the case of Afghanistan, where the emphasis on ensuring physical safety for users and restoring the economic and social potential of cleared land plots has been crucial in enhancing positive changes within the country. Further argumentation is required in the future to support the study of data and other cases, as this can inform the development of proposals and recommendations for Ukrainian regions and territorial communities to restore their potential in the post-war economic transformation.

REFERENCES

1. UNMAS Annual Report 2022. *UNMAS*. URL: <https://www.unmas.org/en/unmas-annual-report-2022-1> (дата звернення 07.09.2024).

ПРО ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ ТА ОКРЕМІ ІНСТРУМЕНТИ ЙОГО СТИМУЛЮВАННЯ

Санченко А. Є.

Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В. К. Мамутова НАН України», Київ (Україна)

e-mail: alla.sanchenko@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9001-7564>

Соціально відповідальне господарювання має бути невід’ємним складником відновлення соціально-економічної системи України у повоєнний час. Ця необхідність повинна стати реальністю не лише тому, що саме таке господарювання є актуальною вимогою та характерною рисою сталого розвитку сучасного людства, але й тому, що українське суспільство вже набуло певного досвіду ініціатив бізнес-середовища за час руйнівної війни РФ та має підвищений запит на соціальну справедливість, накопичений за десятиліття трансформаційних реформ, у які РФ повсякчас уносила дестабілізацію. Вибір українського суспільства – на стороні Порядку денного ООН з перетворення нашого світу (2015), що передбачає органічне і збалансоване поєднання економічного, соціального й екологічного компонентів [1]. Реалізація 17-ти Цілей сталого розвитку (ЦСР) спрямована на те, аби досягнення державами і бізнесом економічного зростання, кероване державою та бізнесом матеріальне виробництво, споживання продуктів виробництва та інші види діяльності суспільства відбувалися з урахуванням здатності відповідних екосистем відновлюватися, долати проблеми екологічного забруднення та забезпечувати життєдіяльність теперішніх і майбутніх поколінь населення планети.

Для вирішення цих питань необхідна системна та конструктивна взаємодія між державою, бізнесом і суспільством. Про зміст так званого «*State-Business Nexus*» – зв’язку між державою та бізнесом у контексті людино-орієнтованого сталого розвитку – зазначено в Керівних принципах ООН з питань бізнесу і прав людини (2011) (Керівні принципи ООН) [2]. Так, принципи 4 та 5 встановлюють обов’язок держав захищати права людини від порушень з боку бізнес-структур, які належать державі або контролюються нею чи користуються її підтримкою і послугами державних установ (напр.: з кредитування експорту, державного страхування, гарантування інвестицій та ін.), а також здійснювати належний контроль для забезпечення виконання своїх міжнародних зобов’язань з прав людини при укладанні контрактів із бізнес-структурами або при ухваленні нормативних актів щодо надання ними послуг, які можуть вплинути на здійснення прав людини.

Досвід європейських держав із досягнення ЦСР і впровадження Керівних принципів ООН полягає, серед іншого, у пошуку та застосуванні регулятивних чинників стимулювання суб’єктів господарювання до соціально відповідальної діяльності. Одним із ефективних чинників є внесення соціально орієнтованих умов

до змісту контрактів між органами влади та суб'єктами господарювання і контроль за їх дотриманням.

До прикладу, цей підхід застосовується до контрактів у сфері публічних закупівель. Європейський Союз (ЄС) шляхом прийняття Директиви 2014/24/ЄС про публічні закупівлі товарів, послуг і робіт розширив можливості використання публічних закупівель для досягнення соціальних, екологічних та інноваційних цілей [3]. У статті 18(2) Директиви міститься «обов'язкова горизонтальна соціальна клаузула», що вимагає від держав-членів ЄС забезпечити дотримання екологічного, соціального і трудового законодавства під час виконання державних контрактів. Директива передбачає сприяння участі малих і середніх підприємств та підприємств соціальної економіки у публічних закупівлях, а також застосування до учасників тендеру вимог щодо зобов'язання наймати працівників із обмеженими можливостями або працівників із вразливих верств / груп населення, сприяти соціальній інтеграції, недискримінації та гендерній рівності та ін. Держави-члени ЄС, імплементуючи цю Директиву в національне законодавство та правозастосовну практику, розробляють, зокрема, національні моделі використання клаузули щодо працевлаштування на всіх етапах процесу закупівель – на підготовчому етапі, етапі закупівлі та етапі після закупівлі, як інструменту створення робочих місць [4]. Доречно зауважити, що науково-прикладне і порівняльне дослідження, виконане для Європейського Парламенту в 2023 р., визначило явище «соціально відповідальних публічних закупівель» (Socially Responsible Public Procurement (SRPP)). Такими визнано закупівлі, що враховують один або декілька соціальних аспектів для досягнення соціальних цілей; охоплюють широкий спектр соціальних питань, як-от можливості працевлаштування, гідні умови праці, дотримання соціальних і трудових прав, соціальна інтеграція, рівні можливості та доступність [5].

У процесі підготовки України до вступу до ЄС необхідно удосконалити законодавство для повноцінного забезпечення соціально-економічних прав людини тепер та під час повоєнного відновлення, зокрема й шляхом належного унормування стимулювання соціальної відповідальності суб'єктів господарювання – учасників публічних закупівель із урахуванням вимог *acquis* ЄС і відповідного досвіду його держав-членів. Важливо наголосити, що питання публічних закупівель разом із питаннями основоположних прав людини, державного управління, фінансового контролю, судочинства та ін. віднесено ЄС до першого переговорного кластеру «Fundamentals» – «Основи процесу вступу до ЄС» [6], відкриття якого у переговорах з ЄС в українському Уряді очікують вже у першій половині 2025 року [7].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Перетворення нашого світу: Порядок денний ООН у сфері сталого розвитку до 2030 року: Резолюція 70/1 Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 р. (A/RES/70/1). URL:

<https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/peretvorennya-nashoho-svitu-poryadok-dennyu-u-sferi-staloho-rozvytku-do-2030-roku>

2. Керівні принципи ООН з питань бізнесу та прав людини: Імплементація Рамкової програми ООН «Захист, повага та засоби захисту прав», схвалені Резолюцією 17/4 Ради ООН з прав людини від 16.06.2011 р. URL: http://www.iepd.kiev.ua/?page_id=8524

3. Directive 2014/24/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on public procurement and repealing Directive 2004/18/EC. *Official Journal* L 094 28.3.2014. P. 65. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02014L0024-20240101>

4. European Commission: Executive Agency for Small and Medium-sized Enterprises / P. Tepper, A. McLennan, R. Hirt, P. Defranceschi et al. *Making socially responsible public procurement work – 71 good practice cases*. Publications Office, 2020. 249 p. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2826/7096>

5. Caimi V., Sansonetti S. The social impact of public procurement: publication for the Committee on Employment and Social affairs, Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies. European Parliament, Luxembourg, 2023. 178 p. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/740095/IPOL_STU\(2023\)740095_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/740095/IPOL_STU(2023)740095_EN.pdf)

6. Переговори про вступ України до ЄС: повний гід у 12 питаннях. 21.06.2024. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/peregovory-pro-vstup-ukrayiny-do-yes-povnyj-gid-u-12-pytanniah-i-10-mifah-2/>

7. Стефанішина очікує на відкриття двох кластерів у переговорах з ЄС у першій половині 2025 року. *Європейська правда*. 6 вересня 2024 р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/09/6/7193655/>

ЩОДО ФОРМУВАННЯ ЗАСАД ДЕРЖАВНОЇ ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ: АСПЕКТ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Снігова О. Ю.

Державна установа

«Інститут економіки та прогнозування НАН України», Київ (Україна)

e-mail: osnigova@ukr.net

Значущість урахування регіональних особливостей у промисловій політиці зростає з погляду формування територіально-орієнтованих механізмів повоєнного відновлення промисловості, які мають зважати на зміни чинників просторового розміщення виробництва.

Зараз на розгляді Комітету Верховної Ради України з питань економічного розвитку знаходяться три варіанти проєктів Законів України, спрямованих на формування засад державної промислової політики – «Про промислову політику та прогнозованість реального сектору економіки», «Про промислову політику та забезпечення безперервності підприємницької діяльності в умовах воєнного стану», «Про засади державної промислової політики». Але жоден з варіантів законопроєкту питання просторового аспекту відновлення та промислового розвитку не враховує [4, 5, 6].

Зважаючи на те, що законопроєкти спрямовано на формування засад державної промислової політики, яка повинна створювати нормативно-правове підґрунтя, актуальне як в умовах сьогодення (забезпечення економічної стійкості країни),

так і у майбутньому (повоєнне відновлення промисловості з урахуванням оновлення просторового розміщення, забезпечення національної конкурентоспроможності, національної і економічної безпеки тощо), необхідним є визначення у документі, який буде прийнято за основу, пріоритетів державної промислової політики у сферах – зовнішньоекономічній, інвестиційно-інноваційній, екологічній, *регіонального розвитку*, соціальной, інституційній. Зокрема, визначення *пріоритетів державної промислової політики у сфері регіонального розвитку* забезпечить реалізацію заходів, які будуть спрямовані на збалансоване просторове розміщення і реалізацію регіонального промислового потенціалу; на зв'язок державної промислової політики з державною політикою регіонального і місцевого розвитку та політикою відновлення. Це сприятиме ефективній повоєнній трансформації регіональних промислових систем для створення конкурентоспроможності національної економіки.

Пріоритетами державної промислової політики у сфері регіонального розвитку пропонується визначити такі: відновлення та трансформація регіональних промислових систем з урахуванням завдань ранньої та повоєнної відбудови економіки України й євроінтеграційних імперативів; визначення пріоритетів промислової діяльності функціональних типів територій; забезпечення промислової трансформації територій, що підпадають під вплив енергетичного переходу.

Представлена в законопроектах постановка цілей потребує розширення зі врахуванням особливостей просторового аспекту промислової політики, які полягають у: необхідності подолання просторових диспропорцій промислового розвитку, обумовлених природною диференціацією промислового потенціалу регіонів і додатково посилені збройною агресією; забезпеченні якісного використання промислового потенціалу регіонів для підвищення національної конкурентоспроможності України. Тож до *цілей промислової політики* пропонується додати таку, що сприятиме формуванню заходів державної політики забезпечення збалансованого промислового розвитку територій – *забезпечення збалансованого просторового розвитку промислового виробництва і реалізація регіонального промислового потенціалу*.

Перелік завдань державної промислової політики, визначений у базових документах промислового спрямування, повинен сприяти реалізації пріоритетів державної промислової політики й забезпечувати зв'язок державної промислової політики з державною політикою регіонального та місцевого розвитку. Тож *завданнями державної промислової політики*, які потребують вирішення для повоєнного відновлення промисловості з урахуванням зміни чинників регіонального розвитку, можуть бути визначені такі: визначення стратегічних орієнтирів та створення умов для послідовної зміни структури промисловості з урахуванням особливостей функціональних типів територій; визначення пріоритетів та механізмів використання промислового потенціалу функціональних типів територій, регіо-

нальних полюсів зростання; створення умов для інвестування та розвитку промислових комплексів різних функціональних типів територій; формування системи стимулів для залучення інвестицій, зокрема створення пільгових умов інвесторам, які здійснюють інвестиційну діяльність у стратегічних галузях промисловості та на територіях з особливими умовами для розвитку (ДСРР-2027).

Враховуючи зміни підходів до формування регіональних пріоритетів розвитку та зростання ролі місцевих органів влади у формуванні і реалізації промислової політики, важливо розширити *перелік повноважень органів місцевого самоврядування України у сфері промислової політики*, запропонований у законопроектах, наступними: створення інфраструктури для підтримки промислової діяльності – індустріальних і технологічних – парків, логістичних центрів, агенцій місцевого розвитку, інформаційно-ресурсних центрів та ін.; реалізація заходів щодо забезпечення промислової безпеки; розвиток співпраці у напрямках перероблення промислових відходів; сприяння реалізації спільних проєктів регіональних полюсів зростання та суміжних територіальних громад.

Внесення до базового документа з промислової політики запропонованих положень сприяло би врахуванню регіонального аспекту як у повоєнній відбудові промисловості, так і реалізації промислової політики надалі. Такий підхід є вкрай важливим з огляду на: зростання необхідності урахування зміни чинників регіонального розвитку та необхідності розробки територіально-орієнтованих механізмів повоєнного відновлення промисловості; відсутність співвідношень і певні суперечності положень базових документів з відновлення (рамкового Закону України «Про засади державної регіональної політики», проєкту Закону України «Про засади відновлення України») [1, 3], відсутність орієнтованості діючої законодавчої бази з відновлення на комплексне відновлення промисловості, закладення у якості базового підходу відновлення та досягнення цілей регіональної політики на всіх рівнях врядування проєктного підходу – через інвестування у проєкти «твердої» і «м'якої» інфраструктури [1, 2].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій: Закон України № 2389-IX від 09.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#Text> (дата звернення: 25.09.2024).
2. Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності: Закон України № 2254-IX від 12 травня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2254-20#Text> (дата звернення: 20.09.2024).
3. Про засади відновлення України: Проєкт Закону України». URL: <https://mtu.gov.ua/news/35630.html> (дата звернення: 25.09.2024).
4. Про засади державної промислової політики: проєкт Закону України № 11331-2 від 17.06.2024. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44413> (дата звернення: 25.09.2024).
5. Про промислову політику та забезпечення безперервності підприємницької діяльності в умовах воєнного стану: проєкт Закону України № 11331-1 від 17.06.2024. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44412> (дата звернення: 25.09.2024).

6. Про промислову політику та прогнозованість реального сектору економіки: проєкт Закону України № 11331 від 11.06.2024. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44388> (дата звернення: 25.09.2024).

ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В ПОВОЄННИЙ ЧАС У КОНТЕКСТІ ПОЛІТИКИ МАРКЕТИНГУ ТЕРИТОРІЙ

Таранич А. В.^{1*}, Таранич О. В.^{2}**

^{1,2}Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)

**e-mail: a.taranych@donnu.edu.ua*

***e-mail: o.taranych@donnu.edu.ua*

Відновлення економіки країни у повоєнний час є критично важливим для забезпечення стабільного економічного розвитку та добробуту населення. Після війни країни стикаються з руйнуванням інфраструктури, виробничих потужностей та великими соціальними викликами, що вимагає комплексного підходу до відновлення. Основними напрямками є інвестиції у відбудову інфраструктури, модернізацію промисловості, аграрного сектору, а також створення сприятливого середовища для залучення внутрішніх та іноземних інвестицій. Цей процес буде потребувати тісної співпраці з міжнародними партнерами та донорами, оскільки обсяг необхідних інвестицій перевищуватиме можливості національної економіки.

Також треба визначити соціальну та демографічну стабільність як невід’ємний складник економічного відновлення. Серед пріоритетних завдань варто визначити реінтеграцію переміщеного населення, стимулювання народжуваності, створення нових робочих місць, а також забезпечення базових потреб у житлі, медичному обслуговуванні й освіті. До того ж повоєнна економіка потребує підвищення конкурентоспроможності країни на світовому ринку, що включає впровадження інновацій, розвиток технологій та сприяння інтеграції національних виробників у глобальні ланцюги створення вартості.

Ефективне відновлення економіки України у повоєнний час буде неможливим без зваженої політики маркетингу територій. Загальна програма відновлення, безумовно, буде включати актуальні рішення в контексті розвитку міжнародної конкурентоспроможності країни, але без врахування територіального аспекту не буде досягати максимальної ефективності.

Ефективна стратегія повоєнного маркетингу територій має розгортатися на основі сталого розвитку регіональних територіально-промислових комплексів, вдосконалення форм і методів системного управління відтворювальними процесами в регіональних економічних системах на основі їх децентралізації, розбудови соціальної та промислової інфраструктури, якісного зростання людського капіталу та забезпечення інноваційного прориву в пріоритетних технологічних напрямках.

Загалом успішне відновлення економіки країни після війни потребує вирішення низки нагальних питань з урахуванням політики маркетингу територій.

1. Відбудова інфраструктури територій (дорожньої та транспортної системи, енергомереж, комунального господарства).

2. Залучення прямих іноземних і внутрішніх інвестицій та модернізація промисловості. Відновлення економіки вимагає створення сприятливого інвестиційного клімату та впровадження економічних реформ для підвищення довіри інвесторів. Прихована й активна фази війни показали необхідність модернізації української промисловості для підвищення її ефективності, впровадження інновацій та розвитку високотехнологічних галузей.

Одним із напрямів модернізації промисловості є розбудова виробничого базису регіонів України на якісно новій основі, як продовження довгих хвиль технологічних укладів, що дасть змогу поєднувати різні галузі виробництва до єдиної інформаційної мережі на підставі ініціативи «Індустрія 4.0».

Другим напрямом є впровадження сучасних нових і технологічно модернізованих поточних виробничих потужностей для поглиблення ступеня переробки вітчизняної сировини: продукції АПК (сільськогосподарська сировина, деревина, волокна та тканини), металургійного переділу, машинобудування – для збільшення кінцевої вартості виробленої продукції, її доданої вартості, заміни структури товарного експорту на високотехнологічний.

3. Реінтеграція робочої сили та соціальна відбудова. Велика кількість населення України отримала статус внутрішньо переміщених осіб через війну чи виїхала за кордон, особливо жінки з неповнолітніми дітьми, тож відновлення економіки вимагатиме реінтеграції населення в активний ринок праці, створення нових робочих місць і перекваліфікації робочої сили. Важливим аспектом є підтримка населення через соціальні програми, забезпечення житлом, медичними та освітніми послугами для постраждалих громад.

4. Подальший розвиток аграрного сектору. Україна залишається одним з найбільших експортерів сільськогосподарської продукції. Її повоєнна відбудова повинна включати розвиток аграрного сектору, відновлення сільських територій та модернізацію сільськогосподарських технологій.

Висновки. Відновлення економіки України у повоєнний час має базуватися на розвитку виробництва, які будуть завершувати технологічні ланцюжки з перероблення регіональної продукції. Наявні технологічні комплекси переважно завершуються випуском продукції третього технологічного укладу. Їх треба розвивати шляхом розбудови машинобудівних галузей, приборів і обладнання для подальшої інтеграції в єдину інформаційну мережу «Індустрії 4.0» з урахуванням політики маркетингу територій.

СОЦІАЛЬНА РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ І ДОБРОБУТ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Твердохліб А. В.

Інститут демографії та проблем якості життя НАН України, Київ (Україна)
e-mail: amilifaro@gmail.com

Війна, яку веде РФ проти України, має надзвичайно руйнівний вплив на всі сфери суспільства. Вона призводить до значних втрат не лише в економічному плані, але і завдає серйозної шкоди фізичному та психічному здоров'ю населення. Мільйони людей стикаються з травмами, як фізичними, так і психологічними, що є наслідком безпосередніх бойових дій, втрати близьких та розлуки, а також тривалого стресу від загрози насильства.

За оцінками експертів, до 40–50 % українців можуть потребувати психологічної допомоги через травми, викликані війною. Зокрема, серед військових та ветеранів це число становитиме приблизно 1,8 мільйона, серед людей похилого віку – 7 мільйонів, а серед дітей та підлітків – приблизно 4 мільйони [1].

Міністр охорони здоров'я Віктор Ляшко зазначає, що війна призводить до «старіння» населення на 10–15 років через збільшення захворювань, що раніше були характерні для старшого віку [2]. Війна негативно позначається на загальному стані здоров'я. Наприклад, кількість випадків інсультів зросла в осіб середнього віку, адже інсульти «помолодшали» на 10–15 років, зокрема й через стрес і тривогу, викликані війною [3].

Соціальний добробут населення також зазнає істотних змін, оскільки війна викликає дезінтеграцію громадських зв'язків і зменшує рівень соціальної підтримки. Люди часто втрачають свої домівки, багато з них стають внутрішньо переміщеними особами, що підриває соціальні мережі, які раніше забезпечували їм стабільність і підтримку. В умовах війни багато сімей стикаються з економічними труднощами, зокрема безробіттям та зростанням вартості життя, що ще більше ускладнює їхній добробут.

Отже, війна призводить до зниження рівня життя та економічної нестабільності. Люди втрачають свої домівки і джерела доходу, що ускладнює доступ до медичних послуг. За даними ООН, війна також створює серйозні бар'єри для отримання необхідної медичної допомоги в зоні активних бойових дій та поруч [4].

Отже, війна має тривалі наслідки для соціальної та економічної стабільності суспільства. Це підкреслює важливість термінових заходів для підтримки населення, включно з медичною допомогою, психологічною підтримкою та програмами соціальної інтеграції, які можуть допомогти зменшити наслідки війни та відновити добробут людей.

У контексті глобальних конфліктів, зокрема війни в Україні, дослідження соціальної резильєнтності набуває особливої актуальності. Це допомагає виявити

фактори, які сприяють або перешкоджають адаптації та відновленню, що є критично важливим для формування політики соціального захисту.

Соціальна резильєнтність – це здатність соціальних систем протистояти стресам і потрясінням, адаптуватися до них і відновлюватися після них. Вона включає в себе механізми підтримки, взаємодії та солідарності в громадах.

Дослідження соціальної резильєнтності допомагає виявити механізми, що сприяють адаптації громад до кризових умов, а також формувати ефективні програми підтримки, особливо для вразливих груп. У контексті війни в Україні важливо розуміти, як підтримувати добробут населення та відновлення соціальних зв'язків. Дослідження також сприяє формуванню політики соціального захисту, що відповідає на потреби населення в умовах тривалих криз.

Вивчення соціальної резильєнтності також сприяє виробленню програм і стратегій, які є ефективними та підтримують добробут населення під час і після війни. Це включає заходи, спрямовані на відновлення соціальних зв'язків, покращення доступу до ресурсів і послуг, а також підтримку психологічного здоров'я. Прикладом такого кейсу є Всеукраїнська програма ментального здоров'я «Ти як?» – ініціатива першої леді Олени Зеленської. Ця програма має на меті створення якісної системи надання послуг у сфері психосоціальної підтримки та розвитку культури піклування про ментальне здоров'я в Україні. Програма також спрямована на підвищення обізнаності про важливість психічного здоров'я, забезпечення доступу до психологічних послуг і підтримки для всіх, хто її потребує.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Як війна впливає на ментальне здоров'я українців. *Слово і діло*. 2024. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/09/17/infografika/suspilstvo/yak-vijna-vplyvaye-mentalne-zdorovya-ukrayinciv>
2. Ляшко В. Війна в Україні матиме критичні наслідки для психічного здоров'я людей. *Уніан*. 2022. URL: <http://surl.li/kfcgda>
3. Через війну та стрес інсульти «помолодшали» на 10–15 років. *Суспільне Львів*. 2024. URL: <https://suspilne.media/lviv/773929-cerez-vijnu-ta-stres-insulti-pomolodsali-na-10-15-rokiv-ak-zapobigti-hvorobi/>
4. Оцінка впливу війни на людей. UNDP. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/otsinka-vplyvu-viyny-na-lyudey>

НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ У ПОВОЄННІ РОКИ НА ШЛЯХУ НАБЛИЖЕННЯ ДО ЄС

Шевкун Т. В.

Інститут демографії та проблем якості життя НАН України, Київ (Україна)
e-mail: shevkuntv@gmail.com

Пенсійна система України є одним із важливих елементів національної економіки. Як соціальний складник національної економіки вона відчуває вплив найбільш вагомих викликів. Збільшення тривалості життя (старіння населення), соціально-демографічна криза, руйнація економіки країни є найбільш вагомими викликами для України у повоєнний період.

В Україні загальноєвропейські тенденції щодо «старіння населення» та зменшення осіб працездатного віку набувають загрозливого характеру. Внаслідок впливу воєнних дій відбувається значне зменшення кількості осіб працездатного віку, зростання рівня інфляції, вимушена міграція (зростання кількості внутрішніх мігрантів та значна кількість осіб, які вимушені були виїхати в інші країни внаслідок воєнних дій), зниження доходів населення. Як наслідок – зберігається тенденція зростання дефіциту фінансування ПФУ за рахунок власних доходів і відповідно продовжують зростати дотації з Державного бюджету України. До того ж все ще залишаються значні дисбаланси між пенсіями за загальною системою і пенсіями за спеціальними законами (пільгові пенсії).

Пільгові пенсії можна умовно поділили на 2 види: пенсії особам, які мають право дострокового виходу на пенсію (дострокові пенсії), і пенсії особам, які мають право на підвищений розмір пенсії. Для окремих професій ці умови можуть поєднуватися.

Існує два види дострокових пенсій: дострокова пенсія за віком і пенсія за вислугу років. На дострокову пенсію за віком мають право працівники окремих професій (як-от авіатори, водії вантажних автомобілів, лісоруби тощо, а також викладачі, лікарі, залізничні службовці та ін.). Ці працівники виходять на пенсію у молодшому віці або за наявності меншої тривалості страхового стажу. Право на пенсію за вислугу років мають особи, які мають певний стаж роботи, зокрема на роботах із важкими або шкідливими умовами праці (згідно зі списком професій № 1 і № 2).

Фінансування пільгових пенсійних схем в Україні є значним тягарем для ПФУ. Пенсії на роботах із важкими або шкідливими умовами праці фінансуються роботодавцями: повністю для Списку № 2 і майже повністю для Списку № 1. До того ж окремі категорії пенсій фінансуються напряму за рахунок прямих трансфертів Державного бюджету України. Наприклад, пенсії вчителів, лікарів, працівників залізниці, пілотів цивільної авіації також досі фінансуються за рахунок державних субсидій.

Дані Мінсоцполітики свідчать про суттєві дисбаланси між пенсійними виплатами за загальною системою і окремими категоріями пільгових пенсій. Так, середній розмір пенсійних виплат осіб, які призначаються за загальною системою і за спеціальними законами, у 2023 році становив:

для 9 895 271 пенсіонерів на загальній системі (93 % всіх пенсіонерів) – 4 623 грн;

для 22 776 держслужбовців – 7 499 грн;

для 550 144 військових та силовиків – 9 463 грн;

для 94 153 чорнобильців – 11 423 грн;

для 5 979 прокурорів – 21 572 грн;

для 3 594 суддів – 96 196 грн [1].

Ці цифри свідчать про необхідність суттєвого реформування пенсійної системи загалом, зокрема системи пенсій для окремих категорій осіб, і впровадження сучасних європейських трендів у систему пенсійного забезпечення.

Пенсійне забезпечення працівників на небезпечних та важких роботах у країнах ЄС [2]

Майже у всіх країнах ЄС, та і загалом у світі, для працівників, які працюють на важких та небезпечних роботах, впровадженні різні пільги і додаткові пенсійні схеми, які передбачають можливість більш раннього виходу на пенсію, підвищений розмір пенсій, а також впроваджуються інші програми. Це обумовлено тим, що працівники, які працюють на таких роботах, мають підвищений ризик передчасної втрати працездатності.

У країнах ЄС підходи до формування пенсійних схем для працівників небезпечних та важких робіт відрізняються у тому, як вони підходять до небезпечної або важкої роботи, а також від категорій професій, які належать до таких робіт. І все ж є спільні тенденції.

Багато пенсійних положень для шкідливих або важких професій виникли давно, коли робочі завдання були дуже різними, а рівень технологічного забезпечення дуже низьким. Наприклад, у Франції фермери, морські робітники та шахтарі були одними з перших, кого охопили пенсійні схеми до того, як наприкінці 1920-х років було розроблено соціальне страхування. У Норвегії багато пенсійних положень для небезпечних або важких робіт датуються 1917 роком.

З розвитком індустріалізації та технологічного прогресу рівень небезпечності та важкості робіт за деякими професіями мали тенденцію до зниження. Тому професії, які належать до категорії небезпечних та важких робіт, і відповідні пенсійні схеми періодично переглядаються та можуть відрізнитися у різних країнах Європи. Країни визначають умови отримання спеціального пенсійного забезпечення для небезпечних або важких робіт на основі назв професій або вимірних характеристик роботи.

У європейських країнах система фінансування пенсійних схем для важких та небезпечних робіт різниться залежно від країни, але переважно є змішаною та обов'язковою. Фінансування може поєднувати фінансування з загального бюджету країни, за рахунок якого здійснюється фінансування всіх соціальних програм, а також внески роботодавців за окремими пенсійними схемами.

У Португалії схеми фінансуються із загального бюджету соціального забезпечення, а роботодавці сплачують додаткові внески для шахтарів і авіадиспетчерів. У Туреччині додаткові внески коливаються від 1 до 3 процентних пунктів у приватному секторі та від 3,33 до 10 процентних пунктів у державному секторі.

У деяких країнах фінансування дострокового виходу на пенсію для небезпечних або важких робіт частково або повністю відокремлене від загального пенсійного фінансування. У Словацькій Республіці окремі добровільні внески спрямовуються в окрему *професійну пенсійну схему з визначеними внесками (FDC)* з мінімальною ставкою 2 %, а до 6 % не підлягають оподаткуванню. У Словенії ставка внесків у професійній схемі FDC становить 9,25 %. У Норвегії достроковий вихід на пенсію до досягнення встановленого законом пенсійного віку фінансується з приватних професійних пенсій за рахунок вищих внесків роботодавців у приватному секторі, тоді як у державному секторі вони фінансуються з державного бюджету.

У 1999 році Польща замінила свою фінансово нестійку та фрагментовану державну пенсійну схему *визначених виплат (DB)*, в тому числі для працівників, які працювали на небезпечних або важких роботах, схемою NDC для людей, які народилися після 1949 року. Схема фінансується за рахунок додаткових пенсійних внесків роботодавців у розмірі 1,5 відсоткових пунктів і державних субсидій.

Враховуючи останні тенденції щодо складності фінансування пенсійних програм, заснованих на схемах з визначеними виплатами, країни Європи поступово починають переходити або впроваджувати для нових працівників пенсійні програми, засновані на схемах із визначеними внесками.

Трансформація системи професійного пенсійного забезпечення України повинно рухатися у декількох напрямках:

- впровадження гнучкого механізму визначення небезпечних або важких робіт на основі вимірних характеристик роботи та ризиків, які вона може спричинити на працюючого;
- поступової заміни пільгового пенсійного забезпечення для окремих категорій професій на *професійну пенсійну систему з визначеними внесками (FDC)*;
- сприяння більш пізньому виходу на пенсію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. «Державі складно підтримувати менш захищених пенсіонерів, але легко виплачувати по 100 тисяч суддям. Що не так з пенсійною системою?». Економічна правда. 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/06/8/700937/>
2. Pensions at a Glance 2023 OECD and G20 Indicators. *OECD*. 2023. URL: <http://surl.li/rhaeru>

ПЛАНУВАННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ У ПОВОЄННИЙ ЧАС

Шелудько Е. І.¹, Завгородня М. Ю.^{2*}

^{1,2}Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України»,
Київ (Україна)

*e-mail: mzavgorodnia@gmail.com

Розуміння й усвідомлення необхідності просторової та структурної трансформації промислового сектору – це ключовий крок для забезпечення стійкості й відповідності української промисловості потребам сучасного суспільства. Першочерговим кроком виступає оновлення законодавчих актів щодо промислового розвитку, стратегій регіонального розвитку, які повинні мати чітку та зрозумілу структуру, взаємопов'язані заходи і проєкти, які повинні вирішувати назрілі до і під час війни проблеми в соціально-економічній та промисловій сферах. Для надання відновленню промислового сектору системного характеру потрібно вибудувати більш чіткі стратегічні орієнтири, які взаємо пов'язують різні напрями у єдину систему державних, регіональних і галузевих заходів, спрямованих на відродження та реконструкцію вітчизняної промисловості [1].

Просторова, кількісна, ресурсна та часова зв'язність проєктів відродження забезпечується системою процедур, у якій ресурсний складник відіграє істотну роль. Умовою промислового розвитку є забезпечення джерел формування виробничих, матеріально-технічних, трудових та інших ресурсів і концентрування та спрямування їх на досягнення намічених цілей у визначений час. На випадок непередбачених обставин для виконання стратегічних завдань повинні розроблятися альтернативні варіанти дій і використовуватись самоорганізаційні спроможності розвитку, пошуку і залучення ресурсів. Наразі цьому сприяє оцінка збитків від війни та мінімізація їх шляхом: гуртування підприємців навколо спільних проєктів, через державно-приватне партнерство, залучення різних форм міжнародної допомоги [2].

Зосередження промислових видів діяльності у східних та центральних регіонах збільшує обсяги втрат і збитків, адже в областях, що були частково захоплені, створювалась суттєва частка валового регіонального продукту: у Донецькій – 5,2 % від загального у країні, у Запорізькій – 4,2 %, у Київській – 5,3 %, у Луганській – 1,0 %, у Миколаївській – 2,3 %, у Харківській – 5,9 %, у Херсонській – 1,6 %, у Чернігівській – 2,1 %, у значно пошкоджених під час атак Дніпропетровській області – 10,7 % і м. Києві – 23,4 %.

Агресія росії спричинила значні галузеві зрушення в структурі промисловості України. Так, економічні втрати виробництва добувної галузі за два роки війни становлять 4,5 %, водночас переробна промисловість продемонструвала зростання на 6,4 %. Проте серед видів діяльності переробної промисловості найбільшого па-

діння обсягів виробництва у 2023 р. зазнали: металургійне виробництво (–37,5 %) і виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення (–29,5 %) від рівня виробництва 2021 року. Натомість у 2023 р. відновили і перевершили довоєнні показники (після падіння у 2022 р.) такі виробництва: виробництво хімічних речовин і хімічної продукції; виробництво харчових продуктів, виробництво електричного устаткування, виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції (табл. 1).

Таблиця 1. Динаміка індексів промислової продукції відносно базового 2021 р., %

<i>Види економічної діяльності</i>	<i>2021</i>	<i>2022</i>	<i>2023</i>
Промисловість	100,0	96,3	102,8
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	100,0	97,5	95,5
Добування кам'яного та бурого вугілля	100,0	89,2	86,5
Добування сирової нафти та природного газу	100,0	101,8	101,8
Добування металевих руд	100,0	84,3	75,7
Добування інших корисних копалин та розроблення кар'єрів	100,0	68,9	72,8
Переробна промисловість	100,0	93,9	106,4
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	100,0	89,1	103,0
Виробництво харчових продуктів	100,0	88,4	102,2
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	100,0	99,8	100,5
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	100,0	99,9	104,7
Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	100,0	102,8	70,5
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	100,0	87,7	103,2
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	100,0	96,5	99,5
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	100,0	91,0	111,6
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	100,0	75,6	96,5
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	100,0	75,7	82,5
Металургійне виробництво	100,0	62,0	62,5
Машинобудування	100,0	106,9	126,6
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	100,0	147,8	237,7
Виробництво електричного устаткування	100,0	94,1	104,7
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	100,0	107,9	117,2
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	100,0	104,5	125,0
Виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин та устаткування	100,0	113,6	135,4
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	100,0	104,4	103,8

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Потреба в активізації можливостей незадіяного потенціалу вітчизняних регіональних промислових систем може бути реалізована через інтегровані проекти розвитку, які плануються як Дорожні карти проектів. Вони мають стимулювати міжгалузевий характер промислового розвитку в межах макрорегіонів, регіонів та

локальних міжпідприємницьких утворень (кластерів, індустріальних парків, промислово-технологічних зон). Саме так можливо уникнути ризику обмеженості формування економічного простору проєкту, що реалізується, певною територією, якщо її ресурси невідповідні масштабам проєкту.

Баченню стратегічного відновлення регіональних промислових систем в Україні бракує довгих промислових ланцюгів всередині країни на основі енерго-виробничих циклів, що надавало б краще уявлення про ланки і кінцевий результат – промислову продукцію з максимальною доданою вартістю. Однією з основних частин такого ланцюга може виступати розвиток відновлюваної енергетики та транспортної інфраструктури. А критерієм для старту структурних реформ щодо відновлення промислових галузей – найбільш повна наявність ресурсних можливостей (сировинних, технологічних, трудових). Наприклад, низька енергоємність виробництва відкриває можливості першочергової реконструкції в умовах дефіциту енергії за умови мінімізації воєнних ризиків. Мають бути заплановані і реалізовані заходи політики сприяння розумній спеціалізації промислових комплексів регіонів, у тому числі на основі нових логістичних схем перевезень, будівництва енергетичних потужностей, оновлення виробничо-збутових ланцюгів [3].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Відновлення та реконструкція повоєнної економіки України: наукова доповідь / НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2022. 305 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/Vidnovlennja-ta-rekonstrukcja-povojennoji-economiky.pdf>
2. Шелудько Е. І., Завгородня М. Ю. Особливості стратегічного планування для сектору малого та середнього бізнесу. *Економічні перспективи підприємництва: виклики воєнного часу та повоєнної відбудови*: зб. мат-лів VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ірпінь, 31 травня 2024 р.). Ірпінь: Державний податковий університет, 2024. С. 220–223.
3. Підоричева І. Ю., Баш А. С. Смарт-спеціалізація промислових регіонів України: організаційно-економічний супровід. *Економіка промисловості*. 2024. № 2(106). С. 5–28. DOI: 10.15407/econindustry 2024.02.005.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПРИКОРДОННЯ В КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Шубалий О. М.

Луцький національний технічний університет, Луцьк (Україна)
e-mail: shubalyi@ukr.net

Війна в Україні принесла значні втрати не лише людського потенціалу, а й колосальні втрати для національного господарства. Адже економіка регіонів Сходу України, які формували основний промисловий потенціал нашої країни, понесла значні втрати як робочої сили, так і виробничої, обслуговуючої та соціальної інфраструктури. В зоні бойових дій вона фактично зруйнована, а на її відбудову

буде потрібно багато років та мобілізації значних фінансових, матеріальних, людських ресурсів.

Водночас важливо, не чекаючи завершення війни, починати формувати необхідний потенціал вказаних ресурсів для забезпечення швидкого повоєнного відновлення зруйнованого. Оскільки в питанні належної компенсації втрат з боку країни-агресора може не бути швидкого вирішення, доцільно залучати міжнародну фінансову допомогу та шукати додаткові резерви для зростання економіки в інших регіонах України, які зазнали менших втрат внаслідок війни.

У питанні підтримки України і надання необхідної гуманітарної, фінансової, матеріальної та військової допомоги одним з найбільших наших партнерів є Республіка Польща. Зокрема, з перших днів повномасштабної війни саме прикордонні з Україною регіони Польщі – Люблінське та Підкарпатське воєводства – прийняли українських біженців, надали їм необхідну допомогу, а надалі виплачували їй соціальні виплати. Також ці регіони є своєрідним логістичним хабом для переміщення військової, гуманітарної та матеріальної допомоги для підтримки економіки й суспільства в Україні.

Прикордонні з Польщею регіони України – Волинська, Львівська, Закарпатська області – також з початком повномасштабної війни відіграють важливе стратегічне значення для майбутнього повоєнного відновлення, зокрема шляхом:

- збереження людського потенціалу (адже в них перебуває значна частина внутрішньо переміщених громадян нашої країни, які змушені були втікати від згубних наслідків війни);

- генерування додаткових доходів до бюджетів усіх рівнів для розвитку національної економіки, зокрема подальшого перерозподілу цих коштів з метою збільшення видатків на оборону і захист нашої країни;

- розвитку бізнесу, зокрема збереження та розвитку релокованих підприємств, які надалі будуть відігравати важливу роль у повоєнному відновленні України;

- розвитку нових суб'єктів господарювання, зокрема для працевлаштування та адаптації до життя у повоєнний час колишніх військових та їхніх сімей;

- розвиток об'єктів військово-промислового комплексу для збільшення власного виробництва сучасної зброї з метою надання гідної відсічі агресору та звільнення усіх загарбаних ним територій нашої країни;

- облаштування транспортної та логістичної інфраструктури для забезпечення збереження у безпечних місцях і поступової передачі в інші регіони України міжнародної гуманітарної допомоги, імпортованих товарів, а з іншого боку, – виконання функцій хабу для забезпечення подальшого експорту вітчизняної продукції АПК та ін.

Тому економіку польсько-українського прикордоння треба розглядати в органічному взаємозв'язку між українськими та польськими прикордонними регіо-

нами для отримання спільних додаткових соціо-еколого-економічних вигод для обох країн у стратегічній перспективі. Дуже важливо, щоб розвиток цього міжнародного регіонального утворення відбувався уже відповідно до сучасних підходів до трансформації економічних систем у напрямі прискорення «зеленого», цифрового та інтелектуального переходу з урахуванням сучасних викликів безпеки для обох країн.

Виконання цього важливого завдання потребуватиме залучення додаткових зарубіжних інвестицій для створення нових високотехнологічних виробництв відповідно до сучасних вимог, розвитку відновлювальної енергетики, розвитку насамперед сфер природничої і технічної освіти та науки тощо. Це дасть змогу надалі, у повоєнний період поширити ці нові знання на всю територію нашої країни, забезпечивши відбудову на сучасній технологічній основі.

Отже, економіка регіонів польсько-українського прикордоння відіграватиме дуже важливу роль для забезпечення повоєнного економічного відновлення України, накопичивши належний виробничий, фінансовий, матеріальний та людський капітал для подальшої передачі на потреби відновлення економіки зруйнованих регіонів Північної, Східної та Південної України, а також Республіки Крим.

Подяка. Дослідження виконано в межах реалізації Проекту Eurizon ID 829: *Structural transformation of the economy of the Polish-Ukrainian borderlands as a response to common challenges of security, green, digital and intellectual transition.* This project has reserved funding from European Union's Horizon 2020 research and innovation programme under grant agreement No. 871072.

ПРОДОВЖЕННЯ СЕКЦІЇ 3

CHOOSING PROJECT MANAGEMENT METHODOLOGY DURING WAR AND FOR AFTER-WAR RECOVERING OF UKRAINE

Bogoyavlenska Yu. V.

Zhytomyr Polytechnic State University, Zhytomyr (Ukraine)

e-mail: bjv@ztu.edu.ua

During war against independent state Ukraine project managers met challenge: how to choose correctly approaches and methodics within their work. The more questions were met: how to enable performance (KPIs) and sustainability being in situation of emergency, which methods will be the most valuable.

The understanding was: the approaches used should flexible enough, but not to mix up teams regarding goals that should be achieved. And, at the same time not every initiative / company is 100 % ready to change (too many factors influenced, – from team-members lost to specifics of product created).

There were discovered by author that during war-times two main project management methodologies were actively used: agile and waterfall. Both pay attention to:

- the team-member competencies, roles and responsibilities;
- project's product / service features;
- necessity (or not) iterations / scrum;
- planning, monitoring and control methods (kanban, JIT / plans);
- evaluation of KPIs within milestones;
- work packages objectives and general goal achieved.

For sure, the choice of methodology determines how the team will work and interact, how to organise the work and to control cash flows. Each of it has its own specific, suitable for different types of projects, and offers unique ways to organize processes even in situation of emergency. And, different project management methodologies (table 1) have advantages and disadvantages.

Agile methodology is good for new product / services development. It is about flexibility, interactivity, and speed, allowing adapt to emerging requirements at any phase / task. So, projects are being completed in short iterations. Advantages are: fast reaction by 24/7 interaction with the clients and minimization of risks thanks to it, fast improvement during life cycle of the project (LCP), rapid delivery of product / service. At the same time agile requires a high level of communication and coordination within the team, and in the conditions of blackouts in Ukraine it is a bit complicated, thus, the methodology could be complicated for the implementation to the big projects in the conditions of the emergent situations.

Waterfall with its linear structure is good for 'step-by-step'-projects with well-defined requirements and predictable timelines and budgets, where each phase / task

within the work package is being done sequentially. Meanwhile, waterfall methodology not friendly to flexibility or changes within the tasks and work packages, should be re-analyse for the projects with high level of risks and uncertainty. For the products / services with the high level of control (i. e. MilTech, civil security) it could be valuable ('stable' projects).

Table 1. Main project management methodologies during war and for after-war recovering of Ukraine

Methodology	Team	Product / service features	Iterations	Evaluation and control
Agile	Flexible	Changeable during LCP	Scrum	KPIs
Waterfall	Stable	Stable through LCP	Lean	Plan

Thus, the project management methodology during war and for after-war recovering of Ukraine should be chosen according to the:

- team availability during project’s life circle (i. e. equal opportunities);
- type of the activities to be done;
- importance of interaction with clients / customer during process of the creating the product / service;
- product features to be maintained;
- sense of implementation iterations / scrum approaches;
- cluster / sector, where product / services to be implemented;
- performance to initiative / company and to the national security.

Also, there should be mentioned that usage of all methodology are reliable within the guarantee to Ukraine and civilised world sustainable peace and world’s justice.

Acknowledgement. The author would like to thank Zhytomyr Polytechnic State University for the organizational support for this study. Special acknowledgement to the «WIDE AcrossEU» project’s team, to the Horizon Europe program, to the European Union, European Research Executive Agency. This paper has been developed within the framework of the project «Widen performance in research and innovation capacity and competence Across EU» / «WIDE AcrossEU» 101 158 561 Horizon Europe program.

The paper «Choosing project management methodology during war and for after-war recovering of Ukraine» has been developed within the framework of the project «Widen performance in research and innovation capacity and competence Across EU» / «WIDE AcrossEU» 101 158 561 Horizon Europe program. Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or European Research Executive Agency. Neither the European Union nor the granting authority can be held responsible for them.

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЕНЕРГОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИВАТНОГО СЕКТОРУ

Буга Н. Ю.^{1*}, Боєнко О. Ю.²

^{1,2}Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)

*n.buha@donnu.edu.ua

Проблема енергозабезпечення приватного та промислового сектору України є доволі актуальною та багатогранною протягом вже понад двох з половиною років. Воєнні дії в Україні створили серйозні виклики для стабільного постачання електроенергії, особливо в приватному секторі. Основні проблеми пов'язані з пошкодженням інфраструктури. Так, обстріли ворога часто націлені на енергетичні об'єкти. Це призводить до значних пошкоджень і перебоїв в електропостачанні через руйнування мережі електропередач та трансформаторних підстанцій, ускладнюється подача електроенергії до будинків, особливо у віддалених районах.

Сьогодні все населення стало свідком перебоїв в електропостачанні. В умовах дефіциту електроенергії часто застосовуються графіки відключень, що суттєво впливає на якість життя у приватному секторі. Навіть у тих регіонах, де електроенергія доступна, вона може подаватися нестабільно, з частими перепадами напруги, що негативно впливає на побутову техніку й електроприлади. Також існують певні труднощі з ремонтом та обслуговуванням електромереж. Багато фахівців, які займалися обслуговуванням і ремонтом електромереж, залучені до воєнних дій або евакуйовані, що ускладнює проведення ремонтних робіт. Пошкодження інфраструктури потребує заміни обладнання, яке може бути дефіцитним або недоступним через блокаду або логістичні труднощі. Ще однією проблемою є зростання вартості енергії. Вартість електроенергії може зрости через її дефіцит, що робить її менш доступною для населення.

Тому вищезазначені проблеми енергозабезпечення приватного сектору під час війни є складними й потребують комплексного підходу для їх вирішення. Простим підвищенням тарифів для мотивації населення щодо економії електроенергії ці проблеми вирішити не можна, тому пропонуються як оперативні заходи, так і довгострокові рішення, спрямовані на відновлення і модернізацію енергетичної інфраструктури після закінчення воєнних дій.

Пропонуємо як основний напрям щодо покращення енергозабезпечення приватного сектору – встановлення автономних міністанцій енергоживлення – сонячних панелей. Це не є інновацією, вже існують успішні кейси в цьому напрямі, проте залишаються проблеми, які не дають змоги зробити це буденною справою, зокрема висока початкова вартість, труднощі отримання дозволів, проблеми з підключенням до електромережі. Сонячні панелі та інші компоненти системи (інвертори, акумулятори) мають значну вартість (середня вартість обладнання потужністю 10 кВт із генерацією 11 800 кВт·год на рік – 180 000 грн [1]). Це може стати

перепоною для багатьох власників будинків, особливо якщо вони не мають доступу до державних субсидій або кредитів. У більшості регіонів складно та дорого отримати всі необхідні дозволи для встановлення сонячних панелей (розробка технічної документації коштує орієнтовно 20 тис. грн, а тривалість її виготовлення складає до одного року). Це може включати узгодження з місцевими органами влади, сусідами, а також перевірку відповідності вимогам будівельних норм. У багатьох випадках власники будинків можуть стикатися з труднощами підключення своєї сонячної системи до загальної електромережі, що може бути пов'язано з технічними вимогами або правилами енергопостачальної компанії. До того ж сонячні панелі, як і будь-які інші технології, потребують регулярного технічного обслуговування. Це включає очищення панелей від пилу і сміття, а також періодичний огляд та ремонт інверторів чи акумуляторів. З часом ефективність сонячних панелей знижується, і вони потребують заміни через 20–30 років. Інвертори зазвичай потребують заміни через 10–15 років.

Інвестиції у сонячні панелі окуповуються не відразу. Це може зайняти від кількох до 10–15 років, залежно від вартості енергії в регіоні та ефективності системи. Законодавче регулювання процедур встановлення сонячних панелей та кредитування приватного сектору є недосконалим. Уряду України лише в червні 2024 року доручили розробити умови, які спростять для людей встановлення сонячних панелей та акумуляторів [2]. Найімовірніше, умови будуть стосуватися пільгового кредитування.

Вважаємо що державна політика щодо забезпечення енергопостачання приватного сектору має бути направлена на:

- розробку пропозиції населенню комплектів електропостачання за допомогою сонячних панелей на 6, 10, 15, 20 кВт від провідних українських компаній за пільговими цінами, які були б доступні середньостатистичному споживачу (\$2–3 тис.). Така державна програма може мати назву «Автономне електропостачання в кожен будинок»;

- реалізацію просвітницьких кампаній у сфері переходу приватного сектору на альтернативні джерела. Держава має використовувати офіційні сайти, соціальні мережі, телевізійні канали та інші медіа для поширення інформації про переваги сонячних панелей, можливості економії на комунальних платежах та екологічні переваги (наразі цим займаються підприємства, що продають сонячні електростанції [3]). Мають організовуватися вебінари, семінари та тренінги для громадян, де будуть роз'яснюються технічні аспекти встановлення сонячних панелей, процес отримання дозвільної документації та фінансові пільги;

- законодавчу та нормативну підтримку. Офіційні документи та інструкції щодо встановлення сонячних панелей і підключення до енергетичної системи оприлюднюються через урядові портали. Це включатиме детальні кроки для отри-

мання технічних умов, підключення до мережі та укладення договору на «зелений тариф»;

– рекламування державної програми «Автономне електропостачання в кожен будинок». Публікація інформації про доступність державної програми, гранти, що доступні для власників приватних будинків, які інвестують у відновлювальні джерела енергії;

– презентацію успішних кейсів. Поширення інформації про успішні проекти та кейси встановлення сонячних панелей у приватному секторі. Це включає приклади успішних установок, відгуки власників та переваги, які вони отримали. Використання медіа для висвітлення переваг відновлювальної енергетики та підвищення обізнаності населення через реальні приклади;

– створення інформаційних платформ. Розробка онлайн-платформ і мобільних додатків для простого доступу до інформації про встановлення сонячних панелей, отримання технічних умов, розрахунку економії та подачі заявок на пільги. Впровадження електронних послуг для спрощення процесу подання документів, отримання дозволів і взаємодії з енергетичними компаніями, можливо, через систему «Дія» тощо;

– запуск гарячих ліній та центрів підтримки для консультацій з питань встановлення сонячних панелей. Це дасть змогу громадянам отримувати відповіді на актуальні питання та допомогу в процесі підключення. Також необхідна співпраця з експертами, установами та неурядовими організаціями для надання незалежних консультацій та рекомендацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Мазниченко Т. Як законно встановити домашні сонячні електростанції. *Інформатор-Україна*. 27.06.2024. URL: <https://fin.informator.ua/uk/yak-zakonno-vstanoviti-domashni-sonyachni-eklektrostantsiji-z-1-lipnya-pravila-minyayutsya> (дата звернення: 30.08.2024).

2. Павлиш О. Зеленський на Ставці доручив спростити умови для встановлення сонячних панелей і акумуляторів. *Економічна правда*. 20.06.2024. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/06/20/715523/> (дата звернення: 30.08.2024).

3. Сайт «Правильне електроживлення». URL: https://sun-energy.com.ua/about_us (дата звернення: 30.08.2024).

НАСЛІДКИ ВІЙНИ ДЛЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Васильчишин В. Я.

Інститут демографії та проблем якості життя НАН України, Київ (Україна)
e-mail: vvitaliy552@gmail.com

Війна, що триває на території України з 2014 року та значно загострилася після повномасштабного вторгнення Росії в 2022 році, має руйнівний вплив на всі аспекти життя населення, включно з доходами. Цей вплив можна розглядати з кількох сторін: скорочення робочих місць, втрата майна, девальвація валюти, інф-

ляція, зростання вартості життя та економічна нестабільність, що значно зменшує рівень добробуту громадян.

Війна призвела до значного скорочення робочих місць, особливо в промислових регіонах, які постраждали від активних бойових дій. Багато підприємств були знищені або припинили свою діяльність, що позбавило сотні тисяч людей можливості заробляти. Особливо це стосується східних і південних регіонів України, де зосереджені основні промислові підприємства, і де бойові дії тривають найінтенсивніше.

Малий та середній бізнес також зазнав значних збитків через війну. Багато підприємців збанкрутували, втративши свої магазини, ресторани або виробничі потужності через руйнування або відсутність попиту на товари та послуги в умовах кризи. До того ж багато підприємств вимушено перемістилися в інші регіони країни, що потребувало значних фінансових вкладень. Частина бізнесів взагалі не змогла відновити свою діяльність після евакуації. Цей процес призвів до втрати робочих місць і скорочення доходів багатьох людей, які раніше працювали в секторі малого та середнього бізнесу.

Для тих, хто зберіг робочі місця під час війни, часто спостерігається зменшення рівня заробітної плати. Багато компаній змушені були скоротити зарплати своїм працівникам через економічні труднощі або навіть перейти на неповний робочий день. У зоні активних бойових дій часто фіксуються випадки не виплати зарплати через неможливість функціонування банківської системи або відсутність доступу до фінансових ресурсів. Це ще більше поглиблює економічну нестабільність і збільшує рівень бідності.

Зростання інфляції та девальвація національної валюти стали головними викликами для населення в умовах війни. Ціни на продукти харчування, паливо та інші товари першої необхідності значно зросли, що призвело до зниження купівельної спроможності громадян. Незважаючи на наявність доходів, багато людей відчувають, що їхні фінансові можливості різко зменшилися через зростання цін. Уряд вимушений витратити значні ресурси на оборону, що обмежує можливості для соціальної підтримки населення в умовах інфляції.

Війна також посилила соціальну нерівність. Якщо одні галузі економіки, як от військова промисловість або аграрний сектор, змогли частково адаптуватися до нових умов і навіть отримати вигоду від підвищеного попиту на їхні товари, то інші, зокрема сфери послуг, торгівлі та туризму, постраждали найбільше. Це призвело до ще більшого розриву між багатими та бідними, поглибивши соціальні проблеми в країні.

Водночас у першій половині 2024 року в Україні спостерігалися позитивні зрушення: дохід на душу населення зріс із \$4 270 у 2023 році до \$5 070 у 2024 році. Це стало можливим завдяки реальному зростанню ВВП у 2023 році, попри значні

економічні втрати внаслідок російського вторгнення. Зростання ВВП було зумовлене активізацією будівельної діяльності (+24,6 %), яка відображала значне збільшення інвестиційних видатків (+52,9 %). Ці інвестиції підтримували зусилля України з відновлення інфраструктури після постійних руйнувань, що сприяло економічному поживленню [1].

Уряд України та міжнародні організації роблять кроки для пом'якшення економічних наслідків війни для населення. Зокрема, надається підтримка внутрішньо переміщеним особам, вводяться програми соціальної допомоги, спрямовані на зменшення впливу інфляції та підтримку найбільш вразливих верств населення. Проте ці заходи не завжди є достатніми для забезпечення стабільного рівня доходів для більшості населення.

Війна в Україні має глибокий і тривалий вплив на доходи населення, що проявляється через втрату робочих місць, зниження зарплат, інфляцію та економічну нерівність. Незважаючи на зусилля уряду та міжнародної спільноти, економічні труднощі залишаються серйозним викликом, і для їх подолання необхідні тривалі структурні реформи, а також програми підтримки найбільш вразливих груп.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. World Bank country classifications by income level for 2024–2025. URL: <https://blogs.worldbank.org/en/opendata/world-bank-country-classifications-by-income-level-for-2024-2025>

СТАН МІСЦЕВОГО ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

Волкова В. В.¹, Тарнарук В. В.²

^{1,2}Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)

*e-mail: tarnarutska.v@donnu.edu.ua

Мета: проаналізувати сучасний стан системи місцевого оподаткування в Україні, виявити основні проблеми та недоліки, а також розробити пропозиції щодо вдосконалення механізмів місцевого оподаткування з метою підвищення фінансової самостійності органів місцевого самоврядування та ефективності використання бюджетних ресурсів.

У сучасних умовах місцеві податки є одним з найважливіших елементів фінансової системи України, оскільки вони забезпечують значну частину доходів місцевих бюджетів. Війна в Україні суттєво дестабілізувала систему місцевого оподаткування, зменшивши податкові надходження до місцевих бюджетів внаслідок економічного спаду і через запровадження податкових пільг.

Ефективність місцевого оподаткування залежить від того, наскільки вміло органи місцевого самоврядування керують податковими надходженнями, спрямовуючи їх на вирішення актуальних проблем громади (табл. 1).

Таблиця 1. Доходи місцевих бюджетів України у 2019–2023 рр. [1; 2]

Види доходів	2019		2020		2021		2022		2023	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
Податкові надходження	270 545,8	48,26	285 571,5	60,57	346 713,2	59,70	393 460,6	70,88	434 540,9	66,58
в т. ч. місцеві податки та збори	73 575,3	13,13	75 686,1	16,05	89 896,6	15,48	84 305,1	15,19	100 008,7	15,32
Неподаткові надходження	26 105,0	4,66	21 462,5	4,55	27 183,0	4,68	22 041,1	3,97	36 511,3	5,59
Доходи від операцій з капіталом	2 928,8	0,52	3 473,0	0,73	3 462,2	0,60	2 276,0	0,41	3 621,8	0,55
Від органів державного управління	260 302,0	46,44	160 177,0	33,97	202 733,3	34,91	136 753,8	24,64	177 385,1	27,18
Від ЄС, урядів іноземних держав, МО	44,3	0,01	146,3	0,03	36 043,5	0,01	223,3	0,04	197,9	0,03
Цільові фонди	601,9	0,11	649,3	0,14	571,4	0,10	342,2	0,06	351,7	0,05
Разом	560 527,8	100,0	471 479,9	100,0	580 699,1	100,0	555 097,1	100,0	652 609,1	100,0

Проаналізувавши дані табл. 1, бачимо стійку тенденцію до збільшення як загальної суми податкових надходжень до місцевих бюджетів, так і їх частки у загальних доходах протягом 2019–2022 рр. Це позитивна динаміка, яка свідчить про ефективність роботи органів місцевого самоврядування в напрямі мобілізації податкових ресурсів. Проте у 2023 році частка податкових надходжень у структурі доходів місцевих бюджетів зменшилася, що може бути наслідком воєнної агресії росії проти України. Також спостерігаємо позитивну тенденцію в надходженнях місцевих податків та зборів, але вони не є бюджетоутворюючими податками для місцевих бюджетів. Так, у 2022 р. в структурі податкових надходжень доходи від місцевих податків становили лише 15,32 %.

Структура податкових надходжень до місцевих бюджетів постійно змінюється внаслідок децентралізації. Деякі податки виявляються більш ефективними інструментами для мобілізації доходів, тоді як інші втрачають свою актуальність для місцевого самоврядування (табл. 2).

Таблиця 2. Динаміка та структура місцевих податків та зборів України у 2019–2023 рр. [1; 2]

Види податків	2019		2020		2021		2022		2023	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
Податок на майно	37 993,9	51,63	37 433,3	49,46	43 242,7	48,10	36 790,7	43,64	43 829,3	43,82
в т. ч. податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки	4 882,2	6,64	5 758,8	7,60	7 820,5	8,70	7 118,6	8,44	9 139,7	9,14
плата за землю	32 835,7	44,63	31 471,5	41,58	35 263,4	39,22	29 568,3	35,07	34 528,6	34,52
транспортний податок	276,0	0,38	202,7	0,27	158,3	0,17	103,3	0,12	160,5	0,16
Єдиний податок	35 270,3	47,94	38 030,9	50,25	46 282,3	51,48	47 226,0	56,02	55 805,3	55,80
в т. ч. 4 група	5 273,1	7,17	5 338,1	7,05	5 293,8	5,89	4 493,6	5,33	5 861,7	5,86
Туристичний збір	196,2	0,27	130,6	0,17	243,9	0,27	186,4	0,22	222,6	0,22
Збір за місця для паркування транспортних засобів	114,9	0,16	91,1	0,12	127,0	0,14	101,7	0,12	151,3	0,15
Разом	73 575,3	100,0	75 686,1	100,0	89 896,5	100,0	84 305,0	100,0	100 008,7	100,0

Як видно з табл. 2, у довоєнний період простежувалася позитивна динаміка росту надходжень від місцевих податків та зборів. Більш ніж 99 % доходів місцевих бюджетів забезпечується лише податком на майно та єдиним податком. Інші місцеві збори не є суттєвим джерелом фінансування. Зростаюча частка єдиного податку в доходах місцевих бюджетів свідчить про активізацію підприємницької діяльності в регіонах. Так, у 2023 році до місцевих бюджетів надійшло 55,8 млрд грн, що становить 55,80 % податкових надходжень від місцевих податків.

На початковому етапі децентралізації спостерігалось значне зростання доходів місцевих бюджетів завдяки розширенню переліку місцевих податків. Проте подальший розвиток виявив низку системних проблем: обмеженість податкових повноважень, недосконалість баз даних, низькі ставки податків, проблеми з податковими повідомленнями, і найбільш гостро – вплив воєнної агресії росії. Ці фактори суттєво обмежили потенціал місцевого самоврядування щодо мобілізації власних доходів.

З метою підвищення фінансової самостійності громад, на нашу думку, необхідно:

- розширити перелік місцевих податків, вдосконалити систему оцінки майна;
- запровадити прогресивні ставки податків;
- модернізувати податкові інструменти;
- забезпечити доступ до актуальних даних про платників податків.

Отже, місцеве оподаткування відіграє важливу роль у забезпеченні фінансової самостійності територіальних громад та сприяє розвитку місцевої економіки. Проведений аналіз показав, що в Україні система місцевого оподаткування все ще потребує вдосконалення для ефективнішого наповнення бюджетів місцевого рівня.

Перспективою подальших досліджень є розробка стратегії вдосконалення місцевого оподаткування з урахуванням соціально-економічних змін в умовах децентралізації та економічного розвитку України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Доходи місцевих бюджетів. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes>
2. Дема Д. І., Шубенко І. А., Давидчук С. М. Місцеве оподаткування: сучасний стан та досвід країн Європейського Союзу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Економіка». Острог: Вид. НаУОА, березень 2023. № 28(56). С. 69–76.

УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Гірдвайніс В. А.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)

e-mail: v.hirdvainis@donnu.edu.ua

Основна ідея управління інтелектуальним потенціалом підприємств у контексті повоєнного відновлення полягає у визнанні людського капіталу ключовим ресурсом для подолання наслідків війни та забезпечення сталого розвитку. Ефективне використання знань, досвіду та креативності працівників стане запорукою відновлення економіки та підвищення конкурентоспроможності підприємств у нових реаліях.

Управління інтелектуальним потенціалом підприємств у повоєнний період стане однією з ключових проблем, із якою зіткнеться економіка країни на етапі відновлення. Втрата кваліфікованих кадрів через міграцію є чи не найбільш негативним викликом повоєнного відновлення економіки. Отже, на сучасному етапі активно прогресує нестача інженерних, технічних та управлінських навичок, і водночас втрата цілих осередків інтелектуального потенціалу на підприємствах, що ускладнює швидку адаптацію до нових умов та боротьбу з поточними викликами. Варто зауважити і те, що на ситуацію значно впливає і демотивація працівників генерувати нові знання та ідеї внаслідок вигорання, що спричинене довготривалою складною соціополітичною та економічною обстановкою. Економічна нестабільність призведе до дефіциту фінансових ресурсів, що зробить неможливим належне навчання інноваціям і перекваліфікацію персоналу. Підприємства мають високу ймовірність зіткнутися із застарілими технологіями та методами управління, які більше не відповідатимуть вимогам сучасної економіки та процесу її відновлення [1]. Також недостатня взаємодія між підприємствами та науководослідними інститутами обмежить доступ до нових знань і технологій, що стане бар'єром на шляху до інноваційного розвитку.

Важливо оглянути типові шляхи вирішення описаних проблем. По-перше, необхідно інвестувати у навчання та перекваліфікацію персоналу. Важливо створювати програми підтримки освіти та професійного розвитку, залучати міжнародних партнерів для розвитку навичок і компетенцій працівників. По-друге, потрібно активно підтримувати інноваційні стартапи та наукові проєкти, що стимулюватиме розвиток нових технологій і продуктів. Запровадження цифрових платформ для управління знаннями сприятиме обміну інформацією між підприємствами та науковими установами, що дасть змогу зберігати і розвивати інтелектуальний капітал. Необхідно активно співпрацювати з міжнародними організаціями для залучення технологічної та експертної підтримки, що допоможе впроваджувати сучасні управлінські практики та інноваційні рішення. Потрібно проводити заходи

на конкурсній основі для виявлення і залучення талановитих кадрів з метою відновлення економіки в повоєнному розрізі: для цього нагальним є забезпечення цілковитої прозорості та створення наукових кластерів у нових форматах взаємодії з бізнесом і суспільством [2].

Реалізація цих кроків призведе до низки інновацій. Цифрові платформи для управління знаннями стануть основою для розвитку спільних інноваційних проєктів між підприємствами та освітніми установами, що допоможе швидше реагувати на виклики повоєнного відновлення. Автоматизація управлінських процесів підвищить продуктивність і ефективність підприємств, даючи їм змогу краще використовувати свої ресурси. Водночас глобалізація та інтеграція з міжнародними ринками сприятимуть прискоренню впровадження новітніх технологій, особливо у сферах штучного інтелекту та робототехніки [3]. Наведена нижче схема демонструє основні проблеми управління інтелектуальним потенціалом підприємств у контексті повоєнного відновлення, шляхи їх вирішення та трансформацію в більш інноваційні форми (рис. 1).

Рисунок 1. Схема «Проблеми → Шляхи вирішення → Інновації» в рамках управління інтелектуальним потенціалом підприємств в контексті повоєнного відновлення

Отже, побудована схема «Проблеми → Шляхи вирішення → Інновації» демонструє, як кожна окрема проблема, що виникає під час повоєнного відновлення, може бути подолана через відповідні заходи, які в кінцевому підсумку приведуть до впровадження інноваційних підходів і технологій. Цей підхід дасть змогу підприємствам не лише відновити власний інтелектуальний потенціал до довоєнного рівня, але й стати більш конкурентоспроможними в умовах глобальної економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Ostrovska H. Management by intellectual potential of enterprise. *Galician economic journal* (Tern.). 2018. Vol. 55, № 2. P. 88–97. URL: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/55/264.pdf>
2. Shkoda T., Tepluk M., Sahaidak M. Intellectual potential management in forming strategic partnership of science-business-education. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2020. № 6(5). P. 221–232. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/946/1000>
3. Шульга О. Розвиток людського капіталу в контексті досягнення цілей сталого розвитку *Причорноморські економічні студії*. 2023. Вип. 83. P. 19–23.

ОСОБЛИВОСТІ ІНВЕСТУВАННЯ У ВІДНОВЛЮВАНУ ЕНЕРГЕТИКУ

Григор'єв П. К.^{1*}, Атаманчук З. А.²

^{1,2}Донецький національний університет імені Василя Стуса,
Вінниця (Україна)

*e-mail: p.hryhoriev@donnu.edu.ua

Вступ. Роль інвестицій в економіці традиційно пов'язують із необхідністю забезпечення економічного розвитку та зростання держав світу. Енергетична галузь є одним з основних складників економіки. Будь-яка економічна галузь має розвиватися, що потребує надходження капіталу. З огляду на це інвестиції в енергетику будь-якої країни є насущною потребою, що підкреслює актуальність обраної теми.

Мета публікації – дослідити особливості державної політики зарубіжних країн, спрямованої на стимулювання інвестицій у зростання та відновлення частки відновлюваної енергетики у виробництві енергії.

Основна частина. Високі темпи розвитку відновлюваних джерел енергії у світі багато в чому зумовлені розвинутою системою стимулювання виробників, і, насамперед субсидуванням цієї галузі. Енергетичний бізнес дуже престижний для інвесторів, але водночас характеризується високою складністю, значними ризиками, тривалим періодом окупності масштабних енергетичних проєктів [1; 2].

У 2018 році більша частина інвестицій у відновлювану енергетику припадала на сонячну і прибережну вітряну генерацію. У цю галузь було залучено 25,7 млрд дол. США, 14 % зростання, порівняно з минулим роком. Частина проєктів знаходиться в Європі, а також 13 офшорних вітряних проєктів зосереджені у Китаї. Інвестиції в наземну вітряну енергетику становили 100,8 млрд дол. США, показавши зростання на 2 %. Найбільшими проєктами були портфель проєктів Enel Green Power у ПАР вартістю 1,4 млрд дол. США, а також електростанція Xcel Rush Creek у США вартістю 1 млрд дол. США.

У розвинених країнах дискусії про економічну доцільність інвестицій у поновлювану енергетику стають однією з основних тем політичних дебатів. Ринки, що розвиваються, мають дедалі привабливіший вигляд в очах інвесторів, які прагнуть пошуку більш передбачуваних умов для ведення свого бізнесу.

У США, Великій Британії, Німеччині, Австралії та Польщі політика, що проводиться, призводить до перенесення інвестицій на пізніші терміни, відмови від реалізації проєктів і відходу з ринків. Інвестиції США зросли на 12 % і становили 64,2 млрд дол. У Європі інвестиції в чисту енергетику зросли на 27 % до 74,5 млрд дол. США. Інвестиції у ВДЕ нестабільні, проте спостерігається загальна позитивна тенденція їх зростання (рис. 1) [3–4].

У сучасних дослідженнях, присвячених проблемам розвитку альтернативної енергетики, велику увагу приділяють питанням оцінки ефективності механізмів державної підтримки ВДЕ [6]. Така спрямованість робіт не випадкова.

У зарубіжних країнах державна політика з підтримки розвитку альтернативної енергетики реалізується понад тридцять років. Накопичено значний досвід, що дає змогу оцінити ефективність застосування різноманітних інструментів регулювання. Порівняно з зарубіжними країнами, розвиток альтернативних джерел енергії в Україні йде вкрай повільними темпами [7].

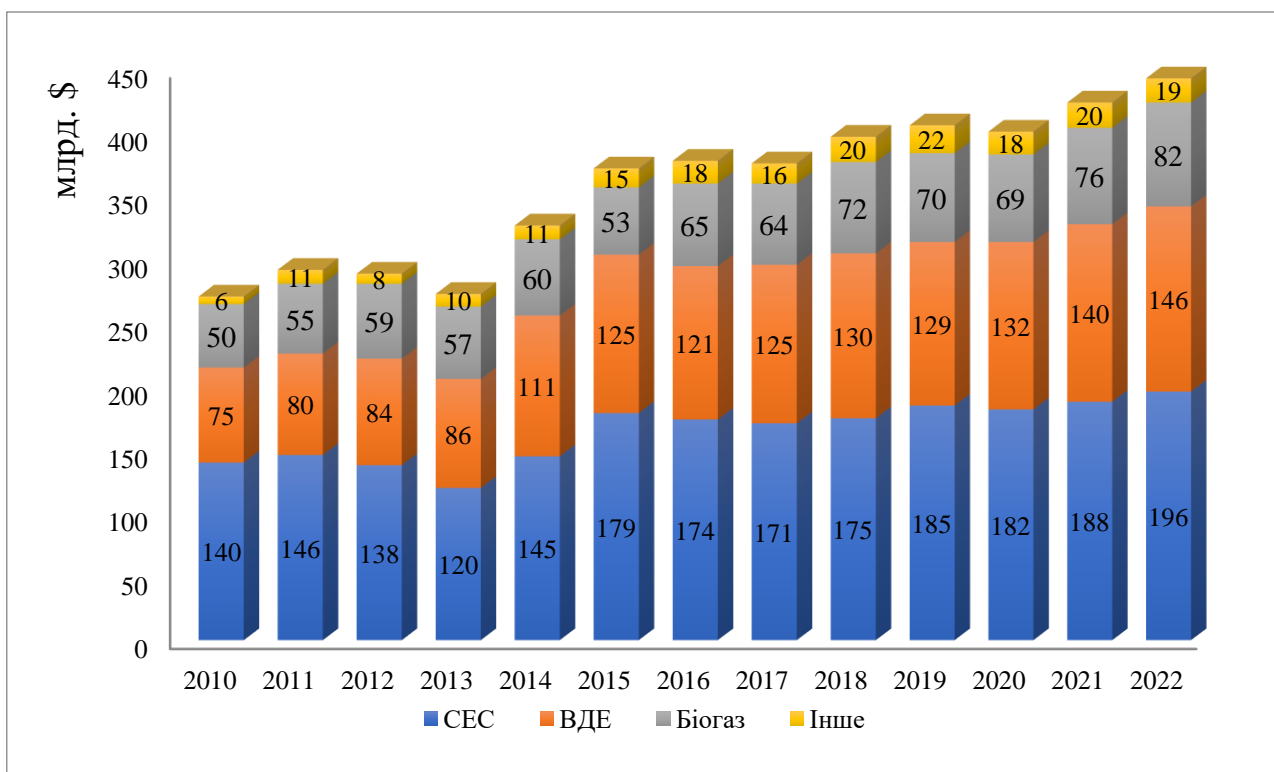

Рисунок 1. Світові сумарні інвестиції у ВДЕ, 2010–2022 рр.

Джерело: [5]

Стабільний рівень прибутковості наявних технологій у галузі відновлюваної енергетики приваблює нові групи інвесторів, однак необхідний акцент на розвиток нових технологій. Під впливом світових технологічних трендів в Україні очікується формування єдиної електроенергетичної системи нового покоління на основі технологій «розумних мереж» з розвитком відновлюваної енергетики, технологічного потенціалу енергозбереження. Стимулювання інвестицій доцільно для технології з найбільшим потенціалом зниження вартості, з джерел VYGON Consulting (рис. 2, 3).

За даними рисунка, спостерігається, що у сфері сучасної енергетики, особливо щодо ВДЕ, актуалізується потреба в об'єднанні зусиль, ресурсів та інтересів різних учасників виробництва, розподілу та використання енергії.

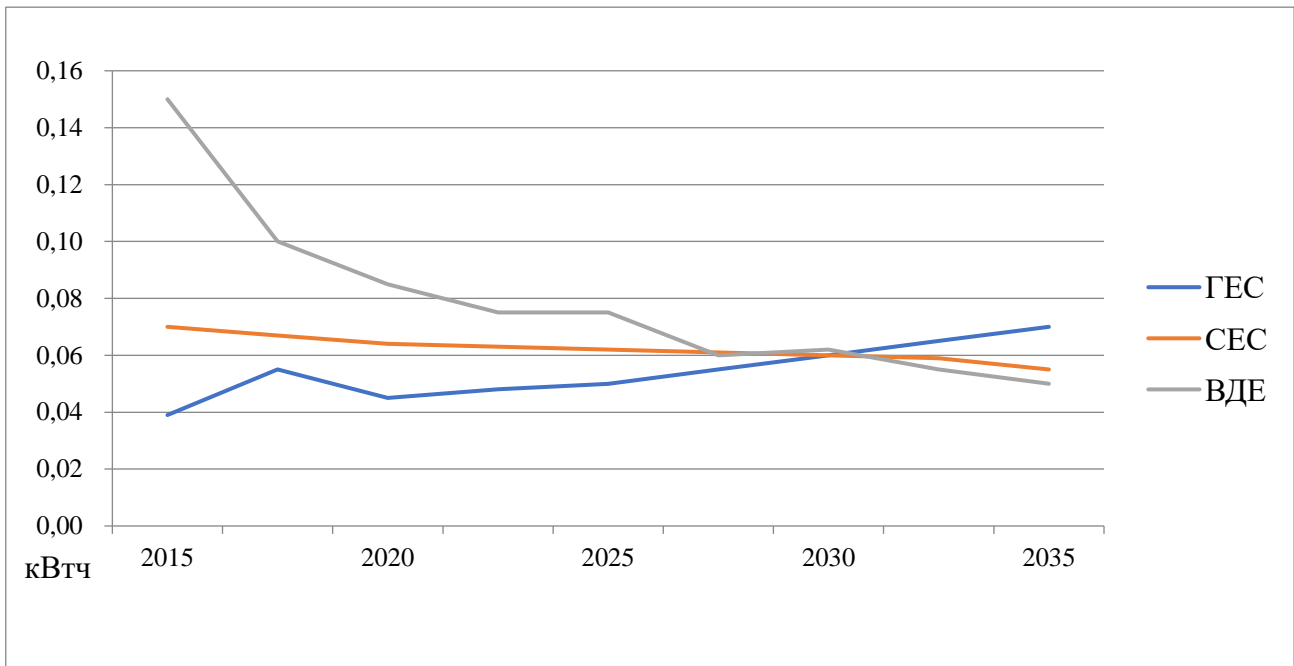

Рисунок 2. Графік залежності інвестицій у ВДЕ від технології з найбільшим потенціалом зниження вартості, LCOE ВЕС і СЕС* мають найбільший потенціал до зниження вартості; 2015 р. – прогноз до 2035 р.

*середня розрахункова собівартість виробництва електроенергії протягом усього життєвого циклу вітрової електростанції та сонячної електростанції (включно з усіма можливими інвестиціями, витратами та доходами).

Джерело: [8]

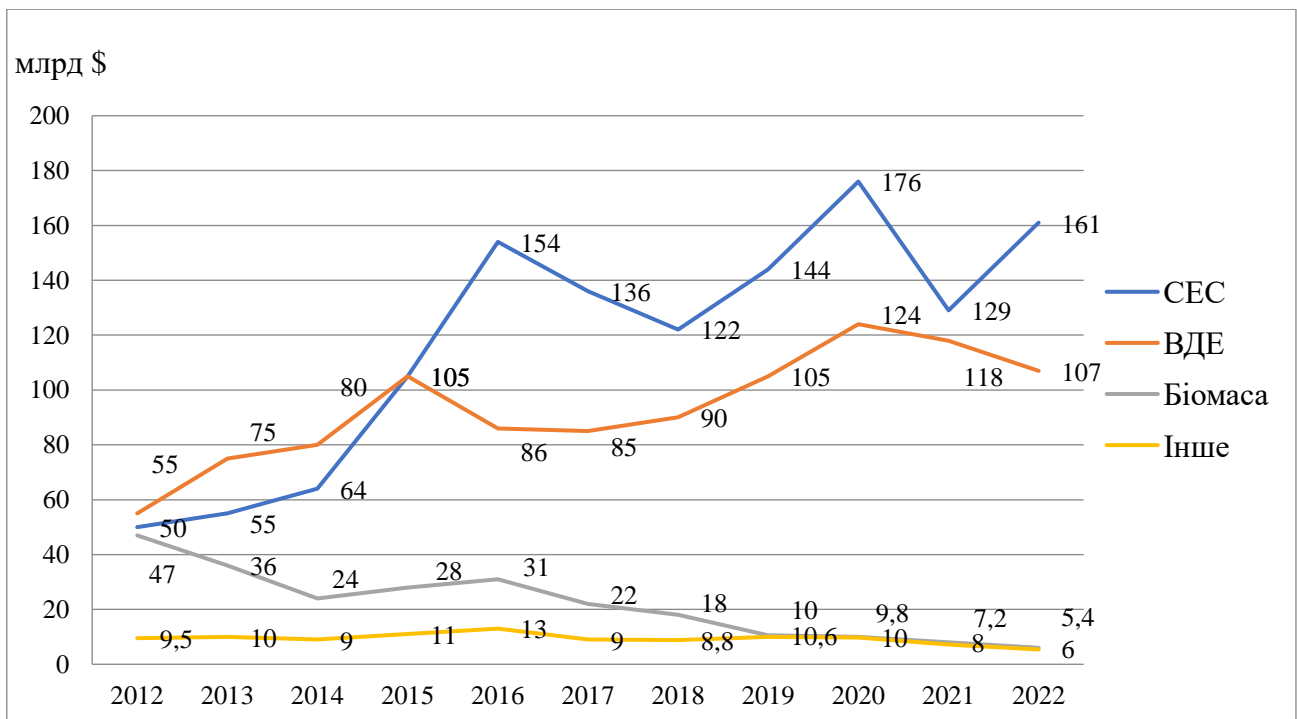

Рисунок 3. Динаміка інвестицій ВДЕ по типам технологій

Джерело: [9]

Висновки. Отже, світова відновлювана енергетика продовжує розвиток як професійний, стабільний та зрілий інвестиційний ринок, спостерігається невідво-

ротний тренд заміщення традиційної генерації на ВДЕ – інвестиції у сферу поступово зростають.

Відновлювана енергетика України втратила значний обсяг потужностей внаслідок війни. Втім розвиток галузі у 2015–2021 роках довів, що вона може бути «інвестиційним магнітом», а сучасні вимоги щодо кліматичної політики Європейського Союзу та глобальні тренди у сфері сталого розвитку лише підтверджують це. Тож розвиток відновлюваної енергетики повинен стати однією з основ відновлення української економіки та забезпечення енергетичної безпеки держави. З цією метою вже зараз потрібно починати обговорення можливостей і бар'єрів розвитку галузі та визначити план дій під час та після закінчення війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Стефанович Є. А. Інвестиційні проєкти та джерела їх фінансування. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. Вип. 20. С. 8–12.
2. Щукін Б. М. Аналіз інвестиційних проєктів: конспект лекцій. МАУП. 2002. 128 с.
3. Bloomberg New Energy Finance. 2018. URL: www.bloomberg.com/impact/products/bloombergnef/ (дата звернення: 05.09.2024).
4. Завербний А. С., Псуй М. С., Керницький І. С. Світові тенденції розвитку енергетики та потенційні можливості для підвищення рівня енергетичної безпеки України в умовах інтегрування її енергетичного сектору. *Соціально-правові студії*. 2018. Вип. 1. С. 121–127.
5. Приб К. А. Інвестування в розвиток відновлюваних джерел енергії. *Наукові записки НаУКМА. Економічні науки*. 2021. Том 6, вип. 1. С. 111–116.
6. Ризики для енергетичної безпеки: глобальний і національний аспекти: аналітична записка. *НІСД*. 02.01.2013. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/riziki-dlya-energetichnoi-bezpeki-globalniy-i-nacionalniy-aspekti> (дата звернення: 09.09.2024).
7. Дороніна І. І. Трансформація енергетичного сектору ЄС та України: відновлювані джерела енергії. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. Вип. 4. С. 122–129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2019_4_14 (дата звернення: 09.09.2024).
8. Омельченко В. Сектор відновлюваної енергетики України до, під час та після війни: стаття та інтерв'ю. 2022. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/sector-vidnovlyuvanoyi-energetyky-ukrayiny-do-pid-chas-ta-pislya-viyny> (дата звернення: 12.09.2024).
9. Маркевич К., Сіденко В. «Зелені» інвестиції у сталому розвитку: світовий досвід та український контекст: аналітична доповідь. Київ. 2019. С. 64–69.

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Додон О. Д.^{1*}, Соколюк І. Ю.²

¹Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна),

²Державна установа «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України», Одеса (Україна)

*e-mail: o.zachosa@donnu.edu.ua

До недавнього часу дослідження корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) здебільшого зосереджувалися на фінансовій підтримці вирішення соціальних проблем, забезпеченні сталого розвитку різних галузей і своєчасній сплаті податків. Підприємства, крім цього, активно підтримували незахищені верстви на-

селення, розвивали інфраструктуру та співпрацювали з місцевою владою. В умовах війни бізнес стикається не лише з економічними ризиками, але й із загрозою знищення або окупації. Попри це, глибокий аналіз впровадження КСВ під час воєнних дій ще триває, а також постає необхідність розробки нових підходів до активізації соціальної відповідальності під час війни та після її завершення [1].

Українські та міжнародні дослідники вивчали КСВ, використовуючи різні методологічні підходи та інноваційні практики. А. Швець аналізує КСВ через призму циркулярної економіки, а Ю. Серпенінова і Л. Северина розглядають соціальну відповідальність як ключовий чинник діяльності підприємств і пропонують адаптувати європейські моделі для умов війни. В. Євтушенко досліджує механізми соціальної відповідальності та нові методи їх вимірювання. Зарубіжні вчені, як-от М. Фрідман і П. Друкер, наголошують на важливості участі держави, освіти, медіа та прозорої нефінансової звітності для розвитку КСВ. Проте, незважаючи на значний внесок науковців, деякі аспекти залишаються недостатньо вивченими. Для вирішення цих проблем використовувалися загальноприйняті наукові методи, зокрема: системний аналіз для узагальнення наукових підходів до вивчення соціальної відповідальності бізнесу та управлінських систем; статистичний аналіз для дослідження різних аспектів розвитку бізнесу та його впливу на соціальні процеси; системно-аналітичні підходи й експертні опитування для діагностики допомоги під час війни; графічні методи для візуалізації, порівняння та узагальнення отриманих даних; систематизація для розробки рекомендацій щодо вдосконалення проєктів КСВ в умовах війни [2].

За результатами опитування Factum Group Ukraine, 67 % респондентів підтвердили, що отримували допомогу від українських компаній, які продовжують працювати в умовах війни. Найбільшу підтримку надали телекомунікаційні компанії (46 %), харчова промисловість (38 %), логістичні служби (34 %), банківський сектор (32 %) та ІТ-компанії (28 %).

Головним пріоритетом для бізнесу зараз є підтримка військових (39 %) і допомога своїм працівникам (18 %). За даними платформи «Дія», приблизно 33,4 % компаній адаптували свої стратегії до умов війни, а понад половина (50,5 %) працює інтуїтивно, розробляючи нові підходи. Значні зміни також відбулися в малому та середньому бізнесі: 43 % підприємств скоригували свої плани, особливо ті, які працюють на експорт. Частка експортоорієнтованих компаній варіюється від 48,2 % у північно-західних регіонах до 36,2 % у південних. У цей час багато компаній зосередилися на допомозі переміщеним особам, армії та підтримці інших соціальних ініціатив. Війна також вплинула на ринок праці, спричинивши міграцію та зміни в структурі зайнятості, а також у вимогах до професійних навичок. Зростання філантропічної діяльності стало ще одним помітним наслідком війни, а рівень благодійності значно зріс, досягнувши індексу 7,8 з 10, що є набагато ви-

щим, порівняно з довоєнним рівнем. На Заході України військова допомога була найактивнішою – її рівень досягнув 94 %. У центральних та південних регіонах цей показник дещо нижчий – 89 % і 83 % відповідно, а на Сході країни – 72 % [3].

У 2022 році кількість некомерційних благодійних організацій збільшилася у 12 разів, порівняно з 2021 роком, що частково зумовлено фінансовими можливостями. Це є відповіддю на міжнародну підтримку і відображає готовність українців не лише допомагати, але й інвестувати у зміцнення незалежності країни. Агрохолдинг МХП надав мирним жителям і військовим 12,8 тисяч тонн продовольства на суму 700 мільйонів гривень. Компанія та її благодійні фонди допомогли понад 300 тисячам людей, включно з внутрішньо переміщеними особами та дітьми. ІВОХ BANK передав бронетехніку для евакуації, ПУМБ виділив 80 мільйонів гривень на засоби захисту, а «Нова Пошта» доставила більше 40 тисяч тонн гуманітарної допомоги [4].

Під час війни соціальна відповідальність бізнесу в Україні стала новою формою взаємодії з суспільством. Дослідження свідчать, що люди більше довіряють компаніям, які підтримують країну в ці важкі часи. Експерти вказують, що розвиток соціальної відповідальності бізнесу стимулюється кількома факторами: вимогами суспільства щодо соціально відповідальної поведінки компаній, підтримкою держави підприємств, які дотримуються таких принципів, і популяризацією успішних прикладів КСВ. Згідно з дослідженнями Google та Kantar, понад 40 % опитаних вважають, що фінансування гуманітарної допомоги, підтримка переселенців та волонтерська діяльність є важливими елементами іміджу компаній [3; 4].

Під час війни соціальна відповідальність вимірюється тим, наскільки компанія поділяє свої цінності з командою та суспільством. КСВ більше не є привілеєм великих компаній чи способом підвищити репутацію – вона стає невід’ємним складником діяльності будь-якої компанії, що прагне успіху в Україні. Для працівників компаній соціальна відповідальність відіграє важливу роль, адже вона забезпечує відчуття стабільності та довіри.

Український бізнес, попри нові виклики війни, значно розширив свої соціальні програми, підвищивши рівень соціальної відповідальності на новий рівень. Соціальна відповідальність зараз є важливим аспектом не лише для збереження робочих місць і виживання компаній, але й для економічного та соціального розвитку загалом. Сучасні компанії дедалі частіше орієнтуються на суспільні потреби, а не лише на прибуток, застосовують інновації та цифрові технології, а також надають підтримку своїм працівникам і громадам. З досвіду українських компаній видно, що багато з них беруть участь у волонтерських проєктах, зокрема на підтримку армії та екологічних ініціатив. Однак не всі компанії в Україні під час війни діють відповідально, і в деяких секторах, як-от нелегальний обіг товарів та послуг, частка тіньової економіки зростає.

Перспективи розвитку КСВ в Україні залежать від державної підтримки, податкових стимулів для соціально відповідальних підприємств і підвищення обізнаності населення про важливість цієї відповідальності. Запровадження ефективних механізмів та врахування міжнародного досвіду допоможе поширити КСВ в Україні та підвищити її значення як у воєнний, так і в мирний час.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Безвух С. В. Соціальна відповідальність бізнесу в конфліктні часи. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. 3. С. 123–129.
2. Шергіна Л. А., Савощенко О. Аспекти соціальної відповідальності бізнесу в конфліктні часи. *Молодіжний економічний дайджест*. 2015. № 4. С. 47–52.
3. Соціальна відповідальність бізнесу під час війни: утримати те, що є, або впроваджувати нові практики? *Новини Вінниці*. 24.09.2022. URL: <https://news.vn.ua/sotsialna-vidpovidalnist-biznesu-pid-chas-viynu-utrymaty-teshcho-ie-abo-vprovadzhuvaty-novi-praktyky/>
4. Завальнюк І. Соціальна відповідальність під час війни: кейс IBOX BANK. *ua.news*. 05.08.2022. URL: <https://ua.news/ua/money/sotsyalnaya-otvetstvennost-vo-vremya-vojny-kejs-ibox-bank>

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ВІДКРИТОЇ НАУКИ В СЕРЕДОВИЩІ МОЛОДИХ ДОСЛІДНИКІВ

Дороніна О. А.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: o.doronina@donnu.edu.ua

У жовтні 2022 р. в Україні було схвалено Національний план відкритої науки, що став одним з кроків інтеграції до Європейського дослідницького простору. План охоплює шість основних завдань, що передбачають реалізацію низки заходів, термін провадження яких визначено до 2030 року [1]. Серед цих завдань – завдання 6 «Підвищення рівня поінформованості та формування компетентності з питань відкритої науки» [1]. Вважаємо, що акцент під час цього має бути зроблений насамперед на молодих дослідників (зокрема здобувачів вищої освіти різних рівнів підготовки), як на найбільш перспективну та прогресивну рушійну силу вітчизняної науки.

Відкрита наука як принципово новий підхід до організації та реалізації наукового процесу потребує відповідної популяризації у середовищі молодих дослідників, які мають імплементувати філософію відкритої науки у свою діяльність та бути її провідниками у суспільстві. Важлива роль у цьому має належати закладам вищої освіти (ЗВО), в яких реалізується сучасна концепція навчання через дослідження. До потенційних переваг відкритої науки у вищій освіті дослідники відносять [2, с. 20]: доступність знань, зокрема через відкриті освітні ресурси та журнали відкритого доступу; потенціал у подоланні міждисциплінарних бар'єрів з метою вирішення глобальних проблем; спільне використання ресурсів, зокрема здійс-

нення складних обчислень з використанням штучного інтелекту та машинного навчання задля проведення досліджень і підготовки наукових кадрів.

Варто зауважити, що популяризація відкритої науки у ЗВО може відбуватись у різний спосіб, зокрема через такі активності:

- формування у ЗВО культури відкритої науки та її поширення на всі види освітньо-наукової активності. Одним з можливих шляхів може стати впровадження Політики відкритої науки в ЗВО, і в Україні вже маємо такі практики, наприклад, у Державному вищому навчальному закладі «Ужгородський національний університет» [3];

- заохочення застосування інструментів відкритої науки в освітньому процесі та науковій діяльності;

- виокремлення тематичних модулів або окремих тем, присвячених питанням відкритої науки в межах обов'язкових освітніх компонент освітніх програм; розробка відповідних курсів у межах індивідуальних освітньої траєкторії здобувачів (вибіркова компонента). Ці дві групи заходів з 2023 р. успішно реалізовані у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса, де, зокрема, для здобувачів ступеня «доктор філософії» розроблено та впроваджено вибіркового курсу «Практикум з відкритої науки», а для здобувачів освітнього ступеня «Магістр» в обов'язковому курсі «Методологія і організація наукових досліджень» виокремлено нову тему «Практики відкритої науки»;

- поширення інформації серед здобувачів щодо можливості проходження відкритих навчальних курсів з тематики відкритої науки на платформах дистанційного навчання;

- фіксація окремих принципів відкритості наукових досліджень у локальних документах ЗВО, що регламентують питання академічної доброчесності та корпоративної етики;

- обговорення тематики відкритої науки в межах наукових гуртків (проблемних груп), наукових семінарів, конференцій тощо.

Проведення вищезазначених активностей має охоплювати логічно-послідовно всі рівні, починаючи від загальноорганізаційного до рівня індивідуального дослідника. Окремий акцент може бути зроблений на освітній програмі з урахуванням її фокусу та особливостей. Успішності цих заходів буде сприяти активне залучення студентських наукових рад (рад молодих вчених) та інших органів студентського самоврядування.

Подяка. Дослідження проведено в межах проєкту OPTIMA – «Open Practices, Transparency and Integrity for Modern Academia» / «Відкриті практики, прозорість та доброчесність для сучасної вищої школи» (Erasmus+ KA2, 618940-EPP-1-2020-1-UA-EPPKA2-SVHE-JP).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження національного плану щодо відкритої науки» № 892-р від 8 жовтня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/892-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.09.2024).
2. Теоретичні та методичні основи модернізації механізмів підвищення дослідницької спроможності університетів України у контексті імплементації концепції «Відкрита наука» та повоєнного відновлення України як сильної європейської країни: монографія / В. Луговий, І. Драч, О. Петрос, В. Зінченко, Ю. Мелков, І. Жилияєв, І. Рєгейло, О. Слободянюк, Н. Базелюк; за ред. В. Лугового, І. Драч, О. Петрос. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2023. 173 с.
3. Політика відкритої науки. URL: https://www.uzhnu.edu.ua/uk/cat/resources-policy_of_open (дата звернення: 16.09.2024).

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ В УКРАЇНІ

Єфімов А. С.

Луцький національний технічний університет, Луцьк (Україна)

e-mail: iirdna.sb@gmail.com

З початку повномасштабного вторгнення економічне життя країни зазнало значних змін. Вагомі руйнування інфраструктури та підприємств призвели до значного скорочення виробничих потужностей. Масова міграція призвела до втрати великої кількості робочої сили. Зростання невизначеності та ризиків обмежило інвестиційну діяльність та ускладнило фінансування нових проєктів.

Одним із найважливіших індикаторів виміру економічного зростання є реальний ВВП. За даними Міжнародного валютного фонду (МВФ), спад реального ВВП в перший рік війни становив 29,1 % [1]. З основних причин настільки значного спаду варто виділити зупинку діяльності підприємств на Сході та Півдні України і обмеження експорту товарів через заборону польотів над Україною, втрату частини морських портів і блокування морських шляхів. Розблокування коридору для кораблів і певна стабілізація справ на фронті дали змогу у 2023 році досягнути росту ВВП на цілих 5 %, а прогнозне значення в 2024 році становить 3,2 %. Не зважаючи на ріст в останні 2 роки, реальний ВВП в Україні все одно залишається меншим за показник 2021 року на 23,2 %, і за прогнозами МВФ, не сягне довоєнного рівня як мінімум до 2030 року.

Важливо також згадати показник ВВП на душу населення. Протягом першого року війни цей показник зменшився лише на 6 %. Основною причиною того, що цей індикатор показав менший спад, є масова еміграція населення закордон та окупація територій. Протягом 2022 року населення України зменшилося на 5,97 мільйонів осіб, а в 2023 – ще на 1,83 мільйона. За прогнозами МВФ, у 2024 році населення України зросте на 170 тисяч осіб, і далі буде зростати, вочевидь, через повернення громадян назад. Через значну депопуляцію ВВП на душу населення показує значний ріст у 2023 році, який становить 16,6 %. У 2024 році цей показник має зрости лише на 6 %, очікувано, через те, що період масової міграції припав на 2 попередні роки.

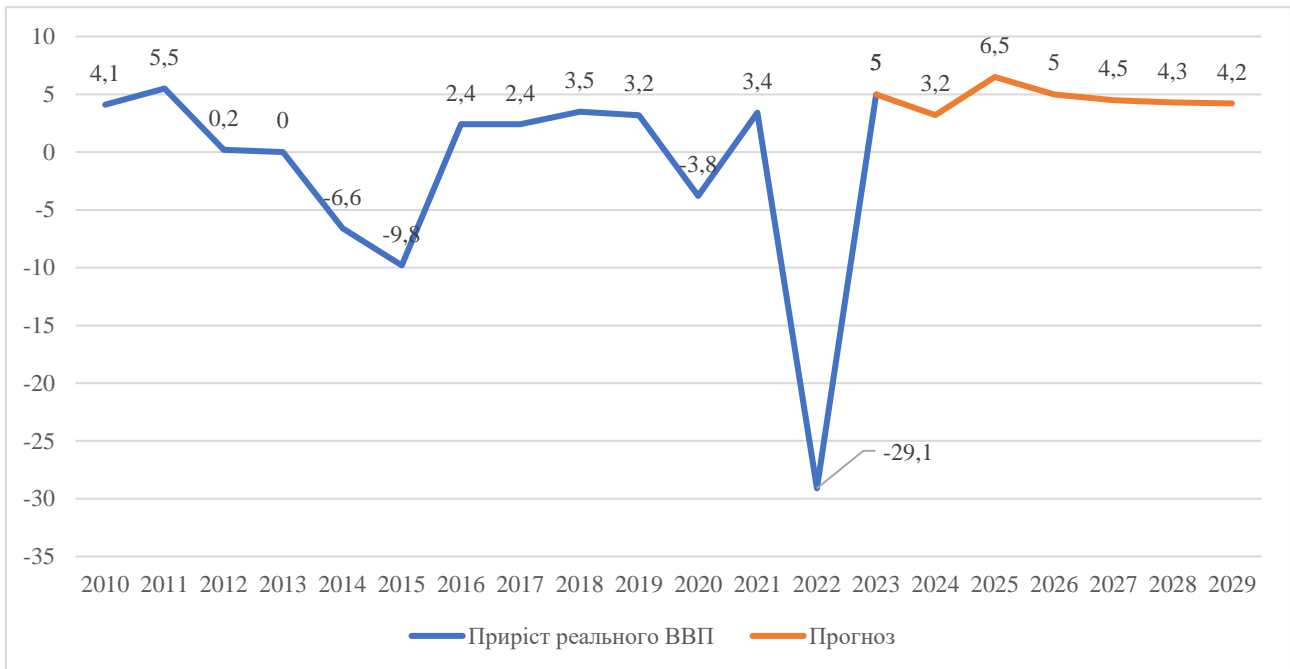

Рисунок 1. Динаміка змін реального ВВП в Україні за 2010–2023 рр. та прогноз значень на 2024–2029 рр.

Джерело: побудовано та обраховано автором на основі даних [1]

До ключових факторів, що впливають на економічне зростання, також належить індекс споживчих цін. Цей показник характеризує зміну вартості певного набору товарів та послуг у поточному періоді, порівняно з певним базовим періодом. Для обрахунку було взято щомісячні дані за ІСЦ з Держстату та обраховано кварталні індекси [2].

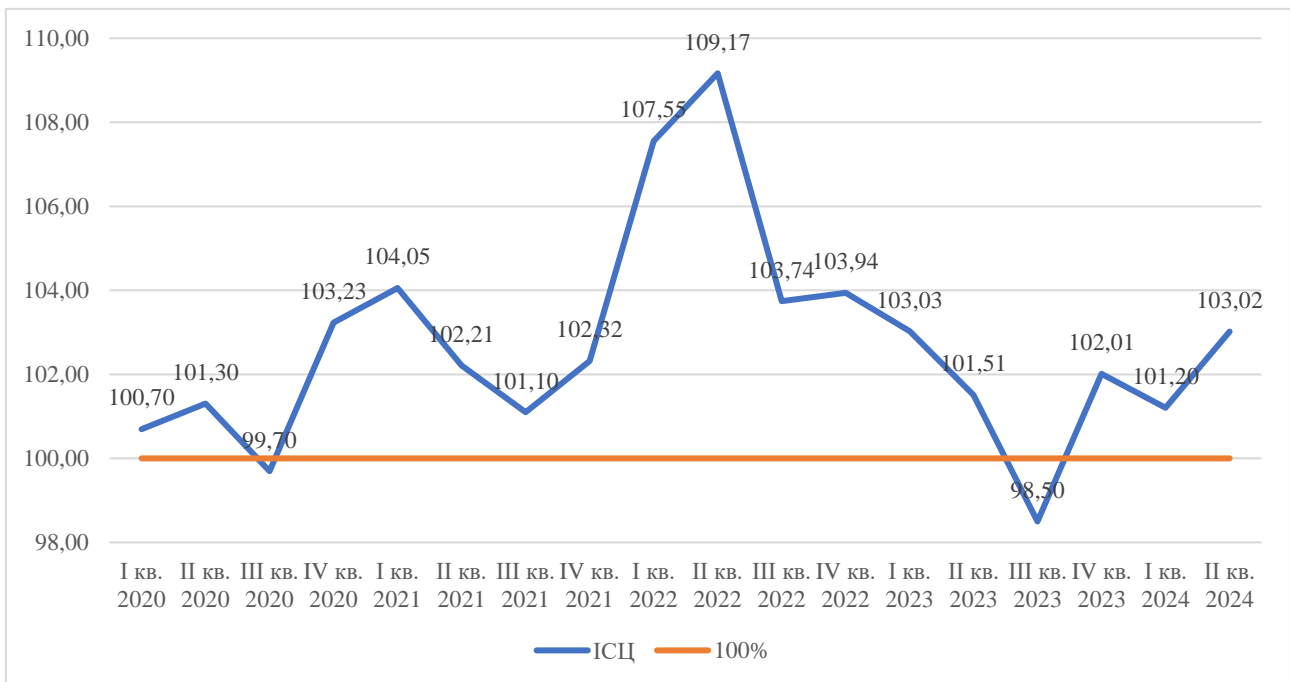

Рисунок 2. Динаміка індексу споживчих цін в Україні за 2020–2024 рр.

Джерело: побудовано та обраховано автором на основі даних [2]

З рис. 1 можемо бачити, що найбільший ріст був у першій половині 2022 року, і в II кварталі індекс споживчих цін досягнув позначки 109,17, що означає збільшення вартості певного набору та послуг на 9,17 %. Після пікових значень надалі цей показник не перевищував 104 пунктів. Загалом протягом 2022 року ІСЦ сягнув 126,6, що показує значне знецінення державної валюти. У наступному 2023 році інфляція зменшилася і була на рівні 105,1 пунктів, що навіть менше, ніж було у 2021 році, і незначно більше за результат 2020 року. Це нам показує певну стабілізацію економічних процесів у країні. За перше півріччя 2024 року ІСЦ становив 104,26 пункти, і найімовірніше, в кінці року результат буде вищим, ніж у 2023 році.

Вкрай важко досягнути сталого економічного зростання за умови високого рівня безробіття. Оскільки від початку повномасштабного вторгнення Державна служба статистики не публікує дані за цим індикатором, було взято дані дослідницької агенції Info Sapiens на сайті Центру економічної стратегії [3]. Найвищий рівень безробіття спостерігався з березня до серпня 2022 року і протягом цього періоду не опускався нижче 26 %. Після цього почався низхідний тренд, і цей показник поступово зменшувався. Якщо у 2022 році в середньому за рік рівень безробіття становив 25,4 %, то за неповний 2024 рік показник зменшився до 16,1 %, тобто зафіксовано відносно зменшення цього показника на 36,6 %. Варто зазначити, що три найменші місячні індекси після початку повномасштабної війни припадають на 2024 рік і навіть є меншими за показник жовтня 2021 року. Проте загалом у 2021 році показник безробіття становив 9,8 %, що значно менше за наявний.

Попри всі негативні наслідки війни, Україна має потенціал для подальшого розвитку. Для економічного відновлення країні необхідна подальша підтримка міжнародних партнерів, впровадження більш активних заходів держави для зменшення безробіття та забезпечення сприятливих умов для ведення бізнесу.

Отже, воєнний стан призвів до значних змін в економіці країни. Незважаючи на значне погіршення економічних показників у 2022 році, деяке відновлення у наступні періоди відбулося завдяки стабілізації ситуації в країні та відновленню логістичних коридорів. Проте значним викликом у майбутньому є зменшення кількості населення та стимулювання повернення громадян назад до України. Подальше економічне відновлення буде залежати від багатьох факторів, зокрема, від подальшої підтримки міжнародних партнерів та державної політики країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Ukraine stats. URL: <https://www.imf.org/external/datamapper/profile/UKR> (date of access: 21.09.2024).
2. Банк даних | Державна служба статистики України. Головна | Державна служба статистики України. URL: surl.li/diprxn (дата звернення: 21.09.2024).
3. Трекер економіки України під час війни – ЦЕС. Центр економічної стратегії – Неурядовий дослідницький центр з питань економічної політики. URL: <https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/> (дата звернення: 21.09.2024).
4. Данилишин Б. Як забезпечити економічне зростання в умовах війни. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/03/3/697664/> (дата звернення: 21.09.2024).

УПРАВЛІННЯ ТАЛАНТАМИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Захарова О. В.

Черкаський державний технологічний університет, Черкаси (Україна)

e-mail: bonheur5576@gmail.com

Українська земля завжди була багатою на талановитих особистостей, які зробили потужний внесок не лише в українську науку і культуру, а стали постатями світового рівня, мали визнання за життя і не втрачають авторитету і сьогодні, незважаючи на проривні технології, які за цей час з'явилися у кожній сфері прояву відповідного таланту. На наш погляд, такими яскравими українськими талантами «на віки» можна вважати філософа Григорія Сковороду (1722–1794), хірурга Микола Пирогова (1810–1881), поета і художника Тараса Шевченка (1814–1861), біолога Іллю Мечникова (1845–1916), вченого-природознавця Володимира Вернадського (1863–1945), вченого у галузі зварювальних процесів і мостобудування Євгена Патона (1870–1953), поетеси Лесю Українку (1871–1913), борця і атлета Івана Піддубного (1871–1949), авіаконструктора Ігоря Сікорського (1889–1972), вченого-винахідника, основоположника космонавтики Юрія Кондратюка (1897–1942), танцюриста балету, хореографа Сержа Лифаря (1905–1986), авіаконструктора Олега Антонова (1906–1984), конструктора, основоположника космонавтики Сергія Корольова (1907–1966), художницю Марію Примаченко (1909–1997), вченого-медика Миколу Амосова (1913–2002), оперного співака Анатолія Солов'яненка (1932–1999) та багатьох інших особистостей, які жили у різні часи, мали таланти у різних сферах діяльності та досягли значного успіху у своїй справі [1]. Завдяки цим талановитим особистостям Україна відома у світі як цивілізована країна з потужним людським капіталом, здатним до генерування новаторських ідей, створення інновацій, демонстрації високих культурних і спортивних здобутків. І це, серед іншого, суттєво підтримує українців у боротьбі за відстоювання законного права на незалежність та власну ідентичність.

Сьогодні Україна переживає, мабуть, найбільш складний період в історії свого існування через повномасштабний воєнний напад сусідньої країни-агресора. Щоденно через війну Україна втрачає найбільш головне і цінне – українців. Частина населення, в основному жінки з дітьми, виїхала та продовжує виїжджати за межі країни, і ймовірність її повернення є не дуже оптимістичною; частина військово-зобов'язаних українців гине під час ведення бойових дій; частина мирного населення гине від щоденних обстрілів українських міст. Це тисячі українців, кожен з яких мав талант і хист до певної справи, і якщо б не війна, Україна б отримала ще безліч відкриттів, інновацій, досягнень, культурних надбань, які б щорічно підвищували престиж країни у світі та були б основою для поступового виведення країни з затяжної соціально-економічної кризи.

На жаль, війна триває, і поки не видно передумов для її швидкого закінчення. Проте ми свято віримо в ЗСУ і впевнені в тому, що одного дня ми звільнимо всі незаконно забрані українські території від окупантів. Тоді постане нова складна задача, що буде полягати в необхідності якнайшвидшого відновлення фізично та економічно зруйнованої країни. Пошук рішення цього завдання буде складним, оскільки в економіці країни буде відчуватися суттєвий дефіцит висококваліфікованих фахівців у всіх сферах і видах економічної діяльності. Звичайно, без залучення ззовні робочої сили економіка країни, найімовірніше, не впорається, проте головну увагу має бути приділено безпосередньо максимальному використанню потенціалу українських учасників ринку праці та осіб, які не беруть активної участі у трудових процесах за різних причин, проте мають трудовий потенціал. І на цьому етапі дуже корисним для відновлення економіки країни мають стати знання та навички щодо того, як шукати та управляти талантами на кожному робочому місці.

Тематика управління талантами, незважаючи на відносну новизну для українського ділового та наукового середовища, у світовому просторі має вже доволі тривалу історію існування. Так, спираючись на дані наукометричної бази Scopus, у III кварталі 2024 р. в базі нараховується приблизно 11 тис. наукових праць за запитом «управління талантами» [2]. Перші згадки про таланти в наукових працях датуються дослідженням 1946 р. Із 1982 р. щорічно друкувалося не менше 20 праць із цієї тематики у світі, з 1996 р. – не менше 30 праць на рік, з 2003 р. – не менше 110 праць на рік, з 2018 р. – не менше 500 праць на рік, з 2021 р. кількість щорічних праць перевищила 1 000. У географічному плані найбільше праць написано дослідниками з Китаю – 2 995 робіт, зі США – 2 161 робота, з Великої Британії – 868 робіт, з Індії – 664 роботи, з Австралії – 329 робіт. Вклад українців у розкриття тематики управління талантами становить всього 35 робіт. Якщо аналізувати за предметною областю, то до п'ятірки лідерів увійшли бізнес, менеджмент і бухгалтерський облік – 4 476 робіт, соціальні науки – 2 437 робіт, комп'ютерні науки – 2 330 робіт, інженерія – 2 287 робіт, економіка, економетрика та фінанси – 1 463 роботи. Серед авторів лідерами за кількістю публікацій з управління талантами виступають англійський дослідник Н. Scullion (Hull University) та ірландський науковець D. G. Collings (University of Sheffield and National University, Galway), які мають по 42 праці, та американський дослідник V. Vaiman (School of Management, California Lutheran University), здобуток якого наразі становить 38 робіт. До того ж означені дослідники працюють у команді над створенням та вдосконаленням теорії управління талантами, розробкою основ глобального управління талантами. Отже, можемо констатувати, що тематика управління талантами має високий потенціал як напрям сучасних досліджень для української науки та має відіграти роль дієвого інструменту відновлення економіки України в повоєнний період.

У чому ж цінність талантів та як вони впливають на здатність економіки країни розвиватися більш інтенсивними темпами?

По-перше, таланти здатні генерувати інновації, і завдяки власним рисам характеру й набутим знанням вони мають більшу швидкість до адаптації в нових умовах. Дійсно, талановиті працівники часто є джерелом інновацій та творчих ідей, що сприяє швидкому адаптуванню до змін у зовнішньому середовищі. І водночас варто чітко розуміти, що впровадження інновацій є критично важливим для довгострокового соціально-економічного та фінансового успіху й виживання будь-якого суб'єкта господарювання, економіки регіону та країни загалом.

По-друге, залучення талантів на будь-яке виробництво в різних ролях має стати основою суттєвого підвищення рівня продуктивності праці. Дійсно, працівники з високими компетенціями та мотивацією можуть значно підвищити продуктивність і ефективність роботи всієї організації. Це сприяє більш швидкому досягненню стратегічних цілей та покращенню фінансових показників діяльності підприємства.

По-третє, залучення талантів до кадрового складу підприємства дасть змогу суттєво підвищити репутацію і бренд роботодавця. Суб'єкти господарювання, які ефективно управляють талантами, набувають позитивної репутації на ринку праці, створюють привабливе робоче середовище, що підвищує рівень залученості та задоволеності працівників. Це сприяє зниженню плинності кадрів та збереженню цінних співробітників. У результаті це допомагає залучати найкращих кандидатів з ринку і так формувати сильний бренд роботодавця.

Отже, концепція управління талантами є ключовою для забезпечення стійкого розвитку, інноваційності та конкурентоспроможності сучасних компаній у динамічному бізнес-середовищі. А саме такі характеристики і тенденції мають стати головними аспектами діяльності суб'єктів господарювання України в повоєнний період, щоб економіка країни отримала реальний шанс на швидке відновлення та виходу з кризового стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. 100 великих українців. *nv.ua*. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/100-velikih-ukrajinciv-nv-nazivaye-tih-hto-viznachav-perebig-istoriji-50265222.html>
2. Scopus. URL: <https://www.scopus.com/>

АНАЛІЗ ПРАКТИК ДИДЖИТАЛІЗАЦІЇ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ У КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Зелінська Д. О.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: dariiablackmetal1349@gmail.com

У контексті повоєнного відновлення України диджиталізація бізнес-процесів постає як ключовий фактор економічного розвитку та модернізації країни. Трансформація та еволюція традиційних методів управління на підприємствах шляхом

впровадження цифрових технологій є не лише відповіддю на глобальні тенденції, але й необхідною умовою для швидкого та ефективного відновлення економіки після руйнівних наслідків війни.

Наявні практики диджиталізації бізнес-процесів в Україні, як-от впровадження CRM-систем, використання хмарних технологій, автоматизація бухгалтерського обліку та HR-процесів, розвиток електронної комерції та використання соціальних медіа для маркетингу, демонструють значний потенціал для підвищення ефективності та конкурентоспроможності бізнесу. Однак вони стикаються з викликами, пов'язаними з високими початковими витратами, необхідністю адаптації персоналу, забезпеченням безпеки даних та інтеграцією з наявними системами. Еволюція цих практик у контексті повоєнного відновлення вимагає впровадження передових технологій, зокрема залучення новітніх методів штучного інтелекту в усі бізнес-процеси, Internet of Things, а також розвитку цифрових навичок персоналу та створення сприятливого регуляторного середовища [1].

Для кращого розуміння еволюції практик диджиталізації бізнес-процесів важливо здійснити SWOT-аналіз наявних практик сьогодні (табл. 1).

Таблиця 1. SWOT-аналіз наявних практик диджиталізації бізнес-процесів в Україні

Strengths (Сильні сторони)	Weaknesses (Слабкі сторони)	Opportunities (Можливості)	Threats (Загрози)
Підвищення ефективності та продуктивності бізнес-процесів	Високі початкові витрати на впровадження цифрових рішень	Розширення ринків збуту через розвиток електронної комерції	Швидке застарівання технологій та необхідність постійного оновлення
Покращення якості обслуговування клієнтів	Необхідність постійного навчання та адаптації персоналу	Створення нових продуктів та послуг на основі цифрових технологій	Зростання кіберзагроз та ризиків втрати даних
Оптимізація витрат на довгострокову перспективу	Залежність від якості інтернет-з'єднання та стабільності електропостачання	Покращення конкурентоспроможності на глобальному ринку	Посилення конкуренції з боку глобальних технологічних компаній
Підвищення прозорості та контрольованості операцій	Ризики, пов'язані з кібербезпекою та захистом даних	Залучення інвестицій та грантів для цифрової трансформації	Можливі зміни в законодавстві, що можуть ускладнити використання певних технологій
Можливість швидкої адаптації до змін ринкового середовища	Складність інтеграції нових технологій з наявними системами	Участь у міжнародних цифрових екосистемах та платформах	Дефіцит кваліфікованих кадрів у сфері цифрових технологій

За допомогою методики прогнозування можливостей і викликів під час еволюції практик диджиталізації бізнес-процесів стає можливо визначити провідні тенденції розвитку технологій моделювання і представлення бізнес-процесів у контексті повоєнного відновлення, що має на меті виявити провідні сторони під-

вищення ефективності, а також за умови значного обмеження ресурсів різного характеру впроваджувати інновації на рівні європейських стандартів та кращих світових практик підприємництва. Еволюцію цих змін відображено у табл. 2.

Таблиця 2. Еволюція практик диджиталізації бізнес-процесів в Україні

Поточні практики диджиталізації	Практики для повоєнного відновлення
Впровадження CRM-систем для управління відносинами з клієнтами	Розвиток систем штучного інтелекту для прогнозування попиту та оптимізації бізнес-процесів
Використання хмарних технологій для зберігання та обробки даних	Впровадження блокчейн-технологій для забезпечення прозорості та безпеки транзакцій
Автоматизація бухгалтерського обліку та фінансової звітності	Розвиток Internet of Things (IoT) для оптимізації виробничих процесів та логістики [2]
Впровадження систем електронного документообігу	Створення цифрових двійників підприємств для моделювання та оптимізації процесів
Розвиток онлайн-каналів продажів та електронної комерції	Впровадження технологій віртуальної та доповненої реальності для навчання персоналу й обслуговування клієнтів [3]
Використання соціальних медіа для маркетингу та комунікації з клієнтами	Розвиток платформ краудфандингу та P2P-кредитування для фінансування відновлення і розвитку бізнесу
Впровадження систем управління проектами та завданнями	Створення галузевих цифрових платформ для співпраці та обміну даними між підприємствами
Використання аналітичних інструментів для обробки даних та прийняття рішень	Впровадження технологій квантових обчислень для вирішення складних оптимізаційних завдань
Автоматизація HR-процесів (рекрутинг, навчання, оцінка персоналу)	Розвиток систем кібербезпеки на основі машинного навчання для захисту від нових видів загроз
Впровадження систем контролю якості на основі цифрових технологій	Створення цифрових екосистем для інтеграції різних бізнес-процесів та взаємодії з партнерами

Отже, еволюція практик диджиталізації бізнес-процесів в Україні демонструє стрімкий перехід від базової автоматизації до комплексних цифрових екосистем, що інтегрують передові технології, як-от штучний інтелект, Інтернет речей та блокчейн. Трансформація бізнес-процесів, прискорена викликами повоєнного відновлення, спрямована на підвищення ефективності, гнучкості та конкурентоспроможності бізнесу в глобальному цифровому середовищі. Ключовими тенденціями стають персоналізація клієнтського досвіду, оптимізація операційних процесів на основі аналізу великих даних, розвиток кібербезпеки та створення інноваційних бізнес-моделей. Успішна еволюція практик диджиталізації вимагає не лише впровадження нових технологій, але й трансформації корпоративної культури, розвитку цифрових компетенцій персоналу та адаптації регуляторного середовища. Це створює підґрунтя для побудови стійкої, інноваційної та конкурентоспроможної економіки України в постконфліктний період, здатної ефективно інтегруватися у глобальні цифрові ринки та створювати нові можливості для зростання й розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. 17 Цілей сталого розвитку | Global Compact. *Global Compact*. URL: <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkiego-rozvytku/> (дата звернення: 04.09.2024).
2. Розвиток індустрії 4.0 в ЄС: Особливості та фінансове забезпечення в умовах постпандемійного відновлення / М. Є. Шкурат, Г. С. Кукель, Л. Б. Штефан, В. Г. Мазур. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2022. Vol. 2(43). С. 213–220 (міжнародне наукометричне видання; Web of Science).
3. Лісова Р. М. Індустрія 4.0 та цифрова готовність українських промислових підприємств. *Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування*. 2021. № 7. С. 86–96.

ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ РИНКУ ПРАЦІ

Каліка С. І.

Інститут демографії та проблем якості життя НАН України, Київ (Україна)
e-mail: stepan.kalika2@gmail.com

Резильєнтність ринку праці відображає його здатність адаптуватися до зовнішніх впливів, як-от економічні кризи, війни, природні катастрофи та інші непередбачувані події, з мінімальними втратами для зайнятості, доходів і добробуту працівників. Вивчення резильєнтності ринку праці спирається на низку теоретичних підходів, кожен з яких підкреслює окремі аспекти адаптації та стійкості (рис. 1).

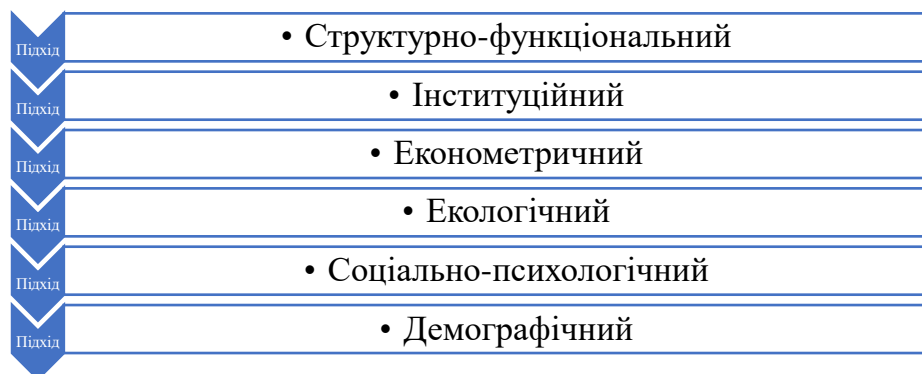

Рисунок 1. Теоретичні підходи до резильєнтності ринку праці

Структурно-функціональний підхід [1] розглядає ринок праці як систему, що виконує низку функцій, зокрема забезпечення зайнятості, регулювання відносин між роботодавцями і працівниками та розподіл людських ресурсів. В основі цього підходу лежить аналіз структури ринку праці та його здатності швидко реагувати на зовнішні виклики. Резильєнтність, згідно з цим підходом, залежить від здатності ринку праці адаптувати свої механізми до змін у попиті та пропозиції праці, зокрема через гнучкість зайнятості, перекваліфікацію робочої сили та інституційні реформи. Резильєнтність ринку залежить від наявності ефективної системи соціального захисту, можливості підтримки зайнятості в кризових умовах і спроможності економіки швидко адаптуватися до змін.

Інституційний підхід акцентує на ролі державних і соціальних інститутів у забезпеченні стійкості ринку праці. Основна увага приділяється політиці зайнято-

сті, соціального захисту, законодавчим ініціативам, що спрямовані на регулювання ринку праці та забезпечення його адаптивності. Інституційна структура визначає правила гри на ринку праці, включно з правами працівників і роботодавців, гарантіями зайнятості та соціальної підтримки в період економічних труднощів. Наприклад, програми підтримки зайнятості або допомоги безробітним є важливими інструментами для підвищення резильєнтності ринку в умовах криз. Цей підхід також враховує вплив міжнародних організацій та їх участі у відновленні ринків праці після конфліктів чи криз.

Економетричний підхід базується на кількісному аналізі даних для оцінки стійкості ринку праці під впливом різних чинників. Використання економетричних моделей дає змогу визначити кореляційні зв'язки між змінами в зайнятості, рівнем безробіття, заробітної плати та іншими макроекономічними показниками. Це дає можливість прогнозувати реакцію ринку праці на економічні або демографічні шоки. Цей підхід дає змогу робити кількісні оцінки ефективності політик, спрямованих на зменшення негативного впливу криз на ринок праці, і розробляти рекомендації щодо підвищення його стійкості. Наприклад, аналізуючи вплив війн або пандемій, економетричні моделі можуть сприяти плануванню економічного відновлення.

Екологічний підхід [2] передбачає аналіз ринку праці як частини ширшої соціально-економічної системи, яка взаємодіє з екологічними, економічними та соціальними умовами. Зміни в екосистемах, кліматичні катастрофи, природні ресурси та інші екологічні фактори впливають на стійкість ринку праці. Екологічний підхід стає все більш актуальним у контексті глобальних викликів, як-от зміна клімату, що може змінювати структуру зайнятості в певних секторах, особливо в сільському господарстві, будівництві та енергетиці. Врахування екологічних змін і сталого розвитку може сприяти довгостроковій стійкості ринку праці.

Соціально-психологічний підхід до резильєнтності ринку праці акцентує на індивідуальних і колективних адаптаційних здібностях робочої сили. Гнучкість, здатність до перекваліфікації та психологічна готовність до змін є ключовими елементами, що впливають на стійкість ринку праці. Цей підхід досліджує соціальні та психологічні чинники, як-от мотивація, мобільність працівників, соціальна підтримка та рівень стресостійкості. В умовах криз і потрясінь здатність робочої сили швидко адаптуватися до нових умов є важливим складником резильєнтності ринку праці.

Демографічний підхід фокусується на вивченні впливу демографічних змін на стійкість ринку праці. Демографічна структура населення – віковий склад, рівень народжуваності, смертності, міграційні процеси – безпосередньо впливає на пропозицію робочої сили і її адаптивність до нових умов.

Один із ключових аспектів демографічного підходу – це аналіз міграційних процесів, які мають значний вплив на ринок праці в умовах війни та повоєнного відновлення. Міграція робочої сили, особливо молодих і кваліфікованих працівни-

ків, може стати як викликом, так і можливістю для ринку праці. Важливим складником резильєнтності є здатність ринку праці залучати та інтегрувати трудових мігрантів або забезпечувати повернення працівників, які виїхали через кризу.

Війни, економічні кризи та природні катастрофи часто призводять до значних демографічних змін, зокрема зменшення чисельності населення, старіння робочої сили, відтоку мігрантів. Ці процеси суттєво впливають на рівень зайнятості, пропозицію робочої сили та економічну активність населення. Демографічний підхід дає змогу глибше аналізувати, як ці процеси можуть сприяти або гальмувати відновлення ринку праці та його стійкість.

Кожен із теоретичних підходів до аналізу резильєнтності ринку праці висвітлює окремі аспекти стійкості цієї системи в умовах кризових змін: структурно-функціональний підхід підкреслює роль гнучкості ринку та соціальних механізмів адаптації; інституційний фокусується на важливості державної підтримки та політики; економетричний забезпечує кількісний аналіз змін і впливу політик; екологічний вивчає вплив зовнішніх екологічних факторів, соціально-психологічний підхід акцентує на індивідуальних і колективних здібностях до адаптації; демографічний підхід дає змогу оцінити роль демографічних процесів у формуванні стійкості ринку праці, що є особливо актуальним в умовах міграційних і демографічних зрушень через кризи або війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Exploring the usefulness of structural–functional approaches to analyse governance of planning systems / R. Potts et al. *Planning theory*. 2016. № 15(2). P. 162–189. URL: <https://orca.cardiff.ac.uk/id/eprint/108498/1/R%20Potts%202016%20exploring%20the%20usefulness%20of%20structural%20postprint.pdf>
2. Review essay on labour market resilience / M. Bigos et al. INSPIRES WP. 1.1. 2013. URL: <http://surl.li/esplqg>
3. Noja G. G., Petrović N., Cristea M. Turning points in migrants' labour market integration in Europe and benefit spillovers for Romania and Serbia: the role of socio-psychological credentials. *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci: časopis za ekonomsku teoriju i praksu*. 2018. № 36(2). P. 489–518. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/312094>

КООРДИНУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ НА ЕНЕРГЕТИЧНИХ РИНКАХ У ПЛОЩИНІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Касян С. Я.^{1*}, Шаповал Д. Є.², Ганіна А. А.³

^{1,2,3}Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»,
Дніпро (Україна)

*e-mail: syakasian@ukr.net

Фахівці у сфері маркетингу доцільно визначають сутність і проводять класифікацію основних маркетингових стратегій компанії. Водночас встановлюються основні економічні та маркетингові поняття: маркетингова стратегія, ринкова позиція, конкурентоспроможність та ін. [2].

Доцільно окреслювати маркетингові концепції та підходи компаній. Ідеться про основні маркетингові концепції, види концепцій: удосконалення товару, маркетингу, соціально-етичного маркетингу тощо. Варто досліджувати комплекс маркетингу, STP-marketing: сегментація ринку, позиціонування. Визначаються особливості соціально та екологічно відповідальної поведінки споживачів і промислових підприємств. Зараз варті уваги науковців дослідження управлінських практик щодо відновлення соціально-економічної системи України у повоєнний час.

Об'єкт наукового дослідження – процес формування засад економіки сталого розвитку, енергозабезпечення завдяки системному використанню цифрових інструментів.

Як зазначають Glińska-Neweś Aldona та ін., конкурентні стратегії М. Портера фокусуються на більш «широкому фронті», тобто охоплюють продуктовий сегмент і зосереджені на комплексному охопленні засад сталого розвитку, енергозбереження [1].

В умовах наявних темпоральних змін доречно проводити з урахуванням післявоєнного відновлення відповідне маркетингове комунікаційне та логістичне забезпечення створення і просування на ринки інноваційних енергозберігаючих технологій в Україні на основі використання альтернативних джерел енергії [3; 4]. Запорукою підвищення економічної і маркетингової ефективності суб'єктів господарювання у цьому контексті є системне впровадження інноваційних технологій енергозбереження. Таке впровадження новітніх технологічних рішень в енергетиці має відбуватися завдяки комплексному комунікаційному роз'ясненню.

Доречно і науково обґрунтовувати формування методологічної платформи створення логістики дистрибуції та координування маркетингової діяльності підприємств України і Польщі на енергетичних ринках, що відображає європейський вектор інтеграції економічної системи України, зокрема її енергетичного сектору. Це дає змогу поліпшити енергогенерування, енергорозподілення та енергозабезпечення на енергетичних і промислових ринках України завдяки розвитку логістичного сервісу та маркетингових комунікацій. Технологічний прорив у сфері управління енергетикою економіки сталого розвитку базується на використанні технологій Smart Grid та інтелектуальних енергетичних мереж, логістики, екології [4].

У наукових дискусіях приділяється стало значна увага встановленню ефективності маркетингової стратегії компанії з урахуванням концепції сталого розвитку. Водночас слушно використовуються економічні моделі та етапи маркетингової стратегічної діяльності компанії. Науковці проводять сегментацію, визначають методи, підходи та стратегії ціноутворення, розробляють політику маркетингових комунікацій [2–4]. З урахуванням складників сталого розвитку доцільно визначати особливості управління маркетинговими проектами в мережах закладів швидкого харчування. У такому контексті слушним може бути огляд методів маркетинго-

вого аналізу: SWOT, PEST-аналіз, EFAS-аналіз, конкурентний аналіз, багатокутник конкурентоспроможності, матриця М. Портера (5 сил конкуренції) та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Company involvement in sustainable development: proposition of a theoretical framework / A. Glińska-Noweś, P. Brzustewicz, I. Escher, Y. Fomina, B. Józefowicz, I. Katunina, J. Petrykowska, D. Szostek. *Contemporary challenges in cooperation and competition in the age of Industry 4.0: 10th Conference on Management of Organizations' Development (MOD)* / eds. A. Zakrzewska-Bielawska, I. Staniec. Cham: Springer International Publishing, 2020. S. 439–451. Seria: Springer Proceedings in Business and Economics.
2. Касян С. Я., Зозуля К. Є., Буняк В. Б. Аналіз маркетингової діяльності компанії KFC: аспекти сталого розвитку. *Економічний вісник Дніпровської політехніки*. 2023. № 4(84). С. 113–121. URL: <https://ev.nmu.org.ua/docs/2023/EV20234.pdf>
3. Касян С. Я., Зуб О. О. Маркетингове ціноутворення на товари мережі магазинів Цитрус на українському ринку високотехнологічної електроніки. *Економічний вісник Дніпровської політехніки*. 2021. № 4(76). С. 157–165. URL: https://ev.nmu.org.ua/docs/2021/4/EV20214_157-165.pdf
4. Шевчук Н. А., Зайченко С. В., Клещов А. Й. Визначення енергоефективності автономного генеруючого обладнання індустріальних парків в умовах військової агресії. *Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут»*. 2024. № 28 URL: <https://ev.fmm.kpi.ua/article/view/303454V>

МАРКЕТИНГОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ШОКОЛАДНОЇ ФАБРИКИ: АСПЕКТИ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ, СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Касян С. Я.^{1*}, Шебанов О. Б.², Лиман А. В.³

^{1,2,3}Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»,
Дніпро (Україна)

*e-mail: syakasian@ukr.net

Ураховуючи певну конфігурацію кризових подій в Україні та світі, що негативно впливають на організацію бізнес-процесів та логістичну, маркетингову діяльність підприємств нашої держави, доцільно комплексно аналізувати удосконалення самої системи розвитку маркетингу [1].

На підприємстві ТОВ «Малбі Фудз» слушно розв'язується проблема надмірного використання енергетичних ресурсів, недостатнього застосування цифрових інструментів та перехід на технології, у яких передбачено використання енергії альтернативних джерел, що дає змогу формувати економіку сталого розвитку, і це є пріоритетним напрямом в Україні сьогодні та сприятиме відновленню після війни [2; 3]. В умовах інтерактивних товарних потоків вагомим є створення концептуальних екологічних та економічних основ цифрових, екоінноваційних стратегій за допомогою створення логістичної інфраструктури, організаційної підтримки рециклінгу, біорізноманіття міст ЄС та України [2; 3].

Об'єкт дослідження – процес маркетингової діяльності в умовах сталого розвитку. Предмет дослідження – методи формування та управління маркетинговою стратегією позиціонування підприємства.

Основними завданнями дослідження є такі:

- вивчити сучасні науково-методичні основи до формування заходів стратегічного розвитку маркетингу в умовах кризи;
- виявити стан внутрішніх сил та методи управління маркетинговою стратегією виробничого підприємства в умовах сталого розвитку [1; 4].

Доцільно розробити програму дослідження маркетингової стратегії ТОВ «Малбі Фудз», яка повинна містити такі складники: вибір методів та інструментів дослідження, особливості збору інформації, формування висновків і рекомендацій та ін. Така програма має бути узгоджена з формуванням стратегічної карти. Водночас доцільно вдосконалювати теоретико-методологічні засади просування екологічних, енергозберігаючих інновацій високотехнологічних підприємств у системі холістичного цифрового маркетингу в межах концепції сталого розвитку [2; 3].

Шоколадна фабрика «Millennium» випускає цукерки і шоколад під брендами «Millennium», «Любимов», «Oskar le Grand», «Любимов Kids» і «Золотий Запас» [4]. Фабрика єдина в Україні отримала ліцензію і право офіційно представляти і випускати солодоші для дітей під ТМ «Disney» з 2008 р. Компанія підтверджує свою конкурентоспроможність на найбільшій європейській виставці кондитерських виробів ISM (м. Кельн, Німеччина, ЄС). Закордонний збут шоколаду – Австралія і Філіппіни, США і ОАЕ, країни ЄС (приблизно два десятки країн). За результатами незалежних досліджень, торговельна марка «Millennium» була визнана загальновідомою в Україні – більш ніж 85 % населення країни знайомі з продукцією фабрики [5].

ТОВ «Малбі Фудз» у 2021–2023 рр. збільшило виручку на 76 % (на 1 716 млн грн, у т. ч. за рахунок вартості випуску продукції на 1 340 млн грн), що дало змогу наростити чистий прибуток на 14 млн грн, рентабельність діяльності водночас скоротилася на 0,07 % (до 0,92 % у 2023 р.) [6]. З опертям на стрімке впровадження цифрових інструментів та технологій доцільним є аналіз створення логістичного і комунікаційного забезпечення функціонування високотехнологічних кластерів, спрямованих на впровадження інноваційних енергозберігаючих технологій на базі альтернативних джерел енергії [2; 3].

Фахівці зазначають, що харчова промисловість України є достатньо ефективною у межах кондитерського сектору. Спостерігається позитивна динаміка зміни обсягів виробництва кондитерської галузі, що створює вікно можливостей задля розвитку міжнародної маркетингової діяльності, зокрема на ринках ЄС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Біловодська О. А. Маркетингова політика розподілу інноваційної продукції промислових підприємств: монографія. Київ: ЦУЛ, 2018. 462 с.

2. Касян С. Я. Маркетинговий розподіл інноваційної продукції високотехнологічних підприємств на основі віртуального забезпечення та екологістики. *Економічний вісник НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського»*. 2019. № 16. С. 326–339.

3. Касян С. Я., Шостек Д. Забезпечення цифрового інтегрування логістичних потоків між підприємствами в Україні і Польщі. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Логістика*: збірник наукових праць / голова ред.-вид. ради Н. І. Чухрай. Львів: Вид. Львівської політехніки. 2018. № 892. С. 90–99.

4. Офіційний сайт компанії Millennium. URL: <http://millennium.dp.ua/ua/>

5. Офіційні відомості ТОВ «Малбі Фудз». URL: <https://clarity-project.info/edr/32998661>

6. Фінансова звітність ТОВ «Малбі Фудз» за 2021–2023 рр.

ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНИХ ТА МІЖНАРОДНИХ ІНІЦІАТИВ З ПІДТРИМКИ

Клочковський О. В.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: v.klochkovskiy@donnu.edu.ua

Актуальність проблеми. Через повномасштабне вторгнення у лютому 2022 року вітчизняний ринок праці зіткнувся з масштабними викликами. Війна стала причиною масового безробіття, закриття підприємств, значної руйнації виробничої та цивільної інфраструктури і вимушеної міграції населення. За офіційними даними Міністерства економіки України, рівень безробіття в країні перевищив 20 %. Значна кількість підприємств у південної-східній частині України припинили свою діяльність, що призвело до втрати робочих місць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згідно з дослідженнями НБУ та Світового банку, економіка України зазнала значного удару, внаслідок якого приблизно 30 % ВВП було втрачено у 2022 році. Галузями, що найбільше постраждали, є промисловість, енергетика, сільське господарство, будівництво та сфера послуг, зокрема готельний і ресторанний бізнес. Водночас сектор ІТ демонструє відносно стабільний розвиток завдяки можливостям для дистанційної роботи.

Водночас дослідження, проведені Міжнародною організацією праці (МОП), вказують на те, що найбільш постраждалими від війни є молодь, жінки та внутрішньо переміщені особи, які потребують додаткової підтримки у пошуку роботи та перекваліфікації.

Метою статті є дослідження проблем ринку праці в умовах війни та проведення аналізу національних і міжнародних ініціатив щодо вирішення цих проблем. Значну увагу буде приділено програмам, що допомагають масштабувати експорт української продукції та створюють нові можливості для підприємців.

Викладення основного матеріалу. Війна суттєво впливає на вітчизняний ринок праці, де спостерігаються значні коливання та зміни. Виклики невизначеності в умовах війни, звуження поля прикладання праці, його структурні та якісні

зміни, масштабні потоки вимушених переселенців і мобілізація поглибили проблеми у сфері зайнятості [1]. Скорочення робочих місць і масове безробіття суттєво вплинули на макроекономічну стабільність України. Втрата робочих місць у промисловому та інших секторах, а також міграція робочої сили за кордон призвели до зменшення доходів населення і, як наслідок, скорочення споживчого попиту. Це створило додаткове навантаження на соціальні фонди та бюджети місцевих органів влади, що змушує уряд шукати нові джерела підтримки для безробітних і переселенців.

Так, згідно з даними Міністерства економіки, великі обсяги внутрішньої міграції перемістили значну частину робочої сили до західних регіонів, де ринок праці вже перенасичений. Це вимагає розробки нових програм підтримки для стимулювання економіки та створення нових робочих місць. Крім макроекономічних, є і низка соціально-демографічних проблем, а саме:

1. Диспропорційність між попитом і пропозицією робочої сили: зокрема, у західних регіонах України попит на робочі місця перевищує кількість вакансій, що збільшує конкуренцію серед працівників і ускладнює працевлаштування для ВПО.

2. Міграція кваліфікованих працівників за кордон: згідно з оцінками ООН, понад 6 мільйонів українців виїхали з країни, що створює дефіцит кваліфікованої робочої сили в ключових галузях.

3. Необхідність перекваліфікації: багато переселенців мають кваліфікацію, яка не відповідає потребам локального ринку праці, тому виникає гостра потреба у навчальних програмах та перекваліфікації.

Враховуючи ситуацію, що склалася у площині вітчизняного ринку праці, український уряд та низка міжнародних організацій виступили з ініціативами, що покликані стабілізувати ситуацію. Програми розвитку, що реалізуються, насамперед спрямовані на підтримку малого та середнього бізнесу і створення нових робочих місць. Отже, наразі в Україні реалізуються такі успішні програми та проекти:

1. Урядовий проєкт «єРобота» передбачає надання українцям грантів для започаткування бізнесу, розвитку підприємництва та навчання. Він спрямований на активізацію підприємницької діяльності та стимулювання створення робочих місць. Проєкт включає 6 грантових програм, зокрема українці зможуть отримати: мікрогранти для створення власного бізнесу; гранти для розвитку переробного підприємства; державне фінансування закладки саду; кошти для розвитку тепличного господарства; грант на реалізацію стартапу, зокрема і у сфері ІТ; кошти на навчання ІТ-спеціальностям. Отримати гранти можуть як підприємці-початківці, так і люди, що вже мають досвід у бізнесі. Подача заявки на грант здійснюється через портал Дія. Завдяки цій програмі підприємці отримають фінансову допомогу для

розвитку своїх бізнесів і створення нових робочих місць. У 2023 році ця програма забезпечила грантами понад 5 тисяч підприємців [2].

2. «UA Global: Etsy Start» – проєкт з підтримки мікро-, малого і середнього бізнесу, який допоможе підприємцям запустити або збільшити продажі на маркетплейсі товарів ручної роботи Etsy. У межах участі у «UA Global: Etsy Start» 500 українських підприємців будуть відібрані на конкурсній основі та пройдуть навчання зі створення онлайн-магазину на Etsy, а також отримують менторську підтримку з розвитку продажів та просування товарів на маркетплейсі. Проєкт спрямований на підтримку мікробізнесу з метою сприяння його прискореному зростанню до малого та середнього бізнесу. Він охоплює як підприємців, які не мають досвіду роботи з експортом, так і тих, котрі вже розпочали свій експортний шлях та прагнуть зростання, відкривши магазин на Etsy [3].

3. Дія.Освіта – національна едьютейнмент-освітня платформа актуальних знань та навичок, де кожен охочий може безоплатно здобути важливі знання заради власного ж успіху. Це проєкт, що стартував у 2020 році і був зосереджений на цифровій грамотності і цифрових навичках, маркетингу та підприємництва. Метою «Дія.Освіта» є новий суттєвий крок вперед не тільки у цифрових знаннях, а й загалом у навичках та вміннях, що є актуальними у сучасному світі. Це дає змогу підвищити конкурентоспроможність робочої сили та допомагає інтегрувати ВПО в нові професійні галузі [4].

Висновки. З огляду на ситуацію, що склалася, уряд і міжнародні партнери, працюють над стабілізацією ринку праці через впровадження програм перекваліфікації, підтримки малого та середнього бізнесу та допомоги внутрішньо переміщеним особам (ВПО). Програми, спрямовані на підтримку малого бізнесу та перекваліфікацію, відіграють ключову роль у відновленні економіки, створенні нових робочих місць і підвищенні конкурентоспроможності України на світовій арені.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Відновлення ринку праці в Україні в умовах війни: регіональні аспекти. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 04.03.2024. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsial-na-polityka/vidnovlennya-rynku-pratsi-v-ukrayini-v-umovakh-viyny-rehionalni>
2. eРобота. *Портал Дія*. URL: <https://erobota.diia.gov.ua/>
3. Одна із цілей Уряду – підтримка виходу бізнесу на нові ринки, – Юлія Свириденко. *Урядовий портал*. 20.09.2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/odna-iz-tsilei-uriadu-pidtrymka-vykhodu-biznesu-na-novi-rynky-iuliiia-svyrydenko>
4. Освіта. *Портал Дія*. URL: <https://osvita.diia.gov.ua/>

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ІТ-СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Кучко О. О.

Маріупольський державний університет, Київ (Україна)

e-mail: oleksii.kuchko@mu.edu.ua

Постановка проблеми. Контекст сучасного глобалізованого економічного розвитку та процесів диджиталізації ринкових відносин визначає інновації як північний ресурс забезпечення інвестиційної привабливості, економічної та фінансової стійкості, тривалої конкурентоспроможності підприємств, зокрема високотехнологічного сектору. Саме тому стратегія інноваційного розвитку має розглядатись як інструмент ефективною реалізації науково-технічного потенціалу окремих підприємств і національної економіки загалом, враховувати специфіку галузі, динаміку технологічних змін і конкуренцію на ринку, а також бути спрямованою на забезпечення стійкого росту, підвищення конкурентоспроможності й адаптації до нових соціально-економічних та суспільно-політичних викликів зовнішнього середовища. Цей контекст є особливо актуальним з погляду трансформації структури української економіки та збільшення частки високотехнологічних галузей у генерації валового національного доходу.

Метою дослідження є аналіз специфіки формування стратегії інноваційного розвитку підприємств ІТ-сектору України та визначення базових засад її удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Функціонування високотехнологічних підприємств в Україні відбувається в межах доволі конкурентного ринку інформаційних технологій. Активний розвиток ІТ-галузі пов'язують із 2018 роком завдяки прийнятій Стратегії розвитку високотехнологічних галузей до 2025 року [1], хоча українські фахівці вже тривалий час були затребуваними на світовому ринку через порівняно низькі очікування та високу працездатність і якість роботи.

Серед підприємств із найвищим рівнем доходу на українському ІТ-ринку є глобальні сервісні компанії (ЕРАМ, GlobalLogic, Luxoft та ін.), що в сукупності забезпечують приблизно 20 % ІТ-експорту щорічно (табл. 1).

Таблиця 1. Основні ІТ-компанії України у 2022 році за продуктовою та сервісною спеціалізацією, а також рівнем доходу (млн дол. США)

Ключові продуктові ІТ-компанії	Ключові сервісні ІТ-компанії
ЕРАМ системз, 625 млн дол. США	Плейтика Україна, 75 млн дол. США
Глобалоджік Україна, 356 млн дол. США	Фінтех бенд, 69 млн дол. США
Люксофт солюшнз, 184 млн дол. США	ПТС ЮА Сервісез, 46 млн дол. США
Сіклум, 149 млн дол. США	Автодок Юкрейн, 45 млн дол. США
ІТ Інтелліас, 126 млн дол. США	РГК, 42 млн дол. США
Інфопульс Україна, 104 млн дол. США	Неткрекер, 41 млн дол. США
Логіка ЛТД, 93 млн дол. США	Пларіум Юкрейн, 41 млн дол. США
Софтсерв, 40 млн дол. США	Уапром, 30 млн дол. США

Джерело: складено за [2]

Воєнний 2022 рік по-різному вплинув на учасників ринку. Загалом ІТ-ринок продовжив зростання, і топ-30 компаній отримали дохід на 412 млн дол. США більше, ніж у 2021 році (61 % цього приросту припадає на п'ять найбільших сервісних компаній) [2].

Аналізуючи ключові засади формування стратегій інноваційного розвитку на підприємствах ІТ-сектору України, відзначимо такі характерні особливості:

(1) поглиблений попередній аналіз ринкових тенденцій і технологічних змін на основі моніторингу, застосування інструментарію Big Data-аналітики, порівняльний аналіз інноваційних стратегій конкурентів для оцінки власних можливостей та попередження відставання;

(2) формування інноваційної культури для підтримки креативності та інноваційності, розвитку внутрішнього підприємництва шляхом створення умов для генерації нових ідей, підтримки внутрішніх стартапів, розробки інструментарію стимулювання створення нових комерційно успішних проєктів і рішень;

(3) забезпечення безперервності інвестицій у науково-дослідні та конструкторські роботи для підтримки процесу розробки нових продуктів і технологій, що відповідають запитам та очікуванням ключових стейкхолдерів, партнерство з університетами і дослідницькими центрами з метою пришвидшення впровадження новітніх наукових досягнень в екосистему бізнес-середовища;

(4) створення середовища відкритих інновацій та партнерства з іншими компаніями, стартапами, хабами, дослідницькими центрами, формування інкубаторів і акселераторів з метою генерації та опрацювання нових рішень і технологій;

(5) розвиток адаптивності та забезпечення трансферу знань за умови використання гнучких методологій управління, систематичний підхід до виявлення та мінімізації ризиків, пов'язаних зі впровадженням нових технологій, інтеграція систем штучного та генеративного інтелекту, автоматичного аналізу даних в усі сфери діяльності компанії;

(6) врахування і балансування можливостей експансії на глобальні ринки за допомогою адаптації і модифікації продуктів та послуг під потреби різних регіонів, реалізація принципу ко-креації з клієнтами для більш персоналізованої розробки продуктів, опрацювання поведінкових даних та відгуків.

Важливе значення для підтримки стратегічної стійкості інноваційного розвитку високотехнологічних компаній має об'єктивна реакція на сучасні виклики, пов'язані з повномасштабним вторгненням. Так, у компанії ТОВ «Софтсерв» з 2022 року активно запрацювала Команда реагування на надзвичайні ситуації (ERT), метою якої є надання необхідної підтримки та допомоги персоналу у кризовий період. Команда є міжфункціональною, і від початку війни її основна діяльність зосереджувалась на евакуації та переміщенні персоналу у більш безпечні регіони, наданні фінансової, операційної, інформаційної та психологічної підтримки [3].

У співпраці з Корпоративним благодійним фондом Open Eyes реалізовано проєкт краудсорсингової платформи Open Tech, за результатами активної роботи якого розроблено 10 інноваційних програм допомоги Україні, як-от «Укриття», NUMO та інші [4].

Отже, окрім загального інноваційного складника розробка інноваційних стратегій високотехнологічних підприємств у сучасних реаліях передбачає активну трансформацію через впровадження інноваційних рішень, підвищення гнучкості управління та ефективну інтеграцію новітніх технологій у всі сфери діяльності, а також реалізацію соціального складника, направленою на збереження та відновлення працездатності людського чинника у довгостроковій перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Стратегія розвитку високотехнологічних галузей до 2025 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України. 08.06.2016. URL: https://kno.rada.gov.ua/news/Robota_Kom/Parl_Kom_slukh/Kom_slukh/8_skl/74701.html
2. Огляд ТОП-30 українських ІТ-компаній. BRDO & Your control. 19 с.
3. Звіт ТОВ «Софтсерв» зі сталого розвитку за 2022 рік. URL: <https://www.softserveinc.com/uk-ua/corporate-social-responsibility/csr-report-2022>
4. Несенюк А. SoftServe увійшла у звіт «Магічний квадрант 2023» від Gartner. Дохід компанії від кастомної розробки програмного забезпечення виріс на 30 %. *Forbes*. 05.12.2023. URL: <http://surl.li/ijqpkn>

СТІЙКІСТЬ НАКОПИЧУВАЛЬНОЇ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Макаренко О. І.

Інститут демографії та проблем якості життя НАН України, Київ (Україна)
e-mail: montekozlo@gmail.com

Стан пенсійних систем України та країн ЄС, незважаючи на незіставність обсягів, має великий комплекс схожих як поточних, так і перспективних проблем. Основними чинниками, що формують сьогодні «обличчя» накопичувальних пенсійних систем України та ЄС, є фактор демографічних змін (зростання очікуваної тривалості життя і зниження народжуваності) та фінансова нестабільність (глобальна фінансова криза як наслідок COVID-19 для країн ЄС і збройна агресія з боку Росії для України).

Накопичувальний складник пенсійної системи в країнах ЄС складається з двох основних елементів: професійні (накопичувальні) пенсійні схеми та приватні пенсійні схеми / страхування життя.

Це доволі суттєві елементи фінансової системи, зокрема, наприклад, у Нідерландах активи професійних пенсійних фондів перевищують 200 % ВВП, а загальні активи накопичувального складника пенсійної системи в країнах ЄС досягають **понад 10 трильйонів євро**. І саме зараз у пенсійних системах країн ЄС відбува-

ються доволі фундаментальні зміни: здійснюється перехід від пенсійних схем **DB (defined benefit)**, тобто визначена пенсія, пенсія з фіксованим розміром, до **пенсійних схем DC (defined contribution)**, тобто пенсія з визначеними внесками, накопичувальна пенсія.

Ключовою відмінністю між цими схемами є те, що у схемах **DC** прибуток не гарантується, а інвестиційний ризик несуть учасники пенсійних фондів. Навпаки, у схемах **DB** учасникам гарантовані фіксовані майбутні виплати, а інвестиційний ризик несе роботодавець.

Драйвером переходу від схем **DB** до схем **DC** в ЄС виступає Голландія. Сектор пенсійних фондів Нідерландів наразі працює за схемою **DB** і є найбільшим у єврозоні з активами в управлінні понад 1,7 трильйона євро. У 2019 році урядом цієї країни було прийнято рішення про перехід до 2027 року зі схем **DB** на схеми **DC**. З переходом голландських пенсійних фондів очікується, що частка схем пенсійних фондів за схемами **DC** в єврозоні зросте приблизно з 17 % до 77 %, що суттєво вплине на криві прибутковості та структуру фінансової системи ЄС [1].

Ще одним фактором переходу з пенсійних схем **DB** на схеми **DC** є **вразливість схем DB до процентного ризику через від'ємний розрив дюрації**. У пенсійних планах за схемою **DB** пенсійні фонди отримують внески і інвестують їх в активи (наприклад, облігації), тоді як учасникам обіцяють заздалегідь визначені виплати (пільги) пізніше. Поточна вартість як активів, так і зобов'язань пенсійних фондів збільшується, коли процентні ставки (ставки дисконту) падають. Ця чутливість до процентних ставок має тенденцію бути більшою на стороні зобов'язань, ніж на стороні активів. Отже, фінансовий стан пенсійних фондів з від'ємним розривом дюрації слабшає, коли відсоткові ставки падають уздовж спектра строків погашення, що змушує пенсійні фонди купувати довготермінові облігації або укладати процентні свопи. Це перетворює пенсійні фонди на основних гравців на цих ринках. Зокрема, на довгому кінці спектра строків погашення авуари пенсійних фондів складають до двох третин усіх авуарів державних облігацій єврозони та майже половину свопів з фіксованою відсотковою ставкою, більшість із яких утримується голландськими пенсійними фондами [2]. Отже, перехід від **DB-** до **DC-**схем може змінити на фінансовому ринку ЄС попит на певні класи активів, оскільки ці дві схеми мають різні профілі ризику та інвестицій.

Враховуючи зазначене, перехід до пенсійних схем **DC** може структурно змінити загальну картину фінансових ринків ЄС шляхом зниження попиту на довгострокові облігації та свопи і збільшення фінансування акціонерного капіталу (ринку акцій).

В Україні, як і у країнах ЄС, накопичувальний складник пенсійної системи складається з двох рівнів: другий (державний, у процесі створення) та третій (недержавний, функціонує).

Реально працюючим в Україні є третій накопичувальний рівень – рівень недержавних пенсійних фондів, який має всі зовнішні ознаки **ДС**-схем. Тобто кожен учасник пенсійного фонду має відкритий індивідуальний пенсійний рахунок, і кожен несе інвестиційний ризик та волатильності вартості активів, у які вкладено його пенсійні кошти.

Загальна картина накопичувальної пенсійної системи в Україні сьогодні така: станом на 31.12.2023 в Державному реєстрі фінансових установ містилася інформація про 56 діючих недержавних пенсійних фондів (далі – НПФ) та 16 діючих адміністраторів НПФ. Загальна кількість учасників НПФ становила 886,3 тис. осіб, з яких отримали / отримують пенсійні виплати 93,8 тис. осіб (10,6 % від загальної кількості учасників), водночас сума пенсійних внесків на вказану дату становить 3,04 млрд грн, а загальна (чиста) вартість активів, сформованих недержавними пенсійними фондами, становить 4,89 млрд грн [3].

Структура активів НПФ в Україні доволі красномовна: 49,4 % – державні цінні папери, та 43 % – депозити в банках, що свідчить про те, що незважаючи на всі зовнішні ознаки схем **ДС**, наша накопичувальна пенсійна система фактично працює на схемах **ДВ**.

Причинами поточного стану накопичувальної системи України можна назвати:

- відсутність зрозумілої та послідовної державної політики щодо накопичувального складника пенсійної системи України;
- відсутність інструментів для ефективного та надійного інвестування пенсійних активів – фінансова та ринкова інфраструктура ринків капіталу України знаходиться на зародковому етапі;
- відсутність чіткої та зрозумілої мотивації роботодавців для участі в такій системі;
- збройна агресія з боку Росії, що посилює та гіперболізує всі «дитячі» хвороби становлення накопичувального складника пенсійної системи нашої країни.

Враховуючи вищевикладене, незважаючи на зовнішні ознаки тотожності руху пенсійних систем України та ЄС, за реальною ситуацією цей рух є різнонаправленим.

На жаль, пенсійні фонди в Україні:

- мають дуже незначний вплив на фінансові ринки;
- мають малий обсяг охоплення населення;
- за структурою активів пенсійні схеми в більшій частині відповідають пенсійним схемам **ДВ** (облігації та депозити).

Водночас після закінчення бойових дій та початку відбудови нашої країни саме накопичувальний складник пенсійної системи нашої країни, а особливо запуск другого її рівня, має стати одним із драйверів цього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. The structural impact of the shift from defined benefits to defined contributions. *European Central Bank*. 2021. URL: https://www.ecb.europa.eu/press/economic-bulletin/focus/2021/html/ecb.ebbox202105_08~5b846b2f5a.en.html
2. World Economic Forum. The Global Risks Report 2023. 18th edition. *World Economic Forum*. 2023. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2023>
3. УАІБ: Огляд діяльності індустрій управління активами інституційних інвесторів та адміністрування пенсійних фондів в Україні за 4-й квартал та увесь 2023 рік. *Недержавні пенсійні фонди. Українська асоціація інвестиційного бізнесу*. 2024. URL: <https://www.uaib.com.ua/analituaib/publ-ici-quart/uaib-oglyad-diyalnosti-iza-4-y-kvartal-ta-uves-2023-rik-nederzhavni-pensiyni-fondi>

РОЗВИТОК HR-БРЕНДУ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ РЕПУТАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Миколайчук І. П.^{1*}, Хмель С. О.²

^{1,2}*Державний торговельно-економічний університет, Київ (Україна)*

*e-mail: i.mykolaichuk@knote.edu.ua

Головними індикаторами змін сучасного стану ринку праці в Україні є зростання конкуренції, стрімкий розвиток диджитал-технологій, зміни у змісті та формах праці, поява професій майбутнього, дисбаланс між попитом і пропозицією робочої сили, дисонанс якісної та кількісної підготовки кадрів тощо. Починаючи роботу з HR-брендом, важливо усвідомлювати та розуміти його цінність і сутність бренду роботодавця. HR-бренд стосується сукупності образу, який організація формує в уявленні потенційних кандидатів та фактичних співробітників як роботодавця. Він визначає рівень привабливості підприємства на сучасному ринку праці та сприяє оптимізації талантів і утриманню працівників. Потужний HR-бренд не тільки допомагає контролювати рівень плинності кадрів, але й підвищує рівень мотивації співробітників. Під час війни підходи до формування та розвитку HR-бренду зазнали суттєвих змін. Нині для пошуку, віднаходження та адаптації працівників у бізнесі потрібно розуміти зміст усіх бізнес-процесів компанії та бути високопрофесійним працівником сфери зайнятості [1]. Коли в бізнесі спостерігається посилена конкуренція за кваліфіковані таланти, HR-бренд стає одним із найцінніших формувань для забезпечення стійкості організації в майбутньому [2].

Результати дослідження показують, що HR-бренд доволі часто у споживачів асоціюється з репутацією підприємства. Якщо репутацією є те, що компанія має, незалежно від того, чи вона над цим працює, то HR-бренд формується на основі достовірних знань і відгуків працівників, підкріплених власним досвідом взаємодії з компанією-роботодавцем. Прозорість і відкритість компанії – це підґрунтя стабільності роботи кадрів, їх лояльності до компанії та розвитку бізнесу. Без цілеспрямованої роботи над HR-брендом репутація може здобути негативний або нейтральний характер [6].

Також важливо розуміти чинники, які можуть як позитивно, так і негативно вплинути на формування HR-бренду у практиці вітчизняних підприємств. Одним

із найважливіших факторів його розвитку є корпоративна культура, що уособлює клімат усередині організації, відносини між співробітниками, а також їхню робочу етику. Інший важливий фактор – це можливості кар’єрного росту, на які може розраховувати працівник організації, адже культура зростання глибоко вкорінена в мотивації працівників. Також значним фактором є здоровий баланс між роботою та особистим життям, адже роботодавці, які пропонують гнучкий графік роботи, мають більше шансів залучити таланти. Корпоративна соціальна відповідальність, благодійність і етика також значно сприяють формуванню HR-бренду [3].

Етапи побудови та просування HR-бренду наведено в табл. 1 [4].

Таблиця 1. Етапи формування та просування HR-бренду в розвитку діяльності вітчизняних підприємств

Етап	Опис
Аналіз та дослідження	1. Аналіз поточного стану HR-бренду: визначення, як компанію сприймають як роботодавця на внутрішньому та зовнішньому ринках. 2. Дослідження цільової аудиторії: розуміння очікувань та потреб потенційних і поточних працівників. 3. Аналіз конкурентів: вивчення, як позиціонують себе інші компанії у галузі на ринку праці
Визначення ціннісної пропозиції роботодавця (EVP)	4. Формулювання EVP (Employer Value Proposition): що саме робить компанію привабливою для працівників. 5. Узгодження EVP з бізнес-стратегією: важливо, щоб ціннісна пропозиція роботодавця відповідала загальним цілям і стратегії компанії
Розробка стратегії HR-бренду	6. Визначення каналів комунікації для просування бренду (соціальні мережі, кар’єрні портали, внутрішні корпоративні комунікації тощо). 7. Розробка комунікаційної стратегії з цільовою аудиторією: створення контенту для блогів, соціальних мереж, відео тощо. 8. Визначення KPI для вимірювання успішності просування HR-бренду (рівень залученості працівників, кількість нових кандидатів, скорочення часу закриття вакансій тощо)
Впровадження стратегії	9. Зовнішнє просування: активне просування через соціальні медіа, участь у кар’єрних заходах, співпраця з університетами, публікації у ЗМІ та на кар’єрних порталах. 10. Внутрішнє просування: підтримка корпоративної культури, створення програм мотивації, розвиток програм навчання та кар’єрного росту для працівників
Моніторинг і корекція стратегії	11. Моніторинг відгуків: їх регулярний збір та аналіз від співробітників та кандидатів, щоб розуміти, як вони сприймають HR-бренд. 12. Аналіз результатів: оцінка KPI для виявлення ефективності стратегії та внесення необхідних корективів. 13. Постійне вдосконалення: оновлення підходів та адаптація до змін ринку праці і очікувань кандидатів

Джерело: складено за [4]

Однією з найяскравіших переваг побудови HR-бренду є залучені співробітники, які пишаються своїм роботодавцем і демонструють значно вищу ефективність у роботі, що означає вищу продуктивність і більші доходи. Ще одна перевага полягає у позитивному впливі на витрати, пов’язані з пошуком нових кадрів, оскільки

ки в сьогоденних умовах існує «профіль ринку праці» для таких компаній, що приваблює кандидатів до них. Це також позитивно впливає на ставлення клієнтів і інвесторів до розвитку компанії, оскільки організації з гарною репутацією викликають більше інтересу та бажання співпрацювати [5].

Найважливішою перевагою формування та розвитку HR-бренду є покращення корпоративної репутації організації, що може бути досягнуто шляхом встановлення прозорості та відкритості під час реалізації бізнес-процесів і стосунків із працівниками. Це може включати відкриті розмови про умови праці, правила компанії та можливості, які вона надає. Вкрай важливо залучати співробітників до процесу побудови HR-бренду через обмін позитивними історіями та випадками успіху. До того ж розвиток корпоративної культури має бути основою через тим-білдинг і сприяння командному духу серед співробітників. HR-підрозділ також повинен бути активним у зборі відгуків співробітників і враховувати їхні пропозиції та проблеми.

Отже, створення HR-бренду є одним з інструментів підвищення корпоративної репутації та конкурентної переваги компанії в нинішніх умовах. Це дає змогу організації залучати та утримувати кваліфікованих працівників, долати проблему їх дефіциту та переміщення в Україні та за кордон, будувати довіру клієнтів та інвесторів, а також поліпшувати внутрішній клімат в організації. До того ж побудова HR-бренду є одним із важливих аспектів, що дає підприємствам конкурентну перевагу для досягнення довгострокових цілей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Як підтримати HR-бренд під час війни? Кейси людяності. *budni.robota.ua*. 03.04.2024. URL: <https://budni.robota.ua/hr/yak-pidtrimati-hr-brend-pid-chas-viyuni-keysyi-lyudyyanosti> (дата звернення: 24.09.2024).
2. Астахова І. Е. HR-брендинг як інструмент маркетингового менеджменту підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 22. С. 253–255. URL: <http://global-national.in.ua/archive/22-2018/49.pdf> (дата звернення: 24.09.2024).
3. Як створити HR-бренд. URL: <https://www.work.ua/guides/hr-brand/2162/> (дата звернення: 24.09.2024).
4. What are HR brand, employer brand and HR marketing? How to build an employer brand? *OnHires*. 01.07.2023. URL: <https://www.onhires.com/blog-post/what-are-hr-brand-employer-brand-and-hr-marketing>
5. Zhukovskaya V. M. Digital technologies in personnel management: nature, trends, development. *Bulletin of the International Humanities University*. 2017. № 27. P. 13–17.
6. Mykolaichuk I., Rasulova A. HR-brand as a tool for enhancing enterprises competitiveness. *Moder Science – Modern veda*. 2019. № 6. P. 59–70.

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Морозов О. В.

Університет митної справи та фінансів, Дніпро (Україна)

e-mail: modnepr@gmail.com

Фінансова стійкість підприємства є ключовим аспектом його економічної діяльності, що визначає здатність підприємства стабільно функціонувати та розвиватися. Вона відображає здатність підприємства забезпечувати своєчасне виконання фінансових зобов'язань перед кредиторами, постачальниками та працівниками. Фінансова стійкість характеризується наявністю достатніх фінансових ресурсів для покриття витрат та інвестування в розвиток.

Фінансова стійкість підприємства – це здатність організації підтримувати стабільний фінансовий стан та забезпечувати свою діяльність у довгостроковій перспективі. Вона виражається через ефективне управління фінансовими ресурсами та здатність підприємства реагувати на внутрішні і зовнішні економічні виклики. Фінансова стійкість визначається як баланс між власними та залученими коштами, що дає змогу підприємству своєчасно виконувати свої фінансові зобов'язання. Одними з ключових показників фінансової стійкості є коефіцієнт автономії, який відображає частку власного капіталу в загальній структурі джерел фінансування, коефіцієнт платоспроможності, який вказує на здатність підприємства розраховуватися за своїми боргами. Важливим аспектом є також ліквідність активів, яка визначає, наскільки швидко підприємство може перетворити свої активи в грошові кошти для покриття невідкладних потреб. Нестача фінансової стійкості може призвести до банкрутства, що негативно вплине на економіку та ринок праці.

Підтримання фінансової стійкості вимагає ефективного управління грошовими потоками та контролю за витратами. Розробка стратегічних фінансових планів допомагає підприємству адаптуватися до змін ринкових умов і уникати кризових ситуацій. Високий рівень фінансової стійкості сприяє зростанню довіри інвесторів і партнерів, що відкриває можливості для залучення додаткових фінансових ресурсів. Отже, фінансова стійкість підприємства є основою його стабільності, розвитку та успішної діяльності на ринку.

Фінансовий стан підприємства є комплексною характеристикою, яка передбачає реалізацію декількох напрямів дослідження:

- горизонтальний та вертикальний аналіз активів підприємства та джерел їх формування;
- аналіз показників ліквідності та платоспроможності;
- аналіз фінансової стійкості;
- аналіз показників ділової активності;
- аналіз формування фінансових результатів та показників рентабельності.

Оцінка фінансової стійкості є складником аналізу фінансового стану, яка характеризує особливості формування капіталу підприємства, його структуру та динаміку. Достатній рівень фінансової стійкості є своєрідним індикатором формування іміджу підприємства, а як наслідок – залучення інвестицій, отримання банківських кредитів, співпраці з надійними контрагентами. Тому дослідження методів та підходів забезпечення фінансової стійкості підприємства є важливим складником фінансової роботи на підприємстві, яка свідчить про наявність у підприємства фінансових ресурсів для забезпечення подальшого фінансово-економічного розвитку [1].

Зовнішні та внутрішні чинники впливу на фінансову стійкість підприємства відрізняються механізмом реагування на них підприємством. Підприємство не може впливати на дію зовнішніх чинників, оскільки вони не залежать від діяльності підприємства, а пов'язані з характером державного регулювання та розвитку економіки загалом. Тому їм потрібно приділити більше уваги для забезпечення своєчасного реагування та пристосування до змін. Внутрішні чинники знаходяться в зоні регулювання підприємства, є важливими з погляду формування стратегії діяльності підприємства. Серед багатьох внутрішніх чинників особливо важливими, на наш погляд, є склад активів та фінансових ресурсів підприємства, їх структура.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Ткаченко Є. Ю., Фатюха В. В., Яришко О. В. Фінансова стійкість підприємства: сутність та основи управління. *Гроші, фінанси і кредит*. 2021. № 56. С. 129–134.

АНАЛІЗ ВИМОГ РОБОТОДАВЦІВ ДО КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МЕНЕДЖЕРА З УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ В ІТ-СФЕРІ

Орехов М. О.^{1*}, Барський Б. А.²

^{1,2}*Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна),*

²*ТОВ «ЛАМПА СОФТВЕР»*

*e-mail: mikeorekhov94@gmail.com

У науковій літературі існують два основні підходи до розуміння професійної компетентності. Перший – це «модель компетенції» або підхід до компетенції, заснований на атрибутах, другий – «стандарт компетентності», тобто доказовий, результативний підхід до компетенції [1–4].

Сучасна практика управління проєктами – це комплексна робота, яка вимагає наявності комплексну міждисциплінарних компетентностей. Наявності суто класичних технічних навичок управління проєктами не є достатньо для досягнення успіху в проєктах. Крім цих навичок, зростає потреба в навичках у лідерстві, стратегічному та бізнес-управлінні.

Відмінність компетентностей з управління проектами від компетентностей загального керівництва прискорила процес становлення управління проектами як нової професії, тобто «особливою територією компетенцій».

Авторами було проведено дослідження відповідності вимог роботодавців, які висуваються щодо компетентностей кандидатів на вакансії Project Manager у сфері ІТ на українському ринку за пошуковими системами Jooble, Work.ua, DOU, LinkedIn, критеріям Стандарту ІСВ. Усього авторами було проаналізовано вимоги за 50 вакансіями, які було рандомно відібрано за кожною пошуковою системою.

Проведене дослідження показало такі особливості вимог до компетентностей кандидатів з боку роботодавців, які відбивають умови роботи в умовах підвищених ризиків та невизначеності в Україні у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ:

– *низький рівень уваги під час формування вимог роботодавцями приділяється особистим здібностям кандидатів, як-от здатність до саморефлексії та самоуправління; компетенції відносин і взаємодії, які мають зосереджуватися на відносинах навчання та менторства, особистої залученості, довіри, впевненості, які становлять основу продуктивної співпраці, здатності збалансувати під час переговорів різні інтереси, потреби та очікування для досягнення спільної згоди і відданості, зберігаючи позитивні робочі відносини; орієнтації на результат; здатність модерування та вирішення конфліктів через спостереження за навколишнім середовищем; вміння застосовувати різні техніки і способи мислення для визначення, аналізу, визначення пріоритетів, пошуку альтернатив відповідей на виклики та вирішення проблем;*

– *низький рівень уваги приділяється також таким компетентностям, які пов'язані зі стратегією майбутнього розвитку організації, як, наприклад, здатність узгодити проєкт із цілями організації і потребами клієнтів та демонстрації цілісного бачення управління, структури та процесів організації; здатність забезпечити відповідність проєкту чинним стандартам та нормативним актам; здатність керівника проєкту визнавати та розуміти неофіційні особисті та групові інтереси, результати політики та використання влади в управлінні проєктом; елементами компетенції культури та цінностей;*

– *серед професійних практичних компетентностей, яким, як показало дослідження, також приділяється увага на рівні нижче середнього (в інтервалі від 0 до 0,3), треба назвати: здатність до дизайну проєкту, обґрунтування вимоги і цілей проєкту, опису результатів і переваг проєкту, тайм-менеджменту, ідентифікації різних ролей і обов'язків, управлінню якістю проєкту, компетентність у фінансовій частині проєкту; ресурсну компетентність, здатність до управління процесом придбання товарів та/або послуг назовні;*

– *середній рівень уваги роботодавців приділяється таким компетентностям кандидатів на вакансію менеджера проєктів: особиста цілісність і надійність; лі-*

дерство; компетенції виявлення, оцінювання, планування, а також впровадження засобів контролю ризиків і можливостей; комунікації із зацікавленими сторонами;

- найвищий рівень уваги приділяється роботодавцями таким особистим якостям та професійним компетентностям: здатність до особистого спілкування; здатність здійснювати планування і контроль виконання робіт за проектом; здатність до командної роботи.

Отже, в описі вимог роботодавців на українському ринку праці до компетентностей кандидатів на вакансію менеджера проекту середнім та високим рівнем уваги покривається 23 % загальноприйнятого у світі Стандарту ІСВ. Водночас 93 % роботодавців висувають вимогу щодо володіння кандидатами іноземною (англійською) мовою на рівні вище середнього, що можна пояснити високим рівнем інтернаціоналізації українського сектору ІТ-послуг.

До того ж 82 % досліджених вакансій включали додаткові міждисциплінарні вимоги щодо базових знань цифрових інструментів Jira, Confluence, MS Project.

Сучасні особливості умов діяльності на українському ринку під час війни передбачають додаткові особисті якості і професійні компетентності: здатність організовувати бізнес-процес на принципах Agile, уміння працювати в режимі багатозадачності, гнучкість, стресостійкість, антикрихіть як змогу функціонувати в умовах невизначеності та отримувати від помилок мотивацію до самовдосконалення.

Проведене дослідження дало можливість на основі узагальнення загальноприйнятих у світі стандартів до компетентностей проектних менеджерів та їх порівняння із вимогами, що висуваються роботодавцями на українському ринку до кандидатів на дану вакансію, визначити особливості останнього, які відбивають як сучасні зміни на ринку праці, зокрема більшу увагу роботодавців до міждисциплінарності компетентностей працівників та здатності до багатозадачності, так і реалії роботи в умовах викликів війни, і пов'язаних з ними ризиків та невизначеності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Görög M. A strategic-oriented implementation of projects. Newtown Square, Pennsylvania: PMI Publications, 2013.
2. Directions for future research in project management: the main findings of the EPSRC Research Network / M. Winter, C. Smith, P. W. G. Morris, S. Cicmil. *International Journal of Project Management*. Special issue. 2006.
3. Marnewick C., Erasmus W., Joseph N. Information technology project managers' competencies: an analysis of performance and personal competencies. AOSIS Publishing, Durbanville. 2016. DOI: 10.4102/aosis.2016.itpmc07.
4. Project Management Institute, 2007, Project manager competency development framework, 2nd edn. Project Management Institute, Newtown Square, PA.

ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Поліщук Н. В.^{1*}, Ніколаєва А. П.^{2*}

^{1,2}Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)

*e-mail: n.polishchuk@donnu.edu.ua

**e-mail: nikolaieva.a@donnu.edu.ua

В умовах економічної кризи інвестиції стають ключовим інструментом для створення необхідних передумов виходу з неї. Вони мають вирішальне значення для стимулювання економічного зростання та забезпечення прогресивного розвитку країни. Однак основною перешкодою для розвитку всіх секторів економіки є брак капіталу, тому особливу увагу потребує забезпечення стабільності інвестиційного процесу в державі [1].

Мета роботи – дослідити інвестиційну привабливість економіки України.

Прямі іноземні інвестиції є ключовим фактором для економічного розвитку України, сприяючи модернізації галузей, створенню робочих місць і підвищенню конкурентоспроможності на міжнародному ринку. Динаміка обсягів прямих іноземних інвестицій в Україні протягом 2013–2024 рр. наведена на рис. 1.

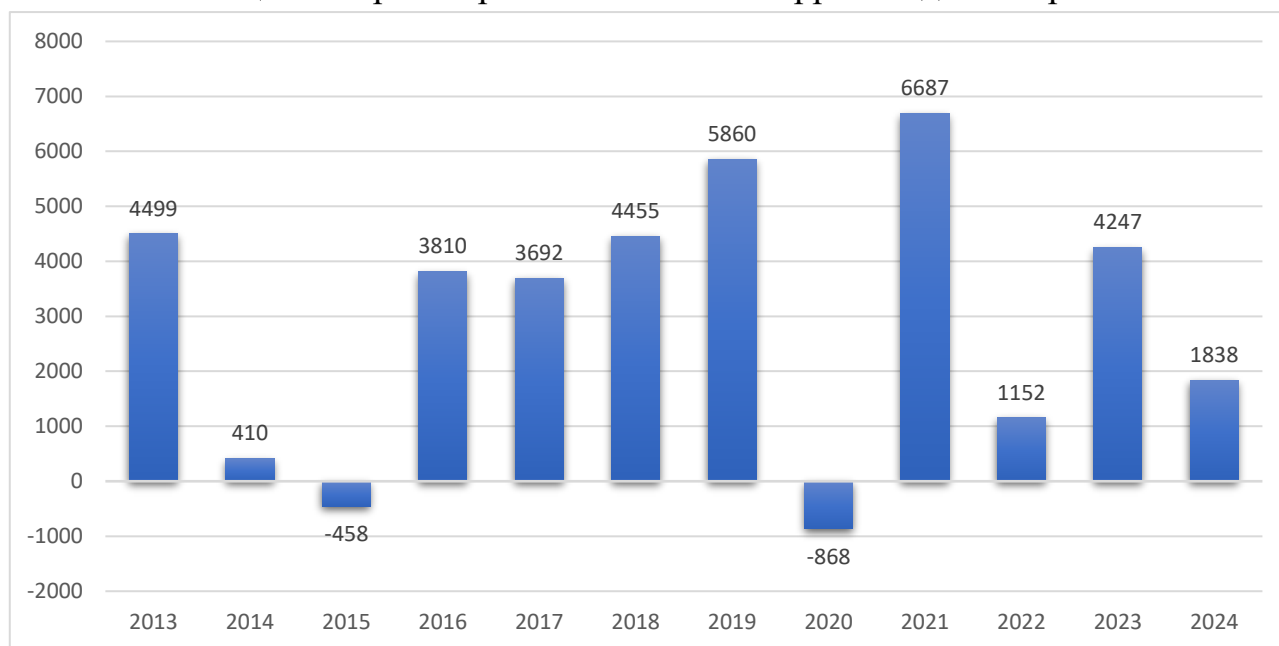

Рисунок 1. Обсяг прямих іноземних інвестицій у млн дол. США [2]

Протягом 2014–2015 рр. спостерігається різке падіння інвестицій, зокрема у 2014 році обсяг прямих іноземних інвестицій становив 410 млн дол. США, а у 2015 році відтік становив 458 млн дол. США, що обумовлено початком воєнного вторгнення на Сході України та політичною нестабільністю. Але з 2016 року відбувається зростання прямих іноземних інвестицій до рівня 3 810 млн дол. США. Протягом 2016–2019 рр. інвестиції зростали, і у 2019 р. становили 5 860 млн дол. США, що свідчить про відновлення довіри з боку іноземних інвесторів. Проте у 2020 році спостерігається значний відтік прямих іноземних інвестицій, який досягнув –

868 млн дол. США, що спричинено пандемією COVID-19, яка зумовила глобальну економічну кризу в усьому світі.

У 2021 р. спостерігається значний приріст інвестицій – до 6 687 млн дол. США, що є найвищим показником протягом 2013–2024 рр., однак у 2022 р. обсяг прямих іноземних інвестицій різко зменшився до 1 152 млн дол. США, що пов’язано з повномасштабним вторгненням на територію України. У 2023 році відбулося часткове відновлення інвестицій до 4 247 млн дол. США. Статистичні дані 2024 року свідчать про те, що прямі іноземні інвестиції зменшилися до 1 838 млн дол. США, що зумовлено поточними воєнними діями та економічною нестабільністю.

Загалом динаміка прямих іноземних інвестицій в економіку України має різкі коливання, які залежать як від внутрішніх (воєнний конфлікт, реформи), так і зовнішніх (пандемія, економічні кризи) чинників, проте політична та економічна нестабільність продовжує негативно впливати на інвестиційну привабливість економіки України.

Проаналізуємо розподіл залучених прямих іноземних інвестицій за деякими регіонами України, адже він є важливим показником розвитку регіональної економіки і демонструє, наскільки різні області приваблюють інвесторів та як розподіляються інвестиційні ресурси по країні. На графіку зображена динаміка розподілу залучених прямих іноземних інвестицій за регіонами протягом 2022–2024 рр. (I квартал) (рис. 2).

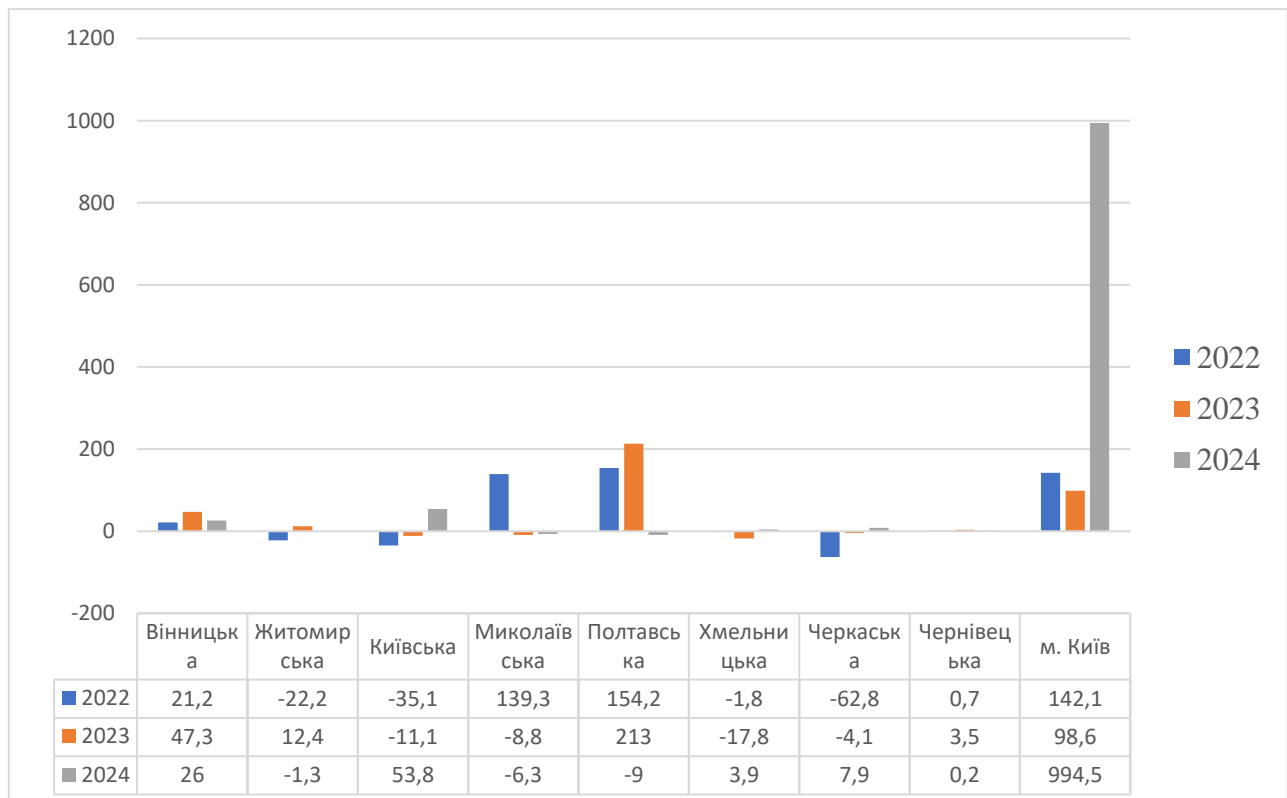

Рисунок 2. Розподіл залучених прямих іноземних інвестицій за регіонами протягом 2022–2024 рр. (I квартал) млн дол. США [3]

Залучення прямих іноземних інвестицій у Полтавську область свідчить про зростання від 154,2 млн дол. США у 2022 році до 213 млн дол. США у 2023 році. Однак у 2024 році прогнозується зменшення прямих іноземних інвестицій до –9 млн дол. США. У Вінницьку область протягом 2021–2024 рр. активно надходили прямі іноземні інвестиції, що пов'язано з вигідним географічним положенням і переважанням залучення інвестицій у сільське господарство.

Відтік прямих іноземних інвестицій протягом 2021–2024 рр. спостерігається у Київській, Хмельницькій, Черкаській, Житомирській, Миколаївській областях. Різке зниження прямих іноземних інвестицій у Миколаївській області у 2023 р. до –8,8 млн дол. США є наслідком воєнних дій у регіоні [3].

Чернівецька область демонструє стабільність та незначні інвестиційні прирости: від 0,7 млн дол. США у 2022 році до 3,5 млн дол. США у 2023 році і 7,9 млн дол. США у 2024 році [3].

Місто Київ – беззаперечний лідер за обсягом прямих іноземних інвестицій, адже у 2022 році показники становили 142,1 млн дол. США, у 2023 році відбулося незначне зниження до 98,6 млн дол. США, але у 2024 році залучення прямих іноземних інвестицій становить 994,5 млн дол. США, що свідчить про плановані великі інфраструктурні зміни та бізнес-проекти в столиці [3].

Загалом інвестиційний клімат в Україні залишається складним і залежить від регіональних особливостей, а також від політичної стабільності, економічної активності тощо. Київ є центром притоку іноземного капіталу, тоді як деякі області, особливо постраждалі від конфлікту, демонструють негативні або нестабільні тенденції.

Для покращення ситуації із залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України необхідно впроваджувати системні зміни на державному рівні, зокрема у сфері правосуддя, боротьби з корупцією, підтримки бізнесу та розвитку інфраструктури. До того ж важливо створювати сприятливі умови для інвесторів у кожному регіоні, особливо у постраждалих від війни, та активно розвивати міжнародне співробітництво.

Перспективою подальших досліджень є розроблення інвестиційної стратегії в умовах постконфліктного розвитку економіки України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Фурман І. Розвиток інвестиційної сфери в Україні. Publishing house Education and Science s. r. o. URL: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2010/Economics/62666.doc.htm (дата звернення: 10.09.2024).
2. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) в Україну. *Мінфін*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/> (дата звернення: 10.09.2024).
3. Статистика зовнішнього сектору. *Національний банк України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external> (дата звернення: 10.09.2024).
4. Поліщук Н. В., Попадюк Я. А. Теоретико-методичні аспекти інвестиційного механізму підприємства. *Бізнес Інформ*. 2023. № 11. С. 161–167. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001458825> (дата звернення: 10.09.2024).

5. Поліщук Н. В., Тарасов А. А. Аналіз взаємозв'язку обсягів капітальних інвестицій в економіці та обсягами ВВП: оцінка тенденцій. *Розвиток фінансового ринку в Україні: загрози, проблеми та перспективи*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (23 листопада 2023 р.). Полтава: НУПП, 2023. С. 45–46. URL: <https://nupp.edu.ua/uploads/files/0/events/conf/2023/v-mnpk-rfuzpp/materiali-konferencii-23.11.23.pdf#page=46> (дата звернення: 10.09.2024).

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В УПРАВЛІНСЬКИХ ПРАКТИКАХ ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ У ПОВОЄННИЙ ЧАС

Проданова Л. В.

Черкаський державний технологічний університет, Черкаси (Україна)
e-mail: l.prodanova@chdtu.edu.ua

В умовах повоєнного відновлення України впровадження цифрових технологій в управлінські практики суб'єктів господарювання стає ключовим фактором модернізації та підвищення ефективності економіки держави. Швидке та якісне відновлення зруйнованих воєнними діями підприємств промисловості і сільсько-го господарства, об'єктів соціальної сфери та інфраструктури в повоєнний час потребує кардинальної модернізації застосовуваних технологій і управлінських підходів. Оптимізувати та суттєво прискорити зазначені процеси здатні цифрові технології. Інтеграція цифрових рішень в управлінські практики суб'єктів господарювання (різних рівнів, сфер, галузей та форм власності) може стати визначальним чинником у вирішенні низки стратегічних завдань: підвищення продуктивності праці, оптимізація ресурсів, покращення якості прийняття рішень та забезпечення гнучкості бізнес-процесів. Навіть більше, цифровізація управління відповідає сучасним світовим тенденціям та може значно підвищити інвестиційну привабливість України. В контексті повоєнного відновлення, впровадження цифрових технологій в управлінські практики стає необхідною умовою для забезпечення прискореного соціально-економічного розвитку та успішної інтеграції України до глобальної цифрової економіки.

Результати аналізу теоретичних та прикладних наукових досліджень [1; 2], а також провідних світових практик [3], дають змогу констатувати, що актуальними для повоєнного відновлення України можуть бути такі цифрові технології в управлінні: хмарні технології, технології обробки великих даних (Big Data), штучний інтелект (AI) та машинне навчання, інтернет речей (IoT), блокчейн, цифрові двійники, цифрові платформи. Загальний вплив цифрових технологій на ефективність управління та показники діяльності економіки проілюстровано на рис. 1.

Зазначимо ключові напрями їх застосування в повоєнний період. Хмарні технології (модель забезпечення широкого та зручного мережевого доступу до спільного пулу обчислювальних ресурсів, які можуть бути оперативно надані та звільнені з мінімальними управлінськими затратами або зверненнями до провайдера) придатні для швидкого відновлення та масштабування ІТ-інфраструктури госпо-

дарюючих суб'єктів, зокрема без значних капітальних інвестицій, що важливо в умовах обмежених ресурсів повоєнного періоду. Хмарні технології забезпечують доступність даних і можливість віддаленої роботи, що також важливо в критичних та нестабільних умовах відновлення бізнесу.

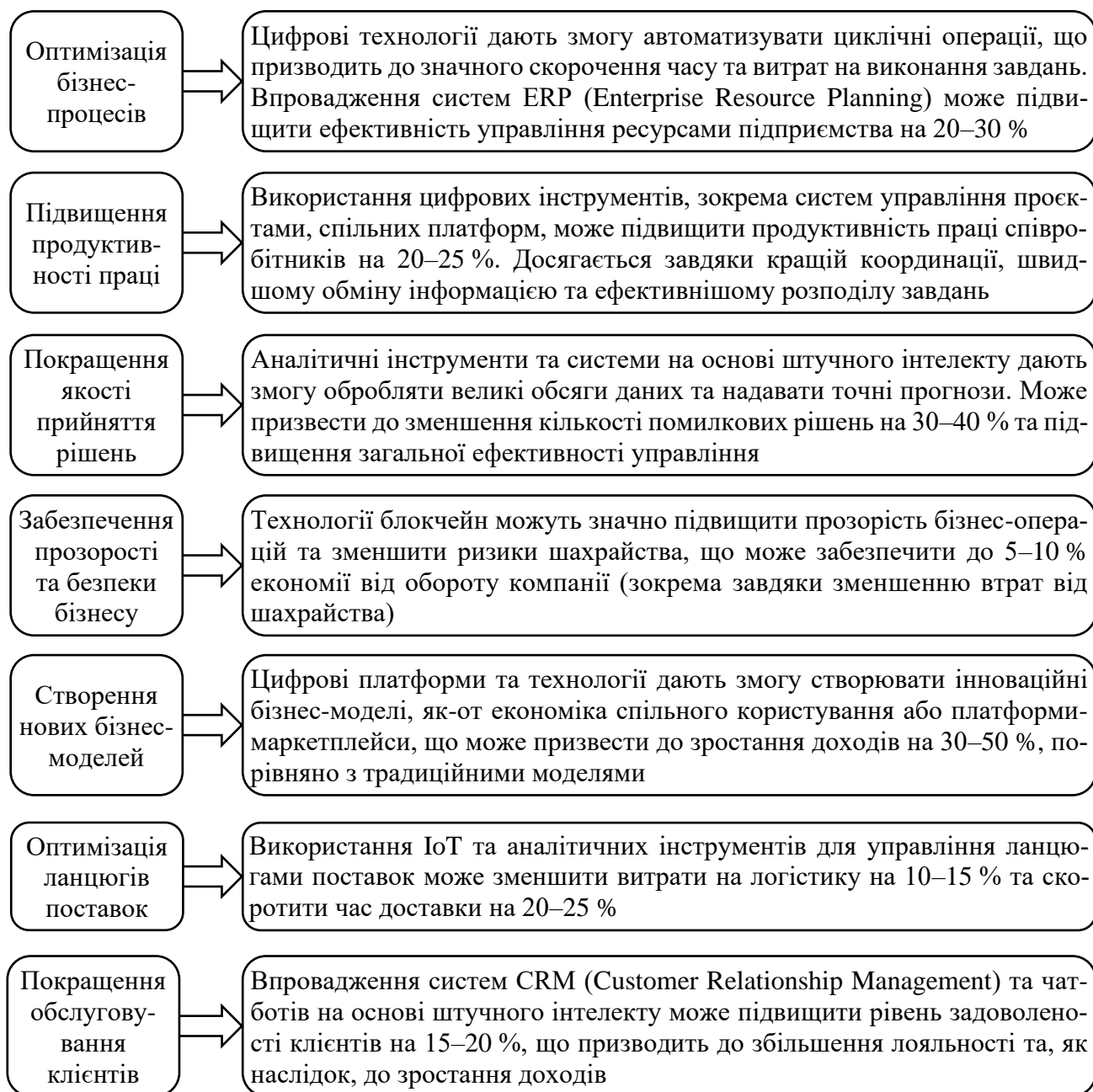

Рисунок 1. Вплив цифрових технологій на ефективність управління та економічні показники діяльності бізнесу

Технології обробки великих обсягів даних (набір підходів, інструментів та методів обробки структурованих і неструктурованих даних значних обсягів для отримання таких результатів, які може сприймати людина) здатні забезпечити прийняття обґрунтованих рішень, оптимізацію бізнес-процесів та прогноз тенденцій ринку. В контексті відновлення економіки це сприятиме ефективному розподілу ресурсів та прискореній адаптації до мінливих умов. Застосування штучного

інтелекту (інтелектуальних машин, здатних виконувати завдання, які зазвичай потребують людського інтелекту, та результатів їх «навчання») дає змогу автоматизувати циклічні та стандартизовані процеси, підвищувати ефективність операцій і покращувати обслуговування клієнтів, що сприяє відновленню виробництва, оптимізації логістики та персоналізації послуг. Інтернет речей (мережа фізичних об'єктів, оснащених електронікою, програмним забезпеченням, сенсорами та мережевим підключенням, що дає змогу цим об'єктам збирати дані та здійснювати обмін ними) може впливати на такі процеси: створення «розумних» підприємств, оптимізація використання ресурсів та підвищення ефективності виробництва. У контексті повоєнної відбудови така технологія особливо важлива для реалізації принципів сталого розвитку та енергоефективності в діяльності суб'єктів господарювання. Технології блокчейн здатні забезпечити прозорість і безпеку транзакцій, що особливо важливо для відновлення довіри інвесторів та партнерів з-за кордону. Цифрові двійники (віртуальні копії фізичних об'єктів, процесів або систем, які дають змогу моделювати та оптимізувати їх роботу в режимі реального часу) в контексті відновлення економіки України будуть особливо корисними для: оптимізації виробничих процесів, прогнозування потенційних проблем та запобігання збоєм у роботі різноманітних систем, тестування нових стратегій і сценаріїв без ризику для реальних активів, підвищення ефективності управління інфраструктурою та ресурсами. Цифрові платформи (технологічні рішення, які забезпечують взаємодію різних учасників ринку в єдиному цифровому просторі) в умовах повоєнного відновлення економіки України можуть відіграти ключову роль у розв'язанні таких завдань: створення нових бізнес-моделей та нових ринків; забезпечення злагодженої взаємодії підприємницького сектору, владних структур та громадянського суспільства; сприяння розвитку малого та середнього бізнесу; підвищення прозорості та ефективності економічних процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Цифрові технології в інноваційній трансформації економіки України: колективна монографія / І. Ю. Єгоров, О. І. Никифорок та ін.; НАН України, ДУ «Ін-т. екон. та прогноз. НАН України». Київ, 2020. 308 с.
2. Цифровізація економіки України: трансформаційний потенціал: монографія / В. П. Вишневський, О. М. Гаркушенко та ін.; НАН України, Інститут економіки промисловості. Київ: Академперіодика, 2020. 188 с.
3. DHL Logistics Trend Radar. URL: <https://www.dhl.com/global-en/home/insights-and-innovation/insights/logistics-trend-radar.html>

ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ АГРАРНО-ПРОДОВОЛЬЧОЮ ПРОДУКЦІЄЮ З КРАЇНАМИ ЄС

Сегеда С. А.^{1*}, Андрікевич О. О.^{2**}, Сегеда М. С.^{3***}

^{1,2}Донецький національний університет імені Василя Стуса,

³Приватна установа «Університет «Київська школа економіки»

* e-mail: s.seheda@donnu.edu.ua

** e-mail: o.andrikevych@donnu.edu.ua

*** e-mail: seheda12@gmail.com

Україна за УКТЗЕД щорічно імпортує понад 20 груп товарів орієнтовно за сотнею товарних позицій, з яких чотири групи (I–IV) з 24 позицій становить аграрно-продовольча продукція. Водночас сальдо зовнішньоторговельної діяльності загалом було мінусовим (–27,38 млрд дол. США) [1]. Відповідно простежується тенденція до нарощування закупівлі по імпорту продукції аграрного сектору. Переважання імпорту над експортом є суттєвим недоліком зовнішньоторговельної діяльності, що не тільки спричиняє нераціональне використання валютних надходжень, а й зниження вартості національного потенціалу країни.

Дослідження українських науковців [2, 3] свідчать, що імпорт цих продуктів зумовлений причинами кон'юнктурного характеру: спадом виробництва або стагнацією через відсутність інвестицій у трудомісткі галузі, що практично призвело до низького рівня конкурентоспроможності (зменшення виробництва, високої собівартості, незадовільної якості продукції, вузького їх асортименту, особливо кондитерських виробів та перероблених продуктів овочів і фруктів).

Для зменшення втрат валюти на закупівлю по імпорту готових харчових продуктів необхідно:

– насамперед підвищити конкурентоспроможність власне виробленої продукції, для чого треба підвищити рівень якості і безпечності сільськогосподарської продукції через розширення органічного землеробства. Це дасть змогу зменшити витрати валюти на закупівлю по імпорту мінеральних добрив і засобів захисту рослин та ґрунтів, що мінімізуються внаслідок впровадження науково-обґрунтованих сівозмін і застосування органічних добрив;

– знизити частку закупівлі сировини по імпорту та ввести заборону на продукцію генетично модифікованих компонентів і пальмову олію;

– організувати власні виробничі потужності з поглибленої переробки сільськогосподарської продукції і проміжної продукції з метою використання у промисловості виготовлення широкого асортименту готових до споживання продовольчих продуктів з власної сировини з більшою доданою вартістю. До того ж це, по-перше, приведе до промислового збереження виробленої продукції і уникнення її втрат за умови її перевиробництва, по-друге, це приведе до зменшення ажіотажу у разі недовиробництва продукції, що викликано несприятливими природно-кліматичними умовами її виробництва та отримання темпів підвищення ринкової

ціни. Отже, буде забезпечено потребу споживачів у конкурентоспроможній продукції. Водночас архіважливою є актуалізація наукових досліджень у сфері нових технологій промислового зберігання і глибокої переробки та доробки виробленої продукції (сушки, заморозки, охолодження та ін.), поглиблення економічних відносин у напрямі підвищення мотиваційності виробничих колективів під час виготовлення кінцевих товарних продуктів з більшою доданою вартістю.

Необхідно зосередити зусилля на концентрації ресурсів і інвестуванні галузей харчової промисловості, зокрема: плодоовочеконсервної, що має базуватись на переробці вітчизняної сировини – плодів, ягід, овочевої продукції, і виробництві різних видів та асортименту консервів, соків, джемів. Особливу увагу необхідно приділяти виробництву дитячих консервів і соків. До того ж найціннішим для здоров'я людини є споживання тієї продукції, що вирощена безпосередньо в природному середовищі проживання.

Інвестування у розвиток консервної промисловості сприятиме активізації не тільки її функціонування, а й розвитку садівництва, ягідництва, овочівництва, розширення їх видової структури, нарощування обсягів кінцевої продукції з більшою доданою вартістю, формування експортних ресурсів та зменшення витрат і коштів на імпорт цих видів продукції, заповнення внутрішнього ринку безпечною якісною продукцією власного виробництва. До того ж розвиток переробних галузей промисловості сприятиме утилізації всієї виробленої продукції, зведенню до мінімуму втрат продукції під час зберігання і транспортування; використанню нестандартної продукції та проміжних продуктів переробки для господарських цілей – відгодівлі худоби, вторинній переробці й виробництву біоенергетичних ресурсів з відновлюваної сировини.

Активізація зовнішньоторговельної діяльності є мотиваційним чинником нарощування обсягів виробництва продукції, підвищення її якісних характеристик і конкурентоспроможності, розширення, організаційних і господарських зв'язків, пізнання, освоєння і впровадження новітніх технологічних процесів з виробництва інтелектуалізованих систем машин і механізмів як важливих чинників зміцнення виробничого потенціалу та розвитку національної економіки.

Глобалізаційні трансформації та стрімкі зміни природно-кліматичних умов викликають необхідність активізувати науковий пошук та розробку і впровадження інноваційних продуктів вітчизняного виробництва (сортів, гібридів сільськогосподарських культур та видів і порід тварин), адаптованих до зміни зональних природно-кліматичних особливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Зовнішня торгівля України. Архів за 2023 рік. Київ: Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2023/zd/tsztt/arh_tsztt2023_u.html

2. Імпорт агропродовольчої продукції та можливості його заміщення національним виробництвом / С. М. Кваша, В. І. Власов, Н. В. Кривенко, Б. В. Духницький. *Економіка АПК*. 2014. № 5. С. 11–20.

3. Сегеда С. А. Тенденції та структура імпорту аграрно-продовольчої продукції. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. 2019. № 4. С. 172–190.

ОСОБЛИВОСТІ ТА ЧИННИКИ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ АГРАРНО-ПРОДУКТОВОЮ ПРОДУКЦІЄЮ УКРАЇНИ

Сегеда С. А.^{1*}, Третяк І. В.^{2**}, Сегеда М. С.^{3***}

^{1,2}Донецький національний університет імені Василя Стуса,

³Приватна установа «Університет «Київська школа економіки»

* e-mail: s.seheda@donnu.edu.ua

** e-mail: i.tretiak@donnu.edu.ua

*** e-mail: seheda12@gmail.com

В організації зовнішньоекономічної діяльності спостерігається мінливість зовнішніх ринків, невизначеність місткості за недорозвиненості національного ринку, що необґрунтовано обмежується низьким рівнем платоспроможності більшої частини населення та сільськогосподарських товаровиробників малого і середнього бізнесу. Водночас активно проявляється протекціонізм розвинених країн світу щодо ефективного розвитку власного аграрно-продуктового виробництва, що зумовлює перевиробництво та насичення ринків у промислово розвинених країнах, нестабільність та падіння цін на світових ринках внаслідок зміни торговельних режимів (скасування преференцій) та структурних пріоритетів зовнішньоекономічної діяльності головних експортерів сировинних товарів [1, с. 15]. Суттєвий вплив на зовнішньоекономічну діяльність мають радикальний перегляд традиційних зовнішніх ринків збуту продукції вітчизняних товаровиробників, високий рівень відкритості національної економіки та геополітичний вибір курсу на євроінтеграцію, закріпленого в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС [4]. Згідно з цим документом, є потреба у взаємоузгодженні нормативно-правової бази регулювання аграрної сфери, інноваційної модернізації АПК, у перегляді підходів до гарантування якості й безпеки продовольства, у наближенні вітчизняних практик господарювання до стандартів передового європейського досвіду [4, с. 132].

Сучасні економісти вважають, що «перспективність та необхідність нарощування обсягів експорту аграрно-продовольчих товарів зумовлена, по-перше, світовою демографічною ситуацією та проблемою продовольчої безпеки, а по-друге, необхідністю капіталізації суб'єктів агробізнесу» [2, с. 129].

Проте недорозвиненість соціально-економічних відносин у напрямі «держава – людина» зумовила в результаті відставання галузі тваринництва через відсутність новітніх інноваційних технологій і високу її трудомісткість; відставання ринкової інфраструктури, зокрема недостатні темпи введення в дію промислових

потужностей із глибокої переробки, доробки, довготривалого зберігання вирощеного врожаю, що відстають від приросту обсягів виробництва продукції; порушення рівноваги між розвитком галузей рослинництва і тваринництва, що обмежує біологічну переробку продукції рослинництва, а отже, призводить до її перевиробництва та недовиробництва тваринницької продукції. Це ж саме стосується виробництва й використання проміжної високобілкової продукції підприємств переробної промисловості. До того ж ця нерівновага поглиблюється, а масовий відтік із країни найбільш мобільної потужної робочої сили призводить до зменшення попиту на внутрішньому аграрнопродуктовому ринку, зменшуючи його місткість. Такими є «...негативні тенденції у структурі сільськогосподарського виробництва, небезпечні для економіки країни», – відзначає С. Поважнюк [3, с. 1–5]. Автор вважає, що «...негативні тенденції розвитку аграрного сектору полягають у його “латифундації”, посиленні спеціалізації на вирощуванні та експорті зерна, зростанні імпоротної залежності у матеріально-технічному забезпеченні» [3, с. 5]. Невдала трансформація структури сільськогосподарського виробництва зумовила сировинний характер експорту аграрно-продовольчої продукції, який експерти вважають основною причиною «фантастичного відставання» від розвинутих країн світу [7, с. 10]. Ми ж вважаємо, що це не причина відставання, а наслідок непродуманого господарювання, що призвело до безвідповідальності бізнес-структур перед суспільством і країною.

Стагнація розвитку галузей тваринництва, особливо скотарства і підгалузі молочного скотарства, зумовлена не тільки високою її трудомісткістю, а й занепадом кормовиробництва внаслідок зміни структури посівів сільськогосподарських культур. Це призвело до зменшення виробництва та недоспоживання м'яса і м'ясопродуктів, молока та молокопродуктів, що викликає потребу їх імпорту. Нині споживання у розрахунку на одну особу молока і молочних продуктів у перерахунку на молоко за досліджуваній період зменшилося на 1,4 кг і у 2018 р. становило 197,7 кг на особу, або 52,0 % від раціональної норми харчування.

Останніми роками простежуються стабільно низькі обсяги виробництва м'яса у живій вазі, теж у розрахунку на одну особу, що зумовлює незаповненість ємності внутрішнього ринку м'яса і м'ясопродуктів та спонукає до імпорту. Так, пропозиція м'яса та м'ясопродуктів у розрахунку на одну особу за 2000–2018 рр. хоча й зросла в 1,6 раза, проте становила лише 55,7 кг, але відносно рекомендованої норми споживання (80 кг) сягає лише 66,0 %, що потребує нарощувати обсяги [5, с. 41–42].

Нарощування обсягів споживання м'яса та м'ясопродуктів відбулося внаслідок збільшення імпорту, частка якого підвищилася у споживанні з 2,3 % до 10,6 %, хоча за роками спостерігаються суттєві відмінності [6, с. 75]. Частка експорту у відсотках до виробництва, порівняно з 2000 р., зросла з 9,8 % до 15,1 %,

що зумовлено зростаючим попитом на зовнішніх ринках. Водночас внутрішнє споживання м'яса і м'ясопродуктів не відповідає рекомендованим нормам і не є мотиватором нарощування виробництва.

Подальше нарощування поголів'я тварин, зокрема ВРХ, у тому числі корів, є важливим не тільки для зниження господарських і економічних ризиків, спричинених сировинним характером експорту, а й для забезпечення населення повноцінним збалансованим харчуванням, бути мотиваційним чинником розширення зовнішньоторговельної діяльності та джерелом збільшення валютних надходжень. Це може суттєво зменшити залежність країни від зовнішніх запозичень, а також скоротити витрати на імпорт продукції, виробництво якої доцільно зосередити в Україні.

Отже, основними соціально-економічними передумовами зовнішньоекономічної діяльності аграрно-продуктового виробництва є граничні межі географічного розміщення країни, багатство природно-кліматичних умов включно із землею, розвинений духовно й інтелектуально-трудова потенціал.

Граничні межі географічного характеру потребують розвитку різнобічних зв'язків і відносин із сусідніми країнами (економічних, торговельних, культурних та ін.) та поглиблених знань щодо їх національних особливостей. Систематичні соціально-економічні зв'язки і відносини є джерелом взаємного збагачення та їх інтегрованості у багатьох напрямках розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Імпорт агропродовольчої продукції та можливості його заміщення національним виробництвом / С. М. Кваша та ін. *Економіка АПК*. 2014. № 5. С. 11–21.
2. Карасьова Н. А. Глобалізаційні детермінанти експортоорієнтованого розвитку аграрного сектора України. *Міжнародна економічна політика*. 2014. № 1(20). С. 129–151.
3. Поважнюк С. Аграрна супер-країна чи ілюзія зростання. *Економічна правда*. 28.01.2019. С. 1/7–5/7.
4. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16.09.2014. № 1678-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 40. Ст. 2021.
5. Сегеда С. А. Аграрно-продовольче забезпечення населення України. *Економіка АПК*. 2017. № 10. С. 40–48.
6. Сегеда С. А. Аграрно-продовольча продукція в товарній структурі зовнішньої торгівлі України. *Економіка АПК*. 2019. № 2. С. 73–83.
7. Следзь С., Садохін В. Хибна спеціалізація країни – це не фатум. *Дзеркало тижня*. 2018. № 13.

УПРАВЛІНСЬКІ ВЗАЄМОДІЇ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ГЛОБАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ДО 2030 РОКУ

Серета Г. В.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: g.sereda@donnu.edu.ua

В умовах бурхливого розвитку науки та технологій, експоненціального зростання чисельності населення, обмеженості та нерівномірності географічного розподілу природних ресурсів, накопичення наслідків значно загострилися глобальні проблеми людства – нерівномірність економічного зростання та цивілізаційного розвитку, бідність, системний брак їжі в деяких регіонах, поширення небезпечних хвороб та погіршення здоров'я населення в нерозвинених країнах, погіршення стану довкілля, зміна клімату, руйнування екосистем через нераціональне споживання та надмірне виробництво, зростання збройних конфліктів, тероризму та насильства у світі. Сприятливі поступовому вирішенню глобальних проблем людства мають визначені та проголошені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 року № 70/1 17 глобальних Цілей сталого розвитку до 2030 року (далі за текстом – ЦСР), які взаємодоповнюють одна одну та збалансовують соціальну, економічну та екологічну стійкість [1]. Бізнес в Україні також активно долучається до сприяння реалізації ЦСР, зокрема цілі 8 «Гідна праця та економічне зростання» шляхом втілення таких HR-стратегій, формування бренду роботодавця, зміцнення відносин з працівниками, формування результативно-соціально орієнтованої корпоративної культури на основі спільних цінностей та цілей [2].

У цій роботі розглянемо, як має змінюватися характер управлінських взаємодій у контексті сприяння реалізації глобальних Цілей сталого розвитку до 2030 року.

Цілі сталого розвитку до 2030 року зосереджуються на подоланні голоду, бідності, збереженні здоров'я та довкілля, які можуть бути реалізовані за допомогою забезпечення гідної праці та сталого економічного зростання. У Декларації Міжнародної організації праці про соціальну справедливість для справедливої глобалізації (ILO Declaration on Social Justice for a Fair Globalization) програма гідної праці охоплює чотири однаково важливі стратегічні цілі: сприяння продуктивній зайнятості; соціальний захист трудящих; соціальний діалог і соціальне партнерство; забезпечення основних принципів та прав на роботі; гендерна рівність та недискримінація як наскрізні цілі [3]. У пілотній програмі МОП щодо реалізації концепції гідної праці остання трактується як праця, яка приносить адекватний дохід, і водночас залишає час для інших аспектів життя, надає надійності родині, поважає права людини, дає право голосу і відкриває дорогу соціальній інтеграції [4].

Концепція гідної праці містить 6 ключових складників: 1) доступ до зайнятості як можливість одержати роботу для тих, хто цього бажає; 2) свобода праці як можливість вільного вибору сфери докладання праці, професії, відсутність приму-

су чи нав'язування; 3) забезпечення продуктивності праці як основи для добробуту як людини і її оточення, так і підприємств і країн; 4) рівність праці, яка передбачає надання справедливих та рівних можливостей на роботі, відсутність дискримінації та можливість гармонійного поєднання роботи з особистим та суспільним життям; 5) безпека праці та соціальний захист трудящих; 6) уважне ставлення до трудящих та їх проблем і потреб, участь працівників у прийнятті рішень щодо умов праці [5].

А. М. Колот та О. О. Герасименко вважають, що документи МОП не пропонують розгалужену, цілісну концепцію гідної праці, яка має ґрунтуватися на принципах людиноцентричності, і наголошують на необхідності забезпечити в її розробці та розвитку виконання методологічної, соціально-економічної, організаційно-управлінської та світоглядних функцій. Організаційно-управлінська функція концепції гідної праці має розкриватися, серед іншого, у визначенні ролі і місця кожної сторони і кожного суб'єкта соціально-трудова відносин у реалізації принципів гідної праці [6]. Роботодавці, як сторона соціально-трудова відносин (СТВ), уособлюються в організаціях та інших місцях докладання праці як керівники різних ієрархічних рівнів організації або керівники робочих та/або проектних команд, і, разом з іншою стороною СТВ – працівниками, – є учасниками управлінських взаємодій.

Управлінська наука увібрала у себе результати наукових досліджень другої половини ХХ ст. і нині ґрунтується на поведінковій парадигмі, відкидає традиційний пасивно-безособистісний «об'єктний» підхід менеджменту до персоналу, який передбачає механістично-маніпулятивне ставлення керівника до підлеглого як «безвідмовний» засіб досягнення організаційних цілей. Натомість сучасна наука та практика менеджменту пропонує нову – «суб'єкт-суб'єктну» методологію управлінських взаємодій, у якій працівник наділений власною активністю, ціннісно-цільовими орієнтирами, інтересами, унікальними когнітивними властивостями, підсвідомістю [6].

Суб'єкт-суб'єктний підхід до управлінських взаємодій, на нашу думку, надає найкращі можливості для дотримання принципів та цілей гідної праці, оскільки передбачає:

– рефлексивність управлінських взаємодій – адаптивний та координаційний стиль управління, мислення в парадигмі «виграш-виграш», оперування не засобами порядку та субординації, а самоорганізацією та саморозвитком як підлеглого, так і керівника, проактивністю та толерантним ставленням до помилок, вмінням зробити уроки з досвіду та розвивати подальшу співпрацю на основі їх опрацювання;

– шанобливе ставлення до сторін взаємодії – працівників та керівників, партнерський характер відносин;

– врахування потенціалу постійно змінюваної управлінської ситуації та її контексту;

– усвідомлення факту обмежено раціональної та ірраціональної природи людської поведінки та мислення (як власного, так і партнера по взаємодії).

Саме суб'єкт-суб'єктний підхід до управлінських взаємодій дає змогу сторонам СТВ відкрито та щиро обговорювати свої потреби, інтереси, мотиви, проблеми та шукати взаємоприйнятні і взаємовигідні способи їх задоволення чи вирішення і розкривається у регулярних практиках, як-от зустрічі one-to-one, щотижневі командні наради у форматі фасилітацій та мозкових штурмів тощо. Обопільний зворотний зв'язок між працівниками та керівником дає реальну поживу для саморозвитку, сприяє удосконаленню системи управління, робочих процесів і процедур, покращенню умов праці та якості трудового життя, що відповідає цілям забезпечення гідної праці. Цей сучасний управлінський підхід також передбачає і розвиток інституційних можливостей для обговорення і вирішення проблем та завдань СТВ: проведення колективних переговорів, неформальних зустрічей керівництва організації та керівників первинних профспілок, представників трудових колективів, залучення працівників до стратегічного і тактичного управління організацією, створення та активізація формальних і неформальних каналів надання зворотного зв'язку від працівників та менеджерів (спеціалізованих колегіальних органів з розгляду скарг і пропозицій працівників, анонімних скриньок, чат-ботів, сторінок у соціальних мережах, чатів тощо).

Отже, суб'єкт-суб'єктні управлінські взаємодії є найбільш релевантними для досягнення цілей забезпечення гідної праці та економічного зростання як однієї з важливих Цілей сталого розвитку до 2030 року.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. ЦСР у дії. Програма ООН в Україні. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku>
2. Дія.Бізнес. Ціль 8. Гідна праця та економічне зростання. 16.09.2024. URL: https://business.diaa.gov.ua/entrepreneur-handbook/item/cil_8_gidna_pracya_ta_ekonomichne_zrostannya
3. ILO: Decent work, Report of the Director-General, ILC, 87th Session, June 1999. URL: <https://webapps.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc87/rep-i.htm>
4. ILO. 2000. Decent work pilot program. URL: <http://www.ilo.org/public/english/bureau/dwpp/>
5. Колот А. М., Герасименко О. О. Концепт гідної праці як теоретико-прикладна платформа розвитку соціально-трудової сфери. *Проблеми економіки та політичної економії*. 2017. № 2. С. 7–55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/perp_2017_2_3
6. Теліченко А. В. Концепція гідної праці. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Право*. Вип. 36. 2022. С. 123–129. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/02db6234-af3a-4332-a6b9-48d07177b5f1/content>
7. Безгін К. С. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія як ключовий концепт Management 3.0. *Інституційний репозитарій Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана. Матеріали конференції*. 10.11.2021. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/03839614-d55b-4c29-96b7-0133518787f1/content>

АКТИВІЗАЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ І БОРГОВА СТІЙКІСТЬ УКРАЇНИ

Ситник Л. С.^{1*}, Ситник Є. А.²

¹Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна),

²Інститут економіки промисловості НАН України

*e-mail: l.sytnik@donnu.edu.ua

Чинне законодавство України під час визначення інвестицій недостатньо розрізняє поняття інвестицій як таких та заощаджень, недостатньо висвітлюється та специфіка, що надає інвестиціям довгостроковий характер вкладень капіталу. Цілі інвестування неправомірно зводять лише до прибутку чи досягнення соціального ефекту. У реальності інвестори можуть намагатися досягти інших економічних та позаекономічних цілей, які не зводяться до отримання прибутку або соціального ефекту, а мають ще інституціональну складову. Тому доцільно доповнити текст законодавства України про інвестиційну діяльність згадкою про довгострокові позаекономічні та інституціональні цілі. Це потрібно для розповсюдження регуляторної функції законодавства на більш широке коло реальних відносин, що склалися.

В умовах триваючої війни з РФ загострилася потреба виявлення зв'язку між управлінням інвестиціями, державним боргом за умови фінансування держбюджету для забезпечення загальнодержавних видатків за найнижчою можливою вартістю і одночасним обмеженням ризиків, пов'язаних з державним боргом.

Перехід значної частини ресурсів економіки з виробництва цивільної продукції на потреби воєнного виробництва призводить до зростання видатків уряду на озброєння і утримання військових. Існують три різні варіанти фінансування цих видатків, кожен з яких має свої плюси та мінуси: збільшення податків, емісія через друкування потрібної кількості грошей або використання дефіцитного фінансування. Збільшення податків підриває стимули до праці у активного населення і призводить до тінізації економіки. Величина оподаткованого доходу може скоротитися до такого рівня, що податкові надходження будуть зменшуватися відповідно до кривої Лаффера. Друкування та витрата додаткової маси грошей створюватиме надмірний інфляційний тиск, тому певна частина військових витрат фінансується за рахунок продажу військових облігацій внутрішньої та зовнішньої позик. З них на внутрішньому ринку забезпечується 24 % загальної суми запозичень, зовнішні запозичення з урахуванням спеціального фонду державного бюджету України заплановано на 2024 р. в обсязі 76 % загальної суми [1]. До сьогодні уряд не знайшов оптимального поєднання цих варіантів, що призводить до неефективності державного управління.

Збільшення витрат у воєнний час призводить до зростання державного боргу і дефіциту бюджету. Так, у 2023 р. на перше місце за негативним впливом на національну економіку в середньо- і довгостроковому вимірах та ймовірністю настання серед 56 загроз економічній безпеці України, які виділили експерти НІСД, вийшов показник високого рівня дефіциту бюджету з 0,9 % ВВП у 2021 р. до

17,7 % у 2022 р. [2]. Значними є загрози нарощення державного боргу (у 2022 р. 152,4 % , у 2023 р. тільки за півроку – майже у 2 рази збільшився до 2021 р.) і видатків на його обслуговування до 105,3 % ВВП у 2022 р. за гранично допустимої норми* у 60 % ВВП (ця норма була перетнута ще у 2016 р. – 69,2 %), втрати податкових і митних надходжень до державних і місцевих бюджетів, недофінансування окремих статей видатків бюджетів. Видатки на обслуговування боргу перевищували витрати на оборону на 80 % у 2014 р. і на 23,6 % у 2021 р.

З огляду на вищенаведене для відновлення та активізації інвестиційного процесу необхідно: знизити податковий тиск на товаровиробників і диференціювати його, використовувати рефінансування НБУ комерційних банків на інвестиційні цілі, збільшити інвестиції в науку, освіту, перепідготовку кадрів, охорону здоров'я. Механізм рефінансування, що застосовує НБУ, повинен орієнтуватися на кредитування вітчизняного реального сектору, і в цьому сенсі треба брати приклад з ФРН, де федеральний центральний банк кредитує комерційні банки під пули комерційних векселів, емітентами яких виступають промислові або торгові підприємства. В Україні ж зараз у діяльності НБУ домінують технології, вигідні переважно фінансовим спекулянтам, що можна вважати неоколоніальною практикою, від якої треба відійти.

Ефективним засобом регулювання економіки повинно бути не тільки збільшення дефіциту державного бюджету (або скорочення його позитивного сальдо) у період спаду та інфляції, але й механізм гнучкого управління грошовою масою відповідно до потреб відтворення підприємств реального сектору та сприяння розвитку внутрішнього ринку капіталу. Зміцнення системи управління державним боргом потребує скорочення видатків бюджету на державне управління, утримання законодавчих та судових органів, створення резервних фондів, утримання від надання урядових гарантій за кредити підприємств, залучення зовнішнього довгострокового пільгового фінансування («довгих грошей» під низькі відсотки).

** Гранично допустима норма загального державного боргу у 60 % ВВП передбачена Бюджетним кодексом України.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Програма управління державним боргом на 2024 рік. Наказ міністерства фінансів України 31.01.2024. № 23.

2. Актуальні виклики та загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2023. 14 с.

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО РИНКУ МОЛОКА ТА МОЛОКОПРОДУКТІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Соколюк К. Ю.

*Державна установа «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень
НАН України», Одеса (Україна)*

Ключовим завданням ринку молока та молочних продуктів є насамперед максимальне задоволення внутрішнього попиту [1]. Тому основним завданням є максимальна підтримка ОСГ та фермерських господарств. Як у довоєнний, так і у воєнний період така підтримка надавалася. Проте, на жаль, відсутня комплексність і системність її реалізації, що, безумовно, негативно позначилась і на її ефективності.

За результатами аналізу окремих програм та проєктів щодо державної підтримки виявлено, що недостатньо уваги приділено особистим селянським господарствам (ОСГ), оскільки в окремих програмах отримання субсидій / дотацій чітко визначено, що претендувати можуть лише юридичні особи. До того ж у тих, де можуть брати участь ОСГ, є певні бар'єри – чисельність поголів'я не менше 3 або 5 корів. Тобто ті господарства, що мають 1–2 корови, залишаються без підтримки [2].

Особливо актуальним є зниження цих норм для ВПО (внутрішньо переміщених осіб), оскільки значна їх кількість переміщена саме в сільську місцевість. Більшість таких громадян не в змозі придбати відразу 3 корови та забезпечити їх усім необхідним, зазвичай вони купують 1–2. Тому, на наш погляд, доцільно переглянути умови надання субсидій / дотацій для таких верств населення з метою мотивації їх до утримання молочного скотарства.

На наш погляд, доцільно змінити для ОСГ такі вимоги щодо отримання субсидій / дотацій [3]:

1) на загальнодержавному рівні:

- молочне скотарство – скоротити чисельність із 3 до 2 голів ВРХ для отримання допомоги, а для ВПО – із 3 до 1 гол.;
- приріст корів – дати доступ до програм, які враховують інтереси лише юридичних осіб, для ВПО, які готові в перспективі створити моллокотоварні ферми (оскільки є різниця у виплаті у розмірі 20 тис./гол.).

2) на регіональному рівні:

- молочне скотарство – скоротити чисельність із 5 до 3 голів ВРХ для ВПО;
- приріст корів – дати доступ до програм, які враховують інтереси лише юридичних осіб, для ВПО, які готові в перспективі створити моллокотоварні ферми (оскільки є різниця у виплаті у розмірі 20 тис./гол.);
- активізувати роботу щодо подолання комунікативних бар'єрів, що виникають під час подачі та отримання допомоги.

Наразі єдиним механізмом отримання допомоги на молокотоварне виробництво для ОСГ є отримання дотацій через Державний аграрний реєстр. Проте цей процес є доволі складним та трудомістким для більшості господарств. Діючий алгоритм отримання дотації через ДАР передбачає проходження 3-х етапів. Цей алгоритм використовується і під час отримання дотації на кіз. Він є складним та потребує певного рівня вмінь і знань зі сторони ОСГ. Зокрема, як свідчить практика 2024 року, більшість отримувачів не лише не встигли отримати допомогу, але у них виникли складнощі ще на 1 та 2 етапах. І це були в основному фермери та господарства із середньою чисельністю 6 голів молочного ВРХ. Якщо ж взяти до уваги той факт, що в селищах значна кількість поголів'я утримується людьми похилого віку виникає питання щодо рівня обізнаності їх у наявних можливостей отримання допомоги у вигляді субсидій та дотацій.

Проте, незважаючи на складнощі, що виникли, за підсумками 2024 року було подано майже 15 тис. заявок на дотації на поголів'я ВРХ та майже 2 тис. заявок на поголів'я кіз та овець. Саме бажання отримати допомогу на нарощування поголів'я кіз та овець є одним із позитивних сигналів щодо появи підприємницьких ініціатив виведення козівництва та вівчарства із крафтового на промисловий рівень. Особливістю цієї галузі є те, що разом із мобільністю цих господарств за умови ефективного ведення прибутковість господарства досягається вже на другий рік. До того ж саме продукція козівництва має всі шанси стати одним із конкурентних на ринку органічної продукції як в Україні, так і за її межами [3].

Тому, на наш погляд, задля підвищення рівня активності ОСГ щодо отримання допомоги (не лише державного, але й міжнародного рівнів) доцільно удосконалити механізм взаємодії ОСГ із профільними інституціями під час отримання допомоги. Особливо актуальним це питання є за умов працевлаштування ВПО та надання їм інформаційно-консультаційної допомоги щодо одержання підтримки на ведення тваринництва усіх рівнів.

Визначено, що у воєнний та перший повоєнний період розвиток сільського господарства має відбуватись із дотриманням умов комплексності та системності. Виклики та загрози, що наразі наявні й обумовлені війною, ставлять нові завдання перед економічною наукою. Виникає необхідність перегляду діючих організаційно-економічних механізмів розвитку ключових товарних ринків. Насамперед має бути зміщено вектор на забезпечення потреб населення в товарах першої необхідності. Також під час розробки цих механізмів варто зосереджувати увагу на наявному ресурсному потенціалу. Варто прагнути балансу та дотримання рівноваги між галузями рослинництва і тваринництва через їх взаємозалежність та взаємодоповнюваність. Проведений аналіз діючих механізмів та алгоритмів отримання державної допомоги молокотоварними господарствами показав їх недосконалість, зокрема відносно ОСГ. Вважаємо за необхідне створити на місцевому рівні інсти-

туцію, що координуватиме та сприятиме реалізації Плану повоєнного відновлення України в частині відродження сільського господарства – Центр сприяння розвитку сільського господарства. Під час співпраці з органами влади та інформаційно-консультаційними центрами, дорадчими службами та науковими установами цей центр нівелює «інформаційні розриви» й сприятиме економії часу на реалізацію урядових програм та ініціатив.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Rakhman M., Hryzo D. Analysis of Ukraine's milk and dairy products market. *Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. Economic Series*. 2021. № 101. P. 59–67. DOI: 10.26565/2311-2379-2021-101-06.
2. Stability of the dairy market functioning in the system of vertically adjacent markets of Ukraine / O. Nikishyna, M. Tarakanov, D. Bochkarov, N. Chebotarova. *Food Industry Economics*. 2022. № 14(3). P. 3–18.
3. Improvement of the organizational and economic mechanism of the functioning of the Ukrainian market of milk and dairy products in the conditions of war. *Economic innovations*. 2024. Vol. 26, № 3(92). P. 104–115.

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Солоненко Ю. В.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: u.solonenko@donnu.edu.ua

Розвиток соціальних підприємств є дуже важливим аспектом, оскільки в Україні існує безліч соціальних проблем, кількість яких лише зросла з початком війни. Через складну економічну ситуацію держава не зможе вирішити всі проблеми соціально вразливих людей. Соціальні підприємства поєднують бізнес-підходи з соціальною місією, що робить їх ефективними інструментами для досягнення позитивних змін у суспільстві. У цьому контексті соціальне підприємництво може відігравати ключову роль, пропонуючи стійкі рішення для соціальних проблем.

Багато праць іноземних та українських дослідників – З. Галушки, Л. Долуда, А. Корнецького, Т. Лайонса, Дж. Мейра, Шт. Пенья Кіка та інших, – присвячено питанню розвитку соціального підприємництва.

Становище правової регуляції соціальних підприємств в Україні покращується, але все ще потребує доопрацювання. Законодавство поступово адаптується до специфіки соціального підприємництва, але є необхідність у більш чітких визначеннях, стандартах і механізмах контролю для забезпечення прозорості та ефективності діяльності. На кінець 2023 року в Україні зареєстровано приблизно 600 соціальних підприємств. Ці організації охоплюють різні сфери діяльності, включно з охороною здоров'я, освітою, екологією, підтримкою вразливих груп населення та іншими соціально значущими напрямками.

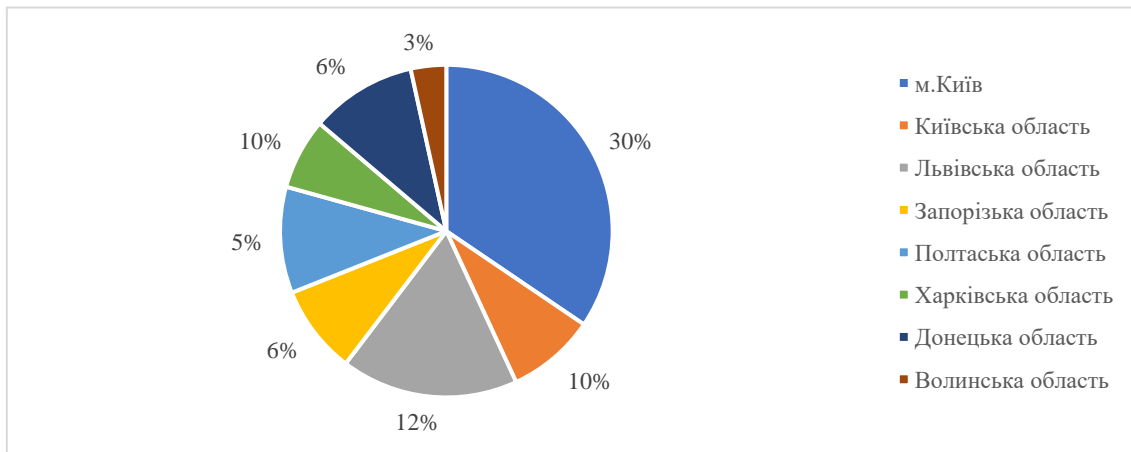

Рисунок 1. Регіональний розподіл соціальних підприємств в Україні станом на 2023 рік

Найбільша кількість таких підприємств зосереджена в Києві, трохи менше – у Львівській області, тоді як Волинська область мала найнижчий показник, містячи лише 3 % від загальної кількості соціальних підприємств в Україні.

За даними соціологічної групи «Рейтинг», станом на кінець квітня 2022 року трохи менше половини (41 %) українців втратили роботу через війну. Залишаються працювати у звичайному режимі 32 % українців, 24 % працюють дистанційно або частково, а лише 3 % знайшли нову роботу. Більшість безробітних – це жителі східних регіонів України. За даними опитування, через війну економічне становище 42 % українців значно погіршилося [3].

Постає необхідність у нестандартних рішеннях і соціальних інноваціях, які може запропонувати соціальне підприємництво. Соціальні підприємці разом з якостями, притаманними традиційному бізнесу, як-от фінансова самостійність, ризиковість, інноваційність і масштабність, визначають проблему, яку частина населення сприймає як неминучу з тих чи інших причин, і самостійно розробляють та впроваджують нові способи її вирішення у вигляді послуг або продуктів. Отже, соціальне підприємництво дає змогу частково та динамічно вирішувати нагальні проблеми суспільства.

Оскільки формування соціальної цінності зменшує видатки держави на подолання соціальних проблем, для збалансування конкурентної спроможності соціальних та звичайних комерційних підприємств різні країни створюють відповідну законодавчу базу, яка сприяє розвитку соціальних підприємств. Таке рішення обрали США, Велика Британія, Італія, Німеччина, Польща, Литва та багато інших країн. Однак, беручи до уваги відсутність єдиного підходу до визначення соціального підприємництва, кожна з країн пішла різними шляхами, закріплюючи визначення соціального підприємництва та закладаючи механізми збалансування їх конкурентоспроможності на законодавчому рівні [4].

Ми пропонуємо трактувати соціальне підприємство в умовах сьогодення для України як господарську діяльність, що застосовує комерційні методи та інструменти для досягнення соціальних (гуманітарних), екологічних або культурних цілей.

Такий підхід, на нашу думку, допоможе чітко окреслити межі соціального підприємництва і відрізнити його від інших форм бізнесу та неурядових організацій, що сприятиме підвищенню обізнаності серед суспільства, державних органів і потенційних інвесторів про унікальність і значущість таких підприємств. Інвестори, які зацікавлені в підтримці суспільно корисних проєктів, матимуть змогу співпрацювати довгостроково, оскільки цінність бізнесу у постійному вирішенні соціальних проблем за допомогою отримання доходу підприємством через реалізацію своїх товарів, послуг та виконання робіт. Чітке трактування соціального підприємництва підвищує довіру серед споживачів. Люди більше схильні підтримувати підприємства, які мають позитивний соціальний або екологічний вплив. Це може допомогти підприємствам залучати клієнтів, розвивати бренд і підвищувати обсяги продажів. Комерційні методи у соціальному підприємстві сприяють розробці інноваційних моделей ведення бізнесу, які можуть бути більш стійкими та ефективними. Застосування таких моделей дасть змогу соціальним підприємствам довше існувати і забезпечувати стабільний дохід для подальшого розвитку їх соціальних ініціатив.

Необхідно створити національну платформу для підтримки соціальних підприємств, яка буде надавати консультації, навчальні програми та фінансову підтримку, залучаючи міжнародних донорів та інвесторів. Розвиток інфраструктури передбачає створення інкубаторів та акселераторів, що допоможуть підприємствам розвиватися, а також сприяння партнерствам між соціальними підприємствами та традиційним бізнесом.

Важливо впроваджувати освітні програми закладів вищої освіти, спрямовані на соціальне підприємництво, та проводити інформаційні кампанії для обізнаності населення. Впровадження системи моніторингу та оцінки ефективності соціальних підприємств забезпечить її прозорість і підвищить довіру громадськості та інвесторів. Ці заходи ефективно вирішать соціальні проблеми, сприятимуть сталому економічному розвитку країни та створять сприятливі умови для розвитку соціального підприємництва в Україні.

В умовах економічних труднощів та воєнного стану в Україні соціальні підприємці відіграють ключову роль у вирішенні гострих соціальних проблем. За допомогою формування категорійного поняття «соціального підприємства» та популяризації діяльності таких підприємств це допоможе подолати соціально-економічну кризу та сприяють загальному розвитку країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Юхновська Ю., Риженко О. Розвиток соціального підприємництва як тренд українського бізнесу. *Галицький економічний вісник*. 2022. Т. 78–79, № 5–6. С. 84–95.
2. Соціальне підприємництво в Україні. *Економіко-правовий аналіз. EU4YOUTH – розкриття потенціалу молодих соціальних підприємців в Молдові та Україні*. 2020. 37 с. URL: https://euneighbourseast.eu/wp-content/uploads/2021/07/legal-report-in-ukraine_ukrainian_1.pdf

3. Шосте загальнонаціональне опитування: адаптація українців до умов війни. *Соціальна група «Рейтинг»*. 2022. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_1000_ua_032022_v__press.pdf

4. Теслюк С., Демчук І. Розвиток соціального підприємництва в Україні в умовах воєнного стану. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2022. С. 116–125.

СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНЕ ГОСПОДАРЮВАННЯ: ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Сошников А. О.

*Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В. К. Мамутова НАН України», Київ (Україна)*

e-mail: antonsoshnykov@gmail.com

Розвиток соціально відповідального господарювання в Україні можна назвати одним з пріоритетних напрямів державної політики вже в найближчій перспективі, особливо під впливом наслідків триваючої воєнної агресії російської федерації, а також повоєнного відновлення національної економіки.

У 2020 році Урядом України було схвалено Концепцією реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року, яка була направлена на створення нормативно-правової бази та здійснення заходів для впровадження міжнародних стандартів ведення соціально відповідального бізнесу в діяльність суб'єктів господарської діяльності для забезпечення сталого розвитку України та підвищення суспільного добробуту [1]. Доволі складно визнати, що в Україні напрацьована та реалізується дійсно дієва державна політика у сфері розвитку соціально відповідального господарювання.

Водночас цією Концепцією та іншими актами законодавства прямо не визначено головний орган, що забезпечує формування та реалізацію цієї державної політики.

Надалі для забезпечення реалізації Концепції було розроблено та затверджено План заходів з виконання Концепції [2]. Аналіз цих заходів показує, що саме Міністерство економіки України визначене основним виконавцем та співвиконавцем більшості заходів.

Окремо підкреслимо, що відповідно до пункту 4 Положення про Міністерство економіки України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України «Питання Міністерства економіки» від 20 серпня 2014 року № 459, саме воно (Міністерство економіки України) виконує функції національного контактного пункту з питань сприяння наданню рекомендацій (керівних принципів) для багатонаціональних підприємств у межах Декларації Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) про міжнародні інвестиції і багатонаціональні підприємства [3].

Національний контактний пункт в Україні сприяє популяризації Керівних принципів ОЕСР (зокрема і Керівних принципів ОЕСР для багатонаціональних підприємств щодо відповідального ведення бізнесу) та здійснює розгляд скарг щодо їх порушень.

Безумовно, одним з важливих компонентів будь-якої державної політики є чітке визначення ключових органів влади, які і будуть відповідальні за її формування та реалізацію.

Відзначимо, що визначення головного органу, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері розвитку соціально відповідального господарювання, дасть змогу сприяти консолідації зусиль та загальній координації заходів державної політики в цій сфері. З метою оптимізації витрат Державного бюджету України доцільним вважаємо тимчасово покласти ці функції на Міністерство економіки України (на строк дії воєнного стану), а надалі на окрему спеціалізовану агенцію чи центр (у повоєнний період).

Розвиток соціально відповідального бізнесу потребує комплексного, міжсекторального, міжвідомчого підходу, що підтверджує також підхід, закладений у Плані заходів з виконання Концепції, де виконавцями є різні органи влади (Міністерство економіки України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство цифрової трансформації України, Національний банк України та інші), з однієї сторони, та з іншої – Національна академія наук України, громадські організації, міжнародні організації та інші. Тому доречно розглянути можливість залучення до формування державної політики та інших інституцій через створення міжвідомчої (міжсекторальної) робочої групи як тимчасового консультативно-дорадчого органу.

Також для реалізації державної політики у цій сфері на рівні адміністративно-територіальних одиниць необхідно визначити уповноважені структурні підрозділи місцевих органів виконавчої влади, які і будуть відповідальними за цей напрям. Насамперед це можуть бути Департаменти економіки чи підприємництва обласних державних адміністрацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.01.2020 № 66-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020-%D1%80#Text>

2. Про затвердження плану заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.07.2020 № 853-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/853-2020-%D1%80#Text>

3. Питання Міністерства економіки: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 459. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-%D0%BF#n10>

ІНТЕГРАЦІЯ КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ ЯК РУШІЙ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Трегубов О. С.^{1*}, Олійник Л. В.^{2**}, Клочковська В. О.^{3***}

^{1,2,3}Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)

* e-mail: a.trigubov@donnu.edu.ua

** e-mail: lar.olijnyk@donnu.edu.ua

*** e-mail: v.klochkivska@donnu.edu.ua

Сучасний стан української туристичної галузі перебуває під впливом значних викликів, що спричинені пандемією COVID-19 та повномасштабною війною в країні. Зниження туристичних потоків, знищення інфраструктури та погіршення економічної ситуації вплинули на всю індустрію. Водночас повоєнне відновлення відкриває нові перспективи для розвитку туризму, і одним з основних рушіїв цього процесу може стати креативна економіка. Креативні індустрії, що охоплюють творчі та культурні сектори, є важливим інструментом для відновлення туристичної привабливості країни та підвищення її конкурентоспроможності на міжнародній арені.

В Україні, де наявний великий туристично-рекреаційний потенціал, розвиток креативної економіки може стати стратегічним пріоритетом для відродження галузі.

Світовий досвід доводить, що інтеграція творчих індустрій до туристичної сфери забезпечує створення нових туристичних продуктів, як-от культурний, гастрономічний, подієвий, екологічний та медичний туризм. Зокрема, у багатьох країнах активно використовуються цифрові технології для залучення туристів: віртуальні екскурсії, мобільні додатки з доповненою реальністю, інтерактивні туристичні гіді.

У багатьох країнах розвиток туристичної індустрії відбувається через активне використання творчих індустрій. Так, наприклад, Велика Британія є піонером у розвитку креативної економіки та створенні умов для її інтеграції до туристичної галузі. Державна підтримка у вигляді програм фінансування, створення спеціальних культурних інституцій, організація фестивалів та концертів сприяє збільшенню туристичних потоків і підвищенню національної конкурентоспроможності.

Зокрема, в Європі популярність отримали ініціативи – фестивалі мистецтв, музичні концерти, кінофестивалі, історичні реконструкції, які стають основою для розвитку подієвого туризму. Прикладом може слугувати фестиваль монументального мистецтва в Польщі, який щорічно приваблює тисячі туристів. У Скандинавських країнах активно розвивається зелений туризм, що базується на поєднанні народних ремесел, гастрономії та екологічних інновацій.

Для України важливо адаптувати світовий досвід і розвивати власну туристичну індустрію з опорою на креативну економіку. Україна має значний туристичний потенціал, зокрема завдяки історико-культурним пам'яткам, багатим тради-

ціям і культурній спадщині. В умовах повоєнного відновлення креативна економіка може стати одним із ключових факторів відродження економіки регіонів, стимулюючи розвиток малого та середнього бізнесу.

Серед перспективних напрямів розвитку можна виокремити створення туристичних кластерів на основі креативних індустрій. Це можуть бути кластери, орієнтовані на культурний туризм, де увага зосереджена на музеях, виставкових залах, театрах та інших культурних інституціях. Наприклад, організація тематичних виставок і фестивалів, присвячених національній спадщині, може значно підвищити привабливість регіонів для внутрішніх та іноземних туристів.

Ще одним перспективним напрямом є розвиток інноваційних туристичних продуктів на основі цифрових технологій. Це може включати створення мобільних додатків, віртуальних турів історичними об'єктами, інтерактивних платформ для бронювання та індивідуального планування подорожей.

Одним із ключових аспектів успішного впровадження креативної економіки в туристичну галузь є державна підтримка. Досвід провідних країн світу свідчить, що розвиток креативних індустрій тісно пов'язаний із державною політикою, яка включає створення сприятливих умов для малого та середнього бізнесу, надання грантів, субсидій та податкових пільг. Наприклад, програма ЄС «Креативна Європа» є ефективним інструментом підтримки культурних і креативних секторів у країнах-членах Євросоюзу.

Для України важливо адаптувати цей підхід, запроваджуючи національні програми підтримки креативної економіки. Це може включати грантові програми для підприємців, які працюють у сфері креативних індустрій, а також підтримку розвитку інфраструктури для проведення культурних і мистецьких заходів.

Отже, розвиток креативної економіки є стратегічно важливим кроком для відновлення та розвитку туристичної галузі України у повоєнний період. Інтеграція креативних індустрій у туризм дасть змогу створити нові можливості для залучення туристів, підвищити конкурентоспроможність українських туристичних продуктів на міжнародному ринку та сприяти економічному зростанню регіонів. Державна підтримка, інноваційні підходи та адаптація світових практик стануть основою для успішного розвитку галузі у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Ушкаренко Ю. В., Чмут А. В., Синякова К. М. Креативна економіка: сутність поняття та значення для України в умовах європейської інтеграції. *Економіка і суспільство*. 2018. № 18. С. 67–72. DOI: 10.32782/2524-0072/2018-18-10.
2. Florida R. *The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*. New York: Basic, 2002. 464 p.
3. Landry C., Bianchini F. *The Creative City*. London: Demos, 1995. 237 p.
4. Олійник Л., Трегубов О., Клочковська В. Креативна економіка як фактор розвитку туристичної галузі: світові практики та перспективи для України. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 65. DOI: 10.32782/2524-0072/2024-65-105.

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ

Тюрін Є. Є.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)

e-mail: ye.tiurin@donnu.edu.ua

Механізм забезпечення зеленої економіки в Україні є складною системою, що включає нормативно-правову базу, інституційну структуру та процедурне забезпечення. Незважаючи на те, що законодавча база розвивається вже кілька десятиліть, існують певні проблеми в її ефективному функціонуванні, які можуть перешкоджати досягненню цілей сталого розвитку та екологізації економіки [1].

Однією з головних проблем є недостатня гармонізація українського законодавства з вимогами Європейського Союзу. Незважаючи на прийняття низки ключових законів, як-от Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» та Закон «Про оцінку впливу на довкілля» [3], адаптація до європейських екологічних стандартів відбувається повільно. В результаті – деякі аспекти екологічної політики, зокрема у сфері управління відходами та забруднення повітря, залишаються недостатньо регульованими, що ускладнює інтеграцію України в європейський екологічний простір [2].

Іншою значущою проблемою є неефективність інституційного забезпечення. Хоча Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, а також інші державні органи, мають визначені функції та завдання, їх діяльність часто ускладнюється недостатнім фінансуванням, кадровими проблемами та низьким рівнем технічної оснащеності. Наприклад, Державна екологічна інспекція не завжди в змозі ефективно контролювати дотримання екологічного законодавства через брак ресурсів, що призводить до зниження рівня екологічної відповідальності підприємств.

Варто зазначити, що процедурне забезпечення зеленої економіки, включно з механізмами екологічної оцінки та сертифікації, стикається з низкою викликів. Зокрема, процедура оцінки впливу на довкілля часто є формальною і не завжди супроводжується ретельним аналізом екологічних ризиків. Це призводить до того, що деякі проекти, які мають значний негативний вплив на екологію, отримують дозволи на реалізацію без належного врахування наслідків для довкілля. Система екологічної сертифікації продукції та послуг не є достатньо розвиненою, що ускладнює впровадження зелених технологій у виробництво.

Серйозною проблемою також є недосконалість економічних стимулів для екологізації бізнесу. Хоча в Україні діють механізми «зеленого» тарифу та екологічного оподаткування, вони мають обмежений ефект. Наприклад, система екологічних податків не завжди створює достатні фінансові стимули для підприємств зменшувати рівень забруднення. Багато компаній намагаються уникати екологіч-

них податків або штрафів за допомогою використання юридичних лазівок чи корупційних схем. Це підриває ефективність механізму стимулювання сталого розвитку.

Недостатня участь громадськості в процесі ухвалення екологічних рішень є іншим викликом. Попри наявність законодавчо закріплених механізмів громадського обговорення проєктів, які можуть мати значний вплив на навколишнє середовище, громадськість часто не залучається на практиці. Відсутність прозорості та доступу до інформації про екологічні наслідки тієї чи іншої діяльності призводить до недовіри з боку населення та зменшення ефективності контролю за дотриманням екологічних норм.

На додаток до цього проблемою є відсутність ефективного моніторингу та оцінки впровадження зеленої економіки. Сучасна система збору та аналізу даних щодо екологічного стану України є фрагментарною і не дає змоги своєчасно виявляти критичні екологічні проблеми. Це ускладнює прийняття обґрунтованих рішень на основі актуальної інформації, що знижує ефективність екологічної політики.

Отже, існує низка проблем, які перешкоджають ефективному функціонуванню механізму забезпечення зеленої економіки в Україні. Для їх вирішення необхідно продовжувати роботу над гармонізацією законодавства з європейськими стандартами, покращувати інституційні можливості державних органів, удосконалювати процедури оцінки впливу на довкілля та економічні стимули для бізнесу, а також забезпечувати участь громадськості в екологічних процесах та створювати ефективні механізми моніторингу екологічних змін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Мельник Н. Організаційно-економічні засади реалізації положень кіотського протоколу в Україні. *Проблеми підвищення ефективності інфраструктури*. 2012. Т. 35.
2. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>
3. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII: станом на 29 червня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА ПІДПРИЄМСТВА ЯК МЕХАНІЗМ ЕФЕКТИВНОГО РЕАГУВАННЯ НА КРИЗОВІ ЯВИЩА

Чорнобаєв А. А.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: a.chornobaiev@donnu.edu.ua

Сьогодні, в умовах воєнного конфлікту в Україні та нестабільності у соціально-економічній сфері особливої актуальності набуває питання безпеки та антикризового управління для суб'єктів економічної діяльності. Війна в Україні значно ускладнює діяльність бізнесу, впливаючи на ринкову кон'юнктуру, логістичні лан-

цюги, попит та пропозицію, на рівень інвестиційної привабливості країни загалом. У цьому контексті зростає потреба в наукових дослідженнях, які допомагають зрозуміти, як підприємства можуть адаптувати свою економічну політику до нових умов для підтримки стабільного функціонування та сформувані якісні засади для підтримки розвитку в умовах кризи.

Аналізуючи визначення «економічної політики», що пропонує наукова спільнота, варто виділити неоднозначність щодо сутності цього поняття та різноманітність підходів до його визначення, що залишає широке поле для роздумів. До того ж залежно від обставин, «політику» як категорію відносять до прерогативи державного управління. Згідно з дослідженнями М. Саєнка, політика підприємства означає визначення стратегії через відкриту декларацію основних напрямів діяльності. Посилаючись на праці І. Ансоффа, М. Саєнко пропонує розглядати політику як проголошені можливі розв'язки проблем, але тільки у певних випадках. Йдеться про випадки, які регулярно повторюються, а тому члени колективу, знаючи політику у визначених сферах діяльності, негайно і самостійно приймають рішення без додаткових рішень зверху [1].

А. Стрепетова та М. Кошевий тлумачать поняття «економічна політика підприємства» як сукупність заходів і методів управління, що включає в себе маркетингову, інноваційну, інвестиційну, кадрову, фінансову та інші політики відповідно до економічної стратегії підприємства. На їх думку, цей підхід, що визначає напрями і методи діяльності підприємства, його стиль та поведінку, більш органічно відповідає концепції стратегічного планування підприємств, а саме: «політика підприємства є певним етапом стратегічного планування і пов'язана із такими діями керівництва, які полегшують досягнення цілей» [2].

У контексті антикризового управління у цій роботі під економічною політикою підприємства пропонується розуміти не лише декларацію загальних цілей, планів розвитку та адженду, але й певну послідовність дій та рішень стратегічного й оперативного рівня, які включають зміни в напрямках діяльності, методах управління ресурсами та пріоритетах, що змінюються залежно від умов. Це своєрідна карта, яка допомагає підприємству орієнтуватися в складних економічних умовах та адаптуватися до змін.

Для прикладу, українські підприємства, що опинилися в умовах близькості до ведення бойових дій, були змушені швидко змінювати свої стратегії, переорієнтовувати виробництво або навіть переміщувати свої потужності в інші регіони чи за кордон. Такі умови спонукали підприємців природним шляхом вносити зміни у свою поточну діяльність і зміщувати фокус у прийнятті управлінських рішень в екстремому режимі задля збереження безпеки для власного трудового та виробничого потенціалу «будь-якою ціною». Умови обмеженості в часі, невизначеності, паніки та відсутності готового плану дій часто призводили до помилковості у

прийнятті рішень та понесення такими підприємствами значних невідворотних втрат або навіть їх ліквідації.

З іншого боку, є приклади бізнесу, який у період підвищення суспільно-політичної турбулентності вчасно пропрацював можливі сценарії розвитку кризи та вжив відповідних заходів, розробив план дій на такий випадок, внаслідок чого зміг мінімізувати втрати. Такий приклад стимулював керівників інших організацій і структур більше приділяти увагу питанню безпеки, продемонструвавши необхідність завчасно мати пропрацьований план дій. Отже, питання безпеки для суб'єктів господарської діяльності на усій території України та у різний спосіб почало активно, часом несвідомо, інтегруватися у порядок денний. Розробка антикризових дій стала обов'язковим складником економічної політики разом із процесами загального забезпечення діяльності та сталого розвитку підприємств. Дотримання такої політики вимагає додаткової інформації для забезпечення швидкості та адаптивності у прийнятті управлінських рішень, корегуванні планів на випадок настання форс-мажорної ситуації або нових умов. До таких даних, на нашу думку, належать результати постійного аналізу фінансових ризиків, ринку праці та внутрішньої кадрової політики, логістики та постачання.

Під час воєнного стану багато українських підприємств отримали державну або міжнародну фінансову допомогу, що дало їм змогу залишитися на плаву. Проте у процесі розробки сценаріїв розвитку подій необхідно також враховувати й найгірші варіанти і не розраховувати на фінансову допомогу ззовні. У зв'язку з цим важливістю в сучасних умовах набули показники мінімально необхідного рівня виробництва для збереження життєздатності підприємства та ресурсного забезпечення, що зможе підтримувати цей рівень, як реакція на необхідність визначення резервів та оптимізації витрат. Це дає змогу заздалегідь підготуватися до можливої зміни ситуації та уникнути екзистенційних загроз.

Ще одним важливим складником економічної політики є якісна підготовча робота, що дає змогу зменшити кількість негативних сценаріїв розвитку або мінімізувати їх вплив через впровадження нових технологій, автоматизацію процесів або реструктуризацію активів. Реальний приклад ефективної економічної політики – це реакція українських підприємств на енергетичну кризу в умовах війни. Багато виробничих компаній перейшли на альтернативні джерела енергії або інвестували в енергозберігаючі технології в період відчутних відключень енергопостачання кінця 2022 – початку 2023 р., щоб зменшити залежність від нестабільного постачання традиційних енергоресурсів. Проте цікавим є досвід підприємців, які продовжували такі інвестиції та модернізацію, коли ситуація стабілізувалася. Такий підхід дав змогу підприємцям більш ретельно та на кращих умовах знайти ті рішення, які після спаду ажіотажу краще врегулювали б для них питання автономності та безперервності виробничого процесу, враховуючи попередній досвід. Як результат – в умовах енергетичної кризи середини 2024 р. та невтішних прог-

нозів на зимовий період, кризи на ринку праці та в умовах конкуренції такий бізнес зміг вирішити одразу декілька чутливих питань. По-перше, це питання функціонування за відсутності енергопостачання. По-друге, це питання збереження персоналу завдяки розумінню останніми, що відключення електроенергії не так сильно вплинуть на виробничі спроможності підприємства, де вони працюють, а отже, – й на їх можливість працювати та отримувати дохід. По-третє, забезпечення безперебійного виробничого процесу робить таке підприємство більш привабливим для наявних та потенційних клієнтів або постачальників, що може надавати додаткових конкурентних переваг.

Отже, економічна політика підприємства може бути ефективною як механізм реагування на кризові явища, що допомагає адаптуватися до змінних умов. Цей процес забезпечується шляхом моніторингу та прогнозування найбільш імовірних сценаріїв розвитку кризи, заходів, що нівелюють негативний вплив та розробки порядку дій з ліквідації наслідків такої кризи. Завдяки можливості гнучкого управління пріоритетами економічна політика здатна забезпечити оперативність у прийнятті та реалізації необхідних рішень, що дає змогу підприємствам не лише вижити, але й розвиватися в умовах невизначеності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Саєнко М. Г. Стратегія підприємства: підручник. Тернопіль: «Економічна думка». 2006. 390 с.
2. Стрепетова А. М., Кошевий М. М. Економічна політика підприємства, її поняття та призначення. 2017. URL: http://www.confcontact.com/2017-ekonomika-i-menedzhment/4_strepetova.htm (дата звернення: 21.05.2024).

ДЕМОГРАФІЧНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД: ВИКЛИКИ, ПРІОРИТЕТИ ТА СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ

Шушпанов Д. Г.

Інститут демографії та проблем якості життя НАН України, Київ (Україна)
e-mail: shdg2011@gmail.com

Воєнна агресія росії проти України значно погіршила демографічну ситуацію в країні, яка й без того була складною через епідеміологічні виклики, пов'язані з пандемією COVID-19, а також через тривалі негативні демографічні тенденції, що формувалися протягом багатьох десятиліть. Війна спричинила значні людські втрати, масову міграцію, зокрема за кордон, зниження народжуваності та погіршення стану здоров'я населення. Додатковий тиск на державу спричиняє поглиблення старіння населення, необхідність відновлення системи охорони здоров'я, руйнування інфраструктури та погіршення умов життя, що ще більше ускладнює відновлення демографічного потенціалу країни. До того ж економічна нестабіль-

ність і психологічні наслідки війни впливають на рішення громадян щодо народжуваності, що ще більше поглиблює демографічну кризу.

Отже, демографічна політика має бути основою державної стратегії як зараз, так і в повоєнний період, адже її ключовими завданнями є досягнення демографічної резильєнтності, відновлення людського потенціалу та забезпечення соціальної стабільності. Після війни численні виклики, з якими Україна стикається вже зараз і які впливають на динаміку та структуру населення, формуватимуть нові реалії розвитку країни (рис. 1).

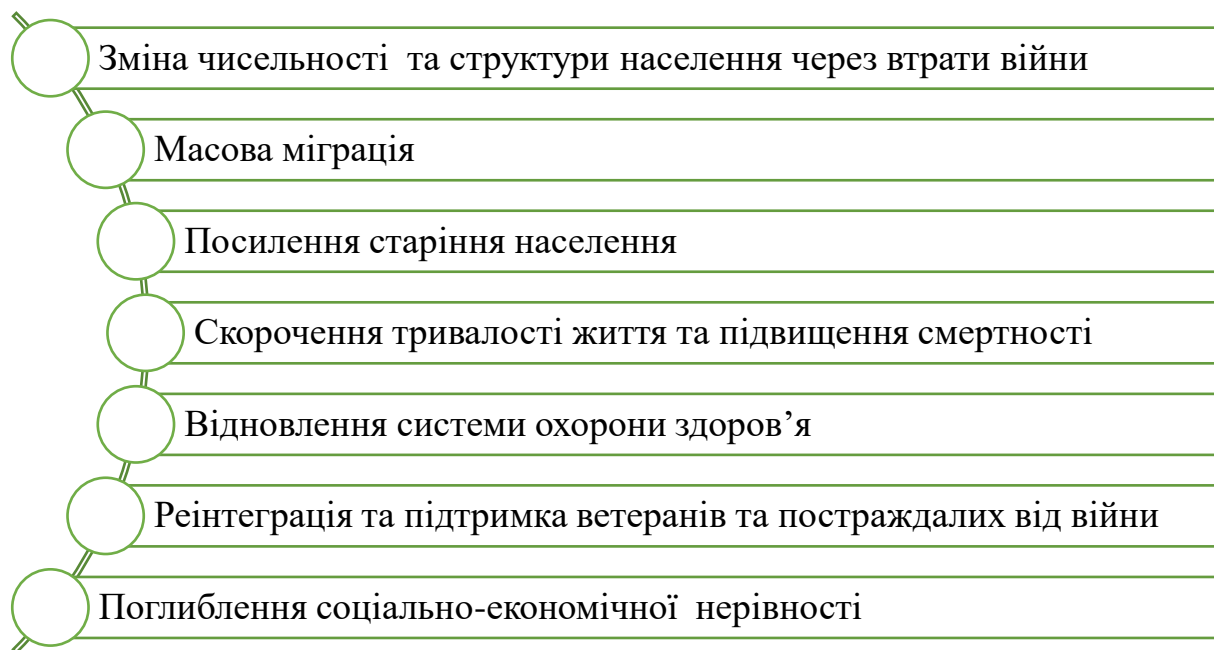

Рисунок 1. Виклики повоєнної демографічної політики

Війна призвела до значного скорочення чисельності населення через масову міграцію, загибель людей, поранення та зниження рівня народжуваності. Це впливає на демографічний баланс і створює потребу в адаптації політики до нових реалій. За даними ООН, понад 6,2 млн українців виїхали за кордон у пошуках безпеки та кращих умов життя (станом на 18.09.2024) [1]. За інформацією Міністерства соціальної політики України, ще понад 4,6 млн осіб є внутрішньо переміщеними особами [2]. Це спричинило зменшення робочої сили та демографічні дисбаланси в певних регіонах, а питання повернення мігрантів та їхньої реінтеграції стає важливим викликом.

Через низький рівень народжуваності (приблизно 0,9 дитини на одну жінку) та еміграцію працездатного населення частка осіб похилого віку у структурі населення зростає (28,9 % становлять люди у віці 60 років і більше). Це призводить до підвищеного навантаження на систему охорони здоров'я, соціальні програми та пенсійне забезпечення, що потребує впровадження комплексних заходів.

Війна та соціально-економічні наслідки спричинили зростання смертності як внаслідок прямих бойових дій, так і через погіршення умов життя, обмежений до-

ступ до медичних послуг, стрес та інші чинники, що скорочують тривалість життя (приблизно 57 років у чоловіків і 71 рік у жінок).

Повоєнна реформа охорони здоров'я має бути спрямована на покращення доступу до медичних послуг та створення умов для збереження і покращення здоров'я населення. Важливим викликом є розбудова інфраструктури та кадрового потенціалу охорони здоров'я, які були пошкоджені чи зруйновані під час війни.

Війна посилює соціально-економічну нерівність, що впливає на доступ до медичних, освітніх та соціальних послуг. Це створює додаткові труднощі для розробки демографічної політики, яка повинна враховувати потреби різних соціальних груп.

Забезпечення соціальних і медичних послуг для ветеранів, поранених та переміщених осіб стає критично важливим завданням. Це потребує спеціалізованих програм підтримки та адаптації.

Ці виклики вимагають перегляду та оновлення демографічної політики, що має стати інструментом для формування стійкого майбутнього. Ефективне вирішення цих питань є важливим складником у відновленні соціально-економічної інфраструктури, забезпеченні демографічної резильєнтності та сприянні довготривалому розвитку країни.

Наразі діє проект Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року [2], розроблений широким колом фахівців, зокрема фахівцями Міністерства соціальної політики України Інституту демографії та проблем якості життя НАН України. Метою стратегії є «забезпечення довгострокового відтворення населення України, зокрема і в несприятливих умовах (війни, епідемії, бідність, економічні кризи, екологічні та техногенні катастрофи), здатності людей адаптуватись до змін із збереженням та/або поліпшенням ключових соціально-демографічних характеристик» [2]. Важливим є те, що разом із основними стратегічними цілями, які спрямовані на покращення власне демографічних процесів (створення умов для підвищення народжуваності, підтримка сім'ї; зниження рівня передчасної смертності; забезпечення міграційного приросту населення) передбачено розвиток можливостей для якісного життя в Україні – основи для подолання негативних демографічних тенденцій, а також напрями адаптації соціуму до демографічного старіння та формування умов для активного довголіття.

Звичайно, передумовами для підвищення рівня народжуваності, зниження рівня смертності та повернення населення з-за кордону є створення комплексних умов, що забезпечують стабільність і перспективи для громадян. Насамперед це гарантії безпеки, які є ключовим фактором для відновлення довіри до життя в Україні. Важливим також є забезпечення доступу до житла, яке має бути доступним як для внутрішньо переміщених осіб, так і для тих, хто повертається з-за кордону.

Не менш важливою є наявність добре оплачуваних робочих місць, що стимулюватимуть економічну активність і сприятимуть підвищенню якості життя. Відбудова інфраструктури, зокрема медичних, освітніх та соціальних послуг, є вирішальним чинником для повернення населення і підтримки тривалого економічного та соціального відновлення.

Також важливу роль відіграють розвиток системи охорони здоров'я, забезпечення доступу до якісної медичної допомоги, а також впровадження програм соціальної підтримки для сімей з дітьми. Комплексний підхід до вирішення цих завдань стане ключовим для покращення демографічних показників у повоєнній Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Ukraine Refugee Situation. *UN*. 2024. URL: <http://surl.li/fgldzd>
2. Кількість зареєстрованих, облікованих ВПО. *Інформаційно-обчислювальний центр Мінсоцполітики*. 2024. URL: <https://www.ioc.gov.ua/analytics>
3. Стратегія демографічного розвитку України на період до 2040 року. *Міністерство соціальної політики України*. 2024. URL: <https://www.msp.gov.ua/projects/870>

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПОНЕНТІВ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Юрчишена Л. В.

*Донецький національний університет імені Василя Стуса,
Вінниця (Україна)*

e-mail: l.yurchishena@donnu.edu.ua

Економіка України потребує системної трансформації, що викликано її руйнацією в період COVID-19, воєнної агресії та повномасштабного вторгнення. Відповідно до Плану відновлення України [1], рушіями відновлення є трансформація пріоритетних секторів, міцний людський капітал та ефективна інфраструктура. Враховуючи виклики, євроінтеграційні та глобальні процеси, що інтегруються в економіку України, вважаємо, що наразі формується трансформаційна модель економічного розвитку України. Ця модель включає чотири ключові компоненти: людський капітал, інновації та дослідження, цифровізація, Green Deal, синергія яких спрямована на реалізацію Стратегії сталого розвитку України до 2030 року [2].

Враховуючи результати попередніх досліджень, що ґрунтуються на оцінці тенденцій та значенні показників, які характеризують компоненти людського капіталу, досліджень і розробок, інновацій трансформаційної моделі економічного розвитку України, виявлено ключові проблеми реалізації, їх причини та наслідки (рис. 1).

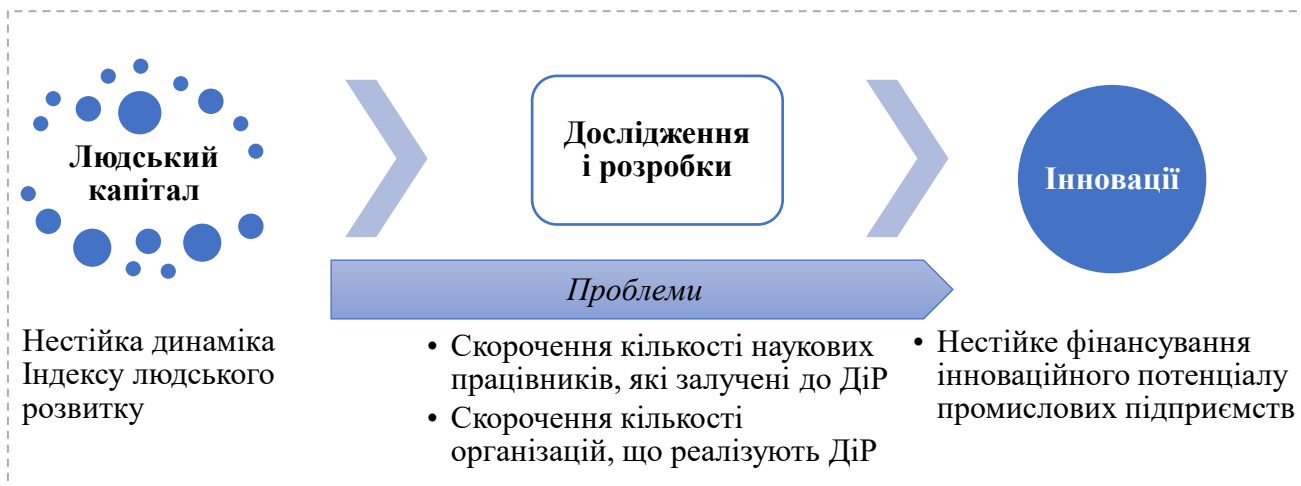

Рисунок 1. Проблеми реалізації компонентів трансформаційної моделі економічного розвитку України

Джерело: складено автором

Людський капітал за Індексом людського розвитку (HDI) [3] демонструє доволі високі позиції і перевищує середньосвітові значення, проте негативні наслідки для економічного розвитку країни обумовлені його нестійкою динамікою, особливо з 2014 р. Основними причинами таких змін є:

- негативний вплив COVID-19 та війни в Україні, що призводить до погіршення здоров'я населення, збільшення кількості людей з інвалідністю, зокрема серед чоловіків, зниження економічно активного населення, погіршення якості освітніх послуг;

- гендерна нерівність складників ІЛР, що знижує ефективність використання ресурсів, сприяє зростанню безробіття та соціальної нерівності;

- міграція населення за кордон та мобілізація чоловіків викликають кадровий голод у країні внаслідок відтоку високоінтелектуального капіталу, втрати людського потенціалу для економічного розвитку.

Вищезазначене уповільнює економічне зростання країни, знижує якість людського капіталу, обмежує розвиток інновацій та породжує соціальні проблеми. Обмеженість людського потенціалу створює довгострокові економічні труднощі, ускладнює здатність країни адаптуватися до національних та глобальних викликів.

Оцінка компоненти «дослідження та інновації» дала змогу виявити ключові проблеми:

1) скорочення кількості наукових працівників, залучених до їх виконання, причинами цього є:

- втрата цінності науковця й відтік «кадрового ядра» за кордон. Це призводить до зменшення інтелектуального потенціалу країни, що негативно впливає на розвиток нових технологій, цифровізацію (особливо в частині здатності використовувати цифрові послуги), інноваційну активність бізнесу та державних установ;

- скорочення та низький рівень витрат на дослідження і розробки (ДіР) у % до ВВП. Це обмежує можливість проведення досліджень через застарілу матеріаль-

ну базу, низьке фінансове забезпечення дослідників, що сповільнює науково-технічний прогрес (НТП) та може призвести до стагнації економіки;

2) скорочення кількості організацій, що реалізують ДіР, як наслідок зниження їх зацікавленості в дослідженнях через обмежені фінансові можливості, а саме:

– зменшення кількості наукових досліджень, продуктів та інновацій у різних галузях економіки, що знижує обсяг нових знань і призводить до сповільнення економічного розвитку країни, роблячи її вразливою до глобальних змін;

– гальмування економічного зростання країни, зокрема технологічного, інновацій, зниження конкурентоспроможності на вітчизняному та міжнародному ринках, що призводить до зменшення частки високотехнологічних товарів і послуг у структурі експорту;

– сповільнення якості життя населення, зокрема охорони здоров'я, екології, освіти, розвитку цифрових технологій тощо. Зазначене відбувається через недостатній розвиток науки і технологій, зниження рівня життя населення, посилення економічних та соціальних проблем.

Зменшення фінансування та державної підтримки ДіР призводить до сповільнення темпів економічного розвитку або, в іншому сценарії, до стагнації економіки.

Нестійке фінансування інноваційного потенціалу промислових підприємств зумовлено такими причинами:

- низька державна підтримка розвитку їх інноваційного потенціалу;
- зменшення частки фінансування інновацій завдяки коштам інвесторів-нерезидентів;
- зменшення можливостей бізнесу фінансувати інновації в умовах війни.

Ці фактори обумовлені таким:

– гальмування інноваційних процесів, зокрема технологічних, що є неможливим без належної державної підтримки та стимулів для інвесторів. Це призводить до зниження конкурентоспроможності підприємств. Сповільнення або відсутність інноваційного розвитку країни під час війни створює нерівні умови, порівняно з іншими країнами, які продовжують вкладати в інновації;

– зниження впливу промисловості на економічне зростання країни;

– втрата рейтингових позицій України в Глобальному індексі інновацій (ГІІ);

– стагнація інноваційного розвитку країни, зниження рівня життя населення.

Загалом ці чинники не є вичерпними і спричиняють стагнацію інноваційного розвитку України, зниження продуктивності та послаблення економічного зростання країни. Вони окреслюють загальне коло проблем і підкреслюють критичну роль держави та вищої освіти у формуванні трансформаційної моделі економічного розвитку України. Відсутність комплексних заходів з боку уряду, недоліки в системі вищої освіти, зокрема непередбачуваність і непослідовність дій уряду мо-

жуть не лише призвести до довготривалої стагнації, але й поставити під загрозу здатність України конкурувати на глобальній арені, забезпечувати якісне життя для свого населення та зберігати науково-технічний потенціал країни. Для подолання цих викликів необхідна скоординована державна політика, яка підтримує розвиток інновацій та підвищення кваліфікації фахівців, а також ефективна співпраця державного сектору, зокрема вищої освіти з приватним сектором і міжнародними партнерами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. План відновлення України. Національна рада з відновлення. 2022. URL: <http://surl.li/dunavd> (дата звернення: 10.06.2024).
2. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року. Проєкт-2017. URL: https://uu.edu.ua/upload/universitet/Strategiya_rozvitku/Strategiya_stalogo_rozvitku_Ukraini_2030.pdf (дата звернення: 12.06.2024).
3. Human Development Insights. URL: <https://hdr.undp.org/data-center/country-insights#/ranks> (дата звернення: 12.08.2024).

РОЛЬ CRM-СИСТЕМ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТІЙКОСТІ БІЗНЕСУ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Янчук Т. В.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: t.yanchuk@donnu.edu.ua

Війна та кризові ситуації ставлять перед бізнесом серйозні виклики, як-от втрата клієнтської бази, перебої у ланцюгах постачання, погіршення економічної стабільності та потреба швидкої адаптації до нових реалій. В таких умовах CRM-системи стають не лише інструментом для управління відносинами з клієнтами, але й засобом для підтримки бізнес-стійкості, забезпечення операційної безперервності та адаптації до нових умов. Актуальність цієї теми полягає у вивченні ролі CRM у збереженні бізнесу, особливо в умовах воєнних дій та інших кризових ситуацій.

Основною проблемою є те, що під час війни або інших форс-мажорних обставин компанії можуть втратити доступ до своїх клієнтів, порушуються звичні бізнес-процеси, а маркетингові стратегії потребують швидкого коригування. Без ефективного інструменту для управління клієнтськими відносинами компанії стикаються з загрозою втрати лояльних клієнтів та зниження доходів. Тому необхідно дослідити, як CRM-системи можуть допомогти зберегти та посилити зв'язки з клієнтами під час війни, а також адаптувати маркетингові та операційні процеси для підтримки бізнесу [1–3].

CRM-системи широко досліджуються як ключовий інструмент у бізнес-управлінні. Багато науковців та практиків сходяться в думці, що CRM є найшвидше

зростаючим сегментом бізнес-програмного забезпечення, особливо в контексті управління відносинами з клієнтами під час кризових ситуацій.

Деякі автори акцентують на тому, що під час кризи важливо не лише підтримувати контакти з наявними клієнтами, але й використовувати CRM-системи для аналізу поведінки ринку та прогнозування подальших дій, що дає змогу зберегти конкурентоспроможність навіть в умовах кризової ситуації.

CRM-системи стали невід'ємною частиною сучасного бізнесу ще до початку війни, коли компанії активно впроваджували інструменти для управління відносинами з клієнтами. Проте з початком війни в Україні їх роль стала ще важливішою, оскільки вони допомагають забезпечити безперервність бізнес-процесів навіть у складних умовах.

До війни, за даними досліджень IT Ukraine Association, приблизно 60 % компаній малого та середнього бізнесу використовували CRM-системи для управління відносинами з клієнтами. Проте після початку воєнних дій це число зросло до 75 %, оскільки компанії зіткнулися з необхідністю швидко адаптуватися до нових реалій, включно з переходом на віддалену роботу та перебоями у фізичних каналах продажів [1].

Однією з головних переваг використання CRM-систем під час війни є можливість підтримувати контакт із клієнтами, навіть коли традиційні канали комунікації можуть бути недоступними або менш ефективними. До війни CRM-системи використовувалися для підтримки клієнтської бази та персоналізації маркетингових кампаній, проте під час війни вони стали ще важливішими.

Наприклад, BAS CRM та KeyCRM, українські системи, дають змогу компаніям автоматично збирати дані про вподобання та поведінку клієнтів, а також використовувати ці дані для надання персоналізованих пропозицій. Під час війни це стало особливо актуальним, оскільки клієнти шукають підтримки та стабільності, а компанії можуть забезпечити це за допомогою спеціальних пропозицій або акцій, адаптованих до їхніх потреб.

До війни CRM-системи давали змогу автоматизувати комунікації з клієнтами, зокрема електронні розсилки, SMS-кампанії та обробку запитів через різні канали. Після початку воєнних дій ця функціональність стала критично важливою для бізнесу, оскільки компанії зіткнулися з необхідністю швидко адаптувати свої комунікації під нові умови.

Наприклад, за даними GfK Ukraine, приблизно 80 % компаній, які використовували CRM-системи до війни, змогли успішно адаптувати свої маркетингові комунікації в умовах воєнного часу завдяки автоматизації процесів. Це дало їм змогу швидко інформувати клієнтів про зміни в роботі, акції або нові продукти навіть у складних умовах [2].

Під час війни CRM-системи стали критично важливим інструментом для аналізу ринкових змін та прогнозування. В умовах нестабільності, коли поведінка

клієнтів може змінюватися щодня, можливість оперативного аналізу даних є критично важливою для бізнес-стійкості. Наприклад, за даними McKinsey, компанії, які використовували CRM-системи для аналізу та прогнозування під час кризових ситуацій, змогли зберегти до 15 % своєї клієнтської бази завдяки швидкій адаптації до нових умов [3].

Під час війни CRM-системи також стали важливим інструментом для координації гуманітарних ініціатив. Багато компаній та волонтерських організацій використовують CRM для організації допомоги постраждалим регіонам, збору ресурсів та управління волонтерською діяльністю. Наприклад, волонтерські організації можуть використовувати CRM-системи для координації зусиль між різними групами волонтерів, відстеження потреб у гуманітарній допомозі та управління контактами з донорами. Це дає змогу значно підвищити ефективність гуманітарної допомоги в умовах кризи.

Основні причини збільшення використання CRM-систем під час війни:

- потреба у швидкій адаптації до віддаленої роботи;
- забезпечення безперервності комунікації з клієнтами;
- підтримка високої залученості клієнтів через автоматизовані кампанії;
- потреба в аналізі ринкових даних та прогнозуванні для стабілізації бізнесу.

В підсумку викладеного наведемо табл. 1, яка систематизує основні причини використання CRM-систем під час війни.

Таблиця 1. Основні причини використання CRM-систем під час війни

Напрямок	Опис
Підтримка безперервності бізнесу	CRM-системи дають змогу зберігати дані про клієнтів у хмарі та забезпечують доступ до них незалежно від фізичного місця розташування працівників
Автоматизація комунікацій	CRM-системи дають змогу автоматизувати рутинні процеси, як-от відправлення повідомлень клієнтам, що допомагає підтримувати постійний контакт навіть під час кризи
Персоналізація пропозицій	Використання CRM дає змогу надавати клієнтам персоналізовані пропозиції на основі їхньої поведінки та потреб, що підвищує їх лояльність
Аналіз і прогнозування	CRM-системи надають інструменти для аналізу даних у реальному часі, що дає змогу компаніям швидко реагувати на зміни на ринку
Підтримка волонтерської та гуманітарної діяльності	CRM-системи допомагають ефективно організувати гуманітарну допомогу та координувати роботу волонтерських організацій

CRM-системи стали незамінним інструментом для підтримки стійкості бізнесу під час війни. Вони дають змогу компаніям не лише зберігати взаємодію з клієнтами, але й підвищувати їхню лояльність завдяки персоналізованим підходам. До того ж CRM-системи забезпечують автоматизацію процесів, оперативний аналіз даних та адаптацію бізнес-стратегій, що допомагає компаніям зберігати конкурентоспроможність навіть у найскладніших умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Звіти про використання CRM-систем у бізнесі до і після війни. *IT Ukraine Association*. URL: <https://itukraine.org.ua> (дата звернення: 12.09.2024).
2. Дослідження щодо автоматизації маркетингових процесів у малому та середньому бізнесі. *GfK Ukraine*. URL: <https://www.gfk.com> (дата звернення: 14.09.2024).
3. Аналітичні звіти про адаптацію бізнесу до кризових ситуацій і роль CRM. *McKinsey*. URL: <https://www.mckinsey.com> (дата звернення: 15.09.2024).

СЕКЦІЯ 4

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ЯК ВАЖЛИВА УМОВА СУСПІЛЬНОГО ДОГОВОРУ В УКРАЇНІ У ПОВОЄННІ ЧАСИ

Амелічева Л. П.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: amelicheva@donnu.edu.ua

Відновлення життєздатності України у повоєнні часи – вкрай важливий період державотворення та оновлення вітчизняного законодавства (і трудового також), під час якого посилюється відповідальна місія законотворця, науковців-правознавців, публічних службовців, юристів-практиків та ін.

На думку науковця-правознавця Б. Страшинського, з якою погоджується і автор, «укладаючи суспільний договір, ми встановлюємо відповідні правила функціонування суспільно-державного життя на засадах компромісу і загального розуму, тим самим формуючи підвалини усієї системи права» [1, с. 49–51].

У продовження цієї думки, вчені-правники В. Костицький та І. Костицька слушно зауважують, що «право є легітимізованим інтересом, результатом компромісу суспільних еліт, вираженого у партійних та корпоративних позиціях, концентрованого у правовій нормі, часто ухваленій законодавчим органом. Саме тут закладений договірний зміст права сучасного суспільства, що не відкидає можливості розгляду права як результату договору народу та держави (Суспільного Договору), матеріалізованого насамперед у конституції країни. Таким чином, право є Суспільним договором» [2, с. 45]. Право має на меті сприяти розв'язанню конфліктів, що виникають у процесі функціонування держави та взаємодії людей [3, с. 162]. Зокрема, ці конфлікти торкаються і трудової сфери, де знаходиться перетин інтересів держави, роботодавців і працівників. Під час воєнного стану відбувається суттєве обмеження трудових прав відповідно до Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 № 2136-IX, яке навіть після скасування цього стану буде ще «по інерції» впливати як на економіку й ринок праці України, так і на національне правове регулювання суспільно-трудових відносин.

Важливо вже зараз прогнозувати правове регулювання суспільно-трудових відносин як одну з основних умов суспільного договору в Україні у повоєнні часи. Сучасними вченими-філософами С. Пролєєвим та В. Шамрай від Aspen Institute Kyiv (української позапартійної громадської спілки, що підтримує становлення ціннісно-орієнтованого лідерства, сприяє розвитку культури діалогу та створює можливості для обміну ідеями) окреслені «червоні лінії» для українського суспіль-

ства після перемоги, які не можна перетинати під час оновлення суспільного договору у повоєнні роки, як-от корупція, централізація влади однією політичною силою або посадовою особою, домінування у суспільстві роз'єднуючих дискурсів, дискримінація (різні форми неприйняття інших громадян), обмеження свобод (зокрема права власності, свободи слова, права на працю).

Вказані вчені запропонували низку основних принципів, за якими треба оновлювати суспільний договір в Україні у повоєнні роки. Це такі принципи: 1) забезпечення максимальної свободи для розвитку особистості; забезпечення безпеки як пріоритету; забезпечення пріоритету спільного блага (розвиток державності, розвиток громади (населеного пункту), розвиток спільнот тощо); максимальне включення всіх груп населення до суспільного договору; вибіркоче включення до суспільного договору на особливих умовах пріоритетних груп, які створюють додану вартість для розвитку суспільства; викорінення бідності із забезпеченням максимального добробуту для максимальної кількості громадян; забезпечення справедливості (в юридичному та економічному сенсах) [4].

Спробуємо змодельювати, як буде вдосконалюватися правове регулювання суспільно-трудова відносин під час оновлення суспільного договору в Україні у повоєнні роки, базуючись на вказаних вище принципах.

Принцип забезпечення максимальної свободи для розвитку особистості у сфері праці буде проявлятися через забезпечення професійного навчання протягом життя як основи індивідуальної траєкторії розвитку працівника. Вже зараз робоча експертна група при Міністерстві економіки України розробляє проєкт нового Трудового кодексу та враховує цей принцип, який також відповідає сучасній концепції гідної праці [5].

Наступний принцип пріоритету забезпечення безпеки необхідно, щоб був закладений у проєкті Закону України «Про безпеку та здоров'я працівників на роботі», який наразі оприлюднений на сайті Міністерства економіки України й проходить етап громадського обговорення [6]. У цьому документі обов'язково треба передбачити безпекові заходи для працівників, які будуть працювати у післявоєнний період на звільнених від окупанта територіях і там, де проводилися активні бойові дії та відбулося накопичення великої кількості мінно-вибухових пристроїв. На жаль, це питання ніяк не вирішується у цьому проєкті сьогодні, необхідно це врахувати під час подальшого його опрацювання і реєстрації у Верховній Раді України.

Ще один важливий принцип забезпечення пріоритету спільного блага (розвиток державності, розвиток громади (населеного пункту), розвиток спільнот тощо) необхідно, щоб впроваджувався в життя на засадах різних видів діалогу (громадського, і, що важливо, у сфері праці – соціального діалогу). Варто зауважити, що вже зараз проводиться робота спеціально сформованою робочою групою під

егідою Національної служби посередництва і примирення з докорінного оновлення редакції Закону України «Про соціальний діалог в Україні», враховуючи найкращі трудові практики країн-членів ЄС [7].

Принцип максимального включення всіх груп населення до суспільного договору потребує особливої уваги під час удосконалення трудового законодавства у повоєнні роки, адже особливо важливим є встановлення соціально-трудогих гарантій для нового класу працюючих – прекаріату, зокрема платформних працівників. Для цього в стінах Верховної Ради України на експертному рівні відбувається вже суспільне обговорення ідеї прийняття нового закону про платформну зайнятість, адже робочі місця з цифровою підтримкою – це мейнстрім у трансформації зайнятості, що формує новий світ праці [8], особливо в повоєнні роки.

Вибіркове включення до суспільного договору на особливих умовах пріоритетних груп, які створюють додану вартість для розвитку суспільства, як ще один важливий принцип оновлення суспільного договору у повоєнні роки, на наш погляд, повинен впливати на удосконалення правового регулювання суспільно-трудогих відносин з працівниками у військово-промисловому комплексі, в аграрній та інформаційно-телекомунікаційній сферах. Праця саме в цих галузях економіки дає найбільшу додану вартість і може позитивно вплинути на зростання економіки та насиченість працівниками ринку праці, якщо значно зменшити податковий тиск і підвищити рівень оплати праці.

Принцип викорінення бідності із забезпеченням максимального добробуту для максимальної кількості громадян, на нашу думку, буде впливати на удосконалення соціально-захисного законодавства поступово. Адже підвищення рівня соціального захисту як працюючого, так і непрацюючого населення можливо проводити лише за умови зростання економіки у повоєнні роки. Цей принцип пов'язаний із держбюджетними витратами та впливає з концепції гідної праці, впровадження якої активно підтримується нашою державою.

Останній принцип забезпечення справедливості (в юридичному та економічному сенсах), що базується на боротьбі із корупцією, олігархією та централізацією влади, є наріжним для нового суспільного договору в Україні у повоєнні роки. Цей принцип пов'язаний із необхідністю запровадження нової формули розподілення ВВП нашої країни. За цією формулою левова частка доходу повинна розподілятися працівникам у вигляді оплати праці, формуючи заможний середній клас суспільства як запоруку благополуччя країни. На нашу думку, обговорення цієї формули можна здійснювати цивілізовано, шляхом проведення соціального і громадського діалогу, за умови, що відбудеться реальна інституалізація цих інститутів у нашій країні в повоєнні роки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Страшинський Б. Р. Принцип розумності в праві: теоретико-правові аспекти: дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 081 «Право» (08 – Право). Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Київ, 2022. 252 с.
2. Костицький В. В., Костицька І. О. Громадянське суспільство та правова держава як суб'єкти правотворення. *Соціологія права*. 2019. № 1–2. С. 42–48.
3. Чижов Д. А. Державний механізм забезпечення правового статусу особи як складової національної безпеки України (загальнотеоретична парадигма): дис. ... д-ра юрид. наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, 2024. 345 с.
4. Пролесєв С., Шамрай В. Ідея суспільного договору: джерела й призначення. *Суспільне мовлення*. 30.03.2023. URL: <http://surl.li/ckngsc>
5. Робоча група при Мінекономіки продовжує роботу над проектом нового Трудового кодексу. *Сайт Міністерства економіки України*. 23.08.2024. URL: <http://surl.li/envnup>
6. Про безпеку та здоров'я працівників на роботі: проект Закону України. *Сайт Міністерства економіки України*. 22.05.2023. URL: <http://surl.li/btsgao>
7. Про затвердження робочої групи з розробки нової редакції Закону України «Про соціальний діалог в Україні»: розпорядження Національної служби посередництва і примирення № 147-р від 25.08.2022. *Архів Національної служби посередництва і примирення за 2022 рік*.
8. Зміни у соціально-трудовах відносинах і нагальні проблеми соціальної політики: що можуть зробити науковці. *Прес-служба Апарату Верховної Ради України*. 23.10.2023. URL: <http://surl.li/lkakmh>

ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ ПРО ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ СПІЛЬНОГО ПРОЖИВАННЯ ОДНІЄЮ СІМ'ЄЮ БЕЗ РЕЄСТРАЦІЇ ШЛЮБУ

Атаманчук І. В.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: i.atamanchuk@donnu.edu.ua

Судова практика попередніх років свідчить про неухильне зростання кількості звернень до судів у справах про встановлення факту спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу. Кінцевою метою таких звернень зазвичай є отримання певних матеріальних благ: поділ майна, придбаного за час спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу як спільного сумісного; спадкування майна; призначення й отримання одноразової грошової допомоги за загиблого (померлого) військовослужбовця та інших виплат, зокрема страхових.

Згідно зі ст. 76 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Ці дані встановлюються письмовими, речовими і електронними доказами; висновками експертів; показаннями свідків. За змістом ст. 77–79 ЦПК України, належними є докази, які містять інформацію щодо предмета доказування.

Предметом доказування, за змістом ч. 2 ст. 77 ЦПК України, є обставини, що підтверджують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для роз-

гляду справи і підлягають встановленню під час ухвалення судового рішення. Тому до предмета доказування у справах про встановлення факту спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу входить встановлення таких фактів: спільне проживання однією сім'єю; спільний побут; взаємні права та обов'язки.

Доказами факту проживання однієї сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу є будь-які засоби, які свідчать про те, що між заявником та іншою особою мали місце фактичні шлюбні відносини. За видами фактичних обставин, на підтвердження яких вони спрямовані, докази можна умовно поділити на групи:

1. Докази, які підтверджують наявність факту спільного проживання однією сім'єю. Такими доказами можуть бути довідки з місця проживання, договір оренди житлового приміщення, свідчення свідків, свідоцтва про народження дітей, у яких чоловік записаний як батько, та інші, з яких вбачається, що подружжя вважали себе чоловіком та дружиною.

2. Докази, що свідчать про спільне ведення господарства, спільний бюджет. Такими доказами можуть бути спільна сплата рахунків, оформлення кредитів, докази про спільне придбання майна.

3. Докази, що свідчать про наявність взаємних прав та обов'язків, адже, як зазначено в ч. 2 ст. 3 Сімейного кодексу України (далі – СК України), сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки.

Судова практика вказує на те, що сам по собі факт спільного відпочинку сторін, спільна присутність на святах, пересилання відповідачем коштів на рахунок позивачки самі по собі, без доведення факту ведення спільного господарства, наявності спільного бюджету та взаємних прав і обов'язків, притаманних подружжю, не можуть свідчити про те, що між сторонами склались та мали місце, протягом вказаного періоду часу, усталені відносини, які притаманні подружжю (Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду у справі справа № 588/350/15 від 15 серпня 2019 року).

Для встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу суди враховують сукупність всіх доказів, які свідчать, що під час спільного проживання вони були пов'язані спільним побутом, мали спільні доходи та витрати, вели спільне господарство.

Так, у Рішенні Солом'янського районного суду м. Києва у справі № 760/22412/19-ц 13 січня 2020 року зазначено, що при встановленні факту наявності у осіб спільного побуту доцільно враховувати ознаки, визначені у понятті домогосподарства. Домогосподарство – це сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують та витрачають кошти. Суд бере до уваги усі докази, надані позивачкою, які

свідчать про її проживання однією сім'єю з чоловіком, наявності спільного побуту, спільних друзів, спільного відпочинку, придбання ними послуг та ведення спільного господарства.

Щодо встановлення належності майна на праві спільної сумісної власності, то судова практика виходить з того, що за відсутності правових підстав для задоволення позовних вимог про встановлення факту спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу відсутні і підстави, передбачені 74 СК України вважати майно таким, що належить на праві спільної сумісної власності сторонам, як жінці та чоловікові, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою.

У Постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду у справі № 588/350/15 від 15 серпня 2019 року наголошується, що, вирішуючи питання щодо правового режиму такого майна, суди мають встановити факти створення (придбання) сторонами майна внаслідок спільної праці, ведення спільного господарства, побуту, виконання взаємних прав та обов'язків, з'ясувати час придбання, джерело набуття (кошти, за які таке майно було набуто), а також мету придбання майна, що дає змогу надати йому правовий статус спільної сумісної власності.

У сучасній судовій практиці доволі багато звернень, що пов'язані з призначенням й отриманням одноразової грошової допомоги за загиблого (померлого) військовослужбовця. Для вирішення питання щодо отримання таких виплат особами, які проживали разом із військовослужбовцем до його призову в ЗСУ, та який загинув (помер), захищаючи Батьківщину, необхідне встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу, тому предмет доказування залишається типовим для подібних справ. Суди, розглядаючи такі справи, виходять з того, що проходження чоловіком військової служби, реєстрація та постійне проживання у військовій частині не можуть свідчити про те, що сторони не перебували у фактичних сімейних відносинах, оскільки вказують лише на виконання ним військового обов'язку (Постанова Верховного Суду від 23 вересня 2019 року у справі № 279/2014/15-ц).

Велика Палата Верховного Суду 23 січня 2024 року у справі № 523/14489/15-ц зазначила, що у справах позовного провадження факт проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу, як і інші юридичні факти, належить до предмета доказування і підлягає встановленню під час ухвалення судового рішення, якщо цей факт пов'язаний з будь-якими заявленими позовними вимогами. Суд зобов'язаний встановити наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи (ст. 76 ЦПК). Вимога про встановлення факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу може бути вирішена в порядку окремого судового

неповного цивільного судочинства, що передбачено розділом IV ЦПК України, у випадку, якщо між сторонами не існує спору. Якщо під час розгляду справи у порядку окремого провадження виникає спір про право, який вирішується в порядку позовного провадження, суд залишає заяву без розгляду і роз'яснює заінтересованим особам, що вони мають право подати позов на загальних підставах.

ВІДНОВЛЕННЯ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНИ ПІСЛЯ ВІЙНИ

Бахур О. В.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: o.bakhur@donnu.edu.ua

З часу захоплення російськими диверсійними групами міст Донецької та Луганської областей екологічна ситуація в Україні почала погіршуватися, однак критичних масштабів набула з початку повномасштабного вторгнення росії в Україну. Наслідки заподіяної довкіллю шкоди населення України відчуває вже зараз, проте реальні масштаби втрат екосистем можливо буде спрогнозувати лише після повної деокупації наших територій.

Планування відновлення довкілля треба розпочинати вже зараз, навіть попри те, що бойові дії тривають. Це дасть змогу уникнути довготривалих негативних наслідків для екосистем і забезпечити країні можливість повернутися до сталого розвитку.

Першим етапом має бути оперативна оцінка гуманітарних потреб, оскільки війна руйнує не лише інфраструктуру, а й створює загрози для життя та здоров'я населення. Після цього важливо провести детальну оцінку екологічних збитків, спричинених воєнними діями, що включатиме дослідження стану ґрунтів, водних ресурсів, повітря та біорізноманіття, що допоможе створити точну картину масштабів руйнувань.

Розробка стратегії відновлення екології повинна охоплювати як короткострокові, так і довгострокові завдання. У короткостроковій перспективі необхідно зосередитися на ліквідації найбільш небезпечних наслідків, як-от хімічні забруднення, розмінування територій, очищення річок і водойм. Довгострокові завдання включатимуть відновлення лісів, відновлення природоохоронних територій, а також підтримку програм зі сталого розвитку та боротьби зі зміною клімату.

У зв'язку з масштабами руйнувань і складністю завдань, Україні необхідна потужна міжнародна підтримка. Організації, зокрема Світовий банк, Європейський Союз, Організація Об'єднаних Націй і Міжнародний валютний фонд, можуть зіграти ключову роль у фінансовій, технічній та експертній підтримці процесу відновлення.

З часів радянської влади у людей сформувалося егоцентричне ставлення до природи, з якої людина може необмежено використовувати ресурси та здійснювати свою діяльність без оцінки впливу на довкілля. Це впливало на особисте ставлення людини до довкілля, як до чогось другорядного, про вплив на яке не варто задумуватись. Відтак одним із принципів відновлення України повинна стати систематична робота над зміною способу мислення, підвищенням екосвідомості громадян та тренуванням корисних звичок.

Відродження України після руйнівної війни – це унікальна можливість для переходу на екологічно орієнтований розвиток економіки та суспільства, що передбачає раціональне використання природних ресурсів для того, щоб зберегти природу, знизити рівень забруднення навколишнього середовища та більш ефективно використовувати джерела енергії. Зелена економіка повинна бути низьковуглецевою та енергоефективною, природоорієнтованою, мати ефективне та чисте виробництво, збалансоване споживання та базуватися на таких засадах: спільна відповідальність, інноваційність, співпраця, солідарність, гнучкість та взаємозалежність. Розвиток має бути сфокусований на розширенні можливостей та вибору для національної економіки з використанням цільової та відповідної фіскальної політики [1].

Під час відновлення України необхідно активно залучати нові можливості. Для відновлення промислових об'єктів варто впроваджувати кліматично нейтральні технології, встановлювати сучасні фільтри, змінювати лінії виробництва. Для відновлення інфраструктури також можна використовувати безпечні промислові відходи та відходи руйнації. До того ж можна відновлювати міста з вертикальним озелененням, дощовими садками та альтернативними джерелами енергії.

До повномасштабного вторгнення Україна орієнтувалась на Європейський «зелений» курс, проте в реальності досягти його цілей було фактично неможливо. Оскільки необхідність реновацій критична, ця мета стає більш реалістичною. Сформувавши нову візію та засади відбудови, є можливість створити екологічно дружню країну, у якій потреби суспільства враховуватимуть можливості довкілля [2].

Досвід для відновлення України можна винести з наслідків як воєн, так і стихійних лих. Найсвіжіші приклади з повоєнної відбудови – Ірак та Афганістан – нерелевантний досвід для України через політичні та соціокультурні фактори.

Більш актуальний досвід можна запозичити з трансформаційної відбудови Західної Європи після Другої світової війни, Східної Європи після Холодної війни, Західних Балкан після розпаду Югославії і Кувейту після війни у Перській Затоці. Базова формула з відбудови складається з початкового капіталу, безпекових гарантій, проведення реформ і основної частини фінансування, зокрема інвестицій.

Відбудову України також можна порівняти з відновленням після стихійних лих, як-от пожежі, землетруси, цунамі та урагани. Руйнування від стихійних лих відкриває можливості будівництва сучасної інфраструктури – нової та енергоефективної.

Фінансова система має бути готовою до прийому допомоги, а командна структура для контролю за донорами – впорядкованою. Найуспішніші приклади відновлення після катастроф і катаклізмів надавали пріоритет і безпосереднє залучення постраждалих громад до процесів вирішення проблем і ухвалення рішень [3, с. 7].

Важливе значення у мобілізації фінансових ресурсів і забезпеченні потреб країн, що розвиваються, для досягнення сталого розвитку, мають міжнародні фінансові інститути та установи ООН, зокрема Програма розвитку ООН (ПРООН), створена у 1965 році з метою підтримки і доповнення національних зусиль, що докладаються країнами-одержувачами допомоги під час вирішення найбільш суттєвих проблем їх економічного розвитку, та сприяння їх соціальному прогресу, підвищенню рівня життя.

Україна співпрацює з ПРООН з 18 червня 1993 року згідно з базовою угодою про спрямування допомоги ПРООН Україні. ПРООН працює у партнерстві з Урядом України, іншими агентствами ООН, організаціями, що займаються питаннями розвитку, громадянським суспільством та місцевими громадами, допомагаючи знаходити рішення для глобальних і національних викликів у сфері розвитку через впровадження низки ініціатив, що базуються на досвіді ПРООН та порівняльному аналізі [4].

Наразі діє спільний проєкт ЄС-ПРООН «Підтримка якнайшвидшого відновлення у місцевостях України, що постраждали від війни». Проєкт спрямований на очищення територій від відходів руйнувань та вибухонебезпечних предметів, зменшення екологічних ризиків і ризиків для здоров'я, а також відновлення основних комунальних послуг. У співпраці з національними та місцевими органами влади проєкт надає обладнання, проводить заходи з розбудови потенціалу та безпосередньо реагує на потреби постраждалих від війни громад, дотримуючись принципу «зеленого» відновлення. Мета проєкту – створити безпечні умови життя для цивільного населення у цільових регіонах, забезпечити сприятливі умови для повернення переміщених осіб та пришвидшити відновлення громад [5].

ПРООН допомагає Україні зміцнити її потенціал, а також вирішувати ці проблеми на загальнонаціональному, регіональному рівнях і на рівні громади, популяризуючи та розповсюджуючи найкращі практики, надаючи консультації щодо інноваційних підходів в екологічній політиці і закладаючи партнерські відносини шляхом впровадження пілотних проєктів.

Відбудова навколишнього середовища України має вирішальне значення не тільки для самої країни, але й для всієї Центральної та Східної Європи, а також

для стабільності в демократичному світі. Невідновлена Україна може призвести до нестабільності у регіоні Центральної та Східної Європи з довгостроковими гуманітарними, політичними та безпековими наслідками для сусідніх країн. Зважаючи на це, вільні та демократичні країни повинні об'єднати зусилля, спрямовані на відродження економіки України у довгостроковій перспективі.

Дійсно, наслідки екоциду, спричиненого агресією росії на території України, є однією з найсерйозніших проблем післявоєнного відновлення країни. Масштаб екологічних збитків важко переоцінити – війна завдала значної шкоди не лише інфраструктурі, але й природним ресурсам. Руйнування промислових об'єктів, забруднення ґрунтів, водних ресурсів, пошкодження лісових масивів і природоохоронних територій призвели до серйозних екологічних катастроф, наслідки яких українці відчуватимуть протягом багатьох десятиліть. Тому екологічна відбудова стане одним із ключових складників післявоєнного відновлення України. Міжнародна спільнота повинна розуміти, що екологічна криза, спричинена війною в Україні, може мати довгострокові глобальні наслідки, включаючи зниження біорізноманіття, підвищення ризику стихійних лих. Підтримка міжнародних організацій, урядів та екологічних ініціатив є критично важливою для того, щоб впоратися з наслідками війни та відновити екологічну рівновагу. Спільні зусилля України та міжнародної спільноти допоможуть забезпечити не лише відбудову зруйнованих територій, а й побудову стійкої та екологічно чистої країни для майбутніх поколінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Денисенко С. «Зелений курс» відновлення України – щоб відбудувати екологічніше. *Антикризовий медіа-центр – Антикризовий медіа-центр, Краматорськ*. 06.09.2024. URL: <https://acmc.ua/zelenyj-kurs-vidnovlennya-ukrayiny-shhob-vidbuduvaty-ekologichnishe-nizh-bulo/> (дата звернення: 16.09.2024).
2. Белоусова К. Екоактивісти запропонували 6 кроків для відновлення природи України після війни. *ЕкоПолітика*. 09.01.2023. URL: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/ekoaktivisti-zaproponovali-6-kroktiv-dlya-vidnovlennya-prirodi-ukraini-pislya-vijni/> (дата звернення: 17.09.2024).
3. Колесніченко О. Міжнародний досвід відновлення та відбудови держав і регіонів після військових конфліктів та екологічних катастроф: висновки для України. *Економічна правда*. 17.05.2023. URL: https://analytics.intsecurity.org/wp-content/uploads/2024/01/Ukr_EPrawda_12_Recovery.pdf (дата звернення: 17.09.2024).
4. Про нас. *UNDP*. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%BD%D0%B0%D1%81> (дата звернення: 17.09.2024).
5. Підтримка якнайшвидшого відновлення у місцевостях України, що постраждали від війни. *UNDP*. 2024, червень. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/projects/pidtrymka-yaknaushvydshoho-vidnovlennya-u-mistsevostyakh-ukrayiny-shcho-postrazhdaly-vid-viyny> (дата звернення: 17.09.2024).

ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВНУТРІШНІХ ІНВЕТОРІВ У СФЕРІ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Беляневич О. А.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: belyanevych.helen@gmail.com

Діяльність небанківських фінансових установ є важливим чинником розвитку економіки, яка сприяє створенню й розвитку виробничих об'єктів і об'єктів соціальної інфраструктури, вирішенню соціальних завдань, тому контроль за акумуляцією та перерозподілом фінансових ресурсів всередині країни в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення, масштаби якої нам ще поки невідомі, мають розглядатися як один з важливих елементів національної безпеки у сфері економіки, а послаблення контролю – як загроза публічному порядку і фундаментальним національним інтересам, визначеним Законом України «Про національну безпеку України». Повоєнне відновлення України потребуватиме значних інвестицій, причому зазвичай наголос ставиться на залученні іноземних інвестицій та гарантії їх захисту. Водночас значний потенціал мають внутрішні інвестиції, адже, на відміну від зовнішніх інвесторів, які в несприятливих умовах можуть виводити інвестиції з країни, внутрішні інвестиції залишаються в країні і мають розглядатися законодавцем як важливий фактор розвитку економіки. Так, сама можливість корпоративного інвестування свого часу дала поштовх стрімкому розвитку приватного корпоративного сектору та приватизації державних підприємств через їх корпоратизацію (яка, втім, до очікуваних результатів загалом не привела, зокрема й через недосконалість і непродуманість нормативного забезпечення). Інститути спільного інвестування як альтернатива традиційним формам заощадження коштів (їх зберіганню на депозитах у банківських установах або самостійному інвестуванню коштів на фондовому ринку) сприяють акумуляції коштів фізичних та юридичних осіб і їх залучення в інвестиційну діяльність шляхом розміщення в цінні папери емітентів-суб'єктів господарювання та інші об'єкти інвестиційної діяльності. Завдяки об'єднанню в інвестиційні фонди коштів розрізаних дрібних інвесторів фінансовий посередник, який управляє ними на професійних засадах, може інвестувати кошти ефективніше, ніж індивідуальний інвестор, завдяки чому підвищується рівень дохідності вкладеного капіталу, хоча і зростає ризиковість вкладення порівняно, наприклад, із розміщенням коштів у депозит у банку. Важливою сферою інвестування пенсійних накопичень громадян, яка має шанс розвинутися лише з масштабною реформою системи пенсійного забезпечення, має розглядатися діяльність недержавних пенсійних фондів. Втім на цей час недержавні пенсійні фонди в Україні стабільно не працюють через низьку фінансову грамотність громадян, недостатній рівень їх поінформованості, відсутність ефективних механізмів виведення з ринків проблемних фінансових установ, які не виконують

свої зобов'язання перед учасниками недержавного пенсійного забезпечення, чим створюють суттєві системні ризики [1, с. 373]. На цей час до тих проблем функціонування ринків небанківських фінансових послуг в Україні, які певний час накопичувались до початку широкомасштабного вторгнення РФ в Україну і які загострилися в умовах війни, додалися нові виклики, пов'язані з агресією та важкими економічними втратами країни і значним ускладненням демографічної ситуації. Тому повоєнне відновлення України потребуватиме функціонування ефективних механізмів формування фінансових ресурсів на ринку капіталу, страхових і інвестиційних послуг, причому кожен з цих ринків має свою специфіку та системні ризики.

Якщо узагальнити те спільне, що притаманне цим ринкам, можна виділити кілька основних напрямів забезпечення прав внутрішніх інвесторів на основі імплементації актів Європейського Союзу у цій сфері. **Перший напрям** – це забезпечення інституційної спроможності регуляторного органу та ефективного державного контролю за діяльністю цих ринків. Законом України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» від 14 грудня 2021 р. Національному банку України в межах виконання вимог МВФ щодо «спліту» були передані невластиві центральному банку функції нагляду за небанківськими фінансовими установами. І хоча наразі сам регулятор оцінює свою діяльність у цій сфері позитивно, можна відзначити послаблення регуляторних вимог з боку НБУ, а також НКЦПФР, зокрема в частині спрощення процедури доступу фінансових компаній на ринок фінансових послуг шляхом зменшення вимог щодо легалізації таких компаній. Як в умовах війни України за незалежність та з огляду на вимоги санкційного законодавства, Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», так і в період повоєнного відновлення законодавець не повинен допускати будь-якого впливу на акумуляцію і перерозподіл фінансових ресурсів в країні з боку власників істотної участі / кінцевих бенефіціарних власників країни-агресора.

Другим основним напрямом має бути захист прав, насамперед інформаційних, клієнтів ринків небанківських фінансових послуг та подолання цифрової бідності громадян України, створення компенсаційних механізмів на засадах справедливості з метою гарантування повернення пенсійних активів та їх доходності за об'єктами інвестування у сфері недержавного пенсійного забезпечення [1, с. 364]. Нормами ст. 6 Закону України «Про фінансові послуги і фінансові компанії» на цей час визначено інформаційні права клієнта перед та під час отримання фінансової / посередницької послуги. Водночас у зазначеній статті закріплено і обов'язки клієнта щодо відповідального обрання послуги, ознайомлення з інформацією про умови та порядок її надання, врахування власних можливостей щодо вико-

нання взятих на себе зобов'язань у зв'язку з отриманням такої послуги, отримання у разі необхідності від надавача послуги роз'яснення умов надання послуги перед її отриманням. У відносинах клієнтів із небанківськими фінансовими установами, які пропонують доволі складні інвестиційні продукти, яскраво виражені (принаймні в багатьох випадках) договірні диспропорції, в яких контрагент фінансової установи (як фізична особа, так і інший суб'єкт господарювання) можуть не мати з нею рівної ділової компетентності та не обізнані зі специфікою функціонування того чи іншого ринку небанківських фінансових послуг. Конституційний Суд України вважає, що держава, встановлюючи законами України засади створення і функціонування грошового та кредитного ринків (п. 1 ч. II ст. 92 Конституції України), має підтримувати на засадах пропорційності розумний баланс між публічним інтересом ефективного перерозподілу грошових накопичень, комерційними інтересами банків щодо отримання справедливого прибутку від кредитування і охоронюваними законом правами та інтересами споживачів їх кредитних послуг [2]. Тому, враховуючи сформовані у законодавстві України правові механізми захисту прав клієнтів банківських послуг як слабкішої сторони у відносинах із банком (у вигляді імперативних норм, які регулюють питання, зокрема форми кредитного договору, його укладення, обмеження відповідальності, права на відмову споживача від договору про споживчий кредит, обмеження відповідальності споживача тощо), елементами правового захисту споживачів ринків небанківських фінансових послуг мають бути: 1) встановлення уповноваженими державними органами, які здійснюють контроль за господарською діяльністю у цій сфері, Типових правил імперативного характеру як актів публічного права, обов'язкових для фінансових установ; 2) усталеною судовою практикою, яка має ґрунтуватися насамперед на принципах справедливості, добросовісності і розумності, пріоритетності захисту прав клієнта, презумпції тлумачення змісту договору на користь слабкішої сторони.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Шовкопляс Г. М. Господарсько-правовий контроль на ринках небанківських фінансових послуг: дис. ... д-ра юрид. наук спеціальності 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право. Київ, НДІ приватного права і підприємництва НАПрНУ. 2024. 433 с.
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Степаненка Андрія Миколайовича щодо офіційного тлумачення положень пунктів 22, 23 статті 1, статті 11, частини восьмої статті 18, частини третьої статті 22 Закону України «Про захист прав споживачів» у взаємозв'язку з положеннями частини четвертої статті 42 Конституції України (справа про захист прав споживачів кредитних послуг) від 10 листопада 2011 року № 15-рп/2011.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВОВОГО ПРИНЦИПУ СВОБОДИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Гоцуляк Ю. В.^{1*}, Бондарчук Я. П.²

^{1,2}Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)

*e-mail: y.hotsulyak@donnu.edu.ua

Принцип свободи є засадничим для правової реальності, тому навіть у деструктивних, надзвичайних для права умовах його зміст обов'язково має бути наявний.

Згідно з Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, не можуть бути обмежені за будь-яких обставин чотири права: «заборона катувань, заборона рабства, заборона покарання без закону, право не бути притягненим до суду або покараним двічі» [1, с. 317]. З цього переліку вже видно особливу цінність принципу свободи, який навіть за необхідності впровадження певних обмежень не може бути спотворений за змістом, а саме заборона рабства, тобто явища, яке є протилежністю свободи, а також неможливості незаконного її позбавлення. Попри те, що окремі свободи людини не є абсолютними, сам принцип свободи залишається за змістом тим же, може бути звужений його обсяг, але не зміст. Заперечити свободу через легалізацію рабства неможливо за жодних умов.

Конституція України дає більш широкий перелік абсолютних прав, що не підлягають обмеженню: право на життя, право на шлюб, право на свободу та особисту недоторканість, право на повагу гідності, право змінити громадянство, право на судовий захист та оскарження рішень, дій, бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, право на професійну правничу допомогу тощо [1, с. 318]. Отже, можна дійти висновку, що вказаний перелік абсолютних прав та свобод відрізняється їх значною соціальною цінністю, однак вони не мають такого регулятивного значення для правопорядку в умовах надзвичайної ситуації, їх забезпечення не впливає суттєво на національну безпеку так, як свобода пересування. Втім абсолютний характер цих прав в умовах збройного конфлікту вимагає додаткового тлумачення, оскільки певні обмежувальні заходи сприймаються суспільством не як обмеження, а як порушення.

Важливим є також положення Конвенції про захист прав та основоположних свобод щодо відступу від зобов'язань під час надзвичайної ситуації. Згідно зі ст. 15, «під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, держава може відступати від зобов'язань, взятих вказаною Конвенцією в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом» [2]. Відтак міжнародне право закріплює офіційно підстави для обмеження свободи – війна або інша суспільна небезпека, що загрожує життю нації. Відступити від свободи людини можна лише у разі реальної загрози самому існуванню людини, причому не окремої

людини, а цілої нації. Логіка такого положення полягає в тому, що свобода не може нормально розгортатись та реалізовуватись у соціальній реальності в умовах війни чи значної суспільної небезпеки, а тому допускається її обмеження задля вищої суспільної цінності.

Позиція ЄСПЛ щодо ст. 15 є такою: «...завжди коли заявник скаржиться на те, що його права за Конвенцією були порушені протягом періоду відступу від зобов'язань, Суд спочатку перевіряє, чи можуть вжиті заходи бути виправдані відповідно до основних статей Конвенції; і лише якщо вони не можуть бути виправдані таким чином, Суд переходить до визначення того, чи був відступ від зобов'язань» [3; 4; 5]. Навіть за наявності такої вагомої підстави, як війна чи суспільна небезпека, що загрожує життю нації, заходи щодо обмеження свободи людини не можуть бути довільними чи свавільними, вони мають бути виправдані і мінімально необхідні для застосування у конкретних умовах.

Згідно зі ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права «під час надзвичайного становища в державі, допускається відступ від зобов'язань в мірі, в якій це диктується гостротою становища, при умові, що такі заходи не є несумісними з їх іншими зобов'язаннями за міжнародним правом і не тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження» [6]. Вчергове переконуємось, що обмеження свободи у сучасній парадигмі прав людини цілком допустиме як виключна міра за умови настання надзвичайного до достатньої гостроти становища. Тут на перший план виходить саме регулятивна цінність принципу свободи, адже її обмеження певною мірою та за певних обставин теж може складати правове благо.

В умовах збройного конфлікту держава має дотримуватися принципу непопорушності мінімальної свободи, що полягає у принциповій неможливості за будь-яких обставин позбавлення людини статусу вільної, гідної власної природи особистості з вільним світоглядом. Обмеження свободи не можуть оминати вказаний принцип задля збереження набутих правових цінностей.

Обмеження свободи повинні мати свої підстави та відповідати критеріям, тоді як порушення свободи не може мати жодних критеріїв. Сучасна правосвідомість нерідко сприймає окрему поведінку з боку органів влади, особливо, які наділені повноваженнями застосовувати примус, обмежувати чи позбавляти волю не як обмеження, а як порушення свободи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Горещкий О. В. Обмеження прав та свобод людини під час воєнного стану. *Свобода, безпека та незалежність: правовий вимір*: матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Національний авіаційний університет, 24 лютого 2023 р.). Київ, 2023. С. 316–319.

2. Конвенція про захист прав і основоположних свобод (Європейська Конвенція з прав людини) 1950 р., ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. Посібник зі статті 15 Європейської конвенції з прав людини. Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації. Європейський суд з прав людини. 2016. 14 с. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_15_ukr

4. «Austin та інші проти Сполученого Королівства». Рішення ЄСПЛ. Заяви №№ 39692/09, 40713/09 та 41008/09, від 15.03.2029 р.

5. Lawless проти Ірландії Рішення ЄСПЛ від 01.07.1961 р.

6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р., ратифікація від 19.10.1973. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

ДОКАЗОВА МЕДИЦИНА ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ПРИНЦИП МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

Гуцуляк О. І.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)

e-mail: o.bagriy@donnu.edu.ua

Повоєнна відбудова України є наразі надзвичайно актуальною темою і в доктринальних розробках, і у державному стратегічному плануванні. Серед національних програм Плану відновлення України важливе місце займає модернізація системи охорони здоров'я (далі – СОЗ) [1]. Звісно, всеохопний характер відновлення країни має зачепити і медичну галузь. Однак однієї регенерації від наслідків війни тут буде замало [2].

Одним із проєктів нацпрограми повоєнної відбудови є утворення національної інституції з питань якості в охороні здоров'я і безпеки пацієнтів та забезпечення регулярної зовнішньої оцінки діяльності закладів ОЗ з публікацією результатів та впровадження системи забезпечення якості в охороні здоров'я на всіх рівнях. Якість медичних послуг насамперед пов'язана з обґрунтованістю дій медичних працівників, із доцільністю і виправданістю методів діагностики та лікування з погляду інтересів саме пацієнтів, тобто – з доказовістю, і це в контексті поточного дослідження презюмується.

Необхідною і базовою умовою успішного реформування системи охорони здоров'я в Україні загалом Міністерство охорони здоров'я України також визнає ключову роль широкого впровадження доказової медицини. Це справедливо і для повоєнного відновлення, можливо, навіть більшою мірою, ніж колись, оскільки витрати з бюджету і без того дефіцитних коштів на відшкодування вартості лікарських засобів, які не мають доведеного профілю безпеки та ефективності, – однозначно недоречні.

Вивченням різних аспектів і правових проблем реформування системи охорони здоров'я в Україні присвячено наукові праці низки дослідників, як-от А. Барзилович, Д. Белов, С. Буга, Ю. Вітрова, Л. Дешко, П. Іванчов, Б. Логвиненко, І. Майданик, Г. Миронова, І. Пирога, І. Сенюта, С. Стеценко та ін. Проте необхід-

ність зробити саме доказову медицину не лише одним із принципів, а вихідною засадою і Основ законодавства про охорону здоров'я, і ліцензійних умов провадження діяльності з медичної практики, відстоюється на доктринальному рівні недостатньо.

Ми живемо в еру найкращої медицини за всю історію людства. Однак навіть зараз у суспільстві точаться суперечки щодо підходів та методик отримання знань про здоров'я людини, і все ще багато людей страждає від невиліковних хвороб. Через це пацієнти та їхні рідні вдаються до різноманітних способів лікування, зокрема тих, що не довели своєї ефективності або є відверто шкідливими. Водночас населення в широкому сенсі може не усвідомлювати марність застосування таких підходів, адже не розуміє принципу доказовості [3].

Доказова медицина (англ. *evidence-based medicine*) у світі сучасної медицини – це релігія для медиків, що визначає шлях лікування кожного пацієнта. Зустрічається теза, що «на відміну від традиційної, доказова медицина – не лише поєднання теоретичних знань та досвіду спеціаліста, але й наявність новітніх і достовірних клінічних досліджень щодо лікування подібних захворювань у світі». У цьому твердженні не погодитися хочеться хіба що з протиставленням доказової медицини певній «традиційній», адже доказова медицина в жодному разі не є альтернативною. Це якраз найбільш традиційна, офіційна медицина, але з використанням виключно принципу достовірності, дослідженості, обґрунтованості. Найбільш підходящим синонімом «доказової» медицини здається прикметник «адекватна».

Доказова медицина має на меті створення таких методів, які були б максимально ефективними та безпечними під час лікування.

Отже, впровадження доказової медицини – один із ключових моментів успішності реформування системи охорони здоров'я в Україні. У час, коли Україна стала на шлях європейського розвитку, особливо необхідно залучати найкращі світові практики у сфері охорони здоров'я [4].

Варто пам'ятати, що наприкінці 2012 року в Україні офіційно започатковано процес стандартизації медичної допомоги, в основу якого покладено створення медико-технологічних документів, що базуються на засадах *доказової медицини* з урахуванням найкращих світових практик. У Ліцензійних умовах провадження господарської діяльності з медичної практики зазначається, що ліцензіати зобов'язані надавати медичну допомогу, медичні послуги з використанням методології *доказової медицини* на основі підтвердження їх *надійності та доведеності* (підпункт 13 пункту 13 Постанови КМУ від 2 березня 2016 року № 285).

Навіть питання фінансування пов'язане з доказовістю, адже, як зазначається у Спільному звіті ВООЗ та Світового банку: «Найбільш складним питанням є контроль витрат на відшкодування лікарських засобів у разі амбулаторного лікування.

Можуть використовуватися різні методи, наприклад покладання на місцеві мережі надавачів послуг відповідальності за розпорядження бюджетом на призначення (рецепти), що виписуються в рамках місцевої ПМД, а також за надання зворотного зв'язку, заснованого на *доказових даних*, лікарям, які виписують ці рецепти» [5, с. 11]. Тобто йдеться про використання коштів на недоказові методи лікування, на лікарські засоби, що не мають доведеного профілю безпеки та ефективності.

Також до запровадження програми «Доступні ліки» у 2017 році з чітким і ретельно підібраним переліком лікарських засобів (Наказ Міністерства охорони здоров'я № 180) наявність лікарських засобів, що забезпечувалися державним коштом, довільно регулювалася традиційною системою бюджетування та розподілу. Це створило, в поєднанні зі *слабким ґрунтуванням призначень на доказових даних*, серйозні фінансові бар'єри та перешкоди в доступі, особливо для малозабезпечених груп населення [5, с. 66].

Висновки здаються очевидними. У державі, що знаходиться у стані повномасштабної війни із країною-агресором, медична сфера є критично важливою. Водночас закупівля недоказових лікарських засобів, використання недоказових методів лікування, реабілітації, навіть психологічної допомоги може мати фатальні наслідки в усіх сенсах. Наразі українське законодавство вже визнає доказові методи обов'язковими, але відповідні правові норми недостатньо деталізовані, а головне – не підкріплені ефективними санкціями.

Насамкінець хотілось би згадати представлений урядом проєкт Плану відновлення системи охорони здоров'я України від наслідків війни на 2022–2032 роки від 21 липня 2022 року. У ньому сформульовані основні проблеми, які необхідно вирішити в межах Плану відновлення, і серед ключових викликів зазначено, що «значна частина медичних послуг використовує *застарілі технології і не відповідає принципам доказової медицини*» [6]. Також проєктом пропонується утворення незалежної Агенції з оцінки медичних технологій у якості єдиного експертного органу, який забезпечує *обґрунтованість та доказову базу відбору та оцінювання ефективності лікарських засобів, медичних виробів*, а також розширення програми медичних гарантій. Окремо є сенс продумати стратегію підвищення обізнаності населення про доказову медицину, про нагальну необхідність у вакцинації для профілактики інфекційних хвороб, що особливо актуально в умовах війни (недарма всі військовослужбовці мають бути щеплені як мінімум від дифтерії та правцю), про правила застосування антибіотиків та антибіотикорезистентність тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Модернізація системи охорони здоров'я. Проєкти нацпрограми «План відновлення України». URL: <https://recovery.gov.ua/project/program/upgrade-healthcare-system>
2. Вітрова Ю. Медицина в умовах війни: IT-революція і розвиток після конфлікту. *LB.ua*. 2023. 15 вересня. URL: https://lb.ua/news/2023/09/15/574951_medicsina_umovah_viyni.html

3. Дмитрієвська Д. Доказова медицина. 28.06.2024. URL: <https://taslife.com.ua/blog/dokazova-medycyna>

4. Устинов О. Доказова медицина – основа реформування охорони здоров'я. *Український медичний часопис*. 2016. 22 вересня. URL: <https://umj.com.ua/uk/novyna-100986-dokazova-meditstina-osnova-reformuvannya-ohoroni-zdorov-ya>

5. Україна: Огляд реформи фінансування системи охорони здоров'я: Спільний звіт ВООЗ та Світового банку. URL: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/346329/WHO-EURO-2019-3618-43377-60852-ukr.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

6. План відновлення системи охорони здоров'я України від наслідків війни на 2022–2032 роки. Версія 2.4 (від 21.07.2022). URL: https://moz.gov.ua/uploads/ckeditor/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/21-07-2022-Draft-Ukraine%20HC%20System%20Recovery%20Plan-2022-2032_UKR.pdf

ESG ЯК ОBOB'ЯЗKOBИЙ СКЛАДНИК POЗBИTKY HАЦІОНАЛЬНОГО БІЗНЕСУ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Дорошенко Л. М.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)

e-mail: doroshenko@donnu.edu.ua

Український бізнес активно застосовує європейські тренди у своїй діяльності. І це питання не тільки сьогодення, а і майбутнього розвитку економіки. Багато компаній приймають стратегії 2030, і пріоритетами в них є:

– лідерство (в ринковому конкурентному середовищі, у впровадженні нових технологій і інновацій тощо);

– трансформація (в екологічний, ефективний і технологічний бізнес);

– диверсифікація (процес розвитку діяльності підприємства, пов'язаний зі збільшенням діапазону видів та проникненням у нові сфери діяльності, освоєнням нових виробництв, розширенням асортименту товарів, що включає не тільки диверсифікацію товарних груп, але й розповсюдження підприємницької діяльності на нові та не пов'язані з основними видами діяльності фірми, наприклад, підприємство, яке займалося лише видобутком газу, може збільшити сферу господарювання за допомогою трейдингу, обслуговування розподільних мереж);

– клієнтоцентричність (за цієї моделі діяльності компанії наявна визначальна роль клієнта);

– експансія (наприклад, інтеграція з європейськими ринками, активний розвиток відновлюваних джерел енергії – джерел, які поновлюються природним шляхом);

– декарбонізація (пом'якшення наслідків зміни клімату, що складається з дій з обмеження масштабів або темпів глобального потепління і пов'язаних з цим наслідків);

– ESG. В умовах європейської інтеграції України, майбутнього відновлення довкілля, необхідності відновлення соціально-економічної системи України у по-

воєнний час, застосування нових ефективних управлінських практик, ESG бачиться найбільш ефективним інструментарієм у досягненні цих цілей.

ESG-дані – це інформація про екологічні, соціальні та управлінські фактори компанії, що є ключовими для вимірювання сталості й етичного впливу інвестицій у компанію та бізнес. Наприклад, туди входить інформація про те: скільки води споживає компанія, скільки викидів CO₂ продукує, скільки має працівників та чи дотримується гендерна рівність, як виплачується заробітна плата тощо. Щодо управлінських критеріїв, то йдеться, приміром, про склад ради директорів, внутрішні заходи з протидії корупції та хабарництва.

Абревіатуру ESG можна розшифрувати як «екологія, соціальна політика та корпоративне управління». У широкому розумінні це сталий розвиток комерційної діяльності, що будується на таких принципах:

- 1) відповідальне ставлення до довкілля (англ., *E – environment*);
- 2) висока соціальна відповідальність (англ., *S – social*);
- 3) висока якість корпоративного управління (англ., *G – governance*).

У сучасному вигляді ESG-принципи вперше сформулював колишній генеральний секретар ООН Кофі Аннан. Він запропонував управлінням великих світових компаній включити ці принципи до своїх стратегій, насамперед для боротьби зі зміною клімату. Це явище стало популярним лише в останні декілька років, проте воно стрімко набирає обертів у світі. Відомі бізнесмені та аналітики вважають, що найближчим часом світові фонди перестануть інвестувати в компанії, які ігнорують принципи сталого розвитку.

Останнім часом ESG-тренд набув суто практичного значення через тиск інвесторів та банків. ESG-рейтинги, які формують незалежні дослідницькі та рейтингові агентства – Bloomberg, S&P, Dow Jones та інші – все ширше використовуються інституційними інвесторами та кредиторами. Компанії оцінюються і отримують бали за трьома критеріями (E, S та G), і отримана кількість балів впливає на дохідність цінних паперів, умови страхування, відсоткові ставки за кредитами тощо. Мати низький ESG-рейтинг – це не вигідно для компанії, до того ж вона несе репутаційні ризики. Попит на ESG змушує компанії враховувати принципи сталого розвитку. За результатами опитування EY, проведеного у 2020 році серед інституційних інвесторів, 98 % опитаних підтвердили, що відслідковують ESG-рейтинги компаній, з якими мають ділові стосунки.

Певним каталізатором виступив і COVID-19, пришвидшивши інтеграцію ESG-принципів в операційні процеси компаній, необхідність перекалібрування економічних стратегій. Пандемія стала демонстрацією вразливості людей щодо природного середовища, а також необхідності підвищення уваги до питань екології. Зокрема, йдеться про «зелений курс» та декарбонізацію для компаній в усьому світі. Це стає вимогою регуляторів та формує нові правила гри для бізнесу.

Компанії в усьому світі вимушені модернізувати та переосмислювати свої бізнес-моделі зі врахуванням кліматичних факторів.

Популярність ESG зростає з кожним роком. Експерти вважають, що це відбувається зокрема й через свідомість покоління «Y» (міленіалів). Цінності цього покоління відрізняються від попереднього: для них бізнес та інвестиції – це не лише про дохід, а й про турботу про екологію та суспільство.

За прогнозами дослідження PwC, у 2025 році ринкова частка фондів ESG зросте до 57 %, порівняно з 15 % у 2019 році. Якщо бізнеси не будуть дотримуватися принципів ESG у своїй діяльності, то цілком ймовірно, що вони зіштовхнуться з ризиком бути усуненими від глобального інвестиційного пулу та негативним впливом на їх ринкову капіталізацію.

ESG в розвинених економіках світу активно впроваджується на державному рівні. Одна з таких стратегій – «Європейський зелений курс» (European Green Deal), яка створює переваги для експортерів до ЄС, які відповідають його вимогам. Однак бізнеси з тих країн, які не «синхронізуються» з ЄС у цьому питанні, отримують у CBAM додатковий бар'єр для конкурування на європейських ринках.

У період трансформації світової економіки бізнес має усвідомити та прийняти аксіому – виграє той, хто очолує невідворотні зміни. Насамперед ці зміни стосуватимуться впровадження вектора стійкого розвитку та підтримки Цілей сталого розвитку ООН, які є першими кроками до формування корпоративної ESG-повідстки. Компанії, які мають спільні цінності, матимуть більше можливостей до співпраці, адже діє принцип – свідомий бізнес обирає свідомий бізнес. За останній рік до Глобального договору в Україні (ГД ООН) приєдналася значна кількість українських компаній. Взагалі Україна приєдналася до Глобального договору ООН (найбільшої у світі спільноти відповідальних бізнесів) у 2013 році. Наразі українська мережа налічує більше ста учасників, включно з Uklop, ЦУМ та Новою поштою. Мета приєднання до Глобального договору ООН – дотримуватись Цілей сталого розвитку під час післявоєнної відбудови України та залучити найкращі практики у сфери прав людини, захисту довкілля та боротьби з корупцією. Бізнеси, які приєднуються до Глобального договору ООН, отримують доступ до освітньої бази, спеціалізованих інструментів оцінки компанії, міжнародних ініціатив та подій, а також репутаційні переваги та покращення фінансових і корпоративних показників. Нещодавно до Глобального договору ООН приєдналася перша українська компанія в галузі сонячної енергетики – Atmosfera. Мотивами такого приєднання було те, що бізнеси мають приносити не тільки прибуток, а і суспільну користь, зосереджувати зусилля навколо безпечного майбутнього споживачів та збереженого навколишнього середовища.

Політика ще однієї відомої української компанії ДТЕК полягає в тому, що компанія не може бути успішною у довгостроковій перспективі, якщо не впрова-

джує в свою роботу принципи ESG (ДТЕК – одна з п'яти українських компаній, що мають рейтинг ESG-ризиків аналітичної компанії Sustainalytics. Ризики ДТЕК оцінюються як середні, з показником 26,6 компанія посідає 133-тє місце з 613 у категорії Utilities. Так, «Метінвест» звітує щодо ESG вже декілька років. Наприклад, у 2020 році: компанія витратила \$450 млн на проекти, пов'язані з екологією, \$100 млн – на охорону праці та промислову безпеку, \$3 млн – на розвиток персоналу. У ESG-стратегію ДТЕК інтегровано 12 із 17 цілей сталого розвитку ООН. Свої витрати на її реалізацію у 2020 році компанія оцінила в 3 млрд грн (соціальні виплати співробітникам, охорона праці, навчання персоналу, екологічні програми). У 2019 році ДТЕК випустила «зелені» облігації на 325 млн євро під 8,5 % на п'ять років, за що отримала нагороду «New Market Green Pioneer» від Climate Bonds Initiative (CBI) за перший випуск таких облігацій серед українських компаній.

Отже, бізнес, який претендує на хорошу ESG-оцінку, має відповідати стандартам розвитку у трьох категоріях: соціальній, управлінській та екологічній.

Екологічні принципи визначають, наскільки компанія дбає про навколишнє середовище і як намагається скоротити збитки, які завдають екології. Наприклад, бренд взуття Timberland співпрацює з виробником шин Omni United і робить підошви черевиків із перероблених шин.

Соціальні принципи показують ставлення компанії до персоналу, постачальників, клієнтів, партнерів та споживачів. Щоб відповідати стандартам, бізнес повинен працювати над якістю умов праці, стежити за гендерним балансом чи інвестувати у соціальні проекти. Зокрема, американський бренд верхнього одягу Patagonia не володіє фабриками, які шують його продукцію, тому не може впливати на розмір зарплати робітників. Щоб це виправити, у межах програми «Чесна торгівля» бренд спрямовує частину коштів із продажу продукції на фабрики, щоб підвищити зарплату працівників до рівня прожиткового мінімуму.

Управлінські принципи торкаються якості управління компаніями: прозорість звітності, зарплати менеджменту, здорова обстановка в офісах, відносини з акціонерами, антикорупційні заходи.

Підвищений попит на ESG змушує компанії зважати на принципи сталого розвитку. Тепер через тиск інвесторів і банків їм не вигідно мати низький ESG-рейтинг. Є багато прикладів успішних корпорацій, що орієнтуються на принципи ESG. Наприклад, на у 2021 році до першої п'ятірки входили: 1) Французька машинобудівна компанія «Schneider Electric»; 2) Данська транснаціональна енергетична компанія Ørsted A/S; 3) Національний банк Бразилії Banco do Brasil SA; 4) Фінська нафтогазова компанія Neste Oyj; 5) Міжнародна компанія професійних послуг у галузі дизайну, архітектури та консалтингу Stantec Inc.

У нашій країні зараз іде війна, і ESG не так широко застосовуються, як могли б за нормального стану речей. Моніторинг обізнаності управлінської еліти біль-

шості українських компаній демонструє, що мало хто може розшифрувати цю абрєвіатуру, незначна кількість топ-менеджерів знає про цілі сталого розвитку, і лише одиниці розуміють, що це означає на практиці. Пояснення у всіх одне – не на часі, вистачає інших проблем, немає мотивації тощо. Проте, якщо 5–10 років тому відповідальність бізнесу була «родзинкою», «приємним бонусом», а тема sustainable була відомою лише вузькому колу експертів, то тепер це необхідна умова, якщо компанія хоче виживати, конкурувати з іншими, ще й отримувати прибуток. Виробництво продукції, кількість застосування пластику, екологічний слід, умови праці робітників – стали пріоритетами в європейському бізнесі. У квітні 2024 року комісія ЄС узгодила кліматичний закон, що означає, що бізнес за один крок від перетворення кліматичних цілей на юридичні зобов'язання.

Отже, ступінь імплементації ESG національним бізнесом прямо залежить від глобальних тенденцій розвитку ринку відповідального інвестування, а також від викликів поточного періоду, зокрема активної фази повномасштабної російсько-української війни. Все це вимагає від українських компаній пошуку та впровадження ефективних ESG-стратегій, здатних забезпечити екологічну безпеку, управлінську доброчесність і соціальну стабільність як ключових критеріїв оцінки бізнесу. Зростання інтересу інвесторів, клієнтів, партнерів у впровадженні ESG-принципів компаніями актуалізує значущість цього підходу в контексті розбудови інвестиційного клімату держави, особливо в повоєнний період, коли нашій країні треба буде продемонструвати саме європейський цивілізований підхід у веденні бізнесу, свідомість щодо екологічної політики, підтримки «зеленого курсу» у розвитку економіки, дотримання кращих європейських практик щодо управління корпораціями.

КОМПЕНСАЦІЯ ЗА ЗРУЙНОВАНЕ, ЗНИЩЕНЕ МАЙНО: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Іщук Є. М.^{1*}, Іщук Н. Ю.²

¹ГО «Всеукраїнська асоціація центрів надання адміністративних послуг»,
Київ (Україна),

²Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)

*e-mail: e_ischuk@ukr.net

Станом на кінець травня 2023 року сума прямих збитків, завданих житловому фонду України внаслідок повномасштабної війни, становить понад \$54 млрд. Це більше третини від загальних прямих збитків інфраструктури та активів України за даними, що обраховані командою KSE Institute (аналітичний підрозділ Київської школи економіки) в межах проєкту «Росія заплатить».

Сумарна кількість пошкоджених об'єктів житлового фонду станом на червень 2023 року становить понад 163 тисячі. Загальна площа пошкоджених або

зруйнованих об'єктів – 87 мільйонів м², що становить 8,6 % від загальної площі житлового фонду України [1].

Аби забезпечити власникам такого житла можливість отримати бодай якусь компенсацію, Урядом прийнято низку рішень, Верховною Радою України на законодавчому рівні забезпечено українцям можливість реалізації права на отримання компенсації.

22 травня 2023 року набув чинності прийнятий Верховною Радою України 23.02.2023 Закон № 2923-IX «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» [2]. 30 травня 2023 року Уряд України постановою № 600 затвердив порядок реалізації цього закону та механізм визначення розміру компенсації [3].

Від початку повномасштабної агресії українці подали понад 350 тисяч заявок про зруйноване чи пошкоджене житло через застосунок Дія. У 2023 році Уряд почав реалізацію комплексної програми відбудови житла під назвою «Відновлення». Ця програма має три складники. Перший – це виділення цільових коштів для ремонту пошкодженого майна (до 500 тисяч гривень), яка вже працює. У 2024 році повноцінно розгорнуто другий та третій складники «Відновлення», а саме видачу житлових сертифікатів, завдяки яким власники зруйнованого житла можуть придбати нову оселю, та запуск компенсації громадянам, які зробили ремонти у пошкодженому житлі власним коштом [4].

Водночас сотні тисяч українців, які втратили своє житло внаслідок агресивної війни проти України та змушені були покинути свої міста та села, наразі не можуть реалізувати своє право на отримання компенсації за зруйноване майно, власниками якого вони є, та позбавлені можливостей вирішити свої житлові питання у громадах, до яких вимушено переселились.

Однією з причин цього є умови надання такої компенсації, які визначені законом, а саме необхідність обстеження такого об'єкта відповідною Комісією, тому потрібен доступ до такого об'єкта. Саме тому ті об'єкти, які перебувають на тимчасово окупованій території або території, де ведуться активні бойові дії, об'єктивно не можуть бути обстежені з метою визначення факту та розміру руйнувань, а також визначення розміру такої компенсації.

Задля вирішення цієї проблеми Уряд постановою від 27.10.2023 № 1185 запровадив експериментальний проєкт щодо проведення обстеження знищених окремих категорій об'єктів нерухомого майна, зокрема із застосуванням інформаційних продуктів дистанційного зондування поверхні Землі [5]. Але оскільки це

лише експеримент, то він стосується лише одного населеного пункту – міста Мелітополь, яке наразі перебуває в окупації.

Як зазначає БІЗНЕС.ЦЕНЗОР: «Експериментальний проєкт із обстеження знищеного майна в Мелітополі із застосуванням дистанційного зондування Землі буде продовжено... Даний механізм обстеження буде поширено на інші населені пункти» [6]. Однак до сьогодні додаткових рішень щодо поширення механізму обстеження зруйнованих об'єктів за допомогою інформаційних продуктів дистанційного зондування поверхні Землі на решту населених пунктів, що перебувають на тимчасово окупованих територіях, або у зоні активних бойових дій, на прикладі успішного кейсу із містом Мелітополь, Урядом не прийнято.

До того ж механізм обстеження об'єктів нерухомого майна, визначений постановою Кабінету Міністрів України від 27.10.2023 № 1185, передбачає фінансування відповідних заходів за рахунок коштів міжнародної технічної допомоги в рамках програм допомоги і грантів ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ, а також інших джерел, не заборонених законодавством (п. 5 Порядку № 1185), та не передбачає бюджетного фінансування, що ставить його реалізацію в залежність від наявності коштів.

Повертаючись до дослідження, яке проводив KSE Institute (аналітичний підрозділ Київської школи економіки) в межах проєкту «Росія заплатить», об'єктивним є те, що, до прикладу, міста Бахмут і Мар'їнка майже не мають непошкоджених будівель, вони зруйновані вщент. І навіть якщо на території цих населених пунктів залишились кілька об'єктів нерухомого майна, які з технічного погляду можливо відновити шляхом капітального ремонту, таке відновлення не є економічно доцільним, оскільки в цих населених пунктах повністю зруйнована інфраструктура, необхідна для функціонування об'єкта нерухомості як житла. І таких населених пунктів на територіях, де проходили активні бойові дії, або які окуповані, велика кількість, і власники житлових будинків, квартир у таких населених пунктах, які змушені були виїхати звідти, також мають право на отримання відповідної компенсації вже сьогодні.

Тому, на наш погляд, Уряду варто переглянути механізм виплати компенсації за зруйноване житло та визначення розміру такої компенсації в частині визначення переліку населених пунктів, об'єкти нерухомого майна у яких під час вирішення питання про виплату компенсації не потребують обстеження комісією, а також визначити механізм встановлення розміру компенсації для таких об'єктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Понад \$54 млрд – збитки житлового фонду України внаслідок повномасштабної війни на кінець травня 2023 року. URL: <http://surl.li/dseg1h>
2. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного

внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України. Закон України від 23.02.2023 року № 2923-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text>

3. Про затвердження Порядку надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.05.2023 № 600. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/600-2023-%D0%BF#Text>

4. Відбудова зруйнованого майна. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/priorytety-uriadu/vidbudova-zruinovanoho>

5. Про реалізацію експериментального проекту щодо проведення обстеження знищених окремих категорій об'єктів нерухомого майна, зокрема із застосуванням інформаційних продуктів дистанційного зондування Землі. Постанова кабінету Міністрів України від 27.10.2023 року № 1185. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1185-2023-%D0%BF#Text>

6. Дистанційне обстеження: Експеримент із виплатами за знищене житло в Мелітополі продовжать. 31.01.2024. URL: https://biz.censor.net/news/3470889/dystantsiyine_obstejennya_eksperyment_iz_vyplatamy_za_znyschene_jytlo_v_melitopoli_prodovjat

РОЛЬ ДЕРЖАВНИХ ЕЛЕКТРОННИХ СЕРВІСІВ У ПРИСКОРЕННІ ВІДНОВЛЕННЯ

Калаченкова К. О.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: k.kalachenkova@donnu.edu.ua

У повоєнні часи для України ключовим завданням є забезпечення швидкої та ефективної реалізації відновлювальних проєктів як на національному, так і на місцевому рівнях. Державні електронні сервіси, як-от платформа «Дія», ProZorro, Єдиний державний портал адміністративних послуг, OpenDataBot, Електронний суд (eCourt), E-data тощо, відіграють вирішальну роль у прискоренні цього процесу, оскільки надають можливість громадянам і суб'єктам господарювання взаємодіяти з органами влади дистанційно, прозоро та ефективно. Ці сервіси забезпечують оперативний доступ до публічних послуг, координацію фінансової та матеріальної допомоги, а також полегшують контроль за використанням бюджетних та міжнародних ресурсів. Разом вони утворюють комплексну цифрову (digital) інфраструктуру, яка сприяє прозорості, ефективності та правовій підзвітності процесів відновлення в Україні. В умовах необхідності швидкого відновлення державна цифрова (digital) інфраструктура стає критично важливим елементом для побудови економіки і забезпечення суспільних потреб.

Правове забезпечення функціонування державних електронних сервісів в Україні ґрунтується на низці нормативно-правових актів, які регулюють їх діяльність, а саме: Закони України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [1], «Про публічні електронні реєстри» [2], Про основні засади забезпечення кібербезпеки України [3] тощо; GDPR (Загальний регламент про захист даних) [4] в частині захисту персональних даних; міжнародні стандарти кібербезпеки та захисту інформації, які Україна поступово імплементує в межах євроінтегра-

ційних процесів тощо. Аналіз законодавства вказує, що Україною зроблено певні кроки на забезпечення надійної та безпечної взаємодії між громадянами, суб'єктами господарювання і державними органами через цифрові платформи, а також на захист інформаційної безпеки і конфіденційності даних. Однак залишаються питання, які не втрачають своєї актуальності, а саме питання кібербезпеки та повної цифровізації процесів.

У наукових дослідженнях вчені звертають увагу на правові, економічні, соціальні та технічні аспекти диджиталізації. Сучасна наукова література пропонує кілька ключових підходів і концепцій щодо використання цифрових сервісів для відновлення країни після війни або інших катастрофічних подій.

Насамперед це цифрова трансформація державних послуг, що суттєво підвищує ефективність урядів, особливо під час кризових ситуацій. Наприклад, згідно з дослідженням OECD, електронне урядування дає змогу швидше реагувати на надзвичайні події, зменшує витрати на адміністрацію та робить процеси більш прозорими й інклюзивними, що особливо важливо під час відновлення економіки та інфраструктури країни після криз. Це також сприяє справедливому розподілу допомоги та контролю за відновлювальними проектами [5, 6, 7]. Світовий банк також відзначає, що інтеграція цифрових платформ забезпечує прозорість і підзвітність, що критично важливо для післякризового відновлення, коли необхідно управляти великими обсягами даних і забезпечувати доступ до послуг для всіх громадян [8]. На підставі зазначеного можна зробити висновок про важливість впровадження цифрових урядових систем у контексті відбудови України.

Водночас потрібно пам'ятати про важливість правового регулювання електронних послуг та цифрових реєстрів, особливо під час криз. У цьому контексті варто зазначити ключові проблеми, як-от захист персональних даних, кібербезпека та правова підзвітність. Важливим складником є імплементація міжнародних стандартів, зокрема GDPR, для захисту конфіденційності громадян.

Постійний розвиток технологій пов'язаний не тільки з перевагами, а і з певними ризиками – кібератаками, кількість і складність яких продовжує зростати, що ускладнює безпечне функціонування електронних сервісів, особливо під час воєнного стану, призводячи до серйозних фінансових втрат, порушення конфіденційності даних та навіть загрози національній безпеці [9, 10]. За даними Міністерства цифрової трансформації, за останні 2 роки кількість проблем безпеки в мережі зросла на 14 % [11]. Тож постійна робота Уряду над удосконаленням систем кіберзахисту, зокрема враховуючи можливі загрози під час відновлення країни, співпрацюючи з міжнародними партнерами для запобігання кібератакам та впровадження стандартів безпеки на державному рівні, є важливим напрямом.

Корисним для формування української стратегії відбудови через цифрові рішення можуть бути досвід інших країн, як-от Хорватія [12], Боснія і Герцего-

вина [13], де цифрові сервіси відіграли важливу роль у відбудові після збройних конфліктів. До того ж участь міжнародних організацій та фондів, як-от Європейський Союз, Світовий банк або Програма розвитку ООН, є важливим аспектом наукових досліджень про відбудову через цифрові рішення.

Міжнародний досвід показує, що цифрові технології відіграють вирішальну роль у відновленні після воєнних конфліктів. Впровадження електронних урядових систем, платформ для прозорих закупівель, цифрових реєстрів та послуг для громадян дає змогу пришвидшити процес відновлення, забезпечити ефективне управління ресурсами та зменшити корупцію.

На підставі вищенаведеного варто зазначити, що цифрові технології є потужним інструментом для відбудови країни після війни, але їх ефективне впровадження вимагає уваги до викликів кібербезпеки, правового регулювання, подолання цифрової нерівності та тісної інтеграції міжнародного досвіду. Україні з її потужними цифровими ініціативами необхідно продовжувати зміцнювати цю інфраструктуру, забезпечуючи доступність, прозорість і безпеку, щоб забезпечити стійке та ефективне відновлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 р. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 45. Ст. 400. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>
2. Про публічні електронні реєстри: Закон України від 01.01.2023 р. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 11. Ст. 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1907-20#Text>
3. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 р. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 45. Ст. 403. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>
4. GDPR (Загальний регламент про захист даних). URL: <https://gdpr-text.com/uk/>
5. Digital Government Strategies for Transforming Public Services in the Welfare Areas. *OECD Digital Government Studies*. Paris: OECD Publishing, 2016. DOI: 10.1787/0d2eff45-en.
6. González-Zapata F., Piccinin-Barbieri M. «Making the leap from e-government to digital government». *Development Co-operation Report 2021: Shaping a Just Digital Transformation*. Paris: OECD Publishing, 2021. DOI: 10.1787/1e7a17e2-en.
7. 2023 OECD Digital Government Index. URL: https://www.oecd.org/en/publications/2023-oecd-digital-government-index_1a89ed5e-en.html
8. Bjerde A., Demirgüç-Kunt A. Digitalization and data can vastly improve public service delivery for citizens. *Worldbank blogs*. 30.03.2021. URL: <https://blogs.worldbank.org/en/europeand-centralasia/digitalization-and-data-can-vastly-improve-public-service-delivery-citizens>
9. Калаченкова К. Деякі аспекти кібербезпеки в сфері економіки. *Правове забезпечення економіки в умовах цифровізації*: наук. конференція. 01.07.2024. URL: <https://konf-pravo.kpi.ua/tsifrov/paper/view/31273>
10. Cybersecurity as an element of financial security in the conditions of globalization / O. Ruvin, N. Isaieva, L. Sukhomlyn, K. Kalachenkova, N. Bilianska. *Journal of Security and Sustainability Issues*. 2020. Vol. 10(1). P. 175–188. DOI: 10.9770/jssi.2020.10.1(13). URL: <https://jssidoi.org/jssi/papers/papers/view/572>
11. Майже 60 % українців володіють базовими та просунутими цифровими навичками: результати дослідження Мінцифри. *Єдиний вебпортал органів виконавчої влади України*. 08.12.2023. URL: <http://surl.li/xcjawh>

12. Дослідження практик відновлення країн після руйнації: Хорватія. 30.06.2022. URL: <https://iaa.org.ua/articles/doslidzhennya-praktyk-vidnovlennya-krayin-pislya-rujnacziyi-horvatiya/>

13. The reconstruction of Ukraine: lessons from the post-war recovery in Bosnia and Herzegovina and Georgia. 14.04.2023. URL: <http://surl.li/haycgs>

ВПЛИВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ПОВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ

Коваль І. Ф.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: koval@donnu.edu.ua

Дослідження Advanter Group свідчать, що через війну в Україні повністю припинили діяльність 54 % підприємств, 25 % – майже зупинили свою діяльність, 21 % підприємств провели релокацію (2 % – повністю, 12 % – частково, 7 % – в процесі), 31 % підприємств не встигли її провести [1]. Важлива роль у відновленні економічної діяльності національних суб'єктів підприємницької діяльності належить інтелектуальній власності, правам на використання і передання прав на об'єкти інтелектуальної власності. Водночас у поствоєнному відновленні України значення інтелектуальної власності набуватиме нового акценту. Якщо у довоєнні часи інноваційний шлях розвитку вважався умовою економічної стабільності і зростання, то сьогодні інтелектуальні ресурси, інновації, процеси їх впровадження в усі сфери виробництва товарів і послуг мають стати ключовим фактором перезапуску і трансформації економіки. Саме інноваційні рішення є шансом на відновлення економіки після війни.

Наразі основні показники стану інноваційної екосистеми в Україні свідчать про системні проблеми: інвестиційна активність була і залишається низькою; за показником частки капітальних інвестицій у ВВП була на рівні 9–20 % та не відповідає потребам прискорення модернізації українських підприємств; на НДДКР в Україні спрямовується лише 0,3–0,4 % від величини ВВП, що не лише значно нижче законодавчо визначеного рівня в 1,7 % ВВП; залишається низьким рівень інноваційно-активних підприємств (14–16 % від загальної кількості підприємств) [2].

Сьогодні держава створила умови лише для захисту інтересів правовласників, пов'язаних із дотриманням і спливом строків набуття, правової охорони, припинення, продовження майнових прав інтелектуальної власності 01 квітня 2022 р. прийняттям Закону України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України» від [3]. Цим Законом передбачено, що з дня введення в Україні воєнного стану зупиняється перебіг строків для вчинення дій, пов'язаних з охороною прав інтелектуальної власності, а також строків щодо процедур набуття цих прав; майнові права інтелектуальної власності, строк чинності

яких впливає на день введення в Україні воєнного стану або під час дії воєнного стану, залишаються чинними до дня, наступного за днем припинення чи скасування воєнного стану.

Ніяких інших відчутних для економіки заходів підтримки інноваційного розвитку і інтелектуальної власності як його основи на державному рівні не прийнято.

Для того, щоб інтелектуальна власність реально перетворилась на економічний ресурс, державі потрібно комплексне і системне розуміння економіко-правових механізмів для активізації участі інтелектуальної власності у відновлюваних процесах. Україна отримує гранти та кредитів від іноземних партнерів, які важливі для підтримки економіки, покриття дефіциту бюджету, забезпечення державних і суспільних потреб у кризових умовах. Водночас фінансова підтримка Україні має бути спрямована, серед іншого, і на інвестування в процеси створення і реалізації інновацій, налагодження високотехнологічних виробництв. Це дасть можливість нарощувати науково-технічний потенціал, відновлювати виробничу активність національних підприємств, і, що важливо, вирішувати проблему працевлаштування і зайнятості працездатного населення.

Економічне значення інтелектуальної власності вимагає більш відчутної підтримки з боку держави, аніж у мирний період. Фахівці-економісти цілком виправдано вважають, що іноземним інвесторам, які продовжують інвестувати в українську економіку, потрібно запропонувати страхування так званих воєнних ризиків. Обговорюється можливість введення такого виду страхування для всіх, хто вкладає кошти в українську економіку. Інвесторів цікавлять насамперед інвестиції в інноваційні проекти, стартапи для приросту вкладеного капіталу.

Перетворення інтелектуальних продуктів на реально діючі інновації вимагає державної підтримки. Так, за результатами дослідження стартап-екосистеми України, яке провів Фонд напередодні – STARTUP VOICE, в умовах воєнного стану в Україні залишилося 71 % стартапів, 37,4 % – потребують релокації, 41,1 % – не мають заощаджень, щоб продовжувати працювати, 99 % – потребують фінансової підтримки [4].

Суб'єктам господарювання, які займаються інноваційною діяльністю, мають бути запропоновані пільги і стимули економічного характеру у вигляді пільгових кредитів, особливого режиму оподаткування, цільового державного фінансування науково-технічних розробок тощо. Зокрема, вимагають перегляду правила оподаткування доходу, який отримує правовласник у вигляді роялті. Для стимулювання розвитку ринку інтелектуальної власності, передання технологій в національному податковому законодавстві не передбачено жодних пільг. Навпаки, правовласник-нерезидент перебуває у нерівному, більш вигідному фінансовому становищі з правовласником-резидентом у разі передання права на використання об'єкта інтелектуальної власності. Така політика не спрямована на підтримку інноваційної

діяльності, винахідництва, внутрішнього ринку інтелектуальної власності. Фактично національний правовласник об'єкта інтелектуальної власності не має всередині країни податкових стимулів, які б мотивували його розширювати свої бізнесові можливості, пов'язані з використанням об'єктів інтелектуальної власності. Для порівняння, в зарубіжних країнах (США, Велика Британія, Польща) діють знижені ставки для оподаткування роялті для резидентів (10, 15 %), порівняно зі ставками податку на прибуток для нерезидентів. Для заохочення інноваційної активності, відновлення національного виробництва, створення нових високотехнологічних підприємств у податковому законодавстві є сенс передбачити зменшену ставку оподаткування доходу, який отримує суб'єкт прав інтелектуальної власності – резидент у вигляді роялті, принаймні до розміру ставки такого податку для нерезидентів [5, с. 111].

Потрібна взаємодія держави і бізнесу за принципом державно-приватного партнерства, концесійних угод, що передбачає залучення приватних ресурсів, зокрема й інтелектуальних, з метою реалізації цільових проєктів відновлення інфраструктури, житла.

Важливим об'єктом уваги має стати також аналіз потреб держави у найбільш затребуваних сьогодні розробках і нововведеннях та, відповідно, стимулювання процесів їх створення і правової охорони (патентування). За прогнозами фахівців, затребуваними у відновленні економіки будуть інновації і стартапи у сфері оборони, кібербезпеки, будівництва та відновлення інфраструктури, медицини, аграрного сектору, зелених технологій. Проте, як свідчить стан об'єктів патентування в країні, таких винаходів, корисних моделей не вистачає. В останній рік хоча і фіксується зростання кількості заявок на реєстрацію об'єктів інтелектуальної власності, проте цього недостатньо.

В сучасних складних умовах зростає і соціальна роль інтелектуальної власності як фактора стимулювання творчої активності громадян, підприємців, виявлення і розвитку їх творчих здібностей, використання результатів інтелектуальної діяльності для отримання додаткового доходу, вирішення проблем зайнятості, психологічної адаптації. Сьогодні стає зрозумілим, що саме людський капітал це – основа розвитку, він має бути центром усіх рішень держави.

Вищевказані напрями інтеграції інтелектуальної власності у відновлювані процеси мають бути конкретизовані в Плані відновлення України [6]. Національною радою з відновлення розроблено такий цільовий План з метою прискорити економічне зростання та підвищити якість життя в Україні.

Отже, значення інтелектуальної власності в умовах повоєнного відновлювання стане вирішальною для розвитку економіки і творчої активності інноваторів. Посилуються і набувають нового значення економічні і соціальні аспекти права інтелектуальної власності. З огляду на це чинне законодавство має бути зорієнтована-

но на удосконалення механізмів захисту інтересів творців, їх інтеграції в соціально-економічне життя, розвиток державно-приватного партнерства, державну підтримку суб'єктів інноваційної діяльності в площині максимально ефективного використання потужного інтелектуального потенціалу для відновлення країни.

Зазначені завдання мають знайти відображення в Плані відновлення України, зокрема за напрямками «Відновлення та розвиток економіки» та «Повернення громадян, які тимчасово переміщені, зокрема за кордон та їх інтеграції в суспільно-економічне життя держави».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Данилишин Б. Як держава може підтримати бізнес в умовах війни. *Економічна правда*. 2022. 20 березня. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/20/684363/>
2. Касич А., Ткаченко О. Управління інтелектуальною власністю підприємства. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 59. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3496/3425>
3. Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 01 квітня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2174-20>
4. 99 % українських стартапів потребують фінансової підтримки. *Ucluster*. 28.06.2022. URL: <http://surl.li/dkfji>
5. Коваль І. Роль права інтелектуальної власності в умовах війни і відновлення. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2022. № 5. С. 109–114.
6. План відновлення України. Національна рада відновлення. 01.07.2022. URL: https://uploadssl.webflow.com/625d81ec8313622a52e2f031/62c19ac16c921fc712205f03_NRC%20Ukraine%27s%20Recovery%20Plan%20blueprint_UKR.pdf

ПРАВИЛА ЕТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТИ

Краковська А. Є.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: angel@donnu.edu.ua

Одним з важливих інструментів розвитку публічної служби в Україні на сучасному етапі та у повоєнний період є правила етичної поведінки публічних службовців. Особливу увагу треба приділити національному та міжнародному аспектам, особливо в частині огляду нормативно-правових актів України з питань правил етичної поведінки та їх недоліків, а також стандартів Ради Європи та європейської практики.

Система нормативно-правових актів України щодо правил етичної поведінки публічних службовців включає декілька актів, які встановлюють правила поведінки, професійно-етичні вимоги й етичні цінності державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування. Норми, які регулюють правила етичної поведінки (далі – ПЕП) містяться в таких законодавчих актах України: Закон України

«Про державну службу» [1] (визначає обов'язки державного службовця щодо дотримання ПЕП; закріплює, що оцінювання результатів службової діяльності проводиться на підставі відповідних показників та дотримання ПЕП державним службовцем; зазначає, що ПЕП визначаються правилами внутрішнього службового розпорядку; закріплює обов'язок керівника державної служби щодо вжиття заходів для додержання державними службовцями ПЕП для забезпечення службової дисципліни; закріплює порушення ПЕП як один з видів дисциплінарного проступку) та закон «Про службу в органах місцевого самоврядування» [2]; Закон України «Про запобігання корупції» [3] (визначає ПЕП, правила щодо поведінки осіб, одержання подарунків, сумісництва, використання службового становища для неправомірної вигоди, врегулювання конфлікту інтересів, фінансового контролю, прозорості діяльності органів місцевого самоврядування; закріплює за НАЗК повноваження щодо здійснення моніторингу та контролю за виконанням актів законодавства з питань етичної поведінки відповідних осіб, а також надання рекомендаційних роз'яснень, консультаційної та методичної допомоги з питань застосування актів законодавства з питань ПЕП та ін.). Інші закони регулюють етичні принципи та правила етичної поведінки, що стосуються певної групи осіб, а саме депутатів місцевих рад (Закон України «Про статус депутатів місцевих рад» [4]), а також обраних та призначених посадових осіб місцевого самоврядування (Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування»). Також, крім законодавчих актів, норми щодо ПЕП закріплені і в підзаконних актах (Наказ НАДС «Про затвердження Загальних правила етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування» [5] тощо).

Ці нормативно-правові акти відрізняються за ступенем деталізації правил щодо очікуваної етичної поведінки публічних службовців, вони не враховують особливості різних груп публічних службовців та їхній статус, містять інші недоліки. До того ж реалізація законодавчої бази є недостатньою також через відсутність превентивних або освітніх інструментів, чітких механізмів нагляду та правозастосування. Як наслідок, суб'єкти публічної адміністрації та публічні службовці не мають чітких та достатніх вказівок щодо поведінки, яка від них очікується. У зв'язку з цим необхідно забезпечити розробку та впровадження системи правил етичної поведінки (публічної етики) на відповідному рівні (національному, регіональному, місцевому), врахувавши особливості окремих груп публічних службовців та ризики щодо неетичної поведінки, пов'язані з ними; приділити увагу включенню всіх питань, пов'язаних з публічною етикою, у структуру нормативно-правових актів, що регламентують відповідні правила етичної поведінки з врахуванням нових тенденцій. Як основу для цього можна використати Рекомендації стосовно формування політики у сфері публічної етики на місцевому рівні, підготовлені Центром експертизи доброго врядування Ради Європи у 2023 році [6], в яких

враховано результати опитування фахівців органів місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад з питань дотримання правил етичної поведінки, проведеного у червні-жовтні 2023 року цим Центром в рамках Державної антикорупційної програми у партнерстві з НАЗК і за сприяння Асоціація міст України та Асоціації об'єднаних територіальних громад.

Також для вдосконалення чинного законодавства треба звернути увагу і на стандарти Ради Європи та європейську практику з питань боротьби з корупцією, публічної етики тощо. Так, у 1999 році Комітет міністрів Ради Європи ухвалив Резолюцію (97) 24 про двадцять керівних принципів боротьби з корупцією, в якій було розглянуто основні принципи, які необхідно врахувати під час боротьби з корупцією [6]. Деякі з цих принципів є актуальними і для зміцнення правил етичної поведінки на будь-якому рівні, а саме: підвищення обізнаності громадськості та сприяння етичній поведінці; забезпечення того, щоб правила, які стосуються повноважень публічних службовців, враховували вимоги боротьби з корупцією та передбачали ефективні й належні заходи дисциплінарної відповідальності; сприяння подальшій конкретизації поведінки, яка очікується від публічних службовців, за допомогою відповідних засобів (через прийняття «кодексів» / правила етичної поведінки, і забезпечення того, щоб медіа мали свободу отримувати та поширювати відомості щодо питань корупції тощо).

Також треба звернути увагу на Європейський кодекс поведінки для всіх осіб, які залучені до місцевого та регіонального врядування (далі – Європейський кодекс), що був ухвалений Конгресом місцевих та регіональних влад Ради Європи у 2018 році [7]. Метою цього Європейського кодексу є встановлення на європейському рівні етичних принципів та стандартів, які схвалені виборними представниками місцевих і регіональних влад держав-членів Ради Європи [8]. Також цей кодекс виконує багато функцій (надання інструкцій щодо поведінки певних суб'єктів під час виконання публічних обов'язків; інформування широкої громадськості про очікувану поведінку всіх суб'єктів, залучених до місцевого та регіонального врядування; надання консультацій тим, кому доручено забезпечити дотримання цих принципів та підвищити етичні стандарти тощо). Тобто Європейський кодекс встановлює мінімальні стандарти та пропонує два варіанти: або прийняти Типовий кодекс без змін, або скласти власний кодекс поведінки на основі Європейського кодексу, розширивши його так, щоб він охоплював нові проблеми та ситуації у разі їх виникнення.

З аналізу відповідних актів випливає, що на національному рівні існує велика кількість прикладів «кодексів» поведінки / «кодексів» етики, однак існує лише декілька прикладів аналогічних «кодексів» на місцевому / регіональному рівнях (особливо для виборних представників та місцевих / регіональних посадових осіб). Наприклад, в Австрії Рада міста Бад-Фьослау прийняла кодекс поведінки [9] на

основі засад кодексу державної канцелярії (кодекс поведінки визначає їхні обов'язки – запобігання корупції, неупередженість щодо подарунків тощо; плюс зазначає, яких заходів вони мають вживати у ситуації конфлікту інтересів; вирішено питання про обов'язок звітувати про супутню діяльність тощо). У Чорногорії та Республіці Сербської Боснії та Герцеговини прийняли кодекси поведінки на місцевому рівні. Ці кодекси діють, однак їм часто бракує чітких санкцій та ефективного механізму моніторингу.

Також треба звернути увагу на Керівні принципи публічної етики, які ухвалені Комітетом міністрів Ради Європи у березні 2020 року, оскільки вони консолідуєть в одному документі основні принципи, стандарти та рекомендації Ради Європи у цій сфері. Керівні принципи спрямовані на те, щоб допомогти державам-членам створити всеосяжну та ефективну систему правил етичної поведінки (публічної етики), щоб сприяти етичній культурі в публічних організаціях та підтримувати довіру громадян до публічних представників і установ [6]. У цих Керівних принципах зазначено, що система публічної етики повинна містити такі компоненти: стратегія (національна стратегія публічної етики, яка має бути прийнята та адаптована до регіонального / місцевого рівнів); інституції (які будуть незалежними та забезпечать об'єктивну перевірку і сприятимуть прозорості у публічному житті); нормативно-правові акти (повинні передбачати вимоги до «кодексів» поведінки, до процесів управління ризиками, вимоги до публічних службовців, запобігатимуть та зменшуватимуть корупційні ризики, вимоги до відповідних посадових осіб) та «кодекси» етичної поведінки (повинні відображати принципи публічної етики та стандарти поведінки на місцевому / регіональному рівнях).

З аналізу нормативно-правових актів України щодо правил етичної поведінки публічних службовців та з урахуванням європейського досвіду можна сформулювати пропозиції для удосконалення публічної служби: прийняти відповідні національні нормативно-правові акти (або національну стратегію правил етичної поведінки / правил етики, або додати окрему главу / розділ до Антикорупційної стратегії, врахувавши інформацію, що отримана під час опитування у 2023 році Програмою Ради Європи на запит НАЗК, та інші дослідження, висновки тощо); вдосконалити нормативно-правову базу щодо правил етичної поведінки (публічної етики) на місцевому рівні та привести спеціальні закони про публічну службу у відповідність до Закону «Про запобігання корупції»; розробити типові «кодекси» / правила етичної поведінки, адаптовані під конкретні групи публічних службовців; передбачити в нормативно-правових актах такий набір санкцій у випадках порушення правил етичної поведінки, щоб можна було забезпечити можливість застосування цих санкцій на практиці пропорційно вчиненому правопорушенню тощо. Зазначені зміни та доповнення у нормативно-правові акти щодо правил етичної поведінки стануть дієвим інструментом для удосконалення публічної служби в Україні не тільки у повоєнний період, але й сьогодні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
2. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 07.06.2001 № 2493-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text>
3. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
4. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11.07.2002 № 93-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-15#Text>
5. Про затвердження Загальних правила етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: Наказ НАДС від 05.08.2016 № 158. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16#Text>
6. Рекомендації стосовно формування політики у сфері публічної етики на місцевому рівні. *Центр експертизи доброго врядування Ради Європи*. 2023. URL: <http://surl.li/itjbut>
7. EUROPEAN CODE OF CONDUCT for all Persons involved in Local and Regional Governance. *Committee – Congress of Local and Regional Authorities – Council of Europe*. 2018. URL: <https://rm.coe.int/1680718fbf/>
8. Recommendation No. R (2000). 10 of the Committee of Ministers to Member states on codes of conduct for public officials. 2000. URL: <http://surl.li/ogyhud>
9. Verhaltenskodex (Compliance). Verantwortung für Bad Vöslau. URL: <https://www.bad-voeslau.at/de/rathaus/politik/gemeinderat/verhaltenskodex/>

НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТА КІБЕРБЕЗПЕКИ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Кривешко І. В.¹, Міхайліна Т. В.^{2*}

^{1,2}*Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)*

*e-mail: mihaylina@donnu.edu.ua

Стрімка диджиталізація, що характеризує сучасне суспільство, принесла не лише позитивні зміни, а й загострила численні проблеми, серед яких порушення прав інтелектуальної власності, конфіденційності, втручання у приватне життя особи тощо, що разом охоплюються ємним поняттям інформаційної безпеки, досягнення якої стало одним із найсуттєвіших викликів сучасності.

На думку К. Ю. Ісмайлова, термін «інформаційна безпека» наразі не є коректним за своєю суттю. Замість нього він пропонує вживати термін «інформаційна захищеність» – захист конфіденційності, цілісності та доступності інформації [1, с. 32–33]. Хоча навряд чи доцільно це робити, оскільки термін «інформаційна безпека» у праві України є легалізованим, тобто визначеним у законодавстві. Запровадження ще одного терміна не принесе сутнісних змін, а лише призведе до плутанини та необґрунтованого ускладнення поняттєвого апарату. Д. В. Дубов та М. А. Ожеван ототожнюють кібербезпеку з інформаційною безпекою [2, с. 4; 3, с. 356], що також не є правильним, оскільки інформаційна безпека являє собою більш широке поняття й охоплює стан захищеності суспільних відносин як у власне інформаційному, так і в інформаційно-технічному середовищі. Якщо ж ідеться про кібербезпеку, то вона виступає частиною інформаційної безпеки і опосеред-

ковує стан захищеності суспільних відносин лише в інформаційно-технічному середовищі.

Як стверджують Ю. В. Луценко та А. В. Тарасюк, система інформаційної безпеки, особливо на рівні її вихідних компонентів, може бути структурована за різними критеріями. Зокрема, як структурний компонент інформаційної безпеки автори виділяють кібернетичну безпеку. Законом України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» вона визначена як «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, за якої забезпечуються сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі». Виокремлення кібербезпеки зумовлене специфікою середовища, у якому функціонують інформаційні системи, здійснюється обіг інформації, реалізуються законні інтереси суб'єктів інформаційних процесів. Тож «кібернетичний вимір» властивий усім складникам інформаційної безпеки [4, с. 322]. Останнє видається доволі сумнівним, оскільки навіть у сучасному світі з його підвищеними темпами інформатизації та технологізації ці процеси все одно відбуваються доволі нерівномірно у різних суспільствах та державах, а отже, не завжди технологічна інфраструктура певної держави є такою, щоб переводити будь-які фактичні інформаційні відносини у кібернетичні (тобто з інформаційно-технічним компонентом).

Отже, інформаційна інфраструктура може бути як власне інформаційною (способи, шляхи, засоби, правила передачі інформації, її зберігання, використання тощо), так і інформаційно-технічною, тобто опосередкованою, у зокрема засобами комп'ютерної техніки. На підставі цього можна зробити висновок, що інформаційна безпека являє собою стан захищеності усіх інформаційних відносин у певному суспільстві. Натомість кібербезпека – стан захищеності інформаційних відносин, інформаційна інфраструктура яких характеризується технічним компонентом, тобто є інформаційно-технічною. Отже, у Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» її визначальні характеристики сформульовані доволі вдало, водночас у наукових дослідженнях нерідко відбувається змішування понять «інформаційна безпека» та «кібербезпека».

Для забезпечення як власне інформаційної, так і кібербезпеки необхідні відповідні засоби, з-поміж яких виділяється правове регулювання інформаційних відносин, закріплення правових приписів поведінки з інформацією. Проте у сучасному динамічному світі правове регулювання не завжди встигає за стрімким розвитком інформаційних систем та відносин, внаслідок чого нормативна основа функціонування інформаційних систем потребує доповнення. Одним з таких елементів стають корпоративні норми, які формально чи неформально встановлю-

ються соціальними мережами, транснаціональними корпораціями (в аспекті поведення з певною, зокрема службовою, інформацією). Як не дивно, але у сучасному суспільстві саме корпоративні норми нерідко виявляються більш ефективними у впорядкуванні інформаційних відносин, аніж норми правові (як національні, так і наднаціональні). Це забезпечується транснаціональністю соціальних мереж, спільними правилами поведення у кожній з них, стрімкою реакцією на виклики інформаційного суспільства, суворістю наслідків (у вигляді, наприклад, повного блокування акаунтів). Хоча, з іншого боку, недоліком цього є складність оскарження накладення корпоративних санкцій внаслідок технологізації процесу (нерідко оскарження відбувається через чат-ботів відповідних компаній, які слідують лише формальним правилам та процесам, не враховуючи сутність та особливості скарги), а також відсутності офіційного представництва певних соціальних мереж на території певних держав (наприклад, в Україні відсутнє офіційне представництво фейсбуку).

У такому разі інколи єдиним способом, який може забезпечити інформаційну безпеку, залишається підвищення інформаційної культури суб'єктів, яка також включається до нормативної основи інформаційних відносин. Як зазначають науковці, інформаційна безпека в контексті інформаційної культури, з одного боку, слугує вектором її розвитку, а з іншого сама є результатом розвитку [5, с. 42; 6, с. 38], чим, з одного боку, підкреслюється циклічність досліджуваних явищ і процесів, а, з іншого боку, – їх функціональний взаємозв'язок.

На підставі викладеного стверджується, що забезпечення інформаційної безпеки має ґрунтуватися на поєднанні як юридичних, так і неюридичних засобів [7, с. 45], а нормативна основа інформаційних відносин та забезпечення інформаційної безпеки складатися з таких компонентів: 1) правові норми (національного та міжнародного рівня); 2) корпоративні норми; 3) інформаційна культура.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Ісмайлов К. Ю. Поняття «кібербезпека та «інформаційна безпека». *Типологія безпеки. Актуальні проблеми автоматизації та управління: міжнародна науково-практична конференція*. Луцьк, 2016. С. 32–33.
2. Дубов Д. В., Ожеван М. А. Майбутнє кіберпростору та національні інтереси України: нові міжнародні ініціативи провідних геополітичних гравців: аналітична доповідь. НІСД, 2012. 28 с.
3. Кононенко В. П., Новікова Л. В., Копицька П. О. Політика міжнародних організацій з питань інформаційної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право»*. 2021. Вип. 65. С. 353–358.
4. Луценко Ю. В., Тарасюк А. В., Денисенко М. М. Кібербезпека та інформаційна безпека: співвідношення понять. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 320–323.
5. Француз-Яковець Т. А. Інформаційно-правова культура як необхідний елемент формування сучасного інформаційного суспільства. *Часопис Київського інституту інтелектуальної власності та права*. 2022. Вип. 2. С. 41–45.

6. Панченко О. А., Панченко Л. В. Інформаційна безпека та інформаційна культура в сучасному інформаційному суспільстві. *Правова інформатика*. 2015. № 2(46). С. 32–38.

7. Кривешко І. В. Інформаційна культура як правовий феномен. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. № 1–2. С. 42–46.

ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ВІДНОСИН ЗА УЧАСТІ ПРОФЕСІЙНИХ СПІЛОК

Кушнір Р. С.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)

e-mail: r.kushnir@donnu.edu.ua

Система господарських судів стоїть на вістрі процесу державного впливу на господарські відносини в нашій країні, особливо у сучасні непрості часи. Від ефективності вирішення господарських спорів, стороною яких нерідко також виступають професійні спілки, залежить успіх в усіх площинах макро- та мікроекономічної діяльності в державі [1]. Ефективність вирішення таких спорів залежить від досконалості правового регулювання господарських процесуальних відносин в Україні як важливого складника господарського судочинства. Сьогодні масив нормативно-правових актів, що регламентують сферу господарських процесуальних відносин, є численним, але не достатньою мірою ефективним.

Головне місце серед цих актів посідає Конституція України, у статті 6 якої закріплений принцип здійснення державної влади в Україні на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Також у цьому конституційному приписі зазначається, що органи судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Основним Законом межах і відповідно до законів України. У статті 8 зазначається, що Конституція має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії, суди під час розгляду конкретних справ мають оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акта щодо відповідності Конституції. Судові рішення мають ґрунтуватися на Конституції, а також на чинному законодавстві, яке не суперечить їй.

Наступний значущий документ, що регламентує сферу господарських процесуальних відносин, стороною яких нерідко також виступають професійні спілки, – це Закон України «Про судоустрій та статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII. У статтях 18, 21, 22, 26, 37 цього Закону закріплена система господарських судів як основний елемент господарського судочинства, а саме в цих приписах вказуються види, склад і повноваження зазначених судів.

Важливість Господарського процесуального кодексу України, який визначає юрисдикцію та повноваження господарських судів, встановлює порядок здійснення судочинства у цих судах, є безвідносною, сьогодні цей документ є сучасним і затребуваним. Проте наявність кодифікованого акта, яким є Господарський кодекс України, на жаль, не завжди вирішує наявні проблеми господарських спорів.

Для цього є об'єктивні (динамізм і складність господарського життя, і відповідно правового регулювання) та суб'єктивні (недостатня увага до господарського законодавства з боку законодавця і численні експерименти у сфері економіки, заінтересованість держави (Фонду держмайна, органів прокуратури) у майні профспілок (санаторіїв, профілакторіїв, інших майнових комплексів, які за радянських часів були передані їм у господарське відання) через господарське судочинство, кожен з яких потребує спеціального правового забезпечення) причини. У спеціальній літературі зауважується, що серед масиву актів господарського законодавства є такі, що можна визначити як застарілі і не спроможні ефективно регулювати господарські відносини в сучасних економічних реаліях, тому потребують ревізії і відповідного реагування з боку законодавця [2].

Ще одним важливим законом з питань вирішення господарських спорів, стороною яких виступають професійні спілки, є Закон України «Про професійні спілки, їх права і гарантії діяльності» від 15.09.1999 № 1045-XIV. Так, у статті 34 цього Закону зазначається, що позбавлення профспілок права власності, а також права володіння та користування майном, переданим їм у господарське відання, може мати місце лише за рішенням суду на підставах, визначених законами.

На наш погляд, такий припис наразі не може розв'язати правову дилему, пов'язану із правом власності майна профспілок, отриманого ними ще за часи СРСР у господарське відання, яка детально описана в спеціальній літературі [3; 4; 5]. На нашу думку, треба чітко вказати у цьому Законі, що таке, як наразі зауважуються в судових справах, «спірне» майно належить профспілкам, базуючись на принципі непорушності приватної власності.

Документами, які також регламентують сферу господарських процесуальних відносин, стороною яких нерідко виступають професійні спілки, необхідно зауважити також інші законодавчі акти: Цивільний кодекс України, Закон України «Про підприємництво» від 07.02.1991 № 698-XII та ін.

Важливими правовими актами у зазначеній сфері є також підзаконні нормативно-правові акти, які містять норми з питань, що стосуються господарського процесу. Такими можуть бути укази і розпорядження Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, акти інших державних органів та органів місцевого самоврядування.

Отже, у цій роботі надана загальна характеристика правового регулювання господарських процесуальних відносин, зокрема й за участю професійних спілок. Виявлені об'єктивні і суб'єктивні проблеми у вирішенні господарських спорів, стороною яких нерідко виступають професійні спілки, та запропоновані деякі шляхи їх вирішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Бринцев О. В. Мета і принципи рекодифікації економічного законодавства України. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 20 травня 2016 р.)* Харків, 2016. С. 13–16.
2. Резнікова В. В., Щербина В. С. Сучасний стан правового регулювання господарської діяльності. *Координата. Платформа стратегічної та законотворчої аналітики*. 24.02.2020. URL: <https://coordynata.com.ua/sucasnij-stan-pravovogo-reguluvanna-gospodarskoi-dialnosti>
3. Спасибо-Фатеева І. В. Проблеми права власності профспілок. *Університетські наукові записки*. 2007. № 2. С. 147–155.
4. Опришко В. Ф. Чергове «одержавлення профспілкового майна». *Щотижнева загальнонаціональна правова газета*. 2020. № 5. URL: <https://yvu.com.ua/cherbove-oderzhavlennya-profspilkovogo-majna-2/>
5. Кушнір Р. С. Проблеми захисту у господарському судочинстві майнових прав професійних спілок у дискурсі їх статутної діяльності. *Академічні візії*. 2024. Вип. 32. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1247/1124>

ЩОДО ПРИМУСОВОГО ВІДЧУЖЕННЯ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ У ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Мамедова С. М.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: s.mamedova@donnu.edu.ua

Непорушність права власності є одним з ключових принципів цивільного законодавства, яке закріплене положеннями ст. 41 Конституції України та п. 2 ч. 1 ст. 3, ч. 1 ст. 321 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). Проте, з одного боку, держава гарантує непорушність такого права, а з іншого – в тій же ст. 41 Конституції та ч. 2 ст. 321 ЦК України встановлює певні винятки з нього, одне з яких стосується примусового відчуження транспортних засобів в період дії воєнного стану. Питання законодавчого врегулювання, підстав та порядку такого відчуження продовжує залишатись актуальним для більшості власників допоки воєнний стан не буде припинено.

Основний законодавчий акт, що визначає підстави примусового відчуження транспортних засобів у воєнний період, – це Конституція України. Згідно зі ст. 41, примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану [1].

Важливу в роль у цьому питанні займає ЦК України, зокрема ч. 2-3 ст. 321 встановлює, що особа може бути позбавлена права власності або обмежена у його здійсненні лише у випадках і в порядку, встановлених законом. Примусове відчуження об'єктів права власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови

попереднього та повного відшкодування їх вартості, крім випадків, встановлених ч. 2 ст. 353 цього Кодексу [2].

Тож якщо йдеться про примусове відчуження з метою суспільної необхідності, то таке відчуження відбувається тільки на платній основі. Спеціальна норма, яка врегульовує це питання, – це ст. 353 ЦК України, яка іменує реквізицією таку підставу для примусового відчуження майна з метою суспільної необхідності. Аналізуючи ст. 353, можна окреслити, що залежно від підстави проведення примусового відчуження, виділяють два види реквізиції: реквізиція за надзвичайних обставин (ч. 1 ст. 353 ЦК України, яка відбувається за умови попереднього і повного відшкодування вартості майна); реквізиція в умовах воєнного або надзвичайного стану (ч. 2 ст. 353 ЦК України – з наступним повним відшкодуванням його вартості). Другий вид реквізиції, який досліджується в цій роботі, хоча і встановлює повне відшкодування вартості транспортного засобу, проте передбачає його відшкодування не одразу. До того ж згадана стаття не містить ні порядку такого відчуження, ні правил встановлення суми відшкодування. Деталізація цих питань міститься в більш спеціальних нормативно-правових актах до воєнного стану.

Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» визначає загальний порядок реквізиції під час дії воєнного стану. Згідно зі ст. 6 цього закону, під час мобілізації для задоволення потреб ЗСУ, інших військових формувань можуть вилучатися транспортні засоби підприємств, установ, організацій і громадян [3]. Варто звернути увагу, що ця норма оперує трьома окремими термінами: «вилучення», «безоплатне залучення», та «примусове відчуження». Аналіз двох останніх є цікавим для подальшого дослідження на предмет існування певних суперечностей з принципом непорушності права власності, а точніше, винятком з нього, з приводу підстав примусового позбавлення саме права власності, що включає три правомочності, а не окремо тільки права користування.

Проте, продовжуючи далі дослідження порядку реквізиції, треба зазначити, що в п. 47 ст. 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» визначено суб'єктів, які уповноважені приймати рішення про відчуження рухомого майна для потреб оборони – такими є військові адміністрації населених пунктів на відповідній території [4].

Сама ж процедура такої реквізиції визначена Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану», згідно з якою реквізиція відбувається на підставі рішення військового командування, яке може бути здійснене у взаємодії з місцевими органами влади. Такі дії мають бути оформлені актом про примусове відчуження або вилучення майна, який засвідчує факт передачі транспортного засобу державі.

З приводу питання компенсації доцільно згадати вище досліджені положення ст. 41 Конституції та ст. 353 ЦК України, що власники транспортних засобів ма-

ють право на компенсацію з наступним повним відшкодуванням вартості реквізованих транспортних засобів. Питання компенсації додатково врегульовано ст. 9-10 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану», а також стаття 6 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» закріплює, що порядок компенсації шкоди, завданої транспортним засобам внаслідок їх залучення під час мобілізації, визначається Кабінетом Міністрів України. Імовірно, йдеться про Постанову КМУ № 998 від 31 жовтня 2012 р. «Про питання здійснення повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» [5].

Питання викликає, які строки вбачаються за «наступним» повним відшкодуванням та щодо оцінки вартості такого майна. В загальних рисах відповіді на ці питання можна знайти в ч. 2-3 ст. 10 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану», що компенсація за реквізоване майно в умовах правового режиму воєнного стану з наступним повним відшкодуванням його вартості здійснюється протягом п'яти наступних бюджетних періодів, правового режиму надзвичайного стану – протягом одного наступного бюджетного періоду після скасування правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за рахунок коштів державного бюджету. Оформлення документів для примусового відчуження або вилучення майна, а також оплата витрат з оцінки майна, яке відчужується, здійснюються військовим командуванням, органом, що прийняв рішення про таке відчуження або вилучення, за рахунок коштів державного бюджету [6].

Однак на практиці питання компенсації та правомірності оформлення відчуження може викликати суперечки, і в таких випадках власники звертаються до суду для захисту своїх прав. Судова практика щодо цих питань є доволі неоднозначною. Тому, враховуючи вищевикладене, деякі питання примусового відчуження транспортних засобів у воєнний період, зокрема особливості порядку такого відчуження та відшкодування вартості реквізованого майна, ще потребують подальшого наукового дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
3. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 р. № 3543-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 44. Ст. 416.
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 28. Ст. 250.
5. Про питання здійснення повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Постанова КМУ № 998 від 31 жовтня

6. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17 травня 2012 р. № 4765-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 15. Ст. 99.

ЩОДО МОЖЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ В УКРАЇНІ У ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД

Мартинюк О. В.^{1*}, Гайду С. В.²

^{1,2}*Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)*

*e-mail: o.martynyuk@donnu.edu.ua

Проблема захисту прав і свобод людини та громадянина наразі є однією з ключових в Україні, а в умовах воєнного стану набуває особливої актуальності, оскільки нормальне функціонування суспільства та держави стає неможливим. У майбутньому (у поствоєнний період) одним із викликів для нашої держави стане питання розробки та впровадження ефективного правового механізму для реалізації захисту прав і свобод людини та громадянина. Відтак задля забезпечення легітимності рішень у справах про міжнародні злочини необхідним вбачається вдосконалення національної судової системи та її адаптації до потреб правосуддя щодо протиправних діянь, вчинених в умовах збройного конфлікту.

Однією з моделей, що можуть бути застосовані для належного судового розгляду справ про міжнародні злочини, є створення Спеціалізованого суду. Відповідно до Висновку № 15 (2012) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про спеціалізацію суддів створення Спеціалізованого суду є виправданим лише за умови, що це сприяє покращенню адміністрування судочинства. Такий підхід може бути сприятливим для забезпечення високої якості як судових процесів, так і самих судових рішень [1].

До проблем, які можуть бути вирішені утворенням Спеціалізованого суду, належать: по-перше, порушення розумності строків судового розгляду; по-друге, недостатня мотивація рішень; по-третє, накладення непропорційного покарання; по-четверте, неправильна кваліфікація діянь обвинуваченого тощо.

Беззаперечною уявляється теза про те, що розгляд суддями справ про міжнародні злочини вимагає глибоких знань як з міжнародного публічного права загалом, так і окремих його галузей зокрема, а саме міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права, розуміння принципів їх застосування до конкретних обставин справи, а також опрацювання значного масиву практики міжнародних трибуналів та судів.

Модель створення Спеціалізованого суду в певний спосіб може вирішити ці проблеми, залучаючи до розгляду справ експертів-міжнародників. Перевагою цієї моделі, порівняно із запровадженням спеціалізації у судах загальної юрисдикції,

є те, що справи розглядатимуть особи, які вже мають ґрунтовні знання та значний практичний досвід у відповідних галузях права.

До того ж Спеціалізований суд зможе забезпечити послідовність судової практики щодо конкретних категорій справ, що сприятиме формуванню правової визначеності.

Правники висловлюють також пропозицію віднести до підсудності Спеціалізованого суду здійснення судового контролю за дотриманням прав військовополонених, включно з питаннями, пов'язаними з їх обміном, справами про стягнення російських активів та відшкодуванням завданої шкоди в порядку цивільного судочинства, а також справами щодо вчинення воєнних злочинів [2].

До суддівських посад у Спеціалізованому суді можна буде залучити осіб, які вже мають ґрунтовні знання та досвід у потрібних галузях права. Це є перевагою, порівняно з моделлю введення спеціалізації суддів у судах загальної юрисдикції, де суддям доведеться брати участь у навчальних тренінгах. Для більшості з них справи щодо міжнародних злочинів будуть новими і вимагатимуть знань міжнародного гуманітарного та кримінального права, практики міжнародних судів та трибуналів, а також вміння застосовувати ці знання до конкретних обставин справи.

Отже, творення Спеціалізованого суду, по-перше, матиме перевагу в формуванні суддівських колегій, порівняно з наявним розглядом справ у судах загальної юрисдикції. Відповідно до ст. 31 КПК України, кримінальне провадження в суді першої інстанції здійснюється суддею одноособово, крім окремих випадків [3].

По-друге, враховуючи складність справ, а також тяжкість злочинів і покарань за них, у процесуальному законодавстві можна передбачити, що справи у Спеціалізованому суді розглядатимуться колегією з трьох суддів. Це сприятиме забезпеченню ефективного розгляду справи та ухваленню якісного судового рішення. Отже, Спеціалізований суд, а також його апеляційні палати могли б розглядати справи в колегіях з трьох суддів.

По-третє, перевагою створення окремого суду є те, що завдяки більшій компетентності суддів та оптимальному навантаженню справами, розгляд справ буде швидким та ефективним. Це забезпечить право обвинувачених на справедливий суд та врахування інтересів потерпілих.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Висновок № 15 Консультативної ради європейських суддів про спеціалізацію суддів. *KPCC*. 6 листопада 2012 року. URL: <https://rm.coe.int/opinion-n-15-2012-on-the-specialisation-of-judges-/16806a1fc2>
2. Котельва К. Про створення в Україні Вищого спеціалізованого воєнного суду. *JustTalk*. 20.02.2023. URL: <https://justtalk.com.ua/post/pro-stvorennya-v-ukraini-vischogo-spetsializovanogo-voennogo-sudu>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9–10, 11–12, 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

ПОВОЄННА СТІЙКІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ЧЕРЕЗ ЗМІНУ ПІДХОДІВ ДО ОБЛІКУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА БЕЗГОТІВКОВІ КОШТИ

Олексіюк М. В.

Науково-дослідний інститут публічного права, Київ (Україна)

e-mail: maxim.ole@gmail.com

Війна, як глобальна обставина непереборної сили, чинить неабиякий тиск на стійкість банківської системи. Протягом 2015–2016 років приблизно 100 банків було виведено з ринку регулятором, що потягло за собою втрату значних за обсягом обігових коштів на рахунках підприємств у таких банках. Водночас такі втрати не є застраховані Фондом гарантування вкладів. Зі врахуванням сервільності фінансової системи щодо осіб приватного права логічним є висновок про те, що сукупний вектор інтересів таких осіб має бути визначальним для архітектури системи. Отже, під час регулювання правовідносин у банківській сфері інтереси банків не можуть бути визначальними відносно інтересів суспільства, яке послуговується банківською системою. Це ставить завдання балансу прав і обов'язків в системі правовідносин щодо безготівкових розрахунків. Тут держава має широкі повноваження і виключну роль:

- монополія держави на емісію грошей;
- обов'язок українських підприємств здійснювати розрахунки між собою тільки в валюті держави;
- обов'язок українських підприємств здійснювати розрахунки тільки в безготівковій формі;
- ведення поточних рахунків здійснюється монопольно банками, які тут виступають як агенти регулятора на підставі його дозволу – ліцензії на банківську діяльність – під наглядом зі щоденним звітуванням про поточну діяльність і контролем з боку держави аж до прямого введення адміністрації.

Взамін цих обмежень держава взяла обов'язок підтримання належного функціонування фінансової системи та підтримання купівельної спроможності емітованої нею валюти. Ці два обов'язки прямо визначені законом і є логічно мінімальними для того, щоб можна було погодитися з вищенаведеним переліком обмежень, продиктованим державою. Держава, що не виконує ці зобов'язання, і як суб'єкт, що не стоїть над законом, як це постулюється принципом верховенства права, може бути змушена примусово до належного виконання своїх обов'язків, в тому числі і рішенням суду.

З економічного погляду, саме звичайнісінькі підприємства становлять базу справжнього і сталого економічного зростання – не банки і не фінансовий сектор – існування останніх як таких в принципі неможливе без реального сектору. Тому якраз найбільш загрозливим для економіки є позбавлення підприємств мож-

ливості розпорядитися своїми коштами на рахунках. Саме це створює ситуацію економічного колапсу і ланцюгову реакцію банкрутств у реальному секторі. Отже, відновлення повноцінного функціонування рахунків підприємств є обов'язковою умовою економічного розвитку, а не ризиком для економіки. Примітно, що регулятор фінансових ринків подбав про це – і власники рахунків у цінних паперах не опинилися в такій ситуації – тобто фінансовий сектор про себе подбав.

Проведене дослідження дає змогу сформулювати низку базових постулатів, що ґрунтуються на поточному позитивному праві, які призводять до принципової неможливості надалі незаконного розпорядження банками коштами, що належать клієнтам, і, як наслідок, унеможливають самі банкопади:

- право власності на безготівкові кошти, що обліковуються банком на рахунку клієнта, належить клієнтові;
- банк не вправі розпоряджатися цими грошима, доки клієнт не передасть право власності на ці гроші банку, уклавши договір банківського вкладу;
- виведення банку з ринку жодним чином не ліквідує належні клієнтові безготівкові гроші, які продовжують своє існування у вигляді запису на рахунку клієнта, і жодним чином не припиняє право власності клієнта на такі гроші;
- під час виведення регулятором банку з ринку регулятор зобов'язаний забезпечити подальше функціонування платіжної системи, частиною якої є і рахунки клієнтів таких банків, і гроші, що існують у вигляді записів на таких рахунках і продовжують належати клієнтам після виведення банку з ринку;
- відсутність затвердженого регулятором (НБУ) порядку (на відміну від ДКЦБФР) не може бути перепорою для реалізації права особи вимагати належного врядування в контексті чітко прописаного законом обов'язку регулятора забезпечити функціонування фінансової (і платіжної) системи;
- існує цілком практичний і торований іншим регулятором шлях вирішення технічної неспроможності виведеного з ринку банку вести рахунки клієнтів – передача їх ведення іншим банкам – іншого способу продовжити належне ведення рахунку клієнта практично не існує, що створює безальтернативність обраної позивачем вимоги.

У розвиток економічного погляду треба також прокоментувати припущення низки економістів, що за запропонованого Чиказьким планом стовідсоткового резервування (як вони називають ситуацію неможливості банку розпорядитися чужими грошима) банки не зможуть виконувати свою важливу для економіки функцію – інвестиційне кредитування розвитку підприємств. Насправді таке кредитування зростання бізнесу «сьогодні становить тільки невелику частку банківського бізнесу» (Oscar Jorda, Moritz Schularik and Alan Taylor «The Great Mortgaging»). Зараз банки кредитують здебільшого операції з купівлі вже існуючого майна, здебільшого нерухомості, що не призводить до зростання ВВП. Але саме таке непро-

дуктивне кредитування є причиною фінансових криз у світі. Відомо, що українські банки в принципі слабо задіяні в кредитуванні капітальних інвестицій підприємств, що здатні збільшувати ВВП і генерувати кошти для повернення кредитів. Натомість українські банки з набагато більшим ентузіазмом вкладають гроші в фінансові інструменти (державні облігації), які не витрачаються на капітальні інвестиції. Тобто, прибираючи можливість банків продовжувати таке непродуктивне кредитування, ми робимо фінансову систему більш стабільною.

Так само з юридичного погляду саме функціонування цивільних відносин складно уявити без поваги до права власності (навіть у гіпотетичних системах, що заперечують приватну власність, існує державна, суспільна або спільна власність, яка охороняється законом). Відношення одного суб'єкта до речі, як своєї, і визнання цього іншими суб'єктами становлять основу будь-якого обміну. Нехтування дійсним і не заперечуваним правом власності підприємства на гроші з боку регулятора, на якого покладений обов'язок забезпечити належне функціонування системи, в якій такі права реалізуються, може свідчити про базову неспроможність держави організувати і підтримувати основоположні засади функціонування суспільства.

Дискусії економістів щодо причин фінансово-економічних криз, їхні міркування щодо того, яке має бути співвідношення резервів банків до кредитів (25 чи 5) не мають значення для суті цього дослідження, яке полягає у обґрунтуванні вимоги до регулятора відновити належне функціонування банківських рахунків економічних агентів, де обліковуються гроші, право власності на які належить таким агентам.

В опублікованій у 1973 році в Оксфордському університеті праці «Публічне міжнародне грошове право» Мілан Роберт Шустер писав: «Це є універсально доконаним, що відносно банківських рахунків вкладник має право власності, навіть у випадку, коли банкноти та монети знаходяться у банку. Отже, гроші належать клієнту, а не банку як боржнику. Вкладник є власником цих активів – доходів від цих активів – і він може передати їх, скасувати їх, розпорядитися ними на власний розсуд [1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Shuster M. R. The Public International Law of Money. Oxford, 1973.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ ПОШКОДЖЕННЯМ І ЗНИЩЕННЯМ ОБ'ЄКТІВ НЕРУХОМОСТІ

Писарєва Е. А.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: pisareva@donnu.edu.ua

Збройна агресія російської федерації (далі – рф) проти України, що розпочалася ще у лютому 2014 року на окремих територіях нашої держави і через вісім років перейшла у фазу широкомасштабних воєнних дій на всій території країни, призвела до колосальних збитків, ушкоджень і руйнувань, порушила права та законні інтереси фізичних і юридичних осіб, держави загалом. Воєнними діями з боку рф продовжується завдання майнової та моральної шкоди громадянам України, які втрачають своїх рідних, потерпають від фізичних і моральних страждань, несуть майнові збитки від знищення та ушкодження майна. Під постійними обстрілами перебувають об'єкти військової, транспортної, промислової інфраструктури, що є власністю держави, територіальних громад, юридичних осіб. Значних втрат зазнають і бізнес-структури через руйнування та знищення, а також через упущену вигоду, неможливість отримання доходів. Як зазначають експерти Проєкту «Росія заплатить», на початок 2024 р. загальна сума прямих збитків житловій та нежитловій нерухомості, іншій інфраструктурі, транспортним засобам та товарним запасам перевищила \$157 млрд [1]. Здебільшого знищенню та пошкодженню піддаються об'єкти нерухомості, зокрема житлова інфраструктура. Тому нагальним питанням є розробка механізмів відшкодування шкоди, завданої знищенням або пошкодженням нерухомості воєнними діями рф проти України.

Деякі аспекти вирішення цієї проблеми передбачено у Законі України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» [2] (далі – Закон), який було прийнято 23 лютого 2023 р. Ним визначено не тільки правові та організаційні засади надання компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України, але й правові засади створення та ведення Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок вищезазначених дій.

Цей Закон був прийнятий на підставі проєкту Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою

агресією Російської Федерації» від 24 березня 2022 р. № 7198 [3] і набув чинності з 22 травня 2023 р.

Аналіз цього законодавчого акта надає можливості визначити деякі особливості у запропонованій законодавцем конструкції захисту майнових прав та інтересів осіб, яким завдано шкоди збройною агресією, та звернути увагу на певні недоліки вказаного акта.

Так, Законом визначена компенсація за пошкоджені або знищені об'єкти нерухомого майна, що завдані внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених воєнною агресією РФ проти України після 24 лютого 2022 р., тобто не враховані інтереси осіб, які втратили нерухомість із 2014 р., коли фактично на території України розпочалися воєнні дії.

Варто зауважити, що автори Закону передбачають компенсацію за пошкодження та знищення об'єктів нерухомого майна, хоча і розглядають її у сенсі відшкодування. Але між цими поняттями є суттєва різниця, бо під компенсацією розуміються виплати, розмір яких встановлюється за домовленістю сторін або у розмірі, що встановлений суб'єктом владних повноважень. Проте під відшкодуванням розуміється стягнення з винної особи, яка вчинила протиправні дії, сум, що дають змогу потерпілому у повному обсязі відшкодувати понесені збитки та (або) відновити первісне становище. На це зверталась увага у висновку Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України ще на стадії законопроекту [4]. Про те, що у Законі йдеться не зовсім про компенсацію, вказує і положення частини 18 статті 8 «Компенсація за знищені об'єкти нерухомого майна», статті 13 Закону «Джерела фінансування компенсації за пошкоджені та знищені об'єкти нерухомого майна».

Аналізуючи положення статей 1, 2 Закону, об'єктами нерухомості, які знищено або пошкоджено і підлягають компенсації, визнаються тільки об'єкти, які задовольняють житлові потреби фізичних осіб і співвласників багатоквартирних будинків. Тобто інші об'єкти нерухомості, які належать фізичним особам, а також юридичним особам, під дію цього Закону не підпадають.

Отримувачами компенсації визнаються: а) фізичні особи-громадяни України різних категорій відносно об'єкта нерухомості, що суперечить статті 26 Конституції України, згідно з якою «іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України». Можливо, автори Закону користуються тут конструкцією статті 47 Конституції України, де під час визначення права на житло використовується поняття «громадянин»; б) об'єднання співвласників багатоквартирних будинків, управителі багатоквартирних будинків, житлово-будівельні (житлові) кооперативи, які здійснюють

утримання відповідних будинків, особи, уповноважені співвласниками багатоквартирних будинків – у разі отримання компенсації за пошкоджене спільне майно багатоквартирного будинку.

Така компенсація надається у порядку черговості за поданням заяви до Комісії з розгляду питань щодо надання компенсації у вигляді (п. 5 ст. 1 Закону): а) виконання робіт, пов'язаних з будівництвом, на пошкодженому об'єкті нерухомого майна з метою його відновлення та/або надання будівельної продукції для виконання таких робіт; а¹) надання грошових коштів шляхом їх перерахування на поточний рахунок отримувача компенсації із спеціальним режимом використання для виконання робіт, пов'язаних з будівництвом, на пошкодженому об'єкті нерухомого майна з метою його відновлення та/або придбання будівельної продукції для виконання таких робіт; а²) надання грошових коштів шляхом їх перерахування на поточний рахунок отримувача компенсації за придбану ним будівельну продукцію та/або виконані ним ремонтні роботи на пошкодженому об'єкті нерухомого майна за власні кошти; б) надання грошових коштів шляхом їх перерахування на поточний рахунок отримувача компенсації із спеціальним режимом використання для будівництва будинку садибного типу, садового або дачного будинку; в) фінансування придбання квартири, іншого житлового приміщення, будинку садибного типу, садового або дачного будинку (у тому числі фінансування придбання приміщення / будинку, що буде споруджений у майбутньому, або інвестування / фінансування його будівництва) з використанням житлового сертифіката; г) передача у власність отримувачу компенсації об'єкта нерухомого майна, відновленого в рамках реалізації місцевих програм відновлення на заміну знищеного об'єкта нерухомого майна.

Джерелами фінансування компенсації за пошкоджені та знищені об'єкти нерухомого майна є: 1) кошти державного (у тому числі Фонду відновлення майна та зруйнованої інфраструктури, Фонду ліквідації наслідків збройної агресії) та місцевих бюджетів; 2) кошти міжнародних фінансових організацій, інших кредиторів та інвесторів; 3) міжнародна технічна та/або поворотна чи безповоротна фінансова допомога; 4) репарації або інші стягнення з Російської Федерації; 5) інші джерела, не заборонені законодавством України. Широкий перелік джерел фінансування компенсації також надає можливість говорити про відшкодування, а не компенсацію.

Органи місцевого самоврядування можуть затверджувати місцеві програми та створювати фонди з метою надання компенсації та відновлення пошкоджених / знижених (зруйнованих) об'єктів нерухомого майна.

Створюється Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України як єдина державна інформаційно-комуніка-

ційна система, призначена для збирання, накопичення, обліку, обробки, зберігання та захисту інформації (документів) про рухоме та нерухоме майно, пошкоджене та знищене внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, осіб, майно яких пошкоджено або знищено, матеріальну шкоду (у тому числі збитки), завдану внаслідок пошкодження та знищення такого майна, компенсацію за пошкодження та знищення такого майна, фінансування відновлення пошкодженого та знищеного майна, а також іншої інформації (документів), визначеної цим Законом.

Отже, треба констатувати, що вказаний Закон спрямований на часткове вирішення питання, пов'язане зі створенням механізму відшкодування шкоди, яка завдана майновим правам та інтересам осіб збройною агресією іншої держави проти нашої країни, і тому треба продовжувати роботу щодо розробки і втілення у законодавство «засобів та правових інструментів відшкодування шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, у тому числі репарації, конфіскації, контрибуції, а також кроків щодо їх упровадження з урахуванням міжнародно-правових механізмів, міжнародного досвіду та судової практики» [5].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf

2. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 23.02.2023 р. № 2923-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text>

3. Проект Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації» від 24 березня 2022 р. № 7198. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1248275>

4. Висновок на проект Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації», наданий Головним науково-експертним управлінням Апарату Верховної Ради України від 30 березня 2022 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1251060>

5. Про робочу групу з розробки та впровадження міжнародно-правових механізмів відшкодування шкоди, завданої Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Указ Президента України від 18 травня 2022 р. № 346/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3462022-42577>

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ПРАВОВОГО СТАНУ

Письменна О. П.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)

e-mail: o.pysmenna@donnu.edu.ua

Проблема інформаційної безпеки після початку повномасштабного вторгнення російської армії на територію України стає актуальною не тільки для України, а й для багатьох країн світу. Щодня держава-агресор не лише руйнує Україну, вбиваючи українців, але й наносить інформаційні атаки на українське населення, яке є частиною її військової пропаганди. Її мета – за допомогою спотвореної інформації посіяти страх та паніку в українському суспільстві, спричинивши дестабілізацію політичної та соціально-економічної ситуації в Україні. Тому доцільно провести правовий аналіз стану інформаційної безпеки України.

Дослідження сучасних особливостей інформаційної безпеки України проводили науковці В. Бондаренко, Ю. Горбань, М. Дмитренко, А. Марущак, В. Петрик, Б. Кормич, О. Черевко та ін.

Доцільно згадати підходи до характеристики інформаційної безпеки у контексті національної безпеки. З одного боку, інформаційну безпеку розглянуто як самостійний елемент національної безпеки будь-якої країни, а з іншого – як інтегрований складник будь-якої іншої безпеки: військової, економічної, політичної тощо. Найповнішим є таке визначення: інформаційна безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави, за якого зводиться до мінімуму завдання збитків через неповноту, невчасність і недостовірність інформації, негативний інформаційний вплив, негативні наслідки функціонування інформаційних технологій, а також через несанкціоноване поширення інформації [1].

Загрози національній безпеці України в інформаційній сфері – це сукупність умов та чинників, які становлять небезпеку життєво важливим інтересам держави, суспільства і особи через можливість негативного інформаційного впливу на свідомість та поведінку громадян, а також на інформаційні ресурси та інформаційно-технічну інфраструктуру [2].

Після початку російської воєнної агресії проти України, коли інформаційний складник став важливим елементом, відбулася реформа національного інформаційного законодавства. Якщо говорити про національно-правову регламентацію забезпечення інформаційної безпеки, то потрібно зазначити нормативно-правові акти у цьому напрямі з 2014 року: рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України» від 28 квітня 2014 р., яке ввів у дію Указ Президента України від 1 травня 2014 р. № 449/2014. Це рішення сформулювало комплексний підхід до системи забезпечення інтересів України у сфері

інформаційної безпеки та спонукало органи влади до майбутніх заходів і перетворень у цій галузі. Рішення містило правдиве твердження про те, що «останнім часом Російська Федерація розповсюджує недостовірну, неповну та упереджену інформацію про Україну, намагаючись маніпулювати суспільною свідомістю в Україні та за її межами» [3].

Одним з головних дієвих способів боротьби із загрозами інформаційної безпеки стає кібербезпека. Важливим міжнародно-правовим актом у сфері забезпечення інформаційної безпеки є Конвенція про кіберзлочинність з метою підвищення ефективності кримінальних розслідувань і переслідувань, які пов'язані з комп'ютерними системами та даними від 2001 року. Конвенція закріплює можливості збирати докази щодо кримінального злочину в електронній формі. Україна ратифікувала цей міжнародний документ у вересні 2005 року, визнавши, що формування спільної кримінальної політики є необхідним для захисту суспільства від кіберзлочинів. У межах ратифікованої конвенції Україна зобов'язалася привести своє законодавство у відповідність до Конвенції і забезпечити захист своїх критичних інфраструктур від кібератак, вдосконалювати заходи з кібербезпеки та розвивати відповідну інфраструктуру [4].

14 січня 2015 року Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову, згідно з якою створюється Міністерство інформаційної політики України, пріоритетними завданнями якого є протидія інформаційній агресії з боку Російської Федерації; розроблення ефективної стратегії інформаційної політики держави та Концепції інформаційної безпеки України; узгодженість та координація функціонування і діяльності органів державної влади в інформаційній сфері. З метою протидії негативним впливам інформаційної пропаганди та інформаційних війн, задля нейтралізації та упередження реальних та потенційних загроз в інформаційному просторі України Рада національної безпеки і оборони України ухвалила рішення «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України» [5].

Також потрібно згадати закріплення основних напрямів державної політики з питань національної безпеки в інформаційній сфері, визначені у Законах України «Про національну безпеку України», «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», «Стратегії національної безпеки України».

28 грудня 2021 року Указом Президента України від № 685/2021 була затверджена «Стратегія інформаційної безпеки», яка визначила актуальні виклики та загрози національній безпеці України в інформаційній сфері, стратегічні цілі та завдання, спрямовані на протидію таким загрозам, захист прав осіб на інформацію та захист персональних даних. Метою Стратегії є посилення спроможностей щодо забезпечення інформаційної безпеки держави, її інформаційного простору, під-

тримки інформаційними засобами та заходами соціальної та політичної стабільності, оборони держави, захисту державного суверенітету, територіальної цілісності України, демократичного конституційного ладу, забезпечення прав та свобод кожного громадянина [6].

У 2023 році була прийнята «Стратегія інформаційної безпеки на період до 2025 року», план заходів до неї затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 березня 2023 р. № 272-р, стратегічною цілю якої визначена «Протидія дезінформації та інформаційним операціям, насамперед держави-агресора, спрямованим, серед іншого, на ліквідацію незалежності України, повалення конституційного ладу, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, пропаганду війни, насильства, жорстокості, розпалювання національної, міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі та ненависті, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини і громадянина» [7].

Отже, в умовах сучасних інформаційних протистоянь, захисту інформаційного суверенітету Україна потребує створення потужної та ефективної системи інформаційної безпеки, захищений національний інформаційний простір шляхом створення належного правового підґрунтя для інформаційної безпеки України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Кормич Б. А. Захист інформаційної безпеки як функція держави. *Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України*: дис. д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків: НУВС, 2004. 359 с. URL: <http://www.mego.info/матеріал/23-захист-інформаційної-безпеки-як-функція-держави>
2. Про захист журналістики та безпеку журналістів та інших медіаучасників: декларація Комітету міністрів Ради Європи від 30 квітня 2014 р. URL: <http://surl.li/ktytly>
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2014 року «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України»: Указ Президента України від 01.05.2014 № 449/2014. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/laws/show/449/2014/paran2#n2>
4. Методи інформаційного захисту простору. Інформаційна безпека України. URL: <http://www.ua.textreferat.com/referat-7471.html>
5. Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2014 р. URL: <http://www.zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-14>
6. «Стратегія інформаційної безпеки». Затверджено Указом Президента України від 28 грудня 2021 р. № 685/2021е URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#n14>
7. «Стратегія інформаційної безпеки на період до 2025 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/272-2023-%D1%80#n14>

ЮРИДИЧНА ЕТИКА: ЗАСТОСУВАННЯ ДОСВІДУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ДЛЯ УКРАЇНИ

Письменна О. П.¹, Вайзберг В. В.^{2*}

^{1,2}Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)

* e-mail: vaizberh.v@donnu.edu.ua

Юридична етика є одним із ключових складників професійної діяльності нотаріусів, адвокатів, суддів та інших юристів, оскільки визначає межі поведінки та норми моралі в їх діяльності. Європейська інтеграція та глобалізація правових систем роблять етику в правовому полі важливою в сучасному світі.

Застосування європейського досвіду у сфері правової етики є необхідним для вдосконалення національної правової системи в Україні. Проте впровадження належних моральних засад залишається складним завданням. Недовіра до судової системи, корупція, політичний тиск на правників, а також низька правова культура серед населення є ключовими проблемами, що потребують вирішення. Забезпечення справедливого, прозорого та відповідального здійснення правосуддя може бути досягнуто шляхом регулювання професійної поведінки юристів. У країнах ЄС розроблені системи контролю за дотриманням етичних стандартів, які включають не лише загальні принципи моралі, а й специфічні вимоги до професійної поведінки юристів. Досвід ЄС може стати важливим джерелом для формування національної системи правової етики в Україні, оскільки питання деталізації правової етики перебуває на стадії розробки.

Мета дослідження – дослідити юридичну етику в різних державах Європейського Союзу та проаналізувати її можливе застосування в межах України.

Слово «деонтологія» було утворено від сполучення грецьких слів *δέον*, що означає «необхідне», та *λόγος* – «слово, вчення». Юридична деонтологія розглядається у двох аспектах: широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні це наука, що вивчає професійні, психологічні, політичні, етичні та естетичні правила, які регулюють відносини спеціаліста з об'єктом його роботи та колегами, забезпечуючи найкращі умови для їхньої співпраці. У вузькому значенні це наука, яка досліджує, як загальні моральні принципи застосовуються в особливих умовах професійної діяльності правників [1].

Країни Європейського Союзу мають розвинені системи правових норм і стандартів, що регулюють діяльність юристів. Європейська етика правників базується на кількох основних принципах, що визнаються загальноєвропейськими організаціями, як-от Рада адвокатських асоціацій та правових товариств Європи (ССВЕ). Такими принципами є: незалежність юристів у процесі здійснення професійної діяльності, повага до прав людини та забезпечення правової допомоги на високому рівні, захист інтересів клієнта та збереження конфіденційності, уникнення конфлікту інтересів, професійна компетентність та постійний професійний розвиток [2].

Наступним потужним документом є Європейська хартія суддів (European Charter on the Statute for Judges). Вона була прийнята у Страсбурзі 8–10 липня 1998 року. Цей документ визначає етичні стандарти для суддів у країнах ЄС, встановлюючи загальні принципи щодо незалежності суддів та їхньої професійної поведінки. Базовими принципами є чесність і неупередженість у прийнятті рішень, прозорість і підзвітність, повага до прав людини та, звісно, незалежність суддів [3].

Треба також розглянути Кодекс поведінки європейських прокурорів. Загальні етичні стандарти для прокурорів ЄС були розроблені Консультативною радою європейських прокурорів (КРЕП) спільно з Консультативною радою європейських суддів (КРЕС). Доволі цікавим аспектом є те, що КРЕП наголошує, що незалежність прокуратури, безсумнівно, впливає з незалежності судової гілки влади. Ключовими положеннями є об'єктивність, повага до прав людини, незалежність і професійна доброчесність [4].

Одним з «орієнтирів» поведінки нотаріусів є Європейський кодекс нотаріальної етики. Він базується на принципах неупередженості, конфіденційності та чесності. У самому документі зазначено: «Як виконавець державних завдань і володар суверенних повноважень нотаріус підпорядкований вимогам законів та іншим нормативним актам, які діють у державі, де він призначений нотаріусом. Як представник вільної професії з обов'язком консультування нотаріус повинен відповідати вимогам професійного права, які діють у державі, де він призначений нотаріусом» [5].

Рекомендації щодо ролі адвокатів (Рекомендація № R (2000) 21) ухвалила Рада Європи. У цьому документі наголошується на забезпеченні незалежності адвокатів, вільному доступі до правосуддя та якості правових послуг [6].

Загальноєвропейські кодекси етики для правників розроблені для того, щоб встановити єдині етичні стандарти для представників різних правничих професій у всіх країнах Європейського Союзу. Ці кодекси спрямовані на гармонізацію правових систем і забезпечення високого рівня професійної поведінки серед адвокатів, суддів, прокурорів та інших представників правничої сфери.

Багато країн ЄС мають національні кодекси поведінки, які регулюють етичну поведінку адвокатів на національному рівні. У Німеччині діє Федеральний адвокатський кодекс, який регулює роботу адвокатів. Він був укладений ще 01.08.1959 та досі є чинним. Що цікаво: у параграф юридичної етики досі не вносились зміни. Це означає, що ще тоді Німеччина розуміла важливість моральних засад у здійсненні юристами своєї діяльності. Розділ, присвячений етичним нормам, є одним із правових аспектів. Конфлікт інтересів, конфіденційність, незалежність у виконанні своєї роботи та дотримання високих стандартів професійної доброчесності є його основними принципами [7].

У Великій Британії діє Кодекс професійної поведінки, затверджений Радою адвокатів, який визначає етичні вимоги до правників. Серед його базових аспектів

можна виділити: адвокати мають діяти з високим рівнем професійної незалежності та неупередженості, наявна чітка регламентація процедури розв'язання конфлікту інтересів, адвокати зобов'язані уникати будь-якої форми дискримінації та діяти відповідно до принципів рівності та справедливості.

У Франції діє Кодекс етики нотаріусів, що встановлює чіткі стандарти поведінки нотаріусів у їхній діяльності. Його суть повністю повторює Європейську хартію для нотаріусів, вже згадану раніше.

Країни ЄС розробили системи контролю за дотриманням етичних стандартів, які включають не лише загальні принципи моралі, а й специфічні вимоги до професійної поведінки юристів. Європейські етичні кодекси підкреслюють, що судді, прокурори та адвокати вільні від політичного та економічного тиску. Незалежність правосуддя часто зазнає сумніву через зовнішні впливи, корупційні ризики та політичний тиск в Україні. Досвід ЄС може стати важливим джерелом для формування національної системи права етики в Україні, оскільки питання правової етики перебуває на стадії розробки.

Висновки. Отже, проаналізувавши частину європейських кодексів-стандартів юридичної етики, ми можемо зробити висновок, що фактично зміст цих кодексів збігається в основних принципах, лише з доданням певних специфічних етичних стандартів, які притаманні певній юридичній діяльності. В них можна помітити чіткість моральних критеріїв, яким повинен відповідати юрист, і обов'язковість дотримання цих норм.

Україна, яка прагне до інтеграції з ЄС, повинна запозичити ці стандарти та адаптувати їх до національних умов. Це означає, що треба не тільки формально прийняти етичні норми, а й усвідомити їх роль у правовій системі. Ці кодекси мають стати основою для підготовки юристів, формування культури професійної етики та створення ефективних механізмів контролю за дотриманням цих стандартів.

Юристи в країнах ЄС зобов'язані діяти в інтересах правосуддя та захисту основних прав людини, що відображено у відповідних етичних кодексах. Для України, яка переживає складний період реформ і боротьби з наслідками збройного конфлікту, цей складник є особливо важливим. Захист прав людини має бути ключовим принципом діяльності українських юристів, а впровадження європейських етичних стандартів може стати гарантією цього процесу.

Впровадження європейських етичних стандартів у юридичну практику України може сприяти зміцненню довіри до правової системи та підвищенню професійної етики серед юристів. Верховенство права, права людини та справедливість є ключовими принципами функціонування суспільства і сприятимуть створенню умов для формування правової держави.

Досвід Європейського Союзу у сфері правової етики не є швидким процесом. Реформування законодавства та підготовка юристів до нових етичних викликів

висвітлюються комплексним підходом. Важливим є формування нової культури професійної поведінки, заснованої на засадах європейської правової традиції, що передбачає не лише суворе дотримання етичних норм, а й розуміння їх як основи забезпечення справедливості та захисту прав кожної людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Пиріг Л. А., Скакун О. Ф. Деонтологія. Енциклопедія Сучасної України / НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. Останнє поновлення: 15 січ. 2024. URL: <https://esu.com.ua/article-26029>
2. Хартія основних принципів європейської адвокатської професії від 25 листопада 2006 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU06301>
3. Європейська хартія на статут про суддів (European Charter on the Statute for Judges) від 8–10 липня 1998 року. URL: <https://rm.coe.int/16807473ef>
4. Висновок № 13(2018) КРЕП: «Незалежність, підзвітність та етика прокурорів» від 23 листопада 2018 року. URL: <https://rm.coe.int/opinion-13-ccpre-2018-ukr/1680939322>
5. Європейський кодекс нотаріальної етики від 1995 року. URL: <http://surl.li/plimgm>
6. Рекомендація № R (2000) 21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів від 25 жовтня 2000 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_2000_21_2000_10_25.pdf
7. Федеральне Положення про адвокатуру від 01.08.1959. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/pologennya/bundesrechtsanwaltsordnung-ukr.pdf>

ЩОДО ПИТАННЯ ЛЕГІТИМАЦІЇ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ, СТВОРЕНИХ ШЛЯХОМ ПОДІЛУ ТА ВИДІЛУ, В ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Приходько М. С.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: m.prykhodko@donnu.edu.ua

Основними задачами реорганізації акціонерних товариств (далі – АТ) шляхом поділу та виділу є формування оптимальної структури їх фінансових ресурсів, розвиток бізнесу, подолання кризових явищ тощо. Особливо актуальним питання реорганізації постає в умовах повоєнного відновлення бізнесу, що зумовлює необхідність прийняття оперативних рішень щодо трансформації бізнесу для вирішення нагальних проблем відновлення економіки України. Водночас оперативне формування бізнесу через створення господарських товариств, зокрема й АТ, є одним із пріоритетних шляхів реалізації цього. У цьому контексті реорганізацію АТ з метою поділу чи виділу треба розглядати як один із раціональних підходів.

Метою реорганізації АТ є створення нових товариств для ефективною реалізації конкретних задач бізнесу, зокрема це може стосуватися і повоєнного відновлення та сталого розвитку економіки держави. Водночас треба зауважити, що важливим моментом поділу та виділу з АТ є державне підтвердження законності проведення реорганізації і відповідне входження новостворених товариств до сфери господарських правовідносин. Такий процес зі сторони держави вчені-правники

пов'язують із поняттям «легітимація» [1, с. 49; 2, с. 111–117; 3, с. 149–150; 4, с. 11; 5, с. 104]. У словнику української мови термін «легітимація» визначається як визнання чи підтвердження законності якого-небудь права або повноваження [6, с. 461]. Отже, легітимацію треба розглядати як визнання або підтвердження відповідності законності процесу реорганізації АТ шляхом поділу чи виділу та створення нових господарських товариств. Цей підхід кореспондується з думкою О. В. Гарагонича, який зазначає, що більш точним у розумінні сукупності процедур, необхідних для вступу АТ у сферу правовідносин як суб'єкта права, є термін «легітимація», тобто визнання за АТ права на здійснення господарської діяльності і господарської правосуб'єктності [7, с. 99]. Отже, процедура державної реєстрації товариств, що створюються внаслідок поділу та виділу, має на меті легітимацію правосуб'єктності цих товариств.

Проаналізуємо процедури державної реєстрації фактів поділу та виділу АТ і визначимо правові наслідки, до яких вони призводять. Так, створення нових АТ є складною, затратною і тривалою у часі процедурою, тоді як реорганізація АТ – це є продовження господарської діяльності суб'єкта, її оптимізація, але в новому статусі. У разі поділу шляхом припинення активного АТ можна створити два чи більше нових АТ з передачею їм всього його майна, прав та обов'язків. У разі виділу з активного АТ створюються одне чи кілька нових АТ із передачею йому (їм) частини свого майна, прав та обов'язків АТ, з якого здійснюється виділ, без припинення такого товариства. У такий спосіб власники можуть передати частину активів і відповідних зобов'язань іншому створюваному товариству. Такі процеси дають змогу структурувати власні активи в інший спосіб для зміни бізнес-моделі, структурування інвестицій та податкового навантаження, а також прибутку і зобов'язань з використання активів, що є особливо затребуваним у період повоєнного відновлення економіки України.

У юридичній літературі державна реєстрація товариства розглядається як завершення створення АТ як юридичної особи [8, с. 50], підтвердження його законності [9, с. 147], а також набуття ним загальної правосуб'єктності [10, с. 29; 11, с. 130–135]. Законодавство також пов'язує державну реєстрацію АТ із підтвердженням набуття АТ статусу юридичної особи (абз. 3 ч. 3 ст. 3 ЗУ «Про АТ», ч. 3 ст. 83 ГК України, ч. 4 ст. 87 ЦК України). Згідно з ч. 2 ст. 19 ГК України державна реєстрація АТ полягає у засвідченні державним реєстратором факту створення АТ шляхом внесення відповідного запису до ЄДР.

Відповідно до ст. 37 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», поділ вважається завершеним з моменту державної реєстрації новоутвореної юридичної особи (юридичних осіб) та факту припинення юридичних осіб (юридичної особи), що припиняється в результаті поділу. Виділ вважається завершеним з дати державної реєст-

рації юридичних осіб, утворених у результаті виділу (ч. 6 ст. 32 цього закону). Аналогічні положення містяться і в ч. 4 ст. 115 Закону України «Про АТ»: злиття, приєднання, поділ, перетворення АТ, як і виділ АТ, вважається завершеним з дати внесення до Єдиного державного реєстру (далі – ЄДР) відповідного запису. Тобто законодавством визначено, що для легітимації моменту завершення реорганізації АТ шляхом поділу чи виділу потрібні певні дії як юридичні факти – здійснення реєстрації відповідним державним органом. Для цього суб'єктами реорганізації готується та подається до органу державної реєстрації пакет документів, передбачених ч. 1 ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань».

Спосіб державної реєстрації – проведення реєстраційної дії (у тому числі з урахуванням принципу мовчазної згоди) за відсутності підстав для відмови в державній реєстрації шляхом внесення запису до ЄДР (п. 8 ч. 2 ст. 25), що розглядається як елемент юридичного складу легітимації створених АТ в результаті поділу чи виділу.

Іншим елементом юридичного складу щодо процесу легітимації створених АТ є реєстрація НКЦПФР звіту про результати розміщення (обміну) акцій, як передбачено п. 5.24 і 7.24 Порядку № 520 [12]. Необхідність наявності цього юридичного факту пояснюється тим, що відмова НКЦПФР в реєстрації звіту може призвести до скасування самої процедури реорганізації та ліквідації цих товариств, зокрема шляхом позову НКЦПФР до суду (ч. 5 ст. 10 Закону України «Про АТ»). Фактом реєстрації звіту про результати розміщення акцій НКЦПФР є видача АТ свідоцтва про державну реєстрацію випуску акцій. Отже, реєстрація НКЦПФР звіту про результати емісії акцій та видача свідоцтва про реєстрацію випуску акцій є юридичними фактами, підтвердженням державним регулятором законності створених АТ шляхом поділу або виділу та допуску його акцій до обігу на ринку цінних паперів.

У контексті легітимації правосуб'єктності створених товариств іншим критичним аспектом є набуття суб'єктності акціонерами цих товариств шляхом набуття ними права власності на акції. Юридичним фактом такого набуття є видача кожному акціонеру відповідного документа. Таким документом, згідно зі ст. 8 Закону України «Про депозитарну систему», є виписка з рахунку в цінних паперах акціонера, яка видається депозитарною установою, де відкритий такий рахунок. Зазначений документ є підтвердженням права власності на акції, з чим пов'язане також виникнення корпоративних прав акціонера та відповідних обов'язків, як передбачено законодавством і статутом товариства. У такий спосіб акціонер стає суб'єктом корпоративних правовідносин щодо набуття, здійснення, зміни та припинення корпоративних прав.

Отже, відповідно:

- АТ, яке поділяється, здійснює державну реєстрацію його припинення в органах державної реєстрації;
- для АТ, з якого здійснюється виділ, необхідно здійснити державну реєстрацію змін до статуту (у зв'язку зі зменшенням розміру статутного капіталу) чинних товариств в органах державної реєстрації;
- для новостворених АТ необхідна державна реєстрація самих товариств, реєстрацію НКЦПФР відповідних звітів для правомірного обігу акцій, а також документальне забезпечення права власності акціонерів на акції.

Таким чином, для легітимації новостворених товариств в результаті поділу або виділу АТ основним елементом юридичного складу виступатимуть їхня державна реєстрація та реєстрація НКЦПФР відповідного звіту про результати розміщення акцій.

Правовим наслідком державної реєстрації товариств, новостворених в результаті поділу або виділу АТ, є надання їм необхідного обсягу господарської правосуб'єктності для здійснення власної господарської діяльності.

Правовим наслідком реєстрації НКЦПФР звіту про результати розміщення акцій новостворених товариств є підтвердження законності їхнього створення та допуску акцій до обігу на ринку цінних паперів.

Отже, завершення всіх процедур державної реєстрації реорганізації АТ шляхом поділу та виділу надає можливість новоствореним товариствам швидше долучитися до реалізації бізнесових проєктів. У цьому контексті легітимація створених АТ внаслідок поділу або виділу забезпечує юридичну ясність і передбачуваність для самих товариств, а також інших учасників господарських правовідносин та інвесторів. Це актуально і в умовах повоєнного відновлення України, де є потреба у швидких і стабільних рішеннях, зокрема для залучення інвестицій та сталого розвитку підприємницької діяльності й економіки держави загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Господарське право України: навч. посіб. / за заг. ред. Н. О. Саниахметової. Харків: Одісей, 2005. 608 с.
2. Господарське право: підручник / Д. В. Задихайло, В. М. Пашков, Р. П. Бойчук. Харків: Право, 2012. 696 с.
3. Дерев'янко Б. В. Надання освітніх послуг: правовий статус суб'єктів: монографія. Донецьк: Кальміус, 2011. 334 с.
4. Шамрай І. А. Правові основи створення фінансових установ в Україні та ліцензування їх операцій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2007. 20 с.
5. Щербина В. С. Господарське право України: підручник. 5-те вид., перероб. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2012. 600 с.
6. Словник української мови: в 11 т. / ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 4: І–М / ред. А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, П. П. Доценко. Київ: Наукова думка, 1973. 840 с.

7. Гарагонич О. В. Господарська правосуб'єктність акціонерних товариств; дис. д-ра юрид. наук: 12.00.04. Київ; Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень Національної академії наук України» НАН України, 2020. 466 с.

8. Вінник О. М. Науково-практичний коментар Закону України «Про акціонерні товариства». Київ: Юрінком Інтер, 2009. 312 с.

9. Квасніцька О. О. Інститут державної реєстрації суб'єктів підприємництва. *Університетські наукові записки*. 2005. № 1–2. С. 146–150.

10. Махінчук В. М. Суб'єкти підприємницької діяльності за цивільним та господарським законодавством України. *Приватне право і підприємництво*. 2013. Вип. 12. С. 28–32.

11. Харитонов Є. О., Саніахметова Н. О. Цивільне право України: підручник. Київ: Істина, 2003. 776 с.

12. Порядок здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання, затверджений рішенням НКЦПФР № 520 від 09 квітня 2013 року. *Офіційний вісник України*. 2013. № 41. Ст. 1493.

ПОВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: АКСІОЛОГІЧНО-СВІТОГЛЯДНИЙ АСПЕКТ

Стаднік І. В.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: stadnik@donnu.edu.ua

*When we speak of peace, we should not mean just the absence of war.
True peace rests on the pillars of individual freedom, human rights,
national self-determination, and respect for the rule of law.*

Ronald Wilson Reagan [1, с. 249]

Війна... Коротке слово, яке несе в собі багато сенсів, кожен з яких українці відчують, переживають та переосмислюють вже понад 10 років. Те, про що раніше читали хіба що у книгах та підручниках з історії або чули у новинах, стало дійсністю: окупація, мобілізація, ВПО, еміграція, релокація навчальних закладів та підприємств, волонтерство, повітряна тривога... Однак всі війни колись закінчуються, і жодна не триває вічно. І фундамент повоєнного відновлення необхідно закладати вже сьогодні, щоб не втратити дорогоцінний час і дати чіткий сигнал суспільству щодо подальшого вектора розвитку.

Видається, що отримання Україною статусу кандидата в члени Європейського Союзу (далі – ЄС) знімає питання щодо основоположних цінностей українського суспільства, оскільки прогрес країни на шляху до повноправного членства залежатиме насамперед від її власних заслуг у виконанні Копенгагенських критеріїв [2, п. 14], які, серед іншого, вимагають стабільності інститутів, що гарантують демократію; утвердження верховенства права; реальності прав людини; поваги та захисту меншин [3, с. 13]. Водночас війна змінює світогляд людини, її ставлення до звичних (у мирному житті) речей, її ціннісні орієнтири. Ба більше: правовий режим воєнного стану передбачає можливість держави встановлювати окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень (ч. 2 ст. 64

Конституції України) [4], зокрема заборону проведення виборів, всеукраїнських та місцевих референдумів, страйків, масових зібрань та акцій (ч. 1 ст. 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану») [5]. І чим довше триває такий стан, тим більш руйнівних наслідків зазнають не лише економічна, а й інші (зокрема політична, соціальна, духовна) системи суспільства, яке призвичаюється до таких обмежень, починає сприймати їх як певну норму. Сучасні дослідники (зокрема А. Іовчева (*A. Iovcheva*), Д. Рейхардт (*D. Reichardt*), І. П. Шевел та інші) визнають складний і багатогранний (руйнівний / конструктивний) вплив війни на суспільство і світогляд людини, внаслідок чого реакція на неї індивідів, груп і суспільства загалом «може варіюватися від позитивної мобілізації до негативних наслідків для психологічного стану та соціальних цінностей» [6, с. 931], тобто відбувається зміна ціннісних орієнтацій, що одночасно консолідує суспільство навколо нових настанов і породжує нові виклики [7, с. 56].

Культура як система матеріальних і духовних цінностей визначає якісний стан суспільства і, як доволі влучно описав її роль П. Ф. Друкер (*P. F. Drucker*), «їсть стратегію на сніданок» (*Kultur isst Strategie zum Frühstück*). За такого підходу видається можливим поширити висновки М. Дрюса (*M. Drews*) щодо сфери корпоративного управління на всі сфери суспільного життя: будь-яка найкраща стратегія нічого не варта, якщо культура не підходить їй, а суспільство не сприймає та не підтримує її [8]. Відповідно повоєнна відбудова України вимагатиме не лише відновлення економічного потенціалу, а і значної уваги до духовної (культурної) системи суспільства і тих сфер, що сприяють її розвитку (освіти і науки).

Аналіз досвіду інших держав свідчить про існування кореляційного зв'язку між успішністю відновлення країни, зруйнованої внаслідок війни, та інвестиціями у розвиток науки і освіти населення. Зокрема, М. Мигаль (*M. Mygal*) вказує, що розвиток цих сфер був першочерговим завданням повоєнного відновлення країн, яке залежно від стратегічної мети вирішувалося шляхом:

- запровадження нової або модернізації наявної системи освіти (Фінляндія, Південна Корея, Німеччина, Японія, Велика Британія, Польща);
- збільшення інвестицій в науку або пошуку альтернативних шляхів доступу до технологій (Італія, Німеччина, Південна Корея, Фінляндія);
- запровадження або підтримки досліджень і розробок новітніх технологій, створення технопарків та наукових хабів (Франція, Південна Корея, В'єтнам) [9].

Видається, що всі ці напрями будуть актуальними для повоєнної України. Водночас необхідно усвідомити, що до вже наявних викликів у сфері науки та освіти (див., зокрема, Стратегію людського розвитку [10]), додаються нові: руйнування освітньої інфраструктури; забезпечення нового підходу до інклюзивності, зокрема в частині перепідготовки ветеранів війни та осіб з інвалідністю, яку вони отримали під час війни; адаптація освітніх програм і напрямів підготовки до

нових умов (потреб суспільства і економіки) тощо. Вирішення цих проблем вимагає не «косметичних» змін, а зміни парадигми розвитку освітньо-наукової сфери, її орієнтації на формування здатної до критичного мислення особистості, що має стійкі установки на соціально активну поведінку, повагу та готовність захищати основоположні цінності суспільства.

Вже сьогодні необхідно мати чіткий образ країни після перемоги. І видається, що аксіологічний аспект цього образу якнайкраще виражає винесене в епіграф висловлення Р. Рейгана: «Коли ми говоримо про мир, ми маємо на увазі не лише відсутність війни. Справжній мир тримається на стовпах індивідуальної свободи, прав людини, національного самовизначення та поваги до верховенства права». І саме освіта та наука через формування світогляду і ціннісних орієнтацій закладають фундамент сталого миру й економічного процвітання та сприяють досягненню стратегічної мети – побудови суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Reagan R. *Speaking My Mind: Selected Speeches*. New York: Simon and Schuster, 2004. 432 p. Cited by: <https://www.azquotes.com/quote/611007>
2. European Council conclusions on Ukraine, the membership applications of Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia, Western Balkans and external relations: Council of the EU, Conclusions 611/22, 23 June 2022. *Press office – General Secretariat of the Council of the EU*. 23 June 2022. URL: <http://surl.li/ggjeed>
2. Conclusions of the Presidency: SN 180/1/93 REV 1. Copenhagen, 21–22 June 1993. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/21225/72921.pdf>
3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72/1 (спец. випуск). С. 15. Ст. 2598. (Із змінами).
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України № 389-VIII від 12 травня 2015 року. *Офіційний вісник України*. 2015. № 46. Ст. 13. (Із змінами).
5. Шевел І. П. Теорії впливу війни на суспільство, рівень соціальної напруженості, зміна масової свідомості та соціальних цінностей під час війни: соціологічний вимір. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 9. С. 922–934.
6. Iovcheva A., Reichardt D. Democratic Values in Times of War: the Case of Ukraine. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*. 2023. Special Issue. P. 48–60.
7. Drews M. Kultur isst Strategie zum Frühstück. *Canada Life*. URL: <https://www.canadalife-aktuell.de/kultur-isst-strategie-zum-fruehstueck-14012>
8. Мигаль М. Досвід відновлення країн: чого може навчитися Україна. *Інститут аналітики і адвокації*. 02 березня 2023 р. URL: <https://iaa.org.ua/articles/dosvid-vidnovlennya-krayin-chogo-mozhe-navchytysya-ukrayina/>
9. Стратегія людського розвитку: затверджено Указом Президента України від 02.06.2021 р. № 225/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#n2>

ЩОДО СУЧАСНОЇ СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Турченко О. Г.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)

e-mail: turchenko@donnu.edu.ua

Національна безпека держав загалом та України зокрема формується і реалізується сьогодні за складних умов, коли фактично нівелюється різниця між внутрішніми та зовнішніми аспектами безпеки, одночасно зростає вага як несилових (політичних, економічних, соціальних, енергетичних, екологічних, інформаційних тощо), так і силових (під час реалізації права на самооборону у захисті свого суверенітету, територіальної цілісності) складників її забезпечення; в умовах зростаючої кількості збройних конфліктів у світі; в умовах формування європейської наднаціональної ідентичності.

Складником механізму забезпечення національної безпеки є розробка стратегічної документації у сфері національної безпеки з урахуванням реального стану міжнародних відносин, сучасних викликів і загроз національній, регіональній та глобальній безпеці. Все це обумовлює актуальність дослідження та мету публікації.

Стаття 23 ЗУ «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 р. № 3354-ІХ вказує, що програмні документи публічної політики («документи програмно-цільового характеру, в яких відображаються пріоритетні напрями розвитку публічної політики, визначаються та обґрунтовуються стратегічні цілі публічної політики) приймаються, видаються або укладаються у формі: 1) встановленій Конституцією України та (або) законом, зокрема загальнодержавної програми економічного, соціального розвитку; програми АРК з питань соціально-економічного та культурного розвитку, раціонального природокористування, охорони довкілля; місцевої або регіональної програми соціально-економічного та культурного розвитку; 2) доктрини, стратегії (для розроблення документів прогнозування розвитку країни, окремого виду суспільних відносин на довготривалий період та способів досягнення поставленої мети); 3) програми, плани (для розроблення послідовності реалізації заходів, необхідних для досягнення поставленої мети). Зі змісту наведеної статті можна зробити висновок, що Закон надає загальний перелік форм документів програмно-цільового характеру, але не їх ієрархію.

П. 12 статті 1 ЗУ «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII містить положення, що оборонне планування здійснюється шляхом розроблення відповідних концепцій, програм і планів. П. 2 ч. 4. статті 4 закріплює, що предметом цивільного контролю є зміст і стан реалізації стратегій, доктрин, концепцій, державних програм та планів у сферах національної безпеки й оборони. П. 4 статті 13 відносить до повноважень Президента України затвердження своїми указами стратегій, доктрин, концепцій. Ч. 3 статті 25 Закону також

визначає, що документами довгострокового планування (понад п'ять років) є Стратегія національної безпеки України, Стратегія воєнної безпеки України, Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України, Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України, Стратегія кібербезпеки України, Національна розвідувальна програма; документами середньострокового планування (до п'яти років) є програми; короткострокове планування ж (до трьох років) передбачає щорічне розроблення відповідних планів.

Щодо ієрархії керівних документів у сфері державної політики єдиного підходу немає. Так, РНБОУ пропонує таку: «доктрина – концепція – стратегія – програма – план», таку ж позицію підтримують і деякі науковці (наприклад, А. Баровська, М. Кизим, О. Решетняк, В. Хаустова. Також представники юридичних, політичних, військових наук пропонують інші підходи. Зокрема, Г. Ситник бачить цю ієрархію як «концепція – доктрина – стратегія – програма»; А. Кузьменко починає її саме зі стратегії («стратегія – концепція – доктрина – програма»); В. Ліпкан значно спрощує перелік таких документів і виділяє «концепція – доктрина – закон». Така позиція дослідника була актуальна на період початку 2000-х років, але не відповідає положенням сучасного чинного законодавства.

Враховуючи наведене, можна зробити висновок, що ієрархія керівних документів у сфері забезпечення національної безпеки виглядає як «стратегії – доктрини – концепції – програми – плани».

Варто погодитися з А. Семенченком, що саме стратегія виступає перехідним документом між державною політикою та державним управлінням, між рівнем концептуальних засад політики та виконавським (адміністративним) рівнем, на якому політичні рішення трансформуються у відповідні стратегії, програми, проекти тощо [1].

Перша Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється» була затверджена 12 лютого 2007 року, у 2012 році була прийнята нова редакція Стратегії, наступна Стратегія – у 2015 році.

Сучасна Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020, має назву «Безпека людини – безпека країни» і визначає головною ціллю державної політики національної безпеки реалізацію статті 3 Конституції України: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека – найвища соціальна цінність в Україні»; найвищим пріоритетом – «встановлення миру, відновлення суверенітету і територіальної цілісності України у межах її міжнародно визнаного державного кордону» (п. 2, 3). Порівнюючи Стратегії національної безпеки України, М. Співак вказує, що стратегії як довгострокові документи зачіпають політичну (у контексті конституційної реформи), соціально-економічну (у контексті євроінтеграційних процесів) і воєнно-політичну (в контексті процесів євроатлантичної інтеграції) сфери

та за змістовим наповненням відповідають подіям часу, розумінню національної безпеки різними інтелектуально-політичними елітами, що привело до перманентної ідеолого-політичної конкуренції та суспільно-політичних конфліктів і врешті-решт послабило національну безпеку України, посилюючи конфліктогенність суспільства [2, с. 1055].

Треба зазначити, що порівняно з попередніми, Стратегія 2020 року характеризується більш чітким визначенням стратегічних напрямів, комплексним розумінням потреби забезпечення безпеки через боротьбу з загрозами та небезпеками прогнозуванням, попередженням, виявленням, убезпеченням «негативних наслідків». Стратегія також стала основою для розроблення наступних документів планування у сферах національної безпеки і оборони, що визначають шляхи та інструменти її реалізації.

В сучасних умовах збройної агресії проти України і після перемоги дедалі актуальнішим стає питання розробки нової стратегії національної безпеки, або великої стратегії України.

Велика стратегія – це концептуальна основа для використання національними державами військових та невійськових інструментів зовнішньої політики для просування своїх основних інтересів.

Прихильник т. зв. прогресистів та ідеї великої стратегії, американський професор Джефрі Фрідман, аналізуючи велику стратегію США, виокремлює чотири формотворчі сфери чи компоненти: 1) військовий компонент – військовий потенціал, який дає можливість перемогти противника, який загрожує національним інтересам; 2) геополітичний компонент – мережа союзів, домовленостей і альянсів, які дають змогу стримувати потенційного ворога чи конкурента і унеможливають реалізацію ними своєї агресивної стратегії; 3) економічний компонент – глобальна система вільної торгівлі та міжнародних фінансів; 4) ціннісний (ідеологічний) компонент – порядок, що базується на певних цінностях. Так, Велика стратегія глибокого залучення, на його думку, стверджує, що американські військові можливості та зобов'язання щодо безпеки допомагають подолати міждержавну конкуренцію в безпеці; участь США в міждержавних організаціях і торговельних мережах допомагає «замкнути» інші країни в моделі співпраці, які сприяють інтересам США [3].

Як справедливо зауважує О. Мережко, в такому вигляді велика стратегія поєднає реалізм із його ключовою категорією «національні інтереси» і балансом сил на міжнародній арені, та ідеалізм у міжнародних відносинах, спрямований на міждержавне співробітництво і розбудову міжнародних інституцій [4].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Семенченко А. І. Розробка категорійно-понятійного апарату стратегічного планування з державного управління забезпеченням національної безпеки. *Державне управління: теорія та практика: електрон. фах. вид. НАДУ*. 2007. № 2(6). URL: <http://surl.li/tlbkxz>

2. Співак М. В. Стратегії національної безпеки України: порівняльний аналіз. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects*: Scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. P. 1049–1056. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6350/13386-1?inline=1>
3. Friedman J. A. Progressive Grand Strategy: a Synthesis and Critique. *Journal of Global Security Studies*. URL: <https://cpb-us-e1.wpmucdn.com/sites.dartmouth.edu/dist/0/433/files/2022/09/Friedman-Progressive-Grand-Strategy.pdf>
4. Мережко О. Велика стратегія України. *Lb.ua*. 01.06.2023. URL: https://lb.ua/world/2023/06/01/558121_velika_strategiya_ukraini.html

СЕКЦІЯ 5
БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ
ТА ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ

УКРАЇНА – НАТО:
НА ШЛЯХУ ДО НОВОГО БЕЗПЕКОВОГО ПРОСТОРУ

Груценко Ю. І.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: yu.hrutsenko@donnu.edu.ua

Початок російсько-українського конфлікту у 2014 р., окупація Криму, повномасштабне російське вторгнення в 2022 р. зумовили появу нових викликів європейській безпеці, що є співмірними масштабам загроз часів Другої світової війни, і як результат – підвищення активності НАТО з посилення безпекової політики.

Навесні 2020 р. Генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг оголосив про початок процесу формування Стратегічної концепції «НАТО-2030», про що країни Альянсу домовлялися на Лондонському саміті в 2019 р. Нова Стратегічна концепція НАТО була прийнята у 2022 р. і стосувалася вона передусім порушення миру в Європі через агресію росії.

У передмові до документа зазначалося: «Жорстоке і беззаконне вторгнення Росії, неодноразові порушення нею міжнародного гуманітарного права, її жахаючі військові напади і звірства спричинили невимовні страждання і спустошення. Сильна і незалежна Україна є вкрай важливою для стабільності на євроатлантичному просторі». Наголошувалося, що нестабільність, зростання стратегічного суперництва, поширення авторитаризму є викликом для інтересів і цінностей Альянсу. У концепції робиться акцент також на побоюваннях щодо можливості загрози застосування ядерної зброї, потенційного застосування проти НАТО хімічних, біологічних, радіологічних і ядерних матеріалів та зброї ворожими державними і недержавними суб'єктами [1].

І. Яковюк, Є. Білоусов підкреслюють, що розв'язана росією війна проти України є свідченням того, що діючі принципи і правила побудови мирних відносин між Заходом та росією не працюють, а рівень невизначеності між сторонами відповідає періоду холодної війни. Це свідчить про те, що НАТО сьогодні набагато складніше дати солідарну відповідь на агресивну політику росії [2, с. 8].

Не можна не погодитися з І. Тодоровим, що росія – це не проблемний сусід, з яким можна домовитися, а «екзистенційний ворог», метою якого є повне знищення Української держави, руйнація Європейського Союзу та НАТО. З цього випливає, що лише консолідація Заходу разом з Україною здатна зупинити агресора та притягнути росію до відповідальності на міжнародному рівні [3, с. 17].

Зазначимо, що Україна та НАТО об'єднані багатьма спільними інтересами в аспекті формування стратегій безпекової політики: затвердження принципів демо-

кратії, верховенство права, дотримання норм міжнародного права гарантування прав людини тощо. У заявах, деклараціях, спільних заявах НАТО неодноразово робить акцент на готовності до підтримки України, а саме в забезпеченні її суверенітету, територіальної цілісності, підготовці до повноправного членства в Альянсі, згадаємо, до прикладу, Заяву Північноатлантичної ради щодо так званих «референдумів» на частинах території України.

Із 2016 р. НАТО надає допомогу Україні під егідою Комплексної програми допомоги (далі – КПД), яка включає широкий спектр ініціатив у галузі розбудови оборонних спроможностей і трастових фондів у таких галузях, як-от кіберзахист, логістика і протидія гібридній війні, а також виділення фінансової допомоги. На Мадридському саміті у 2022 р. було ухвалено рішення про подальше розширення КПД, а на Вільнюському і Вашингтонському самітах у 2023 і 2024 рр. затверджено подальшу підтримку України у межах КПД.

Попри спільність інтересів НАТО та України в протидії агресії росії та забезпеченні безпеки в Європі, Україна потребує постійного вдосконалення механізмів забезпечення безпекової політики задля протистояння все новим загрозам з боку ворога – росії. На доктринальному рівні існують різні позиції щодо подальших кроків України у визначенні стратегічного планування у сфері безпеки та оборони, а також розв’язання проблеми ненадання членства в Альянсі. До прикладу, І. Шишкін, О. Воронова, Т. Дацьо вважають, що Україна має наблизити довгострокові цілі у сфері безпеки та оборони до парадигми НАТО, передусім щодо застосування «надійного, узгодженого, інтегрованого підходу до забезпечення національної стійкості проти різних типів загроз», а також розширити стратегічне спрямування на розвиток сил безпеки й оборони на рівні членів НАТО для розвитку стратегічного партнерства та рівноправної участі в забезпеченні регіональної безпеки, а не лише визначати кінцевою метою набуття членства в Альянсі [4, с. 12].

А. Ключко та І. Семенець-Орлова, підтримуючи спрямованість України щодо наближення до стандартів НАТО, вдосконалення вітчизняного законодавства та співробітництво з державами-учасниками Альянсу, доходять висновку, що «система державного управління України повинна бути не лише максимально адаптованою до нових глобалізаційних умов розвитку, а й використовувати потужний інструментарій впливу на них, який реалізується в контексті національних інтересів» [5, с. 34–35].

І. Тодоров стверджує, що членство України в НАТО означитиме приналежність до наймогутнішого військово-політичного союзу, що підвищить ступінь безпеки в регіоні, гарантуватиме захист національної безпеки України у найбільш ефективний спосіб, унеможливить нову агресію з боку росії, дасть змогу Україні ефективніше захищати свої економічні та політичні інтереси в Європі та світі, наблизить країну до вступу до Європейського Союзу та багато інших позитивних аспектів [3, с. 11].

Підсумовуючи вищенаведене, можна зазначити, що двосторонні відносини України та НАТО щодо збереження та захисту їх спільних інтересів у контексті безпеково-оборонної політики є запорукою гарантування миру в європейському регіоні та протистояння агресивно налаштованим державам Сходу (російська федерація, білорусь).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Стратегічна концепція НАТО – 2022. *Офіційний вебпортал НАТО*. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept-ukr.pdf
2. Яковюк І. В., Білоусов Є. М. Національна безпека України в умовах нових викликів європейській та євроатлантичній солідарності: монографія / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування, НДІ правового забезпечення інновац. розвитку НАПрН України. Харків: ФОП Рубан В. В., 2022. 148 с.
3. Годоров І. Україна – НАТО: сучасний стан відносин і перспективи. *Міжнародний науковий вісник*. 2023. Вип. 1–2 (27–28). С. 10–20.
4. Шишкін І., Воронова О., Дацьо Т. Міжнародні відносини Україна – НАТО: сучасний стан і шляхи розвитку. *Journal of Innovations and Sustainability*. 2023. Вип. 7(3). URL: https://www.researchgate.net/publication/377285952_Miznarodni_vidnosini_Ukraina_-_NATO_suchasnij_stan_i_slahi_rozvitku
5. Ключко А., Семенець-Орлова І. Система співробітництва з НАТО в зміцненні безпеки державного кордону в сучасних умовах. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2023. Вип. 1(67). С. 31–36.

ЕНЕРГЕТИЧНЕ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ ЯК ОBOB'ЯЗKOBA УMOBA ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Лимар В. В.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: v.lymar@donnu.edu.ua

Енергетична безпека країни є важливим елементом національної безпеки, який впливає на економічний, соціальний та політичний розвиток країни. Забезпечення надійного та сталого енергопостачання в країні, а також зменшення залежності від іноземних постачальників є важливим завданням для забезпечення національної безпеки [1].

Україна є великим виробником вугілля та природного газу, але її залежність від імпорту цих джерел енергії є значною. До того ж з огляду на фокус на скорочення викидів вуглецю та збільшення використання відновлюваних джерел енергії важливим завданням для України є розвиток відповідних енергетичних технологій, інфраструктури та імпортозаміщення. Залежність України від імпорту енергоносіїв, особливо газу та нафти, є однією з основних проблем енергетичної безпеки країни. Залежність від зовнішніх постачальників може призвести до гострого дефіциту енергії та високих цін на енергоносії, що загрожує економічному зростанню та національній безпеці [2]. Імпортозаміщення енергії є важливим для забезпечення сталого розвитку країни та зменшення її залежності від зовнішніх поста-

чальників. Цього можна досягти завдяки розвитку внутрішніх відновлюваних джерел енергії, як-от сонячна та вітрова енергетика, а також підвищення енергоефективності й зменшення споживання енергії. Важливо також розвивати власну нафтогазову галузь і забезпечувати диверсифікацію джерел постачання [3]. Зменшення імпорту енергоносіїв також може позитивно вплинути на платіжний баланс країни та підвищити її конкурентоспроможність на міжнародному ринку. До того ж імпортозаміщення може створити нові робочі місця та підтримати розвиток внутрішнього енергетичного ринку. Отже, енергетичне імпортозаміщення є важливим завданням для України для забезпечення енергетичної безпеки, сталого розвитку та економічного зростання.

Проблема енергетичної безпеки України загострилася з початком повномасштабної російської агресії проти України. Маніпуляції РФ з енергетичними ресурсами мають кілька аспектів. Одним з них є будівництво російським «Газпром» газопроводу «Північний потік-2», який дає змогу транспортувати газ до Німеччини в обхід України. У цьому випадку метою РФ є зменшення ролі України в європейській газотранспортній системі. Результатом стало зменшення поставок газу до Європи і відповідно – значне зростання цін на цей енергоресурс [1]. За таких обставин перед Україною постає завдання зменшення енергетичної залежності, зокрема наша країна вже закуповує газ для власних потреб у Європі, а також вживає заходів щодо подальшої інтеграції вітчизняної енергосистеми до європейського енергетичного простору.

Найбільшим викликом в енергетичному секторі для України сьогодні є необхідність протистояти російським атакам. Відповідь на цей виклик вимагає невідкладних дій. Російська армія тимчасово окупувала території зі значними потужностями з виробництва електроенергії та покладами викопного палива. Це найбільша атомна електростанція в Європі, Запорізька атомна електростанція, теплові електростанції в Донецькій і Луганській областях. До того ж найбільші потужності альтернативної енергетики в Україні зосереджені у Дніпропетровській, Миколаївській, Херсонській та Запорізькій областях. Частина з них знаходиться на тимчасово окупованій території. Приблизно 30–40 % електростанцій відновлюваної енергетики в південних і східних регіонах країни були пошкоджені.

Метою державної політики України у сфері енергетичної безпеки є забезпечення захисту національних інтересів у сфері забезпечення доступу всіх споживачів до надійних, стійких, доступних та сучасних джерел енергії у технічно надійний, безпечний, економічно ефективний та екологічно прийнятний спосіб за звичайних умов та в кризових ситуаціях виключно в межах та у спосіб, передбачений законом.

Отже, енергетична безпека має вирішальне значення для України з кількох ключових причин. Україна розташована між РФ та Європою і має важливий транзитний коридор для транспортування енергоносіїв, зокрема природного газу, з РФ

до Європи. Це надає Україні стратегічну роль у постачанні енергоносіїв до Європи, але також робить її вразливою до можливих обмежень або скорочення цього транзиту. Україна значною мірою залежить від імпорту енергоносіїв, особливо природного газу та нафти. Імпорт енергоресурсів робить країну вразливою до змін на світових енергетичних ринках та політичних рішень постачальників. У минулому Україна мала проблеми з деякими імпортерами енергоресурсів, зокрема з РФ. Політичні конфлікти та воєнні дії між країнами можуть призвести до обмеження поставок газу та інших ресурсів [4].

Україна має значний потенціал для підвищення енергоефективності та розвитку відновлюваних джерел енергії. Забезпечення її енергетичної безпеки вимагає розвитку цих напрямів для зменшення залежності від імпорту. Забезпечення сталого та надійного постачання енергії має важливе значення для економічного розвитку країни. Відсутність енергії або її висока вартість можуть негативно вплинути на конкурентоспроможність бізнесу та життя громадян. Енергетична безпека також важлива для національної оборони. Забезпечення необхідними ресурсами армії та інших об'єктів критичної інфраструктури має вирішальне значення у випадку конфлікту або загрози. Всі ці фактори роблять енергетичну безпеку надзвичайно важливою для України, і країна активно працює над різними заходами для підвищення своєї енергетичної стійкості та незалежності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Lyman V. Ukraine's economy after the Russian Federation war invasion: global scale. *Ukrainian Economy in the Aftermath of the Russian Aggression – Selected Issues*. 2022. P. 75–82.
2. Лимар В. В., Зверев О. Д. Міжнародна економічна безпека України в умовах посилення зовнішніх загроз. *Економіка і організація управління*. 2022. № 1. С. 13–25.
3. Лимар В. В., Зверев О. Д. Наукові підходи до розуміння концепту глобальної економічної безпеки. *Бізнес Інформ*. 2023. № 3. С. 6–12.
4. Lyman V. V. Energy security of Ukraine: external threats from the Russian Federation. *Yearbook of antitrust and regulatory studies*. 2023. Vol. 16(28). P. 31–53.

СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ ТА ЄС ЯК ПЕРЕДУМОВА ІНТЕГРАЦІЇ

Мартищенко Б. О.

Інститут демографії та проблем якості життя НАН України, Київ (Україна)
e-mail: marbo97@ukr.net

Вступ. Європейська інтеграція є стратегічним пріоритетом України, що разом з євроатлантичним курсом було закріплено 2019 року в Конституції. Після початку повномасштабного вторгнення рф 2022 року перед Україною постали не лише виклики відбудови економіки, але й зміцнення соціальної, політичної та інституційної стабільності. Вступ до Європейського Союзу (ЄС) відкриє для України широкі можливості, зокрема доступ до фінансових ресурсів, нових ринків, технологій та європейських стандартів управління.

Економічний аспект. З одного боку, ЄС є найбільшим торговельним партнером нашої країни (56 % зовнішнього товарообороту України станом на 2023 рік). З іншого боку, цього ж року серед торгових партнерів ЄС Україна посіла 16-те місце (1,2 % від загальної обсягу торгівлі товарами). Імпорт ЄС з України становив 22,8 млрд євро, а експорт ЄС до України мав обсяг у 1,7 раза більше – 39,1 млрд євро. А загальний обсяг торгівлі товарами досяг 61,9 млрд євро (рис. 1), що більш ніж удвічі з моменту набрання чинності угоди про асоціацію 2016 року, яка передбачає глибоку та всеохопну зону вільної торгівлі (Deep and Comprehensive Free Trade Area – DCFTA) [1].

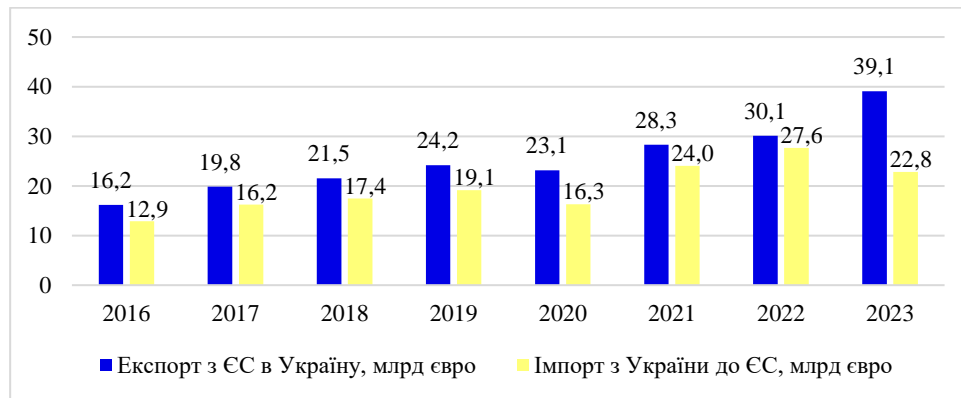

Рисунок 1. Обсяг торгівлі між ЄС та Україною у 2016–2023 рр.

Джерело: [2]

До речі, два роки тому для підтримки України в умовах російської агресії ЄС скасував торговельні мита й квоти, тобто ми фактично отримали вільний доступ на ринок союзу. Незважаючи на це, приріст імпорту з України у 2022–2023 рр. був від’ємним (–29,8 %), тоді як у середньому протягом 2016–2022 р. – 15,2 % (рис. 1). Імовірно, зважаючи на воєнні дії, без цих заходів зниження імпорту української продукції було б ще більшим. Варто зазначити, що згодом Єврокомісія все-таки запровадила певні обмеження на імпорт українських товарів для захисту місцевого агропромислового комплексу [3; 4].

Прискорення процесу європейської інтеграції після завершення війни матиме довготривалі економічні переваги. Приєднання до програм відновлення та доступ до структурних фондів ЄС дасть змогу Україні реалізувати масштабні інфраструктурні проекти та сприяти модернізації промисловості.

Інституційні реформи та демократизація. Інтеграція з ЄС вимагає глибоких інституційних реформ, спрямованих на посилення верховенства права, боротьбу з корупцією, модернізацію державного управління та стабілізацію економіки. Фактично це пріоритетні реформи, які визначила Європейська комісія та які необхідні для вступу України до ЄС. Відповідно до звіту Генерального директорату з питань сусідства та переговорів щодо розширення (Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations – DG NEAR) 2023 року щодо України, є також важливими заходи гармонізації України зі стандартами ЄС, зокрема

реформи у галузях енергетики, сільського господарства, транспорту й інфраструктури, охорони довкілля (рис. 2) [5].

Рисунок 2. Пріоритети реформ для вступу України до ЄС

Джерело: Створено автором на основі [5]

Ці реформи є важливими не лише для адаптації України до європейських стандартів, але й для створення стійких передумов для відновлення країни після війни.

Солідарність ЄС з Україною в умовах війни. Від початку повномасштабної війни росії проти України ЄС надав Україні понад 118 млрд євро, зокрема 57,8 млрд євро для підтримки економічної, соціальної та фінансової стійкості; 43,5 млрд євро військової допомоги та майже 17 млрд євро для забезпечення українських воєнних мігрантів на території союзу. Проти індивідів та організацій, причетних до агресії, було запроваджено низку санкцій. Ці заходи спрямовані на ослаблення економічної бази рф, позбавляючи її доступу до важливих технологій і ринків, що має на меті обмежити здатність цієї країни продовжувати воєнні дії.

Після закінчення війни знадобляться значні глобальні фінансові зусилля для відбудови України. Як бачимо, ЄС вже робить значний внесок у підвищення безперервної стійкості країни, а також створив новий Механізм підтримки України – спеціальний інструмент для надання Україні сталої та передбачуваної фінансової підтримки на суму до 50 млрд євро на період 2024–2027 рр. [6; 7].

Висновки. Європейський союз є головним торговельним партнером України, тоді як наша країна увійшла до 20 найважливіших торгових партнерів ЄС за обсягом товарообігу 2023 року. Для того, щоб стати членом ЄС, Україна повинна успішно впровадити реформи в економічній, правоохоронній, судовій та інших галузях, відповідно до європейських стандартів. ЄС надає суттєву підтримку Україні в умовах війни проти росії. Фінансування та допомога з боку європейських партнерів допоможуть не тільки відбудувати економіку після війни, але й сформуєть ґрунт для сталого розвитку країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. EU trade relations with Ukraine. *Trade*. URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/ukraine_en (date of access: 20.09.2024).
2. Eurostat. *European Commission*. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/> (date of access: 20.09.2024).
3. Що дали Україні два роки безлімітної торгівлі з ЄС. *BBC News Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cv22lexmgnmo> (дата звернення: 20.09.2024).
4. Emergency brake triggered for eggs and sugar imports from Ukraine. *Agriculture and rural development*. URL: https://agriculture.ec.europa.eu/news/emergency-brake-triggered-eggs-and-sugar-imports-ukraine-2024-07-01_en (date of access: 20.09.2024).
5. Ukraine Report 2023. *European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations (DG NEAR)*. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2023_en (date of access: 20.09.2024).
6. Допомога ЄС Україні. *European Commission*. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/stronger-europe-world/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine_uk (дата звернення: 20.09.2024).
7. Підтримка ЄС Україні | Європейський Союз. *European Union*. URL: https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/eu-support-ukraine_uk (дата звернення: 20.09.2024).

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК СКЛАДНИК ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

Паніна І. Г.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: i.lebed@donnu.edu.ua

Процес миробудівництва охоплює велику кількість заходів, спрямованих не лише на відновлення територій, які постраждали внаслідок збройного конфлікту, а й насамперед визначення та укріплення структур, діяльність яких спрямована на посилення та консолідацію мирних зусиль і унеможливлення повторення конфлікту. Традиційно в післявоєнній відбудові основна увага концентрується на політичній, соціальній і економічній сферах, як, наприклад, у проєктах Національних програм у межах Плану відновлення України [1]. З іншого боку, культурний контекст і комунікативний аспект є надважливими для формування стійкості системи, післявоєнної відбудови й подальшого сталого розвитку. *Мета повідомлення* – виявити роль і значення міжкультурної комунікації в післявоєнній відбудові.

Держава після конфлікту або війни – це нова реальність, яка конструюється. Саме ефективна комунікація й міжкультурний діалог стають чинником стабільності та зменшення напруги. Класичні принципи миробудівництва, виділені К. Хіл Хоук, ілюструють функціональність комунікації як своєрідного «клею» для суспільства:

– розбудова миру неможлива без розуміння того, що основні групи суспільства (авт. – соціальні, етнічні, релігійні) візьмуть участь у створенні державних структур;

– гарантування та захист прав меншин є необхідною умовою післявоєнної відбудови (ігнорування прав національних меншин, наприклад, може спровокувати новий конфлікт);

– повернення біженців і тимчасово переміщених осіб може здійснюватися лише за умови створення безпечної обстановки та порядку (в тому числі передбачає певний рівень толерантності суспільства) [2, с. 1–24].

Отже, комунікація передусім сприяє формуванню довіри й створює певну рамку співпраці між усіма учасниками процесу післявоєнної розбудови.

Розуміння конфлікту і розбудови миру потребує уваги до складних форм і функцій комунікаційних процесів, які породжують і створюють особисті орієнтації, відносини й структури, контексти і культури. Базуючись на теорії трансформації конфлікту Дж. П. Ледерака, дослідники Б. Дж. Брум і М. Дж. Кольєр пропонують таку багатовекторну контекстуальну рамку миробудівництва (рис. 1):

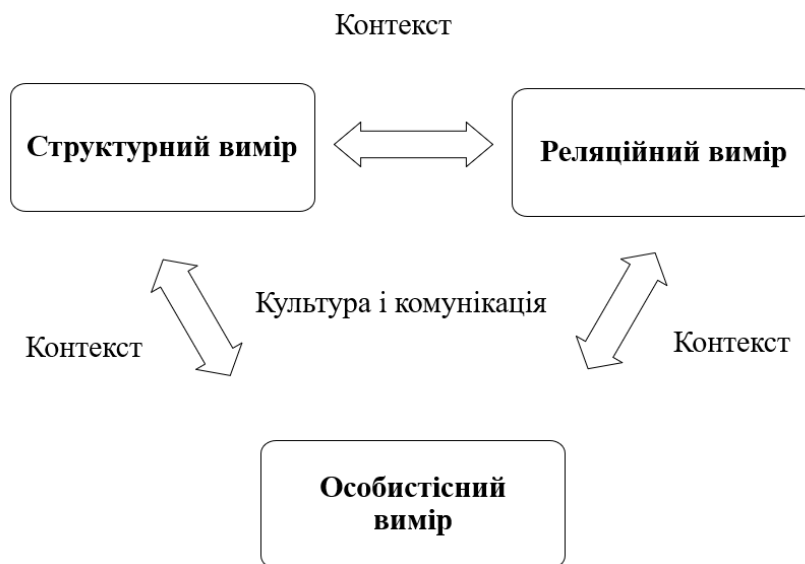

Рисунок 1. Культура, комунікація та миробудівництво: багатовекторна контекстуальна рамка¹

Представлена рамка демонструє кореляцію особистісного, реляційного і структурного вимірів миробудівництва, пов'язаних між собою комунікацією та культурою. Так, культури виникають як наративи, моделі соціальної взаємодії, що створюють відносини між групами, інституційні дискурси, організаційні політики й практики, медіадискурси, які циркулюють і формують миттєвий контекст. Контексти варіюються від процесів макрорівня, включно з певними державними політичними дискурсами, так і до мезо- та мікрорівня. Вони об'єднують минуле, теперішнє і майбутнє. «Контекст – це більше, ніж “сцена” розбудови миру: це творча сила та набір динамічних і матеріальних умов», – зауважують Б. Дж. Брум і М. Дж. Кольєр [3, с. 253].

¹ Взято авторкою з: Broome B. J., Collier M. J. Culture, Communication, and Peacebuilding: A Reflexive Multi-Dimensional Contextual Framework. *Journal of International and Intercultural Communication*. 2012. № 5(4). P. 252. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17513057.2012.716858>

Міжкультурна комунікація є засобом, за допомогою якого культури і контексти виробляються та соціально структуруються. У післявоєнній відбудові має бути багатовимірною орієнтація на культуру й комунікацію, що підкреслює діапазон особистого досвіду, типи відносин і структурні фактори, які мають відношення до того, як культури і контексти впливають на конфлікт і розбудову миру [3, с. 253]. У процесі миробудівництва міжкультурна комунікація перетворюється на допоміжний інструмент, за допомогою якого «культурні системи виникають і заперечуються, змінюються та модифікуються» [3, с. 252]. Вона стає процесом, за допомогою якого формуються особисті погляди, групові ідентифікації та репрезентації, відносини всередині та між групами, інституційна політика, організаційні дискурси, соціальні практики та норми.

На думку авторки, міжкультурна комунікація є невід'ємним складником повоєнного відновлення України, який відбуватиметься у зв'язці з процесом європейської інтеграції. Глава 24 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом передбачає не лише співпрацю в культурній сфері, а й міжкультурний діалог [4]. Зважаючи на негативні демографічні тенденції, саме він стане основою консолідації всередині України та майбутньої відбудови, пов'язаної з поверненням українців додому та залученням, ймовірно, іноземців.

З іншого боку, міжкультурна комунікація формує спільний культурний простір і європейську ідентичність. Цікавими є результати соціологічного дослідження Українського центру економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова в липні 2024 р.: респонденти вважають Україну європейською державою не лише в географічному, а й в історичному (68,7 % опитаних) і культурному аспекті (55,1 % відповідно) [5]. Домінує тенденція пов'язувати себе з українською культурною традицією, але зростає кількість українців, особливо серед молоді (23 %), які відносять себе до загальноєвропейської традиції [5].

Отже, міжкультурна комунікація є невід'ємним складником миробудівництва, адже створює атмосферу довіри й співпраці, формує основу для діалогу в різних сферах післявоєнної відбудови, забезпечує сталість процесів. Серед пріоритетів післявоєнної відбудови України має бути залучення всіх груп суспільства, зокрема й біженців та представників інших культур і народів, подальший розвиток системи гарантування й захисту прав меншин, більш інтенсивне включення в культурні проєкти ЄС. Навіть в умовах гарячої стадії війни важливо стимулювати розвиток міжкультурної толерантності, яка є важливою передумовою і відбудови, і європейської інтеграції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. План відновлення України. URL: <https://recovery.gov.ua/>
2. Hawk K. H. Constructing the Stable State: Goals for Intervention and Peacebuilding. Westport: Praeger Publishers, 2002. 176 p.

3. Broome B. J., Collier M. J. Culture, Communication, and Peacebuilding: A Reflexive Multi-Dimensional Contextual Framework. *Journal of International and Intercultural Communication*. 2012. № 5(4). P. 245–269. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17513057.2012.716858>

4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угоду ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014 р. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

5. Ідентичність громадян України: тенденції змін (червень 2024 р.). *Разумков Центр*. 24.07.2024. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-cherven-2024r>

RUSSIA’S WAR AGAINST UKRAINE AS A STRATEGIC PRIORITY OF GREAT BRITAIN?

Prykhnenko M.

Vasyl’ Stus Donetsk National University, Vinnytsia (Ukraine)

e-mail: m.prykhnenko@donnu.edu.ua

«British Decline» is a conceptual foundation for understanding the foreign policy of the United Kingdom from the end of World War II to the present day. Its essence lies in the uncertainty of the state’s overall vision of itself on the international stage, its mission, and foreign policy priorities [1]. Brexit became, on the one hand, a vivid manifestation of this crisis but, on the other, an attempt by the British establishment to overcome the decline and cease «wandering» within the so-called «circles of British identification» which Prime Minister Winston Churchill, after World War II, outlined as: Anglo-American relations, interaction with Europe, and cooperation with the Commonwealth of Nations [1, p. 811]. This step led to the release of some strategic documents that has a direct impact on the course of relations between Ukraine and the UK today.

The purpose of the study is to analyze the russia’s war against Ukraine role plays in the UK’s strategic documents.

First of all, it should be mentioned the «Global Britain in a competitive age. The Integrated Review of Security, Defence, Development and Foreign Policy» from March 2021 where Boris Johnson’s government outlined its vision of Britain’s role in the world after Brexit, as well as its defense and foreign policy goals up to 2030 [2].

The key point of this Review, illustrated the state’s core values in the realm of foreign policy, is the follows: «*A commitment to universal human rights, the rule of law, free speech, and fairness and equality. These same essential values will continue to guide all aspects of our national security and international policy in the decade ahead, especially in the face of rising authoritarianism and the persistence of extremist ideologies*» [2, p. 13]. In the Ukrainian context, the most important point is the acknowledgment of the growing influence of authoritarianism on the international stage, because one of the reasons for russia’s invasion to Ukraine is the authoritarian regime of putin and his personal perception of Ukraine’s role in the world.

In the Review from 2021, the issue of Ukraine is mentioned in two contexts: (i) «...also support others in the Eastern European neighborhood and beyond to build their resilience to state threats. This includes Ukraine, where we will continue to build the capacity of its armed forces» [2, p. 61]; (ii) «...strong support to the OSCE's Special Monitoring Mission in Ukraine and the Council of Europe's attribution of Russia's hostile and destabilising activity» [2, p. 24]. Meanwhile, the issue of terrorism, for example, is identified as the global problem and discussed in economic, political, social, and other vectors.

In March 2023, the «Integrated Review Refresh 2023. Responding to a more contested and volatile world» was published [3]. Foreword from the Prime Minister Rishi Sunak contains the following point: «...Russia's illegal invasion of Ukraine, weaponization of energy and food supplies, and irresponsible nuclear rhetoric, combined with China's more aggressive stance in the South China Sea and the Taiwan Strait, are threatening to create a world defined by danger, disorder and division – and an international order more favorable to authoritarianism» [3, p. 2]. Notably, unlike the Review from 2021, where the word «Ukraine» was mentioned twice, the Review from 2023 appears it for 57 times. For comparison, the word «China» was mentioned 27 times in the Review from 2021, and 39 times in the Review from 2023.

It is also significant that the Review from 2023 identifies Russia's invasion as a factor that reshapes the strategic framework of British foreign policy. In comparison with 2021, the phrase «Russia's hostile and destabilising activity» has been replaced by a more unequivocal one, making the Ukrainian context crucial for all of Europe: «...Russia's illegal invasion of Ukraine. Putin's act of aggression has precipitated the largest military conflict, refugee, and energy crisis in Europe since the end of the Second World War» [3, p. 7].

The document confirms that one of the UK's core priorities is the security of the Euro-Atlantic region. In the short- to medium-term, the threat posed by Russia to European security is identified as the most pressing issue, with the document stating that European collective security is inextricably linked to the outcomes of the war in Ukraine: «The most pressing national security and foreign policy priority in the short-to-medium term is to address the threat posed by Russia to European security. A vital part of this is supporting Ukraine to reassert its sovereignty and denying Russia any strategic benefit from its invasion. As we update our Russia strategy, the UK's objective will be to contain and challenge Russia's ability and intent to disrupt the security of the UK, the Euro-Atlantic and the wider international order» [3, p. 11].

Nevertheless, the document also notes growing tensions in the Indo-Pacific region, the global consequences of which are assessed as being greater than those of Russia's war against Ukraine. Additionally: «The threat from Iran has increased, as demonstrated by its advancing nuclear programme, regionally destabilizing behavior, and its

actions in the UK – including 15 credible threats by the Iranian regime to kill or kidnap British or UK-based individuals since 2022. The Democratic People’s Republic of Korea is also seeking to develop its nuclear capabilities while pursuing regionally destabilising activity through missile tests that threaten its neighbours» [3, p. 8].

However, Britain indirectly views the war in Ukraine as part of the global system, identifying it as a factor that affects, for example, China’s foreign policy ambitions: *«The CCP is increasingly explicit in its aim to shape a China-centric international order more favourable to its authoritarian system, and pursuing this ambition through a wide-ranging strategy – shaping global governance, in ways that undermine individual rights and freedoms, and pursuing coercive practices. China’s deepening partnership with Russia and Russia’s growing cooperation with Iran in the wake of the invasion of Ukraine are two developments of particular concern» [3, p. 8].*

In conclusion, we can state the following. *«Global Britain in a competitive age. The Integrated Review of Security, Defence, Development and Foreign Policy»* sets an important strategic framework for the UK’s foreign policy, aimed at reducing the influence of authoritarian regimes worldwide. However, the document did not pay sufficient attention to Russia’s annexation of Crimea and the military actions in Donetsk and Luhansk regions since 2014. *«Integrated Review Refresh 2023. Responding to a more contested and volatile world»* demonstrates much greater attention to Russia’s war against Ukraine, primarily identifying it as a threat to the collective security system in Europe and as one of several factors determining the global balance of power on the international stage. The document clearly traces the idea of «global interdependence» where Russia’s actions against Ukraine or China’s actions against Taiwan are seen as attempts to transform the international order, making it more «friendly» to authoritarian systems, which is unacceptable.

REFERENCES

1. Теміров Ю. Т., Прихненко М. І. Фактор «занепаду» в трансформації зовнішньої політики Великої Британії після закінчення Другої світової війни. *Гілея: наук. вісник*. 2012. № 4. С. 809–813.
2. Global Britain in a competitive age. The Integrated Review of Security, Defence, Development and Foreign Policy Presented to Parliament by the Prime Minister by Command of Her Majesty. 2021. URL: <http://surl.li/ljxags>
3. Integrated Review Refresh 2023. Responding to a more contested and volatile world Presented to Parliament by the Prime Minister by Command of His Majesty. 2023. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/641d72f45155a2000c6ad5d5/11857435_NS_IR_Refresh_2023_Supply_AllPages_Revision_7_WEB_PDF.pdf

ОСОБЛИВОСТІ РОСІЙСЬКОГО ІМПЕРІАЛІЗМУ ЯК ФАКТОР РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Теміров Ю. Т.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: u.temirov@donnu.edu.ua

У поясненні походження та природи російської агресії дослідники активно використовують фактор імперіалістичного характеру російської державності та зовнішньої політики [1]. Не заперечуючи загалом ролі цього фактору, вважаємо за необхідне привернути увагу до потреби визначення особливостей російського імперіалізму, особливо тих з них, які безпосередньо впливають на перебіг російсько-української війни.

Отже, мета нашої доповіді – розкрити особливості російського імперіалізму, їх вплив на походження, природу і можливі наслідки російсько-української війни.

Імперіалізм, як суспільне явище, по-перше, тісно пов'язаний з імперією (формою державного устрою), по-друге, є історично обумовленим [2]. Маючи обов'язкові родові характеристики, імперіалізм набуває особливостей, які визначаються цілим комплексом історичних обставин. Серед цього комплексу у зв'язку з тематикою нашої доповіді варто акцентувати стадію суспільного розвитку, виокремлюючи специфіку імперіалізму в умовах домодерну, модерну та постмодерну. Імперіалізм та імперіалістична зовнішня політика в сучасному розумінні з'являються в добу модерну, індустріального суспільства. Прикладом класичної імперії модерну можна вважати Британську імперію [3].

Перехід від індустріального суспільства (доба модерну) до інформаційного суспільства (доба постмодерну) створює передумови становлення неоімперіалізму. Невипадково після розпаду колоніальних імперій саме розвинені держави Заходу найчастіше звинувачують у неоімперіалізмі. В поясненні походження та природи російської агресії також використовується аргумент щодо неоімперіалістичності зовнішньої політики кремля. Однак це не зовсім відповідає дійсності. В росії не відбулося класичної модернізації у вигляді системного переходу від аграрного до індустріального суспільства; через це суспільна природа росії, як суб'єкта міжнародних відносин, є гетерогенною; російське суспільство обтяжене структурними перекосами, обумовленими співіснуванням компонентів різних укладів (домодернового, модернового та постмодернового). Водночас панівним у такому гібридному утворенні виступає домодерновий суспільний уклад: саме його цінності залишаються панівними, визначають природу ідеологічних та політичних структур, включно з характером путінського режиму. Відповідно в росії не міг сформуватися імперіалізм у класичному модерновому сенсі, тим паче помилковим виглядає використання поняття «неоімперіалізм», який може бути притаманний лише розвиненим країнам з початком становлення інформаційного суспіль-

ства. На нашу думку, найбільш адекватне визначення формату російського імперіалізму – квазіімпералізм.

Традиційний (західний) імперіалізм – це історична модель розвитку, російський квазіімперіалізм – це модель виживання. Системний стрижень моделі розвитку – внутрішнє вдосконалення, для якого зовнішня експансія є лише історично обмеженим інструментом. У моделі виживання експансія та агресія – сутнісний складник, без якого відбувається руйнування не тільки політичного режиму, але й суспільної системи загалом.

Вплив особливостей квазіімперіалізму на російсько-українську війну:

- структурні перекоси роблять путінський режим внутрішньо нестійким;
- пояснення причини війни з арсеналу реалполітики (порушення балансу сил, зростання загрози безпеці росії через наближення НАТО до її кордонів тощо) – лише пропагандистське прикриття переважно для внутрішнього споживання;
- модель імперіалізму як способу виживання виключає стратегічний компроміс як формулу завершення війни, компроміс може бути лише тактичним;
- Україні та Заходу варто застосувати стратегію гібридної війни: визначити слабку ланку російського квазіімперіалізму, вплив на яку спровокує дестабілізацію та руйнування суспільної системи;
- Заходу треба усвідомити, що росія, Китай не є державами-ревізіоністами, вони є державами-деструктивістами, які загрожують не тільки можливості відтворення міжнародного порядку, але й існуванню ліберальних демократій як таких;
- Захід потребує концептуально нової стратегії щодо деструктивних держав, а не безкінечних спроб адаптувати стратегію стримування, яка була ефективною в зовсім інших історичних обставинах [4].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Laruelle M. Imperializing Russia: Empire by Default or Design? *PONARS Eurasia Policy Memo*. 2022. № 789. 6 p.
2. Burbank J., Cooper F. *Empires in World History: Power and the Politics of Difference*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2010. 528 p.
3. Ferguson N. *Empire: How Britain Made the Modern World*. Penguin Group (CA), 2004. 422 p.
4. Sarotte M. E. Containment Beyond the Cold War. How Washington Lost the Post-Soviet Peace. *Foreign Affairs*. 2021. Vol. 100. № 3. P. 22–35.

СЕКЦІЯ 6 ПОВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ ДОВКІЛЛЯ

РІДКІСНІ КАЛЬЦІЄПЕТРОФІТНІ БІОТОПИ УКРАЇНИ

Вашеняк Ю. А.

*Інститут ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України, Київ (Україна) /
Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: yu.vasheniak@donnu.edu.ua*

Кальцієпетрофітні угруповання, що розвиваються на відслоненнях карбонатних порід, доволі важко піддаються класифікації і викликають гострі дискусії. Ці угруповання розвиваються на короткопрофільних ґрунтах, мають у своєму складі як злаки, які вже не відіграють домінуючої ролі, так і петрофітні види різнотрав'я, невисокі чагарники та чагарнички (гемікриптофіти та хамефіти). Усі угруповання є рідкісними та індексуються у Резолюції 4 Бернської конвенції.

Серед них біотопи карбонатних скель та обривів, що класифікуються за сучасною класифікацією EUNIS (Chytrý et al. 2020) як H32c, а саме: H2.111 Угруповання відкритих прогрітих стінок вапнякових скель-останців; H2.112 Угруповання стінок затінених вапнякових скель.

Біотопи жорстководних джерел та водотоків C21b: D1.3221 Угруповання добре освітлені з домінуванням *Palustriella commutata* і *Didimodon tophaceus*, що формується на розвиненому травертині; D1.3222 Угруповання затінених ділянок в лісі із жорстководним джерелом з домінуванням *Brachytecium rivulare*, *Crataneuron fillicinum*.

Трав'яні кальцієпетрофітні біотопи з домінуванням однорічників, сукулентів та криптогамних видів R13: H2.111 Угруповання на відслоненнях сарматських вапняків з домінуванням *Aurinia saxatilis*, *Allium podolicum*; H2.112 Рудералізовані угруповання на відслоненнях сарматських, сеноманських вапняків, тортонських гіпсів з домінуванням *Saxifraga tridactylites*, *Poa compressa*; H2.114 Угруповання, сформовані на понтичних вапняках з домінуванням *Cerastium pumilum* (Дідух та ін., 2011, 2021).

Трав'яні кальцієпетрофітні біотопи з домінуванням багаторічників R16: E2.1132 Угруповання, сформовані на стінках із силурійських вапняків, змитих з верхніх ярусів рендзинах із *Sesleria heuflerana*; E2.212 Угруповання на ініціальних ґрунтах, еродованих схилах з домінуванням *Poa versicolor*; E1.213 Угруповання, сформовані на гумусованих рендзинових лептосолях, відслоненнях вапняків та гіпсів з домінуванням *Festuca pallens*; E4.221 Петрофітні степи Придніпров'я (*Potentillo areanariae-Linion cernjajevii*) на щільних сарматських та понтичних вапняках (Дідух та ін., 2011, 2020).

Кальцієпетрофітні біотопи, що формуються на відслоненнях крейди Середньоруської височини R15: E4.224 Петрофітні степи (*Centaureo carbonati-Koelerion*

talievii) Середньоруської височини на рендзинах, сформованих на крейдах, E4.311 Петрофітні угруповання томілярного типу з домінуванням *Jurinea brachycephala*, *Thymus* sp.; E4.322 Томіляри з домінуванням гісопу крейдового, ранника крейдового (*Artemisio hololeucae-Polygaletum cretaceae*: *Hyssopus cretaceus*, *Scrophularia cretacea*) на рихлих, сипучих крейдяних субстратах (Дідух та ін., 2020).

Петрофітні степи на карбонатних породах субсередземноморських регіонів Європи з домінуванням багаторічників, що класифікуються як R18: E2.211 Біотопи ксеротичного різнотрав'я (*Bromopsido tauricae-Asphodelinetum tauricae*) на денудаційних формах рельєфу нижнього поясу та передгір'я Криму; E2.213 Біотопи фриганоїдів (томіляри та петрофітні степи: *Medicago rupestris-Saturejon tauricae*) на денудаційних формах рельєфу та крейди передгір'я Криму (Дідух, 2016).

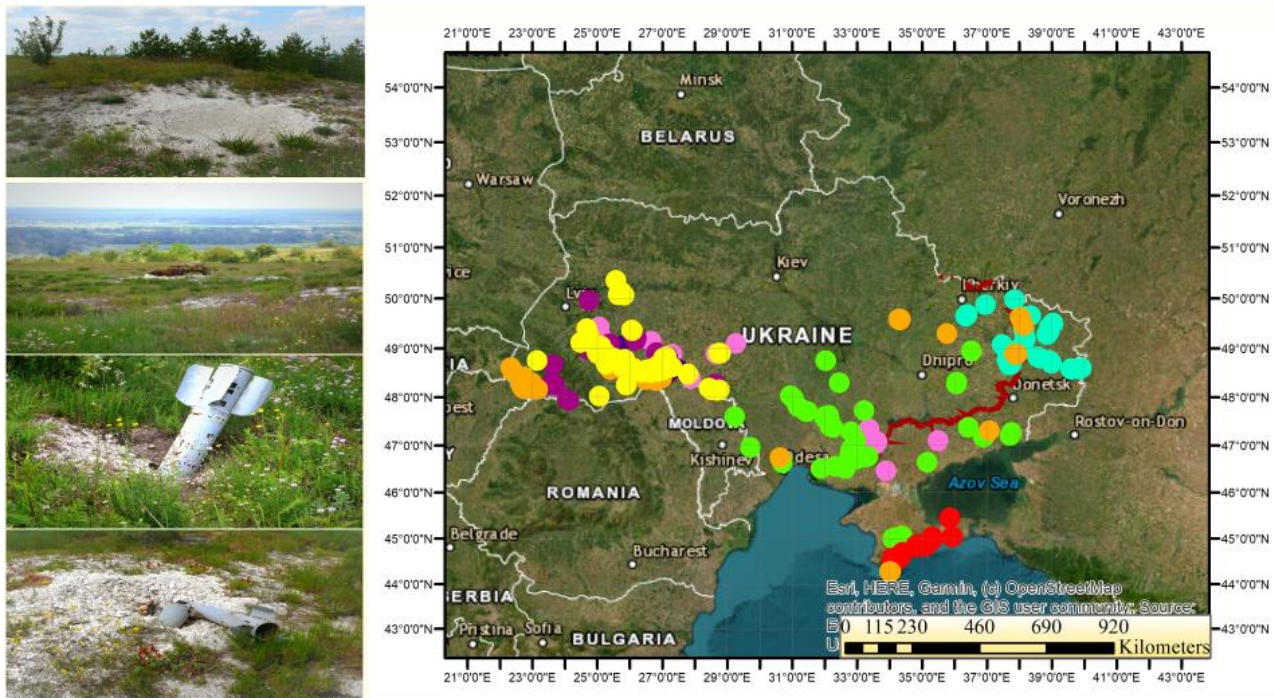

Рисунок 1. Кальціпетрофітні біотопи в контексті воєнних дій

Більшість із цих угруповань трапляються на окупованих територіях, здатні до швидкого відновлення, проте сьогодні зазнають значних руйнувань в умовах воєнних дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. EUNIS Habitat Classification: Expert system, characteristic species combinations and distribution maps of European habitats / M. Chytrý, L. Tichý, S. M. Hennekens, I. Knollová, J. A. M. Janssen, J. S. Rodwell, T. Peterka, C. Marcenò, F. Landucci, J. Danihelka, M. Hájek, J. Dengler, P. Novák, D. Zukal, B. Jiménez-Alfaro, L. Mucina, S. Abdulhak, S. Ačić, E. Agrillo, F. Attorre, E. Bergmeier, I. Biurrun, S. Boch, J. Bölöni, G. Bonari, T. Braslavskaya, H. Bruelheide, J. A. Campos, A. Čarni, L. Casella, M. Čuk, R. Čušterevska, E. de Bie, P. Delbosc, O. Demina, Y. Didukh, D. Dítě, T. Dziuba, J. Ewald, R. G. Gavilán, J. Gégout, G. P. Giusso del Galdo, V. Golub,

N. Goncharova, F. Goral, U. Graf, A. Indreica, M. Isermann, U. Jandt, F. Jansen, J. Jansen, A. Jašková, M. Jiroušek, Z. Kaçki, V. Kalníková, A. Kavğacı, L. Khanina, A. Korolyuk, M. Kozhevnikova, A. Kuzemko, F. Kůzmič, O. L. Kuznetsov, M. Laiviņš, I. Lavrinenko, O. Lavrinenko, M. Lebedeva, Z. Lososová, T. Lysenko, L. Maciejewski, C. Mardari, A. Marinšek, M. G. Napreenko, V. Onyshchenko, A. Pérez-Haase, R. Pielech, V. Prokhorov, V. Rašomavičius, M. P. Rodríguez Rojo, S. Růsiņa, J. Schrautzer, J. Šibík, U. Šilc, Ž. Škvorc, V. A. Smagin, Z. Stančić, A. Stanisci, E. Tikhonova, T. Tonteri, D. Uogintas, M. Valachovič, K. Vassilev, D. Vynokurov, W. Willner, S. Yamalov, D. Evans, M. Palitzsch Lund, R. Spyropoulou, E. Tryfon, J. H. J. Schaminée. *Applied Vegetation Science*. 2020. Vol. 23. P. 648–675. DOI: 10.1111/avsc.12519.

2. Біотопи лісової та лісостепової зони України / за ред. Я. П. Дідуха. Київ: ТОВ «Макрос», 2011. 288 с.

3. Біотопи степової зони України / за ред. Я. П. Дідуха. Київ–Чернівці: ДрукАрт, 2020. 392 с.

4. Біотопи Гірського Криму / за ред. Я. П. Дідуха. Київ: Інтерсервіс, 2016. 292 с.

ПОВОСІННЕ ВІДРОДЖЕННЯ: КРАЩІ ПРАКТИКИ ОЦІНКИ ЯКОСТІ ВОДНИХ РЕСУРСІВ

Войтенко Л. В.

*Національний університет біоресурсів і природокористування України,
Київ (Україна)*

e-mail: voitenko@nubip.edu.ua

Водні ресурси України драматично постраждали внаслідок бойових дій. Причому це як прямі кількісні втрати, наприклад, від руйнування Каховського водосховища, так і катастрофічне погіршення якісних показників, наприклад, забруднення басейну Десни та Дніпра через руйнування шламосховищ, відстійників, скотомогильників, кладовищ. Кількісні показники можливо оцінити достатньо точно, що зроблено у звіті Всесвітнього банку станом на кінець 2023 р. [1]. Оцінку змін якості води зі врахуванням виду водокористування чи водоспоживання (для споживання людиною, напування тварин та птиці, риборозведення, зрошення, зокрема крапельного, мікрозрошення) наразі коректно виконати практично неможливо. Проблеми полягають у такому:

– відсутність у відкритому доступі даних моніторингових досліджень про склад та властивості води різних вододжерел, особливо децентралізованих;

– відсутність адекватної методології оцінювання споживчих якостей води, оскільки наявні практики призначено винятково для оцінювання умов функціонування водних біоценозів [2].

У світовій практиці з 70-х років ХХ ст. широкого розповсюдження набула методологія комплексного оцінювання якості води для різних цілей водокористування у вигляді так званих індексів якості води (Water quality indices – WQI). Мета їх застосування полягала у тому, щоб звести різнорідні за фізичною природою, одиницями вимірювання, типом обмежень (одно- чи двосторонніх) показники складу та властивостей води в один ранговий показник, який адекватно оцінював

би придатність води у вигляді 100-бальної рейтингової шкали чи словесного опису у вигляді категорій «дуже добре», «добре», «задовільно», «погано», «дуже погано», що робить оцінку зрозумілою навіть пересічному споживачеві. Наразі існують численні авторські методики, які, проте, у разі застосування до одного й того ж об'єкта дають найчастіше неузгоджені оцінки [3]. Причина цього явища, на наш погляд, полягає у певному «волютаризмі» авторів методики на етапах відбору кількості параметрів, які включаються до узагальненого індексу, методів їх трансформації у безрозмірні величини підіндексів, величини вагових коефіцієнтів окремих підіндексів, способу агрегації підіндексів у загальну оцінку. У неявному вигляді ці суперечності свідчать про відсутність ідеї уніфікованого підходу до методики узагальненого оцінювання якості води.

Мета цього дослідження – запропонувати методику узагальненого оцінювання якості води, яка базується на нормативних вимогах для кожного виду водокористування чи водоспоживання – від задоволення питних потреб до рекреації, зрошення та ін. Ці вимоги існують в Україні у вигляді відповідних державних чи відомчих стандартів (наприклад, ДСТУ 7525:2014 Вода питна. Вимоги та методи контролювання якості; ДСТУ 2730:2015 Захист довкілля. Якість природної води для зрошення. Агрономічні критерії тощо).

Математична основа методики – використання так званої функції бажаності Харрінгтона, яку широко використовують саме з такою метою – об'єднати різні вимоги у одну інтегральну характеристику [4].

Шкали бажаності для окремих параметрів складаються на основі показників ГДК, які є науково обґрунтованими для різних видів водокористування та водоспоживання. Нами розроблено також Python – програмний продукт, який працює за принципом калькулятора і передбачає опції вибору як виду водокористування, так і параметрів складу та властивостей води та продукує узагальнену оцінку за 100-бальною шкалою.

Пропонуємо використати розроблену методику та програмний продукт на її основі для створення загальнодоступної державної бази даних результатів моніторингу якості вододжерел, яка не поступається кращим світовим практикам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. World Bank. Report: Ukraine – Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3): February 2022 – December 2023. URL: <http://surl.li/gdglm>
2. Методика екологічної оцінки якості поверхневих вод за відповідними критеріями / А. В. Гриценко, О. Г. Васенко, Г. А. Верніченко та ін. Харків. УкрНДІЕП. 2012. 37 с.
3. A comprehensive review of water quality indices (WQIs): history, models, attempts and perspectives / S. Chidiac, P. El Najjar, N. Ouaini, Y. El Rayess, D. El Azzi. *Reviews in Environmental Science and Biotechnology*. 2023. Vol. 22(2). P. 349–395. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC10006569/>
4. Voitenko L., Voitenko A. Integrated assessment of irrigation water quality based on Harrington's desirability function. *International Journal of Agriculture, Environment and Food Sciences*. 2017. Vol. 1(1). P. 55–57. URL: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/394518>

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ РОСЛИННИХ ОЛИВ ЗА КОНЦЕПЦІЄЮ «ЗЕЛЕНОЇ ТРИБОЛОГІЇ»

Ілляшенко Ю. В.^{1*}, Єфименко В. В.², Олександренко В. П.³

^{1,2}Національний авіаційний університет, Київ (Україна),

³Хмельницький національний університет, Хмельницький (Україна)

*e-mail: georgmid430@gmail.com

Застосування змащувальних матеріалів у автомобільній та авіаційній техніці призводить до техногенного навантаження на довкілля, що спровокувало появу надзвичайно популярного напрямку поліпшення технологій, матеріалів, джерел енергії під назвою «зелені технології», «зелена інженерія», «зелена енергетика» тощо. Під значенням «зелений» розуміють новий напрям наукового мислення, що відкриває нові погляди на екологічний баланс та принципи охорони довкілля. Виробництво мастильних матеріалів у баченні нового мислення – «зелена енергетика» – передбачає виготовлення нових змащувальних матеріалів із залученням відновлюваної сировини і біодеградації їх після закінчення виробничого циклу [1].

Однією з причин загрози нафтових та синтетичних олиव довкіллю є низьке їх біорозщеплення, тобто вони є екотоксичними речовинами.

«Зелена трибологія» вивчає покращення цього показника (біорозщеплення) шляхом використання тваринних і рослинних жирів, для яких цей показник є на належному рівні. Використання рослинних і тваринних жирів можливе у якості жирокислотного радикала – мил дисперсного складника змащувальних матеріалів, або як добавок до них.

За хімічним складником тваринні та рослинні жири є складними естерами гліцеролу і вищих карбонових (жирних) кислот. До їх складу входять пальмітинова ($C_{15}H_{31}COOH$) і стеаринова ($C_{17}H_{35}COOH$) кислоти, з ненасичених – олеїнова ($C_{17}H_{33}COOH$) і лінолева ($C_{17}H_{31}COOH$) кислоти. Це – так звані «неспецифічні» кислоти. До «специфічних» відносять кислоти, характерні лише для певного виду жирів, наприклад, рицинолева кислота в рициновій олії, а ерукова – в ріпаковій [2].

Густина всіх жирів менша $1\ 000\ \text{кг/м}^3$. Вони нерозчинні у водному середовищі, зазвичай погано розкладаються у спирті, та добре – в бензині, нафтових вуглеводнях, що дає змогу їх використовувати в якості добавок до них.

Основними проблемами, які стоять перед науковцями «зеленої трибології» та хімотології, є:

- запобігання згубній дії на довкілля відпрацьованих змащувальних матеріалів;
- створення таких змащувальних матеріалів, які не загрожують довкіллю;
- розроблення технологій виробництва олив, в основі яких значною мірою буде біокомпонент [3].

SWOT-аналіз біокомпонентів природних жирів у якості складників моторних олив наведений у табл. 1.

Таблиця 1. SWOT-аналіз біокомпонентів природних жирів як моторних олив

Переваги	Недоліки
Сумісність з іншими компонентами	Низька стійкість до окислення
Низька токсичність	Висока температура замерзання
Низька випаровуваність	Низька термічна стійкість
Зменшення забруднення довкілля	Низький захист від корозії
Високий рівень біорозкладання	–
Висока температура спалаху	–
Низька собівартість	–
Широкі виробничі можливості	–

Цей аналіз показує недоцільність використання природних олив як змащувальних матеріалів у чистому виді, але можливість їх використання як добавок до них після ретельного проведення досліджень щодо зміни фізико-хімічних показників якості в процесі експлуатації.

До того ж необхідно провести дослідження щодо можливості використання природних олив як екологічно чистих загусників для пластичних мастил.

Трибологічні властивості ріпакового етилового естера чудово зарекомендували себе в якості змащувальних матеріалів для гідравлічних та трансмісійних механізмів. Вони мають такі самі характеристики або навіть кращі, порівняно з поширеними нафтовими, але поступаються їм окиснювальними, низькотемпературними та корозійними властивостями.

Також варто зауважити відомий факт, що міцність плівок олив на естеровій основі становить до 22 000 кг/см², водночас для мінеральних олив приблизно 4 500 кг/см² та синтетичних – приблизно 9 000–12 000 кг/см².

Ріпакова олива займає 3 місце за потужностями виробництва після соєвої та пальмової. За виробництвом ріпакової оливи першу позицію займають Індія та Китай, частка яких становить 40 % світового виробництва. Німеччина виробляє 40 % від загального виробництва в Європі.

За різноманітністю використання, доступністю, вартістю та фізико-хімічними властивостями для помірного кліматичного поясу найбільш перспективним є ріпак, що у великих потужностях вирощується в Європі та Канаді. На підґрунті ріпакової олії в США компанією «Calgene Inc.» розроблено і налагоджено виробництво серії змащувальних матеріалів зі спеціально налагодженими пакетами присадок, що так само, як і базова основа, біорозщеплюються та є нетоксичними для навколишнього середовища.

Так, японською компанією XADO розроблена олива з біодобавками на основі рослинних компонентів.

XADO Atomic Oil 20W-50 SL/CI-4 – краща наразі високов'язка мінеральна моторна олива з добавками біорозкладних компонентів. Ця олива спеціально розроблена для інтенсивних умов експлуатації автомобілів та мотоциклів за високої температури навколишнього повітря (до 50 °C).

Переваги цієї оливи над аналогами:

- надійно змащує двигун за максимальних робочих температур і граничних обертів;
- завдяки великій високотемпературній в'язкості (SAE 50) ущільнює зазори в циліндро-поршневій групі, і чим знижує витрату оливи;
- має високий запас експлуатаційних властивостей і використовується у двигунах зі збільшеними інтервалами сервісного обслуговування;
- запобігає утворенню відкладень і зберігає двигун у чистоті;
- зменшує навантаження на довші завдяки біорозкладним компонентам.

Проаналізувавши фотознімки плям тертя, треба зазначити, що поверхні тертя зразків оливи XADO в суміші з ріпаковою оливою мають більш рівномірні зноси, ніж оливи без добавок, завдяки наявності більш міцних на розрив плівок, які зменшують коефіцієнт тертя та знос деталей. Окисні плівки менші за об'ємами, але зосереджені щільно по всій площі зносу. Отже, рослинні оливи, а саме ріпакова олія, проявляють кращі протизносні показники відносно нафтових мінеральних та синтетичних олів.

Експериментально проаналізовано, що суміші XADO 5W30 і 20W50, змішані у різних об'ємних співвідношеннях з ріпаковою олією, зменшують коефіцієнт тертя та об'єм зношування на металевому зразку завдяки утворенням міцних масляних плівок на поверхнях пар тертя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Оливи. Моторні, турбінні, гідравлічні та трансмісійні: властивості та якість: підручник / С. Бойченко, А. Пушак, П. Топільницький, Й. Любінін, К. Лейда; за ред. С. Бойченка. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 323 с.
2. Журавель Д. П. Рациональне використання біологічних олів для мобільних енергетичних засобів. *Науковий вісник ТДАТУ*. 2020. Вип. 10, т. 1. С. 1–17. DOI: 10.31388/2220-8674-2020-1-9.
3. Єфіменко В. В., Калмикова Н. Г. Техногенне навантаження на природне середовище ПММ у процесі експлуатації гелікоптерів. V Міжнародно-практична конференція «Новітні досягнення біотехнологій»: тези доповідей (22–23 вересня 2021 р. Київ: НАУ, 2021. С. 49–51. URL: https://drive.google.com/file/d/1OZowhSDbLRrLqsdGHv9jPqhN_VO0_8YP/view

ПРОБЛЕМАТИКА БЕЗПРИТУЛЬНИХ ТВАРИН В УКРАЇНІ – СЬОГОДЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Кожем'якіна І. В.

Класичний приватний університет, Запоріжжя (Україна)

e-mail: i.kozh.2529@gmail.com

Відповідно до статті 1 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження», безпритульними тваринами вважаються домашні тварини, які залишилися без догляду людини або утворили напіввільні угруповання, здатні розмножуватися поза контролем людини [1].

Україна входить до десятки країн з найбільшою чисельністю безпритульних тварин, про це говорили під час конференції на тему «Про захист прав домашніх тварин в Україні та проблеми відсутності єдиної системи реєстрації та ідентифікації під час війни». Зокрема, до 24 лютого 2022 р. кількість безпритульних тварин в Україні сягала приблизно 50 тисяч, а зараз ця кількість перевищує 140 тис. тварин [2].

У жовтні 2022 року зоозахисний рух UAnimals провів черговий Марш за права тварин, але через війну він відбувся поза межами України – у Варшаві. Проблеми залишилися всі ті, що й були до війни: жорстоке поводження з тваринами, їх використання у сфері розваг та ін. Плюс додалася безпосередня загроза їхньому життю від обстрілів і загальних наслідків війни. Це стосується як диких тварин, так і безпритульних. Ще одна велика проблема – замінування територій, бо від цього гинуть багато тварин, стаються пожежі тощо. Величезною проблемою є велика кількість безпритульних тварин на вулицях. Абсолютно всі притулки України переповнені – у кожному десь удвічі-втричі більше тварин, ніж було до війни [4].

Однією з післявоєнних задач є посилене виховання у людях гуманного відношення до тварин та виховання відповідальності за тих, ким ми опікуємось. Ставлення до тварини в стилі «тварина – не дитина» мусить бути викорінене в українців на генетичному рівні. Ніякі обстріли та загрози не можуть бути виправданням таким жакливим вчинкам щодо домашніх улюбленців. Війна показала, що для того, аби врятувати свого улюбленця, достатньо тільки бажання. Фотографії біженців, які з переносками в руках, дехто із хворими та недужими домашніми улюбленцями, з хом'яками, рибками і великими собаками, наляканими котами лишали місця помешкання, волонтерів, які рятували диких та свійських тварин під обстрілами, в окупації облетіли світові медіа.

У грудні 2023 року юристи UAnimals звернулись до керівництва МВС із пропозицією оновити наказ міністерства від 2018 року із застарілою нормою: наказ забороняв пускати тварин в укриття. Після кричущого прикладу з недопуском до укриття двох підлітків із собакою у Києві проблему нарешті вирішено: Офіційний вісник України повідомляє, що норму про недопуск тварин в укриття скасовано наказом № 18 «Про внесення змін до Вимог щодо утримання та експлуатації захисних споруд цивільного захисту» [3].

Війна відкрила велику кількість викликів для українців. Це означає, що ми мусимо зробити висновок – зараз ми не маємо більш або менш важливих проблем. Рішення потребує кожна проблема під час війни, особливо якщо вона така стихійна, як бездомні тварини та безвідповідальні господарі. Після перемоги має бути створена та втілена у життя прозора нормативна база, яка гарантуватиме догляд та утримання покинутій тварині, а безвідповідальні господарі завжди мають бути притягнуті до відповідальності. Виховання поваги та любові до тварин по-

винно прищеплюватись не тільки через слова, але і через дії. Діти вже з садочка мусять бути навчені любові до живого, а для школярів було б дуже корисно брати активну участь і надавати допомогу притулкам для тварин та іншим зооорганізаціям. Тварини повинні бути чіповані та мати всі необхідні документи – участь держави в цьому питанні не може бути посередньою. Україна може взяти за приклад схеми роботи з тваринами від сусідніх держав та втілювати їх у життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Безпритульні тварини та суспільна відповідальність! *Головне управління Держпродспоживслужби у Львівській області*. URL: <https://lvivdpss.gov.ua/bezprytul-ni-tvaryny-ta-suspil-na-vidprovidal-nist/>
2. Понад 80 % безпритульних тварин були викинуті на вулицю господарями. *Інтернет-журнал «My dog»*. 03.11.2023. URL: <https://mydog.net.ua/ponad-80-bezprytulnyh-tvaryn-buly-vukynuti-na-vulyczyu-gospodaryamy/>
3. Покинута тварина на вулиці – це теж виклик війни, який маємо подолати. *Укрінформ*. 14.02.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3826932-pokinuta-tvarina-na-vulici-ce-tez-viklik-vijni-akij-maemo-podolati.html>
4. Війна закінчиться, а безпритульні тварини залишаться. Що роблять зоозахисники під час війни. *The Village Україна*. 16.02.2023. URL: <https://www.village.com.ua/village/city/animals/336159-yak-pratsyuuyut-pritulki-dlya-tvarin>

ЛІПІДОВІСНІ ПРОДУКТИ ХАРЧУВАННЯ ДЛЯ ПРОФІЛАКТИКИ АТЕРОСКЛЕРОЗУ ТА ТРОМБОЗУ

Кравченко С. А.¹, Хижан А. О.², Терещенко Н. Ю.^{3*}

^{1,3}*Національний медичний університет імені О. О. Богомольця, Київ (Україна),*

²*Національний університет біоресурсів та природокористування України,
Київ (Україна)*

*e-mail: pub.scientific.work@gmail.com

Персоналізоване здорове харчування входить до заходів профілактики та лікування атеросклерозу, тромбозу та низки інших захворювань. Прогресивні дослідження лікарів Європейського Союзу розкривають нові аспекти біохімічної ролі ненасичених жирних кислот у профілактиці та лікуванні метаболічних порушень, зокрема атеросклерозу та тромбозу. Україна в період післявоєнного відновлення завдяки науково-виробничій базі, кваліфікованим виробникам, кліматичним особливостям має потенціал стати одним із лідерів європейських виробників та експортерів олієвісних рослинних продуктів: насіння соняшнику та льону, волоських горіхів та фундука, а також відповідних рослинних олій. Саме ці олієвісні рослинні продукти можуть забезпечити вміст корисних ліпідів у щоденному раціоні харчування пацієнтів у різних країнах.

Насіння олійних культур та горіхи містять клітковину, складні вуглеводи та ненасичені жирні кислоти, споживання цих нутрієнтів сприяє нормалізації гомеостазу. Поліненасичені жирні кислоти сімейства ω -3 мають надходити у складі продуктів харчування для зменшення ризику тромбоутворення.

Метою цієї роботи є вивчення хімічного складу олієвмісних рослинних продуктів, рекомендованого для здорового харчування, профілактики утворення холестеринових бляшок, харчування під час лікування тромбоутворення.

Для вивчення хімічного складу олій та ліпидовмісних продуктів харчування (насіння олійних культур, горіхи) в роботі застосовані стандартизовані методи дослідження: гравіметричний аналіз, титриметричні методи для вимірювання вмісту вільних жирних кислот у складі харчових олій (ДСТУ EN ISO 660:2009) та продуктів перекисного окиснення ліпідів (ДСТУ 4570:2006); хроматографічні (ГХ/ПД-ДСТУ ISO 5509-2002, ГХ/МС-ДСТУ EN 1528-1-2002, ВЕРХ/ФЛД) для вимірювання жирнокислотного складу, залишкових кількостей пестицидів та поліциклічних ароматичних вуглеводнів. Виділення олії із насіння соняшнику та ядра горіхів відбувалося за допомогою шнекового пресу. Вимірювання проведено в серії 3 паралельних зразків, розрахунок середнього та похибки результатів випробування здійснено в програмі MS Excel.

У роботі встановлено, що ядра горіхів та насіння, а також рослинні олії є джерелом ненасичених вищих жирних кислот (ВЖК). ВЖК під час зберігання зазнають окиснення, що призводить до накопичення продуктів окиснення. Значення кислотного числа (КЧ) досліджуваних зразків (олія соняшникова, ядра насіння соняшнику, ядра горіхів) спостерігали протягом 12 місяців зберігання за кімнатної температури без доступу світла в упаковці виробника.

Встановлені КЧ олії, отриманої в роботі із ядра насіння соняшнику, становили від 0,15 мг/г до 2,05 мг/г (табл. 1). Встановлені величини відрізняються від норми кислотного числа рафінованої харчової соняшникової олії ($\leq 0,4$ мг/г), перевищення вмісту 0,4 мг/г вільних жирних кислот у складі олії є ознакою гідролізу триацилгліцеролів та зниження харчової якості продукту.

Таблиця 1. Величини КЧ олії, отриманої зі зразків ядра соняшнику

Зразок № 1			
Тривалість зберігання, міс.	1 місяць	3 місяці	6 місяців
КЧ, мг/г	0,15 мг/г	0,45 мг/г	1,75
Зразок № 2			
Тривалість зберігання, міс.	1 місяць	3 місяці	6 місяців
КЧ, мг/г	0,65 мг/г	1,75 мг/г	2,05

Перебіг реакцій перекисного окиснення вуглеводневих ланцюгів ненасичених жирних кислот здійснюється за допомогою перекисних сполук, що утворюються в процесі зберігання або потрапляють до складу продукту харчування, тому ліпидовмісні продукти мають перевірятися в лабораторії та супроводжуватися відповідними сертифікатами якості.

У роботі досліджено вміст залишкових кількостей пестицидів та поліциклічних ароматичних вуглеводнів (ПАВ) за допомогою методик, описаних у літературі [1]. Перевищення допустимих норм вмісту залишкових кількостей ксенобіотиків не виявлено.

Отже, для здійснення нутритивної підтримки та профілактики тромбоутворення, холестеринових бляшок можна застосовувати насіння соняшнику, ядра горіхів, рослинні олії. Враховуючи швидке окиснення ліпідів продуктів цієї групи, в раціоні харчування пацієнтів потрібно застосовувати тільки сертифіковану продукцію, перевірену у відповідних лабораторіях, акредитованих на гігієнічні дослідження вивчених в роботі показників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Monitoring in oils pesticides residues and polycyclic aromatic hydrocarbons for safety of vegetable oils / S. Melnychuk et al. *Potravinarstvo*. 2013. Vol. 7, Special issue. P. 45–52.

ЗМЕНШЕННЯ ВПЛИВУ ПРОЦЕСУ БУРІННЯ НАФТОГАЗОВИХ СВЕРДЛОВИН НА АТМОСФЕРНЕ ПОВІТРЯ

Кривенко Г. М.^{1*}, Кривенко О. В.²

^{1,2}*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
Івано-Франківськ (Україна)*

*e-mail: galyakrivenko73@gmail.com

Воєнне вторгнення в Україну спричинило енергетичну кризу, зростання цін на енергоносії та високу інфляцію. У цих умовах стабільна робота нафтогазового комплексу є критично важливою для забезпечення енергетичної безпеки держави. Однак на всіх етапах нафтогазового виробництва відбувається негативний вплив на навколишнє середовище, а повномасштабна війна лише посилює ці збитки.

Нафтогазові підприємства зобов'язані вживати превентивних заходів для запобігання забрудненню довкілля та раціонального використання природних ресурсів. Збільшення кількості нових нафтогазових свердловин підвищує енергетичний потенціал країни, але водночас негативно впливає на всі компоненти екосистеми.

Під час проведення бурових робіт потрібно наперед встановити, які чинники довкілля можуть зазнати негативного впливу, та провести певні заходи для його мінімізації [1]. До таких чинників належать: здоров'я населення; кліматичні фактори; атмосферне повітря; геологічне середовище; підземні горизонти з прісними водами та поверхневі води; ландшафт; ґрунт; біорізноманіття; матеріальні об'єкти, включно з архітектурною, археологічною та культурною спадщиною; соціально-економічні умови; техногенне середовище [1].

Проаналізовано, як впливатиме цей процес чинник довкілля – атмосферне повітря. Джерела викидів забруднюючих речовин у процесі буріння свердловин поділяються на організовані та неорганізовані. До організованих джерел викидів належать вихлопні труби дизельних двигунів, дихальні клапани резервуарів.

Сумарний викид забруднюючих речовин у процесі буріння у повітряний басейн складає 2,57 г/с. Для порівняльного аналізу окремі викиди забруднюючих речовин наведено на рис. 1 [2]. Продукти згорання дизельного палива двигунів

бурової установки впливають на повітряне середовище. Під час ведення технологічного процесу в атмосферне повітря через вихлопні труби генераторів викидаються забруднені речовини.

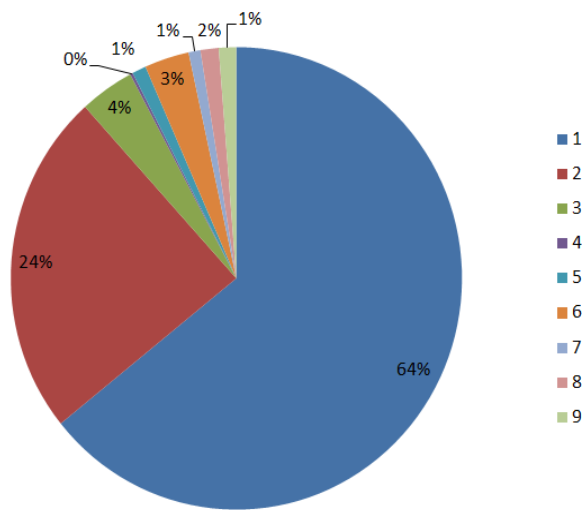

Рисунок 1. Викиди забруднюючих речовин під час буріння свердловин: 1 – діоксид азоту; 2 – сірчистий ангідрид; 3 – оксид вуглецю; 4 – метан; 5 – вуглеводні насичені C₁₂-C₁₉ (розчинник РПК-26511 та ін.) у перерахунку на сумарний органічний вуглець; 6 – суміш насичених вуглеводнів C₂-C₈ і суміш насичених і ненасичених вуглеводнів C₁-C₄ (неметанові легкі органічні сполуки (НМЛОС)); 7 – пил абразивний; 8 – пил металевий; 9 – інші

Діоксид азоту становить 64 % забруднюючих речовин. Забруднення повітря азотовмісними з'єднаннями створює несприятливі умови для імунної системи. Високий вміст оксидів азоту в повітрі збільшує сприйнятливість до вірусних захворювань.

Метою повоєнного відновлення нафтогазових об'єктів повинно бути не повернення до довоєнних умов, а впровадження найсучасніших технологій для буріння та експлуатації свердловин. Для зменшення викидів забруднюючих речовин в атмосферу рекомендується впровадити такі заходи: перехід на відновлювані джерела енергії для забезпечення власних енергопотреб, заборону роботи двигунів у форсованому режимі, суворе дотримання виробничого регламенту та розподіл роботи безперервного технологічного обладнання у часі. Ці заходи сприятимуть зменшенню викидів на буровому майданчику.

Для попередження неконтрольованого виходу газу на поверхню густина бурового розчину повинна забезпечити створення протитиску на газонасичені пласти. Всі ці заходи будуть спрямовані на зниження обсягів викидів забруднюючих речовин та зменшення впливу фізичних факторів під час буріння свердловин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Кривенко Г. М. Оцінка впливу викидів забруднюючих речовин на атмосферне повітря під час буріння свердловин. *Екологічні науки*. Вип. 1(52). 2024. С. 120–125.
2. Звіт з оцінки впливу на довкілля буріння свердловин. *СП «Полтавська газонафтова компанія»*. 2022. 499 с.

НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ ОКУПАЦІЇ РОСІЙСЬКИМИ ВІЙСЬКАМИ БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА «АСКАНІЯ-НОВА» ІМЕНІ Ф. Е. ФАЛЬЦ-ФЕЙНА

Кротенко В. В.^{1*}, Хоруженко А. Г.²

*Національний університет біоресурсів і природокористування України,
Київ (Україна)*

e-mail: krotenkoviktoria@ukr.net

З часу формування біосферний заповідник «Асканія-Нова» пережив дві революції – 1905 та 1917 років, громадянську та Другу світову війни, декілька спроб руйнації за радянської доби та непрості часи у перші роки незалежної держави України. Станом на початок 2022 року установа та її структурні підрозділи набули значних здобутків на національному і міжнародному рівнях, серед яких: найбільший у Європі і найдавніший типчаково-ковиловий степ; Дендрологічний парк «Асканія-Нова» загальнодержавного значення, заснований ще у 1887 році; колекція тварин зоологічного парку «Асканія-Нова», віднесена до наукових об'єктів, що становлять Національне наукове надбання України (Розпорядження КМУ від 19.08.2002 № 472-р); територія ділянки «Великий Чапельський під», включена до переліку водно-болотних угідь міжнародного значення.

З перших хвилин повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року біосферний заповідник відчув вплив війни. Над заповідною зоною, всупереч міжнародним обмеженням висоти над такими територіями, на висоті 100–200 м летіли російські літаки, гелікоптери та крилаті ракети, що продовжувалося з різною інтенсивністю і в наступні місяці. Бронетанкові війська пройшли через заповідник 24 та 25 лютого. В результаті був пошкоджений травостій, заповідна територія засмічена. У місцях бойових зіткнень утворились вирви, залишилась кинута і розбита бронетехніка, у траві залишились нерозірвані протитанкові снаряди.

Рисунок 1. Покинута російська бронетехніка

Від підриву боєприпасів виникли пожежі у буферній зоні, що вплинуло на гніздування куріпки сірої та канюка степового. Від вересня 2022 року у селищі Асканія-Нова та інших населених пунктах біосферного заповідника розмістилась російська бойова техніка, в заповідній зоні ділянки «Південна» споруджена систе-

ма окопів. Над заповідником з весни 2023 року російські літаки здійснюють пуски ракет, одна з яких впала 22 серпня 2023 року у загони Великого Чапельського по-ду, де знаходяться орієнтовно 1 500 копитних тварин. Це спричинило підпал степової рослинності, внаслідок якого вигоріло 270 гектарів, що суттєво вплинуло на наявність кормової бази копитних і мігруючих зграй гусеподібних. Відомо, що у природі заповідника зосереджено приблизно 3 тисячі видів тварин і рослин, серед них 19 видів флори і 130 фауни занесені до Червоної книги України.

У разі поширення бойових дій на заповідну територію може повністю вигоріти степ, тому особливу тривогу викликає збереження живих колекцій у штучно створених екосистемах дендрологічного та зоологічного парків. Кожен вид представлений великими стадами, зграями, які за підтримки людиною здатні до самовідтворення. Підтримка полягає у штучному зрошенні, боротьбі з рудеральною рослинністю, племінній роботі, підгодівлі за складних умов, регулюванні чисельності шляхом переміщення в інші господарства.

До того ж за час війни установа втратила штат провідних науковців, які не бажали співпрацювати з агресором. Наслідки не забарились, оскільки нова адміністрація не має навиків управління такими господарствами. Вже постраждала група кримських сосон на ландшафтній експозиції «Велика степова галявина», у новому парку ґрунтовий і трав'яний покриви пошкоджені бронетехнікою. Також нова адміністрація уклала угоду щодо співпраці з російською асоціацією «Живая природа степи», що може призвести до вивезення із зоопарку найбільш цінних тварин, як-от сайгаки, коні Пржевальського, кулан туркменський, зебри. Повністю зруйнована система наукового супроводу життєдіяльності колекцій тварин і рослин, завдано багатомільйонних матеріальних збитків, які остаточно можна буде визначити лише після звільнення території від російських військ. Унікальна природа найбільшої у Європі степової заповідної системи, як і живі колекції дендро- та зоопарків, знаходяться під постійною загрозою знищення. Оптимальним рішенням є прийняття і дотримання учасниками підписання відповідного документа, який би забороняв воюючим сторонам переміщення та дислокацію військових формувань на заповідних об'єктах. Напрацювання такого документа у міжнародному масштабі за ініціативи України змогло б посилити її міжнародний авторитет із позицій охорони природи і міжнародного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Гавриленко Н. О. Дослідження та збереження інтродукованої флори Дендрологічного парку «Асканія-Нова». *Охорона. Дослідження та пропаганда збереження біорізноманіття в Біосферному заповіднику «Асканія-Нова»*. Асканія-Нова, 2017. С. 24–35.
2. Шаповал В. В. Моніторинг та науково-методологічні засади збереження природних екосистем. Асканія-Нова, 2017. С. 12–23.
3. Гавриленко В. С., Мезінов А. С., Старовойтова Т. В. Конфлікт інтересів розвитку інтенсивного сільського господарства та збереження біологічного різноманіття в екологічних кори-

дорах міжнародного значення на півдні степової зони України. *Вісті Біосферного заповідника «Асканія-Нова»*. 2021, Т. 23. С. 4–16.

4. Чорнобильський науковий хаб. *Науково-практичний журнал*. 2023. № 5, вересень. С. 34–41.

МІЖНАРОДНІ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ ДОВКІЛЛЯ: АДАПТАЦІЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

Круглов В. В.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»,
Харків (Україна)*

e-mail: Vitalii.Kruhlov@khpі.edu.ua

Відновлення навколишнього середовища стало ключовим напрямом глобальних зусиль, спрямованих на усунення збитків, спричинених як природними, так і антропогенними катастрофами. У поствоєнних ситуаціях проблема відновлення екосистем, управління забрудненням і відновлення стійких громад загострюється через обмежені державні ресурси та складні структури управління. Державно-приватне партнерство (ДПП) стало ефективним механізмом вирішення зазначених проблем, поєднуючи досвід і фінансові ресурси обох секторів.

Державно-приватне партнерство реалізується шляхом угод між органами державної влади та приватними підприємствами про співпрацю, що спрямовано на надання державних послуг або реалізацію інфраструктурних проєктів. Вказані партнерства використовують сильні сторони обох секторів: державні регуляторні повноваження та довгострокові цілі з ефективністю, інноваціями та доступом до капіталу приватного сектору. У контексті відновлення навколишнього середовища ДПП може сприяти широкомасштабним проєктам, як-от лісовідновлення, рекультивация земель і ліквідація забруднення, водночас гарантуючи, що стійкість навколишнього середовища є пріоритетом поряд з економічним зростанням.

Дослідження вказують на необхідність розробки та впровадження єдиної доктрини національної еколого-економічної безпеки, яка передбачала б, серед іншого, використання комплексу механізмів та інструментів спрямування зусиль держави та економіки цілеспрямовано вирішувати наявні екологічні проблеми [1]. Завдяки інтеграції приватного сектору з державними можливостями партнерство може ефективніше реагувати на екологічні виклики, ніж лише державні зусилля. Гнучкість ДПП дає змогу запроваджувати передові технології, як-от біоремедіація та екосистемна інженерія, які є критично важливими для масштабних проєктів відновлення.

Кілька країн запровадили успішні ДПП для відновлення довкілля, запропонувавши цінний досвід для України. Одним із найпомітніших прикладів ДПП у відновленні навколишнього середовища є програма Superfund у США, започаткована для очищення сховищ небезпечних відходів. Приватні підприємства, часто

відповідальні за забруднення, повинні фінансувати та проводити очищення, тоді як органи влади контролюють дотримання стандартів безпеки [2]. Зазначена модель виявилася ефективною у відновленні токсичних місць по всій країні, особливо в поєднанні з передовими технологіями контролю забруднення та відновлення екосистем.

У багатьох випадках ЄС надає пріоритет проектам, які включають ДПП, наприклад, у будівництві промислових зон, фотоелектричних парків, центрів високіх технологій тощо. З огляду на важливі кроки, які ЄС робить щодо кліматичних заходів, існує великий інтерес до того, як фінансові інструменти можуть сприяти досягненню цілей Паризької угоди щодо зміни клімату. Експерти Світового банку вважають, що десятиліття глобального осмислення ДПП можуть бути відправною точкою [3]. Приватні підприємства разом із державними органами беруть участь у фінансуванні та реалізації проектів, спрямованих на відновлення екосистем і сприяння сталому землекористуванню.

Україна стикатиметься з надскладними проблемами у своїх зусиллях з відновлення навколишнього середовища після війни, яка вже завдала великої шкоди екосистемам, забруднила річки та ґрунти і порушила біорізноманіття. Адаптація міжнародних моделей ДПП до контексту України вимагає ретельного розгляду її соціально-економічних реалій, нормативно-правової бази та потенціалу управління.

Успішне ДПП залежить від стабільного та прозорого правового середовища, яке забезпечує підзвітність і справедливий розподіл ризиків та вигод. Законодавча база України для ДПП залишається недостатньо розвиненою, особливо в екологічних секторах. Незважаючи на те, що країна досягла значних успіхів у реформуванні законодавства про державні закупівлі та інвестиції, подальша гармонізація зі стандартами Європейського Союзу буде важливою для залучення приватних інвесторів до екологічних проектів. Міжнародні моделі підкреслюють важливість нарощування потенціалу шляхом навчання, передачі знань і технічної допомоги з боку міжнародних організацій. Для України партнерство з європейськими та світовими інституціями могло б забезпечити необхідну підтримку для впровадження передових технологій відновлення навколишнього середовища.

Фінансування відновлення довкілля в Україні вимагатиме інноваційних фінансових механізмів. Міжнародний досвід показує, що поєднання державних коштів, приватних інвестицій і міжнародних грантів може створити стійку модель фінансування для масштабних проектів (наприклад, використання «зелених» облігацій та інвестиційних фондів впливу на навколишнє середовище виявилось успішним у фінансуванні ДПП екологічних проектів).

Адаптація міжнародних моделей державно-приватного партнерства для відновлення довкілля створює для України і певні можливості. Спираючись на успішний досвід економічно розвинених країн, Україна може розробити структуру ДПП,

адаптовану до потреб післявоєнного відновлення. Основою буде створення відповідних нормативно-правових актів, розбудова потенціалу, інноваційне фінансування та залучення громадськості. Оскільки Україна відновлює свою інфраструктуру та екосистеми, ДПП відіграватимуть ключову роль у забезпеченні того, щоб екологічна стійкість слугувала основою зусиль з відновлення природного середовища на основі поєднання державного та приватного секторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Public-Private Partnerships in Natural Resource Management as a Basis for the Implementation of the Ecological and Economic Security Doctrine of Ukraine's Development / I. Taranenko, V. Kruhlov, T. M. Stepanenko, G. Moroz, V. Lebedchenko. *International Journal of Professional Business Review*. 2023. № 8(6). P. 25. DOI: 10.26668/businessreview/2023.v8i6.2315.
2. Cooper C. M., Wardropper C. B. Environmental, public health, and economic development perspectives at a Superfund site: A Q methodology approach. *Journal of Environmental Management*. 2021. № 279. P. 111571. DOI: 10.1016/j.jenvman.2020.111571.
3. Vassileva A. G. Green Public-Private Partnerships (PPPs) as an instrument for sustainable development. *Journal of World economy: Transformations & transitions*. 2022. № 2(5). P. 2. DOI: 10.52459/jowett25221122.

ЕКОЦИД – ЗЛОЧИН РОСІЇ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ УКРАЇНИ

Машталер О. В.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: o.mashtaler@donnu.edu.ua

У лютому 2014 року Росія порушила базові принципи міжнародного права та європейського устрою і здійснила міжнародний злочин, порушуючи територіальну цілісність та суверенітет України. Це спричинило найбільшу безпекову кризу в Європі з часів Другої світової війни. У квітні 2014 року, після захоплення окремих територій Донецької та Луганської областей та Автономної Республіки Крим було оголошено про початок антитерористичної операції на Донбасі [1]. У лютому 2022 року Росія розпочала повномасштабне воєнне вторгнення на територію України, захопивши окремі території Київської, Херсонської, Харківської та Запорізької областей і посиливши збройну агресію на територіях Донецької та Луганської областей. На жаль, факт незаконного вторгнення на територію України російських військ поклав початок екоциду – масштабного злочину проти довкілля України. Станом на сьогодні міжнародна спільнота визнала факт геноциду на території України, а також злочини проти людства, агресію і воєнні злочини. Але Україна наполягає на визнанні екоциду в міжнародній правовій практиці.

Поняття екоциду закріплене у статті 441 Кримінального кодексу України, яка навіть має відповідну назву – «Екоцид». Згідно з поданим тут визначенням, «Екоцид – масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну

катастрофу» [2]. Але фактично відсутня криміналізація екоциду на національному рівні. І це є проблемою для України. Колектив вчених біологів, екологів та природоохоронців у тандемі з юристами пропонує критерії, відповідно до яких певні дії можна вважати екоцидом. Вони також пропонують своє трактування поняття «екоцид». Це – людське діяння, що призвело до втрати природних екосистем чи їх компонентів, які не здатні або втратили здатність до самовідновлення, становить високі ризики загрози, може спричинити надзвичайну екологічну ситуацію, негативні процеси, явища, втрату біорізноманіття в межах України, що негативно впливає на стан довкілля та добробут суспільства [3]. Також в Україні ухвалено низку нормативних документів щодо оцінки шкоди та збитків, серед яких одним із основних є постанова КМ України № 326 від 20 березня 2022 року «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації», до якої ухвалено кілька доповнень [4].

Наслідками війни в Україні є техногенні аварії, радіаційна небезпека та ядерний тероризм, водний тероризм (мінування берегів водосховищ, руйнація об'єктів водопостачання, обстріли водогонів), забруднення атмосферного повітря, водних джерел та ґрунтів, знищення лісів, сільськогосподарських угідь, унікальних оселищ, заповідних територій, втрати популяцій багатьох тварин і рослин, вимушена міграція населення через небезпеку для життя та знищення житлового фонду, забруднення вибухонебезпечними предметами, відходами від руйнувань та знищення військової техніки, продуктова та енергетична кризи, колосальні людські втрати серед військових та цивільного населення.

За словами Я. П. Дідуха, академіка Національної академії наук України, геоботаніка, еколога, надважливе значення має оцінка таких втрат, за яких природна екосистема чи її компоненти не самовідновлюються протягом століття. Чутливими та високонадійними індикаторами є втрата біорізноманіття та оселищ, що означає такі незворотні зміни екосистем та умов існування видів, за яких вони не здатні до відновлення [3].

Одразу згадується захоплення Чорнобильської АЕС, окупація Запорізької АЕС, підрив та руйнація дамби Каховської ГЕС, воєнні дії в акваторіях Чорного та Азовського морів, забруднення річок – Сіверський Донець, Дніпро, Південний Буг, Сейм, Десна, катастрофічні наслідки для екосистем Київщини, Херсонщини, Миколаївщини, Дніпропетровщини, Одещини, Сумщини, Харківщини, нищівна дія війни на екосистеми Донеччини, Луганщини ще з 2014 року. Статистика наголошує на катастрофічних наслідках: від початку повномасштабного вторгнення на територію України: знищено майже 800 гідротехнічних споруд, що призвело до нестачі питної й технічної води; затоплення територій; приблизно 600 тисяч тонн відходів від знищеної техніки; приблизно 80 тисяч тонн викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря; третина території країни є замінованою, повністю затоп-

лено 49 вугільних шахт на окупованих територіях Донеччини та Луганщини. На жаль, наслідки цієї війни ми будемо відчувати ще протягом багатьох десятиліть.

Незважаючи на те, що по факту війна в Україні триває вже понад 10 років, випадків щодо визнання екоциду у вітчизняному правовому полі не було.

Після початку повномасштабного вторгнення Україна зосередилася на зборі даних про екоцид на рівнях від громадських організацій до Міндовкілля. Однією з основних платформ є офіційний ресурс Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, розроблений за підтримки Міністерства цифрової трансформації України, стандартизована форма для автоматичного збору та фіксації інформації про екологічні загрози в режимі реального часу, з географічною прив'язкою до місцевості. – ЕкоЗагроза [5]. Він не лише представляє дані, зібрані Міндовкілля, але є можливістю для громадян України надавати інформацію про задокументовані екологічні злочини. Також система передбачає визначення впливу на довкілля та відповідального органу виконавчої влади за усунення наслідків екологічних загроз та відслідковування цього процесу у режимі реального часу (додавання фото відновленої території або ліквідованої загрози). До того ж на території України доволі активно працює громадська організація «SaveDnipro», яка створила сервіс «SaveEcoBot», що дає змогу в реальному часі стежити за якістю атмосферного повітря а чат-боті та на інтерактивній мапі забруднення. Аналогічні громадські сервіси – CityScale117, EcoCity118, ЛУН Місто Air119, EcoInfo120 – збирають дані щодо забруднення повітря з окремих державних, громадських та приватних систем моніторингу повітря та використовують набір даних про дозволи, який публікує Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України.

Отже, Україна самостійно та за підтримки міжнародної спільноти працює над формуванням доказової бази злочинів Росії проти довкілля, шукає шляхи вирішення екологічних проблем, зумовлених російською агресією, та її подальшого притягнення до кримінальної відповідальності за міжнародним правом за скоєні злочини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Машталер О. В. Екоцид – масштабний злочин РФ проти довкілля України. *Університетські вісті. Експертне середовище. Статті Хімії, біології і біотехнологій*. 21 листопада 2023. URL: <https://news.donnu.edu.ua/2023/11/21/ekoczyd-masshtabnyj-zlochyn-rf-proty-dovkillya-ukrayiny/>
2. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (дата звернення 5 вересня 2024).
3. Екоцид в українському та міжнародному законодавстві: поняття, ознаки та критерії / Я. П. Дідух, С. І. Баран, О. В. Кравченко, А. А. Куземко, І. І. Мойсієнко, К. В. Полянська, О. Є. Ходосовцев. *Наукові перспективи*. 2024. № 5(47). С. 1139–1153. DOI: 10.52058/2708-7530-2024-5(47)-1139-1153.
4. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 5 вересня 2024).
5. ЕкоЗагроза. URL: <https://ecozagroza.gov.ua/> (дата звернення: 5 вересня 2024).

ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІЙ ПІСЛЯ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ НА ОСНОВІ РЕКУЛЬТИВАЦІЇ ҐРУНТІВ

Медвідь М. М.¹, Шиманський В. Я.², Коцюбинський А. О.³,
Федорко Н. Б.⁴, Попович Д.⁵

^{1,2,3}Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
Івано-Франківськ (Україна)

^{4,5}ВСП «Івано-Франківський фаховий коледж Львівського національного
університету природокористування», Івано-Франківськ (Україна)
tzbp@nung.edu.ua

Відновлення територій після збройних конфліктів є складним процесом, що включає низку заходів для відновлення екологічного стану пошкоджених земель. Їх групують в основні загальні напрями: хімічні, фізико-хімічні, термічні, біологічні та фізичні (електричні та акустичні) [1]. Кожен із перелічених методів володіє певними перевагами та недоліками, і лише деякі широко застосовуються на практиці.

Шкідливі сполуки, як-от важкі метали, нафтові вуглеводні, з ґрунтового середовища поступово мігрують у підземні та поверхневі води, акумулюються у рослинах та згодом потрапляють у людський організм. Негативний вплив токсичних речовин, важких металів на живі організми відображається на всіх рівнях організації життя. Якщо говорити про вищі рівні організації, то першими зазнають шкоди представники рослинного світу, адже через кореневу систему шкідливі сполуки з ґрунту безперешкодно потрапляють та накопичуються у тканинах рослин. Важкі метали, радіонукліди, органічні забруднювачі (пестициди, нафтопродукти), залишки вибухових речовин суттєво впливають на живі організми, зокрема на людину. Нафтові вуглеводні негативно впливають на психіку, зумовлюють виникнення небажаних фізіологічних ефектів, є токсикантами для ендокринної та імунної систем [3]. Важкі метали, як компонент нафтопродуктів, поступово акумулюються у людському організмі, руйнуючи структуру білків, викликаючи порушення функціонування серцево-судинної, опорно-рухової та нервової систем. Рекультивация передбачає відновлення ґрунтового покриву, поліпшення його родючості та створення умов для повернення територій до стану, придатного для використання у сільському господарстві, лісовідновленні або інших господарських цілях.

Основні етапи рекультивации ґрунтів після збройних конфліктів – оцінка екологічного стану території, яке спрямоване на визначення рівня забруднення, впливу антропогенних чинників та стану природних компонентів довкілля. Вона є основою для планування заходів з екологічного відновлення та рекультивации.

Проведення екологічного моніторингу, зокрема визначення ступеня забруднення ґрунтів важкими металами, нафтопродуктами, вибуховими речовинами тощо. Виявлення зон, що потребують негайного втручання – мінні поля, зруйновані інфраструктурні об'єкти, забруднені водойми. Найбільш коротким часом досяг-

нення результатів характеризуються фізичні методи рекультивації ґрунту. До фізичних методів рекультивації належить акустичний метод, який базується на використанні вібрації та механічних хвиль, які зумовлюють виникнення хімічних та фізичних реакцій усунення забруднювачів з ґрунтового середовища [1]. Основними процесами, які протікають в ультразвуковій ремедіації, є хімічна деградація та десорбція [4]. Термічні методи, які базуються на термодесорбції, виділяють як окремий метод або ж відносять до фізичних. Термічний метод тісно пов'язаний з електромагнітними процесами. Як демонструють експериментальні дослідження за термодесорбційної рекультивації ґрунту, до 93,44–96,91 % вуглеводнів можуть бути видалено за температури від 200 до 300 °С [2]. Механізм полягає у видаленні нафтових вуглеводнів випаровуванням, а частина важких вуглеводнів у ґрунті розщеплюється поблизу індукційного середовища [2]. Відповідно нагрівання ґрунту здійснюється за допомогою мікрохвильової обробки. Згідно з дослідженнями, оброблений у такий спосіб ґрунт не змінив своїх властивостей, не зазнав негативного впливу та не втратив родючості [1]. Проте недоліком фізичних методів є висока вартість і значна енергозатратність.

Сьогодні особлива увага приділяється біологічному методу відновлення нафтозабруднених земель. Біологічний метод базується на природних властивостях рослин та мікроорганізмів абсорбувати та/або розкласти шкідливі сполуки. Перевагами екологічного методу є його екологічність і дешевизна [1].

Економічно рентабельним та екологічно сприятливим вирішенням проблеми живлення є використання у якості добрив осаду стічних вод. Внесення добрив на основі осадів стічних вод позитивно впливає на формування фонду доступного рослинам азоту у дерново-підзолистих ґрунтах, а також збільшує вміст рухомих сполук фосфорно-калійного обміну. Внесення у якості добрив осаду стічних вод сприяє збільшенню вмісту необхідних для рослин макроелементів у ґрунті [4]. Згідно з дослідженнями, за допомогою збільшення кількості внесення осаду стічних вод площа листової поверхні рослини збільшується від 19 до 24,0 см²/рослину, а урожайність сирової маси рослин – на рівні 23,5–25,1 т/га [5].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Remediation of soil and water contaminated with petroleum hydrocarbon: A review / I. C. Ossai, A. Ahmed, A. Hassan, F. S. Hamid. *Environmental Technology & Innovation*. 2020. Vol. 17, 100526.
2. Experimental investigation on electromagnetic induction thermal desorption for remediation of petroleum hydrocarbons contaminated soil / Y. Xue, L. Chen, L. Xiang, Y. Zhou, T. Wang. *Journal of Environmental Management*. 2023. Vol. 328, 117200.
3. Insights into oil recovery, soil rehabilitation and low temperature behaviors of microwave-assisted petroleum-contaminated soil remediation / H. Luo, H. Wang, L. Kong, S. Li, Y. Sun. *Journal of hazardous materials*. 2019. Vol. 377, 341348.
4. Effendi A. J., Wulandari M., Setiadi T. Ultrasonic application in contaminated soil remediation. *Current Opinion in Environmental Science & Health*. 2019. Vol. 12. P. 66–71.

5. Remediation of petroleum-contaminated soils with microbial and microbial combined methods: Advances, mechanisms, and challenges / X. Sui, X. Wang, Y. Li, H. Ji. *Sustainability*. 2021. Vol. 13(16), 9267.

ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ЛІСИ УКРАЇНИ

Мікуліч Л. О.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)

e-mail: l.mikulich@donnu.edu.ua

Російсько-українська війна завдає колосальних збитків лісовим екосистемам і поглиблює проблеми ведення лісового господарства, які існували до 2014 року. З початком воєнних дій значні площі лісових насаджень на Сході нашої країни зазнали негативного впливу або ж зовсім були знищені. Вже після 2022 року, з початком повномасштабного вторгнення, знищені ліси не тільки східних регіонів України, але й Півночі, Півдня та Заходу нашої країни.

Мета роботи – проаналізувати чинники та наслідки негативного впливу російсько-української війни на лісові екосистеми України.

Пожежі, пересування військової техніки, неконтрольовані рубки, спорудження фортифікацій, забруднення лісів паливно-мастильними матеріалами, важкими металами, залишками рідкого та твердого ракетного палива, побутовими відходами завдають колосальної шкоди лісовим насадженням [1, 2, 4].

Найбільш загрозливими для лісових екосистем є пожежі, викликані вибухами снарядів та мін, масованими обстрілами, падінням підбитих літаків, підпалом сухої трави і лісових насаджень для стримання ворога. Важливим аспектом є неможливість гасіння чи контролювання пожеж під час бойових дій, що призводить до поширення вогню на дуже великі площі. Варто згадати найдовшу пожежу у Чорнобильській зоні, яка тривала майже місяць, вигорілі вщент ліси Херсонщини, Донеччини та Луганщини. Результатом лісових пожеж є загибель представників флори та фауни, руйнування лісової підстилки, забруднення ґрунтів, підземних вод, а також викид в атмосферу великої кількості двоокису вуглецю. Наслідками таких негативних процесів є втрата лісів, у більшості випадках які не підлягають відновленню [5].

Ще однією важливою проблемою є забруднення лісів та прилеглих територій вибухонебезпечними предметами. Ускладнить вирішення цього питання в майбутньому саме хаотичність мінування територій ворогом, відсутність сучасного обладнання для розмінування і чіткої інформації щодо розміру площ мінування, нестача саперів. Після звільнення лісові насадження будуть небезпечними для відвідування, моніторингу та проведення будь-яких робіт. Результатом впливу вибухонебезпечних предметів є знищення деревостанів вибуховою хвилею, уламками розірваних снарядів та куль, загибель і травмування людей, тварин та птахів, по-

рушення ґрунтових процесів, зокрема і знищення родючого шару ґрунту, зміна режиму зволоження [3].

Негативного впливу також зазнають природно-заповідні території, а саме від спорудження фортифікацій, проїзду важкої техніки на територіях природно-заповідного фонду, пожеж. Загрозливим для біорізноманіття є розлив паливно-мастильних матеріалів техніки, ракетного палива від розриву снарядів та ракетних установок. Великі площі природно-заповідних територій залишаються поза доступом фахівців через мінування, що, з одного боку, призводить до неможливості моніторингу процесів на цих територіях, а з іншого, – діяльність людини не заважає природним процесам, які там відбуваються. Території ПЗФ та території, що не мають природоохоронного статусу, на довгий час можуть залишитися заповідними. Під питанням залишається можливість створення нових природно-заповідних територій та розширення діяльності вже наявних, де не ведуться бойові дії. Ті ліси, які могли б отримати статус природоохоронних, наразі знаходяться під загрозою неконтрольованих рубок та знищення [1, 2].

Засмічення лісів побутовими відходами та стихійна вирубка лісів є не менш важливою проблемою. Через порушення логістичних шляхів ліси засмічуються відходами, що має свої негативні наслідки для довкілля загалом [4, 6]. Під час воєнного стану неможливий контроль за здійсненням незаконних рубок з боку громадськості, що відбуваються в лісах тих регіонів, де не ведуться бойові дії, через заборону їх відвідування на законодавчому рівні. Саме нераціональна лісова політика та збільшення кількості рубок є результатом знеліснення. Сьогодні маємо перспективи збільшення кількості рубок начебто задля забезпечення дровами населення та військових, які використовують деревину для облаштування фортифікаційних споруд. Водночас під «законну» і «незаконну» рубку підпадають природні ліси, яких щороку стає все менше. Вирубуються, на жаль, не самосійні ліси, у складі яких є і інвазійні види, а природні ліси, основний ярус яких формують цінні породи дерев [1, 6]. Проблеми, які існують у лісовому господарстві, маскуються під проблеми, викликані воєнними діями, і вважаються не нагальними.

На жаль, визначити обсяги шкоди, завданої лісовим екосистемам, наразі неможливо через різну інтенсивність бойових дій, розташування лісових масивів на тимчасово окупованих територіях та неможливість проводити будь-яку діяльність працівниками лісового господарства і природно-заповідних територій [2].

Отже, війна завдає колосальних збитків довкіллю, і з огляду на наслідки впливу воєнних дій на лісові екосистеми варто вже зараз приймати певні важливі рішення, які допоможуть у майбутньому відновленню лісових екосистем. Варто пам'ятати, що відновлення лісових екосистем триватиме значний період, і це необхідно врахувати під час розробки рекомендацій щодо повоєнного управління лісами, а саме прийняття рішень на законодавчому рівні у сфері контролю проб-

лем лісового господарства, відповідного фінансування лісових господарств тощо. Відкритими залишаються питання щодо чітких механізмів відновлення лісових екосистем після перемоги, «невидимих» наслідків війни, які вже існують і чекають нас у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Воєнні дії на сході України – цивілізаційні виклики людству. Львів: ЕПЛ, 2015. 136 с.
2. Глова М. М., Олива Т. Є., Фірман В. М. Наслідки впливу бойових дій на природно-заповідний фонд окупованих територій України. *Проблеми та перспективи розвитку системи безпеки життєдіяльності*: матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених, курсантів та студентів (Львів, 28–29 бер. 2019 р.). С. 135–136.
3. Лісоуправління на територіях, забруднених вибухонебезпечними предметами / С. В. Зібцев, О. М. Сошенський, Г. Г. Йоганн, В. В. Миронюк, О. А. Борсук, В. В. Гуменюк, В. Л. Мешкова, О. В. Василюк, І. Ф. Букша. 2022. 148 с.
4. Кузик А. Д., Товарянський В. І. Вплив воєнних дій на лісові екосистеми України та їх післявоєнне відновлення. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. 2023. № 27. С. 16–22.
5. Кученко Б., Тестов П. Лісові пожежі внаслідок російського вторгнення та перспективи повоєнного відновлення українських лісів: аналітична записка. 2023. 13 с.
6. Природа та війна: як російська агресія вплинула на довкілля. *Слово і діло. Аналітичний портал*. 08.11.2022. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/11/08/infografika/suspilstvo/pryroda-ta-vijna-yak-rosijska-ahresiya-vplynula-dovkillya> (дата звернення: 12.09.2024).

ЗБІР ТА ПЕРЕРобКА ВТОРСИРОВИНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Рогожук М. І.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: m.kozlova@donnu.edu.ua

Україна, як і багато інших країн світу, стикається зі значними проблемами у сфері збору та переробки вторсировини. Це проблема, яка потребує негайного вирішення, оскільки вона має серйозний вплив на навколишнє середовище, здоров'я населення та раціональне використання ресурсів. Україна має значний потенціал у сфері збору та переробки вторсировини, що є важливим кроком у забезпеченні сталого та повоєнного розвитку країни.

Багато міст і регіонів не мають належно організованих систем сортування та збору відходів або постраждали внаслідок бойових дій [1; 2]. Це призводить до неконтрольованого забруднення навколишнього середовища, надмірного навантаження на сміттєзвалища та ускладнює процес збору і переробки сировини. До того ж існують проблеми з транспортуванням вторсировини до місць переробки (нестача спеціалізованої техніки та сучасних технологій для ефективної переробки різних видів вторсировини). Іншою проблемою є відсутність ефективної системи відокремлення вторсировини від відходів на місці її виникнення. Багато під-

приємств і організацій не мають спеціальних контейнерів для збору вторсировини, що робить її відокремлення від звичайного сміття неможливим.

Україна зараз активно розвиває систему сортування сміття, але ще багато потрібно зробити для досягнення оптимального рівня збору та переробки вторсировини. Одна з найважливіших проблем – це недостатня освіченість населення щодо необхідності сортування відходів та неправильне використання пунктів сортування. Не всі жителі усвідомлюють, як важливо правильно сортувати відходи та як це впливає на екологічну ситуацію в країні [3]. Багато людей не розуміють, що вторсировина може бути використана для виробництва нових продуктів, зменшуючи в такий спосіб навантаження на довкілля та ресурси. Це призводить до того, що значна кількість вторсировини потрапляє на звалища разом зі звичайним побутовим сміттям. Багато побутових відходів, що можна використовувати як вторсировину, потрапляють на звалища або просто викидаються. Існують проблеми, пов'язані з якістю зібраної вторсировини. У багатьох випадках зібрана вторсировина має низьку якість, що ускладнює її переробку та знижує вартість. Більшість підприємств, які займаються цим видом діяльності, мають фінансові труднощі і потребують підтримки з боку держави.

Наразі в Україні переробка вторсировини проводиться переважно в ручному режимі, що знижує її ефективність і здатність конкурувати з імпортованими відновленими матеріалами. Для розвитку цієї галузі потрібні інвестиції та сучасне обладнання [4]. Так, ще одна важлива проблема в галузі збору й переробки вторсировини в Україні – це недостатній рівень утилізації відходів у багатьох секторах економіки. Наприклад, виробництво будівельних матеріалів зі вторинної сировини є малорозвиненим, тоді як будівельна галузь займає значну частину ВВП країни та є одним із найбільших джерел відходів. Також утилізація відходів з виробництва електроніки та відходів медичного призначення є актуальною проблемою.

Інформаційні кампанії необхідно проводити для спрямування підвищення свідомості населення про переваги переробки вторсировини [3]. Необхідно створити стимули для розвитку підприємств, які займаються переробкою вторсировини, зокрема шляхом підтримки з боку держави. Розробка і впровадження механізмів фінансової підтримки, як-от субсидії, податкові пільги або встановлення ринку вторсировини, можуть стимулювати розвиток галузі та привернути інвестиції. Також є потенціал для створення нових робочих місць і розвитку підприємництва. Створення сучасних сортувальних центрів, переробних заводів та пунктів збору вторсировини може стати джерелом нових робочих місць і стимулювати економічний розвиток. Переробники вторсировини можуть виробляти нові матеріали та продукти, як-от волокно для текстильної промисловості, папір, скло, метал і пластик. Це сприятиме зменшенню залежності від імпорту сировини та позитивно позначиться на економіці країни. Одним зі способів сприяння розвитку галузі може

бути створення спеціальних програм та ініціатив із приваблення інвестицій і стимулювання розвитку переробної промисловості [4]. Наприклад, можна встановити пільговий режим оподаткування для підприємств, що займаються переробкою вторсировини, або надати фінансову підтримку для запровадження нових технологій та розширення виробництва.

Ефективна система збору та переробки вторсировини може сприяти зниженню забруднення довкілля та зменшенню використання природних ресурсів. Вторсировина може бути використана для виробництва нових матеріалів і товарів, що допомагає зменшити негативний вплив на навколишнє середовище та зберегти природні ресурси. Також розвиток галузі збору та переробки вторсировини сприятиме сталому розвитку країни, оскільки допомагає зменшити енерговитрати, викиди парникових газів та негативний вплив на клімат. Заохочення інноваційних технологій і досліджень у цій галузі може допомогти створити більш ефективну та сталу систему збору й переробки вторсировини. До того ж важливо встановити чіткі екологічні стандарти та контролювати їх дотримання. Влада повинна сприяти розвитку інфраструктури для збору та переробки вторсировини, стимулювати створення нових пунктів збору і розробку ефективних систем її транспортування. Також важливо сприяти створенню умов для відокремлення вторсировини від відходів на місцях її виникнення. Одним зі способів вирішення цієї проблеми може бути сприяння розвитку ринку вторинної сировини та розширення можливостей її використання відповідно до стандартів технічного регулювання. Важливо розробляти нові технології та інноваційні підходи до переробки відходів, що дадуть змогу досягти більш високих рівнів утилізації та зменшити екологічне навантаження. До того ж важливо враховувати транскордонний аспект проблеми збору та переробки вторсировини, оскільки багато відходів перетинає кордони країн. Тому необхідно активно співпрацювати з міжнародними партнерами та брати участь у міжнародних програмах та проєктах, які спрямовані на підвищення рівня збору й переробки вторсировини в масштабах регіону та всього світу.

Пункти сортування сміття є важливим елементом системи збору та переробки вторсировини. За їх допомогою можна зменшити обсяги відходів, які потрапляють на сміттєзвалища, та підвищити якість сировини для подальшої переробки. Успішна реалізація системи сортування сміття в Україні потребує комплексного підходу, враховуючи залучення державних органів, місцевих громад та бізнесу до співпраці й розвитку інфраструктури. Це дасть змогу не тільки досягти більш високих рівнів збору та переробки вторсировини, але і позитивно вплине на екологічну ситуацію в країні і забезпечить більш стійкий розвиток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Стан поводження з відходами руйнації: Запорізька, Херсонська, Миколаївська та Одеська області. *Екологія. Право. Людина*. 13.03.2024. URL: <https://epl.org.ua/environment/stan>

povodzhennya-z-vidhodamy-rujnatsiyi-zaporizka-hersonska-mykolayivska-ta-odeska-oblasti/ (дата звернення: 20.09.2024).

2. Порядок поводження з відходами руйнації в Україні. *Екологія. Право. Людина*. 01.03.2024. URL: <https://epl.org.ua/environment/poryadok-povodzhennya-z-vidhodamy-rujnatsiyi-v-ukrayini-chynne-normatyvno-pravove-regulyuvannya/> (дата звернення: 20.09.2024).

3. П'ять сходинок управління відходами. Третя сходинка: переробка відходів (recycling). *Екологія. Право. Людина*. 26.12.2018. URL: <https://epl.org.ua/environment/p-yat-shodynok-upravlinnya-vidhodamy-tretya-shodynka-pererobka-vidhodiv-recycling/> (дата звернення: 21.09.2024).

4. Японський досвід управління відходами руйнації. *Екологія. Право. Людина*. 11.03.2024. URL: <https://epl.org.ua/environment/yaponskyj-dosvid-upravlinnya-vidhodamy-rujnatsiyi/> (дата звернення: 21.09.2024).

АНАЛІЗ МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕСУРСНОГО НЕКСУСУ

Руденко С. В.^{1*}, Руденко С. С.²

¹Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро (Україна),

²Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)

*e-mail: rudenkostepan@gmail.com

Тривалий час вважалося, що причинами деградації природних ресурсів нашої планети є зростання чисельності населення, а відповідно і зростання попиту на ресурси, глобальна зміна клімату, техногенне забруднення біосфери, зміна способу життя населення та ін. Проте у 2011 р. науковий співробітник Стокгольмського інституту навколишнього середовища (SEI) Хольгер Хофф (Hoff) вперше висунув нову концепцію, яка бере за основу не перелічені вище причини, а односекторне планування і керування ресурсами. Наявні до цього часу інституційні підходи керували ресурсами, розділяючи їх на окремі сховища. Нестійке односекторне планування і керування призводило до навантаження на екосистеми, викликало ресурсний дисбаланс, який досяг критичної точки у період кризи 2007–2008 рр. Напередодні Боннської конференції «The Water, Energy and Food Security Nexus» (2011) Хольгер Хофф підготував довідковий документ «Розуміння Нексусу», з яким мали змогу ознайомитися всі учасники доленосної зустрічі. На думку Хоффа, суть нового виклику у сфері раціонального управління природними ресурсами: перехід від відокремленого мислення до нексусного підходу. Нексусний підхід може підтримати перехід до стійкості, зменшивши компроміси та створивши додаткові переваги. Хофф вважав, що саме за допомогою нексусного підходу можна досягти покращення водної, енергетичної та продовольчої безпеки, тому назвав Концепцію «WEF-Nexus» (Вода-Енергія-Продовольство Нексус).

Після Боннської конференції концепція WEF-Нексусу (Вода-Енергія-Продовольство-Нексус) набула великої популярності і її стали напряму пов'язувати з успішністю реалізації цілей сталого розвитку. У 2019 р. відбувся брифінг Єврокомісії, який пов'язав концепцію WEF-Нексусу із зеленим курсом Євросоюзу. Це означало, що закінчився етап теоретичних розробок та наукових дискурсів. Пролунав заклик до переходу від «нексусного мислення» до конкретних «нексусних

дій». І ось фактично протягом 5 останніх років від цього моменту з'явилися якісні і кількісні методи оцінки WEF-Нексусу.

Метою нашого дослідження став критичний аналіз методів ресурсного нексусу та пошук найефективніших підходів для реалізації цього напрямку на теренах України.

На рис. 1 представлена розроблена нами схема, яка демонструє систему методів, за допомогою яких відбувалося дослідження ресурсного нексусу різними авторами протягом 2019–2024 рр. Ми поділили ці методи на п'ять груп: індикатори, ресурсні сліди, партисипативне моделювання, тематичне дослідження та математичне моделювання.

Рисунок 1. Методи дослідження ресурсного нексусу

Підсумовуючи результати аналізу методів дослідження ресурсного нексусу, можна зробити такі висновки:

1) переважна більшість методів дослідження нексусу охоплюють лише три види ресурсів: «вода», «енергія», «продовольство». Натомість інші важливі ресурси залишаються поза увагою;

2) у нексусі «Вода-Енергія-Продовольство» беруться до уваги не первинні, а вторинні ресурси, які уже перебувають у процесі споживання;

3) більшість публікацій, присвячених ресурсному нексусу, містить оцінку в одиницях маси або об'єму. Натомість оцінка природних ресурсів як головне джерело усіх екосистемних послуг першочергово повинна підлягати грошовій оцінці. Адже саме ця оцінка віддзеркалює, чи використання природних ресурсів під час їх експлуатації є раціональним;

4) більшість оцінок ресурсного нексусу здійснюється без прив'язки до природних екосистем, що «вириває» його з контексту впливу дії природних екологічних чинників;

5) розглянуті методи оцінки ресурсного нексусу мають певні обмеження та недоліки. Так, застосування індикаторів зводить оцінку стійкості або впливу нексусу на довкілля до однієї одиниці вимірювання і не дає уявлень про його системні властивості та динаміку; оцінка ресурсних слідів здійснюється одночасно (паралельно), але без врахування взаємодії між ними; групова модель або когнітивна карта відображає лише ментальні погляди конкретної групи зацікавлених сторін у певний момент часу, тому не може бути застосована для об'єктивного прогнозування майбутнього; метод SEM обтяжений дискусією щодо кількості факторів, потребує великих розмірів вибірки, але має обмежену ємність блоків.

Враховуючи все вищезазначене, нами запропонована методика оцінки ресурсного нексусу на основі EcoNet-аналізу. Десятилітній досвід роботи з програмою EcoNet одного зі співавторів [1, 2] цієї публікації дає змогу виділити чотири важливі переваги цього методу, порівняно з іншими методами дослідження ресурсного нексусу: оптимальна візуалізація моделі; приведення системи до стаціонарного стану на початку моделювання; нормалізація даних, яку відповідає Програма здійснює автоматично після стабілізації; глибинний структурно-функціональний аналіз; здатність визначати цілісні та емерджентні властивості ресурсного нексусу.

Для адаптації EcoNet-аналізу до оцінки ресурсного нексусу нами була створена система одночасних регресійних рівнянь, у яких кожен ресурс виступав поперемінно залежною та незалежною змінною. Нексусне дослідження охоплювало п'ять первинних видів ресурсів – водні, земельні, лісові, фауністичні та рекреаційні. Достовірні відносні коефіцієнти регресії були введені в текстовий інтерфейс комп'ютерної Програми EcoNet як потокові коефіцієнти між компартментами. Одиницею вимірювання обрано територіальну продуктивність ресурсів, виражену в грн/га за рік [3]. Полігоном досліджень слугувало 14 провінційних екосистем України [4]. Застосована методика дала змогу порівняти природно-ресурсний нексус провінційних екосистем за 20 загальносистемними властивостями та поділити їх за типом стійкості (резильєнтної чи резистентної), впорядкованістю та надійністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Effect of invasive black locust (*Robinia pseudoacacia* L.) on nitrogen cycle in floodplain ecosystem / O. Y. Buzhdygan, S. S. Rudenko, C. Kazanci, B. C. Patten. *Ecological Modelling*. 2016. Vol. 319. P. 170–177.
2. Direct and indirect effects of land-use intensity on plant communities across elevation in semi-natural grasslands / O. Y. Buzhdygan, B. Tietjen, S. S. Rudenko, V. A. Nikorych, J. S. Petermann. *PLoS ONE*. 2020. Vol. 15(11), e0231122.
3. Rudenko S., Rudenko V. Nature-Resources Potential of Natural Regions of Ukraine in Present-day Figures. *Екологічні науки*. 2023. № 6(51). С. 84–89.
4. Руденко С. В., Руденко В. П., Руденко С. С. Пізнання провінційних екосистем України через гравітаційні моделі їх природно-ресурсного потенціалу. *Екологічні науки*. 2024. № 2(53). С. 55–60.

ВПЛИВ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ НА КЛІМАТ: ОЦІНКА ЗБИТКІВ І ПЕРСПЕКТИВИ ВІДШКОДУВАННЯ

Самашко С. С.^{1*}, Серета Г. В.²

^{1,2}Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)

*e-mail: s.samashko@donnu.edu.ua

Війна Росії проти України спричинила величезні руйнування, зокрема пошкодження або знищення будинків, шкіл, лікарень та інших важливих інфраструктурних об'єктів, лісових пожеж, замінування територій та інших руйнувань. До того ж війна завдала серйозної шкоди довкіллю, зокрема руйнування греблі в Новій Каховці у червні 2023 року стало одним із найбільших актів екоциду [1].

Війна завдала значної шкоди не тільки людям та інфраструктурі, але й глобальному клімату. За останніми оцінками, викиди парникових газів за час повномасштабної війни в Україні, за різними підрахунками, становлять приблизно 175 млн тонн CO₂ [2]. Сума загальних збитків, нанесених довкіллю, відповідно до офіційних даних Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, становить більше 2,5 трлн грн, серед яких більше 700 млрд грн – це викиди в атмосферне повітря [3].

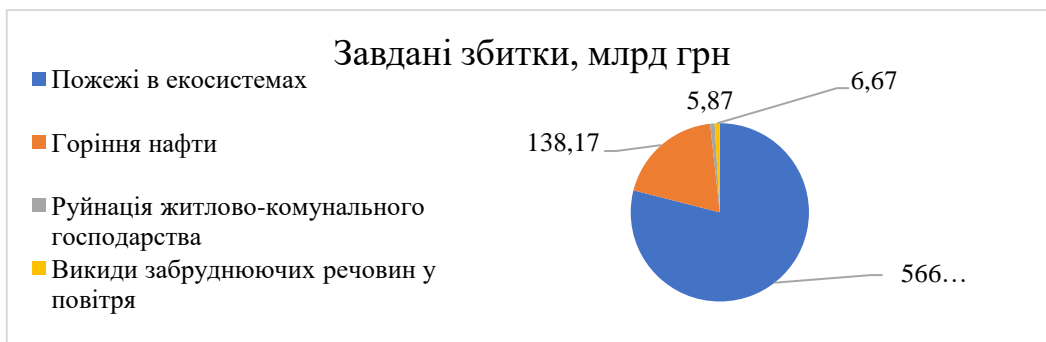

Рисунок 1. Збитки, завдані додатковими викидами в атмосферу

Розроблено автором за даними [3]

Серед основних джерел викидів CO₂ внаслідок воєнних дій виділяють: безпосередньо бойові дії, пожежі, зміну маршрутів авіаперевезень, переміщення біженців і внутрішньо переміщених осіб та відновлення пошкодженої інфраструктури.

- Бойові дії. Основні викиди пов'язані зі споживанням палива арміями України та Росії, використанням боєприпасів, будівництвом укріплень, виробництвом і транспортуванням військової техніки.

- Пожежі. Масштабні пожежі, що виникають поблизу лінії фронту, стали значним джерелом викидів парникових газів. Наразі, за даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, площа згорілих лісів та інших насаджень складає більше 76 тис. га [3].

- Зміна маршрутів цивільних авіаперевезень. Закриття повітряного простору над Росією та Україною змусило авіаперевізників обирати довші маршрути між

Європою та Азією, що спричинило збільшення тривалості польотів, витрат пального, і враховуючи, що авіація є суттєвим забрудником, – це призвело до значного збільшення викидів парникових газів.

- Переміщення біженців і внутрішньо переміщених осіб. Російська агресія змусила мільйони українців покинути свої домівки, що призвело до значних викидів парникових газів, пов'язаних із транспортом, перевезенням гуманітарної допомоги та розміщенням людей у нових місцях проживання.

- Відновлення пошкодженої інфраструктури. Найбільшим джерелом викидів парникових газів є відновлювальні роботи, включно з будівництвом нових будівель, доріг та іншої інфраструктури, через використання матеріалів, що містять значні обсяги вуглецю, як-от цемент і сталь. Сума прямих збитків, нанесених інфраструктурі України під час війни, станом на січень 2024 року сягнула майже 155 млрд дол. Внаслідок бойових дій кількість пошкоджених і зруйнованих житлових будинків щодня зростає, станом на січень 2024 року ця сума вже перевищує 250 тис. будинків. Загальні прямі збитки від руйнувань цих об'єктів оцінюються в 58,9 млрд дол., що на 4,8 млрд дол. більше, порівняно з кінцем 2023 року [4]. До того ж енергетичний сектор зазнав прямих збитків і непрямих фінансових втрат на суму 56,5 млрд дол., тоді як потреби у відновленні, що передбачають повну реконструкцію зруйнованих об'єктів за принципом «Відбудувати краще, ніж було», становлять 50,5 млрд дол. [5].

Повномасштабна агресія Росії проти України нанесла значних збитків довкіллю, зокрема у збільшенні викидів парникових газів. Враховуючи, що ці збитки є наслідками воєнної агресії Росії, вона має понести відповідальність за свої дії. Для цього важливими є фіксація та документування злочинів Росії проти довкілля та міжнародні механізми компенсації завданої шкоди. Міжнародне право, зокрема 27 правових принципів захисту навколишнього середовища у зв'язку зі збройними конфліктами (PERAC – Principles of the environment in relation to armed conflicts), ухвалені Генеральною Асамблеєю ООН у грудні 2022 року [6], визнає відповідальність держав за шкоду довкіллю, проте важливо зазначити, що правові норми щодо відповідальності за зміну клімату через війну потребують подальшого розвитку та напрацювання. Зокрема, вказані правові принципи PERAC, хоч і визнають, що «за певних обставин екологічні наслідки збройного конфлікту можуть сприяти зміні клімату», однак тлумачать поняття «навколишнє середовище» доволі широко і не виділяють «клімат» як окремий об'єкт захисту. Відсутні і методичні підходи до економічної оцінки збитків, завданих країнам надмірними викидами CO₂ внаслідок воєнних дій. Розроблення методик економічної оцінки збитків, завданих клімату надмірними викидами CO₂ внаслідок воєнних дій та механізмів гарантованого спрямування коштів з сум післявоєнних репатріацій на відновлення екосистем, є перспективним науково-практичним завданням.

Враховуючи значний розмір кліматичних збитків, їх інтеграція у механізми відшкодування репарацій має стати важливим кроком до притягнення Росії до відповідальності. Україна має орієнтуватися на зелене повоєнне відновлення, зокрема проводити відновлення лісів та інших екосистем і реалізацію інших природоохоронних рішень, під час відновлення пошкодженого житлового фонду та інфраструктури запровадити низьковуглецеві технології у будівництво, що дасть змогу скоротити майбутні викиди на 30–50 %, а також підвищити рівень енергоефективності будівель та розвиток відновлюваних джерел енергії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Climate damage caused by the Russian war in Ukraine. ГО «Центр екологічних ініціатив “Екодія”» / Initiative on GHG accounting of war. 2024. URL: <https://en.ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2024/06/Climate-Damage-Caused-by-War-24-months-EN.pdf> (дата звернення: 09.09.2024).
2. Що спільного між зміною клімату та війною росії проти України? Підсумки двох з половиною років повномасштабного вторгнення. ГО «Центр екологічних ініціатив “Екодія”». 2024. URL: <https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2024/08/viyna-rosii-ta-zmina-klimatu-pid-sumky-2zpolovynou-roku-s.pdf> (дата звернення: 09.09.2024).
3. Завдані збитки. Атмосферне повітря. ЕкоЗагроза – Офіційний ресурс Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://ecozagroza.gov.ua/damage/air> (дата звернення: 09.09.2024).
4. Загальна сума збитків, завдана інфраструктурі України, зросла до майже \$155 млрд – оцінка KSE Institute станом на січень 2024 року. *Kyiv School of Economics*. 2024. URL: <http://surl.li/arvovy> (дата звернення: 09.09.2024).
5. Збитки та втрати енергетичного сектору України внаслідок повномасштабного вторгнення Росії перевищили \$56 млрд – оцінка KSE Institute станом на травень 2024 року. *Kyiv School of Economics*. 2024. URL: <http://surl.li/ragrph> (дата звернення: 09.09.2024).
6. Керівні принципи щодо захисту природного середовища під час збройного конфлікту: Норми та рекомендації щодо захисту природного середовища згідно з міжнародним гуманітарним правом, з коментарями. *Довідкове видання МКЧХ*. 2023. URL: https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2023/02/IHL-Guidelines_environment_ua.pdf

ЕКОЛОГІЧНА ПАСПОРТИЗАЦІЯ ЕНЕРГЕТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ ПІД ЧАС ЇХ РЕКОНСТРУКЦІЇ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Семчук Я. М.¹, Шиманський В. Я.², Федоляк Н. В.³

^{1,2,3}Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
Івано-Франківськ (Україна)
e-mail: bzhd@nung.edu.ua

Від початку повномасштабного вторгнення об’єкти енергетичної промисловості України зазнають значних терористичних атак. Системні удари по теплоелектростанціях, підземних сховищах газу, резервуарних парках для зберігання ПММ і нафтопродуктів та інших об’єктах критичної інфраструктури створюють значну соціальну напруженість, тому їх відбудова часто є швидкою та хаотичною.

Громадськість спостерігає відновлення об’єктів критичної інфраструктури, проте обговорення безпечності реорганізації та реконструкції не відбувається. Чи

є ця відбудова екологічно безпечною? В час війни про це не йдеться. Набагато небезпечнішою є відсутність світла та тепла в домівках, а також у пріоритеті фізична безпека. Закриття бази Єдиного реєстру впливу на довкілля [1], де громадськість мала змогу моніторити звіти з оцінки впливу на довкілля усіх підприємств свого регіону чи територіальної громади, які могли б становити екологічну загрозу, не поліпшує стан справ.

Проте після війни виникне гостра потреба інформування громадськості про безпековий стан реконструйованих та відбудованих енергетичних підприємств, про їх вплив на довкілля та людей, що проживають поряд.

Частково цю проблему може вирішити загальна вседержавна екологічна паспортизація енергетичних об'єктів. Екологічний паспорт – це документ, у якому охарактеризовано взаємодію підприємства з навколишнім середовищем. У ньому повинно бути вказано загальні відомості про підприємство та продукцію чи послуги, які воно продукує, його площу, кількість споживаної енергії, води, повітря, подано технологічні схеми виробництва, кількість працюючих, сировину, що використовується, схеми очистки стічних вод і викидів у атмосферу, їх технічні характеристики після очищення, дані про тверді та інші відходи, а також відомості про альтернативні виробництва, що менше шкодять довкіллю [2].

Зі врахуванням досвіду воєнних дій частково стратегічна інформація про енергетичні підприємства повинна стати державною таємницею, а саме: розміщення об'єктів, їх географічні координати, технологічні схеми виробництв, кількість працюючих. Дані інвентаризації шкідливих впливів, викидів, стоків, твердих побутових відходів повинні бути доступні для контролю громадськості і обновлюватись періодично. Це стане сигналом переходу від висвітлення окремих екологічних проблем до системного аналізу безпекових проблем загалом.

Для покращення системи екологічної паспортизації енергетичних об'єктів в Україні потрібно створити Єдиний електронний реєстр та централізовану базу даних, яка б містила всю необхідну інформацію про екологічні паспорти підприємств України (не тільки енергетичних підприємств). Централізований збір інформації та її розміщення у відкритих джерелах інформації дасть змогу спростити доступ до даних, зменшити бюрократичні бар'єри та підвищити прозорість. Державні органи влади чи спеціалізовані організації мали б розробити єдину форму для подання звітів та даних моніторингу екологічного стану відновлених чи реконструйованих енергетичних підприємств, а також впровадження чітких та об'єктивних критеріїв для оцінки їх впливів на довкілля.

Посилення відповідальності енергетичних підприємств за екологічний стан можна досягти не тільки регулярними аудитами підприємств, а й формуванням у працівників відповідального ставлення до своїх професійних обов'язків та дотримання культури виробництва. Проте й проведення незалежних аудиторських пере-

вірок для підтвердження достовірності даних, що містяться в екологічних паспортах, зайвим не буде.

Як було сказано вище, дані про екологічний стан енергетичних підприємств повинен бути в публічному доступі та доступним для громадських обговорень. Співпраця підприємств із громадськими організаціями спонукатиме їх до впровадження інноваційних технологій, впровадження «зелених» виробництв та сприятиме підвищенню іміджу України у світі.

Державне стимулювання інновацій для екологічно чистих енергетичних технологій підвищило б інтерес до України зарубіжних інвесторів (на Львівщині маємо такий приклад – встановлення за державного сприяння вітрових електростанцій чеського виробництва, які генерують 5 % від електроенергії, необхідної для області).

Хорошу підтримку для екологічно чистої енергетики могли б надати наукові організації. Вони не тільки могли б проводити системний контроль та аналіз показників шкідливих викидів, а й надавати рекомендації для зменшення їх кількості, а також організовувати тренінги та семінари для фахівців у галузі екології й енергетики.

Співпраця з міжнародними громадськими організаціями, що працюють у галузі екологічної безпеки, дасть змогу бути не тільки проінформованим про зарубіжні новації у безпековій галузі, але й частково чи повністю впроваджувати їх досвід та технології на своїх виробництвах.

Залучення повоєнних іноземних грантів на відбудову допомогло б не тільки модернізувати підприємства, а й створити їх більш екологічно дружніми до навколишнього середовища.

Тож впровадження загальної екологічної паспортизації усіх енергетичних підприємств, а не лише реконструйованих та відновлених, дало б змогу не тільки підвищити їх енергетичну ефективність, покращити інвестиційний клімат, забезпечити дотримання міжнародних екологічних стандартів, покращити імідж держави, а й збільшити вплив громадськості на екологічний стан довкілля своїх громад та держави загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Єдиний реєстр з оцінки впливу на довкілля. *Міністерство довкілля та природних ресурсів*. URL: <https://eia.menr.gov.ua/uk/cases>
2. Семчук Я. М., Савчук Л. Я. *Захист атмосферного повітря від забруднень: навчальний посібник*. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2019. 197 с.
3. Екологічна складова української політики й безпеки. *Інститут журналістики*. URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=319>
4. Зануда А. «Таких точних ударів раніше не було». Ситуація в енергетиці гірша за першу воєнну зиму: до чого готуватися. *BBC Україна*. 12.04.2024. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c25r401v12po>

ЛАБОРАТОРНИЙ КОНТРОЛЬ КСЕНОБІОТИКІВ «ВІД ЛАНУ ДО СТОЛУ»

Хижан А. О.¹, Терещенко Н. Ю.^{2*}, Хижан О. І.³

^{1,3}Національний університет біоресурсів та природокористування України,
Київ (Україна),

²Національний медичний університет імені О. О. Богомольця, Київ (Україна)

*e-mail: pub.scientific.work@gmail.com

Методологія лабораторного контролю показників якості та безпеки рослинних продуктів харчування, яка сприяла просуванню та зростанню експорту української продукції до країн ЄС у довоєнний період [1], сьогодні потребує оновлення та гармонізації з новими вимогами європейських країн щодо якості та безпеки.

Зважаючи на величезну кількість показників, зокрема ксенобіотиків різних класів органічних сполук, доцільно гармонізувати норми та переліки сполук, що є обов'язкові для лабораторного контролю в Україні, з нормами та переліками, затвердженими у країнах Європи. Європейський підхід сьогодні забезпечує послідовні дослідження показників на всьому ланцюгу «від лану до столу». Ґрунтуючись на результатах попередніх досліджень [2, 3] і змінах у нормативно-правовому регулюванні лабораторного контролю, в роботі запропоновано актуалізувати переліки ксенобіотиків та розробити методологію, що дасть змогу контролювати ксенобіотики у продуктах харчування, ґрунті та воді.

Лабораторний контроль ксенобіотиків здійснено відповідно до груп та класів органічних речовин. Робота проведена з використанням розчинників та реактивів кваліфікації «для хроматографії» та «ч. д. а.»: ацетонітрил, метанол, гліцерин, діетиловий ефір, хлороформ, ізопропанол, деіонізована вода, оцтова кислота, трифтороцтова кислота, хлоридна кислота, сульфатна кислота, гідроксид натрію, сульфат магнію, хлорид натрію, хлорид кальцію, цитрат натрію. Для очистки рослинних витяжок від коекстрактивних речовин використовували сорбенти: Al_2O_3 та $nSiO_2$, активоване вугілля марки ОУ-А (ДСТУ 4453-74), колонки ТФЕ (ChromSpher Pi, VarianTM), картриджі, заповнені сумішами первинних і вторинних амінів виробництва Supelco. В роботі використовувано зразки, отримані на різних етапах ланцюга «від лану до столу»: насіння олійних культур (соняшник, соя, льон), зерно хлібних злаків, листя салату різних сортів, плоди яблук, плоди овочевих культур, ядра волоського горіха, вода з водоєм для поливу культур, ґрунт. Сформовано паралельні лабораторні проби, з яких по три проби підлягали штучному збагаченню цільовими ксенобіотиками. Гомогенізація проб проводилася шляхом подрібнення у стакані лабораторного млина-гомогенізатора ЛЗМ-1 за різних температур (від +4 °С до +25 °С). Для отримання рослинної витяжки застосовувалися хімічні речовини кваліфікації «ч. д. а.»: ацетонітрил, метанол, ацетон, н-гексан, толуол, ізопропанол, кислоти (оцтова, мурашина, трифтороцтова, соляна). Перелічені сполуки застосовувалися як індивідуальні екстрагенти або в сумішах, зокрема в су-

міші з деіонізованою водою. Для буферизації розчину шару гомогенізованого зразка та на етапі очистки рослинної витяжки використовували хімічні сполуки кваліфікації «ч. д. а.»: сульфат магнію, хлорид натрію, цитрат натрію, хлорид кальцію, оксид алюмінію. Екстракція здійснювалася методом мацерації в пластикових пробірках із політетрафторетилену, в колбах із темного скла та пластикових колбах із поліметилпентену, захищених світлонепроникними кожухами. Інтенсифікація масопереносу під час вилучення аналітів відбувалася за варіювання співвідношення сировина-екстрагент, під дією температури, перемішування, ультразвукових хвиль частотою 37 кГц (генерувалися установкою фірми Advantage Lab). Розділення фаз екстракційної системи проведено з використанням центрифуги Thermo Scientific за 10 хв, 7 000 об/хв., 4 °С. Отримана витяжка підлягала очищенню від коекстрактивних речовин методами рідинно-рідинної екстракції або дисперсійної екстракції з використанням картриджів, заповнених сумішами сорбентів виробництва Supelco. Концентрування очищеного екстракту проведено за допомогою ротаційного випаровувача фірми ІКА. Аналіз вмісту ксенобіотиків в отриманих розчинах проведено методом високоефективної рідинної хроматографії із флуоресцентним та діодноматричним детекторами (ВЕРХ/ФЛД та ВЕРХ/ДАД) із застосуванням хроматографів Ultimate 3000 фірми Dionex, методом високоефективної хроматографії з мас-селективним детектором із застосуванням хроматографа Dionex Summit MSD-3200Q TRAP та методом газової мас-спектрометрії із застосуванням хроматографа GC/MS A.01.10.3/Agilent Technologies. Результати аналітичних сигналів, спектри аналітів опрацьовані за допомогою калібрувальних залежностей і баз даних програми Chromeleon 6.0 та інсталюваної бібліотеки мас-спектрів NIST 0.5.

У дослідженнях встановлено, що для лабораторного контролю ізомерів ксенобіотиків необхідно визначати величини, що характеризують особливості структури молекул, та вивчити вплив умов лабораторного контролю на величини отриманих аналітичних сигналів цільових молекул. Параметри, що опрацьовуються під час розробки методик аналізу та дають змогу записати моделі методик: молекулярна вага (M), електричний дипольний момент (μ), величина коефіцієнту розподілу в системі октанол-вода ($\log P_{ow}$).

Враховуючи те, що вищезазначені параметри характеризують властивості ксенобіотиків і не враховують вплив коекстрактивних сполук, для лабораторного контролю проводяться дослідження тривалості процесу екстракції та визначення оптимальних режимів дії хроматографічного дослідження аналітів у модельних системах та зразках продукції рослинництва.

У роботі встановлено, що найбільш повно екстрагуються ксенобіотики зі зразків продукції рослинництва, матриця яких містить слідові кількості жирів. Найбільш складним, з погляду проведення процесу підготовки проби до дослідження та згідно з відсотком вилучення ксенобіотиків, є процес отримання рослинної ви-

тяжки з насіння олійних культур. Хоча відсоток вилучених ксенобіотиків із насіння є меншим за відсоток тих самих маркерів, вилучених із листя салату та плодів і ягід, процес виконання пробопідготовки насіння олійних культур є задовільним. Встановлений середній відсоток екстрагування штучно внесеного ксенобіотика є більшим за 80 %, що відповідає Європейським рекомендаціям і є достатнім для умов методики [4]. Варто зазначити, що на вміст ксенобіотиків у витяжках, отриманих зі зразків, штучно збагачених аналітами, впливає температура процесу та тривалість екстракції. Найбільш оптимальними умовами є температура від +4 °С до +25 °С та дія екстрагента протягом 5–25 хв.

Встановлені оптимальні умови лабораторного контролю вмісту ксенобіотиків в об'єктах «від лану до столу» дають змогу проводити вимірювання одночасно понад 200 хімічних сполук пестицидів, застосовуючи варіативний склад екстрагентів, загальна кількість контрольованих пестицидів становить понад 350 сполук та їх метаболітів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Monitoring in oils pesticides residues and polycyclic aromatic hydrocarbons for safety of vegetable oils / S. Melnychuk, V. Lohanska, Y. Baranov et al. *Potravinarstvo: Scientific Journal for Food Industry*. Vol. 7, Special Issue. 2013. С. 45–52.
2. Determination of xenobiotic imidacloprid content in surface waters / N. Y. Hrybova, O. I. Khyzhan, V. I. Maksin et al. *Journal of Water Chemistry and Technology*. 2019. Т. 41. С. 313–317.
3. Tereshchenko N., Kovshun L., Bobunov O. A hybrid technique for measuring the content of xenobiotics in wild and cultivated blueberries. *Plant and Soil*. 2022. Т. 13, № 1. С. 51–59.
4. Guidance document on analytical quality control and validation procedures for pesticide residues analysis in food and feed. Document № *SANCO/12495/2011* [Implemented by 01/01/2014]. *European Commission health & Consumer Protection Directorate-General*. 2013. 48 p. (Safety of the food chain Chemicals, contaminants, pesticides).

ПТАХИ ЯК ІНДИКАТОР ВПЛИВУ БОЙОВИХ ДІЙ НА СТАН ВОДНО-БОЛОТНИХ УГІДЬ НА АЗОВО-ЧОРНОМОРСЬКОМУ УЗБЕРЕЖЖІ УКРАЇНИ

Черничко Р.

*Азово-Чорноморська міжвідомча орнітологічна станція
Інституту зоології НАНУ ім. І. І. Шмальгаузена НАН України, Київ (Україна)
e-mail: waderbirds.gmail.com*

На Азово-Чорноморському узбережжі України знаходиться велика кількість водно-болотних угідь (ВБУ), більшість із яких належать до списку таких, що охороняються Міжнародною Рамсарською конвенцією та входять до природно-заповідного фонду України. Під час повномасштабного вторгнення Росії на територію України всі вони тою чи іншою мірою потерпають від впливу воєнних дій. Птахи – одні з перших представників біоти, які швидко реагують на зміни середовища і можуть слугувати індикатором цих змін. Для оцінки впливу воєнних дій на ВБУ

необхідно мати моніторинговий зріз щодо їх стану до початку вторгнення. На прикладі одного з найпоширеніших видів качок – крижня, – ми прослідкували, як змінювалася чисельність виду, встановили ВБУ, важливі для перебування виду. Далі, після звільнення Півдня України ці матеріали слугуватимуть основою для порівняння і оцінки збитків, нанесених війною.

Крижень *Anas platyrhynchos* Linnaeus, 1758 є найбільш чисельним та широко розповсюдженим видом річкових качок не тільки України, а і Палеарктики загалом. Водночас інформація щодо поширення та чисельності виду в країні або відсутня, або стосується окремих незначних територій. Робота присвячена змінам чисельності та розташування виду на території усього Азово-Чорноморського узбережжя України. Для аналізу використані особисті матеріали автора, а також дані серпневих обліків, які здійснювалися у 2004, 2006, 2009, 2012, 2015, 2018, 2021 роках і опубліковані в Бюлетенях регіонального моніторингу (РОМ) (Бюлетень РОМ № 2, 3, 5, 8, 10, 13, 15). Авторка дякує всім орнітологам регіону, які брали участь у серпневих обліках, а насамперед своїм колегам в експедиціях: Й. І. Черничку, Ю. О. Андрющенку, О. А. Дядічевій, В. М. Попенку, В. В. Кінді та ін. Обліки здійснювалися на початку серпня до відкриття полювання. Порівняльний аналіз чисельності та розповсюдження птахів у різні роки дає можливість визначити найбільш важливі території регіону щодо формування післягніздових скупчень птахів, їх динаміку чисельності за роками, тенденції, а також оцінити ресурс крижня як мисливського виду та роль окремих ВБУ для існування виду.

Для аналізу вибрано 8 комплексів ВБУ, на яких у різні роки зосереджувалося від 71 до 99,2 % крижня (табл. 1). У результаті встановлено, що в регіоні одночасно може перебувати від 17 638 (2018) до 127 745 (2004) крижнів. Серед модельних водойм в усі роки найважливішими є комплекс ВБУ Дунай та Сиваш. У різні роки сумарна чисельність виду на цих ВБУ сягає 62,5–87,4 % від загальної на всіх модельних ВБУ. Із 2015 року начебто зменшується роль Сиваша. Насправді отримані дані необхідно щонайменше подвоїти, оскільки після анексії Криму обліки здійснювалися лише на херсонському узбережжі Сиваша.

Дунай – Угіддя Дунайського біосферного заповідника та його відокремлених ділянок (Зовнішня дельта Кілійського гирла дельти Дунаю, Стенцівсько-Жебріянські плавні, верхів'я о. Сасик, Джантшейський лиман); **Тузли** – лимани Малий Сасик, Шагани, Алібей, Карачаус, Бурнас; **Дністер** – Північна частина Дністровського лиману та гирло р. Дністер; **Північне Причорномор'я** – ВБУ Каркинітської, Ягорлицької, Тендрівської заток, о. Джарилгач; **Сиваш** – Західний, Центральний та Східний Сиваш; **УТ** – Утлюцький лиман, північна частина; **МЛ** – Молочний лиман; **Берда** – Гирло р. Берда, Бердянська коса та затока.

Роль інших ВБУ (Тузли, УТ, МЛ, Берда) міняється за роками значною мірою. Водночас іноді на незначних за площею ВБУ, як-от УТ, в окремі роки (2004) зосереджувалося до 8 % птахів; на ВБУ Берда – до 15,4 % птахів (2006). Чисельність

крижня на таких великих за площею ВБУ, як Північне Причорномор'я становить усього 7–10 %, лише в окремі роки (2021) підвищується до 20 %. На Дністрі чисельність є стабільно низькою. Найбільша чисельність виду зафіксована у 2004 році. Надалі вона різко падає, іноді у 2–3 рази. Загалом спостерігається стійка тенденція до зниження кількості крижня.

Таблиця 1. Тенденції в змінах чисельності крижня (*Anas platyrhynchos*) на модельних ВБУ Азово-Чорноморського узбережжя України

Модельні комплекси ВБУ	Роки						
	2004	2006	2009	2012	2015	2018	2021
Дунай	41 691	4 582	26 536	21 788	8 789	6 944	5 196
Тузли	900	0	0	0	1 516	415	363
Дністер	973	623	249	0	0	5	101
Північне Причорномор'я	7 979	3 845	2 341	2 627	1 367	3 396	2 582
Сиваш	38 309	29 201	3 372	1 159	5 801	4 419	14 264
УТ	8 170	1 532	1 204	1 830	1 063	380	384
МЛ	3 355	423	469	219	4 807	364	620
Берда	160	7 296	40	50	0	486	935
Модельні ВБУ (сумарно)	101 537	47 502	34 211	27 673	23 343	1 6409	24 445
Всі обстежені ВБУ Азово-Чорноморського узбережжя (сумарно)	127 745	50 392	48 244	28 374	23 525	17 638	26 834
Частка модельних ВБУ від всіх обстежених (%)	79,5	94,3	71	97,5	99,2	93	91,1
Чисельність усіх видів <i>Anseriformes</i> на всіх ВБУ (сумарно)	341 126	200 402	24 0313	110 068	49 105	88 829	106 750
Кількість видів <i>Anseriformes</i>	20	19	16	22	19	18	22
Частка крижня від чисельності всіх <i>Anseriformes</i> (%)	37,4	25	20	25,8	47,9	19,6	25,1

Зниження чисельності виду можна пояснити як загальною тенденцією до зменшення кількості в регіоні саме через місцевих птахів, так і перерозподілом по всій території ареалу, пов'язаним зі змінами клімату, фактором занепокоєння тощо. Водночас в усі роки крижень на більшості ВБУ був домінантним (19,6–37,7 %), або субдомінантним видом птахів класу *Anseriformes* після лебедя-шипуну (*Cygnus olor*) та галагаза (*Tadorna tadorna*). Отримані цифри щодо кількості птахів та з'ясовані тенденції є показниками мисливського пресу, загального стану гніздових, кормових біотопів, місць линяння тощо.

Повномасштабне вторгнення суттєво вплинуло на стан ВБУ в Азово-Чорноморському регіоні: підрив Каховської дамби призвів до зникнення Каховського водосховища і глобальних змін у дельті Дніпра, а також у Каркінтській, Ягорлицькій, Тендрівській затоках, о. Джарилгач; припинилося потрапляння прісної води до Сивашу – одного з найважливіших ВБУ; активні бойові дії відбувалися і тривають донині у Присивашші, на Херсонщині, у Запорізькій та Донецькій областях, АР Крим; тривають бомбардування в Одеській та Миколаївській областях.

Це все не може не впливати на стан ВБУ. Отримані нами багаторічні результати щодо змін у чисельності і розміщенні крижня слугуватимуть основою для подальшого моніторингу виду, зокрема для вивчення впливу воєнних дій на стан окремих популяцій птахів.

ОЦІНКА РИЗИКІВ ПІД ЧАС ЕКСПЛУАТАЦІЇ НАФТОГАЗОВИХ ОБ'ЄКТІВ

Чернова О. Т.¹, Кривенко О. В.^{2*}

^{1,2}*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
Івано-Франківськ (Україна)*

*e-mail: oleksandr.kryvenko-a185-23@nung.edu.ua

Гарантування безпеки трубопровідного транспорту є одним з основних завдань у нафтогазовій галузі, оскільки його безперебійна робота має вирішальне значення для стабільного постачання енергоносіїв. Промислові нафтогазопроводи є невід'ємною частиною у технологічних схемах об'єктів видобування нафти і газу. Згідно з дослідженнями [1], значна кількість техногенних надзвичайних ситуацій в Україні пов'язані саме з нафтогазовою промисловістю. Однією з найбільших загроз є аварії, що виникають на лінійних ділянках трубопроводів. Тривалий термін експлуатації часто призводить до виникнення дефектів, які можуть спричинити витік вуглеводнів, що не тільки несе пряму загрозу для людей, але й шкодить екосистемам. Отже, запобігання аваріям та прогнозування їх наслідків мають бути пріоритетними завданнями на кожному етапі технічної експлуатації промислових трубопроводів.

Найбільший внесок у сукупність надзвичайних ситуацій роблять надзвичайні ситуації техногенного характеру, тому необхідні заходи реагування, запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного характеру як найбільш розповсюджених і загрозованих [1].

Отже, розроблення критеріїв виникнення та розвитку аварійних ситуацій, їх запобігання та прогнозування наслідків аварій є одним із першочергових завдань. Для оцінки небезпеки використовуються різноманітні методи. Для оцінки ризику під час експлуатації промислових трубопроводів широко використовується бальна методика, розроблена компанією Dow Chemical Co [1]. За критерій ризику в методиці приймається відносний показник безпеки трубопроводу (relative index of pipeline safety – RIPS), Цей критерій обчислюється за п'ятьма індексами: $\alpha_1, \dots, \alpha_4$ та β , що характеризують антропогенний вплив, індекс корозійної активності, якість проектування, помилки диспетчерського персоналу та важкість наслідків аварії.

Процес ухвалення рішень та впровадження заходів, спрямованих на забезпечення мінімального ризику виникнення аварій, передбачає управління ризиком.

Впровадження заходів призводить зниження ризику до такого рівня, якого можна досягти з урахуванням різних чинників, що впливають на цей процес. Для визначення рівня екологічної безпеки використовуються екологічні показники. Об'єкти нафтогазової галузі належать до найбільш забруднюючих для навколишнього середовища. Важливо під час визначення екологічної безпеки враховувати показники впливу окремих технологічних процесів на виникнення аварійної ситуації. Для цього використано класифікацію показників Європейської агенції з навколишнього середовища (DPSIR), а саме: рушійні сили (driving force); тиск (pressure); стан (state); вплив (impact); реагування (respons) [2]. Соціально-економічні чинники та види діяльності, що посилюють або зменшують навантаження на довкілля, належать до рушійних сил. Антропогенне навантаження на довкілля – тиск. Стан – тенденції змін навколишнього середовища. Наслідки зміни довкілля для здоров'я населення, для природи характеризує вплив. Реагування – дії, що спрямовані на вирішення екологічних проблем. Соціальний і економічний розвиток створює тиск на довкілля, що спричиняє зміни довкілля та призводить до протистояння людського здоров'я, екосистем і матеріалів, які можуть спричинити негативну соціальну реакцію. Реакція підтримується рушійними силами через тиск на довкілля. Модель показників DPSIR для об'єктів нафтогазової галузі наведена на рис. 1.

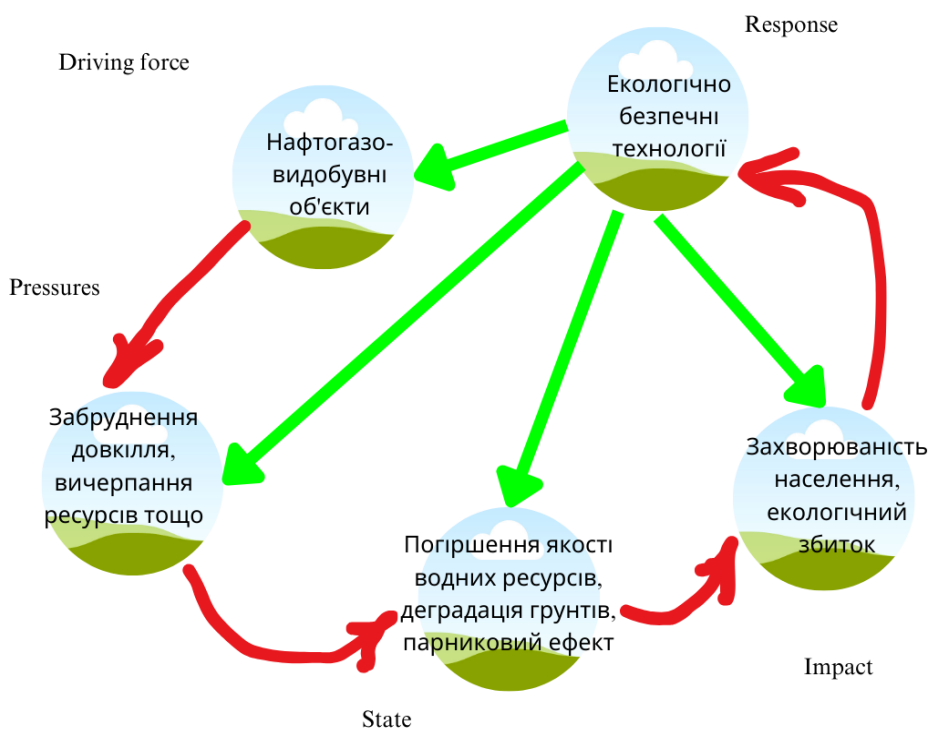

Рисунок 1. Модель показників DPSIR для об'єктів нафтогазової галузі

Екологічні показники DPSIR спрямовані на підтримку всіх етапів розроблення екологічної політики. Отже, для оцінки ризиків небезпеки потрібно визначити технічні та екологічні ризики для елементів технологічних процесів і розробити методичні основи прогнозування оцінки ризиків небезпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Енергоекологічна безпека нафтогазових об'єктів / Р. М. Говдяк та ін. Івано-Франківськ: «Лілея НВ», 2007. 556 с.
2. Черба О. В. Відбір екологічних показників для інтегральної оцінки антропогенного впливу на довкілля. *Екологічні науки*. 2021. № 3(36). С. 34–38. DOI: 10.32846/2306-9716/2021.есо.3-36.5 (дата звернення: 20.09.2024).

ВІДНОВЛЕННЯ ПОРУШЕНИХ ТЕРИТОРІЙ ЗА УЧАСТІ ВИДІВ РОДИНИ *SALICACEAE*

Шемет Є. А.^{1*}, Козак О. М.²

^{1,2}*Національний університет «Києво-Могилянська академія»*

*e-mail: yevheniia.shemet@ukma.edu.ua

На тлі сучасних викликів, спричинених повномасштабною війною в Україні, виникла нагальна потреба у відновленні порушених екосистем, особливо лісових. Внаслідок воєнних дій 3 млн га лісів вже зазнали негативного впливу, з яких 105 тис. га були знищені пожежами, викликаними обстрілами, а 700 тис. га залишаються замінованими, що ускладнює їх відновлення. Водночас 55 тис. га лісів затоплено через підрив Каховської ГЕС у червні 2023 року [1].

Родина *Salicaceae*, до якої належать роди *Salix* і *Populus*, є однією з ключових у процесах відновлення порушених лісових типів екосистем, завдяки різноманіттю життєвих форм, екологічній пластичності, репродуктивній стратегії, а також швидкості накопичення біомаси за малий проміжок часу та їх адаптованості і стійкості до різних умов [2]. Представники родини *Salicaceae* є невід'ємним складником лісових і водно-болотних екосистем, що поширені на території України. Види цієї родини здатні зростати у вологих прибережних лісах, заболочених ділянках, на берегах річок та водойм, а також в урбанізованому та забрудненому середовищі [2, 3, 4]. Тополя чорна (*Populus nigra*) і тополя біла (*Populus alba*) є типовими видами прибережних лісів вздовж річок та озер, де вони виконують важливі екологічні функції – стабілізацію берегів, попередження ерозії та покращення гідрологічного режиму. Ці види здатні зростати на піщаних і добре дренованих ґрунтах, часто формуючи густі зарості [2, 3].

На території України трапляються 25 автохтонних видів роду *Salix* та 11 їх гібридів [4]. Рід *Populus* налічує 4 місцеві види, з яких один представлений природним гібридом [2]. Гібридизація є одним із механізмів адаптації цих видів до різних екологічних умов, зокрема до стресових факторів, як-от забруднення та/або порушення екосистем, що дає їм змогу успішно колонізувати різноманітні біотопи. Відомо, що гібриди часто демонструють вищу стійкість і здатність до виживання в екстремальних умовах [5].

Завдяки своїм фізіологічним та морфологічним характеристикам види родини *Salicaceae* ефективно використовуються в різних процесах фітореMediaції, включ-

но з фітоекстракцією, фітодеградацією, ризофільтрацією та фітостабілізацією [6]. Види *Salix* та *Populus* здатні ефективно накопичувати кадмій, свинець, мідь та інші метали у своїх тканинах, що робить їх придатними для очищення ґрунтів, поверхневих і ґрунтових вод. Види родини *Salicaceae* мають здатність стабілізувати важкі метали у ґрунті, запобігаючи їх міграції у підземні води, що є важливим інструментом для управління забрудненими територіями [6, 7]. До того ж їх активно використовують у фітомеліорації завдяки здатності швидко відновлювати деградовані екосистеми, очищувати повітря від забруднюючих речовин, стабілізувати ґрунти та зменшувати ерозію. Вони сприяють покращенню гідрологічного режиму у прибережних та заболочених зонах, одночасно збагачуючи екосистеми біомасою, що може використовуватися для енергетичних потреб [8]. Коренева система видів родини *Salicaceae* стимулює діяльність мікроорганізмів у ґрунті, що прискорює розклад складних органічних сполук. Це робить верби та тополі ефективними у відновленні забруднених нафтою територій [6, 7].

Важлива роль верб і тополь зазначається під час відновлення екосистем, які зазнали різних типів порушень внаслідок повномасштабного вторгнення рф в Україні. Вербово-тополеві ліси є переважаючим типом біотопів на місці колишнього Каховського водосховища, що сформували умови, за яких частка інвазійних видів рослин є значно меншою за очікувану [8]. Тополі нами помічені на місці вирв від ракет різного калібру в околицях Буди-Бабинецької та Мощун Київської області, а також на шлакових насипах біля Трипільської ТЕС.

Протягом 2023–2024 рр. здійснюється моніторинг відновлення прибережно-водної рослинності на ділянці, розташованій неподалік нафтобази с-ща Калинівка Київської області, яка у березі 2022 р. зазнала повної руйнації через ракетну атаку рф. На ураженій ділянці було виявлено *Populus alba* L., *P. nigra* L., *Salix pentandra* L., *S. cinerea* L., *S. fragilis* L., а також, ймовірно, їх гібридні форми. Помічено значний потенціал верб до накопичення біомаси та формування щільних заростей на окремих ділянках. У липні 2023 р. на ураженій ділянці висота молодих особин верб не перевищувала 50 см, тоді як у липні 2024 р. вже становила до 250 см, а у вересні 2024 р. досягла позначки 380 см. На пробних площах розміром 25 м² в середньому помічалось 1–2 види верб і тополь, а кількість особин становила 6–8. Здатність верб зростати на ґрунтах, забруднених нафтопродуктами, свідчить про їх значний потенціал до відновлення забруднених територій.

Отже, види родини *Salicaceae* мають унікальну роль у процесах відновлення порушених екосистем. З огляду на наявні дослідження необхідно продовжити моніторинг процесів відновлення екосистем, оцінити роль рослин родини *Salicaceae*, їх переваги та обмеження для фіторемедіації та фітомеліорації, а також розробити рекомендації щодо відновлення порушених територій за їх участю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Державне агентство лісових ресурсів України, відповідь на запит публічної інформації щодо площ лісового фонду України, які постраждали внаслідок повномасштабної війни, № 08-07/5231-24, від 19 серпня 2024 року.
2. Іщук Л. П., Іщук Г. П. Родина *Salicaceae* Mirb. у природній флорі України: таксономія, хорологія, охорона. *Scientific Developments of Ukraine and eu in the Area of Natural Sciences*. 2020. P. 307–327. DOI: 10.30525/978-9934-588-73-0/1.16.
3. Національний каталог біотопів України / за ред. А. А. Куземко, Я. П. Дідуха, В. А. Онищенко, Я. Шеффера. Київ: ФОП Клименко Ю. Я., 2018. 442 с.
4. Іщук Л. П. Історія вивчення видів роду *Salix* L. в Україні та перспективи їх подальших досліджень. *Автохтонні та інтродуковані рослини*. 2013. Вип. 9. С. 18–23. DOI: 10.37555/9.2013.173140.
5. Enhanced phytoremediation of volatile environmental pollutants with transgenic trees / S. L. Doty, C. A. James, A. L. Moore, A. Vajzovic, G. L. Singleton, C. Ma, Z. Khan, G. Xin, J. W. Kang, J. Y. Park, R. Meilan, S. H. Strauss, J. Wilkerson, F. Farin, S. E. Strand. *Proceedings of the National Academy of Sciences*. 2007. Vol. 104(43). P. 16816–16821. DOI: 10.1073/pnas.0703276104.
6. Wani B. A., Khan A., Bodha R. H. *Salix*: A viable option for phytoremediation. *African Journal of Environmental Science and Technology*. 2011. Vol. 5(8). P. 567–571. DOI: 10.5897/AJEST10.161.
7. Response of *Salix alba* L. to heavy metals and diesel fuel contamination / B. Milan, P. Slobodanka, N. Nataša, K. Borivoj, Ž. Milan, K. Marko, P. Andrej, O. Saša. *African Journal of Biotechnology*. 2012. Vol. 11. P. 14313–14319. DOI: 10.5897/AJB12.1004.
8. Tognetti R., Coccozza C., Marchetti M. Shaping the multifunctional tree: the use of *Salicaceae* in environmental restoration. *iForest – Biogeosciences and Forestry*. 2013. Vol. 6, № 1. P. 37–47. DOI: 10.3832/ifor0920-006.
9. Reach the bottom: plant cover of the former Kakhovka Reservoir, Ukraine. PREPRINT (Version 1) available at Research Square / A. Kuzemko, O. Prylutskyi, G. Kolomytsev et al. 03.04.2024. DOI: 10.21203/rs.3.rs-4137799/v1.

УПРАВЛІННЯ ВІДХОДАМИ ЯК ЕЛЕМЕНТ СТАЛОГО РОЗВИТКУ МІСТ

Щербюк М.^{1*}, Марич Т.², Фелик К.³, Попович Д.⁴

^{1,2}Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
Івано-Франківськ (Україна),

^{3,4}ВСП «Івано-Франківський фаховий коледж Львівського національного
університету природокористування», Івано-Франківськ (Україна)

*e-mail: myroslav.shcherbiuk-tz231@nung.edu.ua

Управління відходами є одним із найважливіших питань, що стоять перед сучасними містами. Стрімка урбанізація, зростання споживання та виробництва призводять до значного збільшення кількості відходів, що створює нові виклики для міських екосистем. Невирішені проблеми управління відходами можуть призвести до серйозних екологічних та соціальних наслідків, як-от забруднення водних ресурсів, повітря та ґрунтів, погіршення якості життя населення і зростання витрат на охорону здоров'я.

Накопичення побутових і промислових відходів у містах спричиняє серйозні екологічні та економічні наслідки. Неправильне поводження з відходами створює

небезпеку для довкілля, що впливає на здоров'я населення, погіршення якості повітря, ґрунтів і води. Більшість міст стикається з проблемою відсутності сучасних полігонів для утилізації та недостатньої інфраструктури для переробки відходів. Впровадження системного підходу до управління відходами є ключовим для забезпечення сталого розвитку міст.

Шкідливі відходи небезпечні через свій токсичний склад, який може спричинити забруднення ґрунту, води та повітря. Вони шкодять здоров'ю людей, викликаючи захворювання, зокрема рак та отруєння важкими металами. Накопичення таких відходів призводить до деградації екосистем, знищення флори та фауни, а також погіршення якості життя в забруднених регіонах.

Основні підходи до управління відходами в межах сталого розвитку міст

- **Зменшення утворення відходів** – впровадження технологій і практик, що дають змогу знизити кількість сміття.
- **Сортування та переробка відходів** – роздільне збирання побутових відходів для подальшої переробки.
- **Утилізація відходів** – екологічно безпечне знищення відходів або їх використання для виробництва енергії.
- **Стратегія «нуль відходів»** – концепція, що спрямована на повне виключення утворення відходів завдяки їх повторному використанню та переробці.

Циркулярна економіка є новою моделлю господарювання, яка протиставляється традиційній лінійній економіці «виробництво – використання – утилізація». Основний принцип циркулярної економіки полягає у замкненому циклі використання ресурсів, що передбачає мінімізацію відходів шляхом їх повторної переробки або трансформації в нові ресурси. Це дає змогу суттєво зменшити кількість відходів, що потрапляють на полігони, а також знизити споживання первинних ресурсів.

Технологічний розвиток значно вплинув на підходи до переробки відходів. Впровадження інноваційних технологій дає змогу збільшити обсяги переробки та використання вторинної сировини. Прикладом є технології компостування органічних відходів, які перетворюються на добрива, або технології піролізу, які допомагають отримувати енергію з твердих побутових відходів.

Досвід європейських країн, як-от Швеція та Нідерланди, показує, що впровадження комплексних програм управління відходами дає змогу суттєво зменшити їх негативний вплив на навколишнє середовище. Швеція, наприклад, переробляє понад 99 % відходів, а частина сміття використовується для виробництва енергії. У Нідерландах діють суворі закони щодо сортування та переробки відходів, що допомагає мінімізувати утворення сміття.

В Україні також є позитивні приклади, як-от Львів, де активно розвивається система роздільного збору відходів. Зокрема, впроваджено програми сортування

сміття, переробки пластику та паперу. Це сприяє підвищенню екологічної свідомості населення та зменшенню обсягу відходів, які направляються на полігони. Зменшення відходів є важливим кроком до захисту навколишнього середовища. Для цього необхідно зменшити споживання одноразових товарів та вибирати багаторазові альтернативи, як-от текстильні сумки замість пластикових. Важливо також повторно використовувати речі та переробляти відходи, якщо це можливо. Сортування сміття та переробка допомагають зменшити кількість сміттєзвалищ і зберегти природні ресурси. Компостування органічних відходів також сприяє зменшенню їх кількості та може бути корисним для ґрунту.

Управління відходами є важливим елементом сталого розвитку міст. Впровадження циркулярної економіки та сучасних технологій у сфері поводження з відходами може суттєво зменшити екологічні ризики та покращити якість життя в містах. Подальший розвиток цієї галузі вимагає активної участі держави, бізнесу та громадськості в процесах управління відходами.

Управління відходами відіграє критичну роль у сталому розвитку міст, виступаючи не тільки як засіб контролю забруднення, але й як основа для ресурсо- та енергоефективності. Ефективне управління відходами дає змогу знижувати вплив на навколишнє середовище, сприяючи зменшенню викидів парникових газів, забезпеченню чистоти водних і ґрунтових ресурсів та підтримці біологічної різноманітності. Інтеграція сучасних технологій переробки та повторного використання відходів може не лише підвищити якість життя міського населення, але й відкриває нові економічні можливості через створення зелених робочих місць і розвиток циркулярної економіки. Міста, які інвестують у передові системи управління відходами, демонструють зростання стійкості та готовності адаптуватися до майбутніх викликів, що є фундаментом для досягнення сталого розвитку й підвищення якості життя їх мешканців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. ДСТУ 8302:2015. Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. Чинний від 01.04.2008. Київ: «УкрНДНЦ», 2016. 20 с. URL: <http://lib.pnu.edu.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>
2. *What a Waste 2.0: A Global Snapshot of Solid Waste Management to 2050*. The World Bank. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/30317>
3. Закон України «Про відходи». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-вр> Ellen MacArthur Foundation. *Circular Economy Overview*. URL: <https://ellenmacarthurfoundation.org/topics/circular-economy-introduction/overview>
4. Досвід міст Європи в управлінні відходами. URL: <https://ec.europa.eu/environment/waste/>
5. Zero Waste Lviv. URL: <https://zerowastelviv.org.ua/>

СЕКЦІЯ 7
ОСОБИСТІСНІ І СИТУАТИВНІ ДЕТЕРМІНАНТИ
БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ У ВИМІРАХ ВІЙНИ І МИРУ

ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я ПІДЛІТКІВ
У КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Луб'янський О.

Західноукраїнський національний університет, Тернопіль (Україна)

e-mail: sasha.24.lubianskyi@gmail.com

Через війну як фізичне, так і психічне здоров'я населення суттєво погіршується [1–3]. Постійна загроза життю, руйнування інфраструктури, вимушена міграція та нестабільність значно впливають на загальний стан здоров'я людей. Особливо треба підкреслити погіршення психічного здоров'я, яке є більш поширеним і часто має довготривалі наслідки. Стресові ситуації, постійне відчуття небезпеки, а також невизначеність майбутнього провокують розвиток депресій, тривожних розладів та посттравматичного стресового розладу (ПТСР) у значної частини населення. Ці психічні проблеми охоплюють різні верстви суспільства, проте діти та підлітки є особливо вразливою групою [4]. Війна порушує їхній емоційний розвиток, формує відчуття тривоги та незахищеності, що може мати негативні наслідки для їхнього психічного здоров'я в довгостроковій перспективі.

Актуальність проблеми полягає в тому, що післявоєнне відновлення України неможливе без всебічної уваги до здоров'я підлітків, які є майбутніми носіями соціальних, економічних і культурних перетворень у країні. Підлітки – це не лише майбутні професіонали та лідери, але й найбільш вразлива група, що в умовах війни зазнала значних потрясінь. Війна призвела до погіршення умов життя, перерви в навчанні, втрати житла та близьких, що глибоко вплинуло на їх фізичний та психічний стан. Багато підлітків стали свідками насильства або були безпосередньо залучені до евакуації та життя в зонах бойових дій.

Проведене нами онлайн-опитування підлітків 17–18 років щодо оцінювання стану їхнього здоров'я та чинників, які його визначають (вибірка становила 600 осіб, репрезентативна за статтю, віком та типом поселення), виявило низку тривожних тенденцій. Найперше варто зазначити, що лише 6,5 % підлітків цієї вікової групи не відчували стрес або тривогу внаслідок війни. Натомість майже чверть респондентів (23,8 %) заявили, що постійно перебувають у стані стресу, а майже половина (49,8 %) відчуває його періодично. Ці показники свідчать про значний рівень психічного напруження серед молоді, що може мати довготривалі наслідки для їхнього здоров'я.

Особливо треба звернути увагу на гендерні відмінності у сприйнятті стресу. Серед дівчат рівень тривожності значно вищий. Зокрема, 29,2 % опитаних дівчат відчувають постійний стрес, тоді як ще 53,3 % відчувають його періодично. Ці

дані свідчать про особливу вразливість дівчат до психологічних наслідків війни, що потребує окремої уваги з боку фахівців у сфері охорони здоров'я та психологічної підтримки.

Водночас не можна ігнорувати фізичні та психічні наслідки війни, що торкаються молоді загалом. Фізичні травми, недоїдання, відсутність належної медичної допомоги і життєво важливих ресурсів значно погіршують фізичне здоров'я молоді. До того ж психічні наслідки війни, зокрема ПТСР, депресія та підвищена тривожність, становлять загрозу для їх емоційного розвитку. Ефективне відновлення держави вимагає створення системи комплексної підтримки, що включатиме медичні, психологічні і соціальні заходи, спрямовані на реабілітацію та збереження здоров'я підлітків. Тому питання збереження їх здоров'я є стратегічно важливим для довгострокової стабільності країни, а інвестиції в їхнє фізичне та психічне благополуччя сприятимуть побудові здорового та продуктивного суспільства в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. War trauma and PTSD in Ukraine's civilian population: Comparing urban-dwelling to internally displaced persons / R. J. Johnson, O. Antonaccio, E. Botchkovar, S. E. Hobfoll. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*. 2022. Vol. 57(9). P. 1807–1816. DOI: 10.1007/s00127-021-02176-9.

2. Kokun O. The Ukrainian population's war losses and their psychological and physical health. *Journal of Loss and Trauma*. Vol. 28.5(2023). P. 434–447. DOI: 10.1080/15325024.2022.2136612.

3. Opaas M., Wentzel-Larsen T., Varvin S. Predictors of the 10 year course of mental health and quality of life for trauma-affected refugees after psychological treatment. *European Journal of Psychotraumatology*. 2022. Vol. 13(1). P. 2068910. DOI: 10.1080/20008198.2022.2068910.

4. Impact of war and forced displacement on children's mental health—multilevel, needs-oriented, and trauma-informed approaches / D. Bürgin et al. *European child & adolescent psychiatry*. 2022. Vol. 31.6. P. 845–853. DOI: 10.1007/s00787-022-01974-z.

ЗДАТНІСТЬ ДО ПОВНОГО УСВІДОМЛЕННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ У ПЕРІОД ВІЙНИ

Мазай Л. Ю.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: l.mazay@donnu.edu.ua

Збройна агресія РФ проти України у 2014 році та повномасштабне воєнне вторгнення у 2022 році загострило питання руйнівного впливу війни на психоемоційне благополуччя соціуму, нації. Сьогодні у межах збереження психічного здоров'я суспільства стало нагальним вирішення проблем протидії хронічному кумулятивному стресу, психологічної допомоги під час гострого стресового розладу та бойового стресу, психологічної реабілітації та психотерапії посттравматичного стресового розладу (ПТСР), психотравми тощо. Усе це робить актуальним визначення стресостійкості та основних елементів і ресурсів її забезпечення.

Метою нашої студії є теоретичний огляд наукових підходів щодо визначення суті та змісту поняття стресостійкості у науковому психологічному дискурсі, а також осмислення ролі повного усвідомлення як властивості та здатності особистості у посиленні її стійкості до стресу.

Огляд заявленої проблематики доцільно розпочати з екскурсу в наукові дослідження стресу, стресостійкості та повного усвідомлення. Першим термін «стрес» ввів у науковий обіг американський психофізіолог Уолтер Бредфорд Кеннон під час вивчення універсальної реакції на загрозу «бий або біжи». Найчастіше поняття «стрес» асоціюють із теорією загальної адаптаційної напруги канадського ендокринолога Ганса Сельє, який став основоположником вчення про стрес, що згодом стало базовою медичною теорією [1].

Значну увагу дослідженням стресу та стресовим реакціям у своїх роботах приділяли науковці Дж. Мейсон, Ж. Годфруа, Р. Лазарус, І. С. Кон, Б. М. Коган та ін. Серед вітчизняних дослідників, які висвітлювали у своїх працях питання поведінки людей в екстремальних ситуаціях, були Л. Г. Дика та М. Н. Дьяченко [1].

Стресостійкість також ставала предметом дослідження низки вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, цю властивість розглядали у своїх студіях у таких формулюваннях: стійкість особистості, стійкість до стресу, толерантність до стресу – українські психологи В. Крайнюк, Т. Титаренко, О. Сафін; емоційно-вольова стійкість – О. Тимченко; резильєнтність або резилієнс – Н. Гусак, А. Максименко та ін.; екстремальна стійкість – О. Столяренко [3]. Серед зарубіжних науковців психологічні особливості стресостійкості (в англійській літературі *resilience*) аналізували та осмислювали П. Клауф, Д. Стрихарчик, Дж. Л. Перрі, Д. Флетчер, М. Саркар, А. С. Мастен, А. Таллеген, М. Нінан, К. Пембертон, С. М. Саузвік, Д. С. Чарні та ін.

Повному усвідомленню, або майндфулнес-підходу, у психологічній практиці присвячували свої наукові розвідки Д. Кабат-Зінн, Дж. Тісдал, З. Сегал, М. Вільямс та Д. Пенман. В Україні це поняття та явище тільки набуває своєї популярності. Зокрема, найбільш вагомими у цьому напрямі досліджень стали праці О. Романчука та Т. Гери [4].

Війна є потужною руйнівною силою, яка змінює всю соціальну матрицю, приносить у життя кожного громадянина переживання горя, страждання, почуття несправедливості, втрати, актуалізує страх смерті й провокує прояви тривожних і панічних станів. У такій надзвичайно екстремальній ситуації, що є за своїм характером довготривалою, а тому невизначеною, більшість населення відчуває на собі не просто дію стресу, а перебуває у стані кумулятивного стресу (такий, який накопичується) або дистресу (сильний довготривалий негативний стрес). Це призводить до виснаження усіх ресурсів організму як на фізіологічному рівні, так і на психічному, психологічному. Результатом цього стає емоційне вигорання, зни-

ження імунітету, негативні зміни у поведінці, поява роздратування, зловживання алкоголем чи іншими психоактивними речовинами, соціальна абстиненція тощо.

Довготривала виснажлива війна, як об'єктивна причина стресу, також зумовлює виникнення проблем не тільки на індивідуальному рівні, а й на рівні усього українського суспільства, зокрема формує колективну травму та порушення функціонування соціуму в усіх галузях його життєдіяльності [2]. Усі згадані стресогенні фактори війни та їх наслідки створюють потребу у культивуванні стресостійкості населення як внутрішньої особистісної властивості протидії стресові.

В англomовній літературі на позначення стресостійкості часто використовують термін *resilience*, що у дослівному перекладі означає «стійкість», «еластичність», «пружність». К. Пембертон визначає це поняття через метафору з фізичними властивостями об'єктів навколишнього середовища, наприклад, яким-небудь пружним матеріалом, що повертається до свого початкового стану після згинання або розтягування, чи з мостом, який, незважаючи на сильні пориви вітру, зберігає свою цілісність, або з маленькою квіткою, яка проростає через бетон [10]. Так, *resilience* (стійкість) науковець розуміє як «здатність людей залишатись гнучкими у своїх думках, почуттях та поведінці, коли вони стикаються з життєвими негараздами або тривалим періодом дії напруження, для того, щоб, долаючи ці труднощі, ставати ще більш сильними мудрими та умілими» [10, с. 2].

У вітчизняній науці стресостійкість розуміють, як сукупність властивостей, «які дозволяють переживати стрес та неприємні ситуації без шкоди для здоров'я та особистісної діяльності людини» [5, с. 129].

М. Нінан зауважує, що люди, яким властива стресостійкість, долаючи стрес, набувають чогось нового у своєму житті та характері, отримують новий досвід та досягають особистісного зростання. Зокрема, серед таких здобутків науковець згадує новий або переосмислений образ себе, збагачення міжособистісних стосунків або ж їх корекцію, зміну пріоритетів [9].

І. Бонівелл та А. Д. Турнаріу виокремлюють важливі внутрішні фактори для стресостійкості особистості – здатність до відновлення (повернення до нормального або передстресового рівня функціонування), опір (відсутність ознак порушення після стресу), реконфігурацію (повернення до психоемоційного балансу або ж віднайдення нової стабільності відповідно до зміни обставин та умов життя) [6].

Незалежно один від одного М. Нінан, І. Бонівелл та А. Д. Турнаріу визначили шість основних показників стресостійкості особистості: рефреймінг (осмислення проблеми з більш конструктивної позиції), використання сили позитивних емоцій, практикування фізичних активностей, звернення до мережі перевірених соціальних зв'язків, ідентифікація та використання своїх сильних сторін, оптимістичність щодо майбутнього [6; 9].

А. Дакворт, К. Пембертон, С. М. Саузвік і Д. С. Чарні звернули увагу на важливість розвитку десяти навичок стресостійкості: орієнтація на вирішення проб-

леми, а не її уникнення; постановка цілей; ефективне спілкування; емоційна регуляція та управління стресом (відпрацювання практик релаксації, повного усвідомлення, технік глибокого дихання тощо); побудова мережі соціальної підтримки; нехтування самообслуговуванням та піклуванням про себе; розвиток сенсу та мети життя; підтримка позитивного погляду на ситуацію; покращення самосвідомості (навчання краще розуміти свої емоції, поведінку, думки та реакції на стрес), використання ефективних стратегій долаття стресу [7; 10; 11].

У контексті описаних факторів, психологічних особливостей та навичок стресостійкості можемо зробити висновок, що розвиток та/або практика повного усвідомлення (анг. *mindfulness*) є невід'ємним елементом у ресурсному забезпеченні цієї ж стресостійкості. Поняття *mindfulness* у перекладі з англійської мови означає «повна свідомість», «уважність», «зосередженість». Науковці трактують цю властивість як здатність людини до безоцінкового фокусування, зосередження уваги на актуальному моменті життя, з повним його прийняттям, реєстрацією усіх його різних аспектів, без намагання їх інтерпретувати чи пояснити. Таке повне усвідомлення є однією з форм пізнання реальності та її переживання, яка дає змогу відчувати та відслідковувати свої емоції та думки, не піддаючи їх аналізу та/або критиці [4].

Уперше термін *mindfulness* увів Джон Кабат-Зінн у 70-х рр. ХХ століття. Науковець визначав це поняття як «безоцінкову усвідомленість, яка виникає внаслідок свідомого зосередження уваги на теперішній / поточний момент свого досвіду» [4; 8]. Зокрема, практика повного усвідомлення передбачає тренування довільної уваги і підвищення рівня чутливості до тригерів на реакцію новизни. З тренуванням повного усвідомлення можливо навчитись ігнорувати певні стресові подразники.

Витоки філософії та практики *mindfulness* сягають релігійних традицій буддизму, даосизму та йоги. На основі буддистських медитативних практик Джон Кабат-Зінн розробив майндфулнес орієнтовану програму зменшення стресу (*mindfulness based stress reduction – MBSR*), яку первісно застосовував у роботі з людьми, які страждали на хронічні соматичні хвороби серцево-судинної системи чи онкологічні захворювання. Під час досліджень було встановлено, що особи, які взяли участь у цій програмі, мали значно нижчі показники депресії та тривоги, ніж ті, хто не пройшов програму [4].

Сьогодні науково доведено, що практикування технік з розвитку повного усвідомлення покращує загальний психоемоційний стан особистості, підвищує її здатність до емоційної саморегуляції та управління стресом, покращує функціонування когнітивних процесів та креативність [12].

Отже, теоретичний аналіз проблематики демонструє, що повне усвідомлення як властивість або здатність особистості є елементом ресурсного забезпечення стресостійкості, а техніки її розвитку можуть бути впроваджені у систему надання

послуг з психологічної допомоги населенню України для зменшення негативних наслідків дії війни як основного та довготривалого стресогенного чинника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Даниленко Н. В., Сулім В. О. Дослідження стресостійкості студентів-психологів першого курсу з різними рівнями тривожності та типами темпераменту. *Науковий журнал «Габітус»*. 2021. Вип. 30. С. 97–102. DOI: 10.32843/2663-5208.2021.30.16.
2. Кондратюк С. М. Психологічні особливості переживання стресу в умовах війни. *Науковий журнал «Габітус»*. 2023. Вип. 56. С. 159–163. DOI: 10.32782/2663-5208.2023.56.29.
3. Кравцова О. К. Стресостійкість особистості як психологічний феномен: основні теоретичні підходи. *Вісник післядипломної освіти. «Серія “Соціальні та поведінкові науки”»*. 2019. Вип. 7(36). С. 98–117.
4. Христюк О. Л. Сучасні виміри психологічної практики: майндфулнес-підхід. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2018. № 1. С. 153–161.
5. Цимбалюк М., Жигайло Н. Формування стресостійкості студентів в умовах війни для правового та євроінтеграційного процесів. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2022. Спецвипуск. С. 128–136. DOI: 10.30970/PS.2022.spec.17.
6. Boniwell I., Tunariu A. D. Positive psychology: Theory, research and applications. Open University Press, 2019.
7. Duckworth A. Grit: The power of passion and perseverance. Scribner, 2016.
8. Kabat-Zinn J. An Outpatient Program in Behavioral Medicine for Chronic Pain Patients Based on the Practice of Mindfulness Meditation: 43 Theoretical Considerations and Preliminary Results. *General Hospital Psychiatry*. 1982. Vol. 4. P. 33–47.
9. Neenan M. Developing resilience: A cognitive-behavioural approach. Routledge, 2018. DOI: 10.4324/9781315189178.
10. Pemberton C. Resilience: A practical guide for coaches. Open University Press, 2015.
11. Southwick S. M., Charney D. S. Resilience: The science of mastering life's greatest challenges. Cambridge University Press, 2018.
12. The history of mindfulness put to the test of current scientific data: Unresolved questions / M. Trousselard, D. Steiler, D. Claverie, F. Canini. *Encephale-Revue de Psychiatrie Clinique Biologique et Therapeutique*. 2014. Vol. 40(6). P. 474–480. DOI: 10.1016/j.encep.2014.08.006.

МОДЕЛЬ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА ЕМОЦІЙНУ СТІЙКІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Матохнюк Л. О.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: l.matokhniuk@donnu.edu.ua

Здатність до саморегуляції є ключовою в умовах війни, оскільки дає змогу особистості краще адаптуватися до складних обставин і виявляти внутрішню міць у стресових ситуаціях. Люди, які вміють контролювати свої емоції та діяти розсудливо, можуть приймати обдумані рішення, навіть коли небезпека є надзвичайною. Ця здатність допомагає вижити і пристосуватися до найважчих ситуацій в умовах війни [1]. Психологічний вимір війни та її вплив на особистість є складним. На основі аналізу наукової літератури встановлено, що основні аспекти здатності до саморегуляції особистості в умовах війни включають: емоційну саморегуляцію

(вміння контролювати власні емоції в екстремальних умовах війни, як-от страх, тривога, гнів, туга тощо) [3]; когнітивну саморегуляцію (вміння керувати власними думками, переключати увагу на позитивні аспекти та забезпечувати раціональний підхід до ситуації тощо) [4]; соціальну саморегуляцію (вміння взаємодіяти з іншими людьми, забезпечувати підтримку та взаємодопомогу тощо); фізіологічну саморегуляцію (вміння доглядати за своїм фізичним станом тощо) [5] (рис. 1).

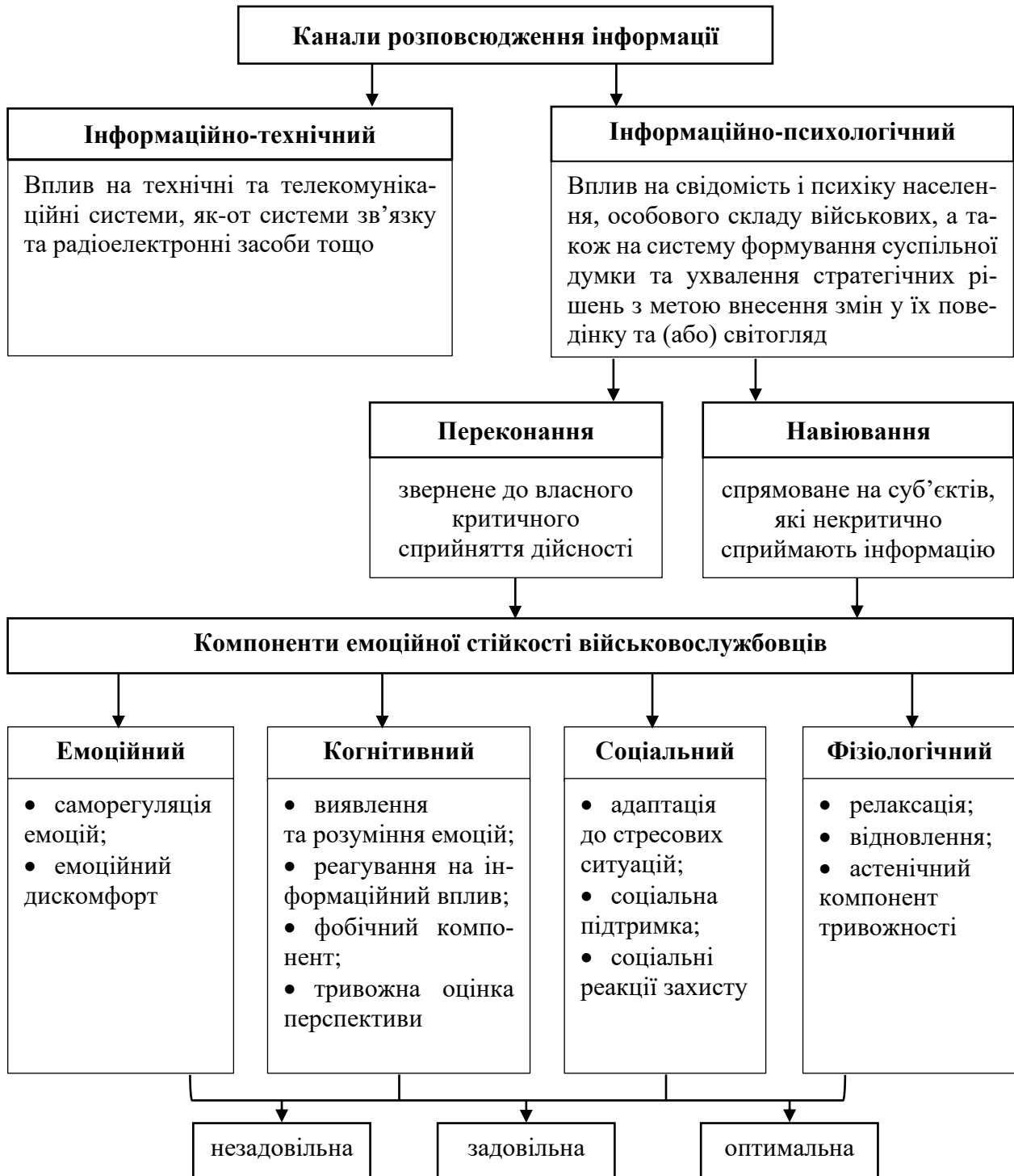

Рисунок 1. Теоретична модель інформаційно-психологічного впливу на емоційну стійкість військовослужбовців

Поняття стресостійкості, або резильєнтності, означає здатність особистості ефективно пристосовуватися до стресових ситуацій та ефективно справлятися з ними. Емоційна стійкість військовослужбовців може бути визначена за трьома рівнями: незадовільний, задовільний та оптимальний.

Задовільна емоційна стійкість полягає в тому, що військовослужбовець здатен справлятися з помірними стресовими ситуаціями, контролювати свої емоції в більшості випадків, але іноді може втратити спокій у складних умовах.

Незадовільна емоційна стійкість характеризується тим, що військовослужбовець часто відчуває труднощі, щоб впоратися зі стресом, він часто проявляє надмірну тривогу, страх, агресію або інші негативні емоції, які заважають ефективній діяльності. Може піддаватися паніці або відчувати сильну напругу у критичних ситуаціях, що впливає на його здатність приймати рішення та діяти.

Оптимальна емоційна стійкість дає змогу військовослужбовцю ефективно управляти своїми емоціями навіть у надзвичайних стресових ситуаціях. Він зберігає спокій, ясність думки та здатність до швидкого прийняття рішень у разі критичних подій. Має високу здатність до адаптації та підтримує емоційну рівновагу, навіть коли перебуває під тиском.

Розуміння особливостей цих рівнів допомагає оцінити готовність військовослужбовців до виконання завдань у різних умовах і може бути використане для розробки програм підвищення стійкості. Ця модель має на меті розвивати у військовослужбовців навички та стратегії, які допоможуть їм залишатися емоційно стійкими під інформаційно-психологічним впливом і у стресових ситуаціях [4].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Потапчук Н. Д., Тімченко О. В., Ширококов Ю. М. Особливості постізоляційного супроводу осіб, повернутих після примусової ізоляції в умовах гібридної війни. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Хмельницький, 2019. № 14(3). С. 268–284.
2. Сафін О. Д., Тімченко О. В., Ширококов Ю. М. До питання про соціально-психологічну модель наслідків військового полону. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Психологія*. 2019. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadpn_2019_2_8
3. Ширококов Ю. М. Між життям та смертю: психологія військового полону. *Актуальні дослідження в сучасній вітчизняній екстремальній та кризовій психології*: монографія. Харків, 2017. С. 248–266.
4. Murthy S. S., Lakshminarayana R. Mental health consequences of war: a brief review of research findings. *World Psychiatry*. 2006. Vol. 5(1). P. 25–30.
5. Neru A. M., Roman G. F. Life stress, current problem solving, and depressive symptoms: An integrative model. *J. Consult and Clinical Psychology*. 1985. Vol. 53. P. 693–697.

ОСОБИСТІСНІ ДЕТЕРМІНАНТИ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ЛЮДИНИ У ВИМІРАХ ВІЙНИ І МИРУ ТА ПСИХОГІГІЄНІЧНІ ОСНОВИ ЇХ ОБ'ЄКТИВНОЇ ОЦІНКИ

Сергета І. В.

*Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова,
Вінниця (Україна)*

e-mail: serheta@ukr.net

Стан психічного здоров'я як суспільства загалом, так і окремої особистості зокрема, незаперечно, є одним із найвагоміших критеріальних показників рівня суспільного благополуччя країни та особистісного благополуччя її громадян. Особливої значущості цей постулат набуває у теперішній час – у вимірах війни і миру. Тому необхідним варто вважати пошук та розроблення ефективних підходів до оцінки стану особистісних детермінант особливостей функціонального стану та адаптаційних ресурсів людини, одним із яких є використання засобів психогігієнічної діагностики.

Потрібно зазначити, що психогігієнічна діагностика становить галузь профілактичної медицини, яка вивчає окрему особистість у невід'ємній єдності з показниками морфофункціонального стану її організму з метою визначення особливостей переходу адаптаційно-компенсаторних реакцій організму людини у стадію донозологічних (преморбідних) станів для подальшого розроблення адекватних та ефективних заходів психогігієнічної корекції, які сприятимуть збереженню і зміцненню як індивідуального, так і популяційного здоров'я. Визначальними рисами здійснення психогігієнічної діагностики є врахування особливостей функціональних можливостей організму, запровадження адаптаційно-орієнтованого підходу до оцінки зрушень, що можуть реєструватися з боку провідних корелят психічного здоров'я, передусім змін донозологічного змісту, та чітка орієнтація на вирішення проблем профілактичного характеру.

Психогігієнічна діагностика як діагностично-профілактичний засіб характеризується простотою, надійністю та високим рівнем інформативності. Саме ці ознаки обумовлюють надзвичайно високе її поширення в теперішній час і у сфері проведення гігієнічних досліджень, і як важливий складник запобіжних за своїм характером корекційних та реабілітаційних програм. Проте сьогодні не розроблені наукові принципи і прикладні засади здійснення адекватної психогігієнічної діагностики, яка повною мірою відповідає основним положенням доказової медицини.

Під час наших досліджень, поведених протягом останнього десятиліття, науково обґрунтовані принципи ефективного психогігієнічної діагностики стану здоров'я людини, цілком адекватної вимогам сучасної профілактичної медицини, а саме: запровадження комплексного підходу до вивчення особливостей особистості; об'єктивізація та змістовне наповнення методик, які застосовуються; забез-

печення надійності та валідності діагностичних прийомів, що використовуються; реалізація системного характеру застосування діагностичних засобів.

Запровадження комплексного підходу до вивчення особливостей особистості дає змогу уявити цілісну картину індивідуального забарвлення особистісних проявів будь-якої людини, яка забезпечується збиранням даних за стандартною тріадою LQT (life – question – test).

Об'єктивізація та змістовне наповнення методик, які застосовуються, забезпечує змістовно-психологічну спрямованість стратегії розроблення та застосування діагностичних засобів, основними засобами використання яких є: нормативно-орієнтовне тестування, що передбачає зіставлення отриманих результатів із середньостатистичними стандартизованими показниками певного контингенту населення; критеріально-орієнтовне тестування, що як інтерпретаційну систему визначає конкретну галузь діагностування; психосемантичне тестування, що полягає у виявленні ступеня вираження відповідей у випадку пред'явлення певних суб'єктивно значущих сукупностей стимулів), які відрізняються своїм змістовним наповненням.

Забезпечення надійності та валідності діагностичних прийомів, що використовуються, насамперед обумовлює високий ступінь імовірності одержання ідентичних результатів у разі проведення повторних тестувань, простоту інтерпретації та поширення одержаних результатів, а також їх релевантність і практичну значущість. У зв'язку з цим провідними психодіагностичними технологіями, які мають найбільш суттєві перспективи щодо широкого використання у практиці здійснення сучасної психогігієнічної діагностики, треба вважати застосування особистісних опитувальників, проєктивних методів і репертуарних методів, тестів успішності та досягнень.

Зрештою, реалізація системного характеру застосування діагностичних засобів дає змогу здійснити підбір та реалізацію вузькоспеціалізованої, проте багатогранної батареї тестів, що являє собою групу тестових методик, які спрямовані на поглиблене вивчення на момент дослідження і різних рівнів розвитку та структурних компонентів особливостей особистості, і її загалом.

Отже, під час проведених досліджень розроблені наукові принципи здійснення адекватної до вимог сьогодення психогігієнічної діагностики стану психічного здоров'я людини, які мають суттєві перспективи для здійснення об'єктивної оцінки стану особистісних детермінант благополуччя особистості у вимірах війни і миру.

ЦИФРОВА ПЛАТФОРМА ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕРАПЕВТИЧНОГО СУПРОВОДУ УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Слуцький Я. С.

Університет прикладних наук Рейн-Майн, Вісбаден (Німеччина)

e-mail: yaroslav.slutskiy.mail@gmail.com

Перебування людини в умовах війни справляє негативний вплив на її психоемоційний стан. Тривалість такого впливу безпосередньо пов'язана зі ступенем психоемоційної травми особистості та тривалістю періоду післявоєнної реабілітації. Тому важливою умовою відновлення суспільства у післявоєнний час є проведення інформаційно-терапевтичних заходів у момент кризи, що дасть змогу сформувати основу для подальшої реабілітації, необхідної для створення нових соціальних зв'язків. Змістова частина таких заходів має ґрунтуватися на твердженні І. Шинкаренка, згідно з яким «стрес в умовах війни відрізняється від “звичайного”, що був у розумінні більшості людей» [1, с. 556]. Тому необхідно забезпечити спрощений доступ до інформаційних матеріалів, що вимагає дотримання балансу між мінімалістичністю інформаційно-терапевтичної платформи та достатнім рівнем контенту, представленого на ній. Це пов'язано з тим, що особистість, яка перебуває в стресовому стані або працює з наслідками ПТСР, повинна мати можливість швидкого отримання доступу до необхідних матеріалів (що, серед іншого, вимагає цифровізації платформи).

Також важливо враховувати зміст контенту та його актуальність у контексті конкретної спрямованості. Якщо причинами «звичайного» (побутового) стресу переважно виступають труднощі на роботі чи в навчанні, сімейні проблеми тощо, то стрес під час війни пов'язаний із ситуаціями, які безпосередньо загрожують життю і здоров'ю людини та її близьких: різкі й незаплановані зміни соціальних умов, необхідність швидкої адаптації до нових викликів, матеріальні втрати тощо. Відповідно під час розробки цифрової платформи для інформаційно-терапевтичного супроводу необхідно враховувати ці особливості.

Варто зазначити, що найбільший вплив травматичних наслідків війни відчувають люди, які ще не мають достатніх навичок соціальної взаємодії, особливо в кризовий (воєнний) період, коли потрібна здатність швидко інтегруватися в нове соціальне (у разі внутрішнього переміщення) або соціокультурне (у випадку переїзду до іншої країни) середовище. Відсутність таких навичок безпосередньо пов'язана з недостатнім рівнем соціального досвіду та професійного становлення, що не дає змоги повноцінно планувати своє подальше життя. Через це цільовою групою, яка потребує особливої підтримки в умовах війни, є неповнолітні та студенти, що лише перебувають на шляху особистісного й професійного розвитку.

Необхідно зазначити, що у разі переміщення в інше соціокультурне середовище стають актуальними не стільки проблеми стресу під час війни (які продов-

жують впливати на особистість у вигляді флешбеків), скільки «стрес соціального переміщення», який потребує вирішення інших питань, відмінних від тих, що актуальні для переміщення в межах своєї країни. Згідно з висновками дослідників Л. Бахмутової та А. Неска, в іншому соціокультурному середовищі вже наявні проблеми «ускладнюються незнанням мови, законів, правил і звичаїв країни перебування» [2, с. 9]. Відповідно доходимо висновку про важливість створення цифрової платформи інформаційно-терапевтичного супроводу, яка б надавала підтримку у таких питаннях: вивчення мови країни перебування, основоположні нормативно-правові положення (зокрема легалізація перебування, оформлення документів і дозволів тощо) та пояснення базових культурних відмінностей. Це дасть змогу уникнути негативних наслідків культурного шоку та соціокультурного непорозуміння під час міжособистісної взаємодії з представниками приймаючої країни.

У підсумку можливість отримання первинної інформації дасть змогу біженцям знизити рівень стресу, пов'язаного з соціальним переміщенням, завдяки зменшенню невизначеності через мінімізацію впливу на особистість проявів, властивих соціальному переміщенню, які виділяла О. Креденцер і які являють собою «невизначеність, бажання повернутися додому, невпевненість у собі, тривогу, безпорадність, депресію, відчай, “неприйняття” іншої країни, апатію, страх та інші» [3, с. 54]. Ці прояви є не тільки наслідками ПТСР, викликаного стресом під час війни, але й культурним шоком, що виникає через недостатню інформаційну обізнаність щодо проблем.

Ми впевнені, що створення цифрової платформи інформаційно-терапевтичного супроводу з психосоціальної підтримки українських біженців має містити матеріали українською мовою і не потребувати сторонньої допомоги в роботі. Підвищити ефективність платформи повинна терапевтична частина, яка ще перебуває в процесі розробки.

У доповіді представлені попередні результати роботи (над інформаційною частиною) щодо розробки цифрової платформи інформаційно-терапевтичного супроводу, спрямованої на психосоціальну підтримку українських студентів, які постраждали від наслідків війни та соціального / соціокультурного переміщення. Робота над платформою є частиною німецько-українського проєкту DipSozHelp та його подальшого розвитку – DinMoSozUA (Digitales niveauausgleichendes Modul für Studierende der Geistes- und Sozialwissenschaften aus der Ukraine), що реалізується Університетом прикладних наук Рейн-Майн (Вісбаден, Німеччина) та ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (Дніпро, Україна).

Первісна структура платформи передбачала розробку сайта з текстовими та медіаматеріалами (який згодом буде доповнюватися терапевтичним контентом і можливостями для психологічної реабілітації особистості), а також інформацій-

ного чат-бота (рис. 1), мета якого – надання швидкої та структурованої інформації з важливих питань – життя та навчання в Німеччині, необхідні мовні навички, державна підтримка, визнання кваліфікацій. Запропоновані розділи є базовими для інформування українських студентів, які змушені продовжити своє навчання поза межами рідної країни, і дають змогу зменшити рівень соціальної невизначеності.

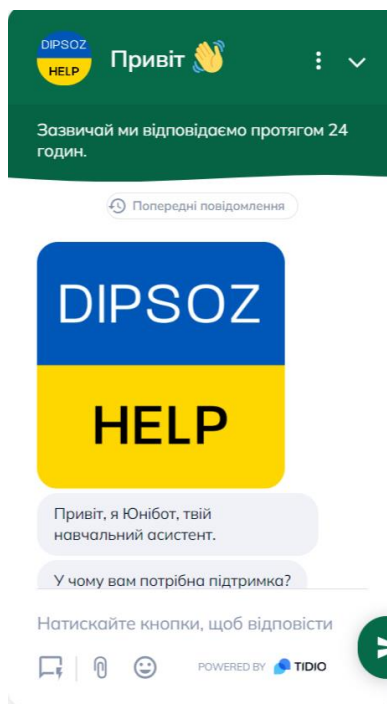

Рисунок 1. Вікно чат-бота цифрової платформи інформаційно-терапевтичного супроводу

Отже, розробка цифрової платформи інформаційно-терапевтичного супроводу українських біженців, зокрема студентів, є важливим завданням для дослідників, які перебувають в Україні або за її межами, оскільки це дає змогу не лише проводити інформаційну (а згодом і терапевтичну) підтримку, але й зберігати зв'язок студентської молоді з українським простором, що є необхідно для їхнього повернення після закінчення війни.

Наступні етапи роботи над платформою дадуть змогу вдосконалити розроблений чат-бот шляхом його тестування українськими студентами, а також продовжити роботу над другою частиною платформи – терапевтичною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Шинкаренко І. Сім'я в умовах війни: психологічні, психосоціальні та психопатологічні проблеми. *Науковий вісник ДДУВС*. Дніпро, 2022. Вип. 2. С. 554--562.
2. Бахмутова Л., Неска А. Особливості психологічних порушень серед українських біженців у Польщі. *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України*. Київ, 2022. Т. V, вип. 22. С. 3--18.
3. Креденцер О. Емпіричне дослідження психологічних проблем українців, що перебувають в Німеччині у зв'язку з війною. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. Київ, 2023. № 1(28). С. 45--55.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД: КЛАСИФІКАЦІЯ І ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ

Широн Ю. О.

Інститут економіки і менеджменту

Національного університету «Львівська політехніка», Львів (Україна)

e-mail: Yuliia.O.Shyron@lpnu.ua

В умовах воєнного стану під впливом стресу особливо вразливий психічний стан людей, зокрема працівників організацій. Тривале перебування у психоемоційному напруженні негативно позначається на психологічному здоров'ї працівників, що супроводжується зміною поведінки, низьким рівнем сприйняття інформації, агресивним ставленням до оточуючих, зниженням продуктивності їх діяльності та погіршенням стосунків у трудових колективах.

Саме тому розвиток соціально-психологічних методів менеджменту є важливим елементом відновлення соціально-економічної системи України у повоєнний час. З цією метою важливо звернутися до наявних класифікацій соціально-психологічних методів менеджменту.

Серед численних класифікацій соціально-психологічних методів поширеним є поділ на соціальні та психологічні залежно від сфери їх використання [2; 3; 4; 6; 7]. Багато авторів визначають соціальні методи як групові, що застосовуються для управління колективом і відносинами між працівниками, тоді як психологічні методи спрямовані на індивідуальний вплив на кожного працівника. Наприклад, О. В. Крушельницька [2, с. 215] стверджує, що психологічні методи використовуються для впливу на особистість, а соціологічні – для роботи з групами. Ю. Пирогова [4] підтримує цю думку, зазначаючи, що соціально-психологічні методи можна поділити на соціальні (для управління відносинами в колективі) та психологічні (для регуляції поведінки окремих працівників). Г. Харченко [7, с. 179–180] характеризує соціальні методи менеджменту як такі, що базуються на взаємодії людей у колективі, тоді як психологічні методи є нееконічними способами впливу на окремих працівників. Деякі дослідники розрізняють соціально-психологічні методи за масштабом та способом дії на соціальні (для групових взаємодій) та психологічні (для впливу на індивідуума) [3].

Р. В. Кисляков та В. Д. Грибов [10] виділяють два основні напрями впливу на поведінку працівників і підвищення їх трудової активності: 1) формування сприятливої морально-психологічної атмосфери в колективі, розвиток позитивних міжособистісних відносин між керівником і підлеглими, надання підтримки; 2) розкриття та вдосконалення особистих здібностей працівників для максимальної самореалізації в трудовій діяльності.

На основі аналізу літературних джерел, визначено, що багато авторів [1, с. 87–89; 2, с. 215; 3; 4; 5; 6; 7, с. 180–181; 8, с. 58] описують соціально-психологічні

методи менеджменту як вплив на працівників як особистостей і на колектив загалом. Отже, вони розглядають ці методи як інструменти індивідуального та групового впливу, без поділу на зазначені категорії.

У табл. 1 наведено поділ наявних класифікацій соціально-психологічних методів менеджменту за напрямом впливу, відповідно на індивідуальні та групові.

Таблиця 1. Ознаки класифікації соціально-психологічних методів менеджменту

Автор	Класифікаційна ознака	Методи	
		Індивідуальні	Групові
Г. Харченко [7]; О. А. Харун [6] та ін.	за сферою використання	психологічні	соціальні
Л. І. Нечаюк і Н. О. Телеш [3]	за методами соціального впливу	управління індивідуально-особистою поведінкою (навчання, особистого прикладу, орієнтуючих умов)	управління окремими груповими явищами і процесами (підвищення соціальної активності; соціальне регулювання; управління нормативною та ролевою поведінкою; пропаганда та агітація; особистий приклад; орієнтуючі умови)
О. А. Харун [6, с. 123]	за характером змін у системі управління	коучинг; аутсорсинг; використання гнучкого графіка роботи персоналу; дистанційного навчання E-learning	
І. І. Свидрук [9, с. 116–117]	за функціональною складовою	психологічний відбір (психологічне тестування, психологічне оцінювання, психологічна діагностика); психологічна адаптація (первинна адаптація; вторинна адаптація; психологічне пізнання; управління стресами); психологічне планування (кар'єрограми; соціограми, професіограми); професійне навчання із застосуванням психологічних методів; психологічне консультування; психологічне переконання	

Застосування методів соціально-психологічного управління підприємством в повоєнний період доцільно здійснювати на засадах холістичного підходу [10], що дає змогу цілісно підійти до формування системи соціально-психологічного управління.

Отже, кожна з наявних класифікацій впорядковує соціально-психологічні методи за відповідними напрямками, проте поділ за напрямом впливу, відповідно на індивідуальні та групові, дасть змогу полегшити їх вибір під час формування та розвитку системи соціально-психологічного управління у повоєнний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Баєва О. В., Новальська Н. І., Зглатат-Лозинська Л. О. Менеджмент і адміністрування: в 2 ч. *Менеджмент*: навч. посіб. Київ: ДП «Вид. дім “Персонал”», 2017. 326 с.
2. Крушельницька О. В. *Управління персоналом*: навч. посіб. Київ: Кондор, 2003. 296 с.
3. Нечаюк Л. І., Телеш Н. О. *Готельно-ресторанний бізнес: менеджмент*: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2003. 348 с.
4. Пирогова Ю. Соціально-психологічний підхід до управління людськими ресурсами в системі публічної служби України. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2019. Вип. 3(42). С. 152–159.

5. Снігур Х. А. Холістична модель управління персоналом. *Економіка та держава*. 2016. Вип. 12. С. 47–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2016_12_12
6. Харун О. А. Класифікація методів управління трудовим потенціалом промислових підприємств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. Вип. 10, ч. 2. С. 121–125.
7. Харченко Г., Боровий Ю. Особливості соціально-психологічних методів в управлінні підприємством. *Вісник НТУ «ХП»*. Серія: *Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства*. 2013. Вип. 53(1026). С. 178–181.
8. Хачатурян В. Ю., Петренко М. М. Економічні методи управління персоналом організації. *Наука – виробництву*: зб. тез доп. Л наук. конф. студ. і магістрантів. 2016. С. 58–59.
9. Швець Г. О. Методи управління соціально-психологічним кліматом трудового колективу на підприємстві. Матеріали міжнародної конференції «Університетська наука – 2019». 2019. С. 116–117.
10. Широн Ю. О. Соціально-психологічне управління підприємством: дис. ... д-ра філософії: 073 Менеджмент. Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2024. 174 с.
11. Щебликіна І. О., Грибова Д. В. Основи менеджменту: навч. посіб. з дисципліни. Мелітополь: Вид. буд. Мелітоп. міськ. друк. 2015. 479 с.

СЕКЦІЯ 8
МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ: СУЧАСНИЙ СТАН
ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОВОЄННОГО РОЗВИТКУ

ЛЕКСИКА ВОЄННОГО ДИСКУРСУ
(НА ПРИКЛАДІ ЗВЕРНЕННЯ ВОЛОДИМИРА ЗЕЛЕНСЬКОГО)

Антонюк О. В.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: antoniuk@donnu.edu.ua

Воєнний дискурс є невід’ємним складником як сучасного світового комунікативного простору, так і комунікативного простору окремих країн. Це пояснюється тим, що збройні конфлікти відбуваються зараз у різних країнах світу, відповідно лексика воєнної сфери активно входить у щоденне мовлення і звичайних людей, і світових політичних лідерів. Зокрема, збройна агресія Росії проти України вплинула й на характер промов та звернень Президента Володимира Зеленського як до громадян країни, так і до наших міжнародних партнерів.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що лексичний склад мови, з одного боку, чутливо реагує на сучасний стан у воєнній сфері та ті зміни, які в ній відбуваються, з іншого боку, за допомогою вдало дібраних мовних засобів, що називають чи характеризують реалії воєнної дійсності, можна впливати на громадську свідомість, змінювати уявлення про ті чи ті факти, формувати систему оцінок і думок щодо них, переконувати в необхідності певних дій та спонукати до їх реалізації.

Мета дослідження – здійснити аналіз лексичних засобів воєнного дискурсу, виявлених у публічному зверненні Президента України Володимира Зеленського.

Матеріалом дослідження став текст звернення «Продовжимо говорити з партнерами про те, що Україні потрібна повноцінна далекобійність», опублікований на сайті офіційного інтернет-представництва Президента України 21 вересня 2024 року (URL: <https://www.president.gov.ua/news/speeches>).

Зауважимо, що серед науковців до цього часу не існує єдиного погляду щодо тлумачення понять *воєнний дискурс* і *військовий дискурс*. Так, Т. Сукаленко та С. Шпетна дотримуються думки, що *військовий дискурс* є більш широким поняттям, оскільки містить будь-який дискурс, що стосується військових питань, до якого залучені дипломатичний, політичний, економічний, науковий та інші аспекти військової діяльності. Водночас *воєнний дискурс* вважається більш специфічним поняттям, яке стосується мовленнєвих практик, пов’язаних зі здійсненням військових операцій [1, с. 98]. І. Стаднік має протилежну думку, а саме: термін *воєнний дискурс* вона розуміє більш широко, бо стосується це поняття всього спектру комунікативних подій (і простору війн, і простору війська) [2, с. 64]. І. Царьова акцентує на тому, що під *воєнним дискурсом* треба розуміти дискурс про війну в

традиційній і в сучасній формах, зазначаючи, що до розряду *воєнного дискурсу* належить дискурс військових про війну, політиків про війну, дискурс засобів масової інформації, що висвітлюють воєнні дії, частково – дискурси освітній, національний, гендерний, філологічний тощо [3, с. 110].

Поділяємо позицію Н. Акульшиної, яка розмежовує поняття *воєнний дискурс* та *військовий дискурс* на основі їх взаємозв'язку з поняттям *війна* (останнє інтерпретується як складне суспільно-політичне явище, пов'язане з розв'язанням суперечностей між державами, народами, національними і соціальними групами з переходом до застосування засобів збройної боротьби, що відбувається у формі бойових дій між їх збройними силами). Відповідно вважаємо, що *воєнний дискурс* – поняття ширше, а *військовий дискурс* може вважатися субдискурсом першого [4, с. 39–40].

Організація воєнного дискурсу, репрезентованого у зверненні В. Зеленського до українців, має свою специфіку. Він орієнтований на внутрішню аудиторію, яка має певні знання про предмет повідомлення, добре орієнтована у спектрі описуваних комунікативних подій, тому значення використуваних у тексті лексичних одиниць не пояснюється.

Так, спостерігаємо активне використання лексики на позначення особливостей стратегії і тактики ведення бойових дій, напрямків на фронті: *наступальний потенціал, фронтова ситуація, позиція, фронт, стратегія, територія* (напр.: *прискорити завершення цієї війни завдяки знищенню російського наступального потенціалу; наші активні дії там саме так впливають на фронтову ситуацію*); *Покровський напрямок, Курахівський, напрямки на Донеччині; Харківщина, Запоріжжя, південь; Оріхівський, Придніпровський*.

Виявлено назви військових підрозділів та родів військ, типів військової служби: *Сили оборони та безпеки України, Збройні Сили України, Служба безпеки України, Центр спецоперацій «А», 46-та окрема аеромобільна бригада, 68-ма єгерська імені Довбуша, 425-й окремий штурмовий батальйон, 65-та окрема механізована бригада, 35-та окрема бригада морської піхоти; бойові бригади*.

Наявні лексеми, що репрезентують якісні характеристики людей (військово-службовців, міжнародних партнерів): *влучність, сміливість, хоробрість, рішучість* (напр.: *Щоб це сталося, рішучість наших партнерів має відповідати сміливості українців*); назви боєприпасів, технічних засобів ведення воєнних дій: *авіабомби, ракети, дрони*; якісні характеристики зброї: *(повноцінна) далекобійність, (достатня) дальність*; назви приміщень для зберігання зброї та спорядження: *арсенал, сховище*. Як бачимо, тематичні групи лексики у зверненні представлені доволі широко.

Варто також зазначити, що для воєнного дискурсу характерне вживання емоційних мовних одиниць, у яких максимально виражене суб'єктивно-емоційне ставлення автора до явищ, подій, уявлень та образів [3, с. 110]. Важливо, що емоцій-

ність посилюється на рівні бінарної опозиції «Ми» – «Вони», складники якої мають протилежне значення (перший – позитивне, другий – негативне). Так, лексема **воїн** репрезентує імпліцитно образ захисника, звитяжця (*напр.: Сьогодні знову варто відзначити наших воїнів...; Всі наші воїни Сил оборони та безпеки України, які були задіяні, – дякую вам! Молодці, воїни!*). Ця тематична група розширюється за рахунок назв військових звань: **солдат, сержант, офіцер** (*напр.: Також я дякую кожному підрозділу, кожному солдату, сержанту, офіцеру*). Образ супротивника конструюється за рахунок таких мовних одиниць, як **ворог, окупант, російське військо**. Виявлені також лексеми оцінного характеру, що номінують чи характеризують злочинні дії Росії: **терор, агресія**. Прикметно, що топонім Росія часто вживається як синонім до цих слів (*напр.: убезпечений від терору, від Росії*).

Цікаво, що ми не виявили жодного вживання слова *мир*, тоді як текст насичений концептуально пов'язаними лексемами: **(наша) держава, (наша) безпека, життя, (наш) захист, (наша) незалежність, (наша) перемога** (*напр.: Відповідь на питання «Коли завершиться ця війна?» насправді в тому, коли рішучість партнерів не відставатиме від того, що ми можемо робити для нашого захисту, для нашої незалежності, для нашої перемоги*).

Отже, воєнний дискурс, реалізований у зверненні В. Зеленського, має яскраво виражений емоційно-оцінний характер. Текст звернення містить лексику як загальноживану, так і спеціальну, терміни та вирази, пов'язані з воєнною сферою діяльності. Це, з одного боку, дає можливість яскраво вербалізувати події на фронті, ілюструвати стан наших відносин з міжнародними партнерами, переконувати у доцільності співпраці тощо, з іншого ж боку, аналізуючи мовні засоби воєнного дискурсу, маємо можливість досліджувати динаміку воєнного словника і зміни у ньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Сукаленко Т., Шпетна С. Функціонування військового дискурсу в сучасному комунікативному просторі. *Acta Paedagogica Volynienses*. 2023. С. 96–102.
2. Стаднік І. О. Лінгвістична відповідність понять «воєнний» дискурс vs «військовий» дискурс. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2016. Vol. IV(22), iss. 99. Р. 63–66.
3. Царьова І. Сучасний воєнний дискурс: процеси неологізації. *Лінгвістика*. 2023. № 2(48). С. 107–114.
4. Акульшина Н. Т. Сучасна військова термінологія: когнітивно-прагматичні виміри (на матеріалі перської, української та англійської мов): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15. Київ, 2016. 353 с.

ПРОБЛЕМА ПЕРЕДАЧІ НЕОСЕМАНТИЗМІВ У СКЛАДІ ПРОФЕСІЙНОГО ЖАРГОНУ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ

Білецька О. В.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: o.biletska@donnu.edu.ua

Українська військова термінологія має давню історію свого розвитку і належить до однієї з найдавніших терміносистем української мови. Перші приклади військових термінів трапляються в українських писемних пам'ятках XI–XIII ст. [1, с. 20]. Подальший розвиток української військової термінології пов'язаний як з екстралінгвістичними (становленням державності, національного війська, політичними змінами у суспільстві), так і з інтралінгвістичними факторами (потребою в нових номінаціях, необхідністю спеціалізації понять у військовій сфері). Початок російської агресії проти України у 2014 р. та повномасштабне вторгнення у 2022 р. спричинило активне утворення значної кількості неологізмів саме у сфері військової термінології, основною рисою якої, як і інших фахових терміносистем, є її відкритий характер, обумовлений постійним рухом її елементів, одні з яких поповнюють її склад, а інші – назавжди зникають із нього. Швидке зростання кількості військових термінів є передумовою постійної роботи над їх унормуванням та дослідженням особливостей їх перекладу, що залишається однією з важливих проблем сучасного перекладознавства і зумовлює актуальність пропонованої розвідки. Значний відсоток військової термінологічної лексики становлять професійні жаргонізми військовослужбовців збройних сил, які належать до розмовної лексики і викликають особливий інтерес з погляду їх передачі іноземними мовами.

Мета пропонованої наукової роботи полягає у дослідженні семантичних неологізмів (неосемантизмів) у складі сучасних військових жаргонізмів в українській мові та у визначенні проблем їх передачі німецькою мовою.

Об'єктом дослідження є професійні жаргонізми військовослужбовців збройних сил України.

Предмет дослідження – неосемантизми у складі зазначених жаргонізмів та способи їх перекладу німецькою мовою.

Матеріал дослідження становить 62 лексичні одиниці (ЛО).

Під військовими семантичними неологізмами або неосемантизмами у пропонованій студії розуміються нові лексико-семантичні варіанти на позначення військових термінів у семантичному полі слова (семантична деривація), напр.: *бала-лайка* 'іранський дрон-камікадзе', *мішки* 'танковий підрозділ', *поросята* 'снаряди до мінометів'.

Аналіз корпусу досліджуваного матеріалу показав, що військові семантичні неологізми-жаргонізми в українській мові представлені такими семантичними групами:

1) назви зброї, снарядів та амуніції, 22 ЛО, 35,5 %, напр.: *люстра* ‘освітлювальний боєприпас’, *покемон* ‘кулемет Калашникова модернізований’, *нічник* ‘прилад нічного бачення’;

2) назви осіб, 15 ЛО, 24,2 %, напр.: *буратіно* ‘військовий, який прогулює свою зарплатню у перші дні’, *рибаки* ‘студенти військової кафедри’, *сумраки* ‘розвідники’;

3) назви військової техніки та транспортних засобів, 12 ЛО, 19,3 %, напр.: *беха* ‘бойова машина піхоти (БМП)’, *корівка* ‘вертоліт Мі-8’, *коробочка* ‘транспортний засіб’;

4) залишкова група, 13 ЛО, 21,0 %, напр.: *пакети* ‘тіла мертвих росіян’, *нора* ‘бліндаж’, *мамаліга* ‘несмачна їжа’.

За способом творення військові семантичні неологізми-жаргонізми можна розподіли за такими групами:

1) утворені від абревіатур на основі асоціацій, напр.: *сапог* ‘станковий протитанковий гранатомет (СПГ)’, *сушка* ‘авіаційні винищувачі (Су-27, Су-30, Су-57)’, *бардак* ‘бойова розвідувально-дозорна машина (БРДМ)’;

2) утворені на основі метафоричного перенесення:

– за зовнішньою подібністю, напр.: *огірки*, *моркви*, *кабачки* ‘боєприпаси до ПТРК, СПГ та РПГ’, *зеленка* ‘зарослі, кущі, лісиста місцевість’;

– за подібністю внутрішніх ознак, напр.: *бобри* ‘інженерний підрозділ (постійно в дії, не сидять на місці, постійно щось будують)’, *черепаха* ‘танк Т-34 (дуже повільний)’;

– за функційною подібністю, напр.: *пташка* ‘дрон, літак, вертоліт’, *очі* ‘прилад нічного бачення’;

– за подібністю процесу, напр.: *аборт* ‘вилучення із ствола міни, що дала осічку’, *дискотека* ‘бойові дії’;

3) утворені від чисел на основі асоціацій, напр.: *трьохсотий* ‘поранений’, *п’ятисотий* ‘відмовник, дезертир’.

Переклад професійних жаргонізмів є однією з найскладніших проблем сучасного перекладознавства. Традиційно до основних способів перекладу професійних жаргонізмів належать: переклад за допомогою нейтрального словникового відповідника, переклад за допомогою еквівалента, трансформаційний переклад (транскрипція, транслітерація, адаптивне транскодування, описовий переклад, наближений переклад, калькування), пряме включення. Вибір способу перекладу в кожній конкретній ситуації здійснює безпосередньо перекладач.

Дослідження практичного матеріалу показало, що неосемантизми у складі професійного жаргону українських військовослужбовців можуть перекладатись німецькою мовою такими способами:

1) переклад за допомогою нейтрального словникового відповідника, напр.: *мультик (універсальне камуфльоване забарвлення для різних місцевостей)* ‘MultiCam’, *нуль (перша лінія розмежування)* ‘Frontlinie’;

2) переклад за допомогою прямого еквівалента, напр.: *лимончик, лимон (граната)* ‘Ei’, *Ксюша, Ксюха (автомат АКСУ)* ‘Kalaschnikow’;

3) трансформаційний переклад:

– транскрипція / транслітерація, напр.: *бавовна (вибух у Росії)* ‘Bawowna’, *муха (ручний протитанковий гранатомет (РПГ))* ‘RPG-18 Mucha’;

– описовий переклад, напр.: *мoped (іранський дрон-камікадзе)* ‘iranische Kamikaze-Drohne «Shahed 136»’, *таблетка (медична машина)* ‘medizinisches Evakuierungsfahrzeug’;

– калькування, напр.: *лимончик, лимон (граната)* ‘kleine Zitrone’, ‘Zitrone’;

– наближений переклад, напр.: *таблетка (медична машина)* ‘Rettungsfahrzeug’ / ‘Spezialsanitätswagen’;

4) поєднання декількох способів під час перекладу:

– транскрипція / транслітерація + описовий переклад, напр.: *Дашка (кулемет Дегтярьова-Шпагіна)* ‘DSchK «Dashka» Maschinengewehr’;

– транскрипція / транслітерація + калькування, напр.: *бавовна* ‘Bawowna: Die Baumwoll-Bombe’.

Кожен із наведених способів перекладу неосемантизмів у складі професійного жаргону українських військовослужбовців має свої переваги і недоліки. Найбільш адекватним можна вважати переклад за допомогою еквівалента, однак в мові перекладу не завжди існує відповідний жаргонізм. Під час перекладу за допомогою нейтрального словникового відповідника та описовому перекладі втрачається стилістична маркованість вихідного слова. До того ж описовий переклад може бути занадто довгим. Транскрипція, транслітерація та калькування будуть зрозумілі лише вузькому колу реципієнтів.

Отже, переклад військових жаргонізмів є складним завданням і вимагає високого ступеня професіоналізму перекладача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Яценко Н. О. Формування назв військового одягу в українській мові: Монографія. Київ, Інститут української мови: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. 179 с.

2. Мінісловник військового сленгу: «муха», «покемон», «улітка». *Армія inform*. 2019. URL: <https://armyinform.com.ua/2019/08/20/minislovnyk-vijskovogo-slengu-muha-pokemon-ulitka/>

3. Що означає 4.5.0 та інший військовий сленг. *Chas News*. 29.01.2024. URL: <https://chas.news/not/scho-oznachae-450-ta-inshii-viiskovii-sleng>

ОБҐРУНТУВАННЯ ПІДХОДІВ ДО ЗАПОЗИЧЕННЯ УЗГОДЖЕНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЄС ТА НАТО ЯК НЕОБХІДНОЇ УМОВИ ДЛЯ ЗАВЕРШЕННЯ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В БЕЗПЕКОВИЙ ПРОСТІР

Бойван О. С.^{1*}, Межевікін Є. М.², Тимчук В. Ю.^{3**}

¹Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна),

²Рада національної безпеки та оборони України, Київ (Україна),

³Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного,
Львів (Україна)

* e-mail: o.boivan@donnu.edu.ua

** e-mail: v_tymchuk@yahoo.co.uk

Соціальні середовища й мінливі умови співіснування створюють нові вимоги до налагодження й становлення зв'язків у просторах людських систем обміну досвідом та інформацією. Тут неможливо обійтися без чітко встановлених правил та термінологічної бази, що є кардинально спрощувальними елементами процесу інтеграції України в безпекові простори ЄС та НАТО.

Будь-який термін можна охарактеризувати як точний елемент, часто-густо він є міжнародним для легкої впізнаваності та застосування. Ще 30-х рр. ХХ ст. І. Огієнко, розмірковуючи над проблемами термінології, слушно зауважив: «Кожний науковий термін мусить відповідати таким засадам: мусить бути створений на рідномовній основі, мусить найповніш віддавати вложену в нього думку, і не мусить викликати ще й іншого розуміння» [1].

Однак сучасні науковці, зокрема Р. Ф. Стацюк, підкреслюють, що термін – це динамічний елемент, який функціонує в живій мові й постійно піддається змінам [2]. Тобто терміни сучасності не можуть мати стійкого «характеру», оскільки є відображенням навколишньої турбулентності, мінливості, розвитку й прогресу. Така гнучкість допомагає зберігати термінологічні особливі сенси у різноманітних ситуаціях.

Сьогодні дослідниками створено достатню теоретико-методологічну базу для вивчення особливостей, закономірностей та основних тенденцій розвитку термінології (А. П. Загнітко, Т. Р. Кияк, М. Ю. Ковальчук, І. М. Кочан, Т. І. Панько, М. О. Вакуленко, Л. М. Томіленко та ін.).

На думку Л. М. Томіленка, термінологія є суттєвим складником лексичної мовної системи. Варто підкреслити, що вона є невід'ємною часткою мови науки та свідчить про досягнення в конкретній галузі. Враховуючи наявність терміно-системи та появу нових наукових понять, можна сформулювати враження про розвиток певних галузей [3, с. 5].

А. Іленков наголошує, що «якщо будувати систему представлення знань на основі термінології, необхідно значно розширити описову частину термінологічної інформації...» [4].

Концентруючись на тематиці, можна стверджувати, що безуспішно обговорювана впродовж 30 років інтеграція України до безпекових просторів ЄС та НАТО

внаслідок війни стала безальтернативною, тож від ефективності та швидкості сприймання «правил гри» цих просторів залежить і доля держави, і життя та здоров'я багатьох українців.

«Правилами гри» є стандарти для різних сфер життя, як-от в оборонному сегменті – це STANAG (від *Standard Agreement*), AJP (від *Allied Joint Procedures*) та ін. Стандарти містять терміни та їх тлумачення, в категоріях яких описуються ті або інші види діяльності (процедури). Оскільки йдеться про інтеграцію в багатонаціональному просторі, то надактуальним стає однакове сприймання і розуміння термінів. Це суперечить природному прагненню кожної національної сторони зберегти свої національні традиції, зокрема в мовній сфері. Саме тому існують теорії та практики перекладацьких стратегій і рішень, які мають під собою дуже вагому науково-джерельну базу. З цієї позиції дуже легко обґрунтувати недоцільність, навіть шкідливість певних нових способів перекладу термінів і їх запровадження. Однак саме це і треба робити – відмовитися від мовних традицій і предметно започатковувати нові підходи до термінознавства принаймні в царині безпекових аспектів, оскільки сумісність з НАТО чи ЄС передбачає відсутність будь-яких перешкод для спільних рішень, зокрема й часових або інтелектуальних, які є неминучими під час збереження національного перекладотворення. Інакше кажучи, ми обґрунтовуємо домінуючу вагомість такого підходу до перекладу, як запозичення, насамперед через буквальне калькування ключових термінів із безпекового простору.

Якщо наша думка буде схвалена мовною спільнотою, то перед останньою постане цікаве завдання адаптації запозичень до українського мовного корпусу (способи афіксації, наступного словотворення для інших частин мови тощо). Так буде своєрідна «компенсація» умовному засиллю іншомовної лексики за рахунок синтаксичного механізму мови. У результаті термін буде легко впізнаваним у міжнаціональній комунікації і матиме національні особливості.

Покажемо наші погляди на прикладі ключового для безпекового простору терміна – розвідка (в українській мові). В НАТО та ЄС усіма стандартами регулюється два терміни – *Intelligence* та *Reconnaissance*. Розмежувати ці поняття в Україні, поєднавши одночасно з прагненням набути сумісності (спочатку – термінової, поняттєвої, процедурної), і досі не вдалося – переклад визначають контекстом, тож буде і просто «розвідка», і «стратегічна розвідка», й «військова розвідка», й «інформаційно-аналітична діяльність» чи просто «інформація», й «інструментальна розвідка», і «рекогносцировка» чи «рекогностування» тощо (останнє слово начебто має стосуватися другого англійського терміна, але хто з мовознавців пояснить, чому виставлено тотожність між термінами, які відрізняють фонетично?). Вочевидь, така хаотизація є мовним злочином перед військовиками й іншими учасниками сегменту безпеки та оборони України, які мусять вишукувати адекватні переклади.

З огляду на зазначене на цьому початковому етапі довготривалого шляху України щодо інтеграції в безпековий простір потрібне тільки запозичення ключових термінів, у нашому випадку через транслітерацію: *інтеллідженс* і *рекон-нессенс*. Можна дискутувати щодо здвоєння приголосних або певних звуків, але лексика має бути однозначно впізнаваною через її графічне вираження. Ці терміни (з їх застандартованим розкриттям) додадуться вже до асимільованих в українському живому мовному середовищі лексем, як-от: блокпост, навігатор, джи-пі-ес, ГІС, ІСТАР, планшет, гаджет, дисплей, інтерфейс, моніторинг, комп'ютинг, процесинг, таргетинг, датасет, лідер, меседж, симулятор, менеджмент, лазерний принтер, радар, авакс, хаймарс, дрон, еф-пе-вішка, батл, комбат-страйк та ін.

Отже, серйозністю підходу до цієї проблематики є невідкладне ініціювання необхідних наукових досліджень і проєктів з метою широкого та фахового обґрунтування цього мовно-безпекового виклику.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). *Наука про рідномовні обов'язки*. URL: <https://ntsh.org/node/620> (дата звернення: 14.09.2024).
2. Стацюк Р. Ф. Основні підходи до визначення поняття «термін» у сучасній лінгвістичній науці. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство*. 2016. Т. 2, № 5. С. 112–115.
3. Томіленко Л. М. Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови: монографія. Івано-Франківськ: Фоліант, 2015. 161 с.
4. Іленков А. Термінологія та її роль у представленні знань. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2009. № 648. С. 24–29.

КОНЦЕПТ *ВІЙНА* У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ: СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ

Гарбера І. В.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: i.garbera@donnu.edu.ua

У дослідженні за основу беремо визначення концепту Ж. Краснобаєвої-Чорної, яка тлумачить його як «одиницю мислення й пам'яті, що постає в результаті тривалого і складного процесу, наділяється мовною оболонкою (виражається лексичними, фразеологічними, пареміологічними одиницями, прецедентними текстами, етикетними формулами тощо), підлягає процесам специфікації, узагальнення, абстрагування та модифікації (змінам, уточненню, розширенню / звуженню), характеризується динамічною природою, відзначається «стереотипністю» й «константністю», утворена множинністю складників і наповнена культурним змістом, виконує пізнавальну функцію, функції орієнтування у світі та збереження знань про світ» [3, с. 140]. Диференційними кваліфікаційними ознаками концепту виступають: зв'язок з мовою, мисленням, пам'яттю, психікою; абстрагування;

етнокультурне забарвлення; узагальнення; безтілесність; відкритість; вічність; динамічність; гнучкість; багатокомпонентність і складність структури; суб'єктивність; тривалість і специфічність формування; стереотипність і константність; кодування в чуттєво-образних уявленнях; відбиття ментальності конкретного носія мови; емоційність; експресивність; оцінність; виконання концептом пізнавальної, кумулятивної, орієнтувальної, оцінної функцій [7; 8; 11]. Концепти є вузловими елементами, що формують національно-мовну картину світу, яку розуміємо як мозаїкоподібну польову структуру взаємопов'язаних мовних одиниць, що через складну систему фонетичних явищ, лексико-семантичних і граматичних значень, а також стилістичних характеристик відбиває відносно об'єктивний стан речей довкілля і внутрішнього стану людини, тобто загалом картину (модель) світу як таку (за дефініцією В. Жайворонка [2]).

Для формування й опису структури концепту *війна* у мовній картині світу українських студентів Донецького національного університету імені Василя Стуса (факультет іноземної та слов'янської філології) було використано традиційну для соціолінгвістичних досліджень методику опитування, що включала елементи асоціативного експерименту [1; 4; 5; 6; 9; 10; 12; 13; 14; 15; 16]:

Привіт, друже! Ми проводимо опитування серед студентів щодо війни в Україні. Просимо відповідально поставитися до цього опитування і пройти його. Цей вид діяльності потрібен для нашого важливого соціально-наукового проекту. Орієнтовний час проходження – 8-10 хв. Щиро дякуємо за участь!

1. Моя стать:

- чоловіча
- жіноча
- інше (напишіть власну відповідь)

2. Мій вік:

- 18 і менше
- 19-21
- 22-24
- 25 і більше

3. Мій рід діяльності.

4. Моя національність.

5. З чим я асоціюю війну? (Для відповіді напишіть 5 іменників, 5 прикметників, 5 дієслів)

6. Чи є у мене досвід спілкування з біженцями/переселенцями?

- так
- ні

7. Якщо так, за яких умов це було?

- волонтерство (гуманітарна допомога)
- психологічна допомога
- знайомство в побуті, щоденній рутині
- були і лишилися знайомі до і під час повномасштабного вторгнення

8. Які почуття у мене виникають, коли я чую, що людина з прифронтових територій? (Для відповіді напишіть 5 іменників, 5 прикметників, 5 дієслів)

9. Чи маю я родичів, знайомих чи друзів, які постраждали від війни?

- так
- ні

10. Чи вважаю я, що Білорусь – сторона війни, яка воює проти України?

- так
- ні

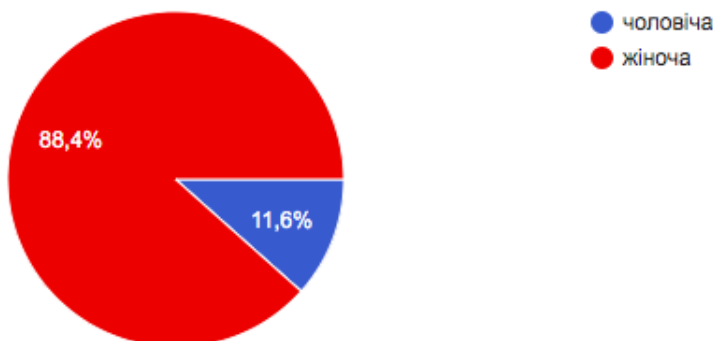
11. Наскільки позитивним чи негативним є моє ставлення до білорусів і росіян? (де 1 – різко негативне, 5 – суто позитивне, 2-3-4 – щось середнє між різко негативним і суто позитивним)

	росіяни	білоруси
1		
2		
3		
4		
5		

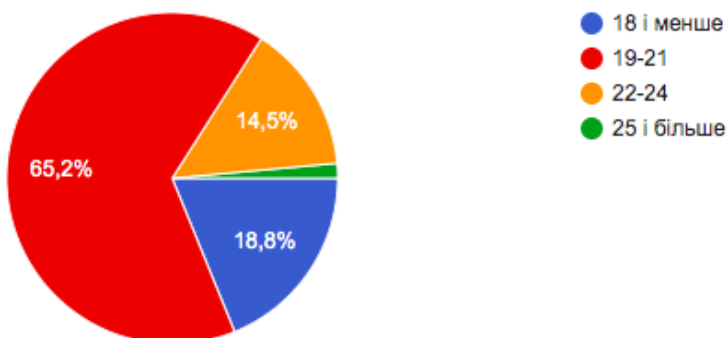
12. Звідки я дізнаюся інформацію про війну в Україні? (Для відповіді можете вибрати декілька варіантів)
- соціальні мережі
 - новини з телевізора/газети/радіо
 - інтернет
 - особисто від друзів/від батьків/від інших близьких людей
 - від біженців/переселенців
 - інше (напишіть власну відповідь)
13. Чи вважаю я отримувану інформацію правдивою?
- так
 - ні
14. Які емоції я відчуваю, отримуючи цю інформацію? (Для відповіді напишіть 1-3 іменники)
15. З яких соціальних мереж мені було б корисно і цікаво отримувати правдиву інформацію про війну від українських дітей/студентів? (Для відповіді можете вибрати декілька варіантів)
- Facebook
 - Instagram
 - WhatsApp
 - Telegram
 - Viber
 - інше (напишіть власну відповідь)
16. Якого типу інформація це може бути? (Для відповіді можете вибрати декілька варіантів)
- критичний огляд поточних соціально-політичних новин
 - особисті історії про досвід життя у період війни
 - пости про волонтерську діяльність
 - інше (напишіть власну відповідь)
17. Напишіть своє власне визначення війни в Україні (у вигляді 1 речення).
18. Що, на вашу думку, може робити українська молодь, щоб наблизити перемогу?

I. Ключові соціальні параметри групи інформантів:

1. Домінантною є жіноча стать (? 1 соцанкети):

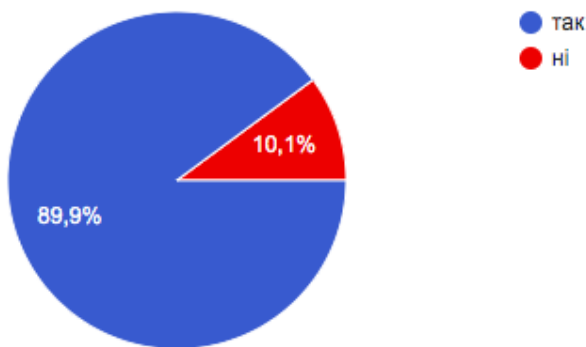
2. Домінантним є вік від 19 до 21 року (? 2 соцанкети):

3. Рід діяльності (? 3 соцанкети): здобувач вищої освіти Донецького національного університету імені Василя Стуса.

4. Національність (? 4 соцанкети): українська.

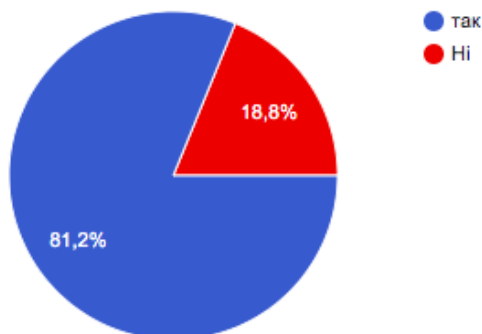
5. У абсолютної більшості опитаних є досвід спілкування з біженцями / переселенцями (? 6 соцанкети):

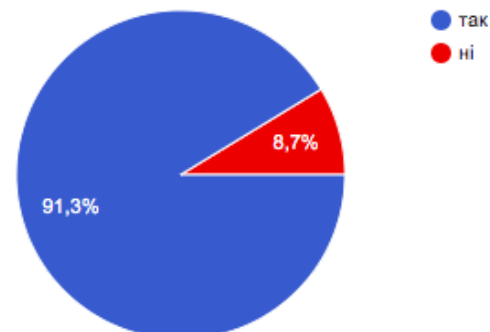
6. Домінантною причиною встановлення такого соціального контакту є знайомство в побуті, щоденній рутині (? 7 соцанкети):

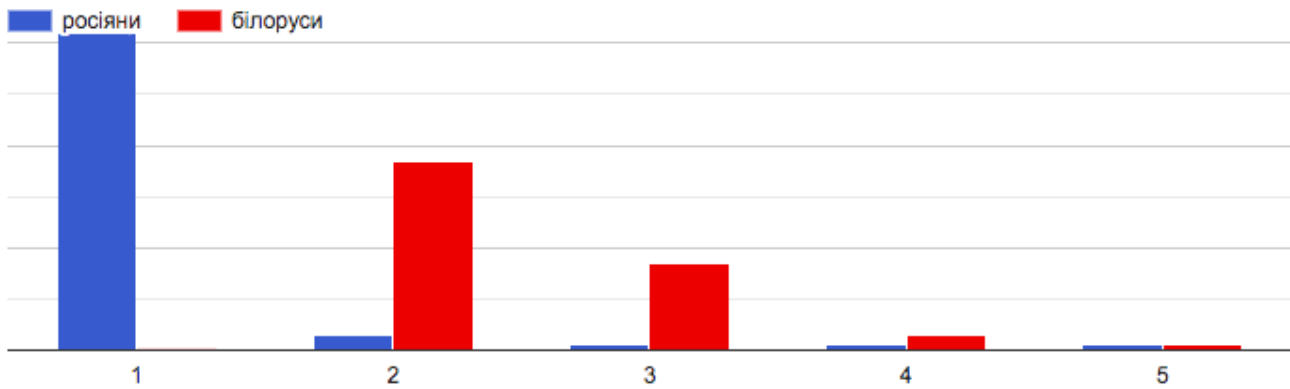
7. Абсолютна більшість опитаних має родичів, друзів, знайомих, постраждалих від війни (? 9 соцанкети):

8. Абсолютна більшість опитаних вважає, що Білорусь також воює проти України (? 10 соцанкети):

9. Шкала ставлення до росіян і білорусів як безпосередніх учасників війни (де 1 – різко негативне, 5 – суто позитивне, 2–3–4 – щось середнє між різко негативним і суто позитивним) (? 11 соцанкети):

II. Ключові психологічні параметри групи інформантів:

Психоемоційне ставлення до постраждалих від війни (учасників, переселенців) формують такі почуття (? 8 соцанкети):

- **основні:** *співчуття* (30 реакцій); *біль* (24 реакції); *жаль* (24 реакції); *сум* (21 реакція); *страх* (16 реакцій);

- **другорядні:** *розуміння* (7 реакцій); *повага, тривога* (по 6 реакцій); *емпатія, злість, смуток* (по 5 реакцій); *гнів, співпереживання* (по 4 реакції); *відчай, горе, надія, ненависть, переживання, стурбованість, турбота* (по 3 реакції); *апатія, віра, втома, гордість, жах, занепокоєння, розпач, розчарування, сила, сміливість, страждання, туга, шок* (по 2 реакції);

- **поодинокі:** *абстрагування, агресія, безнадійність, безпомічність, безпорадність, безсилля, вдячність, взаєморозуміння, відданість, відчайдушність, довіра, захоплення, зацікавленість, збентеження, зневіра, зниковілість, каяття, лояльність, милосердя, мужність, напруга, неусвідомлення, паніка, печаль, прикритість, пустота, радість, самотність, симпатія, солідарність, сором, стрес, хвилювання, холод, чуйність, щирість* (по 1 реакції).

III. Ключові лінгвокогнітивні параметри групи інформантів (? 5 і 17 соцанкети):

Ядро концепту *війна*:

1) іменники *біль, смерть, страх* (по 30 реакцій), *втрата* (18 реакцій);

2) прикметники *жахливий, жорстокий* (по 15 реакцій), *страшний* (13 реакцій), *кривавий* (12 реакцій);

3) дієслова *вбивати* (27 реакцій), *боротися* (19 реакцій).

Напівпериферія концепту *війна*:

1) іменники *горе, страждання* (по 11 реакцій), *кров, сльози* (по 10 реакцій), *ненависть* (9 реакцій), *відчай, зброя, перемога* (по 6 реакцій), *боротьба, розруха, руйнування* (по 5 реакцій), *агресія, жах, ракети, тривога* (по 4 реакції), *вибух, відстань, злість, несправедливість, пекло, розлука, розпач, Росія (росія, росія), стрес, сум* (по 3 реакції), *біда, вбивство, воля, гнів, жертви, ЗСУ, люди, напад, небезпека, окопи, паніка, свобода, справедливість, темрява, тривожність* (по 2 реакції);

2) прикметники / дієприкметники *болючий, несправедливий* (по 9 реакцій), *руйнівний* (8 реакцій), *безжалісний* (6 реакцій), *вбивчий, небезпечний, холодний* (по 5 реакцій), *безжальний, злий, кровопролитний, смертельний, смертоносний* (по 4 реакції), *відчайдушний, зруйнований, мужній, незламний, нелогічний, непотрібний, нестерпний, пекучий, суворий, сумний* (по 3 реакції), *байдужий, важкий, гучний, довгий, загарбницький, затягнутий, знищений, навісний, насильницький, неочікуваний, непередбачуваний, переможний, підступний, сильний, сміливий, страшенний, тривалий* (по 2 реакції);

3) дієслова *тікати* (14 реакцій), *захищати* (13 реакцій), *руйнувати* (12 реакцій), *втрачати* (11 реакцій), *допомагати* (9 реакцій), *боятися, плакати, стріляти* (по 8 реакцій), *вірити, воювати, перемагати* (по 7 реакцій), *знищувати, мститися, страждати* (по 6 реакцій), *бігти, підтримувати, співчувати, чекати* (по 5 реакцій), *відстоювати, вмирати, донатити, захищатися, сумувати* (по 4 реакції), *боронити, волонтерити, катувати, кричати, нападати, нищити, переживати, розстрілювати, ховатися* (по 3 реакції), *адаптуватися, вибухати, вигравати, виживати, відбудовувати, відвойовувати, грабувати, гвалтувати, драгуватися, евакуювати, емігрувати, забирати, закінчувати, засмучуватися, злити, злитися, їхати, калічити, ламатися, летіти, надіятися, не довіряти, не розуміти, ненавидіти, неревуватися, оберігати, обстрілювати, погіршуватися, помирати, пропадати, розбивати, рятувати, слідкувати, спасатися, сподіватися, стресувати, тероризувати, турбувати, хвилюватися, хоронити, цінувати* (по 2 реакції).

Периферія концепту *війна*:

1) іменники *армія, атака, байдужість, байрактар, безлад, безсоння, бентежність, бомби, бранці, відповідальність, віра, вогонь, ворог, ганебність, геноцид, герой, голод, голос, депресія, допомога, жінка, злидні, злоба, історія, катастрофа, кацапи, кінець, конфлікт, корабель, країна, крах, кулі, леопард, лютий, лють, мир, міць, мопед, надія, насильство, наступ, незламність, непорозуміння, нещастя, нищення, новини, об'єднання, образа, окупація, передчуття, переживання, переляк, південь, пожежа, політика, помста, попіл, прапор, руїни, сила, смуток, співчуття, страта, схід, танк, трагедія, Україна, уніформа* (по 1 реакції);

2) прикметники / дієприкметники *агресивний, апатичний, безбарвний, безсердечний, безсонний, бойовий, болісний, брутальний, бурхливий, варварський, вбитий, вирішальний, військовий, вільний, воєнний, войовничий, ворожий, вразливий, втрачаючий, героїчний, гіркий, гнилий, гнітючий, голий, гострий, депресивний, драгівливий, егоїстичний, єднаючий, жадібний, жорсткий, загартований, заплутаний, зелений, зневірений, кризовий, лицемірний, лякаючий, масштабний, найгірший, нахабний, невідомий, негативний, незалежний,*

незрозумілий, нелюдський, нелюдяний, необережний, непокірний, нервовий, нескінченний, нечесний, нещасний, нищівний, обпалений, огідний, окупований, пекельний, переживаючий, переможений, повітряний, поганий, пожираючий, поранений, потужний, пригнічений, прощальний, пустий, рідний, руйнуючий, самотній, складний, смердючий, справжній, спустошливий, стійкий, страхітливий, темний, терплячий, тривожний, тяжкий, убитий, фашистський, хаотичний, чорний, чуттєвий (по 1 реакції);

3) дієслова *атакувати, битися, благати, бомбардувати, визволяти, відновлювати, відступати, відчувати, гніватися, горювати, домовлятися, жасати, жити, знущатися, любити, лякати, лякатися, мріяти, наступати, об'єднуватися, пам'ятати, перейматися, переселювати, покидати, працювати, продавати, протестувати, протистояти, сваритися, терпіти, тривати, тривожити, тривожитися, триматися, українізувати* (по 1 реакції).

Зафіксовано кілька неочікуваних (не вимагалися від інформантів) реакцій-словосполучень на слово-стимул «війна»: *вічний біль, крик душі, повітряна тривога, поле битви, сильний народ*.

Отже, було здійснено соціолінгвістичний експеримент «Війна в Україні очима українського студента» з групою респондентів у 30 опитаних. Універсальною кваліфікаційною ознакою концепту *війна* у мовній картині світу українських студентів є *смерть* як ядерний компонент; однаково продуктивна мовна репрезентація за допомогою іменників, прикметників, дієслів, речень; чітко сформоване особисте сприйняття (+ свідомо оцінене дефініювання) війни як катастрофічного й динамічного соціально-політичного явища, що може об'єктивуватися за допомогою завершеного висловлення. До того ж значущим для студентів-українців є момент сильного відчуття болю війни (фізичного, психічного, емоційного) і водночас жаги активної боротьби проти агресора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Ажнюк Б. М. Сучасні тенденції в розвитку слов'янської соціолінгвістичної термінології (статус мов). *Мовознавство*. 2013. № 2–3. С. 163–183.
2. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: нариси. Київ, 2007. 262 с.
3. Краснобаєва-Чорна Ж. Сучасна концептологія: концепт *життя* в українській фраземіці. Донецьк: ДонНУ, 2009. 201 с.
4. Масенко Л. Т. Нариси з соціолінгвістики. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 244 с.
5. Мацюк Г. Етапи розвитку української соціолінгвістичної традиції. *Соціолінгвістичні студії*. Київ, 2010. С. 17–22.
6. Олексюк О. М., Василькова Н. І. Соціолінгвістика та основи мовної політики: навчальний посібник. Миколаїв: Ілліон, 2014. 264 с.
7. Пліс В. П. Типологія концептів у сучасній когнітивній лінгвістиці. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 9. Т. 1. С. 115–119.
8. Плотнікова Н. В. Поняття «концептосфера» та «концепт» у сучасній лінгвістиці. 2020. Т. 31(70), № 1, ч. 1. С. 91–96.

9. Соколова С. О. Актуальні проблеми сучасної української соціолінгвістики. *Українська мова*. 2019. № 1. С. 36–44.
10. Ставицька Л. О. Соціолінгвістичні дослідження в Інституті української мови. *Соціолінгвістичні студії*. Київ, 2010. С. 10–17.
11. Хорошун О. О. Концепт як основне поняття когнітивної лінгвістики. *Вісник Житомирського державного університету*. 2010. Вип. 49. С. 158–161.
12. Шумарова Н. П. Соціолінгвістика: навчальний посібник. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2015. 157 с.
13. Meyerhoff M. *Introducing Sociolinguistics*. London & New York: Taylor & Francis, 2011. 352 p.
14. Miroy L., Gordon M. *Sociolinguistics: Method and Interpretation*. New York: John Wiley & Sons, 2008. 280 p.
15. *The Cambridge Handbook of Sociolinguistics* / ed. by Mesthrie Rajend. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. 336 p.
16. *The Handbook of Historical Sociolinguistics* / ed. by Hernández-Campoy Juan Manuel, Conde-Silvestre Juan Camilo. London, 2012. 674 p.

СТРАТЕГІЇ РЕКРУТИНГУ У ПОДОЛАННІ РИНКОВИХ ТУРБУЛЕНТНОСТЕЙ

Жуковська В. М^{1*}, Сахно Н. О.²

^{1,2}*Державний торговельно-економічний університет, Київ (Україна)*

*e-mail: valentyana2015@ukr.net

Нині ринок праці характеризується високою динамічністю та непередбачуваністю, роль функцій рекрутменту стає надзвичайно важливою в умовах глобалізації та цифрових трансформацій. Фактори воєнного стану, еміграції та переміщення населення стали серйозними викликами для компаній в Україні у питаннях підбору персоналу і своєчасного закриття вакансій для кадрових агенств. Розробка довгострокових стратегій розвитку для компаній-клієнтів на основі аналізу тенденцій ринку та прогнозування можливих ринкових змін стає невід’ємним операційним завданням для рекрутерів, менеджерів з персоналу та маркетингу.

Метою дослідження є розкриття, як саме кадрові агентства можуть застосувати ефективні стратегії для подолання ринкових турбулентностей та сприяти стабілізації робочих місць.

Огляд практик щодо стратегій рекрутингу [1–4] дає змогу зробити висновки про те, що кадрові агентства все частіше використовують глобальні ресурси для пошуку талантів, що відкриває потенціал для міжнародного обміну та досвідом.

У табл. 1 узагальнено успішні стратегії лідерів на ринку рекрутингових послуг. По-перше, інтеграція передових ІТ-систем дає змогу агентствам *Adecco*, *Morgan Hunt*, *JAC*, *Global IT Support* швидше реагувати на дихотомії ринку праці, ефективно збирати, аналізувати та використовувати дані для прийняття рішень. Зокрема, агентства активно впроваджують автоматизовані системи рекрутингу на основі AI та блокчейн, що також допомагає точніше підбирати кандидатів під ви-

моги роботодавців, швидко адаптуватися до змін у запитах роботодавців та потребах кандидатів.

Таблиця 1. Практики та стратегії рекрутингу на ринках праці

Агентство, країна	Ціни за послуги рекрутменту ІТ-спеціалістів	Особливості стратегій у залученні кандидатів
<i>Adecco</i> , США	Гонорари коливаються у діапазоні 15–25 %, вищий відсоток для висококваліфікованих фахівців вищого управлінського рівня або експертності в галузі	Фокус на характеристиках особистості кандидата, відповідність цінностям та культурі компанії; стратегія віддаленого управління командою; гнучкість у прийнятті рішень
<i>Morgan Hunt</i> , Велика Британія	Гонорари коливаються в межах 13–25 % з можливістю коригування для окремих секторів або керівних посад	Рекрутери більше зосереджуються на навичках і досвіді, на створенні клієнтської бази та репутації бренду
<i>Global IT Support</i> Україна	Гонорари можуть становити від 10 % до 25 % від річної зарплати кандидата, залежно від складності пошуку та угоди	Висока точність в оцінці професійних технічних навичок кандидатів; зменшення часу на найм завдяки кваліфікованому підходу до першого інтерв'ю-оцінки

Джерело: досліджено за даними агентств [2–4]

Якщо розглядати цінову політику, то ціни на послуги кадрових агентств на різних ринках праці можуть значно варіюватися залежно від багатьох факторів, як-от: галузь, рівень кваліфікації кандидата, складність пошуку, рівень експертності фахівця та інші [1; 2]. Для агентства, що спеціалізується на пошуку ІТ-фахівців, гонорари можуть становити такі варіації: а) **фіксована** ставка в межах від 8 % до 30 % середньорічної оплати за кожного успішно найнятого кандидата [2]; б) агентство може взяти окрему плату за проєкт, яка визначається з огляду на обсяг робіт і тривалість проєкту; в) деякі агентства можуть працювати на основі погодинної оплати, особливо за умови залучення фрілансерів або консультантів.

Кадрові агенції є безцінними партнерами у залученні кандидатів у періоди кризових ситуацій та в складних умовах сучасних ринків праці. Досвід, партнерство та широка мережа (база) кандидатів сприяє оптимізації процесу найму для компаній, які прагнуть залишатися конкурентоспроможними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Рекрутмент як технологія ефективного залучення й онбордингу персоналу / В. М. Жуковська, І. П. Миколайчук, А. М. Марняло, М. С. Шома. *Бізнес інформ*. 2021. № 12. С. 257–262.
2. Why Recruitment agencies are important and how recruiting agency work | *OnHires Blog*. 01.07.2023. URL: <https://www.onhires.com/blog-post/recruitment-agencies-why-they-are-important-and-how-they-work> (дата звернення: 19.09.2024).
3. Largest staffing firms in the U. S. by revenue. *Statista*. URL: <http://surl.li/oqbkdn> (дата звернення 19.09.2024).
4. Morgan hunt. Morgan Hunt. URL: <https://www.morganhunt.com/> (дата звернення: 19.09.2024).

КОНЦЕПТИ-МІФОЛОГЕМИ ІСТОТ У МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ: АПЛІКАЦІЙНІ МОДЕЛІ СИМЕТРІЇ

Загнітко А. П.^{1*}, Бевз Ю. С.^{2**}

^{1,2}Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)

* e-mail: a.zagnitko@donnu.edu.ua

** e-mail: yulia.bevz@donnu.edu.ua

У сучасній лінгвістиці міжкультурну комунікацію потрактовують як особливості спілкування між індивідами різних культурних спільнот. Актуальність дослідження питань міжкультурної комунікації мотивована змогою лінгвоперсона виходити за межі власної культури, посилити власну культурну ідентичність через призму іншої, простежити спільне й відмінне, а також з'ясувати наявність лакун у власній культурі та встановити способи її компенсації. У цьому спектрі особливої уваги заслуговують усталені концепти-міфологеми, оскільки концепти, постаючи величинами мовної ментальності, виконують функцію структурації когнітивно-мовної картини світу не лише окремого індивіда, а й національно-мовної спільноти. Будова концепту є динамічною, охоплюючи три складники: чуттєвий образ, інформаційний зміст, інтерпретаційне поле, де останній складник формує декілька активних площин взаємодії з першими двома. Міфологема ж певною мірою співвідносна з аксіологічністю (персоніфікована ідеологізація на зразок *Наполеон*, *Сталін*), пізнавальністю (універсальність на кшталт *смерть*, *самотність*), комунікативністю, регуляторністю, ужиткованістю та ін., з-поміж яких особливої ваги набувають естетичність, етнічна усталеність, почасти регіональна маркованість зі специфічним функційним статусом у мовно-когнітивній картині світу, пор., наприклад, усвідомлення *ДУШИ* як умістилища ціннісних вимірів – поведінкових (*The minstrel fell but the foeman's chain could not bring his proud soul under* (Т. Hardy)); як етноспецифічний псифрактал (почасти архетипового (*No chains shall sully thee, the soul of love and bravery* (Т. Hardy))); як ірраціональний шлях зв'язку людини із сакральним простором (Духом: (*Grant my soul your glory* (2))) та ін.

Цілісно міфологема-концепт – це усталений конструкт народної фантазії, основу якого становлять чуттєво-конкретні сутності, одухотворені істоти, котрі ментально асоціювалися як такі, що є активними і співмірні з цілком реальними істотами. У міфологічному компоненті мовно-когнітивної картини світу особливий функційний статус належить міфічних істотам, що зінтерпретовані як уналежені до персоніфікованих сутностей і як до кінця непізнавані. Метою постає розгляд концептів-міфологем *ГНОМ* та *ЕЛЬФ* через призму їх функційного статусу у міжкультурній комунікації та визначення репрезентативності аплікаційних моделей їх симетрії і/чи асиметрії.

У внутрішній формі концепту-міфологеми *ГНОМ* є 'антропоморфність' (подібність до людської сутності, її відтворення – обличчя, голова, руки і т. ін.), 'на-

лежність до міфічних істот’, ‘невеликий (↔ малий) розмір’, ‘деформованість будови тіла’. У когнітивному просторі ієрархічно вершинними постають концепти ‘істоти’ ↔ ‘неістоти’, а наступним у межах першого є концепт ‘антропоморфної істоти’ в опозиції до ‘істота нелюдського походження’ (пор., наприклад: *божество, ельф, гном, дракон, мавка (нявка), русалка, троль, орк та ін.*). З-поміж концептів-міфологем ‘істота нелюдського походження’ ціла низка є національно усталеними, етнічно маркованими, регіонально мотивованими і под., досить часто відображаючи окремі ознаки етносу загалом чи окремої етнічної групи: вал. *Knocker, Knacker, Bwca*, нім. *Kobold* (cobold) (нім. *kofewalt* ‘дух-натхненник кімнати’, дат. *cofgodas* ‘боги кімнати’ (DWDS)).

ГНОМ (у германській культурі його інколи називають дверг, цверг чи дворф) є мікроконцептом з актуалізованими диференційними ознаками, інколи унікальними, які не повторювані в інших лінгвокультурних спільнотах: а) зоровий вияв: англ. *bluecap* – з’являється у формі блакитного вогника; б) локативне закріплення: англ. *Redcap, powrie* або *dunter* – мешканець руїн замків на порубіжжі Англії та Шотландії; в) функційно-контактні вияви (жартування, завдання шкоди та ін.): англ. *Cutty Soames (Old Cutty Soames*, за фольклорними уявленнями, різав триси у гірничому обладнанні); г) доброзичливці: нідерл. фолк. *Kabouterkoning Kyrie* (володар каботерів у Північному Брабанті), *hobthrust* (представник хобів, який мешкав у підземній хатині біля Runswick Bay та вмів лікувати кашлюк).

У концепті-міфологемі *ГНОМ* актуалізованими постають такі номінативні класифікатори: 1) ‘представник соціальної групи і/чи расової спільноти’; 2) ‘носій власного імені’; 3) ‘шкідник’; 4) ‘носій і/чи користувач коду’; 5) ‘інтерпретатор і/чи номінатор світу’; 6) ‘несумісність зі світлом’; 7) ‘творець’; 8) ‘витвір надсистеми’; 9) ‘мешканець природних стихій’; 10) ‘мешканець півночі’; 11) ‘мешканець окремого регіону (↔ країні гномів) (за О. Колесником), які співвідносні з відповідними кваліфікативними властивостями, котрі доцільно розглядати через опозиції. Сукупність останніх є відкритою, оскільки обстеження ширшого кола текстів уможливить їх розширення: ‘веселий (радісний) ↔ похмурий (суворий)’, ‘божевільний (дикий) ↔ розсудливий (кмітливий)’, ‘ізолюваний (скритний) ↔ відкритий’, ‘розумний (досвідчений) ↔ підступний (хитрий, лукавий)’, ‘розумний ↔ дурний (дурнуватий)’, ‘жадібний (темний ← як охоронець скарбів) ↔ відкритий’, ‘злий (підступний) ↔ добрий (відкритий)’, кожна з яких виявлювана у відповідних текстах, лексикографічних практиках. Істотним є простеження концепту-міфологеми *ГНОМ* з урахуванням сакрального та світського компонентів у межах еволюції та інволюції і зіставлення характерних рис гномів у скандинавських, германських і романських лінгвокультурах, які дають змогу встановити ознаки симетрії та асиметрії. Доцільним є визначення аплікаційних моделей від однієї лінгвокультури до іншої, коли один вияв, наприклад, ‘шкідливості’, ‘жадібності’, ‘хитрості’ та ін. обростає, збагачується, розширюється і/чи навпаки: звужується,

ущільнюється, конденсується, що уможлиблює встановлення певних імплікацій: 'оберігач золота, коштовностей ← мстивий, якщо хтось зазіхає на них'.

В українській лексикографічній практиці лексема 'гном' перекладається як 'малик' (Є. Желехівський, С. Недільський) [4], в окремих випадках за характерними аксіологічними чи статусно функційними вимірами пропонують передавати: 'трип'ясток', 'твердник', 'трип'ястець', 'краснолюдок', 'скельник', 'тверд', 'мізойник', 'ох' (пор. у М. Коцюбинського), 'галак', 'дрібнолюдок', 'троп'ясток', 'молотій', кожен із яких тією чи тією мірою відтворює первинний і/чи вторинний асоціативний ряд концепту-міфологеми *ГНОМ*. До них, безперечно, можна додати й 'карлик', 'коротун', 'куцак', 'куцан', що найбільшою мірою відображають матеріально-біовітальне сприйняття гнома. Якщо зважати на універсальні рівні людської особистості: 1) матеріально-біовітальний; 2) емоційно-чуттєвий; 3) ментальний; 4) соціально-адаптивний; 5) соціально-креативний; 6) ціннісно-орієнтаційний; 7) естетично-етичний; 8) світоглядний, то в концепті-міфологемі *ГНОМ* найпоцінованіше зреалізовані емоційно-чуттєвий, ціннісно-орієнтаційний і матеріально-біовітальний. Українські лексикографічно-перекладні практики зацентровують здебільшого на аксіологічних (ціннісно-орієнтаційний рівень) рисах: 'молотій', на матеріально-біовітальних: 'дрібнолюдок', 'твердник', соціально-креативних: 'тверд', 'мізойник' і под. В українській регіональній лінгвокультурі трапляється концепт «ШУБІН», якого витлумачують або як дух, або як господаря копалень, володаря підземних скарбів, а в окремих оповідях гірників він постає як 'гном'.

Внутрішня форма концепту-міфологеми *ЕЛЬФ* включає в себе 'антропоморфність', 'належність до міфічних істот', 'невеликий розмір', 'гострі вуха', 'деформованість будови тіла'. У когнітивному просторі ієрархічно вершинними постають концепти 'істоти' ↔ 'неістоти', а наступним у межах першого є концепт 'антропоморфної істоти' в опозиції до 'істота нелюдського походження'. Містять інформацію про окремі раси, народи, групи: *Eldar* (вищий ельф), *Galadrim* (ельф лісовий), *Sindar* (сірий ельф) [8, с. 16].

Мікроконцепт *ЕЛЬФ* (у германському фольклорі його інколи називають альб, фея, дух повітря, сильф [DWDS], а у англійській культурі – піксі, леприкон, фея, брауні, дух, троль, гном, гремлін, гоблін [9]) характеризується актуалізованими відмінними ознаками, які іноді є унікальними і не зустрічаються в інших лінгвокультурних спільнотах: 1) зоровий вияв: англ. *will-o'-the-wisp* – з'являються у формі мерехтливих вогників, які ведуть або заманюють людей в ліс; 2) локативне закріплення: давньосканд. *dökkálfar* – темні ельфи, які мешкають під землею; 3) функційно-контактні вияви: англ. *Puck* – відомий своїми розіграшами та жартами в англійському фольклорі, іноді виступає як добрий дух, а іноді – як бешкетник; 4) доброзичливці: англ. *Brownie* – допомагає з господарськими справами в обмін на невелику плату, зазвичай їжу або молоко.

Концепт-міфологема *ЕЛЬФ* має такі номінативні класифікатори: 1) 'представник соціальної групи і/чи расової спільноти'; 2) 'носій власного імені'; 3) 'пращур / божественний витвір'; 4) 'носій видатних якостей'; 5) 'шкідник'; 6) 'мешканець певного простору / маркер простору / упорядник простору'; 7) 'той, що живе довго'; 8) 'носій енергії'; 9) 'носій / користувач магії'; 10) 'творець'; 11) 'мешканець окремого регіону (↔ країни ельфів (Альвгеймі)), які співвідносні з відповідними кваліфікативними властивостями, котрі доцільно розглядати через опозиції: 'мудрий ↔ дурний'; 'злий (войовничий) ↔ добрий (мирний)'; 'щедрий ↔ жадібний'; 'світлий ↔ темний'; 'шляхетний ↔ підлий', 'веселий (радісний) ↔ похмурий (суворий)', кожна з яких виявляється у відповідних контекстах.

Істотним є простеження концепту-міфологеми *ЕЛЬФ* з урахуванням сакрального та світського компонентів у межах еволюції та інволюції, а також зіставлення характерних рис ельфів у скандинавських, германських і романських лінгвокультурах, які дають змогу встановити ознаки симетрії та асиметрії. У скандинавській міфології елфи (Alfar) поділяються на світлих (Ljosalfar) та темних (Dokkalfar), що демонструє двоїстість у їхньому сприйнятті: світлі елфи асоціюються з добром і природою, тоді як темні елфи вважаються небезпечними та зловмисними. У германських міфах елфи часто пов'язані зі здоров'ям і добробутом, виступаючи як духи, що здатні впливати на врожай і родючість, а в романських культурах образ ельфа зазнає змін, перетворюючись на маленьких, грайливих істот, які можуть бути веселими, але й підступними. Важливим є також визначення аплікаційних моделей, коли один вияв, наприклад, 'шкідливість', 'жадібність', 'войовничість' та ін. обростає, збагачується та розширюється, або навпаки: звужується, ущільнюється, що уможливорює встановлення певних імплікацій: 'оберігач території ← войовничий, якщо хтось ступить на неї'.

В українській мові лексему 'ельф' пропонують передавати за характерними аксіологічними чи статусно функційними вимірами: 'лебин', 'хованець', 'хух', 'засідач', 'леб', 'лебець', кожен із яких тією чи тією мірою відтворює первинний і/чи вторинний асоціативний ряд концепту-міфологеми *ЕЛЬФ*. Якщо взяти до уваги універсальні рівні людської особистості, то в концепті-міфологеми *ЕЛЬФ* найпоспідовніше зреалізовані ціннісно-орієнтаційний та соціально-адаптивний. В українських лексикографічних і перекладних практиках основна увага зазвичай приділяється ціннісно-орієнтаційному рівню: 'лебин', 'леб', 'лебець' та соціально-адаптивному: 'хованець', 'хух', 'засідач'.

Перспективним є формування цілісного експериментально-дослідницького корпусу текстів різних лінгвокультур – скандинавських, германських, романських і слов'янських – для встановлення різних функційних статусів концептів-міфологем *ГНОМ*, *ЕЛЬФ* із простеженням спільних та відмінних рис у кваліфікації їх номінативних класифікаторів і семантичних кваліфікаторів, з'ясування лакунар-

них величин зі встановленням способів їх компенсації в одно- та різносистемних лінгвокультурах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Hardy T. Selected poems. *An Introduction to Poetry. An Anthology of Poems*. Louis Simpson. N. Y.: St. Martin's Press, 1986. P. 281–286.
2. Hammerrfall: (DG) Destined For Glory. *Renegade*. 2000. URL: <http://www.darklyrics.com/h/hammerfall.html> (дата доступу: 20.09.2024).
3. DWDS Etymologisches Worterbuch. URL: <http://www.dwds.de/> (дата доступу: 20.09.2024).
4. Желехівський Є., Недільський С. Малорусько-німецький словник: в 2-х т. Т. 1. Львів, 1886. VIII, 1118, 10 с. URL: <https://archive.org/details/malorusko-nimetskyj/tom-1/> (дата доступу: 20.09.2024).
5. Колесник О. С. Мова і міф у вимірі міждисциплінарних студій. Чернігів: Десна Поліграф, 2016. 240 с.
6. Костюк І. Концепт і міфологема в понятійному апараті сучасної культурології. *Мистецтвознавство України*. 2020. № 12. С. 12–17. URL: <http://mystukr.mari.kyiv.ua/article/view/220918/224615> (дата доступу: 20.09.2024).
7. Tolkien J. R. R. *The Fellowship of the Ring*. N. Y.: Ballantine Books, 2000. 479 p.
8. Tolkien J. R. R. *Silmarillion*. Boston; N. Y.: Houghton Miffl in Company, 1999. 365 p.
9. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/> (дата доступу: 20.09.2024).

ХАРАКТЕРИСТИКА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНСЬКИХ ТА НІМЕЦЬКИХ ЗМІ (НА ОСНОВІ КОРПУСНОГО АНАЛІЗУ ВЖИВАННЯ ЛЕКСЕМИ *ВІЙНА*)

Ігнатенко Д. Є.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: d.ignatenko@donnu.edu.ua

Із початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну надзвичайної актуальності набули дослідження, присвячені причинам, перебігу і наслідкам цієї війни у різних аспектах: історичному, економічному, суспільному, лінгвістичному та ін. Сьогодні особливу (і чи не найбільш визначальну) роль у формуванні суспільної думки загалом і щодо війни зокрема відіграють засоби масової інформації. Однією з переваг наявності у всесвітній мережі великої кількості медіатекстів в електронному вигляді є легкість, з якою можна сформувавши корпус для виявлення того, як медіатексти можуть постійно інтерпретувати проблеми або події, які висвітлюються протягом тривалого часу [2, с. 563].

Різні аспекти питання характеристики і опису війни Росії проти України у закордонних (переважно англомовних) ЗМІ з 2014 року постійно перебувають у фокусі уваги науковців. Лінгвістичні розвідки цього часу були присвячені дослідженню: репрезентації російсько-українського збройного конфлікту та його впливу на читача через використання типових лексичних моделей у британських, українських та російських ЗМІ; ключових наративів про війну у промовах президентів України, Росії та США. Особливої уваги заслуговує робота М. Леврінц (2022), при-

свячена вивченню мовних засобів репрезентування війни в Україні одразу після початку повномасштабного вторгнення у міжнародних (англомовних) засобах масової інформації із застосуванням методів корпусної лінгвістики [1].

Мета пропонованої розвідки полягає в аналізі якісних характеристик війни у текстах українських і німецьких ЗМІ, присвячених темі російсько-української війни. Об'єктом дослідження виступають тексти українських і німецьких інтернет-ЗМІ за 2024 рік, пов'язані з темою російсько-української війни, а предметом слугують атрибутивні характеристики лексеми *війна*, які трапляються у зазначених текстах. Матеріалом дослідження виступили тексти українських і німецьких інтернет-ЗМІ за 2024 рік.

Для досягнення поставленої мети за допомогою програмного забезпечення для створення й аналізу текстових корпусів Sketch Engine було побудовано 2 спеціалізовані корпуси: один на основі українських інтернет-ЗМІ (з-поміж яких, зокрема, Українська правда, Радіо Свобода, Еспресо та ін.), другий – на основі німецьких (з-поміж яких, зокрема, Frankfurter Allgemeine Zeitung, Der Spiegel, Süddeutsche Zeitung та ін.). Ключовими словами для побудови корпусів виступили такі: «війна в Україні», «російсько-українська війна». Обсяг українського корпусу становив 88,595 слів, німецького – 88,595 слів.

Аналіз створених корпусів продемонстрував, що за пошуковим запитом укр. [lemma=«війна»], нім. [lemma=«Krieg»] було виявлено 776 слововживань в українському корпусі та 305 слововживань у німецькому корпусі. Натомість лексеми укр. *конфлікт*, нім. *der Konflikt* використовуються для позначення війни значно рідше (28 випадків в українському корпусі та 31 у німецькому), і переважно як синонімічні слова. Укр. *криза*, нім. *die Krise* в українському корпусі трапляється у 2 контекстах (причому висловлюється неприйняття такої заміни понять, пор. *Китай продовжує притримуватися позиції, що для закінчення війни в Україні (яку він називає «кризою») потрібно негайно припинити вогонь ...*), а в німецькому у 13 контекстах (хоча в німецьких контекстах також наявне усвідомлення необхідності розмежування понять війна і криза щодо подій, які відбуваються в Україні, пор.: *Der von China und Brasilien vorgeschlagene Sechs-Punkte-Plan bezeichnet den Krieg als «Krise» und fordert eine von Russland und der Ukraine akzeptierte Friedenskonferenz ...*).

Аналіз атрибутивних характеристик лексеми укр. *війна*, нім. *der Krieg* здійснювався за пошуковим запитом [tag=«A.*»]{1}[lemma=«війна»/»Krieg»]. У результаті було зафіксовано 183 контексти в українській мові та 33 в німецькій. Серед атрибутів війни найчастотнішими в українському корпусі виявилися: *російсько-українська* (88), *повномасштабна* (28), *велика* (10), *російська* (9), *тривала* (8), *загарбницька* (5), менше 5 випадків вживання зафіксовано для атрибутів *довга*, *виснажлива*, *агресивна*, *інтенсивна*. Натомість у німецькому корпусі найчастотні-

шими атрибутами війни виступають: *Russlands* (17) та *russisch-ukrainisch* (6), 2–3 прикладами представлені такі атрибутивні характеристики: *vollständig, andauernd, langjährig, großangelegt*.

Отже, і в українських, і в німецьких ЗМІ сьогодні усталеним визначенням війни Росії проти України виступає саме лексема війна, а не криза чи конфлікт, що можна було спостерігати на початку повномасштабного вторгнення, а атрибутивні характеристики більшою мірою характеризують учасників війни, меншою – ставлення до неї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Lőrincz M. A corpus analysis of the representation of war in Ukraine in the international press. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов.* 2022. Вип. 96. С. 61–68. DOI: 10.26565/2786-5312-2022-96-08.
2. O'Halloran K. How to use corpus linguistics in the study of media discourse / in A O'Keeffe, M McCarthy (eds.). *The Routledge Handbook of Corpus Linguistics*. Routledge. 1st ed. 2010. P. 563–577.
3. Learn how language works. URL: <https://www.sketchengine.eu>

ДІЄСЛОВА ПЕРЕМІЩЕННЯ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Логайчук І. С.^{1*}, Юрковська М. М.²

^{1,2}Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
*e-mail: logaychukh@gmail.com

Дієслова переміщення (motion verbs) описують дії, пов'язані з рухом або переміщенням об'єктів чи суб'єктів у просторі. Наприклад, *run, walk, fly, drive* тощо. Такі дієслова є однією з ключових категорій дієслів у сучасній англійській мові. Вони позначають дію, пов'язану з переміщенням об'єктів або суб'єктів у просторі, що відображає людське сприйняття фізичного руху в довкіллі.

Дієслова переміщення можуть включати додаткові семантичні компоненти, як-от швидкість, спосіб, напрямок та мета руху. Наприклад, «dash» (кидатися) вказує на швидкий рух, тоді як «stroll» (прогулюватися) вказує на повільний, розслаблений рух.

Дієслова переміщення широко використовуються в повсякденному мовленні, літературі та медіа для опису дій і подій. Вони є ключовими для створення динамічних та яскравих описів. Водночас використання дієслів переміщення може відображати культурні та соціальні особливості. Наприклад, в англійських країнах популярні дієслова, пов'язані з автомобілями та авіацією, що відображає важливість цих видів транспорту в культурі.

Багатьма мовознавцями досліджувалися дієслова переміщення, серед яких відзначаються роботи В. М. Заханевича, Т. П. Усатенко, М. П. Лесюка, В. М. Русанівського, І. Р. Вихованця, К. Г. Городенської, С. О. Соколової, А. Я. Середняцької, Д. Міллера, Л. Талмі, Д. Лакоффа, Ч. Філлмора та ін. Згідно з Ч. Філлмором,

дієслова переміщення мають глибокий вплив на семантичну структуру речення, оскільки вони часто впливають на просторові відношення між учасниками дії. Л. Талмі, зі свого боку, розглядав дієслова руху у зв'язку з когнітивними процесами та концептуалізацією простору, що дало змогу дослідникам глибше зрозуміти, як рух сприймається в мовах різних типологій.

До того ж саме поняття «переміщення» нерідко ототожнюють із поняттям «рух», що відповідно впливає на інвентаризацію одиниць дослідження та їх подальший опис. В українському мовознавстві відносно поширеним є підхід, згідно з яким дієслова переміщення відмежовують від дієслів руху на підставі зорієнтованості семантики перших у сферу об'єкта, а значення інших – у суб'єктну сферу (В. М. Русанівський, А. П. Загнітко, Т. Є. Масицька, Т. В. Савчук) [2, с. 154].

Однак думки вчених щодо системності лексико-семантичної групи дієслів переміщення не є однотайними. Так, французький мовознавець А. Мартіне стверджував, що лексика несистемна, а угорсько-англійський мовознавець С. Ульман визнає наявність системності тільки деяких пластів. У минулому столітті український мовознавець О. О. Потебня, який «грунтовно опрацював загальну теорію слова як у плані форми, так і в аспекті змісту (теорія внутрішньої форми слова, вчення про ближче і далі значення слова, його багатозначність та історичну змінність значень), закликав учених вивчати семантичні відношення між словами, закони і правила внутрішніх змін у групах семантично пов'язаних слів» [3, с. 269].

Особливої уваги заслуговує проблема структурування лексико-семантичного поля. Можна сказати, що однією з ключових характеристик дієслів переміщення є їх здатність поєднуватися з різними типами адвербіальних модифікаторів, що вказують на напрямок, місце в просторі, мету або спосіб переміщення. Семантична структура цих дієслів є багатошаровою, оскільки вони можуть вказувати на фізичний рух або метафоричне переміщення у просторах мислення або суспільної взаємодії, що дає змогу групувати та класифікувати за різними категоріями. Основними параметрами класифікації є просторові (верх / низ, правий / лівий, схід / захід), часові (день / ніч, зима / літо), кількісні, етичні та ін. Проте можна стверджувати, що просторові параметри займають особливе місце, оскільки культура «співвіднесена з мовою через концепт простору» [1, с. 7].

Отже, можна зробити висновок, що саме в лексико-семантичній групі дієслів переміщення міститься розуміння про навколишній простір у межах мовної картини світу. Дієслова переміщення не лише відображають фізичний рух, але й сприяють формуванню когнітивних моделей, які впливають на сприйняття та інтерпретацію простору в різних мовах. Це робить їх важливим об'єктом дослідження для розуміння взаємозв'язку між мовою, мисленням та культурою.

Дослідження дієслів переміщення також має практичне значення для прикладної лінгвістики, зокрема у сфері перекладу та навчання іноземних мов. Знання про

особливості вживання цих дієслів може допомогти у створенні більш точних та природних перекладів, а також у розробці ефективних методик навчання, що враховують специфіку мовної картини світу носіїв різних мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Аносова А. В. Категорія локативності в англійській мовній картині світу доби середньовіччя. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2019. Т. 30(69). С. 7.
2. Іваницька Н. Б. Дієслівне вираження мікрокатегорії «рух» в українській та англійській мовах. *Наук. вісник Чернівецького ун-ту. Серія «Філологічні науки»*. 2010. № 86. С. 97–105.
3. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підручник. Київ: Вид. центр «Академія», 2010. 464 с.
4. Лискова К. Г., Залужна О. О. Лексико-семантична група дієслів переміщення у просторі у французькій мові. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2017. Т. 1, № 9. С. 53–55.

АНТИВОЄННА СПРЯМОВАНІСТЬ РОМАНУ ЕРІХА РЕМАРКА «IM WESTEN NICHTS NEUES»

Патріарх В. О.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: v.patriarkh@donnu.edu.ua

Завдяки творам Е. М. Ремарка, Е. Хемінгуей, У. Фолкнера з їх власним трагічним досвідом учасників Першої світової війни відбувається усвідомлення справжнього характеру війни з її жахливими наслідками для духовного розвитку людства. Антивоєнний роман німецького письменника Еріха Марії Ремарка «Im Westen nichts Neues» традиційно уналежнюють до найкращих зразків літератури «втраченого покоління». Автор уникає героїчного пафосу, певної романтизації в описі воєнних дій і відтворює світобачення покоління, юність якого понівечена війною, а зрілість припадає на повоєнні часи, схарактеризовані як економічний занепад і політичний хаос. В епіграфі до «Im Westen nichts Neues» Е. М. Ремарк виявляє особисту позицію щодо ідейної сутності роману: *Dieses Buch soll weder eine Anklage noch ein Bekenntnis sein. Es soll nur den Versuch machen, über eine Generation zu berichten, die vom Kriege zerstört wurde – auch wenn sie seinen Granaten entkam* [2] / Книга ця – ані звинувачення, ані сповідь. Це тільки спроба розповісти про покоління людей, що їх занастала війна, навіть як хто з них і не попав під снаряди [1].

Безжална критика війни та винищення людства – ключова ідея літератури «втраченого покоління», де кожен автор знаходить власні композиційні та стилістичні засоби реалізації антивоєнних ідей, пропонує власну концепцію дійсної картини подій і усвідомлення війни як жахливої і безглуздої трагедії. Пор.: *Wie sinnlos ist alles, was je geschrieben, getan, gedacht wurde, wenn so etwas möglich ist!*

Es muß alles gelogen und belanglos sein, wenn die Kultur von Jahrtausenden nicht einmal verhindern konnte, daß diese Ströme von Blut vergossen wurden, daß diese Kerker der Qualen zu Hunderttausenden existieren. Erst das Lazarett zeigt, was der Krieg ist [2, с. 192] / *Яке ж безглуздя все те, що написано, зроблено, передумано людством, коли можливі такі речі! Яке ж усе брехливе й нікчемне, коли тисячолітня цивілізація не змогла запобігти тому, щоб пролилися ці річки крові, коли вона допустила існування сотень тисяч отаких катівень. Тільки в госпіталі видно, що таке насправді війна* [1, с. 214].

Розповідь у романі «Im Westen nichts Neues» ведеться від імені молодого хлопця *Paul Bäumer*, який разом з однокласниками потрапив на фронт під час Першої світової війни. Виступаючи в ролі оповідача, Пауль Боймер повідомляє про події і переживання звичайних солдатів: участь у бойових діях на Західному фронті, перебування у шпиталях, казармах, розмови про мирне життя тощо. Погляд оповідача збігається з авторською позицією пацифіста, переконаного у тому, що війни різних народів та різних часів мають спільне обличчя смерті та однаковий почерк руйнації: *Wir schrumpfen zusammen vor ihnen in unserer dünnen Haut, vor ihrer kolossalen Wucht werden unsere Arme zu Strohhalmen und unsere Handgranaten zu Streichhölzern. Granaten, Gasschwaden und Tankflottillen – Zerstampfen, Zerfressen, Tod. Ruhr, Grippe, Typhus – Würgen, Verbrennen, Tod. Graben, Lazarett, Massengrab – mehr Möglichkeiten gibt es nicht* [2, с. 205] / *Зачувши важку ходу цих велетнів, ми зіщулюємося, відчуваючи, яка тоненька в нас шкіра, руки в нас – наче соломинки, а наші ручні гранати – як сірники. Снаряди, хмари газу і колони танків – розчавлення, руйнація, смерть. Дизентерія, грип, тиф – задуха, гарячка, смерть. Окопи, госпіталі, братські могили – іншого виходу немає* [1, с. 227–228].

Художньо осмислюючи проблему «людина на війні», Ремарк зображує психологічний стан персонажів перед смертельною небезпекою і порівнює війну зі смертельною хворобою: *Wir sind es teilweise schon gewohnt, der Krieg ist eine Todesursache wie Krebs und Tuberkulose, wie Grippe und Ruhr. Die Todesfälle sind nur viel häufiger, verschiedenartiger und grausamer. Unsere Gedanken sind Lehm, sie werden geknetet vom Wechsel der Tage – sie sind gut, wenn wir Ruhe haben, und tot, wenn wir im Feuer liegen. Trichterfelder draußen und drinnen* [2, с. 197] / *Ми вже трохи звикли до цього, війна – це наче смертельна хвороба, як рак і сухоти, як грип і дизентерія. Тільки смерть з'являється тут набагато частіше, у різноманітних виглядах, і вона – куди жахливіша. Наші думки мов глина, їх формують дні, минаючи один за одним; думки хороші, коли ми відпочиваємо, а коли ми опиняємося під вогнем – вони мертві. Численні вирви є не тільки навколо нас, але і всередині, в наших душах* [1, с. 219].

Пацифістські мотиви заaktuалізовано шляхом зіставлення мирного життя (минуле персонажів, надії на майбутнє) і життя на фронті, у клітці, в нервовому очі-

куванні невідомого, де кожен солдат залишається жити тільки завдяки тисячам різних випадковостей: *Die Front ist ein Käfig, in dem man nervös warten muß auf das, was geschehen wird. Wir liegen unter dem Gitter der Granatenbogen und leben in der Spannung des Ungewissen. Über uns schwebt der Zufall. <...> Ebenso zufällig, wie ich getroffen werde, bleibe ich am Leben. <...> Jeder Soldat bleibt nur durch tausend Zufälle am Leben. Und jeder Soldat glaubt und vertraut dem Zufall* [2, с. 74] / *Фронт – це клітка, в якій нам доводиться напружено чекати, що буде далі. Ми лежимо під ґратами, що їх утворюють траєкторії снарядів, лежимо в нервовому чеканні невідомого. Над нами витає випадок. <...> Чи мене вб'ють, а чи я житиму – це все залежить від випадку. <...> Кожний солдат залишається жити тільки завдяки тисячам різних випадковостей. І кожен солдат вірить у випадок та покладається на нього* [1, с. 84]. Через душевні й психологічні травми, отримані на війні, молоде покоління не зможе адаптуватися до нормального мирного життя: *Der Krieg hat uns weggeschwemmt. Für die andern, die älteren, ist er eine Unterbrechung, sie können über ihn hinausdenken. Wir aber sind von ihm ergriffen worden und wissen nicht, wie das enden soll* [2, с. 17] / *Війна вирвала нас із ґрунту. Для інших, старших, війна – це тільки якийсь часовий відтинок, вони можуть подумки його проминути. А нас війна вихопила зі звичайного життя, і ми не знаємо, чим це скінчиться* [1, с. 21–22].

Теми війни і миру, життя і смерті, дружби і кохання, боротьби з жорстокістю і наслідками війни висвітлюються у романі Ремарка з опертям на опозиції *мир – війна, минуле – сучасне, друг – ворог, рідний – ворожий* тощо, актуальними для літературного простору України останнього воєнного десятиліття. Літературний фронт в умовах жорстокої російсько-української війни тримають багато культурних діячів та письменників (Павло Вишебаба, Сергій Жадан, Валерій Пузік, Артем Чапай та ін.), які приєдналися до лав Збройних Сил України та Національної Гвардії України. Твори Валерія Пузіка «З любов'ю – тато!» (2023), Павла Вишебаби «Тільки не пиши мені про війну» (2022), Артема Чапая «The Ukraine» (2018) та ін. є водночас і посланням молодому поколінню, і сповіддю автора, і голосом усіх військових, які перебувають на передовій. Відомий український поет і письменник Сергій Жадан так прокоментував свій вступ до лав Сил оборони та безпеки: «Сьогодні немає письменників чи не письменників, музикантів чи не музикантів – є громадяни України, які відчують відповідальність за свою країну, і є громадяни України, які намагаються цієї відповідальності уникнути в той чи інший спосіб. Військо, в принципі, всіх рівняє. Тому що наше військо є доволі точним зліпком, відбитком українського суспільства» [3].

На відміну від культового антивоєнного роману Е. М. Ремарка, твори сучасних українських авторів просякнуті не лише ідеєю засудження війни як такої, але й ідеєю засудження тих, хто почав агресію, вірою в Перемогу і Відродження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Ремарк Е. М. На Західному фронті без змін / пер. з нім. К. Гловацької. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2023. 240 с.
2. Remarque E. M. Im Westen nichts Neues». URL: https://ivannikovairina.files.wordpress.com/2012/10/remarque_im_westen_nichts_neues_pdf.pdf (data zvernennya: 17.09.2024).
3. Остафійчук Я. Сергій Жадан вступи до сил оборони. URL: <https://www.komersant.info/serhiy-zhadan-vstupyv-do-syl-oborony/>

ФІЛОСОФІЯ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Слободянюк М. А.

Український державний університет науки і технологій, Дніпро (Україна)

e-mail: nikslobo@gmail.com

Перебіг російсько-української війни поки що не виказує тенденцій на зниження інтенсивності бойових дій. Однак, рано чи пізно, війна закінчиться. І коли б це не сталося, планувати повоєнну відбудову та напрями розвитку країни необхідно вже сьогодні. Поза всяким сумнівом, плани і стратегії будуть, по-перше, залежати від результатів війни. По-друге, визначення траєкторії повоєнного розвитку України буде залежати від перспектив її євроінтеграції та приєднання до НАТО. Але в будь-якому випадку Україна зіштовхнеться з низкою внутрішніх питань і викликів, готуватися до яких потрібно заздалегідь.

Базовим питанням післявоєнної України стане питання безпеки. Якщо українські громадяни будуть впевнені, що власна армія може їх захистити від зовнішнього ворога, це створить сприятливі умови для довгострокового планування, інвестицій, психологічної стабільності.

Кричущою проблемою України є демографія, яка включає в себе повернення українців з-за кордону, повернення внутрішньо переміщених осіб на окуповані або зруйновані території та підвищення рівня народжуваності. Без достатньої кількості працездатного населення не вдасться створити процвітаючу економіку. Навряд чи створення нового «міністерства повернення українців» дасть результат, адже створення нових адміністративних установ та зайва бюрократизація завжди тільки заважає реалізації поставлених завдань. Для повернення біженців необхідні безпека, наявність робочих місць і житла, позитивна психологічна атмосфера у суспільстві.

Питання збільшення народжуваності є надзвичайно непростим. Вирішувати його необхідно системно, послідовно і не очікуючи швидких результатів. Необхідно усвідомити, що просте збільшення державних виплат породіллям на кожну народжену дитину дає обмежений ефект.

Тому, по-перше, необхідно наділяти молоді сім'ї житлом. Навіть пільгова іпотека – надто дороге задоволення як для держави, так і для її отримувачів. На іпотеці заробляють тільки банки і девелопери, а фіналом таких програм часто стає

«надування бульбашок» на ринку нерухомості з наступним крахом галузі, збитки від якого знов-таки покриваються державою завдяки платникам податків. На нашу думку, більш дешевий і ефективний шлях – це будівництво в містах муніципального житла, яке не продається у власність, а тимчасово надається, поки молоде подружжя легально працює у відповідному населеному пункті. Створення фонду муніципального житла у великих і малих містах дасть змогу молодим сім'ям не витратити більшість заробленого на нерухомість, а інвестувати в себе та своїх дітей. Також це дасть змогу їм бути не прив'язаними до власного помешкання, бути більш мобільними і легко переїжджати в разі необхідності.

По-друге, треба навести лад у питанні абортів. Десятки тисяч абортів щороку якраз і забезпечують перевагу смертності над народжуваністю в нашій державі. Повна заборона на аборти не буде ефективною, а тільки призведе до появи тіньового ринку таких «послуг» і ще одного каналу корупції. Однак неприпустимою є зацікавленість лікарів у здійсненні абортів та спонукання до абортів вагітних жінок за щонайменших проблем у перебігу вагітності. До того ж необхідно проводити роз'яснювальну роботу з жінками, які хочуть зробити аборт, пропонуючи їм альтернативу: все-таки народити дитину і залишити її на виховання державі.

По-третє, зростання народжуваності прямо пов'язане з мораллю, релігійністю і традиційними цінностями. Атмосфера бездуховності, аморальності, всюдозволеності вбиває сім'ї та сімейні цінності. В цьому контексті держава може ширше залучати християнські організації для виховання дітей і морального оздоровлення дорослих.

Про проблему корупції вже якось незручно говорити, оскільки, попри всі зусилля та імітацію зусиль, її рівень залишається надто високим. Втім можемо зазначити, що в останні роки стали пред'являти звинувачення у хабарництві високопосадовцям рівня голови Верховного суду, народних депутатів чи глав обладміністрацій. Це дає змогу зберігати стриманий оптимізм.

Пов'язаним із корупцією є засилля бюрократів. Сьогодні бюрократизація душить все живе в усіх сферах людської діяльності. Здавалося б, під час війни держава, розуміючи, в яких екстремальних умовах доводиться жити і працювати людям, могла би зняти зайве навантаження зі своїх громадян, вивільнити їх ініціативу і творчість. Але навпаки, обсяг надмірних обов'язків, паперової роботи та звітності зріс кратно. Це стосується буквально всіх професій: лікарів, педагогів, поліціантів, військових, підприємців. В результаті всі верстви населення люблять свій народ і країну, але негативно ставляться до держави, адже для українців держава – це не захист і допомога, а джерело проблем.

Через це важливою повоєнною проблемою стане ставлення до пересічної людини. Необхідно змінити всю філософію державної політики, критеріїв ефективності. Наприклад, коли мер Вінниці В. Гройсман запровадив для працівників

ЖЕКів курси, на яких навчали ввічливому і поважному ставленню до людей, багато скептиків не вірили в успіх цієї задумки. Однак вона спрацювала. Сервіс ЖЕКів значно покращився. Ідея сучасних ЦНАПів також була апробована в цьому обласному центрі. Потрібно розповсюджувати такі позитивні практики на правоохоронну систему, збройні сили, медицину, освіту тощо.

Державні інституції повинні говорити людям правду, бачити в них партнерів, а не використовувати їх та маніпулювати ними. Новий міністр, прем'єр-міністр, президент, приходячи на посаду, повинен не просто реалізовувати своє бачення реформ, але цікавитися у своїх виборців, чим їм допомогти, що вони хочуть змінити. Також необхідно виробити механізми не тільки політичної відповідальності посадовців за хибні і непродумані рішення.

Звичною проблемою сучасних чиновників, політичних діячів і навіть бізнесменів стала некомпетентність, яка тісно пов'язана з поганою освітою та небажанням дослухатися до фахівців та експертів. Експертні і консультативні ради при різних органах влади повинні були б допомагати посадовцям приймати правильні рішення. На жаль, цей ефективний і працюючий на Заході механізм в Україні перетворений на формальність і профанацію. На додачу, у нас практично відсутня практика пілотних проєктів, які здійснювали б апробацію тих чи інших реформ в окремих галузях або регіонах, перш ніж запроваджувати їх у масштабах всієї країни.

Якщо ми хочемо створити передову економіку з високою доданою вартістю, необхідно створити якісну освітню систему. На жаль, ні у владі, ні в суспільстві немає усвідомлення, наскільки важливою є якісна освіта. Тридцять років освітніх реформ довели цю галузь до повного руйнування, оскільки реформувався не зміст освіти, а тільки її форма. Прагнення скопіювати західну систему освіти без адаптації до місцевих особливостей призвело до створення своєрідного карго-культу, який, однак, не дає позитивного результату. Як наслідок, рівень освіченості школярів і студентів обвальюно знизився і продовжує падати. Це і є головним критерієм і підсумком освітніх трансформацій. Якщо завтра українська економіка почне зростати, освітня галузь вже не зможе забезпечити її кваліфікованими кадрами.

Отже, післявоєнна відбудова України потребуватиме не тільки значного фінансування, але поставить державу і суспільство перед необхідністю визначити філософію подальшого розвитку. Від правильності обраної системи цінностей, пріоритетів, напрямів розвитку буде залежати успіх або неуспіх українського проєкту.

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ ТА МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

Стрюк Н. В.^{1*}, Запукхляк І. М.^{2**}

^{1,2}Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)

*e-mail: n.striuk@donnu.edu.ua

**e-mail: i.zapukhlyak@donnu.edu.ua

Цифрові технології значно розширюють можливості викладання іноземних мов, даючи змогу використовувати автентичні матеріали, як-от статті, відео та інтерактивні завдання. Застосування онлайн-платформ, зокрема Google Classroom та ZOOM, стало особливо популярним під час пандемії, забезпечуючи ефективне дистанційне навчання [1, с. 42].

Сучасні науковці виділяють такі переваги цифрових технологій у викладанні:

1) сприяють розвитку комунікативної компетенції здобувачів, даючи їм змогу взаємодіяти з носіями мови та іншими учасниками освітнього процесу з різних країн;

2) допомагають враховувати індивідуальні особливості здобувачів, надаючи можливість створювати індивідуальні освітні траєкторії [1, с. 43–44].

Варто зауважити, що цифрові технології сприяють міжкультурній комунікації, допомагаючи учасникам освітнього процесу взаємодіяти з представниками різних культур через онлайн-платформи та соціальні мережі. Відповідно важливим аспектом є розвиток цифрового етикету та розуміння культурних особливостей комунікації в різних країнах [2, с. 45].

Отримані знання та компетенції мають відповідати сучасним потребам ринку: випускник не зможе бути конкурентоздатним без актуальних навичок використання комп'ютерних програм та додатків. В. Четверик зазначає: «сучасне суспільство сприймає мобільні пристрої (смартфони, планшети, ноутбуки тощо) як невід'ємний складник життя, що дає змогу значно підвищити гнучкість навчального процесу і зберегти мотиваційний аспект навчання завдяки широкому спектру інтерактивних можливостей, які надають самі пристрої та додатки» [3, с. 284].

Виклики та рішення, які виникають на шляху впровадження цифровізації викладання:

1) необхідність підвищення цифрової компетентності викладачів, що включає вміння використовувати різноманітні цифрові інструменти та ресурси;

2) забезпечення доступу до якісного інтернету та необхідного обладнання для всіх учасників освітнього процесу [2, с. 46–47];

3) зниження рівня соціальної взаємодії між учасниками освітнього процесу [4, с. 297].

Практичні приклади залучення цифрових технологій – це передусім використання інтерактивних платформ для вивчення іноземних мов, як-от Duolingo,

Quizlet та Kahoot, що дає змогу зробити навчання більш цікавим та ефективним [1, с. 43]. Тестові завдання у застосунках MOODLE, Kahoot, Onlinetestpad допомагають перевірити знання студентів за короткий проміжок часу та неупереджено їх оцінити. Кожна з цих платформ має свої переваги. Наприклад, Kahoot завдяки анімації та нарахуванню додаткових балів за швидкість відповіді на запитання створює конкурентну та азартну атмосферу. Проте найшвидші студенти можуть відчувати невдоволення, якщо оцінювання відбуваються за кількістю правильних відповідей, а не за балами, наданих самою програмою. Однією з переваг зазначеної програми є можливість встановлювати час відповіді на кожне з запитань.

Moodle – це платформа для онлайн-навчання, яка допомагає викладачам створювати курси, а студентам – проходити їх. Вона допомагає організувати навчальний процес, проводити тести, обмінюватися матеріалами та спілкуватися в межах курсу. Moodle є безкоштовним і підходить як для дистанційного, так і для очного навчання. Платформа має простий і зрозумілий інтерфейс, що полегшує роботу учасникам освітнього процесу.

Сучасні цифрові застосунки дають змогу студентам самостійно покращувати навички письма. Наприклад, платформа Grammarly надає можливість перевірити правильність написання слів та використання граматичних конструкцій. Також програма надає рекомендації щодо використання лексичних одиниць, які користувач може прийняти чи ігнорувати. Застосунок Text Inspector визначає різноманітність і складність використаних мовних одиниць у тексті. Особливо корисним він може бути на старших курсах опанування мови, оскільки визначає реєстр використаних одиниць у письмі.

Всі зазначені програми мають безкоштовні версії, даючи змогу українцям мати доступ до новітніх технологій під час воєнного стану.

Подальший розвиток цифрових технологій у викладанні іноземних мов передбачає інтеграцію штучного інтелекту та віртуальної реальності, що дасть змогу створювати ще більш інтерактивні та персоналізовані навчальні середовища [1, с. 45]. На сучасному етапі розвитку ChatGPT дає можливість викладачам економити час та зусилля, зокрема, на створення завдань для студентів. Наприклад, отримавши переклад лексичних одиниць, штучний інтелект може скласти різноманітні тести для перевірки рівня засвоєння вивченого матеріалу.

Сучасний світ та технології дають нові можливості для удосконалення як викладачам, так і студентам. Проте виклики та складнощі повоєнної України можуть завадити нашій спільноті бути повноправним учасником наукового та освітнього простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Вдовенко Т. Викладання сучасної англійської мови в умовах дистанційної освіти. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. 2021. Вип. 53. С. 41–46. URL: <http://visnyk.idgu.edu.ua/index.php/nv/article/view/455>

2. Гаврілова Л., Бескорса О., Ішутіна О. Цифрові форми міжкультурної комунікації в освіті: досвід реалізації проекту Еразмус+ Жан Моне модуль. *Фізико-математична освіта*. 2021. Вип. 3(29). С. 44–50. DOI: 10.31110/2413-1571-2021-029-3-007.

3. Четверик В. Сучасні мультимедійні ресурси для розвитку міжкультурної компетенції в контексті іншомовної підготовки здобувачів вищої освіти. *На перетині культур: сучасні тенденції в міжнародній комунікації*: тези доп. Міжнар. наук.-практ. дистантн. конф. Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків, 2023. С. 152–156.

4. Веретюк Т. Цифровізація в підготовці іноземних здобувачів (в курсі «Українська мова як іноземна»): огляд інструментів. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвуз. зб. наук. пр. молод. вчених Дрогоб. держ. пед. ун-ту ім. І. Франка*. Дрогобич: Гельветика, 2023. Вип. 70, т. 1. С. 296–303.

UKRAINE AS A MANIPULATIVE TOPIC IN D. TRUMP'S 2024 CONVENTION SPEECH

Юрковська М. М.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)

e-mail: m.iurkovska@donnu.edu.ua

Due to its social significance, political discourse is one of the topical issues for a great number of linguists [3, p. 27]. It is an important tool for influencing public opinion and shaping political decisions. The rhetorical techniques used in political discourse help politicians achieve their goals, persuade the audience, and manipulate information. For governments or leaders, public speaking is an important way to show statesmanship and eloquence. It is a means of attracting groups of people who come from different classes [2, p. 11]. Yulia Astuti compares language to a weapon used by politicians to gain people's belief. In other words, politicians arm themselves with decorated language which is made as influential as possible since they know that voters, although not all of them, judge the politicians and create perceptions about them through the language they produce [1, p. 1].

One of the distinctive features of political discourse texts is the use of propaganda and rhetorical (stylistic) devices. Metaphors, comparisons, allusions, and hyperboles can be mentioned among the most commonly used stylistic means of formulating political propaganda and ideology in political discourse, giving them more expressiveness, emotional content, brightness in the perception of the audience and, accordingly, creating more leverage to manipulate it [3, p. 28].

But not only words can be used for the sake of manipulation. Topics also can be manipulated to attain the desired goals. Due to the ongoing war in Ukraine, this topic is often used with manipulative aims. Politicians frequently invoke the current war in Ukraine in their speeches to manipulate public opinion, often using it to evoke fear, assign blame, or highlight their own leadership qualities. This tactic can simplify complex geopolitical issues into emotionally charged narratives that serve their political agendas.

In the recently delivered traditional convention speech, D. Trump doesn't make an exception. He refers to the Ukrainian topic three times, mainly for the sake of promising

to end international crises, stop wars, and reach global peace. Below we consider how he manipulates this theme and what tactics and rhetorical devices prevail in these parts.

Thus, one of the tactics D. Trump resorts to is the tactic of blame shifting, where he blames the current administration for international crises, positioning himself as the solution. He claims that certain events *«would have never happened if I was president,»* creating a hypothetical scenario to highlight his supposed superiority. Trump blames his opponents for turning a *«world at peace»* into a *«planet of war.»* In this part, we observe the juxtaposition of two contrasting ideas, *«world at peace»* and *«planet of war,»* to highlight the stark difference between them (Antithesis). Also, the use of metaphorical language to transform abstract concepts (peace and war) into tangible images (world and planet).

Other tactics include an appeal to authority. He references Viktor Orban, a *«tough leader,»* to validate his own toughness and effectiveness.

Appeal to fear is another tactic used in the speech. Descriptions of bombed-out cities and falling buildings aim to evoke fear and urgency: *«Look at what's happening with Ukraine. The cities are just bombed out. How can people live like that, where buildings, massive buildings are falling to the ground...»*. The rhetorical device that accompanies this tactic is hyperbole/exaggeration, which is used to strengthen the effect of fear: *«now the world is blowing up around us,» «The whole world is exploding, what's happening, what's going on»*.

Also, we can observe the tactic of appeal to ethos, by means of which Trump builds his credibility by stating he started no new wars, presenting himself as a peacekeeper: *«I was the first president in modern times to start no new wars»*.

In conclusion, in the context of information wars and propaganda, knowledge of rhetorical techniques is crucial for recognizing and defending against manipulation. This is particularly important in modern conflicts, where information is wielded as a weapon. Studying rhetoric aids in developing strategies to counter disinformation and maintain information security.

The study of rhetorical devices is vital for modern linguistics, as it helps understand how language is used to influence audiences, shape opinions, and form beliefs. In peacetime, this knowledge contributes to effective communication across various fields such as politics, advertising, education, and media. In wartime, rhetorical devices gain even more significance, as they can be used to mobilize the population, maintain morale, and counter enemy propaganda.

REFERENCES

1. Astuti Yu. A Stylistic Analysis On Political Speech Of the American President Candidates: A Study On Donald Trump's And Hillary Clinton's Speeches. S1 thesis, Universitas Mataram. URL: <https://eprints.unram.ac.id/11760/1/ARTIKEL.pdf> (date of access: 20.09.2024).

2. Rong J. An Analysis on Stylistic Features of Donald Trump's Speech. *International Journal of English Linguistics*. 2021. Vol. 11, № 3. P. 11. DOI: 10.5539/ijel.v11n3p11 (date of access: 20.09.2024).

3. Kuriata Y., Kasatkina-Kubyshkina O. Stylistic Devices in Political DISCOURSE. *Naukovi zapiski Nacional'nogo universitetu «Ostroz'ka akademiâ». Seriâ «Filologiâ»*. 2022. Vol. 1, № 81. P. 27–30. DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-27-30 (date of access: 20.09.2024).

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ВЕКТОР РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

Яблонська Н. М.¹, Чмут К. В.²

^{1,2}Державний університет «Житомирська політехніка», Житомир (Україна)

e-mail: kfismk_yanm@ztu.edu.ua

Сучасний інформаційний простір насичений різноманітними видами інформації, які потребують достовірності й актуальності. Вагомим фактором у цьому є розвиток інформаційної культури реципієнтів загалом і фахівців медіагалузі зокрема. Міжкультурна комунікація, як складник інфокультури, спонукає до її повноцінного розуміння. Тому важливо детальніше розглянути міжкультурну комунікацію, що сприяє розвитку інформаційної культури у науковій та суспільній площині.

Поняття «міжкультурна комунікація» ввійшло у науковий обіг у 1954 році з виходом у світ доробку Е. Холла і Д. Трагера «Культура як комунікація: модель та аналіз», у якій міжкультурна комунікація розглядалася як особлива частина людських відносин. Також у праці «Німа мова» Е. Холл пропагує ідеї про взаємозв'язок культури і комунікації та вперше виводить проблему міжкультурної комунікації не лише на рівень наукових досліджень, але й на рівень самостійної наукової дисципліни. Подальшу розробку міжкультурної комунікації здійснили Дж. Кондон і Й. Фаті у праці «Вступ до міжкультурної комунікації». Зазначимо, що перші дослідження з міжкультурної комунікації орієнтувалися на проблеми міжкультурних відмінностей, аналіз відносин між ними і характерною поведінкою носіїв культур [1].

Аналіз проблематики міжкультурних відмінностей свідчить про III підходи до аналізу міжкультурної комунікації:

I. Позитивістський: методологія суб'єктно-об'єктних відносин, що представлена концепцією структурного функціоналізму, системним методом та концепцією інформаційного суспільства (Д. Белл, А. Тоффлер).

II. Когнітивний: базується на моделі суб'єкт-об'єктних відносин, в якій сфера комунікації виділяється в якості особливого онтологічного об'єкта (Ю. Габермас).

III. Постнекласичний: зводить природу соціального до суб'єктивно-об'єктивних відносин, коли суспільство розглядається як мережа комунікацій, комунікації створюють можливість для самоопису суспільства та його самовідтворення (Н. Луман).

Характерною особливістю початку ХХІ ст. є зростання ролі міжкультурної комунікації як об'єктивного фактора, що є вектором розвитку інформаційної культури [2, с. 223].

Міжкультурна комунікація, в межах якої відбувається самовизначення особистості, збереження самобутності етносів і національних меншин, реалізація творчості й самовизначення соціального суб'єкта в контексті етнонаціонального виміру, є важливим чинником, що надає особистості «укоріненості» у життєдіяльності нації, етносу; визначає міжкультурну комунікацію як головну тенденцію сучасного розвитку людства [3, с. 97–98].

Зауважимо, що міжкультурна комунікація – це смисловий та ідеально-змістовний аспект соціальної і культурної взаємодії, що змістовно орієнтований на їх смислове сприйняття. Основна функція комунікації – досягнення соціальної і культурної ідентичності за умови збереження індивідуальності кожного її елемента. Тому вона виступає як ціннісно-нормативний регулятор соціально-культурної діяльності, відрізняє одне суспільство від іншого, сприяє його інтеграції і надає йому культурної самобутності, а також виступає генератором сенсів культури, володіючи системою прямих і зворотних зв'язків, сприяє постійному розширенню смислового потенціалу культури, диференціації «свого» і «чужого» в культурі та інформаційному просторі.

Міжкультурна комунікація – базовий елемент формування, відтворення, збереження і трансляції культури як загалом, так і його складників. Вона закріплює у вигляді системи символів, знаків, мовленнєвого вираження культурне й суспільне значення інформації та створює особливий семіотичний простір, який забезпечує взаємопроникнення і відкритість культур та виступає найважливішою умовою свідомої суспільної діяльності людей та їх взаємодії, що є однією з характеристик інформаційної культури.

Основою інформаційної культури є знання про інформаційне середовище, закони його функціонування та розвитку, а головне – досконале вміння орієнтуватися в безмежному сучасному світі інформації [4, с. 28].

Наголосимо, що в умовах війни непросто окреслити межі публічності, і людина, активна у мережі Internet, живе, ніби в акваріумі виставкового центру під прицільним наглядом відвідувачів. Тому проблеми планетарного масштабу починають домінувати над проблемами індивідуального характеру: життя «десь там» стає більш важливим, ніж «тут і тепер». Епоха інформаційного хаосу породжена безупинним оновленням інформаційного контенту у різноманітних масштабах. Інформація не просто накопичується – вона самостійно циркулює Світом, змінюючи уявлення про нього та відкриваючи нові небезпеки та можливості [5, с. 121]. Тому важливість міжкультурної комунікації у сучасному житті загалом та професійності в інформаційному просторі зокрема спонукає до підвищення не лише за-

гальнокультурного рівня медіафахівців, але й удосконалення їхньої інформаційної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Культура та інформаційне суспільство XXI ст. Матеріали науково-практичної конференції (10–11 квітня 2001 р.). Харків: ХДАК, 2001. 152 с.
2. Сміт Е. Д. Національна ідентичність / пер. з англ. П. Таращука. Київ: Основи, 2004. 223 с.
3. Кривега Л. Д. Світоглядні орієнтації особи в умовах трансформації суспільства: автореф. дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.03. Ун-т внутр. справ. Харків, 2009. 30 с.
4. Моїсєєва Н. І. Методологічні аспекти розвитку дослідження соціальної комунікації. *Світ соціальних комунікацій*: наук. журнал / гол. ред. О. М. Холод. 2012. Т. 7. Київ: КиМУ, ДонНУ. С. 10–12.
5. Кириченко В. В. Психологія інформаційної діяльності: навчальний посібник, 2-ге вид., перероб. і доп. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 146 с.

СЕКЦІЯ 9
ЗАХИСТ І ВІДНОВЛЕННЯ
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

ВИКОРИСТАННЯ ПАМ'ЯТНИХ МОНЕТ ЯК ІНСТРУМЕНТ
ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

Ахновський Д. В.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: akhnovskyi.d@donnu.edu.ua

Сьогодні на наших теренах йде війна не стільки за матеріальні ресурси, як за історію. Так, росіяни часто намагаються експропріювати культурну спадщину України, тож саме в культурному просторі відбувається доволі активна боротьба. Одним з інструментів збереження історичної спадщини країни є використання пам'ятних монет. У наукових працях Г. Вознюк, В. Ющенко, А. Загороднього, Н. Ігнатової, З. Комаринської та інших вчених розглядаються певні аспекти української нумізматики, проте у ключі необхідності використання пам'ятних монет з метою збереження історичної спадщини країни досліджень не проводилося.

Біметалева монета «Трипілля» присвячена Трипільській культурі, яка існувала на наших теренах понад 2 тисячі років, визнана одним з найяскравіших явищ первісної історії і здійснювала історичну місію зв'язку двох світів – землеробського, карпато-балкано-дунайського та скотарського, степового. На аверсі монети розташоване типове для всіх монет цієї серії символічне зображення колеса історії. Праворуч від нього розміщено фігуру дівчини з колосом, а ліворуч – парубка пастуха. Вони мають символізувати представників скотарських та хліборобських племен. Внизу монети розміщено номінал монети, а зверху – державний герб України і напис «Україна», а також рік карбування монети. На реверсі в центрі зображено глиняну фігурку. Трипільська культура відома великою кількістю глиняних виробів, зокрема і фігурок. Найчастішими сюжетами в трипільському мистецтві є зображення голови бика і жіночих фігур, схожих за комплекцією на неолітичних Венер. На жаль, через відсутність писемних джерел неможливо достеменно відновити культурно-релігійний контекст, але використання етнографічних методів та аналогій з віруваннями інших народів дає вченим можливість припускати, що жіночі фігурки уособлювали собою жіночий початок і родючість, а зображення голови бика – чоловічі символи. З лівого боку видно подвійні трипільські сосуди, відомі у науковій спільноті завдяки Вікентію Хвойці як біноклі. Біноклі являють собою дві чаші, здебільшого з наскрізним отвором внизу, з'єднанні між собою. Відсутність денця робить їх непридатними для практичного застосування, тому вони, ймовірно, використовувалися в релігійних обрядах, пов'язаних із родючістю землі. «Біноклі» є одним із найвідоміших типів артефактів, пов'язаних із Трипільською культурою, тому їх карбування на монеті є цілком

зрозумілим. З правого боку зображено глиняний глек, оскільки під час розкопок трипільських поселень археологи знаходять багато керамічного посуду (табл. 1).

Таблиця 1. Характеристика деяких пам'ятних монет України

Назва	Аверс	Реверс	Характеристика
Трипілья (2000 рік, 20 грн)			Серія: Пам'ятки давніх культур України. Художник: Р. Чайковський. Скульптор: Р. Чайковський. Тираж: 3 тис. Діаметр: 31 мм. Матеріал: золото, срібло
Київська Русь (2016 рік, 5 грн)			Серія: Відродження української державності. Художники: В. Таран, О. Харук, С. Харук. Скульптори: В. Атаманчук, С. Іваненко. Тираж: 50 тис. Діаметр: 35 мм. Матеріал: нейзильбер
Галицьке королівство (2016 рік, 5 грн)			Серія: Відродження української державності. Художники: В. Таран, О. Харук, С. Харук. Скульптори: В. Атаманчук, С. Іваненко. Тираж: 50 тис. Діаметр: 35 мм. Матеріал: нейзильбер
Козацька державна (2016 рік, 5 грн)			Серія: Відродження української державності. Художники: В. Таран, О. Харук, С. Харук. Скульптор: С. Іваненко. Тираж: 50 тис. Діаметр: 35 мм. Матеріал: нейзильбер

Джерело: складено автором за [1]

Монета «Київська Русь». На аверсі, у центрі монети, розміщено символічне колесо історії. Від зображень на інших монетах цієї серії воно відрізняється тим, що колесо окантоване не орлом, а українським тризубом. Друге зображення державного герба розміщено вгорі ліворуч. У лівій частині монети викарбовано зображення князя, у правій – княгині. Князь має у себе на колінах макет храму, що робить його схожим зі скульптурним зображенням Ярослава Мудрого, яке розташоване у м. Києві біля станції метро «Золоті ворота» (скульптор – Іван Кавалерідзе, 1997 рік). На реверсі, у центрі кола, розташовано зображення колт. Колти, литі скроневі прикраси, були широко розповсюджені в Київській Русі, зокрема на Київщині та в Галичині (і взагалі були характерними для слов'ян). Часто на них зображували язичницькі мотиви або лики християнських святих, колти підвішувалися на стрічці чи на ряснах до головного убору. На території України знайдено багато археологізованих колт, найбільшу популярність вони здобули в XI–XIII століттях серед заможного міського жіноцтва. Варто зазначити, що з археологічного погляду, розрізняються зірчаті колти, колти київського типу, трибусинні колти та сочевицеподібні колти.

Монета «Галицьке королівство» є ювілейною, випущена у 2016 році. На аверсі можемо бачити геральдичного лева в короні. Лев з давніх часів був символом Галичини. Своєю лапою звір спирається на щит із зображенням герба України, що символізує наступність епох Київської Русі, Галицько-Волинського князівства та сучасної України. З лівого боку розміщено написи «Україна 2016» та номінал: «5 гривень». На реверсі зображено Данила Галицького. У правій руці він тримає

меч, в лівій – державу. Меч одноручний, це видно як по довжині руків'я, так і по лезу. Найбільш схожий за своїми морфологічними ознаками на мечі романського типу. Це відповідає історичним реаліям: так, мечі романського типу були широко розповсюджені на теренах Київської Русі й активно використовувалися у княжому війську. Всього на території сучасної України знайдено 44 романські мечі. Обладунки також викарбовані деталізовано і відповідають історичним реаліям того часу. На голові у Данила Романовича – корона, на плечах – накидка. Накидки в ті часи були дуже популярні серед знаті, це доводять як зображальні джерела, так і велика кількість багато прикрашених застібок, знайдених під час археологічних розкопок. На задньому фоні прапор із зображенням лева. У верхній частині монети розташовано напис «Галицьке королівство».

Монета «Козацька держава» присвячена 25-річчю незалежності України. Вона входить до набору пам'ятних монет у складі 4 монет у сувенірній упаковці («Київська Русь», «Галицьке королівство», «Козацька держава» та «25 років незалежності України»). На аверсі, ліворуч, на дзеркальному тлі розміщено зображення козака. На поясі в нього можна бачити порохівницю. Також на поясі висить шабля. Правою рукою козак тримає великий щит, у куті якого розміщено малий державний герб України. З правого боку розміщені дата карбування, номінал «5 гривень», напис «Україна» та логотип банкотно-монетного двору НБУ. На реверсі, у центрі монети, викарбовано фігуру козака з рушницею – це стилізоване зображення герба війська Запорозького. Зображення обрамлено рамкою зі стягів та гармат. Гармати були потужною силою на тогочасному полі бою. Вгорі розміщено напис «Козацька Держава».

Отже, проаналізувавши вищенаведений матеріал, можна сказати, що Україна доволі добре використовує випуск пам'ятних монет як інструмент збереження історичної спадщини і має продовжувати таку практику надалі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Пам'ятні монети України. Монета Трипілля. URL: <https://www.ua-coins.info/ua/list/1988-tripol-e> (дата звернення: 18.09.2024).

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ МІСЦЬ ПАМ'ЯТІ У ПРОСТОРІ МІСТ УКРАЇНИ: ПАМ'ЯТНИК ВОЇНАМ-ВИЗВОЛИТЕЛЯМ КОЗЯТИНА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Берегута В. В.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: v.berehuta@donnu.edu.ua

Пам'ятник воїнам-визволителям Козятина в роки Другої світової війни, відомий як «Козятинський танк», є металевим постаментом висотою 3,4 м, розташований у м. Козятині Вінницької області і встановлений у 1982 р. на перехресті ву-

лиць Куликівського та Незалежності. Ззовні пам'ятник є бетонно-плиточним п'єдесталом сірого кольору, на якому розміщено танк серії ІС-3 темно-зеленого кольору. Під танком розташована табличка, на якій російською мовою вказано «Танкістам 1-ї ГТА, що звільнили м. Козятин від німецько-фашистських загарбників 28.XII.1943 р. Трудящі міста» [1].

Рисунок 1. Пам'ятник воїнам-визволителям Козятина в роки Другої світової війни (м. Козятин, Вінницька область)

Історія встановлення «Козятинського танка» відстежується з грудня 1943 року, коли танкісти Першої гвардійської танкової армії СРСР на танках моделі Т-34 брали участь у боях за звільнення міста від німецької армії. Встановленим фактом є те, що танк ІС-3, використаний для п'єдесталу, не брав участь в штурмі міста та бойових діях Другої світової війни, оскільки виробництво серії танків ІС-3 розпочалося лише весною 1945 р. За деякими відомостями, цей танк був частиною Параду перемоги Червоної армії на Червоній площі Москви 24 червня 1945 року [1].

Ідея закарбувати подвиг радянських танкістів у Козятині належить військовому комісару Миколі Островському. 1982 року він повідомив районний комітет КПРС про те, що в одному з міст України бачив на п'єдесталі справжній танк-пам'ятник. Прагнучи встановити аналогічний у Козятині, він, за вказівкою районного комітету, надіслав листа регіональному начальнику бронетанкових військ та артилерії. У квітні 1982 року йому з Білої Церкви до Козятина привезли танк ІС-3, який було встановлено до чергової річниці перемоги. Дискусії спричинило обрання місця розташування: танк хотіли встановити поблизу центра міста та у відмінному від монумента за звільнення Козятина місці. На перехресті вулиць Куликівського та Незалежності, де тепер розташований пам'ятник, у 1982 році був розташований приватний житловий будинок, тому було ухвалене рішення про знесення будинку та надання родині, яка в ньому мешкала, нового житла. Міська влада не мала відповідної техніки для встановлення 40-тонного танка, тому по допомогу звернулась до Вінниці [1].

Розпочата в Україні 2015 року внаслідок анексії Криму Російською Федерацією та початку війни на Донбасі політика засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів і заборона пропаганди їх символіки не порушувала питання знесення «Козятинського танка», що пов'язано з незавершеним на той момент переосмисленням пам'яті про Другу світову війну. Лише у грудні 2022 року, через майже рік після початку повномасштабного російського вторгнення, міська рада актуалізувала питання про знесення пам'ятника. У березні 2023 року цю проблему було винесено на громадське обговорення Козятинською міською радою [2]. Для цього було розпочато голосування на офіційній Facebook-сторінці Козятинської міської територіальної громади, де станом на 18 вересня 2024 року голоси 1 561 користувача мережі розділились майже порівну: 52 % – «За демонтаж», 46 % – «Проти демонтажу» [3]. Місцеві посадовці, містяни та дописувачі Facebook наводять різні аргументи на користь та проти знесення пам'ятника (табл. 1).

Таблиця 1. Аргументи прихильників та противників демонтажу «Козятинського танка»

Аргументи «за»	Аргументи «проти»
«Це пам'ятник прославлення тоталітаризму, комунізму, нашого колоніального минулого» (Світлана Рибінська, керівниця Козятинського відділу культури)	Пам'ятник є нагадуванням про перемогу над нацизмом, а не про радянську владу, та є символом подвигу танкістів (Федір Кропива, керівник Козятинського осередку ветеранів України)
«Переплавити, зробити хлопцям (ЗСУ – авт.) зброю для перемоги над ворогом»	«На подвигах наших батьків ми повинні вчити наші молодші покоління» (Федір Кропива)
Конкретний танк не брав участь в боях за звільнення Козятина та не має відношення до історії міста	«Це (демонтаж пам'ятника – авт.) буде взагалі зущання над тими людьми, які воювали в Другу світову»
В контексті російсько-української війни будь-яке збереження форм радянської воєнної історії є принципово недоречним	«Це наше минуле, про нього забувати не можна. Не можна порушувати те, що було створено раніше»
Модель танка ІС-3 – увічнення постаті та діяльності Йосипа Сталіна, відомого політикою винищення української нації	Знесення пам'ятника та облаштування цього місця потребує додаткових фінансових ресурсів, які в умовах війни можна спрямувати на більш нагальні потреби міста. Питання повинно бути вирішено після закінчення війни

Джерело: складено автором на основі [3] та [4]

Отже, російське повномасштабне вторгнення посилює неоднозначне ставлення суспільства до «Козятинського танка», тому будь-яке ухвалене місцевою владою рішення може спричинити негативну реакцію серед частини містян. Для розв'язання цієї проблеми потрібно розмежувати розуміння танка як символу подвигу танкістів під час звільнення міста і танка як одного з матеріальних символів радянської епохи, а також зважати на доведений факт того, що конкретний танк не брав участі у звільненні Козятина від нацистів.

Одним із потенційних варіантів розв'язання питання є демонтаж пам'ятника та встановлення на його місці меморіальної таблички, присвяченої пам'яті радян-

ських танкістів, без зображення радянських символів. Проте іншим шляхом врегулювання проблеми може бути демонтаж пам'ятника та облаштування на його місці меморіалу пам'яті загиблих військовослужбовців Збройних Сил України, які віддали своє життя, захищаючи Україну від російської агресії. Станом на 18 вересня 2024 року пам'ятник не демонтований, тому ухвалене в майбутньому Козятинською міською радою рішення повинно не лише зважати на результати онлайн-голосування та позиції противників і прихильників демонтажу «Козятинського танка», але що найголовніше – враховувати ідеологічний аспект російсько-української війни та відповідати вимогам законів України про декомунізацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Артемчук Д., Удвуд О. Козятинський танк: визволитель міста чи звичайний пам'ятник? *RIA Козятин*. 2021. URL: <https://kazatin.com/Podii/kozyatinskiy-tank-vizvolitel-mista-chi-zvichayniy-pamyatnik-10867691.html>
2. Вносимо на громадське обговорення долю радянського танку «ІС-3». *Козятинська міська рада*. 2023. URL: <https://komr.gov.ua/news/vynosymo-na-gromadske-obgovorennya-dolyu-radyanskogo-tanku-3>
3. Керуючись Законом України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки» [...]. *Козятинська міська ТГ. Офіційна сторінка (Facebook)*. 2023. URL: <https://www.facebook.com/KozOTG/posts/pfbid08ewhaUdGbDoHW6mQUCAhesbik5ZFZMjZFirnGuLqErm7ymuk3Rr7sPLFcTZe2754l>
4. Бараболя Ю. Бути чи ні радянському танку: в Козятині триває обговорення щодо демонтажу пам'ятника. *Суспільне новини*. 2023. URL: <https://suspilne.media/417186-buti-ci-ni-radanskomu-tanku-v-kozatini-trivae-obgovorennya-sodo-demontazu-pamatnika/>

ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВА ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОБУТНОСТІ

Жигало А. В.^{1*}, Куксенко С. І.²

^{1,2}Черкаський державний бізнес-коледж, Черкаси (Україна)

*e-mail: annazhyhalo19@gmail.com

В умовах сьогодення одним із ключових напрямів гуманітарної політики України постає питання збереження спадщини історії та культури в умовах війни з росією та повоєнного відновлення країни. Незважаючи на процеси глобалізації, в тому числі в культурній сфері, історико-культурна спадщина залишається ключовим елементом національної ідентичності. Вона втілює в собі накопичений досвід поколінь, зокрема естетичні, моральні, релігійні та технологічні досягнення народів, які проживали на території України в різні часи. Збереження цієї спадщини, а також її роль у розвитку туризму, освіти та культурної дипломатії є показником зрілості суспільства і підтверджують інтеграційні прагнення України. Численні спроби країни-агресора знищити все, що пов'язане власне з Україною та її

народом, підкреслює важливість цієї спадщини у формуванні національної самосвідомості та ідентичності.

Монументальне мистецтво, архітектурні споруди, а також археологічні та історичні об'єкти, музеї є суттєвою частиною історичної та культурної спадщини України [1, с. 6]. Країна-агресор безжально знищує цю спадщину. Дані Міністерства культури та інформаційної політики свідчать, що в період з 24 лютого 2022 року до 25 липня 2024 року збитків зазнали 2 024 об'єкти культурної інфраструктури, з них 334 – знищені повністю. За липень 2024 року загальна кількість закладів культури, що постраждала, зросла на 11 одиниць. Найбільше постраждали заклади культури у Запорізькій, Харківській, Сумській областях та місті Києві. За інформацією, поданою Міністерством культури та інформаційної політики, постраждало 974 клубних закладів, 720 бібліотек, 157 закладів мистецької освіти, 117 музеїв та галерей, 37 театрів, кінотеатрів та філармоній, 16 парків, зоопарків та заповідників, 3 цирку [2].

Фундаментальними підвалинами для формування національної ідентичності слугує відчуття належності до певної культурної спільноти, історичної території, спільних цінностей і світоглядних орієнтирів. Адже, як зазначає Л. Нагорна, що «жоден із членів нації не знає й ніколи не знатиме всіх своїх співвітчизників, але між ними існує анонімна й символічна солідарність, сила якої буває дивовижною, особливо в періоди тяжких випробувань» [3, с. 416]. Прикладом, що демонструє значущість цих слів, став день початку повномасштабного вторгнення, коли українці масово продемонстрували собі і світу небачений приклад єднання та взаємопідтримки, взаємодопомоги.

Прагнення російських окупантів знищити все, що пов'язано з Україною та її населенням, ще раз підкреслює важливість історико-культурної спадщини як основного елементу національної самобутності, а також її збереження та представлення у світовому контексті. Руйнування цієї спадщини – це не лише фізичне знищення досягнень багатьох поколінь, це насамперед спроба стерти історичну та культурну пам'ять, а також права на традиції, звичаї, ритуали, побутові практики і ментальність.

Як свідчить Національний інститут стратегічних досліджень, «країна-агресор, захоплюючи нові території, намагається нав'язати свою версію історії, водночас викорінюючи сліди українського історичного нарративу». Це проявляється у тому, що окупанти вилучають із бібліотек книги з української історії та літератури, зокрема ті, що висвітлюють періоди Української Революції, Помаранчевої Революції, Революції Гідності та події російсько-української війни. До того ж існують списки історичних осіб, пам'ять про яких, на думку агресора, потрібно знищити. Ці списки включають постаті Степана Бандери, Симона Петлюри, Івана Мазепи, Романа Шухевича, В'ячеслава Чорновола [4].

Саме тому виникає потреба в розробці та реалізації державної політики щодо збереження історичної та культурної спадщини, що є основою існування та ефективного функціонування держави. До того ж надважливою є міжнародна підтримка в цій сфері, про що свідчить міжнародна співпраця з ЮНЕСКО. Необхідно зазначити, що розробка стратегій захисту та популяризації історико-культурної спадщини є важливим напрямом гуманітарної політики держави. А гуманітарна підготовка, як зазначає С. Куксенко, «впливає на емоційну та мотиваційну сферу особистості, сприяє формуванню громадянських, моральних та культурних якостей, що визначають мету і сенс людського буття» [5, с. 15].

Усвідомлюючи, що необхідний напрям її розвитку – європейський, Україна активно впроваджує різноманітні культурні проекти для повноцінної (ре)інтеграції в європейський історико-цивілізаційний простір. Це охоплює як культурну дипломатію, так і ініціативи, спрямовані на розвиток міжкультурного діалогу, збереження матеріальної та нематеріальної спадщини, а також підтримку народної творчості та культурного туризму [6]. Одним із прикладів є проект «Викрадена спадщина», що входить до ініціативи «Війна і мистецтво». Головною метою є повернення всього вкраденого в Україну, оскільки це не лише частина нашої культурної спадщини, а й важлива частина нашої історії та самобутності, а також внесок у світову культуру. Створення та систематичне оновлення цієї бази є суттєвим кроком у боротьбі з незаконною торгівлею викраденими культурними цінностями.

Отже, в умовах російсько-української війни збереження історико-культурної спадщини стало важливим аспектом національної ідентичності. На жаль, руйнування, розкрадання та загроза подальшого знищення національної унікальності, що виражається в пам'яті, культурі, природних ландшафтах та інших об'єктах, залишаються нагальними. Захист історико-культурної спадщини як важливого елементу національної самобутності, є суттєвим напрямом державної гуманітарної політики. Однак діяльність громадського сектору, окремих активістів і підтримка міжнародної спільноти підкреслюють важливість комплексного підходу до реалізації завдань з формування та розвитку справді сучасної української нації в європейському контексті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Купрійчук В. Роль національної культурної спадщини у формуванні української ідентичності. *Формування української ідентичності в умовах сучасних викликів: теоретичні і політичні аспекти*: монографія. Київ: НАДУ, 2018. 256 с.
2. Через російську агресію в Україні постраждали 872 пам'ятки культурної спадщини. *Культурна спадщина*. Київ: Міністерство культури та інформаційної політики, 2024. URL: <https://mcip.gov.ua/news/через-rosijsku-agresiyu-v-ukrayini-postrazhdaly-872-pamyatky-kulturnoyi-spadshhynu/>
3. Нагорна Л. Ідентичність національна. *Енциклопедія історії України*: Т. 3: Е–Й. Київ: Видавництво «Наукова думка», 2005. 672 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Identychnist_nacionalna

4. Валевський О., Литвиненко О. Ситуація у сфері культури: виклики та події. *Національний інститут стратегічних досліджень*. Центр суспільних досліджень, 2022. С. 39–40. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-04/kultura_vikliki.pdf

5. Куксенко С. І. Роль гуманітарних дисциплін у формуванні людського потенціалу, громадянської та національної ідентичності. *Візуальне мистецтво, соціальна культура, комунікація: традиції та сучасність*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 28 березня 2024 р.). Черкаси: ЧДБК, 2024. С. 13–15.

6. Матлай Л. Історико-культурна спадщина України у цивілізаційному діалозі. *Historical And Cultural Studies*. 2014. Vol. 1, № 1. С. 45–48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/hcs_2014_1_1_11

УКРАЇНСЬКА АУДІОЗАПИСНА КУЛЬТУРА: ВИКЛИКИ ХХІ СТОЛІТТЯ

Кочержук Д. В.

*Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології
ім. М. Т. Рильського НАН України,
ПЗВО «Київський міжнародний університет»
e-mail: Denis_kocherzuk@ukr.net*

Стратегія розвитку вокально-виконавської практики вітчизняного музичного мистецтва стала основним вектором потонних перспектив у адаптації українського шоу-бізнесу для післявоєнного періоду відновлення майбутнього країни. Історичні чинники, спричинені ідеологічними постулатами та обмеженнями, спровокованими розпадом СРСР та його політичними послідовниками, які всілякими способами блокували доступність аудіотворів з євроінтеграційного простору, сформували підґрунтя до кардинальних дій, що повинні були зламати всі заангажовані стандарти. Мистецька практика базувалася на історіографічних процесах, які завідомо були досліджені в теоретико-практичних сегментах, проте не систематизувалися та не адаптувалися до осучаснених технологій звукового дизайну. Обмеженість жанрових взаємовпливів у музиці також накладала відбитки на процеси утворення нового аудіофонографічного матеріалу.

Зміна стереотипів тоталітарної доби новою культурою ХХІ століття доволі складно та негативно відбилася на самоідентифікації української музики. Мотиви західної та східної аудіокультури схарактеризували різносторонні художньо-естетичні напрями. Частина українських митців тяжіла до європейських стандартів осучаснення вокально-інструментальних партитур, інші ж регіони – зрощувалися з російською культурою, що ставило під питання подальше існування значного сегмента вітчизняного мистецтва. До 2014 року переважно російська музика відіграла ключову роль у формуванні українського шоу-бізнесу, перенасичуючи всі мистецькі проекти низькопробним аудіозаписним та відеографічним матеріалами. Частина національного мистецтва займала доволі хитку та невизначену позицію у продукуванні публіці україномовного контенту, що призводило до ще більшого занепаду полівекторних фольклорних течій у поп- та рок-мистецтвах.

Значна пертурбація та сплеск нових стилізованих ефектів завдяки розмаїттю винайдення комп'ютерних музичних технологій запровадило зміни в усталених процесах вокально-інструментальної практики. Еволюція звукозапису вплинула на сучасну музичну культуру, можливим стало розповсюдження синтетичних методик фіксації – аудіоальбому – виду нової музичної форми (різновиду концептуальної аудіозаписної програми з її індивідуальним оформленням).

На розвиток звукозапису вплинули вагомі фактори, що змінили перебіг історії музичної культури. Сучасна естетика звукового дизайну позиціонувала себе у зміні живого виконання на штучне (інтелектуальне), зі врахуванням того, що переважна більшість слухачів сприймають музику в цифрових (вигадано-імplementованих) зразках, і це значно посилило роль звукорежисера у формуванні естетичних смаків та поглядів.

Зауважимо, що генеза звукозапису та аудіофіксуючого обладнання, незважаючи на величезну палітру можливостей, – новий етап еволюції музичної інтеграції ХХІ ст. Вона не замінює культуру, творчість і талант композиторів, музикантів, виконавців та звукорежисерів. Аудіоінженер проводить нотування / запис, відтворення, обробку, мікшування музичних елементів за допомогою технічних засобів та комп'ютерного обладнання, пов'язаних із мультимедійними приладами. Для того, щоб привернути увагу слухачів до музичного матеріалу, продукт масової культури повинен бути яскравим, видовищним, тому значними явищами мистецького життя стає не лише якісне виконання твору, але й технічне оформлення. Логічне застосування музикознавчих імplementацій обумовлено вагомою підтримкою корегування якості музичного матеріалу та умовами його публікації через мережу Інтернет і теле-радіотрансляції. Тобто звукозапис сприяв змінам у галузі музичного мистецтва. Це проявилось як тенденція до удосконалення фіксування масштабних музичних композицій колективами, гуртами й солістами. Аудіозапис – явище спрощеного видобутку інформації, причому ним опрацьовується звук на професійному рівні технологічних процесів, що продукуються різними сферами масмедіа. Це потрібно для кореляції мультимедійних технологій, кіноіндустрії, реклами тощо. Отже, виникає потреба творчого доробку культурної діяльності комунікативних напрямів.

Ринок української музики збагачувався усілякими цифровими ресурсами. Окрім платівок, касет, аудіодисків, у 2003 р. асоціація BDA (Blu-ray Disk Association) приступила до дослідження з боку ліцензування нового мультимедійного формату (звук та відео), що передусім призначався для ринку комерційного спожитку. Тож наприкінці 2003 р. було протестовано та визначено новий вид інформативного джерела «HD-DVD» (фірми «Toshiba», «Nec»). В Україні паралельно з цим шалених обертів набирали форми шоу-бізнесової практики, створювалися нові виконавчі колективи, було покладено початок формування дистриб'ютор-

ських компаній, засновувалися продюсерські центри, що намагалися охопити технологічний складник мистецької сфери. Важко визначити терміни появи перших платівок формату DVD серед цифрового ринку, втім на початку 2004 р. професійне саундпродюсування спровокувало розвиток окресленого нами феномену. Мультимедійні твори продукувалися в більш об'ємному форматі: *по-перше* – аудіоальбоми склалися з великої кількості пісень, які вміщували 80 хв звучання (приблизно від 12 до 15 цифрових композицій); *по-друге* – з'явилися пластикові коробки-чохли для збереження дисків (принагідно варто наголосити на тому, що поліграфія також відіграла важливу роль у наданні повної змістової інформації щодо продукту, який було зафіксовано на носії); *по-третє* – деякі виконавці додатково укомплектовували свої збірки відеоматеріалами (музичні кліпи, концертні виступи, приклад роботи над альбомом у студії звукозапису, що було відзнято режисерською командою); і наостанок, *по-четверте* – нанесення спеціального грифу, який демонстрував правомірність використання аудіотворів серед публічного та індивідуального прослуховування.

Отже, за часів Незалежності України звукозаписна аудіокультура та дії до її стратегічного планування (від Помаранчевої Революції, Майдану-2013, пандемії COVID-19, російсько-української війни початку 2022 року дотепер) впевнено формує нові стереотипні концепти, які зорієнтовані не лише на примноження україномовного цифрового контенту, але й збереження, реставрацію та публікацію історіографії мистецтв, що свого часу було втрачено, понівечено і навіть заборонено «залишками» радянського часу. Понад 30 років вітчизняне мистецтво боролось за свободу самовираження – потужної рушійної сили до самоідентифікації серед культур інших народів. Звукозапис став тим пріоритетним джерелом, що увінчав магістральний напрям національної ідеології XXI століття, зберігши традиції, ментальність, ідентичність українства.

АРХЕОЛОГІЧНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ВІЙНИ І ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Литвиненко Р. О.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна) /

Інститут археології НАН України, Київ (Україна)

e-mail: ltvnrnm@gmail.com

Спричинена збройною агресією росії війна кинула неабиякі виклики історико-культурній спадщині України. Під загрозою знищення, руйнації та пограбування опинилась і археологічна спадщина нашої держави (1; 2; 7–9). Особливої шкоди завдала війна своєрідній археологічній візитівці Україні – могилам-курганам, основний масив яких зосереджений у степовій, і менше – в лісостеповій зонах. Переважна більшість курганів зосереджена на вододільних гребнях і плато.

З огляду на домінуючу топографічну локалізацію на місцевості та форму самого кургану, як штучної висотки, древні насипи доволі часто використовуються для облаштування опорних пунктів або ліній оборони. Так було на теренах України під час Другої світової, в чому авторові довелося особисто неодноразово переконатися ще в період новобудовних розкопок 1980–1990-х років, те саме відбувається і під час нинішньої російсько-української війни.

Моніторинг ситуації за допомогою ресурсів Google-Map засвідчує різноманітні варіанти пошкодження та руйнації курганів у процесі зведення на них і навколо інженерно-фортифікаційних споруд (рис. 1). Найбільш типовими є випадки облаштування в насипах курганів піхотних окопів, окопів для техніки, бліндажів і спостережних пунктів. У таких випадках пам'ятка найбільше страждає від здійснених земляних робіт, причому не лише на рівні насипу, а в окремих випадках і нижче, аж до материка. Внаслідок цього піддаються руйнації зосереджені в курганах поховання, ритуально-поминальні та інші об'єкти. Не менш поширеними є випадки зведення переліченої фортифікаційної інфраструктури в межах охоронної зони археологічних об'єктів. Також трапляються випадки пошкодження / руйнації самих курганів та їх охоронної зони внаслідок мінометно-артилерійських обстрілів. Зазначимо, що наведений фактаж здебільшого відбиває ситуацію вздовж т. зв. лінії розмежування періодів проведення АТО і ООС. Радикальні зміни характеру й інтенсивності бойових дій, що відбулися після лютого 2022 р., природно, змінили масштаби й наслідки негативного впливу на археологічні об'єкти.

Попри те, що війна триває, і наразі не видно її кінця, українські археологи розпочали й продовжують вести роботу з моніторингу стану археологічних пам'яток у зонах бойових дій та інших регіонах, яких досягають руйнівні дистанційні удари російського агресора. Цією справою займаються різні інституції, зокрема провідна археологічна установа країни – Інститут археології НАН України, Кримський Інститут Стратегічних Досліджень та деякі регіональні центри (1; 3; 5; 6). Такі заходи є першим, проте необхідним кроком, продовженням якого в повоєнний час має стати комплексна загальнодержавна програма з відповідним фінансуванням, до виконання якої мають залучатись як національні кадри археологів, так, можливо, і зарубіжні партнери. Черговим кроком, без якого просто неможливо науковцям приступати до роботи, має бути розмінування археологічних пам'яток, яке, вочевидь, буде здійснюватися під час проведення масштабних заходів з розмінування всіх українських територій. Досвід показує, що навіть після здійснення таких всеохопних акцій додаткові розмінування подекуди доведеться здійснювати навіть під час проведення наступних рятувальних археологічних розкопок. Подальшим кроком має стати всеохопний наживо-моніторинг стану археологічних пам'яток України, насамперед у зонах минулих бойових дій. І лише потім має розгорнутись епопея рятувальних археологічних досліджень, перспектива якої може розтягнутись не на роки, а на десятиріччя (4, с. 34–35).

Рисунок 1. Інженерно-фортифікаційні споруди, облаштовані на площі курганних могильників у Північному Приазов'ї (Донецька область) поблизу сіл: 1 – Калинівка; 2 – Миколаївка; 3 – Приовражне; 4 – Безіменне; 5 – Ломакіне; 6 – Лукове; 7 – Стила; 8 – Павлопіль

Позначки: к – курган.

Джерело: Google Earth

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Археологія України у час війни: проблеми і перспективи. Матеріали прес-конференції. 13.11.2023. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/News/Pages/View.aspx?MessageID=10749>
2. Пам'ятки археології під час війни: польовий досвід та юридичний аспект / А. Буйських, В. Івакін, П. Шидловський, І. Зоценко. *Vita Antiqua*. 2023. № 14. С. 36–59.
3. Буйських А., Шидловський П., Івакін В. Моніторинг пам'яток археологічної спадщини України під час військової агресії РФ. *Київські збірники історії, археології, мистецтва та побуту*. 2023. № 1(4). С. 3–15.
4. Литвиненко Р. О. Повоєнна археологія Донеччини: завдання й перспективи рятувальних досліджень. *Краєзнавчий рух на Донеччині: матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (8 грудня 2022 р., м. Краматорськ)*. Краматорськ: ДОКМ, 2023. С. 31–36.
5. Моніторинг археологічних об'єктів під час війни. URL: <https://iananu.org.ua/novini/ekspeditsiji/1219-monitoring-arkheologichnikh-ob-ektiv-pid-chas-vijni>
6. Моніторинг археологічних об'єктів під час війни в Україні. 15.06.2023. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=10220>
7. Теліженко С. Археологічні пам'ятки і війна. Київ: Спілка археологів України, 2020. URL: <https://www.academia.edu/77162779>
8. Шулікін Д. Українська археологічна спадщина: під загрозою війни. *Світ*. 15.01.2024. URL: <http://surl.li/qmfpf>
9. Shydlovskiy P., Telizhenko S., Ivakin V. Archaeological Heritage as a Target During War. *The European Archaeologist*. 2022. Issue 74 – Autumn. P. 36–43.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД У ВІДНОВЛЕННІ ЗРУЙНОВАНОЇ СПАДЩИНИ: МОЖЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

Лопушняк В. І.¹, Романів Я. Р.², Пасішняк Я.³, Грицуляк Г. М.^{4*}

^{1,2,3,4}Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
Івано-Франківськ (Україна)

*e-mail: hrysuliak20@gmail.com

Однією з найбільш характерних рис розвитку людської цивілізації є процес урбанізації, який виражається у зростанні кількості міського населення та зменшенні частки сільського населення. В Україні міське населення становить 68 %. Більше третини (33,7 %) міських жителів країни проживає в чотирьох регіонах: Донецькій, Луганській, Дніпропетровській і Запорізькій областях. До початку війни на Сході України. Частка киян у загальній кількості міського населення України становить 7,8 %. Серед нерухомих об'єктів культурної спадщини, які зазнають впливу екологічних ризиків, особливу увагу привертають пам'ятки історії та культури, що охороняються законом. За оцінками експертів, їх стан залишається незадовільним [1].

Розв'язавши незаконну війну проти України, Росія мала на меті не лише знищувати українських громадян, а й руйнувати культурну спадщину країни. Відповідно до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 року, «пошкодження культурних цінностей будь-якого народу завдає шкоди культурній спадщині всього людства, оскільки кожен народ робить свій внесок у світову культуру» [9]. За даними Міністерства куль-

тури та інформаційної політики, внаслідок повномасштабної російської агресії в Україні з 24 лютого 2022 року до 25 грудня 2023 року було пошкоджено або знищено 872 об'єкти культурної спадщини. З них 120 мають загальнодержавне значення, 682 – місцеве, а 70 – нещодавно виявлені [3]. Міжнародний досвід показує, що післявоєнна реставрація пам'яток і реконструкція міст під час збройних конфліктів вимагають делікатного підходу, що поєднує збереження, культурну чутливість і архітектурну майстерність. Важливо розуміти, що реставрація пам'яток розпочнеться лише після завершення війни. Реставрацію треба починати з ретельної оцінки, документування, аналізу шкоди та створення основи для подальших відновлювальних робіт [4].

Процес відновлення історичних пам'яток після конфліктів починається з ретельного обстеження, де експерти – архітектори, інженери та археологи – оцінюють пошкодження, фіксують стан будівель і визначають ділянки, що потребують негайної стабілізації. За допомогою передових технологій, як-от 3D-сканування, документуються кожен фрагмент і деталь, а також історичні креслення й архівні матеріали. Важливим складником є також залучення громади, яка ділиться спогадами та традиціями, надаючи культурний контекст. Такий підхід гарантує, що реставрація не лише відновить архітектурну велич, але й збереже унікальну спадщину та дух місця [5].

Процес відновлення включає оцінку важливості об'єкта та пріоритетів, де визначають історичну, культурну та соціальну значущість місць, категоризують об'єкти за ступенем шкоди і терміновістю втручання, а також консультуються із зацікавленими сторонами. Стратегії збереження базуються на принципах мінімального втручання, поваги до автентичності, а також адаптивному повторному використанні будівель. Усе це супроводжується стандартизованою документацією для майбутнього використання в реставраційних роботах [6]. Основні засади реставрації включають принцип мінімального втручання для збереження автентичних елементів та використання реверсивних методів, щоб майбутні покоління могли коригувати роботи без шкоди. Важливо враховувати історичний та соціокультурний контекст об'єкта, його символічну цінність для громади, зберігати автентичність та уникати культурного присвоєння. Етичний підхід передбачає повагу до різних історичних шарів [6].

Процес реставрації культурної спадщини включає використання традиційних технік і матеріалів, ретельно досліджених та задокументованих для автентичного відтворення. Поєднання цих методів із сучасними технологіями підвищує довговічність об'єктів. Важливо залучати місцевих майстрів для збереження навичок і підтримки громад. Реконструкція виконується з урахуванням ступеня пошкоджень, з акцентом на гармонійне поєднання старих і нових елементів. Планування технічного обслуговування та регулярний моніторинг допомагають підтримувати

відновлені об'єкти в належному стані [6]. Відновлення об'єктів історико-культурної спадщини після війни є важливим для відновлення та збереження культурної ідентичності України. Підхід до реставрації має бути комплексним, включати детальну оцінку, планування, культурну чутливість і делікатну рівновагу між збереженням та реконструкцією.

Процес реставрації починається з детальної оцінки, документування та визначення збитків. Він також включає планування, яке об'єднує оцінку, пріоритизацію та залучення громади. Ключовою є повага до культурного значення зруйнованої спадщини, що передбачає збереження автентичності, залучення місцевих до прийняття рішень і виховання почуття власності. Інтеграція традиційних технік поєднує минуле з сучасністю. Суть реставрації – балансування між автентичністю та реконструкцією, що забезпечує стабільність відновленої будівлі. Відновлення спадщини свідчить про стійкість людства та прагнення зберегти історію, відновлюючи дух минулого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Урбоекологія / І. А. Василенко, О. А. Півоваров, І. М. Трус, А. В. Іванченко. Дніпро: Акцент ПП, 2017. 309 с.
2. Міжнародні засади охорони нерухомої культурної спадщини: збірник міжнародних нормативних документів / авт. вст. статті М. М. Яковина. Київ: Фенікс, 2008. 176 с.
3. Nazarenko V. 872 cultural heritage sites suffered from Russian military aggression in Ukraine. *War.ukraine*. 2024. URL: <https://war.ukraine.ua/war-news/872-cultural-suffered-russian-military-aggression/>
4. Івашко Ю. Філософське значення і передумови виникнення наукової реставрації пам'яток архітектури і мистецтва. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. Київ, 2006. Вип. 16. С. 15–22.
5. Концепція національної політики щодо культурної спадщини в Україні: проект / під ред. О. П. Олійник. Київ: Архітектура і престиж, 2014.
6. Міжнародна хартія з охорони й реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць (Венеціанська хартія) ООН; Хартія, Міжнародний документ від 31.05.1964. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_757 (дата звернення: 06.12.2023).

КОНЦЕПЦІЯ ВІДНОВЛЕННЯ НЕ(ЗБЕРЕЖЕНОЇ) МУЗЕЙНОЇ СПАДЩИНИ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Мартинчук І. І.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: i.martinchuk@donnu.edu.ua

З початком російської повномасштабної агресії проблема збереження музейної спадщини значно загострилася, позаяк частина музеїв, що продовжили працювати на території Донецької області, підконтрольній Україні, потрапили у прифронтову зону і були вчасно евакуйовані; інші з різних причин залишились на окупованій території. Сьогодні під російською окупацією знаходяться більшість

музейних установ Донеччини, в яких зібрані матеріали, витвори мистецтва, старовинні артефакти і предмети вжитку, що складають історико-культурну спадщину представників етнічних спільнот регіону.

Метою дослідження є визначення стану музейних установ Донецької області в умовах російсько-української війни та перспектив їх збереження й відновлення.

Дослідження здійснювалося на матеріалах, зібраних у межах проєкту «Історико-культурна спадщина Донецької області: документування втрат і перспективи відновлення», який реалізувався за підтримки Віденського Інституту наук про людину (<https://heritage-of-donetsk.org/about.html>) у 2023 році, до участі в якому залучені науковці факультету історії та міжнародних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса. Під час дослідження зібрано та проаналізовано інформацію щодо 32 музеїв Кальміуського, Краматорського, Маріупольського районів Донецької області, і робота щодо збору матеріалів наразі продовжується.

У затверженому Кабінетом Міністрів України в грудні 2021 р. переліку музеїв, у яких зберігаються музейні предмети, що належать до державної частини Музейного фонду України, наведено 45 музейних установ Донецької області, з яких 12 знаходились на непідконтрольній території, з березня 2022 року їх кількість збільшилась удвічі [1].

Серед музейних установ, що зберігають історико-культурну спадщину краю і які зазнали часткового чи повного руйнування, розкрадання фондів, наведемо перелік: Донецький обласний краєзнавчий музей; Маріупольський краєзнавчий музей та його філії – «Музей народного побуту» (Маріуполь), «Народний музей історії та етнографії греків Приазов'я» (Сартана) Маріупольського району; Бахмутський краєзнавчий музей; «Художній музей імені А. І. Куїнджі» (Маріуполь), КУ «Міський центр сучасного мистецтва і культури імені А. І. Куїнджі» (Маріуполь); «Старобешівський меморіальний музей П. Ангеліної» (Старобешеве) Кальміуського району; КЗ «Краєзнавчий музей Волноваської міської територіальної громади» (Волноваха); «Народний музей історії села Старомлинівка Волноваського району» та ін.

Частині музеїв з тимчасово окупованих територій Донецької області вдалося відновити діяльність на підконтрольній Україні території. Музейні установи продовжують переосмислювати свою діяльність. На цьому акцентувала під час брифінгу начальниця управління культури та туризму Донецької ОДА: «Наразі в області триває опрацювання нової концепції розвитку музейних закладів. Для цього ведеться активна співпраця з колегами з інших областей України та з-за кордону. Після завершення війни музеї області планують відновити свою роботу зі зміненими підходами до колекцій та відвідувачів. До того ж відбувається пошук нових наративів, які закладатимуться під час формування колекцій. Для реалізації всіх

цих змін музейні установи активно намагаються залучати грантові кошти», – підкреслила Вікторія Точена [2].

Переміщені до Києва й Харкова музейні установи Донецької області силами співробітників музеїв та за допомоги громадських фондів поступово відновлюють свою діяльність у напрямі оцифрування музейних матеріалів, відкриття віртуальних музеїв для відвідувачів. Зокрема, створені електронні бази і проводяться віртуальні екскурсії (3D-тури) залами Народного музею історії селища Велика Новосілка [3], Художнього музею імені А. Куїнджі [4]. Користуючись можливостями соціальних мереж, музеї проводять просвітницькі акції, нові проекти, започатковують інтерактивні екскурсії [5].

Велику роботу з відновлення музейної діяльності проводить Музейний кризовий центр, відкритий 3 березня 2022 р. Від березня 2022 р. до сьогодні місією Центру є підтримка музейників, які залишаються в Україні та продовжують працювати в музеях – зруйнованих, обстріляних, пограбованих, евакуйованих, окупованих, зокрема з Луганської, Херсонської, Запорізької та Донецької областей.

Центр надає індивідуальну фінансову підтримку музейникам у форматі безповоротної фінансової допомоги; інформацію щодо актуальних можливостей підтримки музеїв та «зв'язує» музейників із відповідними організаціями; представляє музейну спільноту України в час війни росії проти України на міжнародному рівні; висвітлює актуальну інформацію щодо стану музейної сфери у міжнародних та українських медіа. Актуальним проектом є документація досвіду буття музейником на війні росії проти України «Поранена культура» [6]. Серед музеїв Донецької області Музейний кризовий центр підтримує Донецький Обласний краєзнавчий музей, Покровський історичний та Бахмутський краєзнавчий музеї.

Вдалий приклад демонструє Маріупольський краєзнавчий музей, який активно відновлює фонди та формує відкритий архів пам'яті міста, до якого своєю історією може поділитися кожен маріуполець. Цей та інші проекти презентує Маріупольська міська рада через свій Telegram-канал.

Створюються електронні бази і проводяться віртуальні 3D-тури залами Народного музею історії селища Велика Новосілка, Художнього музею імені Архипа Куїнджі. Завдяки можливостями соціальних мереж анонсуються і проводяться акції, розпочинаються нові проекти, які представлені й активно обговорюються в соціальних мережах, на сторінках сайтів музеїв.

Отже, окреслені заходи та акції, безумовно, працюють на збереження музейних фондів, що переміщені чи залишаються у зоні воєнних дій, знищені чи піддалися частковій руйнації і сьогодні створюють умови для відновлення діяльності музеїв після закінчення війни та є реальним проявом незламності морального духу української нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Про затвердження Переліку музеїв та заповідників, в яких зберігаються музейні предмети, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України. Постанова КМУ від 2 грудня 2021 р. № 1388.
2. Леошко О. У Донецькій області триває опрацювання нової концепції розвитку музейних закладів. 19.02.2024. URL: <https://www.dtv.dn.ua/2024/02/19/u-donetskij-oblasti-tryvaie-opratsiuvannia-novoi-kontseptsii-rozvytku-muzejnykh-zakladiv/>
3. Донеччина чекає на тебе. Віртуальний музей. Народний музей історії смт Велика Новосілка. URL: <https://donmckmuseum.wordpress.com/>
4. Відродження культури Маріуполя: з'явилася можливість відвідати 3D-тур художнім музеєм імені Куїнджі. *Східний варіант*. 2023, 18 травня. URL: <https://v-variant.com.ua/vidrozhennia-kultury-mariupolia-z-iavylasia-mozhlyvist-vidvidaty-3d-tur-khudozhnim-muzeiem-imeni-kuindzhi/>
5. Демідко О. Маріупольський краєзнавчий музей розпочинає нові проєкти. 14 червня 2023 р. URL: <https://donbas24.news/news/mariupolskii-krajeznavcii-muzei-rozprocinaje-novi-projekti>; Маріупольський музей починає формувати відкритий архів пам'яті міста. Своєю історією може поділитися кожен. Telegram: Маріупольська міська рада. 5 липня 2023 р. URL: <https://t.me/mariupolrada/15016>
6. Музейний кризовий центр. URL: <https://www.mccukraine.com/uk/museums>

ІСТОРИЧНО ЗНАЧУЩІ ПАМ'ЯТКИ АРХІТЕКТУРИ МІСТ ДРУЖКІВКА ТА СЛОВ'ЯНСЬК, ЩО ПОШКОДЖЕНІ ВІЙНОЮ

Мелекєсцев К. І.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: k.melekestsev@donnu.edu.ua

Проблеми, які стоять перед захисниками української історичної спадщини в Донецькій області, значно розширилися у зв'язку з повномасштабною фазою війни, що розпочалася 2022 року. Руйнівні бойові дії та розширення окупованих Московією територій у Донецькій області призвели до того, що багато архітектурних пам'яток на Сході України опинилися під загрозою руйнування та забуття. З цієї причини важливо й актуально провести дослідження, нехай навіть «у режимі онлайн», історичних пам'яток на лінії фронту й окупованих територіях. З цією метою історики ДонНУ імені Василя Стуса під керівництвом Н. Р. Темірової започаткували проєкт «Історико-культурна спадщина Донецької області: документування втрат і перспективи відновлення», метою якого було встановлення та документування втрат матеріальної культурно-історичної спадщини області, фіксації руйнувань та пошкоджень історичних пам'яток в електронній базі об'єктів [1]. Попередньо роботі над проєктом, його учасники публікували дотичні до теми статті [2; 3].

У межах роботи над проєктом були ідентифіковані об'єкти архітектури історичного значення (однак не завжди захищені законодавством), які потрапили під руйнування внаслідок московського вторгнення чи інших причин. На прикладі Слов'янська та Дружківки, які станом на вересень 2024 р. перебувають під конт-

ролем ЗСУ, зазначено низку об'єктів, що потребують захисту, реставрації чи повномасштабного відновлення після закінчення бойових дій, переважно через обстріли військ окупантів.

Палац Спорту машинобудівного заводу – спорткомплекс у м. Дружківка на вул. Соборна, 4; його чотири пари шестигранних колон вінчають ажурні капітелі, стилізовані п'ятикутними зірками і спадаючими пальмовими гілками. Поруч з ним знаходиться будинок культури машинобудівельного заводу, побудований у 1931 р. У приміщенні починала роботу редакція газети «Наша Дружківка» [4]. Обидва об'єкти пошкоджені під час ракетного обстрілу 30 серпня 2022 р. (рис. 1).

Рисунок 1. Палац спорту машинобудівного заводу (до та після ракетної атаки)

Старий корпус хімічного заводу на вул. Центральна, 41 у м. Слов'янську, побудований у 1911 р., бере початок від гірничозаводського училища, відкритого у 1909 р. У 1911 р. побудовано навчальний корпус, житловий корпус для співробітників та майстерні. У 2022 р. пройшла евакуація технікуму до м. Дніпро, туди ж перемістилася частина викладачів та співробітників, з 10 березня 2023 р. технікум реорганізований у Слов'янський фаховий коледж індустрії та фармації. Корпус знищений під час ракетного обстрілу 26 серпня 2022 р.: пошкоджені фасади, стіни, дах, перекриття, інтер'єри.

Рисунок 2. Старий корпус хімічного заводу (до та після ракетної атаки).

Дім Етика – купецький будинок у м. Слов'янську на вул. Тараса Шевченка, 34. Побудований у 1890-ті роки, нині житловий будинок. Постраждав 26 вересня 2022 р. під час ракетного обстрілу (рис. 3).

Рисунок 3. Дім Етика

Серед будівель середини ХХ ст., які були пошкоджені після московських атак у серпні 2022 р., зафіксовано у м. Слов'янську дитсадок «Теремок» (вул. Торська, 20); школа № 4 (вул. Данила Галицького, 17). У м. Дружківці – Дружківський професійний ліцей 1940 р. (вул. Соборна, 8).

Окремо варті уваги руїни Дому Мартиненка – купецький будинок кін. ХІХ – поч. ХХ ст. у м. Слов'янську на вул. Тараса Шевченка, 4-Д, зруйнований під час бойових дій у 2014 р. Вимагають реставрації покинутий Дім Титова (ХІХ ст.) на вул. Університетська, 9, де були житло, кабінет і стаціонарні палати лікаря; руїни Арматурно-ізоляторного заводу (1915); руїни каплиці меценатів Залеських (1902 р., вул. Тараса Шевченка, 35); руїни контори заводу Дзевульського і Лянге на вул. Вокзальна, 2 (1895).

Важливо для істориків виступати разом із громадою для зупинення «чорної» реставрації. Сумнозвісний приклад такої «реставрації» стався у с-щі Комишуваха із Садибою Бантиша, маєтком шляхетської родини, реконструкція у 2019–2021 рр. повністю викривила зовнішній вигляд пам'ятки: незважаючи на те, що оригінальна камінна та цегляна кладка на фасаді зберігалася доволі непогано, будівельники знищили її, закривши сучасними оздоблювальними матеріалами. Керівник обласного департаменту екології Сергій Натрус пояснив результати реконструкції тим, що будівля не має охоронного статусу та за документами не є історичною пам'яткою, тож реконструювати її можна як завгодно [5]. Фактично ж будівля перестала виглядати як історична.

Подяка. Проект реалізується за підтримки Інституту наук про людину (IWM, Австрія) у межах програми «Documenting Ukraine».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Про Проект. Історико-культурна спадщина Донецької області: документування втрат і перспективи відновлення. URL: <http://surl.li/vdsnpu>
2. Мартинчук І. І., Отземко О. В., Темірова Н. Р. Меморіальні виміри Донецька. *International scientific and practical conference «History, political science, philosophy and sociology: revolutionary changes»: conference proceedings* (May 28–29, 2021. Wloclawek: «Baltija Publishing»). 2021. Р. 19–23.
3. Мелекесцев К. І. Емблематика пострадянської Донеччини: офіціоз «господарників», переробки «з народу», альтернативи апологетів «русского мира». *Наукові записки Вінницького*

державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вінниця: Твори, 2021. Вип. 36. С. 58–66.

4. Дружківка. Замальовки на прогулянці. *Враження від подорожей*. 26 червня 2019 р. URL: <http://ua.trip-impressions.com/2019/06/druzhkovka.html>

5. Романенко А. Ні фасаду, ні оздоблення... *дероДонбас*. 17 вересня 2021 р. URL: <http://tiny.cc/vurmzz>

ВІДНОЛЕННЯ РОБОТИ МУЗЕЇВ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ НА ПІДКОНТРОЛЬНІЙ УКРАЇНІ ТЕРИТОРІЇ

Отземко О. В.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: o.otzemko@donnu.edu.ua

Російсько-українська війна завдала жахливого удару музейній сфері України. Чимало музеїв потрапили в окупацію, були пограбовані та знищені. Водночас частина музеїв, що опинилися в зоні тимчасової окупації, попри втрату колекцій, спромоглися відновити свою діяльність на підконтрольній Україні території. Вдалими прикладами є Донецький обласний краєзнавчий музей (далі ДОКМ), Донецький обласний художній музей (далі ДОХМ).

ДОКМ, що втратив основну колекцію, відновив діяльність у 2016 р. у м. Краматорську та зосередився на науково-дослідницькій роботі: співробітництві з Інститутом археології НАН України, збиранні матеріалів і розкопках [1, с. 8]. Восени 2019 р. було відкрито першу експозицію, побудовану на археологічних матеріалах. Ще один напрям роботи музею – історія ХХ ст. Загалом музей працює за всіма напрямками краєзнавства, створюючи нові музейні фонди. У межах проєкту «Музей російсько-української війни» активно збираються матеріали про події в регіоні з 2014 р., зокрема усні свідчення, матеріали про Героїв Небесної Сотні, загиблих військових і цивільних [2; 3]. У 2014–2022 рр. продовжували функціонувати відділи ДОКМ: музей Прокоф'єва у селі Сонцівка, музей В. І. Немировича-Данченка у с. Нескучне та Великоанадольський музей лісу. Дві філії музею залишилися на непідконтрольній території [1, с. 8]. ДОКМ має інформативний розгалужений сайт із 3D-турами експозицій та відділів, ознайомлює відвідувачів із новими проєктами [3], веде свій ютуб-канал, активну офіційну фейсбук-сторінку [4; 5; 6].

Через окупацію м. Донецька переважна частина колекції ДОХМ залишилася на території, непідконтрольній українській владі. У 2015 р. музей було перереєстровано за адресою відділу «Музей народної архітектури, побуту та дитячої творчості» в с. Прелесне Слов'янського району. У 2015 р. було створено Сектор сучасного мистецтва ДОХМ, зареєстрований у м. Дружківка, з 2021 р. – у м. Краматорськ Донецької області. У Краматорську музей розпочав свою роботу з виставки «Схід-Захід разом» [7].

Влітку 2022 р. фонди та колекції ДОХМ (понад 300 творів) були евакуйовані до Хмельницького та передані на зберігання Хмельницькому обласному художньому музею. У серпні–вересні у Хмельницькому художньому музеї відбулася виставка «Схід. Рівень свободи» [8]. У лютому–березні 2024 р. ДОХМ разом зі Слов'янським краєзнавчим музеєм, Хмельницьким художнім музеєм та ЦГС «Друкарня» організували виставку в межах благодійного проєкту «НаГрані», метою якої є меморіалізація подій, пов'язаних із російсько-українською війною, а також привернення суспільної уваги до історичних об'єктів Слов'янська, що постраждали внаслідок російської агресії [9]. ДОХМ працює дистанційно, має активну фейсбук-сторінку. Зокрема, відділ народної архітектури, побуту й дитячої творчості проводить майстер-класи для дітей-переселенців у Дніпрі [10].

Отже, активна діяльність донецьких музеїв є надзвичайно важливою у справі збереження історико-культурної спадщини Донбасу, а також як невід'ємний складник відновлення України у повоєнні часи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Музеї Донецької області: каталог / упоряд. О. Довбня. Краматорськ: ДОКМ, 2019. 98 с.
2. Нікуліна О. Краєзнавчий музей у Краматорську – майданчик між минулим та майбутнім. *Антикризовий медіа-центр*. 16.08.2020. URL: <https://acmc.ua/kraeznavchyj-muzej-u-kramatorsku-majdanchyk-mizh-mynulym-ta-majbutnim/>
3. Донецький обласний краєзнавчий музей. Офіційний сайт. 2024. URL: <https://muzeu-dokm.pp.ua/>
4. Донецький обласний краєзнавчий музей. Офіційна сторінка ДОКМ. 2024. URL: <https://www.facebook.com/dokmuseum>
5. Меморіальний музей-садиба В. І. Немировича-Данченка та М. О. Корфа. Офіційна сторінка Facebook. 2024. URL: <https://www.facebook.com/mussadnd>
6. Донецький обласний краєзнавчий музей. YouTube-канал. 2024. URL: <https://www.youtube.com/@user-oq8lq7ev8j/featured>
7. Ладика О. У Краматорську відкрився обласний художній музей. *Інтернет-видання Краматорськ-post*. 26.04.2021. URL: https://www.kramatorsk-post.com/u-kramatorsku-vidkrivsyia-oblasnii-xudoznii-muzei-shho-tam-mozna-pobaciti_83294/
8. Фонди Донецького обласного художнього музею евакуювали з Краматорська. 22.10.2022. *Східний проєкт*. URL: <https://vp.donetsk.ua/gorod-region/gorod/110058-fondi-donetskogo-oblasnogo-khudozhnogo-muzeyu-evakuyovali-z-kramatorska>
9. Хмельницький обласний художній музей. Офіційний сайт ХОХМ. 2024. URL: <https://xohm.art/event/vystavka-nahrani-slovyansk-khmelnyczkyj>
10. Донецький обласний художній музей. Сторінка Facebook. 2024. URL: <https://cutt.ly/deUq38UW>

ФІКСАЦІЯ ЗНИЩЕНИХ РОСІЄЮ ОБ'ЄКТІВ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ

Пятницькова І. В.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: ipiatnickova@gmail.com

Внаслідок російської воєнної агресії проти України відбувається масове знищення культурного-історичного спадку українського народу. Російська армія грабує українські музеї, книгозбірні, знищує унікальну архітектуру українських міст. Одним зі способів захисту культурно-історичних об'єктів є збереження всієї повноти інформації про них, що в перспективі дасть змогу не лише зберегти історію, культуру українського народу, а й відновити знищені пам'ятки.

Запропонована наукова розвідка спрямована на аналіз процесу фіксації втрат історико-культурної спадщини України внаслідок російської воєнної агресії, визначені його проблематичних та перспективних напрямів.

На державному рівні фіксацією знищених об'єктів культурної спадщини займається Міністерство культури та стратегічних комунікацій України. З цією метою було створено онлайн-платформу War Evidence, на якій зібрані відео та фотографії доказів російської агресії в Україні з офіційних каналів, пресслужб органів державної влади, регіональних ЗМІ [1].

Важливою є документаційна ініціатива Українського інституту, який підпорядковується Міністерству закордонних справ України. Інституція започаткувала проєкт «Листівки з України». Сьогодні він зібрав інформацію про більш ніж 500 об'єктів культурно-історичної спадщини, які були зруйновані росіянами. Кожен об'єкт, представлений на платформі, супроводжується його зображенням у початковому вигляді та після руйнування, а також містить опис його історії [2].

Фіксацією втрат культурно-історичної спадщини займаються правозахисні організації. Серед них Українська Гельсінська спілка з прав людини. Ще на початку повномасштабного вторгнення інституцією була започаткована онлайн-платформа «Трибунал для Путіна». Проєкт фіксує злочини, здійснені Росією на території України, відповідно до положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду. З-поміж різних позицій злочинів росіян вказана кількість знищених історичних пам'яток за регіонами. Водночас для фахівців із захисту історико-культурної спадщини вказана дефініція потребує більшого пояснення, хронологічного визначення, характеру пам'ятки [3].

До документування культурно-історичних втрат активно долучаються дослідницькі групи. HeMo: Ukrainian Heritage Monitoring Lab, об'єднала українських мистецтвознавців, культурологів, архітекторів, реставраторів, фотографів, які реалізують проєкт «Моніторинг спадщини заради відновлення». Мета цієї ініціативи

полягає у формуванні інформаційної бази зруйнованих об'єктів для їх подальшого відновлення, а також фіксації злочинів. Ініціативна група здійснює експедиції у місця руйнувань (окрім тимчасово окупованих територій), комплексно обстежує об'єкти, здійснює фото-, відеофіксацію, створює їх 3D-моделі. На січень 2024 р. дослідницька група обстежила 784 об'єкти у 12 областях України [4].

Дослідницька група Центр просторових технологій (CST), який вивчає міські простори, використовуючи методи просторового аналізу та візуалізації, сфокусувалася на дослідженні та відтворенні у 3D-моделі Маріупольського драмтеатру, знищеного 16 березня 2022 р. Завдяки аналізу фотографій, відеозаписів, дописів у соціальних мережах, методу просторових інтерв'ю вдалося не лише в деталях відтворити будівлю театру, а й реконструювати розгортання воєнних подій у Маріуполі, використання театру, як прихистку для мешканців міста [5].

Прикладом документування знищених історико-культурних об'єктів науковими інституціями є проєкт «Історико-культурна спадщина Донецької області: документування втрат і перспективи відновлення», який реалізується колективом кафедри історії та археології Донецького національного університету імені Василя Стуса за підтримки Інституту наук про людину (Institute for Human Sciences) [6]. Учасники проєкту збирають з відкритих джерел інформацію про історичні архітектурні об'єкти, пам'ятки, музеї Донецької області, зокрема і на тих територіях, які з 2014 р. перебувають під окупацією. Проєктом був започаткований сайт для оприлюднення зібраної бази об'єктів історико-культурної спадщини регіону.

Наведений огляд документаційних проєктів свідчить, що вони реалізуються на різному рівні: державному, громадських, дослідних ініціатив. Це дає сподівання на формування інформаційних баз, що дадуть змогу зберегти знання про зруйновані культурної-історичні об'єкти та будуть корисними під час їх відновлення. Водночас ця робота потребує більшої системності, напрацювання методології збору та збереження інформації. Застосування окремими проєктами 3D-моделювання має важливе значення для детального відтворення об'єктів, їх відновлення. Проте ці технології залишаються недоступними для багатьох інституцій через брак фахівців та фінансових можливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. War Evidence. Міністерством культури та стратегічних комунікацій України. URL: <https://war-evidence.mkip.gov.ua> (дата звернення: 16.09.2024).
2. Листівки з України. Українського інституту. URL: <https://ui.org.ua/postcards-from-ukraine-ua/> (дата звернення: 14.09.2024).
3. «Трибунал для Путіна». Українська Гельсінська спілка з прав людини. URL: <https://helsinki.org.ua/activities/spetsproekty/tribunal-for-putin/> (дата звернення: 07.09.2024).
4. Моніторинг спадщини заради відновлення. HeMo: Ukrainian Heritage Monitoring Lab. URL: <https://www.heritage.in.ua/#result> (дата звернення: 14.09.2024).
5. Маріупольський драмтеатр Просторовий архів. Центр просторових технологій. URL: <https://theater.spatialtech.info/uk> (дата звернення: 18.06.2024).

6. Історико-культурна спадщина Донецької області: документування втрат і перспективи відновлення. Донецький національний університет імені Василя Стуса. URL: <https://heritage-of-donetsk.org/index.html> (дата звернення: 22.06.2024).

ВІДНОВЛЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Силкіна Ю. О.¹, Давиденко О. С.^{2*}

^{1,2}*Державний торговельно-економічний університет, Київ (Україна)*

*e-mail: alexander10bclass@gmail.com

Культура – важливий елемент суспільства та економіки країни. Через неї виявляються спільні риси людей у населенні, загальні цілі, мотивація до існування: побудови та розвитку суспільства. Збереження пам'яток культури відображає розуміння народом власної історії, намагання не втратити її; сприяє до єднання, загального зростання та розвитку народу.

За період із 24 лютого 2022 року до 25 квітня 2024 року пошкоджено 1 062 об'єкти культурної спадщини. З них пам'яток національного значення – більше 120, місцевого значення – більше 860, і як мінімум 1 (комплекс архітектури «Історичного центру Одеси») – об'єкт світової спадщини ЮНЕСКО.

Для відновлення культурної спадщини, зокрема архітектури, можна сформувати відповідну чітку законодавчу базу. Безумовно, існує Закон України «Про охорону культурної спадщини», але він не передбачає централізоване, масштабне, відновлення пам'яток архітектури.

Відповідно до нього, виконавча влада на вищому рівні може тільки надавати дозволи і формувати відповідну документацію регіональним або місцевим суб'єктам, які за своєю ініціативою відповідно до своїх фінансових та інших можливостей здійснюють дослідження, ремонт і реставрацію культурних пам'яток. А для масової одночасної відбудови по всій країні важлива наявність відповідних наказів та фінансування національного масштабу. Зрозуміло, такий підхід передбачає використання великої кількості ресурсів за маленький строк (наприклад, повна відбудова тільки Національного літературно-меморіального музею Г. С. Сковороди у Харкові оцінюється у понад 112 мільйонів гривень); загальна вартість відновлення всіх об'єктів становить приблизно 7 мільярдів доларів США.

Такий підхід хоч і є швидким, але його можна реалізувати тільки за умови наявності вищевказаної суми наразі, що малоімовірно, враховуючи більш пріоритетні проблеми поза культурною галуззю, куди насамперед і надходитимуть гроші. У якості альтернативи можлива поступова відбудова, яка відбувається вже зараз.

У статті 11 Закону України «Про охорону культурної спадщини» вказано: «Підприємства усіх форм власності, заклади науки, освіти та культури, громадські організації, громадяни сприяють органам охорони культурної спадщини в ро-

боті з охорони культурної спадщини, можуть встановлювати шефство над об'єктами культурної спадщини з метою забезпечення їх збереження, сприяють державі у здійсненні заходів з охорони об'єктів культурної спадщини і поширенні знань про них, беруть участь у популяризації культурної спадщини серед населення, сприяють її вивченню дітьми та молоддю, залучають громадян до її охорони».

Із різних джерел (місцевих, приватних) уже зараз виділяються кошти та об'єднуються зусилля на відбудову різних об'єктів: Музей Ханенків (Київ), Купецький масток (Харків), вищезгаданий музей Г. С. Сковороди та багато інших.

Для прискорення процесу важливо забезпечити більш оперативні рішення і швидкий процес на місцях. Багато людей залюбки готові допомогти фінансово або іншими шляхами відновленню архітектури, особливо у їхньому регіоні. Тому треба якісно забезпечити подібну громадську активність:

- проводити різні заходи зі збору коштів та загального залучення громадян;
- оптимізувати процес із погляду бюрократії;
- збір грошей зробити відкритим, щоб люди були впевнені, що їхні кошти дійсно йдуть на відновлення;
- розробити пільгові умови для громад або приватних осіб, які розпоряджаються окремими пам'ятками архітектури.

Інші держави можуть бути зацікавлені у відновленні пам'яток архітектури, зокрема комплексу архітектури «Історичного центру Одеси» світового значення.

Крім фінансової допомоги, може надаватися й консультативна. Велика кількість історичних споруд будувалася за австрійськими, італійськими та ін. проектами, які досі можуть лежати в архівах чи музеях відповідних держав. До того ж можливе залучення європейських висококваліфікованих інженерів, будівельників. Також можливе залучення приватних спонсорів з-за кордону.

І, зрозуміло, багато країн, зокрема європейських, мають великий досвід у збереженні та реставрації об'єктів культурної спадщини після збройних конфліктів (приміром, Друга світова війна), природних катаклізмів та інших негативних процесів. І з їхнього досвіду можна багато чого перейняти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Борисова О. Є. «Збереження та відновлення культурної спадщини України: виклики та можливості. *Електронний репозитарій Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»*. 2024. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/20e239d9-244f-4c0c-808a-8e58609ab584/content> (дата звернення: 18.09.2024).

2. Зінченко М. В Україні через російську агресію постраждали 1 062 пам'ятки культурної спадщини. *Детектор медіа*. 07.05.2024. URL: <https://detector.media/infospace/article/226443/2024-05-07-v-ukraini-cherez-rosiysku-agresiyu-postrazhdaly-1062-pamyatky-kulturnoi-spadshchyny/> (дата звернення: 18.09.2024).

3. Про охорону культурної спадщини. *Офіційний портал Верховної Ради України*. Редакція від 02.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (дата звернення: 18.09.2024).

4. Міжнародний досвід: як в Україні планують відновлювати культурну спадщину після війни. *RFI*. 06.12.2023. URL: surl.li/xdygz (дата звернення: 17.09.2024).

5. ЮНЕСКО засудило атаки на історичний центр Одеси. *Одеса. Офіційний сайт міста*. 22.07.2023. URL: <https://omr.gov.ua/ua/news/233805/> (дата звернення: 18.09.2024).

6. Під ударом: як українці відновлюють свої культурні пам'ятки. *nashkiev.ua*. URL: <https://nashkiev.ua/life/pid-udarom-yak-ukraintsi-vidnovlyuyut-svoi-kulturni-pamyatki> (дата звернення: 18.09.2024).

7. Відновлення музеїв – збереження ідентичності. Як переживають війну заклади культури у прифронтових областях. *Вікно відновлення*. 25.04.2024. URL: <https://recovery.win/novyny/vidnovlennya-muzeyiv-zberezhennya-identychnosti-yak-perezhyvayut-vijnu-zaklady-kultury-u-pry-frontovyh-oblastyah> (дата звернення: 19.09.2024).

8. Rebuilding Ukraine's Cultural Sector Will Require Nearly \$7 Billion, UNESCO Says. *Smithsonian Magazine*. 11.04.2023. URL: <https://www.smithsonianmag.com/smart-news/rebuilding-ukraine-culture-unesco-180981959/> (дата звернення: 19.09.2024).

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ТА УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Телегуз І. О.^{1*}, Телегуз А. В.²

^{1,2}*Український державний університет імені Михайла Драгоманова,
Київ (Україна)*

*e-mail: i.o.telehuz@udu.edu.ua

Сучасна російсько-українська війна вплинула на значні масштаби вимушеної міграції українців за кордон. Очевидно, що сподівання на швидке завершення війни і відповідно – повернення на батьківщину для багатьох мігрантів – залишилося в минулому. Зважаючи на те, що частина території нашої держави перебуває під окупацією, а окремі міста і села зруйновані, у багатьох наших громадян втрачені домівки. На тлі такої ситуації значна частина українців, які перебувають за кордоном, пройшла адаптацію та інтегрується в інших країнах. Це спонукає до роздумів над тим, чи збережуть вони зв'язок із батьківщиною у майбутньому, зокрема після закінчення війни.

Так само є сподівання, що повоєнна відбудова України тією чи іншою мірою стосуватиметься українців, які наразі перебувають за кордоном. Подібний досвід вимушеної міграції, який українці мали у ХХ ст., спонукає задуматися як над питанням повернення в Україну, так і над питанням збереження національної ідентичності та зв'язку з батьківщиною тих, хто вимушений був виїхати за межі нашої держави.

Сьогодні увага до цього питання було порушено у публічному просторі. Зокрема, прем'єр-міністр Денис Шмигаль на пресконференції 10 вересня 2024 р. озвучив ідею, що уряд хоче створити Міністерство повернення українців для того, щоб зробити пріоритетною ідею повернення українців [1]. «Вперше про Міністерство повернення українців заговорив президент Володимир Зеленський ще в серпні. Тоді він назвав його “міністерством єдності”. За словами президента, ос-

новна мета цього відомства – об'єднати українців, які перебувають за кордоном, та протидіяти впливу російської пропаганди» [1]. Також ще в липні 2024 р. спільними зусиллями України та ООН запустили онлайн-платформу «Україна – це Дім», мета якої, за словами Дмитра Кулеби, – допомогти українцям, які бажають повернутися з-за кордону на Батьківщину [2]. Які будуть результати цих та інших подібних ініціатив, покаже час. Однак це зовсім не знімає з порядку денного питання національної ідентичності українців та українських вимушених мігрантів.

Гостро сьогодні постає питання масштабних руйнувань і розграбувань об'єктів культурної спадщини, відповідно зростає загроза нашій ідентичності, яка потребує захисту на загальнодержавному рівні. Вважаємо, що важливими є питання збереження, повернення та відбудови зруйнованих під час війни об'єктів культурної спадщини. Актуальним сьогодні залишається питання «пропагування власної культури за кордоном не лише з метою інформування про українців як спільноту у середовищі приймаючої країни, а й для збереження національної ідентичності сучасних мігрантів. На перспективу це означає довготривалий процес, який також передбачає очевидну зацікавленість української держави. Актуальність і вагомість обумовлюється тим, що це питання – невід'ємна частина української національної безпеки, для цього важливим є «збільшення інформаційного впливу україністики в Європі та світі» [4, с. 52; 3, с. 302]. Це неодмінно має активно відбуватися, щоб сприяти поширенню інформації про багатство власної культури і розшити сприйняття самих себе як спільноти в глобальному контексті.

Отже, окреслені проблеми взаємозв'язку культурної спадщини та національної ідентичності мають вагоме значення для української нації в сьогоденні і майбутньому. Діяльність держави щодо повернення українців, які перебувають за кордоном, а також збереження їх національної ідентичності є важливим напрямом політики і в умовах післявоєнного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Пиріг Р. Уряд хоче створити Міністерство повернення українців. 10.09.2024. URL: <https://hromadske.radio/news/2024/09/10/uriad-khoche-stvoryty-ministerstvo-povernennia-ukraintsiv>
2. Дмитро Кулеба та Верховний комісар ООН оголосили про запуск онлайн-платформи «Україна – це Дім» для українців, які розглядають можливість повернення з-за кордону. 18.07.2024. URL: surl.li/farpje
3. Телегуз І. О., Телегуз А. В. Українці за кордоном: культурна спадщина та національна ідентичність. *Проблеми ідентичності культурної спадщини України в умовах російсько-української війни та у повоєнний період: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Україна, Київ, 25 травня 2023 р.)*. / за заг. ред. М. М. Стадника. Київ: НДІУ, 2023. С. 301–305.
4. Телегуз І., Телегуз А. Освіта, наука та еміграція: минуле і сучасність українців в умовах війни. *Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки*. Том I / ред.: В. Ільницький, М. Галів. Київ–Дрогобич–Львів–Переяслав–Ужгород–Запоріжжя: Посвіт, 2023. С. 50–52.

ЗАЧИЩЕННЯ МОНУМЕНТАЛЬНО-МЕМОРІАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ДОНЕЧЧИНИ РОСІЙСЬКИМИ АГРЕСОРАМИ ТА ШЛЯХИ ЙОГО РЕАНІМАЦІЇ

Темірова Н. Р.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: n.temirova@donnu.edu.ua

Збройна агресія РФ проти України поставила на порядок денний проблему збереження історико-культурної спадщини українського народу, складником якої є монументи. За даними Міністерства культури та інформаційної політики України, з 24 лютого 2022 р. до 25 березня 2024 р. у межах Донеччини було зруйновано 125 пам'яток. Спеціальна фіксація змін в історико-культурному просторі Донеччини внаслідок російського вторгнення важлива для його відновлення у процесі майбутньої деокупації. У фокусі цієї розвідки перебуватиме аналіз стану пам'ятникової спадщини Донецької області під впливом російської агресії.

Постраждали монументи Донеччини можна звести у два блоки: зруйновані внаслідок воєнних дій та знищені цілеспрямовано. Перші стали заручниками вторгнення російської армії до України, другі є виявом цілеспрямованої політики окупантів, внаслідок чого здійснюється зачищення / заміщення колективних уявлень про минуле.

Руйнування монументів фіксуються по всій території Донецької області, що перебуває під воєнними діями – у Маріуполі, Бахмуті, Соледарі, Авдіївці, Часовому Ярі та інших населених пунктах. Масштабних втрат зазнала пам'ятникова спадщина у Маріуполі весною 2022 р., коли внаслідок обстрілу було поруйновано два пам'ятники митрополиту Ігнатію та погруддя Тараса Шевченка. Окремий сегмент становить мозаїчна монументалістика міста, в якій виокремлюються композиції «Боривітер» і «Дерево життя», створені групою митців на чолі з Аллою Горською. Під час російського штурму Маріуполя було втрачено 25–30 % цих полотен. Внаслідок руйнування авіаударом Палацу культури «Іскра» були знищені розміщені на фасаді панно «Народ-Герой», «Космос», «Земля». Під час облоги міста значних ушкоджень зазнала будівля залізничного вокзалу, а відповідно і мозаїка «Металурги» площею 110 кв. м, що прикрашала стіну зали очікування. У 2024 р. окупанти відновили будівлю вокзалу, повністю знісши панно [1; 2; 3; 4].

На ТОТ Донецької області російські загарбники реалізують відповідну історичну політику, складником якої є демонтаж монументів проукраїнського змісту. *Серед найперших за часом втрат – барельєф Герою України Василю Стусу* при вході до будівлі філологічного факультету Донецького національного університету, де він навчався, який окупанти демонтували у травні 2015 р. Натомість на фасаді корпусу історичного факультету розмістили меморіальну дошку В. Петровському, який вітав окупацію міста. У пошматованому Маріуполі окупанти зруй-

нували меморіал на честь містян – захисників України та одразу поставили пам'ятник Олександру Невському, який символізує протистояння росії Заходу. Навмисне знищення у місті меморіалу жертвам Голодомору і політичних репресій було цинічно «аргументовано» тим, що він був пам'ятником «дезінформації» [5]. У тимчасово окупованому Мангуші Донецької області у травні 2022 р. російські окупанти знесли монумент гетьману Петру Конашевичу-Сагайдачному, біля селища Луганське бойовики знищили пам'ятник оперному співаку, Герою України Василю Сліпаку [1; 6].

Задля збереження / відновлення монументально-меморіальних об'єктів як у межах Донецької області, так і в інших регіонах України необхідно здійснити низку заходів: створити єдиний Державний реєстр нерухомих пам'яток історії та культури, який матиме проукраїнську орієнтованість; проводити системну роботу з підготовки зводів пам'яток історії та культури по областях України; сприяти реалізації проектів з фіксації порушених пам'яток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Михайлова О. Пам'ятники України, зруйновані та пошкоджені окупантами у перебігу російсько-української війни. *НІСД*. 27.04.2022. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-04/vtratiks_pamyatniki_mikhaylova_270422.pdf
2. Станіславський І. Життя та смерть маріупольських шедеврів Алли Горської. *Естет Газета*. 02.11.2023. URL: <https://www.esthetgazeta.com/post/zhuttya-ta-smert-mariupolskyh-shedevriv-ally-gorskoyi>
3. Станіславський І. Згасла «Іскра»: історія монументального ансамблю палацу культури Маріупольського заводу «Важмаш». *Естет Газета*. 25.10.2023. URL: <https://www.esthetgazeta.com/post/zgasla-iskra-istoriya-monumentalnoho-ansamblyu-palacy-kultury-mariupolskoho-zavody-vazhmash>
4. Станіславський І. Натхненні та знищені вогнем. Історія мозаїки «Металурги» від створення до загибелі. *Естет Газета*. 05.01.2023. URL: <https://www.esthetgazeta.com/post/nathnenni-ta-znyshcheni-vohnem-istoriya-mozayiky-metalurhy-vid-stvorennya-do-zagybeli>
5. Железняк Г., Папіна О. Стирають пам'ять про історію: скільки об'єктів культурної спадщини зруйновані у Маріуполі. *Суспільне Новини*. 23.10.2022. URL: <https://mrpl.city/news/view/stirayut-pam-amp039yat-pro-istoriyu-skilki-obektiv-kulturnoi-spadshhini-zrujnovano-okupantami-u-mariupoli>
6. У Мангуші загарбники знесли пам'ятник гетьману Сагайдачному. *Історична правда*. 09.05.2022. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2022/05/9/161307/>

СЕКЦІЯ 10
ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ВІДКРИТОЇ НАУКИ
В ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА СЕРЕДОВИЩЕ
ІННОВАЦІЙНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Дяків О. П.

Західноукраїнський національний університет, Тернопіль (Україна)

e-mail: dyakiv0225@ukr.net

Під інноваційною діяльністю закладів вищої освіти розуміється багатогранна діяльність, спрямована на розробку та впровадження інноваційного продукту, забезпечення високої якості освіти, відтворення кадрів з інноваційним потенціалом. Спектр теоретичних моделей та оптик, що використовуються у розробці теми «інноваційний університет», сьогодні практично неосяжний [1, с. 282].

Інноваційний університет завжди перебуває у безперервному процесі розвитку. Модель інноваційного університету являє собою динамічний організм, який постійно адаптується до змін у динамічному суспільстві та економіці, генеруючи нові ідеї та рішення.

Університет, який став на шлях впровадження інновацій, усвідомлює необхідність безперервної взаємодії з науковою, освітньою, державною, професійною сферами та суспільством загалом. Основним фактором початку активної інноваційної діяльності у більшості університетів є прагнення до лідерства на ринку освітніх послуг.

Оновлення моделей освіти вищів обумовлено комплексністю зовнішніх і внутрішніх факторів, які впливають на систему інноваційного розвитку. Зовнішні фактори спонукають інноваційний університет постійно змінюватися, реагувати на виклики сучасного світу, активно співпрацювати з зовнішніми партнерами, щоб залишатися конкурентоспроможними і ефективними у своїй діяльності.

Таблиця 1. Зовнішні фактори інноваційного середовища університету

Зовнішні фактори	Складники
Технологічні	– тенденції розвитку технологій; – рівень винахідницької та дослідницької активності в регіоні; – стан науково-технічного прогресу; – рівень інноваційної активності компаній регіону; – державна підтримка в галузі науки і технологій
Глобалізація та міжнародна конкуренція	– міжнародні рейтинги університетів; – конкуренція за талановитих студентів та викладачів; – можливості для міжнародної співпраці та обміну (спільні програми, створення міжнародних співтовариств для вирішення глобальних проблем)
Економічні	– державна підтримка у царині розвитку людського капіталу; – фінансування досліджень, інноваційні проекти та інвестиції в нові технології;

Зовнішні фактори	Складники
	<ul style="list-style-type: none"> – діяльність високотехнологічних компаній у регіоні; – економічна стабільність, рівень ВВП, інвестиції, які безпосередньо впливають на фінансування університету, можливості для співпраці з бізнесом та залучення талантів; – доступ до зовнішнього фінансування (гранти, державні програми підтримки науки та інновацій)
Політичні	<ul style="list-style-type: none"> – державна підтримка науки, освіти та інновацій, регулювання ринку технологій; – стабільність у країні, воєнний стан, воєнні події можуть вплинути на інвестиції в науку та освіту; – нормативно-правові акти, що регулюють інноваційну діяльність
Соціальні	<ul style="list-style-type: none"> – зміна вікової структури населення, міграційні процеси впливають на попит на освітні послуги та спеціалістів; – культурні цінності суспільства, ставлення до освіти, науки та інновацій; – підтримка соціального підприємництва
Екологічні	<ul style="list-style-type: none"> – зростаюча увага до екологічних проблем стимулює розвиток екологічно чистих технологій; – зміни клімату змушують університети впроваджувати екологічно відповідальні технології та досліджувати розвиток нових навчальних напрямів, зосереджених на стійкості та екології
Інформаційні	<ul style="list-style-type: none"> – відкритий доступ до інформації (освітніх ресурсів, дослідницьких процесів); – інформаційне перезавантаження, методи управління інформацією, цифрова трансформація

Джерело: розроблено автором

Внутрішні фактори, що впливають на інноваційне середовище університету, визначають його здатність впроваджувати та підтримувати інновації на всіх рівнях. Ці фактори пов'язані з організаційною культурою, людськими ресурсами, мотивацією працівників, забезпеченням фінансової стабільності. Вони формують внутрішнє середовище, яке може сприяти або стримувати розвиток інновацій.

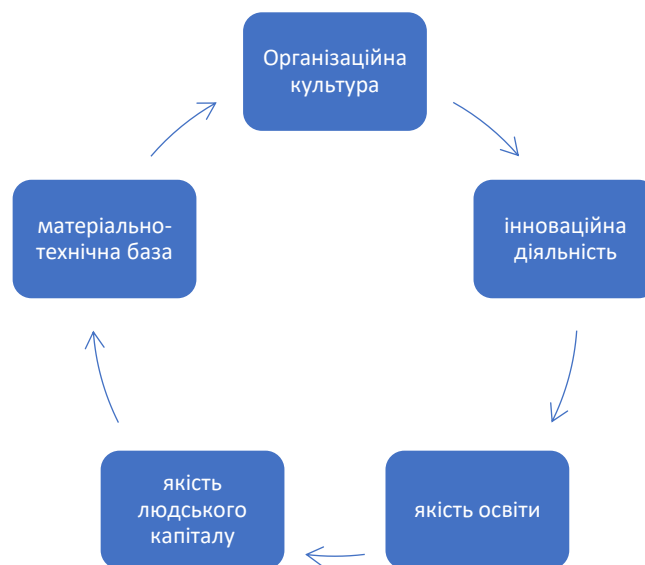

Рисунок 1. Внутрішні фактори впливу на інноваційне середовище університету

Джерело: розроблено автором

Організаційна культура – відкритість до змін та впровадження інновацій; автономія структурних підрозділів та ефективна їх взаємодія між собою; культура, що підтримує новаторство, коли викладачі та студенти мають бути заохочені до творчості, нових ідей і нестандартних підходів.

Інноваційна діяльність – зацікавленість студентів та викладачів у проведенні робіт, забезпечення належних умов в навчальному процесі для розроблення інноваційних ідей та їх реалізації [2, с. 69]; розвиток інноваційних ідей, підприємництва та підтримки стартапів як серед студентів, так і серед наукових співробітників; участь у міжнародних наукових програмах.

Якість освіти – здатність вишу генерувати нові ідеї, розробляти інноваційні продукти та послуги, бути конкурентоспроможними на глобальному ринку знань; оцінка та вдосконалення освітніх програм; підготовка висококваліфікованих фахівців, які будуть затребувані на ринку праці.

Якість людського капіталу – високий рівень кваліфікації науково-педагогічних працівників, мотивація останніх до інноваційної діяльності; постійне підвищення кваліфікації, залучення нових фахівців, сприяння їх кар'єрному росту.

Матеріально-технічна база – доступ до цифрових ресурсів, лабораторій, інноваційних просторів, що сприяють реалізації наукових досліджень та проєктів; платформи для дистанційного навчання, цифрові бібліотеки, віртуальні лабораторії.

Отже, майбутнє інноваційного університету полягає у постійній адаптації до змін, розвитку міждисциплінарних знань, кращій підготовці майбутніх фахівців, тісній взаємодії з технологіями і суспільством. Університет стане центром глобальних інновацій, наукових проривів та соціальних змін, що дасть змогу підвищити його рівень, а також регіону, знаходиться заклад освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Астахова К. Інноваційні університети: критерії та підходи до визначення. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Вип. 39. 2017. С. 281–285.
2. Телетов О. С., Лазоренко В. С. Забезпечення інноваційного розвитку в закладах вищої освіти. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2019. № 3. С. 66–73.

НАУКОВА СПІВПРАЦЯ ТА ІННОВАЦІЇ: ПІСЛЯВОЄННИЙ ВІДНОВЛЮВАЛЬНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ

Збрицька Т. П.^{1*}, Жукова Т. А.^{2}**

^{1,2}*Одеський національний економічний університет, Одеса (Україна)*

*e-mail: s.t.p._@ukr.net

**e-mail: tanyazhukovats@gmail.com

Відновлювальний розвиток України в повоєнний та післявоєнний період є складним багатовекторним процесом, що передбачає здійснення системних заходів у всіх сферах суспільного й економічного життя з метою підвищення якості життя населення та забезпечення сталого розвитку країни загалом.

Україна докладє багато зусиль щодо консолідації міжнародної підтримки для відновлення, відбудови, реформування та модернізації України. На міжнародній конференції з питань відновлення України (Ukraine Recovery Conference – URC2024), основна увага приділялася наданню допомоги для реалізації проєктів швидкого відновлення, створенню привабливих умов для бізнесу та приватних інвестицій, а також активному залученню громадянського суспільства до процесів відбудови [1].

Відповідно до звіту European Innovation Scoreboard (2024), в Україні зафіксовано зниження людських ресурсів у галузі досліджень і інновацій (–7,7 %), що зумовлено скороченням кількості випускників докторантури (–6,1 %) з 2017 року на тлі повільного темпу реформування наукової системи для запобігання відтоку кадрів за кордон. Водночас привабливість наукової системи покращилася на 11,2 % у період із 2017 до 2024 року, хоча й залишилася на низькому рівні. Поліпшення було зумовлене збільшенням на 14,4 % наукових публікацій, що входять до топ-10 найбільш цитованих, а також зростанням на 7,6 % докторантів, оскільки Україна посилила свою участь у програмах ЄС з досліджень та інновацій [2, с. 3].

Державне фінансування науки в Україні залишається основним джерелом підтримки діяльності державного наукового сектору. Недостатність обсягів цього фінансування є суттєвим стримуючим фактором, що перешкоджає сталому розвитку держави, особливо у контексті її повоєнного відновлення. Тому необхідно коригувати наявну модель фінансування, залучаючи додаткові джерела, зокрема з-за кордону.

Важливо відмовитися від домінування «кількісного підходу» до оцінювання якості викладання та наукової діяльності в закладах вищої освіти (ЗВО). Треба звертати увагу не на кількість статей, а на статус журналів, де вони публікуються, їх кuartиль, галузеву впізнаваність і репутацію; не на кількість поданих на конкурси проєктів, а на рівень та суспільно-економічний вплив виграних проєктів; не на кількість захищених аспірантів, а на рівень досягнень у межах наукової школи; не на кількість сертифікатів про стажування науковців, а на місце проходження цього стажування; не на кількість міжнародних конференцій, а на їх статус.

У 2022 році було опубліковано 17 343 наукові матеріали у Scopus, автори яких мають афіліацію з українськими установами. Це на 15 % менше, порівняно з 2021 роком (20 505). Раніше українські вчені демонстрували стабільний приріст кількості наукових публікацій у Scopus. Показник за 2022 рік приблизно відповідає рівню публікаційної активності 2019 року [3].

Таблиця 1. Кількість опублікованих матеріалів у Scopus за 2022 рік

№ з/п	Назва дисципліни	Опубліковані матеріали у 2022 році
1	Медико-санітарні науки	3 019
2	Медико-біологічні науки (аграрні, біологічні науки, імунологія, нейро-науки та фармакологія)	2 913
3	Природничі науки (хімічна технологія, хімія, комп'ютерні науки, планетознавство, енергетика, проєктування, охорона навколишнього середовища, матеріалознавство, математика, фізика та астрономія)	11 703
4	Соціальні науки (мистецтво та гуманітарні науки, бізнес та менеджмент, бухгалтерія, економіка, фінанси, психологія, право та суміжні дисципліни)	3 816

Джерело: складено за [3]

У Верховній Раді України 6 червня 2024 року затверджено законопроект № 9600, що сприяє науковій роботі у ЗВО. Основні нововведення включають зменшення навчального навантаження для науково-педагогічних працівників з 600 до 400–500 годин на рік, залежно від обсягу наукової роботи. Також передбачено стимулювання наукової роботи в університетах та можливість проводити наукові дослідження не менше 30 % оплачуваного робочого часу. Викладачі, які не бажають займатися науковою роботою, можуть визначити максимальне навчальне навантаження на рівні не більше 60 % свого робочого часу і перейти у статус педагогічного працівника. Треба зазначити, що прийнятий Верховною Радою України законопроект № 9600 не було підписано Президентом України, і цей документ так і не набув чинності на момент проведення дослідження [4–5].

Закордонний досвід країн ЄС у сфері вищої освіти показує, що розподіл часу між викладацькою та науковою діяльністю має велике значення для підвищення якості освіти та розвитку наукових досліджень. У багатьох країнах ЄС викладачі мають менше навчального навантаження, що дає їм змогу більше часу приділяти науковій роботі та інноваційній діяльності. Наприклад, у Німеччині та Франції викладачі часто проводять 30–50 % свого робочого часу за науковими дослідженнями, що сприяє створенню нових знань та інтеграції їх у навчальний процес.

У багатьох університетах ЄС також існують гнучкі механізми стимулювання наукової роботи, як-от гранти, фінансування дослідницьких проєктів та винагороди за публікації у провідних наукових журналах. Це значно відрізняється від ситуації в Україні, де акцент робиться на кількісних показниках публікацій без врахування їх якості та впливу.

Треба зазначити, що розвиток концепції відкритої науки є критично важливим пріоритетом для стратегій і політики відновлення України під час російського вторгнення та у післявоєнний період.

По-перше, відкрита наука сприяє розвитку наукових проєктів, надаючи доступ до передових знань і технологій, що може позитивно вплинути на суспільний прогрес.

По-друге, відкрита наука вимагає дотримання високих стандартів у сфері освіти та науки. Це сприяє покращенню якості наукових досліджень та їх міжнародної інтеграції.

По-третє, відкрита наука сприяє залученню ширшого кола творчих і професійних фахівців з різних галузей до досліджень та інновацій, що стимулює розвиток прогресивних ідей та високих технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Міжнародна конференція з питань відновлення України (Ukraine Recovery Conference – URC2024). *Ukraine Recovery Conference*. Берлін, 2024. URL: <http://surl.li/tqcfzm>
2. European Innovation Scoreboard 2024 Country Profile Ukraine. *European Commission*. 2024. URL: <http://surl.li/aqmyuw>
3. Високоцитовані публікації українських авторів 2022, Scopus. *Університет «Крок»*. 2023. URL: <https://osvita.ua/vnz/88622/>
4. Зменшення навчального навантаження на викладачів і дебіюрократизація МОН: результати засідання ВРУ. *Міністерство освіти та науки України*. 2024. URL: <http://surl.li/kiyrxi>
5. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо підтримки наукової роботи в закладах вищої освіти. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42441>

ІНСТИТУЦІЯ ГЛАВИ ДЕРЖАВИ У ФРАНКІСТСЬКІЙ ІСПАНІЇ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Іваницька О. П.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: o.ivanytska@donnu.edu.ua

Франсиско Франко Баамонде – фундатор та глава авторитарного режиму в Іспанії з 1939 до 1975 року, тобто майже протягом 40 років, що є рекордом у світовій історії ХХ століття. Він високопрофесійний військовик. У 33-річному віці став генералом, наймолодшим як в іспанській, так і європейських арміях минулого століття. Значущість особистості Франко підтверджується також тим, що режим, створений ним, отримав назву «франкістського» або «франкізму».

Науковий та прикладний інтерес до досліджуваної нами проблематики спричинений зростанням ролі глав сучасних держав у внутрішньодержавних та міжнародних справах, і, головне, іспанським варіантом демократизації, тобто переходом від франкістського авторитарного режиму до повноцінної парламентської демократії, який відбувся мирно, на базі перемовного консенсусу між провідними політичними силами, і який вважається хрестоматійним. Екстраординарну роль у реалізації цього унікального демократичного транзиту відіграла і франкістська політична система, яка під орудою каудильйо за час свого існування здійснила декілька фундаментальних трансформаційних новацій, які і забезпечили особливу іспанську модель транзиту [1, 2, 3].

Наше дослідження потребує невеликого екскурсу у минуле Іспанії. Річ у тім, що комплекс проблем, пов'язаних із необхідністю подолання відсталості Іспанії

від решти європейських країн, став вододілом між двома основними політичними силами іспанського суспільства (так званими «двома Іспаніями»): іспаністи прагнули зберегти національну самобутність і відкидали західноєвропейський шлях розвитку; європейці, навпаки, вважали, що відмова від загальноцивілізаційного шляху законсервує відсталість країни. Відсутність порозуміння між «двома Іспаніями» мало драматичні наслідки для історії країни: вона спричинила військово-монархічну диктатуру Прімо де Рівери 1923–1930 років, Квітневу демократичну революцію 1931 року та ліквідацію монархії, проголошення Другої республіки і перемогу на виборах Народного фронту, а згодом кровопролитну громадянську війну 1936–1939 років та після її завершення майже 40-річний авторитарний франкістський режим [4].

Іспанія з часу проголошення Другої республіки і особливо після перемоги Народного фронту на парламентських виборах у лютому 1936 року не знала спокійних днів. Діяльність Комінтерну та КПП була спрямована на перетворення Квітневої революції в соціалістичну. Страйки та маніфестації, часто під орудою комуністів, заборона опозиції, підпали церков, депортація генералів у віддалені райони (Франко з посади начальника генштабу було відправлено губернатором Канар).

Нарешті вбивство лідера опозиції Кальво Сотело. Рубікон було перейдено. 17 липня 1936 року праві, головно військові, до яких приєдналися монархісти та інші праві, підняли заколот проти республіки. Розпочалася громадянська війна, яка тривала майже чотири роки. Іспанія поділилася на дві частини, в одній із яких діяло республіканське законодавство та Конституція 1931 року, в іншій – повсталі (націоналісти) оголосили будівництво «нової держави» та її юридичне оформлення [3, с. 96–176].

В історії інституювання посади глави держави виділяється два періоди: перший – з часу завершення війни (1939 року) до 1947 року, коли «нова національна держава» уособлювалась виключно в особі глави держави; другий – з 1947 до 1975 року, коли органічні закони встановлювали обмеження влади глави держави і його статус у системі державних органів, механізм передачі влади майбутньому главі держави (королю).

Радикалізація та затягування громадянського конфлікту поставили на порядок денний інституювання та структуризацію «нової держави». 30 вересня 1936 року Хунта Національної оборони, як тимчасовий орган колективного управління у національній зоні, видала декрет № 138, за яким Франко оголошувався главою держави і йому передавалася вся повнота влади. Він також проголошувався генералісимумом національних сухопутних, морських і повітряних військових сил і головнокомандувачем діючої армії. Зауважимо, що в Іспанії звання «генералісимума» було не почесним, а робочим, що відповідало посаді головнокомандувача, «генералу серед генералів». Так, у роки війни було започатковано концентрацію влади у руках Франко [5, р. 15–22, 104–105; 3, с. 121–128].

Юридично термін «глава держави» в політичному лексиконі франкізму отожднювався з терміном «каудильйо». Немає підстав зіставляти його за походженням, природою та суттю з італійським «дуче» чи нацистським «фюрер», хоча Франко і мав необмежену владу. Принцип «каудилізму» є визначальним у державному праві Іспанії і тлумачиться як «природний представник інтересів народу». На думку іспанських дослідників, каудилізм має провіденційне походження і є природною формою управління, з якою згодом повсталася монархія (спочатку виборна, а згодом спадкова). Іспанський науковець Рікардо де ла Сієрва пропонує свою формулу суті каудилізму – як «націоналізовану ідею нації» [6, р. 215–219; 7, р. 17, 119, 120].

Свої повноваження каудильйо посилив законом про главу держави від 8 серпня 1939 року, за яким він отримав право видавати закони й декрети без консультації з урядом, щоправда, за умови, що це диктується «невідкладними міркуваннями» [1, р. 248–249].

Встановлення єдиного військового керівництва логічно вело до політичної уніфікації країни. Генералісимум пояснював цю потребу ще специфікою іспанської ментальності. Іспанці, на його думку, сповідують «дух анархізму, неконструктивну критику, відсутність солідарності між людьми, екстремізм і взаємну ворожість». Декретом № 255 від 19 квітня 1937 року проголошувалось об'єднання всіх політичних сил у «Іспанську традиціоналістську фалангу і ХОНС» (ФЕТ і ХОНС), названу Рухом. Йшлося не про передачу влади новому об'єднанню, а про його підпорядкування державним інтересам. Франко очолив Рух, у статуті якого йшлося, що його керівник перебирає всю повноту абсолютної влади і є відповідальним перед Богом та Історією [5, р. 17–22, 46–47, 72–73; 1, р. 184–185].

У 1947 році Франко ініціював процес, названий «інституціоналізацією» держави, яка реалізувалася за допомогою законів. У «Законі про спадкоємність» Іспанія проголошувалась монархією, а глава держави позбавлявся можливості змінювати чи анулювати закони. Також створювалися два нові органи – Рада королівства та Рада регентства, які передбачали деякі обмеження прерогатив глави держави. Цим законом були чітко розроблені процедури та механізми спадкоємництва посади нового глави держави, тобто короля [5, р. 52–53, 96–99].

Апогеєм еволюції у бік обмеження повноважень кудильйо став Органічний закон держави від 1967 року, який називають конституцією. Франко позбувся посади голови уряду, було чітко визначено його статус як глави держави, юридично передбачено долю Іспанії після Франко [5, р. 23–25, 54].

Незважаючи на певну недемократичність, законодавство франкістської Іспанії, зокрема закони про главу держави, стали юридичною базою передачі влади після смерті Франко королю Хуану Карлосу I та підготували іспанську спільноту до мирного переходу від авторитарного режиму до повноцінної парламентської демократії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Payne S. G. El Regimen de Franco. 1936–1975. Madrid: Alianza Editorial. 1987. 682 p.
2. El juicio de Historia / L. G. Delgado, J. P. Fusi, E. Malefakis, S. Payne. Franquismo. Madrid: Temas de Hoy. 2000. 295 p.
3. Іваницька О. П. Франко – каудильйо Іспанії: монографія. Чернівці: Книги–XXI, 2006. 432 с.
4. Іваницька О. П. Іспанія у XX–XXI сторіччях: монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 600 с.
5. Sabin R. J. M. La Dictadura franquista (1936–1939). Textos y documentos. Madrid: Ediciones Akal, S. A. 1997. 448 p.
6. Pascual M. P. El caudillaje Español. Ensayo de construccion historicoijuridica. Madrid: Temas de Hoy, 1960. 287 p.
7. Vilar S., Cierva R. de la. Pxx y contra Franco. Barcelona: Planeta, 1986. 498 p.

ОГЛЯД РИНКУ ТА РІВНЯ ВПРОВАДЖЕННЯ DEI (РОЗМАЇТТЯ, РІВНІСТЬ ТА ІНКЛЮЗІЯ) В УКРАЇНІ

Нечаєва І. А.^{1*}, Гаврилюк М. А.²

^{1,2}Національний університет «Запорізька політехніка», Запоріжжя (Україна)

*e-mail: irynanechaeva7@gmail.com

В Україні концепція DEI ще не є такою розвиненою та поширеною, як у західних країнах [1], але останніми роками спостерігається поступовий інтерес до цих практик з боку вітчизняних компаній з акцентом на залучення та утримання талантів, підвищення інноваційності та покращення репутації компаній.

Аналізуючи тренди впровадження DEI в Україні, можна зробити такі висновки:

1. Одним із головних аспектів DEI в Україні є гендерна рівність. Багато компаній починають впроваджувати політики та практики, спрямовані на підвищення ролі жінок у керівництві та забезпечення рівних можливостей для обох статей.

2. Питання інклюзивності та різноманітності часто піднімаються у контексті корпоративної соціальної відповідальності (КСВ). Компанії, які прагнуть покращити свій імідж і відповідати міжнародним стандартам, звертають увагу на DEI як на важливий елемент своєї стратегії КСВ.

3. Зростає кількість компаній, які запроваджують політики інклюзії, спрямовані на підтримку різних груп працівників, як-от люди з обмеженими можливостями, представники етнічних меншин, молоді батьки тощо.

Незважаючи на те, що впровадження програм DEI в Україні лише набирає обертів, деякі сектори вже активно працюють над інтеграцією різноманітності та інклюзивності у свою корпоративну культуру (табл. 1).

Таблиця 1. Приклади впровадження програм DEI в Україні

Галузь	Організації	Приклади впровадження
ІТ та технології	GlobalLogic [2], EPAM [3], SoftServe [4], Intellias [5]	ІТ-компанії активно працюють над розвитком різноманітності та інклюзії у своїх командах: впроваджують політики гендерної рівності, надають підтримку батькам, створюють програми для підвищення кваліфікації працівників з різними потребами та сприяють інклюзивності

Галузь	Організації	Приклади впровадження
Фінансовий сектор	Raiffeisen Bank [6], УкрСиббанк [7], Ощадбанк [5]	Банки активно впроваджують DEI як частину своєї корпоративної стратегії, зокрема у контексті гендерної рівності та підтримки різних соціальних груп серед працівників; підтримують міжнародні ініціативи та стандарти у сфері DEI
Міжнародні компанії, рітейл та FMCG	KPMG [5], COMFY [5], Coca-Cola, PepsiCo, Procter&Gamble, Nestlé [8]	Міжнародні корпорації мають великі програми DEI на глобальному рівні, які вони адаптують і в Україні. Вони фокусуються на гендерній рівності, залученні молоді, інклюзивності для людей з обмеженими можливостями та інших соціальних груп
Енергетика та промисловість	ДТЕК [5], Інтерпайп [9], Метінвест [10]	Великі промислові компанії України починають запроваджувати програми DEI, спрямовані на підтримку різноманіття серед працівників. Вони звертають увагу на гендерний баланс та створення рівних можливостей для всіх категорій працівників

Отже, основний фокус впровадження програм DEI спрямований на гендерну рівність, соціальну відповідальність та підтримку інклюзивного робочого середовища. Найбільш прогресивними у цьому напрямі є ІТ-компанії, міжнародні корпорації, а також фінансовий сектор, які розуміють, що DEI не лише сприяє створенню позитивного іміджу, але й забезпечує конкурентні переваги на ринку праці та підвищує ефективність бізнесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Zeynep Arsel, David Crockett, Maura L Scott, Diversity, Equity, and Inclusion (DEI) in the *Journal of Consumer Research: A Curation and Research Agenda*. *Journal of Consumer Research*. 2022, February. Vol. 48, iss. 5, P. 920–933. DOI: 10.1093/jcr/ucab057 (дата звернення: 10.09.2024).
2. GlobalLogic. Global Diversity, Equity and Inclusion (DEI) Policy. URL: https://www.globallogic.com/wpcontent/uploads/2024/04/GlobalLogiciDEIiPolicy_0224.pdf (дата звернення: 11.09.2024).
3. Як українські ІТ-компанії впроваджують принципи інклюзії, рівності й різноманіття. *Nv Бізнес*. 21.08.2024. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/markets/principiibiznesuiviyesiyakiitikompanijiiukrajiniivprovadzhuyutiyeuropeyskiikorporativniistandartii50429107.html> (дата звернення: 11.09.2024).
4. Різноманітність, справедливість та залучення. URL: SoftServe and Diversity, Equity, and Inclusion (дата звернення: 11.09.2024).
5. IDE: інклюзивність, різноманітність, рівність XXI століття. URL: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/ua/pdf/2024/01/kpmg-review-magazine-14.pdf> (дата звернення: 12.09.2024).
6. Політика рівності та розмаїття АТ «Райффайзен Банк». URL: <https://raiffeisen.ua/storage/files/politika-rivnosti-ta-rozmaittya.pdf> (дата звернення: 11.09.2024).
7. Звіт корпоративної соціальної відповідальності UKRSIBBANK BNP PARIBAS GROUP. URL: https://ukrsibbank.com/wp-content/uploads/2022/08/csr2021_report_ua.pdf (дата звернення: 12.09.2024).
8. Різноманіття та інклюзивність. URL: <https://www.nestle.ua/jobs/diversity-inclusion> (дата звернення: 11.09.2024).
9. Річний звіт. 2022. <https://interpipe.biz/upload/c15581c65ce13fb4d6de1e3188eaf8b7.pdf> (дата звернення: 13.09.2024).
10. «Метінвест» увійшов до шортліста номінантів премії Reuters: Sustainability Awards. URL: <https://kamenskoe.city/news/view/metinvest-uvijshov-do-shortlista-nominantiv-premii-reuters-sustainability-awards> (дата звернення: 13.09.2024).

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ GOOGLE EARTH ENGINE ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ЕКОЛОГІВ

Тарадіна Г. В.

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця (Україна)
e-mail: h.taradina@donnu.edu.ua

До появи технологій дистанційного зондування моніторинг екологічного середовища в основному покладався на традиційні методи, як-от моніторинг із фіксованою точкою та дослідження на місці, який дає можливість отримати дані в реальному часі для регіону з цільовою точністю, але є достатньо вартісним, не має довгострокових даних спостережень, і має труднощі з отриманням даних для обширної території. Порівняно з традиційними методами, технології дистанційного зондування на основі супутникових даних здатні забезпечити довгострокові та безперервні спостереження на великій території, швидко та ефективно отримуючи спектральні характеристики просторово розподілених об'єктів [1]. Саме тому за останнє десятиліття застосування отриманих із супутника наборів даних і методів геопросторового аналізу стає важливим засобом моніторингу змін у морфології земної поверхні та антропогенного впливу на елементи довкілля. Зміни навколишнього середовища потребують постійного спостереження і аналізу, що, враховуючи обсяги даних моніторингу і специфіку процесів їх обробки, може бути ефективно реалізовано тільки за умови використання ГІС-технологій і хмарних інтернет-сервісів [2]. Використання ГІС-технологій надає можливість проведення екологічного обсерваційного моніторингу складнодоступних місць, як-от зони проведення бойових дій або тимчасово окупованих територій. Прикладом таких конкретних задач є дослідження стану Каховського водосховища [3], покинутих сільськогосподарських угідь на Сході та Півдні України [4], дослідження забруднення атмосферного повітря в районі річкових басейнів Кримського півострова [5], стан лісових масивів у постраждалих від війни регіонах України [6] тощо. Для вирішення перелічених завдань одночасно з іншими ГІС-технологіями та засобами дистанційного зондування доцільним є застосування хмарної обчислювальної платформи Google Earth Engine (GEE) з використанням загальнодоступних наборів геопросторових даних з різних джерел (зокрема супутникових місій Sentinel, Landsat, MODIS) для виявлення змін, кваліфікації ресурсів і картографування тенденцій на поверхні Землі. Можливості використання платформи є актуальними під час підготовки майбутніх фахівців у галузі охорони довкілля, здатних із використанням сучасної методологічної основи аналізувати стан навколишнього середовища, робити припущення щодо походження спостережуваних явищ і прогнозувати динамку змін.

У межах навчальних курсів, що пропонуються майбутнім екологам, супутникові зображення використовуються для спостереження та аналізу геоморфоло-

гічних змін земної поверхні, включно з флювіальними процесами, землетрусами, зсувами, розломами тощо. Другим аспектом використання GEE в навчальному процесі є можливість використання геопросторових даних спостережень під час моделювання і прогнозування стану довкілляю Так, Google Earth Engine дає змогу створювати візуалізацію часових рядів для виявлення змін середовища з часом. Аналіз рядів часової динаміки допомагає точніше прогнозувати зміни екосистем довкілля, може сприяти попередженню і запобіганню виникнення природно-техногенних загроз та негативному впливу на стан біорізноманіття.

Використання хмарної платформи GEE та даних дистанційного зондування під час підготовки здобувачів за освітньо-професійною програмою «Екологія. Відновлення екосистем» забезпечує програмні результати навчання, передбачені відповідними стандартами вищої освіти за спеціальністю 101 «Екологія»: уміти застосовувати програмні засоби, ГІС-технології та ресурси Інтернету для інформаційного забезпечення екологічних досліджень; знати новітні методи та інструментальні засоби екологічних досліджень, у тому числі методи та засоби математичного і геоінформаційного моделювання; уміти використовувати сучасні інформаційні ресурси з питань екології, природокористування та захисту довкілля; уміти оцінювати ландшафтне і біологічне різноманіття та аналізувати наслідки антропогенного впливу на природні середовища; оцінювати екологічні ризики за умов недостатньої інформації та суперечливих вимог [7].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Chen C., Wang L., Yang G. Mapping of Ecological Environment Based on Google Earth Engine Cloud Computing Platform and Landsat Long-Term Data: A Case Study of the Zhoushan Archipelago. *Remote Sens.* 2023. V. 15. P. 4072. DOI: 10.3390/rs15164072.
2. Davybidia L. Analysis of capabilities and experience of using Google Earth Engine platform for environmental monitoring challenges. *Ecological Safety and Balanced Use of Resources.* 2021. Vol. 12. № 2. P. 75–86. DOI: 10.31471/2415-3184-2021-2(24)-75-86.
2. Ліщенко Л. П., Філіпович В. Є. Оперативний супутниковий геомоніторинг наслідків руйнування греблі Каховської гідроелектростанції. *Український журнал дистанційного зондування Землі.* 2024. Т. 11, № 1. С. 21–31. <https://orcid.org/0000-0001-6766-6884>
3. Ma Y., Lyu D., Sun K. Spatiotemporal Analysis and War Impact Assessment of Agricultural Land in Ukraine Using RS and GIS Technology. *Land.* 2022. Vol. 11. P. 1810. DOI: 10.3390/land11101810.
4. Tabunschik V., Gorbunov R., Gorbunova T. Unveiling Air Pollution in Crimean Mountain Rivers: Analysis of Sentinel-5 Satellite Images Using Google Earth Engine (GEE). *Remote Sens.* 2023. Vol. 15. P. 3364. DOI: 10.3390/rs15133364/
5. Matsala M., Odruzenko A., Hinchuk T. War drives forest fire risks and highlights the need for more ecologically-sound forest management in post-war Ukraine. *Sci Rep.* 2024. Vol. 14, № 1. P. 4131. DOI: 10.1038/s41598-024-54811-5/
6. Затверджені стандарти вищої освіти 2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-naukiukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti>

НОВІ ПРАКТИКИ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ ВІДКРИТОЇ НАУКИ В УМОВАХ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ У ПОВОЄННІ ЧАСИ

Храбан Т. Є.

Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації, Київ (Україна)

e-mail: tetiana.khraban@viti.edu.ua

Концепція відкритої науки стимулює нові бачення, принципи і практики проведення досліджень та інновацій в університетах. Відкрита наука, що базується на нещодавньому узагальненні досліджень щодо її використання та застосування, прагне до прозорих і доступних знань, які поширюються і розвиваються через мережі співпраці [1]. Розвиток цифрових і комунікаційних технологій та розробка різних типів цифрових платформ сприяють появі нових політик і практик відкритої науки в університетах, як-от обмін відкритими даними, публікація у відкритому доступі та спільне проектування [1]. Ці нові практики відкритої науки розвиваються в тандемі з новими організаційними формами проведення та обміну дослідженнями (репозиторії та лабораторії відкритого доступу, трансдисциплінарні дослідницькі платформи) [2]. Разом ці нові практики та організаційні форми розширюють етос науки в університетах.

Нові практики відкритої науки і нові способи організації наукової роботи за допомогою цифрових платформ, інструментів і послуг для дослідників роблять знання і наукові результати все більш доступними для кожного, а процес створення знань – більш ефективним і цілеспрямованим [3]. Феномен відкритих інновацій створив нові недосліджені можливості для імплементації принципів відкритої науки в діяльності сучасного Університету (наприклад, надійний обмін даними, контроль якості та відтворюваність методів і результатів досліджень, управління спільними дослідницькими платформами, інструменти фінансування, відносини між університетами та промисловістю, стратегічні альянси, стартапи та консорціуми) [3].

Можна виділити низку переваг впровадження принципів відкритої науки в діяльності сучасного Університету:

1. Видимість усіх результатів досліджень збільшиться, коли вони стануть відкритими. Це повинно призвести до збільшення цитування, оскільки користувачі, які можуть легко завантажити відкриті версії результатів, зможуть посилатися на ці версії.

2. Доступ до даних і методології дослідження дає змогу окремим користувачам відтворювати результати оригінальних авторів і виявляти будь-які помилки / неточності.

3. Виконання наведених вище кроків підвищить наочність результатів, а також дасть змогу читачам побачити, як змінювався текст / висновки на різних етапах процесу.

4. Використання визнаних ідентифікаторів / процесів збагачує дослідницький ландшафт, дає авторам можливість контролювати цілісність їх роботи і право на належне визнання та цитування [4].

Існують два різні типи відкритих наукових практик у дослідницьких групах: практики відкритого обміну та практики відкритого запрошення. Практиками відкритої науки є обмін відкритими даними, публікація у відкритому доступі, спільне використання відкритих протоколів, відкриті репозиторії, обмін відкритими прототипами через відкриті ліцензії.

Другий тип практик відкритої науки – це практики відкритого запрошення. На відміну від практик відкритого обміну, ці практики орієнтовані на залучення окремих осіб, інших дослідників і груп, а також суспільства до широкої участі в дослідженнях і створенні нових наукових знань. Ці практики залучення набувають форм невеликих клубів, консорціумів різного розміру та ширших спільнот [5].

В умовах відновлення України у повоєнні часи традиційні практики відкритої науки та нові практики відкритих інновацій будуть потребувати адаптації, оновлення та об'єднання. Головними чинниками, які будуть сприяти впровадженню практики відкритої науки, є:

1. Стимулювання впровадження відкритих наукових практик з високим рівнем прозорості та доступності наукових результатів у дослідницьких групах, зокрема відкриті дані, публікації у відкритому доступі, відкриті протоколи та відкриті прототипи (шаблони проектування).

2. Сприяння розвитку кар'єри дослідників у відкритій науці шляхом впровадження наукових практик з високим рівнем прозорості і доступності. Нинішня система контрактів робить сильний акцент на публікаціях у журналах найвищого рівня, кількості публікацій і кількості цитувань, але мало уваги приділяє відкритості наукових результатів.

3. Розробка навчальних курсів для дослідників щодо практик відкритої науки, а також надання доступу до ресурсів та можливостей технічної підтримки в університетах.

4. Підтримка видавничих практик, які сприяють впровадженню практики відкритої науки з високим рівнем прозорості та доступності наукових результатів для дослідницьких груп.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Vicente-Saez R., Gustafsson R., Van den Brande L. The dawn of an open exploration era: Emergent principles and practices of open science and innovation of university research teams in a digital world. *Technological Forecasting and Social Change*. 2020. № 156.

2. P. Smart, S. Holmes, F. Lettice, F. H. Pitts, J. B. Zwiegelhaar, G. Schwartz, S. Evans Open Science and Open Innovation in a socio-political context: knowledge production for societal impact in an age of post-truth populism. *R&D Management*. 2019. № 49. P. 279–297. DOI: 10.1111/radm.12377.

3. Complex Thinking in the Framework of Education 4.0 and Open Innovation – A Systematic Literature Review / M. S. Ramírez-Montoya, I. M. Castillo-Martínez, J. Sanabria-Z, J. Miranda. *Jour-*

nal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity. 2022. № 8. Sss. 1. P. 4. DOI: 10.3390/joitmc8010004.

4. Denden M. An open science strategy for EUNICE universities, EUNICE European University, France, 2023. 29 p.

5. The power of open: Benefits, barriers, and strategies for integration of open educational resources / T. Luo, K. Hostetler, C. Freeman, J. Stefaniak. *Open Learning: The Journal of Open, Distance and e-Learning*. 2020. № 35, iss. 2. P. 140–158. DOI: 10.1080/02680513.2019.1677222.

Наукове видання

**Відновлення України у повоєнні часи:
виклики, стратегічні пріоритети,
ресурсне забезпечення,
потенціал майбутнього розвитку**

**Міжнародна науково-практична конференція,
присвячена 10-річчю переміщення
Донецького національного університету імені Василя Стуса
до м. Вінниці**

10–11 жовтня 2024 року

Редактор О. А. Солдатова
Технічний редактор О. К. Гомон

Підписано до друку 17.10.2024 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Друк – цифровий. Умовн. друк. арк. 28,94
Тираж 100 прим. Зам. № 83

Донецький національний університет імені Василя Стуса
21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру
серія ДК № 5945 від 15.01.2018 р.